QUIRITATIO

Sikoly. Győri zsidó tragédia 1938–1945

Nagy István

Megyei Könyvtár
454268
* GYŐR *

QUIRITATIO

Sikoly. Győri zsidó tragédia 1938–1945

Készült a győri zsinagóga építésének 140. évében

Kiadja: A Győri Zsidó Hitközség, 2010

454268

Megyei Könyvtár Győr
0 000003 712818
9021 Győr Baross Gábor u. 4.

323
N 21

323
N21

Írta: Nagy István, 2010

Szerkesztette: Benedek István Gábor

ISBN szám: 978-963-06-9844-3

A könyv elkészítéséhez jelentős mértékben hozzájárult:
Nagy Istvánné Marika
Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Helytörténeti Osztálya (KKMK)
Győr–Moson–Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára (GyMSMGyL)
Győr Megyei Jogú Város Levéltára (GyVL)
Győri Egyházmegye Püspöki Levéltára (GyPL)
Komondi Miklós képeslap- és aprónyomtatvány-gyűjtő
Fal Ferencné
Kínál János vendéglősmester
Villányi Tibor és családja
Dr. Schubert Miklós történész
Schmideg Béla István író, fordító
A Győr-szigetiek Baráti Köre
Ottófi Rudolf alpolgármester
Gordon István író, újságíró
Visi Zsolt tördelőszerkesztő
Dr. Schmidt Péter

Nyomdai munkák:
Esély Nonprofit Kft. Győr

Felelős vezető:
Farkasné dr. Lukácsy Zita
ügyvezető igazgató

Előszó

Írta: Benedek István Gábor író, újságíró

A magyar holokauszt könyvtárnyi irodalmát – több mint hatvan évvel a tragédia után – most megrendítő kötettel gazdagítjuk. Ez nem egy könyv a sok között: ez „A" könyv.

Társadalmi-anatómiai atlasz, történelmi útjelző, tökéletes politikai-kriminalisztikai példatár, sebészeti térkép kezdő gyilkosoknak, pontos kronológia tájékozatlan és naiv állampolgároknak, hátborzongató olvasmány felelős államvezetőknek, tananyag történészeknek, szociológusoknak, nélkülözhetetlen kézikönyv újságíróknak, tanároknak, egyszerű, jó embereknek.

Győr Magyarország fontos városa, Dunántúl kincses gyönyörűsége. Püspöki székhely. A Duna ékes dísze. Históriája – emeljük ki bármely korszak bármely évét – minden vonatkozásban igazolja: cseppben van itt a tenger.

Ez a kötet azonban csak szűk évtizedet idéz: az 1938-tól 1945-ig terjedő időszakot. Az akkori magyar miniszterelnök, Darányi Kálmán, ebben a városban hirdette meg a 20. század egyik legnagyobb – 1 milliárd pengős – nemzeti és modernizációs vállalkozását: a felzárkózást az iparilag fejlett Németországhoz és Olaszországhoz. E program – expressis verbis – magába foglalta a régi dicsőség feltámasztását, az 1920-ban elcsatolt országrészek új gazdáival szembeni erő felmutatását, a magyar zsidóság gazdasági és kulturális visszaszorítását. Az állam vezetése, miközben üdvözli és támogatja az anschlusst, kihirdeti az I. zsidótörvényt.

E könyv szerzője Nagy István győri fényképészmester. Áruljuk el róla, hogy nem zsidó születésű, és nem zsidó hitű, helytörténész, helytörténeti kutató.

Objektív szemű és lelkületű magyar ember, ahogyan szakmája, hivatása, neveltetése diktálja, megköveteli. Erről az időszakról kiadott már egy könyvet: Győr harmincöt bombázása címmel, és ír majd egy harmadikat is Apor püspök vértanúhaláláról. Ezért – e kötetek anyagáért – könyvtárakba, levéltárakba járt, összegyűjtött minden korabeli győri, Győr környéki és országos sajtóterméket, nyomtatásban megjelent hírt, adatot. Tehát közkeletű, ismert tudósításokat, csupa publikált anyagot. Ezeket aztán időrendi sorrendbe rakta. Hozzájuk tette az akkor kihirdetett törvények szövegét, és minden zsidókra, a zsidóságra vonatkozó hivatalos jogszabályt, úgynevezett köz-információt. És csak amikor elkészült ezzel a jelentős munkával, egészítette ki anyagát személyes vallomásokkal, emlékezésekkel. Bekért leveleket, sorstörténeteket, naplókat. Fényképezőgépével, xerox-ával kimásolt, megörökített minden tárgyi bizonyítékot, helyszínt, nyomot és tanúsítványt; ezeket többször leellenőrizte, vagyis meggyőződött hitelességükről.

Hivatalos, állami támogatást nem kapott. És amikor a kézirat, a fotóanyag elkészült, megvolt a munkát vállaló nyomda, akkor megszületett a magyarországi holokauszt-irodalom egyik hihetetlenül pontos, döbbenetesen megrázó gyűjteménye, ha nem a legkegyetlenebb – mondhatjuk akár úgy is, vérfagyasztó – olvasmánya: ez a könyv. A győri – mint mondtuk: cseppben a tenger – a magyar zsidóság módszeres, hibátlanul felépített, kis kavicsokból, de csak látszólag véletlenszerűen, viszont rendkívül tudatosan készített, pszi-

chológiai trükkökkel és ősi, meg modern gyűlölet-technikai elemekből álló gyilkosság piramisa.

Közkeletű, jóllehet igen leegyszerűsített érv, hogy a holokauszt közönségesen a rablásról szólt. Kinek az otthonát, kinek a munkahelyét irigyelték el, a pitiáner tolvajoknak elég volt egy pléd elemelése a halálmenetben vonuló munkaszolgálatos válláról. Mások bútorokat vittek el; a csendőrök, a nyilasok aranyat, órát, jegygyűrűket szedtek össze a gettóban, az indulásra kész vagonok előtt; a tőkecsoportok gyárakat, vállalatokat írattak a nevükre; az állam maga, mint olyan, ingatlanokat foglalt le. Akkurátus országvezetés működött a budapesti hivatalokban. Amikor a náci birodalomnak eladták a jugoszláviai Bor bányáiba deportált magyar zsidó fiatalokat – köztük Radnóti Miklóst is –, a kétoldalú szerződésben az őket szállító MÁV-vagonos fuvart, valamint az ottani lágerkosztot éppúgy beleszámolták és a zsidó rabokkal fizettették meg, mint a pisztolygolyó árát, amelyet – adott esetben – a foglyokba belelőttek.

Vagyis a holokauszt nemcsak a durva rablásokról szólt, és még csak nem is a közönséges és tömeges gyilkosságokról (gettók, táborok, Auschwitz), hanem arról a politikai akaratról, amely lehetőleg széles körű társadalmi mozgalmat hirdetett a zsidó lakosság kiiktatásáról. Nem volt ez vallási mozgalom, sőt a vallás csak ravaszul felhasznált, mocskos eszköz volt, mert a magyar állam inkább úgynevezett nemzeti akaratnak kívánta beállítani a zsidólikvidálást.

Józan, tisztességes, morális ember pontosan tudja: micsoda galád, antihumanista, ördögi és hazug terv ez a torz program, s a végén éppen azok ellen fordul, akiknek a nevében meghirdetik.

Hogy nem értjük a rabló, a gyilkos logikáját, beteg gondolkodását, azon nem kell csodálkozni. Nem lehet megmagyarázni, ésszel felérni a vértől delíriumos nyilas rohamosztagost, aki a zsidók sorfala előtt éppen akkor biztosítja ki a géppisztolyát, amikor a határban már-már felhangzik a szovjet tankok dübörgése.

Győrben játszódik ez a történelmi drámai eseménysor, és az 1938–1945 közötti évszakaszban. Csakhogy az idő nem zárult le ekkor. Persze, a rém egy ideig csöndben volt, lapult, de amikor lassan oszlani kezdett a köd, az amnézia gyengült. És ma már kísértetiesen ismétlődni látszanak a régi algoritmusok. Mind gyakrabban tűnnek fel a múlt jelképei, egyre-másra alakulnak az erőt istenítő szervezetek, visszaszorulnak a jó hagyományok, és mind többen érzik úgy: eljött az idő, az ő idejük. Ami a régi.

Ezért időszerű ez a könyv, Nagy Istváné. A győri példa. És tegyünk meg mindent, hogy a színdarab ne úgy végződjön, miként a másik, nemtelenül, azaz félig lerombolt, kifosztott országgal, megölt honfitársakkal, nemzetközi gyalázattal, súlyos szégyennel.

Jó volna, ha minél többen elolvasnák, és megértenék a történelmi események kapcsolódását és kézenfekvő láncolatát. Például azt, hogy az egyik ballépést szükségszerűen követi a másik. Ezért még időben, lehetőleg minél korábban, a gödörnél meg kéne állni.

Ebben a beköszöntő előszóban mit is mondhatnék mást, mint ami a legfontosabb konklúzió. Adjuk oda minden gondolkodó, érző ember kezébe ezt a kivételes győri – magyar – példatárat. Olvassák, értsenek meg belőle minél több összefüggést, és tanuljanak általa áldott mérsékletet, önmérséklést. Igazi emberséget!

Magyarország Szűz Mária és Szent István országa, amelynek becsületére örök szégyenfoltként tapad a zsidósággal szembeni bánásmód! XII. Pius pápa

Győri zsidó tragédia, 1938–1945

Bevezető

Miért és hogyan készült ez a könyv? A válasz első része technikai jellegű, így viszonylag könnyű megválaszolni. 2004-ben, amikor Győr bombázásának hatvanadik évfordulóján a légitámadások áldozatai előtt tisztelegve több kiállítást és megemlékezést tartottunk, felmerült, hogy az addig összegyűjtött sok-sok képet és dokumentumot egy kiadvány keretében közre kellene adni, így készült el 2007 őszére az 1944 és 1945 húsvétja közti időszakot feldolgozó kiadvány. Ehhez az időszakhoz szorosan kapcsolódik a város zsidó közösségének megsemmisítése és Apor püspök vértanú-halála, amit ugyancsak illő volna méltóképpen megörökíteni az utókor számára. A könyv elkészültének aktualitását az adja, hogy ez év szeptemberében emlékezik meg Győr zsidó közössége a Kossuth Lajos utcai zsinagóga építésének és fennállásának 140. évfordulójára.

Most, hogy a korszak második részét bemutató, kötet is elkészült szükséges néhány részletről szót ejteni. Mindenekelőtt arról, hogy rendkívül kényes és izgalmas a feladat, különösen a helytörténeti kutató számára, akinek – ezt azért tudni kell – nem ez a kenyérkereseti foglalkozása. A munka, a feladat nagy kihívás, de nem reménytelen, ugyanis nagyon sok jóindulatú és segítőkész munkatárs támogatta a könyv elkészítését. Mindennek megvan a menete, az eddig megjelent források, kiadványok tanulmányozása, a levéltári és könyvtári kutatás, a személyes elbeszélgetések, az internet böngészése, a korabeli sajtó olvasása, továbbá a fotók készítése, a helyszínek bejárása és még számtalan tevékenység, amit jószerivel lehetetlen felsorolni.

Sok-sok idézetet talál az olvasó a kor meghatározó városi napilapjából, a *Győri Nemzeti Hírlapból*. Ez a rengeteg idézet azt kívánja bemutatni: milyen légkörben éltek, dolgoztak a győriek ebben az időszakban. Az írások hangvétele fokozatosan változott. A lapot keresztény magyar emberek írták és szerkesztették, akikben elevenen élt a vesztes világháború és a trianoni döntés okozta trauma. Mindez fájt a nemzet mindenféle vallású és pártállású polgárának, a zsidóknak is! A lap viszonylag későn, 1936 októberében indult és egészen 1945 márciusáig megjelent. Sajnálatos módon az 1940-es év második fele megsemmisült, az a félév ilyen formában nem kutatható. Készült egy, a zsidósággal foglalkozó – nem teljes – repertórium, ami azt is megmutatja, hogy miként változott az írások gyakorisága.

1936. utolsó három hónapjában 14 oldalon található kisebb-nagyobb terjedelmű írás. 1937-ben 151, 1938-ban 206, 1939-ben 175, 1940 első hat hónapjában 39, 1941-ben 249, 1942-ben 267, 1943-ban 160, 1944-ben 421 és 1945. első három hónapjában 16 oldalon „foglalkozott" a lap a zsidókkal.

Azért kell hangsúlyozni, hogy „hány oldalon", mert sok olyan nap volt, amikor egy-egy oldalon több zsidó hír, vagy zsidó téma szerepelt. Összesen 1698 oldal, ha ehhez hozzávesszük a hiányzó félévet, cirka 40 oldal, az már 1738, amit nyugodt szívvel megszorozhatunk 1,5-el, 2607-et kapunk végeredményként. Ami magyarról magyarra fordítva azt jelenti, hogy csak ez a lap ennyiszer írt a zsidókról. Hol általánosságban, hol

külföldi híreket ismertetve, hol más városokkal példálózva, hol helyi konkrét eseteket taglalva, hol a zsidók által elkövetett bűnesetekről, hol a zsidók kárára elkövetett lopásokról tudósítva. Ennyi hírt és információt nem lehet, nem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel ezek az írások nem voltak öncélúak. Ezek az írások annak a kornak a lenyomatai, érzékeltetik: mi foglalkoztatta a szerzőket, az újságolvasókat. Ugyanakkor egyfajta közszolgálati feladatot is ellátott, mivel a zsidóság országos lapját, az *Egyenlőséget* nem olvasta, nem járatta mindenki. A nemzeti lap indulása után néhány évvel, az addig megjelent liberális szemléletű *Győri Hírlap* beszüntette a működését. Hetilapként működött a katolikus érzületű *Dunántúli Hírlap*, amelyik az egyházmegye kiadványa volt, lényegesen kevesebbet „foglalkozott" a zsidókkal, írásai és beszámolói visszafogottabb, mondjuk így: kereszténybb hangvételről tanúskodnak. A *Győri Nemzeti Hírlap* sok-sok írása ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy a város többségi, keresztény társadalma közömbösen – egy része pedig – károrvendően fogadja a zsidók megbélyegzését, majd megsemmisítését. Az írás, 1944 nyarát feldolgozó részében lesz majd egy kérdés-sor: mi lett a sorsa? Ahhoz, hogy egy alapjaiban humanista város lakossága a zsidók sorsával szemben akkora közönyt és ellenséges érzületet tanúsítson, mint ami megtörtént, szükség volt az ideológiai előkészítésre. Ez az előkészítő munka is hozzájárult ahhoz, hogy a győri polgárok jelentős része örömmel fogadta, „a bűnös, a harácsoló, és minden baj oka, a zsidó" egyszer és mindenkorra eltűnik a városból.

Hosszabb és részletes merítéssel elemezhetővé válik, hogy a korszak utolsó tíz éve alatt miként szűkült és végül eltűnt a zsidó emberek jogállása. Az oktatásban, a hitéletben, majd a háborús évek elején a kihágásoknál és büntetéseknél egy-egy zsidó személyt említenek a hírforrások. E közösség 1944-ben már arctalan zsidó tömeggé vált, amikor kizárólag arról olvashatunk, hogy mi lesz a zsidókkal. Furcsa metamorfózison mentek át, az egyénből tömeg, az egyes emberből fenyegető rémség lett. Ugyanaz a szimpatikus vegyeskereskedő, akinél évtizedeken keresztül elégedett háziasszonyok vásároltak, a német megszállás után első számú közellenség lett, akit tűzzel-vassal üldözni kell. Ezt bizonyítják a feljelentések, ami országos szinten néhány nap alatt elérte a harmincötezres számot.

Időről-időre felüti a fejét a hol nyílt, hol bur-

A m. kir. rendőrség győri kapitánysága
208/944 szám
Kapitányságí őrség

Feljelentés kihágási ügyben
1944. év május hó 11.

Saját észleletem alapján jelentem, hogy FELEDI JÁNOS, aki Budapesten 1899. évi augusztus 30-án született, zsidó vallású, 44 éves nős, foglalkozása alkalmi munkás, lakása, Simor tér 7. szám, a következő kihágást követte el. Folyó hó 9-én ellenőrző szolgálatom alkalmával bizalmas úton arról értesültem, hogy nevezett munkát egyáltalán nem vállal, állandóan az Unger féle Híd utcai vendéglőben tartózkodik, bár beismerése szerint az OTI-tól havi 69,70 p. rokkantsági segélyt kap, azonban ez létfenntartásához nem elégséges, a felesége , aki keresztény származású a Koestlin–gyárban dolgozik havi 100-200 pengőt keres, tehát kettejük havi jövedelme kitesz 180 pengőt, de ez kéttagú család eltartásához nem elégséges, így feltételezhető, hogy a hiányzó és létfenntartáshoz szükséges összeget nevezett kártyázás vagy más nem rendes körülmények között szerzi meg. Mivel nevezettnek viselkedése azt mutatja, hogy munkakerülő életmódot folytat, és létfenntartása bizonytalan, így a további eljárás végett a kapitányságra előállítottam. Nevezettet személyesen ismerem.

Tálas Imre sk. M. kir. r. tiszthelyettes

1. feljelentés

kolt formában az antiszemita őrület, aminek a követelése között – még a tanult emberek körében is – elhangzik, hogy a zsidókat, mint nemzetidegen elemeket, nem bűn eltávolítani a társadalomból. Hivatkoznak a kény- és jogszerűségre, mondván a zsidók tehetnek mindenről. Arról az egyszerű tényről viszont sokan hajlamosak megfeledkezni, hogy az akkori magyar országgyűlés különböző megszorító/megalázó, jogfosztó intézkedéseket hozott a zsidókkal szemben, de, a magyar állampolgárságtól nem fosztotta meg őket, ezt nem is tehette – mivel (ha korlátozott mértékben is) – jogállamnak definiálta önmagát. Kultúrnemzetnek, az európai népek közösségéhez tartozónak.

Győr szabad királyi város Főispáni hivatalához
GYŐR

Főispán úr!

Alulírott Háger László terménykereskedő, volt szegedi ellenforradalmár stb. a magyar jobboldali kiállás egyik régi és kemény harcosa, ki lakom Budapesten, Teréz körút 48. sz. alatt utalással a kivételezett zsidók kivételezettségének felülvizsgálása tárgyában kiadott 1.530/1944. sz. – M.E. rendeletre, tisztelettel és magyar kötelességből

ÓVÁST EMELEK

a Győrben, Czuczor Gergely utca 9. I.e. alatt lakó Glaser Gyula kivételezettsége ellen, mind nemzethűségi, mind pedig gazdaságpolitikai szempontból. Előbbi vádamat illetően, egy előttem bár tanúk nélkül tett igen súlyos kijelentése miatt, amelyiknek elhangzását szent esküvel vagyok hajlandó bizonyítani, illetőleg megerősíteni: az utóbbit pedig birtokomban lévő iratokkal tudom alátámaszthatóan igazolni. Glaser Gyula tipikus megtestesítője annak az ötezer éves betű alól felszabadulni nem-képes destruáló zsidónak, aki mindent saját érdekeinek szemüvegén keresztül láthat csak, így a zsidóközösség vallója minden cselekedetében és gondolatában, bár más hitre tért.

Egész lelki beállítottsága rombolóan zsidós, élősdi módjára élő, fondorlatos, mindenáron és mindenre készen igaztalanul és megszolgálás nélkül keresni akaró, ős-zsidóelméletes talmud lény, aki képtelen becsületes nemzet- és gazdaságpolitikai életet élni. Már hosszú időtől kimondott parazitáskodásból tartja fenn magát, azzal nagy összegű pénzeket szerez, igazában: csal. Így lettem én is több gazdatársammal együtt áldozata annak a zsidóerkölcsnek, amelyet a zsidó-kivételezettség köpenyében, vele és benne tovább táplálnánk.

Ezen óvásom tárgyában kérem megidéztetésemet illetékes helyre, hogy ott az ezen pár sorba szorított óvás keretébe nem férő, hosszú bizonyításomat előterjeszthessem és írásos bizonyítékaimat, magyarázatokkal bemutathassam, így óvásomat megfelelőképp igazolhassam.

Jelen óvásomat azonos szöveggel be-, illetve felterjesztettem a m. kir. Belügyminiszter úrhoz és Győr sz.kir. város Polgármester Úrához is.

Mélyen nemzethű tisztelettel

Budapest, 1944. május hó 7-én. Háger László sk.

1. feljelentés

A levéltári kutatáshoz nagyon sok segítséget nyújtott a három győri levéltár iratanyagai. A korabeli dokumentumok többségének hiánya, sajnos, nem újkeletű, mivel már 1946-ban kiemeltek és nem raktak vissza több iratcsomót. Valamelyik alispáni iratokat tartalmazó doboz alján található erről egy ceruzával írt eredeti feljegyzés. Szükséges volna feldolgozni a győri zsidó közösség kulturális-, sport-, művészeti- és egyéb területen kifejtett tevékenységét ahhoz, hogy megválaszolható legyen a kérdés: mit veszített Győr városa a megközelítően ötezer győri zsidó elhurcolásával, és jelentős részének elpusztításával. Csak az életüket? Valószínűleg a város gazdasági életét sem uralták olyan mértékben, mint ahogy azt a korabeli sajtó tendenciózus írásai sugallták. Az ilyen értelmű kutatás már túlmutat ennek a kötetnek a témáján.

Ahány forrást talál a kutató, a veszteséglista mindig más, eltérő számot tartalmaz. Ez is azt bizonyítja, hogy pontos adatot talán sohasem lehet összeállítani. Ehhez először is kellene az a lista, amit a hatóságok utasítására – három példányban – 1944-ben állítottak össze a hitközség vezetői, ez hiányzik. A másik lista, vagy névsor azokról kellene, akik idehaza – legálisan, vagy illegalitásban – túlélték a megpróbáltatásokat, ilyen nem készült. A harmadik lista a munkaszolgálatból és a deportálásból visszatértekről segítené a pontos szám meghatározását, ez sem található. Ami fellelhető és hiteles az a 362 kérelmező, akik az életük újrakezdéséhez kértek segítséget. Ez a lista sem teljes, többen visszajöttek már 1945 nyarán, de még hónapok múlva, 1946 elején is érkeztek különböző kórházakból és távoli táborokból. A későn érkezők közül többen egyenesen Budapestre mentek, vagy életben maradt családtagjukhoz költöztek. Róluk nem készült összesítés.

Az egyik forrás szerint a vármegyéből	6295	főt deportáltak,
közülük	4956	főt elpusztítottak, tehát (elvileg)
Győr vármegyéből	1339	személy élte túl a haláltáborokat.

A meghalt 4956 fő túlnyomó része, mintegy 3600–3900 személy Győr városából származott. Ezen adatok alapján a győri zsidóság több mint 80 százaléka odaveszett – köztük csaknem 400 gyermek –, akik még a tizennegyedik életévüket sem töltötték be. Győr városa a második világháború után közel 10 000 fővel volt kevesebb, mint öt évvel korábban. Ennek a csökkenésnek közel 40 százaléka a győri zsidók elpusztításából ered. Semmiképpen nem túlzás tragédiáról, győri zsidó tragédiáról beszélni.

Első fejezet, a Győri Izraelita Hitközség tevékenysége

„Magyarország már évek óta háborúban állt, súlyos megpróbáltatások, törvényszegések, ha úgy tetszik az emberi jogokkal, az emberiességgel ellentétes törvények voltak érvényben. De senki ne felejtse el azt, hogy itt 1944. március 19-ig Európa legnagyobb zsidó közössége még életben volt. Ne felejtse el senki azt, hogy itt külföldiek és hontalanok ezrei, tízezrei még viszonylagos biztonságban éltek." Ezekkel a gondolatokkal emlékezett 1991. március 19-én Antall József, Magyarország akkori miniszterelnöke a jogtalanul, elhurcolt és elpusztított zsidók százezreire.

Történelmi fordulópont a magyar történelemben 1944. március 19. Ezen a napon nem csupán a szuverén magyar állam katonai megszállása és a háború totális kiterjesztése történt meg, hanem az egyik vallási közösség tagjainak módszeres üldözése és elpusztítása vette kezdetét. Valójában mi történt? Egyáltalán hogyan történhetett meg az ország polgárai egy részének szisztematikus kiirtása? Magyarország, Szent István országa csaknem ezer évig megtartotta első királyunk intelmét, hogy az idegeneket befogadjuk, velük illően bánunk, és megoltalmazzuk őket az üldözésektől! A magyar állampolgárokat pedig különösképpen. Hosszú út vezetett idáig, belföldön és határainkon túl egyaránt.

Az 1920-as évek

Több mint százéves folyamat eredményeként, az 1867. évi XVII. és az 1995. évi XLII. törvénycikk elfogadásával Magyarországon is teljes jogú állampolgárok a zsidók. Mindennemű hátrányos megkülönböztetésük megszűnt. Szabadon gyakorolhatták vallásukat, bármilyen iskolában továbbtanulhattak. Kis- és nagyvállalkozásokban vehettek részt. A tizenkilencedik század végi gyors kapitalizálódás folyamatában a magyar politikai elit gazdasági, modernizációs partnerre lelt a zsidókban. A zsidóság is szívesen vett részt Magyarország felemelkedésének folyamatában, az iparosításban és a polgárosodásban. Az ország sikere egyúttal az ő számukra is sikert, változást és felemelkedést hozott. Megváltozott az életmódjuk, békében, gyarapodásban, biztonságban éltek. Nagyon sok vegyes házasság köttetett, aminek révén jelentős mértékű asszimiláció és magyarosodás történt köztük. A dualizmus idején született „emancipációs alku" egészen 1918-ig szinte zavartalanul működött. A világháborús vereséggel azonban minden megváltozott. Anyanyelvük, kultúrájuk és identitásuk tekintetében a magyarrá lett zsidók a befogadó, nagy Magyarország helyett olyan államban találták magukat, ahol az elveszített területekről beözönlő, „őshonos" magyar keresztény értelmiségiek, kis- és középpolgárok tömege ki akarta őket szorítani a megszerzett társadalmi pozíciókból. Az 1919/20-ban létrejött konzervatív-keresztény rendszer a megbuktatott „zsidó-bolsevik" diktatúra antitéziseként definiálta önmagát, és a hivatalos ideológia szintjére emelte a korábban szalonképtelen antiszemitizmust.

(História 2000/03)

Hivatásos katonai pályát csak korlátozott számban választhattak, ugyanakkor az első világháborúban számarányuknak megfelelő létszámmal vettek részt. Ügyeskedők persze köztük is voltak, orvosi és ügyvédi túlreprezentáltságuk miatt talán többen szereztek felmentést, mint keresztény vallású honfitársaik. Az első világháború győri hősi halottainak emlékműve a győri zsinagóga földszintjén található.

Húsz évvel később, 1941-ben készült egy dicsőségalbum, amelyben különféle statisztikai adatok is találhatók. **(A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma)** Ennek 139. oldalán található az a táblázat, amely a zsidók számáról és százalékos megoszlásáról szól 1920-ban, vármegyék szerint, Csonka-Magyarországon. Ebből az összeállításból kitűnik, hogy Győr-, Moson- és Pozsony vármegyében 7930 zsidó lakott, a megye egész lakosságának 4,1 százaléka. Ugyanabban az évben Magyarországon összesen 473 355 zsidó lakott, az összlakosság 5,9 százaléka. A kötet szerzői még az áttért zsidókról is összegyűjtötték az adatokat. 1911 és 1920 között összesen 13 350 zsidó hagyta el hitét, illetve tért át más hitre. Sajnos a győri hadbavonultak száma nem szerepel az összesítésben, a hősi halottak száma viszont igen. A győri zsidó közösség 84 életet áldozott a haza oltárán. Azokból a városokból, ahol mind a két adat megtalálható, tíz- és húszszázalékos a hősi halotti arány. Ebből kiindulva ötszáz és ezer közötti győri izraelita vallású katona vett részt az első világháborúban. Közte az Ehrenthal család 6 fia, és 1 vő. Amikor az említett kiadványt 1941-ben összeállították, a szerkesztőség felhívására százharminc igazolt frontharcos jelentkezett. Az egykori háborús katonák jelentős része elköltözött vagy kivándorolt. A Győrben maradtak között szerepel például dr. Csillag József főorvos ezredes, dr. Erdély Ernő főhadnagy, Klein Ignác közlegény, Nádas Ernő hadnagy, dr. Unger Gyula. Külön szerepel harminchárom nyilvántartott zsidó hadirokkant. Köztük például Lőwy Jenő, dr. Meller Frigyes, Tauszig Samu. Összesen 252 frontharcosa volt Győr város izraelita közösségének, közülük került ki a 84 hősi halott. (A hadbavonultak és a frontharcosok száma természetesen nem azonos.) A személyi adattárban 61 egykori frontharcos rövid katonai előmenetele, kitüntetése, rangja, beosztása került felsorolásra. A magyar zsidók sok elismerést kaptak a legmagasabb köröktől kezdve az egységek szintjéig. Károly király például ezt nyilatkozta: *„A zsidóság a jelenlegi nagy időkben áldozatkészen járult vérével és vagyonával az Isten kegyes segítségével elért sikerek kivívásához. A zsidóság a fronton is mindig teljesítette kötelességét. Köszönöm a magam és a hadsereg nevében. A zsidó lakosság igen hazafias. Mi ezt neki sohasem fogjuk elfelejteni."*

Az első világháború áldozatainak emlékműve
Nagy István felvétele

Aki a szerkesztőség felhívására jelentkezett, annak nevét, foglalkozását, rövid életrajzát, katonai ténykedését és kitüntetéseit is közölték. Helyszűke miatt itt csak az érintettek neve és foglalkozása szerepel: Aczél Ernő banküzlet tulajdonos, Bauer Jenő órás és ékszerész, Baumel Gyula bútorkereskedő, Biringer János fakereskedő, dr. Deutsch Béla orvos, Deutsch Ferenc esztergályosüzem-tulajdonos, Deutsch Viktor bornagykereskedő, Ehrenthal Henrik gyárigazgató, Fischer Hugó cukorkereskedő, Fodor Vilmos fényképész, Freund Sándor divatáru-kereskedő, dr. Hacker Imre ügyvéd, Hirsch Béla kereskedő, Kallós Jenő kereskedő, dr. Kellner Arnold (Ármin) fogorvos, dr. Kellner Miksa ügyvéd, dr. Kellner József, Kellner Manó Márton Párizsba költözött, Kellner Ödön 1937-ben elhunyt, Blum Dezső 1936-ban ugyancsak meghalt, Kemény Károly terménykereskedő, Koch Sándor mészáros és állatkereskedő, Koch Endre, Korn Endre kereskedő, Komlós Sándor kereskedő, Krausz

Vilmos (1919-ben hunyt el), Königsberg Imre kereskedő, Krausz Dávid bőrdíszművesmester, dr. Landler Sándor nagykereskedő, Landler Miklós kereskedő, Lőwinger Dezső magántisztviselő, Lőwinger Gyula szállító, Lusztig Zoltán posztókereskedő, Lusztig Jenő, Neumann Sámuel pékmester, Neuwirth Pál cipészmester, dr. Polgár Győző ügyvéd, Raab József divatáru kereskedő, Reiszfeld Sándor kereskedő, Róth Márkus vaskereskedő, Sas Henrik (Adler) órás és ékszerész, Adler Ferenc Vilmos, Sas Jenő kereskedő, Schwarz Arnold magántisztviselő, Spielmann Artúr győri és rétalapi gazdálkodó és kereskedő, és testvére Spielmann Miklós, Steiner Benő bőrkereskedő, Stern István magántisztviselő, Szabó Elek sertéshizlaló és gabonakereskedő, öccse Szabó Pál és sógora, Gráb Károly, Szántó Jakab bádogos és szerelő, Szóbel Sándor kereskedő, fivére, Szóbel Béla, Váradi Pál villanyszerelő és műszerész, Vértes Mór lisztkereskedő, Vogl Elemér gazdálkodó, Vogl Zoltán szövőségéd, Weinberger Zsigmond fakereskedő és Wilhelm Sándor kereskedő. (68–71. oldalak) Közismert tény, hogy az 1919-es proletárdiktatúra idején a Győri Tanítóképző Intézet épületében a város gazdasági és szellemi életének 59 jeles képviselőjét összegyűjtötték, és 13 napig túszként tartották fogva. Abban viszont következetesek voltak, hogy vallási alapon nem tettek köztük kivételt. Együtt „raboskodott" 37 keresztény valamint 21 zsidó, vagy keresztény vallásra áttárt zsidó. Néhány közismert keresztény: dr. Dukavits Vilmos, Farkas Mátyás, Halbritter Ferenc, Nirnsee Ferenc, dr. Szauter Ferenc és néhány zsidó: Diamant Emánuel, Wollner Miksa, Braunstein Zsigmond. A szemtanú *Ludtollas* 1944. május 3-án emlékezett az eseményre: „A győri túszok bevonulását az internáló helyre április 22-én, megdöbbenéssel, aggodalommal néztük végig. Könnyező hozzátartozóik ágyneműkkel, csomagokkal kísérték őket. Megrázó drámai jelenet volt. A túszokkal a győri származású őrök nem bántak rosszul, és május 3-án az összes túszt szabadon bocsátották." A túszok egyike volt Kemény Sándor, akinek a fia dr. Kemény János ügyvéd 1939-ben, majd 1944-ben hatósági bizonyítványokat és igazolásokat kényszerült beszerezni.

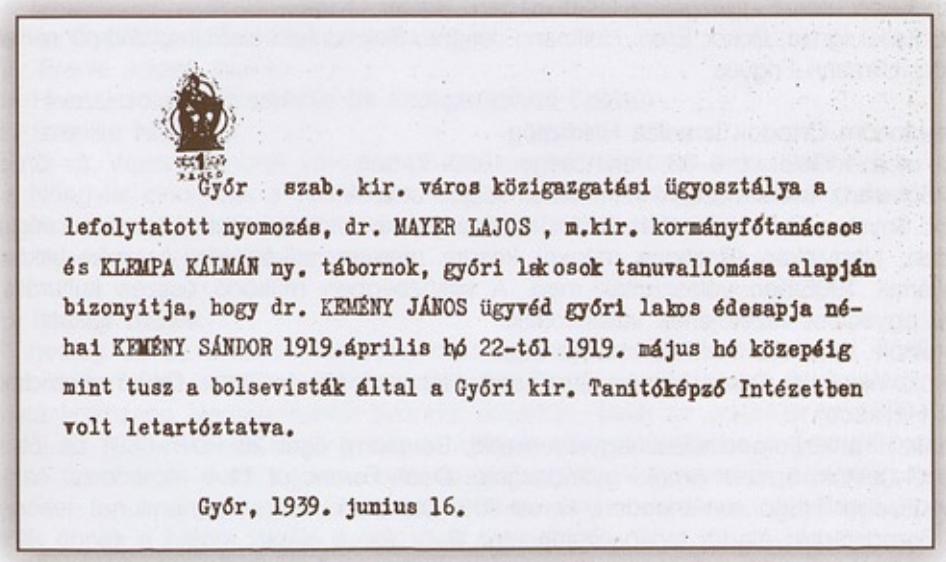

Győr szab. kir. város közigazgatási ügyosztálya a lefolytatott nyomozás, dr. MAYER LAJOS , m.kir. kormányfőtanácsos és KLEMPA KÁLMÁN ny. tábornok, győri lakosok tanuvallomása alapján bizonyitja, hogy dr. KEMÉNY JÁNOS ügyvéd győri lakos édesapja néhai KEMÉNY SÁNDOR 1919.április hó 22-től 1919. május hó közepéig mint tusz a bolsevisták által a Győri kir. Tanitóképző Intézetben volt letartóztatva.

Győr, 1939. junius 16.

2. Kemény Sándor hatósági bizonyítványa

A Győri Izraelita Neológ Anyahitközség
Kossuth Lajos utca 5. Telefon: 125, vezetősége 1929–30-ban
Elnök: dr. Kallós Henrik ügyvéd
Főrabbi: dr. Schwarz Mór, aki régi papi családból származott. Gimnáziumi érettségije után a rabbi szemináriumot végezte 1889-ben. Azután a budapesti és berlini tudományegyetem filozófiai és teológiai fakultásán volt hallgató. 1893-ban doktorrá, 1895-ben rabbivá avatták. 1895–96-ban több budapesti iskola hitoktatója volt, amikor Turócszentmártonba hívták első lelkészi állására. 1898-ban választották meg győri főrabbinak. Rögtön a működése elején beszüntette a német nyelvű hitszónoklatokat. A hitélet felvirágoztatásán, a társadalmi és felekezeti béke elmélyítésében fáradozott.
Főrabbi hivatal: Kossuth Lajos utca 5. Telefon:10–94
Rabbi ülnök: Weinberger József, Kígyó utca 9.
Alelnök: Bruck Ignác nagybérlő, Vilmos császár út
Iskolaszéki elnök: Erdélyi Ernő tűzoltó főparancsnok
Kultuszügyi elöljáró: dr. Erdős János ügyvéd, Deák Ferenc út 18.
Alapítványi ügyek elöljárója: Hercz Géza bankelnök
Jótékonysági ügyek elöljárója: Lefkovics Ármin, épületfa-kereskedő
Pénztáros: Pollák Lajos textilkereskedő, Széchenyi tér 11.
Ellenőr: Kürschner Dezső nagykereskedő, Árpád út 41.
Elöljáró: Holczer Ferenc nagykereskedő, Andrássy út
Titkár: dr. Szabó Miksa, Jedlik Ányos utca 18.
Főkántor: Schmuk Adolf: Kossuth Lajos utca 5.
Kántor: Engel Manó, Kossuth Lajos utca 5.
Tisztviselőnő: Drach Béláné, Dunaszer 26.

A Neológ Izraelita Hitközség elemi iskolája
Kossuth Lajos utca 5. Igazgatója 1929–30-ban: Breuer Gyula
Tanítók: Kállai Ignác, Bokor Ernő, Hoffmann Jenőné, Reichenfeld Hermina, Wittmann Katalin
Hitoktató: Ullmann Frigyes

Győri Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség
Imaház utca 1. Telefon: 6–92, vezetősége 1929–30-ban
Elnök: Schwartz Izidor nádgyáros, Kossuth Lajos utca 4/a
Főrabbi: Snyders Bernát, Imaház út 1. Tanulmányait a pozsonyi rabbi képzőben végezte. 1902-ben, Nagyjókán (Pozsony megye) kezdte meg a működését. A győri hitközség főrabbijának 1905-ben választották meg. A hitközségben működő összes kulturális és karitatív egyesület vezetőjének választották.
Rabbi ülnök: Wachsler Ferenc, Imaház utca 1.
Alelnökök: Wachsler Dávid terménykereskedő, Híd utca 19. és Gross Dávid nyomdatulajdonos, Híd utca 10.
Pénztáros: Frankl Ferenc szesznagykereskedő, Bercsényi liget 28.
Iskolaszéki elnök: Spitzer Arnold gyárigazgató, Deák Ferenc út 11.
Ellenőr: Fischer Hugó zománcedény-kereskedő, Dunaszer 10.
Titkár: Brandstädter Aladár tanító, Domb utca 6.
Gondnokok: Koppel Zsigmond kereskedő, Wirtl utca 4. és Salczer Gusztáv kereskedő, Híd utca 11.
Talmud Tóra Egylet elnöke: Steiner Salamon szeszgyáros, Munkácsy utca 6.

Az Ortodox Izraelita Hitközség elemi iskolája
Imaház utca 1.
Igazgatója 1929–30-ban: Steuer Jenő, aki a soproni Tanítóképzőben végzett 1908-ban. Késmárkon, Tápiósülyön, Villányban és Sopronban majd Győrben tanított. Az első világháborúban az orosz fronton harcolt, mint zászlós, bronz vitézségi érem kitüntetéssel szerelt le. Unokatestvérei: Lichtman Jenő eltűnt, Pollák Jenő pedig hősi halált halt. 1926-ban lett az iskola vezetője.
Tanító: Brandstädter Aladár, tanulmányait Győrben és Budapesten végezte. Tanított Apatinban és Kisbéren. Harminhat havi frontszolgálatot teljesített, megsebesült. Kitüntetései: II. osztályú ezüst-, bronzérem és Károly csapatkereszt, mint tartalékos hadnagy szerelt le. Fivére: Elemér, a Kárpátokban hősi halált halt. 1926-tól az iskola osztálytanítója, és a hitközség titkára.
Hitoktatók: Rapaport Miksa, tanulmányait Pápán és Hunfalván végezte. Tanítói működését Sopronban kezdte, később került a győri iskolába. Schwarcz Izidor, Mezőcsáton és Pápán tanult. Először Pápán, majd Sopronban volt tanító. Két fivére végigküzdötte a világháborút. 1924-től kezdve az iskola tanítója.

Győri és Győrszigeti Izraelita Szent Egyesület, Chewra-Kadisa
Vezetősége 1929–30-ban
Elnök: Perl Sándor szállító
Alelnök: Wachsler Dávid terménykereskedő
Titkár: Klein Sándor, tanulmányait Győrben és Pozsonyban végezte. A háború alatt Pozsonyban, mint első osztályú számvivő teljesített szolgálatot. Kitüntetései: ezüst érdemkereszt és koronás vas érdemkereszt. 1928 óta a Szent Egylet titkára. Előzőleg Győrött a Hungária gépipari vállalatnál, a komáromi Takarékpénztárnál és az Adria Biztosító Intézetnél volt főtisztviselő.

Győri és Győrszigeti Szindikat izraelita egylet
Elnök: Frankl Jakab, szállító
Győri Hivatalszolgák Társasköre és Betegsegélyző Egylete
Győri Izraelita Nőegylet
Elnöknő: dr. Weisz Samuné, városi tiszti főorvos, e.ü. tanácsos neje, Kazinczy u. 4. 1929 óta a Nőegylet elnöknője, a Vöröskereszt Egylet választmányi tagja stb. A győri társadalmi és jótékonysági egyesületek életében mindenkor vezető szerepet vitt.
(Forrás: Dunántúli cím- és lakjegyzék 1929-30)

Elemi iskolás diákok
A neológ és az ortodox hitközség mindegyike fontosnak tartotta, hogy önálló elemi iskolát tartson fenn. Gondos kezek gyűjtőmunkájának köszönhetően fennmaradt a Győri Izraelita Hitközség Népiskolájának tizenhat értesítője. Ezek az értesítők az 1899–1900-as tanévtől az 1933–1934-es tanévig terjedő időszak elemi oktatásába engednek betekintést. Az első tizenhárom évről folyamatosan, majd tizenhat év kimaradás után még három év történései tanulmányozhatók. Ebbe az 1930-as évek eseményeit felvillantó korszakba beleillik ennek a három iskolai évnek rövid bemutatása.
Az 1930–1931. évi értesítő, melyet Bokor Ernő igazgató állított össze, legelső oldalán ismerteti az iskolaszék összetételét.

Elnök: Erdély Ernő tűzoltó főparancsnok,
Helyettese: dr. Erdős János ügyvéd
Alelnök: dr. Polgár Sándor állami főreáliskolai tanár

Hivatalból tagok: dr. Schwarz Mór főrabbi
dr. Kallós Henrik hitközségi elnök
Bokor Ernő iskolaigazgató
Rendes tagok: Bíró Jakabné ny. igazgató
Dr. Csillag József orvos
Dr. Földes József orvos
Glück József fényképész
Dr. György Károly ügyvéd
Hercz Géza, a PMKB győri fiókjának igazgatója
Kemény József m. kir. állampénztári főtanácsos
Dr. Raab Árpád ügyvéd
Dr. Rothauser Lajos tb. vármegyei főorvos, iskolaorvos
Vogl Antal ny. miniszteri tanácsos
Tanítótestület: Bokor Ernő igazgató, 23 éve tanít, ebből hat éve itt Győrben
Kállai Ignác c. igazgatóhelyettes, 26 éve Győrben tanít
Hoffmann Jenőné szül. Lőwinger Cecília, 18 éve tanít az iskolában
Faragó Lajosné szül. Reichenfeld Hermina, 16 éve az iskola tanítója
Ullmann Frigyes 5 éve van a pályán, azóta itt tanít
Székely Jenőné szül. Wittmann Katalin 4 éve az iskola tanítója
Schmuck Adolf főkántor az éneket, Ullmann Frigyes és
Székely Jenőné tanítók a tornát tanították
Altiszt: Rebenek Alajos

Az iskolaévről szóló beszámoló elején Bokor Ernő igazgató ismertette az iskola legfőbb kötelességét: *a még meglévő tanintézetekben a vallást ismerő, szélsőségektől mentes, öntudatos és önérzetes, hitért áldozni tudó ifjakat neveljünk. Mi magyarok, napról-napra erkölcsileg és gazdaságilag mind súlyosabban érezzük szörnyű terhét a Trianon szó gyászos jelentőségének s ezért nem telhet el egyetlen nap sem, hogy ne serkentsük a gyermek lelkét egy szebb, egy jobb és igazságosabb jövő közeli bekövetkeztével.*
Ismertette az év szomorú és örömteli eseményeit, megemlékezett a tanítóközösség halottjáról, Kallós Béla kir. reáliskolai tanárról. „Az iskolaévben kegyeletes megemlékezéssel állottuk körül dr. Pfeiffer Fülöp nagynevű elhunyt elnökünknek a hitközség által emelt sírkövét. Nem hal meg az, ki életét a köz javára szentelte. Az elmúlt tanévben két házasságkötés is történt a tantestületben: Reichenfeld Hermina kartársnőnk kötött frigyet Faragó Lajos MÁV Főfelügyelő úrral, és Wittmann Katalin kartársnőnk esküdött örök hűséget Székely Jenő gyógyszerész úrnak."

Ugyanúgy, mint a többi oktatási intézmény értesítőjében, helyet kapott a magas rangú vendég látogatásának megörökítése. Az izraeliták iskolájában dr. Boldis Jenő kir. vezető tanfelügyelő tett látogatást. Gyarapodott az iskola szertára szemléltetőeszközökkel, térképpel, szakkönyvekkel és kitömött állatokkal. Számos kirándulás közül kiemelkedett a madarak és fák napján tett természetjárás. Férfi tanítóink 2–3-szor is ültek ez évben a Torász Cheszed-egyesület előadóasztala előtt. Lélekemelő volt a május 24-én tartott anyák napja ünnepség – emelte ki az igazgatói beszámoló. Majd az iskola szociális tevékenységéről adott számot, melyben hangsúlyozta: A gazdasági depresszióban, a példátlan nagy anyagi szegénységben kétszeresen jólesett szegény sorsú gyermekeinknek a nemes lelkű Kohn Albertné izr. nőegyleti elnökasszony meleg szívjósága. De részt kér e nagy küzdelemből a győri izr. Leányegylet és kiváló vezérkara, kik az élelmezés súlyos feladatát intézték lelkes buzgósággal és szeretettel, élükön Winkler Bella elnökkel.

A tanulók osztálylétszáma és osztályzata a következő táblázatba foglalható:

I. osztály: 53 tanuló, közülük 21 kitűnő, 16 jeles osztályzatot kapott
II. osztály: 56 tanuló, közülük 12 kitűnő, 6 jeles
III. leányosztály: 20 tanuló, közülük 8 kitűnő, 6 jeles
III. fiúosztály: 29 tanuló, közülük 7 kitűnő, 8 jeles
IV. a osztály: 41 tanuló, közülük 11 kitűnő, 13 jeles
IV. b osztály: 44 tanuló, közülük 13 kitűnő, 14 jeles

Elsőosztályosok a következő tárgyakra kaptak osztályzatot: magaviselet, szorgalom, héber olvasás, bibliatörténet, magyar olvasás, írás és beszédértés, számolás, ének, testgyakorlás és kézimunka. A felsőbb osztályok tananyaga: magaviselet, szorgalom, héber olvasás, bibliatörténet, magyar olvasás és olvasástárgyalás, helyesírás és nyelvtan, fogalmazás, írás, beszéd- és értésgyakorlás, számtan és mértan, rajzolás, kézimunka, ének, testgyakorlás, német olvasás és írás, írásbeli dolgozat külalakja.

A következő, 1931–1932. tanévben az iskolaszék és a tanári kar összetétele változatlan. Ebben az évben Engel Manó kántor tanította az éneket. Előszót dr. Kallós Henrik hitközségi elnök írt *Szeressük az iskolánkat* címmel. Rövid áttekintést adott az iskola történetéről: *Évkönyveink szerint iskolánk épülete az 1869. év őszére készült el.* Majd megállapította, hogy az iskola vezetői folyamatosan elismerést kaptak a felsőbbség látogatásai alkalmával. Ezután több felelősségteljes gondolattal fordult a szülőkhöz: A zsidóság a legnehezebb időkben is tanult és tanított. „Templom és iskola nélkül ma sincs zsidóság. Sajnálattal látjuk azonban, hogy még mindig vannak szülők, akik gyermekeiket nem a mi iskolánkba küldik, holott még a tehetősebb szülőktől is alig valami áldozatot kívánunk. A szegényeknek pedig mi adunk a könyvektől, írószertől ruháig és étkeztetésig mindent, amit csak lehet, sőt az idei esztendőtől kezdve napközi otthont is. A mai időkben az iskola és az iskola tanítói a gyermekeken keresztül hatnak a szülői házra, aminek igazolására a sok közül csak egy-két példa: hány anya gyújt pénteken este hagyományos módon gyertyát, mióta gyermeke figyelmezteti, amire az iskola tanította, Sehadlik nér sel sabosz! (Gyújtsuk meg a Szent szombat fényét!) Vagy hány szülői ház hagyja abba az iskola és gyermeke ösztönzésére a karácsonyfát stb. Az igazgatói beszámolóban is jelentős szerepet kapott a szociális helyzet elemzése és a jótevők elismerése: Ebben a ténykedésben a jóságos Kohn Albertné nőegyleti elnökasszony és Hercz Gézáné úrnő, a Nőegylet nemes szívű táborával és a Leányegylet, élükön Winkler Bella és Braun Gyuláné úrnőkkel nemes versenyt fejtenek ki, hogy ki tud többet, szebbet, jobbat nyújtani iskolánk szegény sorsú tanulóinak."

Első osztály: tanítója	Faragó Lajosné szül. Reichenfeld Hermin 47 tanuló, közülük 12 kitűnő, 19 jeles
Második osztály: tanítója	Bokor Ernő igazgató 56 tanuló, közülük 9 kitűnő, 21 jeles
Harmadik fiúosztály: tanítója	Kállai Ignác c. és helyettes igazgató 30 tanuló, közülük 4 kitűnő, 3 jeles
Harmadik leányosztály: tanítója	Székely Jenőné szül. Wittmann Katalin 20 tanuló, közülük 5 kitűnő, 4 jeles
Negyedik fiúosztály:	Ullmann Frigyes 30 tanuló, közülük 11 kitűnő, 9 jeles
Negyedik leányosztály: tanítója	Hoffmann Jenőné szül. Lőwinger Cecília 25 tanuló, közülük 10 kitűnő, 6 jeles

Sajnálatos módon az 1932–1933. évi tanévről készített évkönyv hiányzik. Az utolsó fennmaradt évkönyv az 1933–1934. tanév történéseiről, tartalmas és mozgalmas időszakról tanúskodik. Változások történtek az iskolaszék összetételében. Elnök: dr. Erdély Ernő tűzoltó főparancsnok

Alelnök:	dr. Polgár Sándor állami főreáliskolai tanár
Hivatalból tagok:	dr. Schwarz Mór főrabbi
	Dr. Kallós Henrik kormányfőtanácsos, a hitközség elnöke
	Bokor Ernő iskolaigazgató
Rendes tagok:	Bíró Jakabné nyugalmazott igazgató
	Dr. Erdős János ügyvéd
	Glück József fényképész
	Dr. György Károly ügyvéd
	Kemény József m. kir. állampénztári főtanácsos
	Dr. Pick Gyula orvos
	Dr. Raab Árpád ügyvéd
	Dr. Rothauser Lajos tb. vm. főorvos, iskolaorvos
	Salzer L. Lipót bankbizományos
	Vogl Antal ny. miniszteri tanácsos

A tanítótestületben nem történt változás.

Van-e szükség a felekezeti iskolákra? – címmel Vogl Antal írt bevezetőt. Gondolatgazdag írásában leszögezte: „A vallás és tanításai csak nemesíthetik az erkölcsöket, a tiszta mély vallásosság csak ellentállóbbá teheti az egyént az erkölcsi kilengésekkel szemben. Csak vallásos ember tud minden nemesért, jóért lelkesedni, csak istenfélő ember tudja embertársait, a társadalom kimagasló alakjait megbecsülni, azok gyengéit elnézni, hibáit megbocsátani, csak az ilyen ember tudja hazáját igazán, önzetlenül szeretni és azért áldozatot hozni."

Az iskolaév történéseit hagyományosan az iskola igazgatója foglalta össze. Elemző írásában megállapította, hogy: Az egész világ állig felfegyverkezve őrzi a békét. Pedig a béke az egymás iránti megbecsülésnek és kultúrának lehet csak gyümölcse, annak az építő kultúrának, melyre az iskola tanít és nevel. A tanév rendezvényei sorából kiemelkedett az 1934. május 6-án tartott ünnepség, melyen a hittestvér Zöld Márton m. kir. honvéd tábornok mondott beszédet. Megkezdték a nagyobb gyermekek oktatását is, az ötödik évfolyam első évében szép eredménnyel.

I. osztály tanítója:	Székely Jenőné szül. Wittmann Katalin
	32 tanuló, közülük 12 kitűnő, 8 jeles
II. osztály tanítója:	Bokor Ernő igazgató
	53 tanuló, közülük 15 kitűnő, 17 jeles
III. vegyes osztály tanítója:	Faragó Lajosné szül. Reichenfeld Hermin
	45 tanuló, közülük 10, kitűnő 14 jeles
IV. leányosztály tanítója:	Hoffmann Jenőné szül. Lőwinger Cecília
	24 tanuló, közülük 9 kitűnő, 9 jeles
IV. fiúosztály tanítója:	Ullmann Frigyes
	36 tanuló, közülük 6 kitűnő, 12 jeles
V. osztály tanítója:	Kállai Ignác c. és h. igazgató
	16 tanuló, közülük 2 jeles, 8 jó rendű, 4 kimaradt, 2 elköltözött

(A Győri Izraelita Hitközség népiskolája Értesítő az 1930–31, 1931–32 és 1933–34. tanévről)

Az 1938/39-es tanév adatait Domán István 1979-ben megjelent kiadványa tartalmazza. Abban az oktatási évben hét osztályban 149 tanulója volt a hitközség iskolájának.

I. vegyes osztály	34 tanuló,	tanító: Kállai Ignác
II. fiúosztály	20 tanuló,	tanító: Ullmann Frigyes
II. leányosztály	17 tanuló,	tanító: Hoffmann Jenőné
III. vegyes osztály	30 tanuló,	tanító: Székely Jenőné
IV. vegyes osztály	24 tanuló,	tanító: Faragó Lajosné
V. vegyes osztály	11 tanuló,	tanító: Bokor Ernő
VI. vegyes osztály	13 tanuló,	tanító: Bokor Ernő

Roth főrabbi kérésére az első négy évfolyamban heti 6, a felső tagozatban heti 5 hittanórát tartottak a diákoknak. Az iskolaszék kérésére a tanítók maguk tartották osztályukban a hittant, mert a hitközségnek takarékoskodnia kellett.
(Domán István: A Győri Izraelita Hitközség története 1930–1947)

1940-ben a Győri Izraelita Hitközség népiskolája, Kossuth u. 5. Bokor Jenő igazgató, a Győri Ortodox elemi népiskola, Steuer Jenő igazgató vezetésével tanította a város izraelita vallású gyermekeit. **(Győr város Címtára 1940)** 1941-ben a Győri Izraelita Hitközség népiskolájának igazgatója Bokor Ernő. Tanítók: Kállai Ignác, Hoffmann Jenőné sz. Lőwinger Cecília, Faragó Lajosné sz. Reichenfeld Hermina, Ullmann Frigyes, Székely Jenőné sz. Wittmann Katalin. Az Ortodox Izraelita iskola igazgatója Steuer Jenő, tanítója Brandstädter Aladár.
(Győr város Címtára 1941)

Zsidó középiskolások

Győrött a középiskolai oktatásban egészen az 1940-es évek elejéig vallási megkülönböztetés nem volt tapasztalható. Beállítottságuknak megfelelően a lányok a „humán", a fiúk pedig a „reál" iskolákat választották előszeretettel. Az intézmények igazgatói minden évben elkészítették az évkönyveket, melyeknek többsége fenn maradt és napjainkban is forgatható. A teljesség igénye nélkül nézzük meg, miként alakult a középiskolások létszáma és vallási összetétele.

A diákok összes létszáma, ebből izraelita,	1933/34-ben		és	1943/44-ben	
Fiú felsőkereskedelmi iskola:	145	27 =	18,6%	275	9= 3,2%
A győri állami tanítónőképző intézet:	185	2 =	1,1%		
Női felsőkereskedelmi iskola:	86	23 =	26,7%	314	8= 2,5%
Czuczor Gergely gimnázium:	715	26 =	3,6%	610	12= 2%
Révai gimnázium:	423	25 =	6%	440	25= 5,7%
Apponyi leánygimnázium:	390	135 =	34,6%	339	36=10,6%
Szent Orsolya rend tanítónőképzője:	237	4 =	1,7%		
Szent Orsolya rend nőipari iskolája:	45	7 =	15,5%		
Szent Orsolya rend leány-középiskolája:	432	13 =	3%		

Összesítve ezeket a számokat láthatóvá válik a tendencia. Amíg az 1933-as évek közepén 2226 középiskolás diák közül 249 (11,2%) volt izraelita vallású, számuk tíz évvel később alaposan lecsökkent, 2410 közül már csak 103 (4,3%).
(Források: az iskolák évkönyvei)
Régi hagyománya volt a városi napilapoknak, hogy az iskolai év végén közzétették az iskolai értesítők statisztikai adatait. 1939-ben és 1941-ben is július elején jelentek meg az ismertetések, melyek kitértek a vallási megoszlás arányszámaira is.

GYŐR MEGYEI KÖNYVTÁR

Az 1938–1939. iskolai évben a zsidó diákok száma és aránya
Győri m. kir. Polgári Leányiskola, 385 rendes tanulója között 39., 10,13%
Tanítóképző, 149 tanuló, zsidó egy sem volt
Győri m. kir. áll. Gárdonyi Géza Polgári Fiúiskola 433 tanulója, közt 25., 5,77%
Győri m. kir. áll. I. számú polgári iskola, 295 rendes tanuló közül 17., 5,76%
Győri Női Felsőkereskedelmi Iskola 203 tanuló, közte 45., 22,17%
Győri m. kir. áll. Révai Miklós gimnázium, 309 tanuló közül 52., 16,82%

Az 1940–1941. iskolai tanévben:

A Czuczor Gergely bencés gimnáziumnak összesen 631 tanulója volt. Ebből római katolikus 576 (91,3%), görög katolikus 2 (0,3%), református 16 (2,5%), evangélikus 18 (2,85%), görögkeleti 1 (0,15%), izraelita 18 (2,85%).

A leánygimnáziumba összesen 332 diák járt, közülük 210 római katolikus (63,25%), 1 görög katolikus (0.3%), 31 református (9,33%), 43 evangélikus (13%), 2 görögkeleti (0,6%) és 45 izraelita (13,55%).

A Révai gimnáziumban összesen 354 tanuló végzett. 268 római katolikus (75,7%), 23 református (6,5%), 34 evangélikus (9,6%), 29 izraelita (8,2%).

(Győri Nemzeti Hírlap 1939. június és 1941. július)

Messzemenő következtetéseket a tanulóifjúság adataiból nem lehet levonni, az viszont egyértelműen látszik, hogy a zsidó lányok nagyobb arányban jártak középiskolába, mint a fiúk.

Tandíjakról

Az 1930-as években (is) természetes állapot volt, hogy a középiskolás tanulóknak az oktatás lehetőségéért tandíjat kell fizetni. Senki nem tekintette valamiféle büntetésnek vagy kirekesztésnek.

A Győri Szent Orsolya-rend Tanítónőképző-intézet, polgári leányiskola, elemi leányiskola és kisdedóvó intézménye az 1935–36. iskolai tanévre a következő iskolai díjakat állapította meg:

Tanítóképzőben a tandíj egész évre:	100 P
beírási díj:	36 P
tatarozás:	10 P
Ipariskolában a tandíj egész évre:	100 P
beírási díj:	36 P
tatarozás:	10 P
Polgári és gyakorló elemi iskolában	
a tandíj egész évre:	50 P
beírási díj:	16 P
tatarozás:	10 P

Polgári leányiskolában: az 1943–44. iskolai évben egységesen 100 pengő volt a diákok után fizetendő tandíj.

A II. a osztály 55 diákja közül egy tanuló, Varga Mária – minden tantárgyból kitűnő tanuló – volt tandíjmentes.

A III. a (Klein Éva osztálya) 56 diákja közül hárman kaptak tandíjmentességet, egy diák pedig 50 pengő tandíjat fizetett.

A III. b osztály 56 diákja közül egy kapott tandíjmentességet, egy pedig 50 pengőt fizetett.

A IV. a osztály 55 diákja közül ketten kaptak tandíjmentességet.

A IV. b osztály 56 diákjából négyen voltak tandíjmentesek.

Az ipari leányközépiskola II. osztályának 24 tanulója közül egy fizetett 35, a többiek egységesen 15 pengő tandíjat.

A nőipariskola III. osztályának mind a 16 tanulója – 10 r. kat. 5 izr. 1 ág. ev. vallású – 15 pengő tandíjat fizetett.

A rendnek összesen 432 tanulója volt, közülük mindössze 13 kapott tandíjmentességet, 2 fizetett 50, a többi 417 diák pedig 100 pengőt.

A Győri M. Kir. állami gróf Apponyi Albert Leánygimnázium az 1933/34. tanévre a tandíj és fenntartási díj együttes összegét 110 pengőben állapította meg. Tandíjkedvezményben előmenetelük alapján részesülhettek a diákok. Például 5. fokozatú díjkedvezményt legfeljebb a tanulók 6%-a közül az kaphatott, aki példás viseletű, jeles előmenetelű szegény diák volt. Tandíjmentességben a tanulóknak maximum 2%-a részesülhetett.

Teljes tandíjat,	110	pengőt fizetett	170	tanuló
1. fokozatú kedvezménnyel	100	„ „	–	„
2. „ „	80	„ „	84	„
3. „ „	60	„ „	56	„
4. „ „	40	„ „	54	„
5. „ „	20	„ „	17	„
Díjmentességet kapott			8	„

Például a III. b osztályban tanult összesen 40 diák közülük 19 izraelita vallású. A 19 zsidó lány közül Deák Anna kitűnő tanuló volt, és a 3. fokozatú kedvezményt kapta. Grósz Éva ugyan példás magaviseletű volt, de közepes előmenetelű, nem kapott kedvezményt. Klein Klára jó előmenetelével 4. fokú kedvezményt kapott. Spitzer Elza és Stern Éva jó előmenetelükkel 2. fokú kedvezményben részesültek. Az V. osztályban tanult Steiner Margit, kitűnő tanulóként tandíjmentességben részesült.

Az 1943/44. tanévben a szülők jövedelmi viszonya alapján 20, 40, 60, 80, 100 és 150 pengő tandíjat kellett fizetni.

Az összesítés alapján	20	pengőt fizetett	15	tanuló
	40	„ „	30	„
	60	„ „	51	„
	80	„ „	73	„
	100	„ „	154	„
	150	„ „	5	„
Tandíjmentességet kapott			16	„

A Győri M. Kir. állami Révai Miklós gimnáziumban az 1933–34. és az 1943– 44. tanévben a leánygimnázium gyakorlatával megegyező díjtételeket kellett fizetni.

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Győri Katolikus Czuczor Gergely Gimnáziumában az 1943–44. iskolai évben

	519	tanuló fizetett	100	pengő tandíjat
	37	„ „	50	„
	54	„ kapott tandíjmentességet.		

A Győri Városi Kereskedelmi Leányiskolában az 1933–34. évben

	150	pengő tandíjat fizetett	7	tanuló
	120	„ „ „	54	„
	90	„ „ „	2	„
	60	„ „ „	10	„
	30	„ „ „	3	„
	12	„ „ „	4	„
	10	„ „ „	1	„
Tandíjmentességet kapott			2	„

Az 1943–44. iskolai évben I. fokú, 30 P tandíjkedvezményt
II. fokú, 60 P tandíjkedvezményt
III. fokú, 90 P tandíjkedvezményt
és teljes tandíjmentességet adott a rászorulóknak.

Győr szab. kir. város Kereskedelmi Középiskolája az 1933–34. iskolai évben 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100 és 120 pengő tandíjkedvezményt adott a rászorulóknak.
Az 1943–44. iskolai évben 20 és 200 pengő között 19 fizetési kategóriát állapított meg. Az iskola 335 diákja közül 241-en a maximális 200 pengő tandíjat fizették, mindössze 1 tanuló nem fizetett tandíjat.

Az izraelita vallású középiskolás tanulók hittan tanárai

A középiskolás diákok hittantanítását minden vallásfelekezetnek megfelelő hittanár végezte. A **Révai Gimnázium** 1933–34. évi Értesítőjében részletesen, felekezeti megnevezéssel ismertette az iskola addigi hitoktatóit és tanárait.

Köztük található:	Brandstädter Aladár, izraelita	1931 óta
	Breuer Gyula, neológ izraelita	1914–22 között
	Pollák Simon, izraelita	1854–55-ben
	Ranschburg Salamon, neológ izraelita	1855–59 és 1870–87 között
	Salzer Oszkár, ortodox izraelita	1911–13 között
	Schwarz Mór dr. neológ izraelita	1898–1922 között
	Snyders Bernát, ortodox izraelita	1904–31 között
	Snyders Jakab, ortodox izraelita	1874–1904 között
	Stern Géza, ortodox izraelita	1913–16 között
	Ullmann József, neológ izraelita	1922 óta
	Vajda Géza, neológ izraelita	1905–14 között
	Weinberger József, neológ izraelita	1921–22-ben

Az iskola tanára 1933–34 évben, Polgár Sándor dr., aki 34 szolgálati évvel rendelkezik, földrajzot, természettant és vegytant tanít heti 17 órában.

Az iskola önálló hitoktatója, Ullmann József neológ izraelita hittanár.
Az ortodox izraelita tanulókat az intézet épületén kívül oktatja Brandstädter Aladár ortodox izraelita elemi iskolai tanító. **(Értesítő 1933/34)** Az 1943–44-es tanév végén értékelték a diákok tevékenységét. Az izraelita vallású tanulók valláserkölcsi magaviselete és vallásoktatásának eredménye az elmúlt tanévben is kifogástalan volt. Növendékeink az ifjúsági, nemzeti, gyász és ünnepi alkalommal pontosan megjelentek. **(Értesítő 1943/44)** A tanári testület tagjai között: Dr. Roth Emil hitoktató, izraelita hittant tanít két éve, heti 2 órában a VII. és VIII. osztályban. Brandstädter Aladár tanító, ortodox izraelita hittant tanít 12 éve, heti 2 órában.

Az **Apponyi Albert Leánygimnázium** 1933–34. évi Értesítőjében Ullmann József, izraelita hitoktató értékelte a diákok munkáját: Az izraelita vallású tanulók valláserkölcsi magaviselete és hitélete az elmúlt tanévben is minden tekintetben kifogástalan volt. Az ifjúsági, nemzeti, gyász és ünnepi istentiszteleteken minden alkalommal pontosan megjelentek. Az istentiszteleteken dr. Schwarz Mór főrabbi a felolvasott hetiszakaszból exhortációt (diákokhoz intézett buzdító szentbeszéd) tartott, buzdítván a növendékeket vallásosságra, hazafiasságra, erkölcsösségre.

A IV. osztály tanulóinak vallásos felavatása május 20-án, a kinyilatkoztatás ünnepén volt. A nyitott frigyláda előtt a felavatottak, a főrabbinak a nő hivatását és kötelességét fejtegető hitszónoklata után letették a vizsgát és a hithűség szent fogadalmát. A felavatás emlékére imakönyvet kaptak a hitközség ajándékaként. A tanulók vallástudományi előmenetele is jónak mondható. Az előírt tananyagot (biblia, liturgia, történelem) minden osztályban jó

eredménnyel elvégeztük. A hittanvizsgálatokon dr. Schwarz Mór főrabbi elnökölt. A hitközség elöljárósága a vallástanban kiváló szorgalmat tanusított növendékeket pénz és könyvjutalomban részesítette. 40 P pénzjutalmat kapott Laufer Sarolta VIII. o. tanuló. Könyvjutalomban részesültek: a hitközség ajándékából Drach Sarolta, Graner Mária, Steiner Éva VIII. o. és Kellner Magda VI. o tanulók, a hitoktató ajándékából Dobó Éva V. o., Steuer Éva IV. A o. tanulók. Az iskolában izraelita hittant Ullmann József tanított, heti 13 órában. **(Értesítő 1933/34)** Az 1943–44. évi Értesítőben felsorolták az iskola tanárait, köztük az izraelita hitoktatókat: Baumgarten Samu 1919–23 között

Dr. Schwarz Mór 1908–23 között
Ullmann József 1923 óta.

Dr. Roth Emil főrabbi tanított a VII. és VIII. osztályban heti 1 órában, Ullmann József önálló hitoktató pedig az I. – VI. osztályban, heti 2–2 órában. **(Évkönyv 1943/44)**

Ullmann József hitoktató hatalmas munkabírására jellemző, hogy az 1933–34-es tanévben izraelita hittant tanított a Czuczor Gergely Gimnáziumban. **(Értesítő 1933/34)** A Fiú Felsőkereskedelmi iskolában – már 12 éve tanít izraelita hit- és erkölcstant az összes osztályban – heti 4 órában. **(Értesítő 1933/34)** A Női Felsőkereskedelmi Iskola izraelita vallású diákjait 1922. november 1. óta, az I. – IV. évfolyamban heti 4 órában tanította. **(Értesítő 1933/34)** A Női Felsőkereskedelmi Iskola 1943–44. évi értesítőjében a következőket írja róla: Ullmann József okleveles középiskolai hitoktató, óraadó tanár. Szolgálati éve 22, ennél az iskolánál 22. Izraelita hittant tanít az I. A, III. B, IV. B osztályokban, heti 2–2 órában. **(Évkönyv 1943/44)** A Tanítónőképző Intézet izraelita diákjait Reichenfeld Hermin óraadó, izraelita tanár tanította az 1933–34. tanévben. A képzőn kívül hittant tanított a gyakorlóiskolában is, heti 2 órában. **(Értesítő 1933/34)**

Az utolsó,1941-ben kiadott városi Címtárban az iskolai hitoktatók felsorolása is szerepel. A Révai gimnáziumban tanított Ullmann József neológ izraelita és Brandstädter Aladár ortodox izraelita hittanár. Az Apponyi Albert leánygimnázium, a Fiú Felsőkereskedelmi Iskola és a 2. számú, Gárdonyi Géza polgári fiúiskola izraelita diákjait Ullmann József tanította. Az 1. számú polgári fiúiskola (ma Radnóti) izraelita hittanára Neumann József. A m. kir. Fém és Textilipari szakiskolában dr Roth Emil tanított. Győr-nádorvárosi római katolikus polgári leányiskolában Weinberger József tanította az izraelita diákokat. **(Győr város Címtára 1941)**

Az Imaház utcai ortodox zsinagóga és elemi iskola 1906-ban

Az 1920-tól 1938-ig terjedő „konszolidált" évek

Magyarország és Európa történelmét ismerve tudjuk, hogy az 1920-as évek elejének kemény zsidóellenes vonala a konszolidáció folyamán „felpuhult", a gazdasági és a kulturális életben ismét jelentős befolyásra tett szert a zsidó értelmiség. Goldberger öltöztette, Dréher itatta, Weiss Manfréd acélozta, Kabos szórakoztatta a keresztény és nem keresztény lakosságot. A regnáló hatalom – a magyarság történelmében nem először – szívesen fogadta zsidó alattvalóinak gazdasági szakértelmét, pénzügyi külkapcsolatait. A gazdasági világválság idején pedig – zsidó és keresztény – orvos és ügyvéd, tanár és más értelmiségi együtt lapátolta a havat Budapest utcáin.

Ismeretlen egyének bedobálták a Kígyó utcai zsidó templom ablakait. (Polgármesterválasztásra készült a város.) A város keresztény közvéleményét ez a túlzó kortézis már nagyban felkorbácsolta, és a béke és munka érdekében sokkal jobb lenne, ha egyesek kevésbé exponálnák magukat. Mi nem vagyunk hívei az ablakbeveréseknek, a tüntetéseknek, mi békét és munkát akarunk a torony alatt keresztény és nemzeti szellemben. A jóérzésű zsidóság azzal mutatja meg, hogy ezt a szellemet szolgálja és a város érdeke lebeg a szeme előtt, ha szavazatát Späth Gyulára adja. (Ő nyert) – írta a katolikus hetilap. **(DH 1936. február 16.)**

Győrött is ugyanaz a folyamat zajlott, mint az ország minden nagyobb településén. Zsidók és nem zsidók egyaránt normális, nyugodt életet akartak élni. Az újonnan érkezettek helyet kerestek maguknak. Volt, aki rokonainál talált menedéket, volt, aki minden értékét pénzzé tette, és Győrben alapozta meg új egzisztenciáját, mint például a Fahn család. Lassan kiköltöztek nyomorúságos kényszerlakhelyükből a vagonlakók. Egy részük a sebtében átalakított – egykor katonai épületegyüttesbe – Budai úti barakkokba. Más részük Újváros északnyugati részén az úgynevezett Trianon – később Erzsébet – telep aprócska takaros házaiba. A zsidók régi szokásukat megőrizve igyekeztek egymás közelében letelepedni. Sziget és Újváros, valamint a belváros keleti részén nyitották meg kicsiny boltjaikat. Mindezt a folyamatot az Iparosok Taglajstrom könyve, valamint az 1938-ban készült Zsidó Vállalatok listája hűen tükrözi.

Az iparosokat és kereskedőket nyilvántartó könyvben megtalálhatók azok a vállalkozók, akik a nagy világégés előtt mintegy ötven éven keresztül Győrben dolgoztak. A három legrégebbi zsidó iparos: Weisz Hermann szikvízgyártásra és bizományos sörraktározási tevékenységre 1889-ben kért és kapott engedélyt az Erzsébet (ma Bécsi kapu) téren. Krausz Géza vegyeskereskedése 1891-től a Kossuth Lajos utca 44., Weltler Mihály cipészműhelye pedig 1893-tól az Andrássy (ma Bajcsy Zsilinszky) út 82. szám alatt szolgálta a város közönségét.

Zsidó iparosok száma Győrben iparengedélyük kiváltásának éve alapján:

1889 – 1	1900 – 2	1910 – 4	1920 – 31	1930 – 33
1891 – 1	1901 – 5	1911 – 7	1921 – 12	1931 – 45
1893 – 1	1902 – 5	1912 – 9	1922 – 25	1932 – 38
1895 – 1	1903 – 2	1913 – 6	1923 – 37	1933 – 46
1895 – 1	1904 – 3	1914 – 15	1924 – 35	1934 – 57
1896 – 1	1905 – 4	1915 – 8	1925 – 40	1935 – 51
1899 – 4	1906 – 5	1916 – 10	1926 – 30	1936 – 64
	1907 – 6	1917 – 6	1927 – 35	1937 – 60
	1908 – 7	1918 – 13	1928 – 34	1938 – 55
	1909 – 9	1919 – 16	1929 – 37	

Ha egy kicsit tömörítjük a rideg statisztikai adatokat, látható, hogy 1938-ban hány olyan izraelita vallású magyar állampolgár tevékenykedett Győr városában, aki iparengedélyt kért:

1889 és 1889 között 10, 1899
1900 és 1909 között 48,
1910 és 1919 között 94,
1920 és 1929 között 316,
1930 és 1938 között 449 esetben.
(Győri Ipartestület taglajstrom könyve)

A nagy ugrás 1920 után történt. Sajnos helyhiány miatt nem tudjuk tovább boncolgatni a korabeli bejegyzéseket, miáltal részleteiben is láthatóvá válna az a sok változás, ami az egyes személyeknél bekövetkezett. Számtalan esetben módosította tevékenységét kereskedő vagy iparos, mert mindig azon igyekezett, hogy saját és családja megélhetését szavatolja. Természetesen Győrben is voltak – szép számmal –, akik magasabb jövedelmi kategóriába küzdötték fel magukat. Néhány évkönyvben és tanulmányban a virilistás városi képviselők között bőségesen található zsidó iparos és kereskedő. De a nagy többség az úgynevezett kis-egzisztencia csoportjába tartozott.

Akikre büszke volt a város és a megye

Palatinus József és Halász Imre szerkesztette az 1931-ben megjelent Győr szab. kir. városi és Győr–Moson–Pozsony k. e. e. Megyei Fejek című kiadványt, melyben a megyei notabilitások mellett Győr város szellemi és gazdasági életének kiemelkedő személyiségei szerepelnek. Csaknem minden életrajz mellett az érintett fotója is megtalálható a kiadványban. Természetesen a győri izraelita hitközség jeles személyei is helyet kaptak ebben a kötetben.

Dr. Schwarz Mór főrabbi, (Csáktornya 1869, Győr 1934.) A magyar nyelv elkötelezett híveként győri beiktatása – 1898. szeptember 13. – után megszüntette a német nyelvű templomi beszédeket. A győri rabbiság történetében ő volt az első, aki mindig magyarul mondta templomi beszédeit. Az ő nevéhez fűződik a zsidó leányok konfirmálásának meghonosítása.

Dr. Kallós Henrik ügyvéd, városi képviselő. A Győri Izraelita Hitközség elnöke Győrött született 1879-ben, a Bencés Gimnáziumban érettségizett 1898-ban. Győr város közönsége felekezetre való tekintet nélkül elismeréssel adózott szerény személyének. 1905-ben nyitott ügyvédi irodát a városban. 1912-ben az Egyesült Államokban tett tanulmányutat. A győri neológ izraelita hitközségnek 1924-ben lett elöljárósági tagja, majd 1928-ban elnöke, 1930-tól kezdve a XII. (dunántúli) izraelita egyházkerület elnöke. Sokat publikált jogi és vallási folyóiratokban.

Dr. Erdős János ügyvéd, városi képviselő. Felpécen született 1878-ban, a neológ izraelita hitközség kultuszelöljárója és az Izraelita Menház igazgatója. Részt vett a világháború szerb hadjáratában, majd a galíciai és bukovinai fronton szolgált. Háborús kitüntetései többek között: koronás arany érdemkereszt a vitézségi érem szalagján, Signum Laudis. Dr. Erdős munkásságának eredménye a neológ zsinagógában lévő díszes emlékmű, ahol annak a 86 hősi halottnak a nevét örökítették meg, akik életüket áldozták az első világháborúban. Az avatóünnepségen ő mondott beszédet.

Dr. Unger Gyula szülészorvos, közkórházi tb. főorvos. 1888-ban született Győrött, az állami főreáliskolában érettségizett 1906-ban. A világháború idején, 1915-ben frontszolgálat közben orosz hadifogságba került, ahonnan 1918-ban megszökött.

Hercz Géza, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank győri fiókjának igazgatója, városi képviselő. Miskolcon született 1877-ben, pénzügyi pályáját 1895-ben kezdte, több vidéki

városban volt cégvezető. Győr városának és a megyének tevékeny alakja, a város törvényhatósági bizottságának, a testület pénzügyi bizottságának tagja. A Győri Olvasóegyletnek, az Evezős Egyletnek, az Aero-Clubnak, az izraelita hitközség elöljáróságának, a győri Ének- és Zeneegyletnek aktív tagja.

Dr. György Károly ügyvéd. 1876-ban született Győrben, a Bencés Gimnáziumban érettségizett 1895-ben. Évtizedek óta tagja a város törvényhatósági bizottságának, tiszteletbeli főügyésze a városnak, hiteles kir. törvényszéki német tolmács. A Chevra Kadisa és az Ipartestület ügyésze. Hosszú éveken át alelnöke volt az izraelita hitközségnek.

Adler Károly városi képviselő, a Lloyd testület elnöke, nagykereskedő. Győrött született 1864-ben, és a bécsi kereskedelmi akadémián érettségizett 1891-ben. A győri Kereskedelmi és Iparkamarában 35 év óta tag. Hosszú éveken keresztül ő volt a neológ hitközség elnöke, és az ő elnöksége alatt történt meg a zsinagóga bővítése.

Néhai Kohn Adolf, az Olajgyár alapítója, Jamnitzban (Morvaország) született 1820-ban. Győrszigetben 1848-ban telepedett le, hamarosan megszerezte a magyar állampolgárságot, állandóan bővítette a gyárat, amelyik fénykorában 300-400 embernek adott munkát. Oszlopos tagja volt a vármegye törvényhatósági bizottságának, egyik alapítója a Győrvárosi és Megyei Takarékpénztárnak. Bécsben hunyt el 1905-ben. Győrsziget azzal honorálta meg érdemeit, hogy utcát neveztek el róla – ma Semmelweis utca.

Kohn Ignác kereskedelmi tanácsos, az Olajművek R. T. Kohn Adolf és Társa cég elnöke, 1864-ben született Győrben. Bécsi és zürichi tanulmányai után 1887-ben az édesapja által alapított gyár szolgálatába lépett. 1900-ban Budapesten képviseleti irodát létesített, tevékeny közreműködésével a gyár további jelentős fejlődésen ment keresztül.

Meller Ignác kir. kereskedelmi tanácsos, vállalati vezérigazgató, városi képviselő, 1852-ben született Mihályiban. 1877-ben telepedett le Győrben, megalapította a nevéről ismert olajgyárat, melynek ügyvezető igazgatója. A Győrvárosi és Megyei Önsegélyző Szövetkezetnek 1884 óta igazgatósági tagja, a győri Lloyd Kereskedelmi Társulatnak örökös tiszteletbeli elnöke. Az izraelita hitközség örökös tiszteletbeli elnöke, a Chevra Kadisa elöljáróságának örökös tiszteletbeli tagja.

Schmidl H. János cukorka- és csokoládégyáros, 1858-ban született Patvarcon. Győrszigetben telepedett le 1893-ban, ahol a község képviselő testületének agilis, megbecsült tagja, a győrszigeti ipartestület pénztárosa volt. Győr és Győrsziget 1906. évi egyesítésének elkötelezett híve. Országos és nemzetközi cukorkagyártó egyesületekben tevékenykedett. Hosszú éveken át elöljáróságí tagja, majd alelnöke volt az izraelita hitközségnek.

Néhai Schmidl H. Jánosné, született Buchwald Szidónia a Győri Izraelita Jótékony Nőegyletnek volt elnöknője. Húsz éven át volt választmányi tagja, alelnöke, majd elnöke a Nőegyletnek. A város szegény sorsú iskolás gyermekeinek évenkénti felruházási akciójában tevékeny szerepet vállalt. Néhai Giesswein Sándor pápai prelátussal együttműködött a Csecsemő Védegyletnél, melynek először alelnöke, majd ügyvezető elnöke lett. Neve megtalálható az összes jótékony egyesület névsorában.

Perl Sándor szállítmányozási vállalkozó, városi képviselő, 1869-ben Vágújhelyen született. Tanulmányai végeztével 1896-ban belépett az édesapja – Perl Dávid által 1872-ben alapított – vállalatába. 1919 óta volt elnöke a zsidó Szent Egyletnek.

Salzer L. Lipót városi képviselő, bankbizományos Győrben született 1882-ben, és itt is érettségizett 1900-ban a felsőkereskedelmi iskolában. Pályáját mint a Győri Fűszerkereskedők Egyesületének titkára kezdte, majd önálló bank- és terménybizományi irodát alapított. Kereskedelmi egyesületeknek volt befolyásos személyisége. A világháború alatt tartalékos főhadnagyként szolgált, magas kitüntetések birtokosa. Az izraelita hitközség képviselő testületének választmányi tagja.

Glück József fényképész, városi képviselő, 1877-ben született Székesfehérváron. 1898-ban önállósította magát, fényképészműterme a Deák úton nagy népszerűségnek örvendett. Nagyon aktív közéleti személyiség volt. Több társadalmi szervezetben vállalt feladatot. Az Ipartestület elöljáróságának tagja, a testület gazdasági bizottságának elnöke, a Győri Ének- és Zeneegyletnek háznagya, a Tűzoltó Testületnek pénztárosa, a Mentőegyesületnek választmányi tagja. Zsidó hitéleti kötelezettségét sem hanyagolta el, választmányi tagja a Chevra Kadisának és az izraelita hitközség iskolaszékének.

Bergl Hugó lakatosmester és városi képviselő, 1869-ben Csep (Komárom vármegye) településen született. Tagja a Győri Izraelita Hitközség elöljáróságának.

Meller Ignác portréja

Polgár Győző dr. ügyvéd, városi képviselő, 1883-ban Győrben született. Az állami Főreáliskolában érettségizett, majd jogot tanult. A világháborúban súlyos sérüléssel orosz fogságba került, és mint rokkant került haza 1916-ban. Felgyógyulása után önálló ügyvédként dolgozik, és aktív tagja a város társadalmi életének. **(Győr szabad királyi város és Győr-, Moson-, Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített Vármegyei Fejek)**

Győr-Moson-Sopron megye önkormányzata 2010 márciusában felhívást tett közzé, melyben arra kérte a megye gazdasági, kulturális, sport és közigazgatás vezető testületeit, hogy tegyenek javaslatot a megyei kitüntető címekre és díjakra. Közte: „Győr-Moson-Sopron Megye Gazdaságáért **Meller Ignác-díj** adományozható azoknak a gazdálkodó szervezeteknek – ideértve az egyéni vállalkozókat is –, akik a megye gazdasági életében, fejlődésében kiemelkedő tevékenységet folytattak." **(Kisalföld 2010. március 30.)**

A hitközség és az egyesületek munkájáról

A hitközség történetét a kezdetektől 1930-ig terjedő időszakra, ragyogóan megírta Kemény József Vázlatok című könyvében. A győri hitközség ezt követően is végezte saját, megszokott munkáját. Tanította gyermekeit, gondozta betegeit, és őrizte atyái hitét. Segítette, segélyezte a rászorulókat. Minderről meleg hangon emlékezett meg Domán István, az 1979-ben kiadott munkájában a 26–28 oldalakon. Nagy gondot okozott a hitközségnek, hogy a többi, „bevett" vallástól eltérően nem kapott állami támogatást. Legfontosabb feladatának az oktatás és a szociális gondoskodás ügyét tartotta. A hitközség vezetősége ebben a munkában jelentős segítséget kapott az egyesületektől. Győr város név-, és címtárában szinte minden alkalommal szerepelt a város egyesületeinek ismertetése.

A város legrégebben – 1737-ben – alapított egyesülete a Győri Izraelita Szent Egyesület, a Chewra Kadisa. Központja a Kossuth Lajos utca 16. szám alatt működött, elnöke 1941-ben Perl Sándor.

1867-ben alapították a Győri Szandikut és Nicum Avelin izraelita komasági és részvétsegély egyletet. Elnöke 1941-ben Pollák Lipót, helye: Kossuth Lajos utca 4.

1868-ban jött létre a Győri Izraelita Nőegylet, 1941-ben az elnöke özv. Kohn Albertné, székhelye pedig a Kossuth Lajos utca 5. szám alatt volt.

1871-ben a hagyományos irodalom ápolására alakult meg a Tórász Cheszed egyesület. Az 1930-as években Stadler Dezső elnök és Grosz Sándor alelnök vezetésével tevékenykedett.

Jesivákat támogató egyesületet, a Tom ché Jessivost 1925-ben alapították. 1941-ben Spitzer Arnold volt az egyesület elnöke, székhelye Kossuth Lajos utca 78.

1929 végén alakult a Győri Ortodox Leányegylet, amelyik elsődleges feladatának tekintette a szombat délutáni ismeretterjesztő előadásokat. Az egylet ügyeit kilenctagú választott bizottság intézte.

Az Ortodox Hitközség Nőegyletének megalakulási ideje nem ismert. 1933-ban Wachsler Dávidnét választották elnöknek.

1930-ban hozták létre a Győri Ifjúsági Kultúr Egyletet. Elnöke 1940-ben dr. Fodor Ferenc, székhelyük Kossuth Lajos utca 16.

Az ortodox hitközség kebelén belül működött a Tiferesz Báchurim egyesület. Fő feladatának a Talmud tanulmányozását tartotta. Az 1930-as évek elején Weisz Jenő elnök vezette az egyesületet.

Ugyancsak 1930-ban alapították a Győri Izraelita Leány Egyesületet. Elnöke 1941-ben Hamvas Frigyesné, székhelye pedig az Andrássy út 12. szám alatt volt.

A Győri Orthodox Izraelita Szent Egylet 1931-ben alakult. Elnöke 1941-ben Gestetner Benő, székhelye a Trefort (ma Kiss Ernő) utca 4. szám alatt volt.

A győri izraelita közösség 1934-ben hozta létre a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetség Győri Csoportját. 1941-ben az elnök dr. Lamberger Albert, székhelye Kazinczy utca 21. (1940-ben összesen 149 egyesület működött Győrött.)

(Győr város Címtára 1940 és Domán István, A Győri Izraelita Hitközség története 1930–1947)

A hitközség 1934-ben tartotta évi rendes közgyűlését.

Meghívó

a GYŐRI IZRAELITA ANYAHITKÖZSÉG

képviselőtestületének, 1934. évi december hó 9-ik napján
délelőtt fél 11 órakor kezdődő
Rendes közgyűlésére.

Tárgysorozat:

1. Jelentés dr. Schwarz Mór főrabbi úr haláláról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről
2. Jelentés a főrabbi úr nevére tett alapítványról
3. Jelentés a Petőfi-téren városi ifjúsági játszótér céljaira kapott ingatlanról
4. Az 1935. évi költségelőirányzat tárgyalása, az ennek keretében való gazdálkodás és egyes címek és rovatok között való hitelátruházás engedélyezése
5. Adókivető és adófelszólamlási bizottság választása egy évre
6. Számvizsgáló bizottság választása egy évre
7. Esetleges indítványok, melyeket a közgyűlés előtt három nappal írásban kell az elnöknél benyújtani

A közgyűlésre Szervezeti Szabályzatunk 19. §-a alapján a képviselőtestület tagjait meghívom s a tárgysorozat fontosságára való hivatkozással szíves megjelenésüket kérem.

Győr, 1934. évi november hó 15-én.

Dr. Kallós Henrik,
m. kir. kormánytanácsos,
elnök.

3. A hitközség 1934. december 9-ei meghívója

A hitközség tisztségviselőire tett javaslatok 1934–1936, évekre, a képviselő-testület:

Örökös tiszteletbeli elnöke Meller Ignác
A hitközség elnöke: dr. Kallós Henrik, alelnöke: Bruck Ignác
Az iskolaszék elnöke: dr. Erdély Ernő, alelnöke: dr. Polgár Sándor
Kultuszbizottság elnöke: dr. Erdős János, hivatalból tag: Főrabbi
Községkerület elnöke: dr. Kallós Henrik, helyettese: dr. Erdély Ernő
Községkerület bírósági elnöke: dr. Mayer Lajos
Fegyelmi bizottság tagjai: a választott vezetők.
Gazdasági bizottság elnöke: Vogl Antal
Pénzügyi bizottság elnöke: Pollák Lipót
Jótékonysági bizottság elnöke: Lefkovics Ármin
Menházbizottság elnöke: dr. Kallós Henrik
Számvizsgáló bizottság elnöke: Vogl Adolf
Dr. Pfeiffer Fülöp alapítványi bizottság elnöke: dr. Kallós Henrik
A Chevra Kadisa elnöke: Perl Sándor
A Győri Izraelita Nőegylet elnöke: Kohn Albertné
A Leányegylet elnöke: Füredi Margit
A Torasz Cheszed elnöke: Gross Sándor
A Nichum Avelim-Szandik egylet elnöke: Pollák Lipót
Az Ifjúsági Kultúr Egylet elnöke: dr. Rothauser György
A 479. számú Szőgyi László cserkészcsapat parancsnoka: Ullmann József,
tisztje: Ullmann Frigyes csapattiszt,
segédtisztek: Klein István, Herczberger Imre, Freiberger Ervin

Az Izraelita Leányegylet évente többször is társas összejövetelt tartott, főként báli szezonban. 1936. január első vasárnapján, a KIOSZK-ba szervezett táncestély házikisasszonyai: Grosz Bözsi, Weil Gizka, Scheffer Magda, Steiner Évi, Klausz Magda, Jakobovics Emma és Weltner Sári voltak. (GyNH 1936. január 5.) 1936. december elején ismertették a következő év „Báli naptárát". Harminc szervezet, közte az Izraelita Nőegylet 1937. január 17-én és február 7-én a Royalban tervezett táncos teaestet tartani. (GyNH 1936. december 1.)

Dr. Schwarz Mór főrabbi halála után a tisztség betöltésére pályázatot írt ki a hitközség vezetősége. Huszonöt pályázó közül négy jelentkezőt hívtak meghallgatásra és szónoklatra. A hitközség 51 szavazásra jogosult elöljárója közül 48-an vettek részt a meghallgatáson, közülük 46-an dr. Roth Emilre szavaztak. Dr. Roth Emil Kunszentmártonban született, 1907. szeptember 21-én – elhurcolták és megölték Auschwitzban, 1944. június ?, hittudományi történész, főrabbi, publicista

1935 év folyamán a Győri Izraelita Anyahitközség azzal a kérelemmel fordult Győr szab. kir. város közigazgatási ügyosztályához, hogy az Álom köz 2. illetve a Bástya utca 36., számú sarokházban – korábban raktárnak használt helyiséget –metszőhelyiségnek felszerelje és használatba vegye. A hatósági engedély „Véghatározatában" a polgármester a bejelentést tudomásul vette, és az 1929. évi XXX. t. c. alapján az engedélyt megadta. Több feltételt is kikötött az ügyosztály:

1. Az igénybe veendő raktárhelyiségnek a Bástya utca 36. számú ház udvarra néző falán lévő ajtók, és ablakok befalazandók, a bejárat az Álom köz 2. szám alól készítendő a renoválandó kőkerítésen és udvaron át.
2. A metszőhelyiség a várakozó helyiségtől elválasztandó.
3. Az összes helyiség padlózata sima, hézagmentes betonból készítendő megfelelő eséssel, hogy a vér és szennyvíz össze ne gyűlhessen, hanem a csatornába lefolyással bírjon.
4. A metszőhelyiség fala körös-körül legalább másfél méter magasságig sima, lemosható fallá képzendő ki, például csempe, vagy olajfesték.
5. A metszőhelyiségben a padló és a falak szeglete legömbölyítendő, hogy az említett szennyek letisztítása könnyel elvégezhető legyen.
6. A metszőhelyiségben a csatorna és a vízvezeték a házban lévő vízvezetéktől és csatornától elkülönítve vezetendő, hogy kizárólag a metszőhelyiség céljaira szolgáljanak.
7. Az egész helyiség falai kívül-belül és a mennyezet is renoválandók.
8. Mindezekre a munkálatokra és átalakításokra előzetesen építési és utólag használati engedély szerzendő.
9. A feltételek nem teljesítése az engedély megvonását és a rendőri büntető eljárás megindítását vonja maga után.

Erről a kérelmező győri izr. anyahitközség képviselője, dr. Kallós Henrik m. kir. kormányfőtanácsos, elnök, Győr szab. kir. város építési hatóságának mérnöki és üzemi hivatala, valamint a Győri Szent Orsolya-rendi apácazárda főnöknője, mint szomszédos érdekelt és a többi szomszédos érdekeltek (4 személy) azzal értesítendők, hogy ez ellen a véghatározat ellen a kézbesítést követő 15 napon belül hivatalomnál benyújtandó és Győr szab. kir. város polgármesteréhez intézendő fellebbezésnek van helye.

Megokolás: A m. kir. kereskedelmi miniszter 8660/1901. számú elvi jelentőségű határozata értelmében az izraelita hitközségnek metsző által a hitközségi tagok részére eszközölt rituális baromfimetszés, vallási jellegénél fogva ipari foglalkozásnak nem minősíthető s ennek következtében az ilyen metszések végzésére szolgáló helyek sem minősíthetők ipartelepnek, önként értetődvén, hogy a közegészségi követelményeknek az ily, kizárólag rituális metszések eszközlésére szolgáló helyek fenntartói is eleget tartoznak tenni.

A közérdek védelmében megtartott helyszíni szemle és az orvosi vélemény alapján a rendelkező részben foglaltak szerint kellett határozni.

Győr 1935. évi november hó 4-én, Späth s.k., főjegyző, ü.o. vezető.

4. Metszőhelyiség építése

Néhány gondolat a cionizmusról

Sok kétkedő és minden idegen kifejezés mögött ellenséget szimatoló ember a cionizmus fogalmát egybemossa a terrorista, vagy nemzetellenes társasággal. Valójában a cionizmus egy utópista vágyakozás, a zsidó állam megteremtésére irányuló törekvés volt. Azok az álmodozó és a zsidóságot újra egy hazában, Palesztinában létrehozandó államban képzelték el, valójában a zsidók kétezer éves szétszóratásának akartak véget vetni. Már a 19. században megindult egy szellemi irányzat, ami erre irányult. A cionista politika atyja, a zsidó állam megálmodója Herzl Tivadar (1860–1904) politikus, író.

Herzl Tivadar

A zsidó állam létrejöttéhez nagyban hozzájárult Balfour angol külügyminiszter 1917. november 2-án tett nyilatkozata: „Őfelsége kormánya jóindulattal viseltetik a Palesztinában megteremtendő zsidó nemzeti otthon gondolata iránt, és legjobb igyekezetével azon lesz, hogy a cél valóra válását megkönnyítse." (A történeti hűség kedvéért érdemes egy két gondolat erejéig az 1920-as, 1930-as németországi történéseket figyelemmel kísérni. Hitler 1920-ban – amikor a hatalom megszerzése lebegett a szeme előtt – kijelentette: „célunk elérése érdekében minden rendelkezésünkre álló eszközt meg kell ragadnunk, még akkor is, ha mindjárt paktumot kötünk magával az ördöggel." Rosenberg, a judaizmus és cionizmus elméleti szakembere ugyanabban az évben azt mondta, „A cionizmust minden eszközzel támogatnunk kell, hogy évente bizonyos számú zsidót küldhessünk Palesztinába, vagy legalábbis a határon túlra." 1933-ban a német iskolákban bevezették a héber nyelvtanítást, és két éven keresztül megengedték a zsidó fiataloknak a cionista egyenruha viselését. Amikor 1935-ben elfogadták a nürnbergi törvényeket – amivel megfosztották őket német állampolgárságuktól –, és törvénysértő volt a zsidóknak a német zászlót megérinteni, a Dávid-csillagos cionista zászlót szabadon használhatták – egy ideig.) A *Múlt és Jövő* című havonta megjelenő zsidó lap 1940 októberében a második oldalán közölte a következő időszak programját.

ELŐADÓESTÉK A MAGYAR CIONISTA SZÖVETSÉGBEN. A Magyar Cionista Szövetség vezetősége nagyszabású programmot dolgozott ki a most kezdődő kultúrévadra. Szerda esténként kiváló előadók tartanak előadást a zsidóság aktuális kérdéseiről, a keddi estékre pedig zsidó történelmi, szociológiai és Palesztina-ismertető szemináriumok vannak tervbevéve. Ezenkívül a Szövetség Andrássy-út 67. szám alatt újonnan berendezett helyiségeiben rendszeres klubösszejövetelek lesznek, ugyancsak állandó nívós programmal. A közel jövőben megnyílik a Szövetség gazdag felszerelésű könyvtára is, állandó olvasóteremmel. — A kultúrprogramm első előadásait dr. Szabó Ödön rabbi és Ligeti Pál építész tartotta „Bűn és bűnhődés a zsidó nép történetében", illetve „Munka és zsidó jövő" címmel. A rendkívül tartalmas és magas nívójú előadásokat szépszámú közönség hallgatta végig. Az előadóesték az ünnepek után folytatódnak.

5. Múlt és Jövő, 1940. október

A győri izraelita vallású hívek, elsősorban a fiatalság körében a cionista mozgalom szélesebb körű ismertetése dr. Roth Emil nevéhez fűződik. Ez a mozgalom hivatalosan bejegyzett társadalmi szervezet, a

M.kir. Belügyminiszter
Szám: 167.089/1944
VII. b.

Tárgy: Magyar Cionista Szövetség s a kötelékébe tartozó összes fiókegyesületek, alakulatok és bármely néven működő cionista irányzatu szervezetek feloszlatása.

A székesfőváros Polgármesterének

Budapest

Értesítem Polgármester Urat, hogy a Magyar Cionista Szövetséget s a kötelékébe tartozó összes fiókegyesületeket, alakulatokat, valamint bármely néven működő cionista irányzatu szervezetet, mivel a Szövetségnek 144.164/927 B.M.VII. szám alatt láttamozott alapszabályaiban lefektetett céljaival ellentétben az ország belső rendjének felforgatására és a hadviselés érdekei ellen irányuló titkos tevékenységet fejtettek ki, s ezzel az ország külpolitikai helyzetét válságos irányba terelni igyekeztek - állambiztonsági okokból - az egyesületek feletti főfelügyeleti jogon alapján feloszlatom.

A feloszlatott Szövetség, vagy bármely más néven működő cionista irányzatu szervezet bárhol található vagyonát az 1938. évi XVII. t.c. 3.§-ában foglaltak értelmében az Országos Hadigondozó Szövetségnek adományozom.

Felhívom Polgármester Urat, hogy a feloszlatott Szövetség és egyéb szervezet működését azonnal szüntesse be, összes ingóságait, iratait vegye hatósági zár alá és helyiségeit zárja be.

A vagyonból elsősorban az igazolt tartozásokat kell kifizetni. A tartozások rendezése után fennmaradó ingó vagyont pedig Polgármester Ur értékesítse és az értük befolyó összeget az Országos Hadigondozó Szövetség Hadiárvák Alapja javára 2.100 sz. csekkszámlára fizesse be. Az esetleges ingatlan vagyonra vonatkozó telekkönyvi kivonatokat a tulajdonjog rendezése végett szerezze be és hozzám terjessze fel.

Végül felhívom Polgármester Urat, hogy feloszlatott Szövetséget nyilvántartásából törölje.

Budapest, 1944 évi április hó 6-án

A minisztor helyett:
Baky László s.k.
államtitkár

A kiadmány hiteléül:
irodavezető h.

6. A cionista szövetség feloszlatása

Magyar Cionista Szövetség keretein belül legálisan működött egészen 1944. április 6-áig, amikor a belügyminisztérium államtitkára feloszlatta.

Roth Emil emlékét a zsinagóga falán elhelyezett márványtábla és bronz domborművű őrzi, amit 2004. június 20-án leplezett le a város polgármestere, Balogh József és dr. Schweitzer József nyugalmazott főrabbi.

Ugyanakkor nevezték el a régi Palatinus, majd Erkel Ferenc utca újvárosi szakaszát dr. Roth Emilről.

Nagy István felvétele

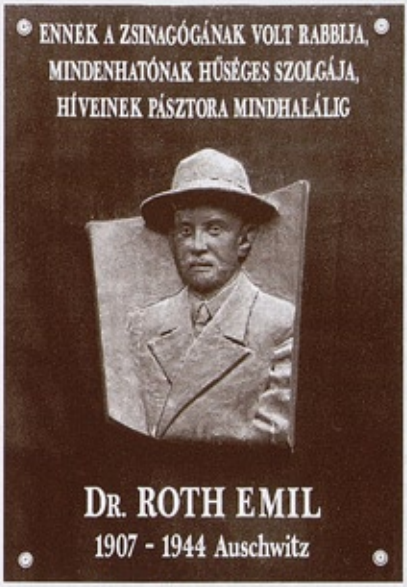

Nagy István felvétele

Történések a hitközség életében

Fényes ünnepséggel avatták fel 1938. július 3-án, vasárnap a győri hősök emlékművét. A Radó szigeten álló impozáns emlékmű avatóbeszédét Albrecht királyi herceg tartotta. Beszédében kiemelte: *Győr városa hódol hősi halottai előtt, akik egytől-egyig Szent István örökéletű gondolatának hívei voltak.* Az ünnepség végén elborították az emlékművet a hála és tisztelet koszorúi. A város hivatali, egyházi és társadalmi szervezeteivel közösen koszorúzott az Izraelita Hitközség, az Izraelita Nőegylet és az Izraelita Leányegylet. **(GyNH 1938. július 5.)** Albrecht királyi herceg jelenlétében megalakult az Országos Gyermekvédő Liga győri csoportja, melynek választmányában helyet kapott Kohn Albertné a Győri Izraelita Nőegylet elnöke. **(GyNH 1939. március 14.)**

Az ausztriai zsidók üldözéséről a győri zsidó közösség vezetői hamarosan közvetlen ismereteket szereztek. A Burgenlandból elűzött hittestvéreiket Rajkánál, egy uszályhajón hat hónapig támogatták, ami sok munkát és igen nehéz feladatot jelentett a győri gyülekezet számára. Ezen az úszó gettón a Köpcsényből (Kittsee) kitoloncolt zsidók voltak, akiket sem Magyarország, sem Csehszlovákia nem fogadott be. A zsidók világi és vallási vezetői nyugalomra intették híveiket, mondván minél kisebb támadási felületet adjanak ellenségeiknek. Dr. Roth Emil is a hitélet fontosságára és erősítésére hívta fel a győri zsidók figyelmét. 1939. elején Győrbe is érkeztek Ausztriából elmenekült zsidók. A hitközség elnöke az év februárjában Budapesten tárgyalt a Joint, amerikai megbízottaival. A háború kitörése után lengyel zsidó menekültek jelentek meg Győrben. Lengyel tisztek laktak a zsidó iskola termeiben, élelmezésüket és ellátásukat dr. Roth Emil főrabbi, és dr. Kallós Henrik hitközségi elnök támogatásával a győri hitközség vállalta magára. Kis idő múlva a menekültek az Országos Iroda segítségével folytatták útjukat. (A „Lengyel Légió" tagjainak egy része – a londoni lengyel emigráns kormány támogatásával Palesztinába került. Lásd: Kardos György „Sasok a porban" című regényét.)

Az ortodox hitközség győri elnökénél ebédeltek a Németországból idecsempészett zsidók – címmel jelent meg egy írás, amelyik egyszerre „visszaélésre", és jó cselekedetre világít rá. A tudósító szerint Németországból menekülő zsidókat csempésztek Magyarországra. Győrbe érkezett egy ilyen rejtélyes autó, amely megérkezése után Szigetbe hajtott. Ott az imaház mögött, az Ország útnál állt meg. Az autó, melyet Diamant Jenő soproni sofőr vezetett, letette utasait, majd hamarosan visszatért Sopronba. Ebben az autóban a jelen esetben nyolcan ültek, mint megállapították, három férfi, egy nő és négy gyermek, valamennyien Német-Ausztriából menekülő zsidók. Ezek a magyar állampolgársággal nem rendelkező zsidók a győri ortodox hitközség elnökének, Wachsler Dávidnak a lakásán ebédeltek. A vendégeket Wachslerné fogadta, miután a férje nem volt odahaza. Nem sokkal utóbb, az ebéd elfogyasztása után jött egy másik, egy győri rendszámú taxi, amely a rejtélyes utasokat azután Budapestre a Dob utcába szállította. **(GyNH 1938. április 24.)** (A zsidó hittestvérek segítése már ekkor 1938-ban sem volt veszélytelen. A részletek ismertetése nyilván a rendőri figyelőszolgálattól származott, tehát a zsidó szervezetek vezetői rendőri ellenőrzés alatt álltak.)

A kormány határozata alapján, az antiszemita törvényekre hivatkozással a liberális hangvételű újságok kiadását – köztük a Győri Hírlapot, amelyik 1856-tól nyolcvanhárom éven keresztül megjelent – 1939-ben beszüntették. A lap munkatársai nevében a főszerkesztő, Kolb Lajos ezekkel a gondolatokkal köszönt el az olvasóktól: *„Álljuk a csapást, melyet, mert elháritani nem lehetett, viselni kell. Elviselhetővé csak az teszi, hogy küldetését teljesitjük. Keresni fogja egymást a győri polgár és a Győri Hírlap mindaddig, amíg egyszer újból találkozik majd."* Ez a találkozás elmaradt, és öt év múlva Kolb sorsa is megpecsételődött, aki 1901-ben Győrött született, a Főreáliskolában 1919-ben érettségizett, majd az akkor már nagyon elismert Győri Hírlap munkatársa lett. 1935-ben bízták meg a főszerkesztői teendőkkel. Mindvégig azon igyekezett, hogy az újság erényeit megőrizze, és a színvonalát tovább fokozza. A fasizmus magyarországi térnyerése, erősödése és az ismert törvények meghozatala a Győri Hírlapra is hátrányosan hatott, melyeknek hatására 1939. szeptember 30-án, a működését beszüntetni kényszerült. Kolb Lajos ezután a zsidó szociális misszió munkájába kapcsolódott be, elvállalta az OMZSA (Országos Magyar Zsidó Segítő Akció) Győr városi fiókjának a szervezését, majd 1939. november 12-től az irányítását. A zsidótörvények miatt a szellemi munkakörökből kiszorultak részére átképzéseket szervezett, hogy a hátrányos helyzetbe került hittársai megélhetésüket és családjuk eltartását biztosítani tudják. 1944. március 19-én az OMZSA és a Kolb család élete is megpecsételődött, április 5-én a sárga csillag, május közepén a gettó, majd június 11-én vagy 14-én a deportálás, és Auschwitz következett. **(Népszabadság 2003. augusztus 25.)**

1940-ben a város törvényhatósági bizottságának rendes tagja volt dr. Csillag József és dr. Roth Emil. A város szegényügyi bizottságában tevékenykedett Lefkovics Ármin a Győri Izraelita Hitközség és Gross Dávid a Győri Ortodox Izraelita Hitközség képviseletében. **(Győr város Címtára 1940)** Abban az évben a Győri Izraelita Anyahitközség még a korábbi évek, évtizedek szokásos rendjének megfelelő felépítésben végezte munkáját. Székhelye a Kossuth Lajos utca 5. szám alatt volt. A hitközség tisztikara: elnök dr. Kallós Henrik m. kir. kormányfőtanácsos ügyvéd, alelnök Bruck Ignác nagybérlő, elöljárók: dr. Unger Gyula tb. főorvos, Vogl Antal miniszteri tanácsos ny. iparfelügyelő, Kemény József ny. állampénztári igazgató, Pollák Lipót kereskedő, Lefkovics Ármin fakereskedő, Kopfstein Richard malomtulajdonos, dr. Erdős János ügyvéd. Főrabbi dr. Roth Emil, főtitkár dr. Szabó Miksa, főkántor Schmuck Adolf.

dr. Kallós Henrik

Győr város templomai között egyenlő besorolás volt érvényben. Izraelita templomnak minősült a Kossuth Lajos utca 5. Izraelita imaháznak számított Szigetben a Kígyó utca 14. és az Ortodox imaház az Imaház utca 1. szám alatt. **(Győr város Címtára 1940)**

Dr. Kallós Henrik, aki tíz éven át töltötte be a győri hitközség és a XII-ik (győri) községkerület elnöki tisztét, 1940 júliusában – hatvanegy éves korában – elhunyt. Utódjának a győri hitközség elnökévé dr. Unger Gyula orvost választotta a gyülekezet vezetősége. A községkerület élére pedig dr. Erdély Ernő került. A szülész-nőgyógyász főorvos Unger doktor a vészkorszakban sem hagyta el a választóit, osztozott sorsukban. Dr. Unger és

a hitközség többi tisztségviselője példás munkát végzett – amíg tehette. 1941-ben az országos zsidó lapban külön is kiemelték győri hitközségi tevékenységét, mint aki példásan szervezi meg a segítségnyújtás helyi módját. A közép és felsőfokú iskolákba fel nem vett diákokat és az elbocsátott tisztviselőket ipari munkásként helyezték el. Nem csupán a győri, hanem az ország más vidékéről érkezett diákok számára is tanoncotthont létesítettek. Ifjúsági kultúregyesületet szerveztek a szellemi igények kielégítésére. A győri körzeti iroda 765 állástalan hittestvérének juttatott segélyeket. Támogatták a hitközség napközi otthonát, külön népkonyhán keresztül gondoskodtak a rászorulókról. A Nőegylet 1941. évi őszi kulturális rendezvényeinek a bevételeiből fedezni tudták a nélkülöző győri zsidók téli szükségletét. A Leányegylet is hasonló buzgalommal működött.

Az utolsó 1941-ben kiadott városi Címtárban több változás található az izraelita egyházhoz tartozó személyek körében. Győr város állatorvosai közt található Klein Andor Rónay Jácint utca 3. A szülésznők között Neuwirth Imréné Opitz utca 23. A Győri Izraelita Anyahitközség elnöke dr. Unger Gyula tb. főorvos, alelnöke dr. Hacker Imre ügyvéd. Elöljárók: dr. Csillag József főorvos, Pollák Lipót kereskedő, Balog Lajos kereskedő, Hamvas Frigyes gyárigazgató, Biringer János kereskedő, Ehrenthal Henrik igazgató, Deutsch Ferenc esztergályosmester. Főrabbi dr. Roth Emil, főtitkár dr. Szabó Miksa, főkántor Schmuck Adolf. Pártfogó irodai titkár Kolb Lajos.

dr. Unger Gyula

1941-ben a Győri Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség az Imaház utca 2. alatt tevékenykedett. Elnöke: dr. Wachsler Dávid. Alelnökei: Fränkl Ármin és Lőwinger Gyula. Pénztáros Ungár Béla. Ellenőr Fleischmann Hermann. Iskolaszéki elnök Stern Márkus. Hittan elnök Gestettner Benő. Főrabbi Snyders Bernát. Rabbi helyettes Strasser Jónás. Titkár Brandstädter Aladár. Kántor és tanító Weisz Sándor és Weinstock Géza. Egyházi tisztviselő Weisz Ignác. Tanító Steuer Ernő ig. tanító. Hitoktatók: Schwarcz Izidor és Guttmann Benő.

A zsidó hitközségek jótékonysági egyesületei Nyugat-Dunántúlon több helyen is végeztek titkos segélyezési akciókat. Például, egy névtelen illető Győrben egy Budai úti barakkban élő családot segített. Sopronban pedig Kerényi Adél volt opera énekesnőt támogatták, aki 81 esztendős korában halt meg. Hosszú éveken keresztül ének- és zeneórákból tartotta el magát. Halála után derült ki, hogy Krausznak hívták és zsidó, akit a hitközség titokban segélyezett. **(DH 1942. augusztus 8.)**

A Győri Izraelita Ifjúsági Kultúregyesület 1941. február 16-án, új vezetőséget választott, melyet az előírásoknak megfelelően a polgármesternek bejelentett. 1941-ből fennmaradt a teljes, húsz főből álló tisztikar névsora.

A következő 1942. évben elnöknek Vogel Ferencet, pénztárosoknak Nemsitz Emilt és Schmideg Istvánt, ellenőrnek Mérő István helyett Lunzer Imrét választották. **(Győri holokauszt füzetek I.)** 1943-ban Spitzer Andor alelnököt Gottlieb Emil, a könyvtárosokat Deutsch Miklós, Erdély Ernő, Stein Tíbor és Winkler Benő, a háznagyokat Lőwinger Sándor és Weisz Sándor váltotta, a számvizsgálók létszáma pedig két újabb taggal bővült dr. Kemény Béla és Salamon Rezső személyében. **(Győri holokauszt füzetek I.)**

GYŐRI IZRAELITA IFJÚSÁGI KULTUREGYESÜLET.

G. 1941/10. Győr, 1941. február 24.-én.

Méltóságos

Kollár Jenő Úrnak, Győr Szab. Kir. Város Polgármesterének,

Győr.

Tisztelettel bejelentjük, hogy 1941. február 16.-án megtartott határozatképes közgyűlésünk az egyesület uj tisztikarát az 1941 évre az alantiak szerint választotta meg:

Egyházi elnök:	Dr Róth Emil Kossuth L. u.
Elnök:	Dr Gróf Gáspár Árpád ut 39.
Alelnökök:	Révész Béla Deák u 9.
	Spitzer Andor Káposztás köz 3.
Ügyész:	Dr Gróf Gáspár Árpád ut 39.
Főtitkár:	Geist József Szt. László király u. 7.
Titkár:	Füredi László Árpád ut 23b.
Pénztárosok:	Haslinger Imre Czuczor Gergely u. 15.
	Vogel Ferenc Opitz u. 14a.
Ellenőrök:	Mérő István Gőzmalom u. 1.
	Stelczer László Árpád ut. 95
Könyvtárosok:	Fürst Gyula Apácza u. 4.
	Schmideg István Wennesz J. u. 6.
Házmagyok:	Gottlieb Emil Rákóczy Ferenc u. 26.
	Frankl István Erzsébet tér 11.
Jegyzők:	Frankl Dénes Erzsébet tér 11.
	Faragó György De Kovácz Pál u. 12.
Számvizsgálók:	Hermann Béla Deák u. 9.
	Rudas Andor Ösegélyző egylet.
	Sauer Pál M. Általános Hitel Bank.

Kérjük fenti bejelentésünk szives tudomásul vételét és vagyunk

hazafias tisztelettel

A Győri Izr.Ifj.Kultur-egyesület nevében:

elnök

Geist József

főtitkár

Az egyesület 1941 évi tisztikara

Nem először történt, hogy beverték a Kígyó utcai zsidó zsinagóga ablakait. 1942 egyik márciusi éjszakáján ismeretlen tettesek kövekkel betörték a szigeti Kígyó utcai régi zsidótemplom ablakait. Az ortodox izraelita zsinagóga helyiségének utcai ablakai mind betörtek. (GyNH 1942. március 18.)

A két hitközség vezetősége 1944-ben:

Dr. Roth Emil neológ főrabbi
Snyders Bernát ortodox főrabbi
Dr. Unger Gyula neológ hitközség elnöke
Dr. Hacker Imre neológ hitközség alelnöke
Grósz Dávid ortodox hitközség elnöke
Perl Sándor a Chewra Kadisa elnöke
Berger Mór a Chewra Kadisa alelnöke
Grósz Sándor a Chewra Kadisa alelnöke
Wachsler Dávid a Chewra Kadisa alelnöke

Statisztikai adatok

1937. év elején a magyar földről készített összeállítás jelent meg: *„Érdekes új adatok Magyarország földbirtokviszonyairól"* címmel. A korlátolt forgalmú birtokmegoszlás szerint kincstári birtok 266 590, községi, városi, törvényhatósági birtok 828 283, közbirtokossági és volt úrbéres birtok 917 568, köz- és magánalapítványi birtok 262 111, hitbizományi földbirtok 821 747, vitézi telkek 33 003 katasztrális hold. Egyházi birtokok megoszlása: római katolikus 862 704, görög katolikus 14 590, református 102 755, evangélikus 21 055, görögkeleti 3711, unitárius 302, izraelita 1194 katasztrális hold. **(GyNH 1937. január 27.)** Májusban újabb statisztikai adatok láttak napvilágot. A zsidóarány legnagyobb az értelmiségi önállók között, 46,12 százalék, aztán az értelmiségi magántisztviselők között 16,5 százalék. Az önálló értelmiségi pályákon a számuk 6585, amiből 2151 magánorvos, 2693 ügyvéd. **(GyNH 1937. május 9.)** 1937 nyarán jelent meg a Magyar Statisztikai Évkönyv, ennek iskolákra vonatkozó adatai a következők. Magyarországon (1934–35-ben) 6837 elemi iskola, 10 945 férfi- és 8580 női tanító van. Elemi iskolás fiúk száma 492 117, a leányoké 477 097. A 6837 iskolából 1359 állami, 883 községi, 2979 római és görög katolikus, 1079 református, 374 evangélikus, 25 görögkeleti, 1 unitárius, 122 izraelita, 13 egyéb. A 7 állami, 6 katolikus, 5 protestáns és egy zsidó női képzőben összesen 312 hallgató tanult. A 4 állami, 26 katolikus, 5 protestáns és egy zsidó (fiú) tanítóképzőben 6528 tanítójelölt járt. **(GyNH 1937. június 27.)** A Dunántúli Hírlap a magyar városok népességéről közölt statisztikai adatokat. Győr lakossága az 1920. évi 50 036 főről 1930-ra 50 881 főre emelkedett. A növekedés mindössze 1,7%, ami a többi nagyvárossal összehasonlítva nagyon szerény. A város korosztály szerinti összetétele: 22,7% 14 éven aluli, 11,2% 15–19 év közötti, 57,2% 20–59 év közötti, 8,9% 60 év fölötti. Hitfelekezeti megoszlás szerint a város lakóinak 73,9% (38 601 fő) katolikus, 9,8% (4986 fő) evangélikus, 5,2% (2646 fő) református, 10,6% (5393 fő) izraelita, 0,5% (254 fő) egyéb. **(DH 1937. augusztus 22.)**

A Statisztikai–Hivatal elnökének *„A zsidóság túlsúlya a gazdasági és kulturális életben"* című írásából kiderült, hogy Győrött a lakosság 10,6 százaléka zsidó. Országos összesítésben az elnök megállapította, hogy a zsidóság zöme a kereskedelmi és hitelélet terén helyezkedett el. Ezen a területen a zsidóság 40 százalékkal képviseltette magát. A szabadfoglalkozásúak csoportjában 8,9%, az iparban 8,3%, a közlekedésben 3,7%, napszámosok között 1,4%, házicselédeknek 1%, bányászatban 0,08%, őstermelésben 0,3% a foglalkozási arányuk. A véderőnél 1920-ban 2435 zsidó szolgált, 1938-ban összesen 154. Az ipari tisztviselőknek 33,4%-a, az önálló nyomdászoknak 53,7%-a, a nyomdai segédszemélyzetnek 13,5%-a zsidó vallású. Az önálló kőművesek 0,5%-a, a kovácsok és lakatosok 2,4%-a, az ácsok, asztalosok és bognárok 2,5%-a zsidó vállalkozó. A kereskedelmi és hitel egyesített csoportjában az önállók 45,6%-ban, a tisztviselők

47,6%-ban, a segédszemélyzet 29,1%-ban zsidó. A pénz, hitel és biztosítás körében 68,4%-a, a tisztviselők 35,7%-a, az altisztek 3%-a zsidó. Az értelmiségi szabadfoglalkozások: ügyvédek, orvosok, mérnökök között 34,2% zsidó. Az ügyvédi és mérnöki irodák tisztviselőinek 7,4%-a, az altisztek és szolgák 3,1%-a zsidó. (GyNH 1938. április 17.)

Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéinek vallási megoszlását az 1939 januárjában készített hivatalos kimutatás tartalmazza. A három vármegye lakói közül: római katolikus 128 987, evangélikus 11 821, református 5842, izraelita 1738, görög katolikus 97, görögkeleti 49, egyéb vallású 53. Győr városára vonatkozólag: római katolikus 37 617, izraelita 5381, református 2669, evangélikus 5014, görög katolikus 101, görögkeleti 74, egyéb 35. (GyNH 1939. január 21.) A győri rendőrkapitányság is közzétett egy statisztikát, mely szerint az előző, 1938-as naptári évben összesen 477 személy telepedett le Győrben. Közülük a 264 családfő vallási megoszlása: róm. kat. 157, gör. kat. 7, protestáns 30, görögkeleti 46, izraelita 24. A letelepedettek közül 79 csehszlovák, 10 román, 6 jugoszláv, 2 lengyel, 24 olasz, 98 német, 51 bolgár, 2 amerikai, 171 hontalan, 4 egyéb.

1939 októberében a felekezeti áttérés országos adatait tették közzé, mely kimutatás szerint 1919-ben több mint hétezer, 1923 után évi 4–6000, 1938-ban 8584 vallásváltoztatás történt. Az utolsó húsz évben, 1919-től 1938-ig összesen 125 781 felekezeti áttérés történt Magyarországon. Az áttérők 29,7 százaléka római katolikus vallású, 28 százalékuk református, 10,6 százalékuk evangélikus, 24,05 százalékuk izraelita vallású volt. Ezek a magas százalékarányok arról tanúskodnak, hogy 37 357 római katolikus, 35 219 református, 13 333 evangélikus, 30 250 izraelita személy, házasság vagy egyéb ok miatt változtatta meg vallását. (GyNH 1939. október 28.)

1940. január végén újabb kimutatás készült a Győrben letelepedettekről. A megelőző évben összesen 560 külföldi állampolgár, közülük 349 családfő és 211 családtag telepedett le a városban. A családfők vallási megoszlása: 206 római, 15 görög katolikus, 55 protestáns, 52 görögkeleti és 21 izraelita. (GyNH 1940. január 25.)

1941. január 31-én, kezdődött a tízévenként tartott népszámlálás. Ennek előzetes ismertetése során közzétették a tíz évvel korábbi, 1931. évi népszámlálás részletes adatait. A város lakossága 1931-ben 50 881 fő volt, 23 988 férfi és 26 893 nő. Vallása szerint: 37 607 katolikus (73,9%), 101 görög katolikus (o,2%), 2669 református (5,25%), 5014 evangélikus (9,85%), 74 görögkeleti (0,15%), 5381 izraelita (10,6%), 35 (0,7%) más vallású. Győr gyárvárosi jellegét mutatja, hogy iparos és ipari munkás 22 208 fő, közalkalmazott és szabadfoglalkozású 5027 fő, kereskedelemmel és hitelügyekkel foglalkozott 4889 fő, közlekedés területén dolgozott 4082 fő, a véderő tagja volt 3953 fő, háztartási alkalmazott 2082 fő, egyéb foglalkozást űzött 1964 fő, őstermelést folytatott 1806 fő, napszámos 942 fő, nyugdíjas és tőkepénzes 276 fő, bányász volt 7 fő. 47 236 személy rendelkezett jövedelemmel, és 3645 gyermek élt a városban. (GyNH 1941. január 21.) Év végén a városok, közte Győr város népességéről előzetes statisztikai adatok jelentek meg: 1941. január 31-én 27 714 férfi és 29 395 nő, összesen 57 109 fő volt a város lakossága. Győr-Moson-Pozsony k.e.e. vármegye négy járásában összesen 1085, Mosonmagyaróváron 466, Győrben 4688, összesítve 6239 zsidó élt.
(GyNH 1941. november 1.)

1941. február elején Magyarország iparosairól közöltek statisztikai adatokat. 1939-ben 346 ipartestület keretén belül 207 624 mester, 160 848 segéd és 77 458 tanonc dolgozott, 1940-ben pedig 165 873 önálló kézműiparos volt nyilvántartva. Legnépesebb a cipész- és csizmadiaszakma, ahol a 29 725 vállalkozóból 1507, azaz 5,5 százaléka zsidó. Utána következett a férfiszabószakma 13 332 iparossal, akik közül 1970, körülbelül 15 százalék zsidó. Öt szakmában – fésűs, szűrszabó, kazánkovács, kőfaragó és

reszelővágó – csak keresztény iparosok dolgoztak. Ezzel szemben száz százalékban zsidó kézben volt a fémnyomó ipar, igaz, ott csak egy iparos szerepelt a nyilvántartásban. (GyNH 1941. február 2.)

Dr. Tomaj Ferenc, 1944 legelején az 1941. évi népszámlálás vallási számadatait elemezte.

Győrött a római katolikusok száma 43 408 fő, összlakosságának 75,9 %-a,

az evangélikusok száma	5 429 fő	9,5 %,
az izraeliták száma	4 688 fő	8,2 %,
a reformátusok száma	3 359 fő	5,9 %,
a görög katolikusok száma	166 fő	0,3 %,
görögkeletiek száma	96 fő	0,1 %,
az unitáriusok száma	23 fő	0,01 %.

A baptisták száma 6, ismeretlen vallású 4, egyéb vallású 2, felekezeten kívüli 9 fő.

Dr. Tomaj részletesebb elemzésében kimutatta, hogy az utóbbi tíz évben a római katolikusok aránya 15,4%-os, az evangélikusoké 8,2%-os, a reformátusoké 25,8%-os emelkedést mutat. Az izraeliták aránya az utóbbi négy évtizedben egyre kisebb lett. 1900-ban arányuk a város lakosságának 12,7, 1910-ben 12,6, 1920-ban 11,8, 1930-ban 10,6, 1941-ben 8,2%-ra csökkent. Létszámuk 1930 és 1941 között 693 fővel lett kevesebb. Városrészenkénti lebontást is közölt a szerző.

	Róm. kat.	Evang.	Izr.	Ref.	Gör. kat.	Gör.-kel.	Unit.
Belvárosban:	70,3 %	6,3 %	17,9 %	5 %	0.3 %	0,2 %	
Újvárosban:	73,4 %	15,2 %	4,7 %	6,5 %	0,2 %		
Nádorvárosban:	79,9 %	9,7 %	3,7 %	5,8 %	0,5 %	0,4 %	
Szabadhegyen:	76,7 %	11,3 %	0,3 %	11,3 %	0,2 %	0,2 %	
Szigetben:	71,5 %	5,2 %	19,6 %	3,5 %	0,2 %		
Révfaluban:	81,8 %	9,5 %	3,9 %	4,4 %	0,2 %	0,2 %	
Gyárvárosban:	83,3 %	7,5 %	2,9%	5,8 %	0,3 %	0,1 %	0,1 %

Az izraeliták közül 2365-en a belvárosban, 984-en Szigetben, 8-an Szabadhegyen laktak. (GyNH 1944. január 1.)

Ugyancsak dr. Tomaj Ferenc az 1943-ban, kötött házasságokról is készített statisztikai összesítést. Eszerint 564 házasság köttetett a városban. Egyező volt a vallása 415 párnak, 73,6%, vegyes házasságot kötöttek 149 esetben, 26,4%. A vegyes házasodók között 14 esetben izraelita vallású volt a menyasszony vagy a vőlegény. (A GyNH 1944. március 19.)

Palesztina – zsidó állam – kivándorlás

Lévai Jenő a magyar zsidóság történetének avatott ismerője, hatalmas tárgyi ismeretek birtokában – közvetlenül az események után – összefoglalta és közreadta a magyar zsidóság tragédiáját. A kivándorlással kapcsolatban tárgyilagosan állapította meg, hogy a magyar (és német) hatóságok tudtával, havonta rendszeresen mintegy 500 zsidó utazhatott a brit mandátumú Palesztinába, ami akkor – közigazgatásilag – teljes mértékben arab fennhatóság alatt állt. Ott viszont nem vették jó néven, hogy az arab ország etnikai egyensúlya megbomoljon, emiatt a Berlinben élő főmufti tiltakozó levelet irt a magyar külügyminiszternek: *„Miközben én csodálatomnak adok kifejezést azok a rendszabályok felett, amelyeket a magyar kormány a zsidók ellen hozott, úgy vélem, hogy éppen ebben az időpontban a zsidók meg fogják kísérelni, hogy Törökországba és onnan tovább, Románián és Bulgárián át Palesztinába eljussanak. Éppen ezért kérném a magyar kormányt, illetékes hatóságoknál minden olyan szükséges parancsot adjon ki, amely a zsidókat kiutazásban megakadályozná és találjon rendszabályokat, hogy zsidóknak nyílt, vagy titkos Palesztinába való kivándorlása megszűnjön."*

A magyar külügyi irányítás válasza nem késett sokáig: *„A m. kir. külügyminiszter köszönettel kézhez vette a Főmuftinak a Palesztinába irányuló zsidó kivándorlás megakadályozása tárgyában, Berlinben 1944. június 22-én kelt nagybecsű levelét és szíves tudomására hozza, hogy az abban foglaltakat megfontolás tárgyává teszi."* A magyar kormány „ügyes manővereivel" két tűz közé került. A háborúban beállt változás következtében önálló mozgástere beszűkült, még ha akart volna, akkor sem tehetett semmit. A józan ész parancsát követve, a küszöbönálló fejleményeket mérlegelve, a semleges államok tanácsait és az ellenséges főhatalmak intelmeit megfogadva már nem voltak eszközei bármilyen hatékony fellépésre. A zsidóság tragédiája a magyar és a német politika következtében beteljesedett. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Zürichből jelentette az MTI: A cionista értekezlet elfogadta azt a határozati javaslatot, amellyel Weitzmannt, a végrehajtó bizottság elnökét megbízzák, hogy indítson tárgyalásokat az angol kormánnyal, Palesztinában zsidó állam megszervezésére. **(GyNH 1937. augusztus 12.)** Gondolatgazdag írás jelent meg Ignotus tollából a zsidó hazáról és a gazdag zsidókról: Herzl és Nordau azért vetették föl a külön zsidó ország tervét, hogy az üldözöttek hazát lelhessenek. Ezen terv megvalósításának megvannak a nehézségei: az idegen nemzetekbe beolvadt zsidók nem akarnak önként elmenni az új zsidó országba. Ahasvérusnak, a gazdag vargának, a legenda szerint, az volt a bűne, hogy úri háza előtt a lepihenő Megváltótól megtagadta az üdítő cseppet. Így hagyja a fajtája nemzedékről-nemzedékre elepedni önnön megváltását, s ezért bolyongás a sorsa a világtörténelemben. **(GyNH 1937. augusztus 18.)** Londonból jelentette az MTI: Nincs béke Palesztinában, az arabok gyakran követnek el a vasutak ellen merényletet: Jeruzsálemben az elmúlt éjjel az arabok rálőttek egy angol őrjáratra. Az őrjárat két tagja meghalt. Palesztina különböző részein hét zsidó telepet támadtak meg az arabok. Az angol kormány a napirenden lévő merényletek következtében elzáratta az északpalesztinai határt, és a legszigorúbb határellenőrzést léptette életbe. **(GyNH 1937. október 16.)** Jeruzsálemből kelt tudósítás szerint Palesztinában a zsidók és az arabok közti véres összeütközésnek nagyon sok halálos áldozata volt. Megfigyelők szerint polgárháborús helyzet kezd kialakulni.
(GyNH 1938. július 8.)

Nagy érdeklődést keltő írásban foglalkozott 1939 januárjában a zsidók kivándorlásával a katolikus hetilap szerkesztősége: 200 000 magyarországi zsidó kivándorol Argentínába. Fővárosi jelentés szerint a zsidójavaslat nyomán számos magyar zsidó szándékozik elhagyni az ország területét. Több oldalról azt kezdeményezték, hogy egységesen intézzék a magyar zsidóság kivándorlását. Beavatott körök véleménye szerint mintegy

200 000 magyar zsidót érint közvetlenül a zsidó javaslat. Lépések történtek aziránt, hogy ezeket a zsidókat Argentínába telepítsék át. A települési mozgalom vezetőjének véleménye szerint a kérdést olyképpen lehetne megoldani, hogy a magyar kormány, érintkezésbe lépne Argentína kormányával, hogy a kivándorlás módozataiban megegyezzenek. Argentínában földet kapnának a kivándorló zsidók. Magyarországi vagyonuk erejéig az argentínai kormány hitelt biztosítana számukra. Ezt a hitelt Argentína magyarországi áru vásárlásával fedezné. Állítólag a magyar kormány hajlandó is az argentínai kormánnyal érintkezésbe lépni, hogy a tervezett települési akciót elősegítse. (DH 1939. január 8.) (Az egész írás létjogosultságát nem, de a komolyságát erős fenntartással kell kezelni. Abban az időben kevés olyan hajó létezett, amelyik képes lett volna ötszáz személyt, csomagjaikat együtt Európából Dél-Amerikába szállítani. Ha volt is, vajon a fenti írás készítői kiszámolták-e, hogy hány darab ekkora méretű hajóval lehetne 200 000 embert elszállítani? Ehhez elég egy egyszerű fejszámolás, és máris látjuk, hogy bizony négyszáz. És akkor még a magukkal viendő ingóságokról nem is történt említés. Amennyiben valaki végleg elhagyja a hazáját – szabadon –, nyilván arra törekszik, hogy az új életkezdéshez szükséges minimális ruházatot, élelmet, eszközöket és emléktárgyakat magával vigye. Ha ezek a holmik csak 100 kilogrammot nyomnak személyenként, az már 20 millió tonna. Könnyű belátni, hogy ez így, illetve az említett módon nem volt kivitelezhető.)

1938 decemberében még megjelent a liberális szellemiségű Győri Hírlap. Ez a lap is beszámolt arról, hogy a második zsidótörvény benyújtásával egy időben a kormány felhatalmazást kért a törvényhozástól a zsidók kivándorlásának előmozdítására. A kivándorolni szándékozó zsidók vagyonának kivitelét rendeleti úton kívánták szabályozni. (GyH 1938. december 23.) A képviselőház felhatalmazta az illetékes minisztériumot a zsidó kivándorlás előmozdítását célzó intézkedések megtételére. (GyH 1938. december 24.) Egyetlen egy bűnügyi tudósítás tanúskodik arról, hogy valaki Amerikába szándékozott kiutazni és megszerezte az ehhez szükséges okmányokat, köztük a nagyon fontos hajójegyet. Ismeretlen betörő járt Sztatkóczi József, Csokonai utca 10-es számú lakásában, ahonnét más értékekkel együtt ellopta a tulajdonos Amerikába szóló hajójegyét. (GyH 1938. december 31.) (Vallásáról nem tett említést a tudósító.)

„Naponta 6–8 zsidó egyén kér útlevelet Győrből Ausztráliába, Amerikába. Megindult a zsidók kivándorlása hazánkból!" – adta hírül 1939 elején a Győri Nemzeti Hírlap. Az ország számos városából érkezett már jelentés arról, hogy megindult a zsidók kivándorlása hazánkból, és ez a mozgalom most már Győrben is megkezdődött, mégpedig egészen komoly formában. Napokkal ezelőtt már számos győri családot emlegettek azzal, hogy érdeklődést mutatnak az önkéntes kivándorlásra. A lap munkatársa érdeklődött az illetékes győri hatóságoknál, ahol azt az érdekes információt adták, hogy különösen újév óta nagyobb számban keresik fel útlevélkérés miatt a zsidók az illetékes hatóságokat. (GyNH 1939. január 18.) A szerkesztőség ifjú és agilis munkatársa *Ahasvér útján* címmel újabb írással jelentkezett. Az utóbbi hetek óta lázas készülődés dúl a győri zsidóság berkeiben: úton-útfélen botlik az ember összedugott fejű zsidókba, súgnak-búgnak, útlevelekről, kiutazásról tárgyalnak. Szótárakat lát az ember a kezükben, kávéházban, rendelőkben és mindenütt, ahol egyetlen szabad percük van és tanulhatnak. A rendőrség útlevélosztályán naponta öten-hatan jelentkeznek, Amerikába, Angliába, aztán a kalandosabbak Ausztráliába, vagy akárhová, elvégre nekik tökéletesen mindegy, hogy hova mennek. (GyNH 1939. Január 22.)

Egy gondolatnyi időre érdemes megállni az 1939 januárjában megindult „kivándorlási láz" ügyénél. A második zsidótörvény benyújtásakor, 1938. december 23-án a magyar országgyűlésben hangzott el a kormány kivándorlást ösztönző bejelentése. Az egyik győri újság tudósítója szerint, három hét múlva már napi 6-8 kivándorlási kérelemmel

fordultak a rendőrség útlevélosztályához Győrben a zsidók. Részletes és hiteles adatok hiányában csak megbecsülni lehet, hogy hányan vándoroltak ki – országos és helyi szinten – valójában? Az Egyesült Államok idevonatkozó adatai teljes részletességgel egyelőre nem ismertek. 1938-ban 5195, 1939-ben 5334 közép-európai – magyar, cseh és jugoszláv – állampolgár kapott beutazási engedélyt az USA-ba. (Az összes amerikai bevándorló 1938-ban 67 895, 1939-ben 82 998 fő volt.) A magyar kvóta 1938-ban különféle kitételekkel, 869 személyre szólt, faji vagy vallási megkötés nélkül. **(dr. Schubert Miklós)** Nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy aki megkapta a híres „zöld kártyát" a szerencse fiának érezhette magát.

Érdemes ebben az esetben is egy kicsit utánaszámolni a lehetőségeknek. A 869 kivándorlási lehetőség felét családegyesítési szándékkal engedélyezte az Egyesült Államok. A fennmaradt 435 helyre elsősorban a magasan képzett mérnökök és orvosok, valamint az egyetemre felvett hallgatók jelentkezhettek. Ha a szabad kvóta felét tehát 218-at kapta az előző csoport, már csak 218 hely maradt a valódi emigránsok, a politikai vagy vallási üldözöttek számára. Ezen a 218 helyen osztozott az erős érdekérvényesítő képességgel bíró Budapest és a vidék lakossága, ahol az összlakosság 90 százaléka élt. Osszuk el az ország összlakosságát 218-cal, minden 45 871. vidéki polgár számára nyitva állt Amerika kapuja! Ez az arány évente Győr esetében 1,3 személy számára tette lehetővé a ki- illetve bevándorlást. A cikkben szereplő napi 6-8 igénylő talán ötven évvel később került volna sorra! A következő mellékletek nem győri házaspártól származnak, fiúk, a Győrben letelepedett Schubert Miklós bocsátotta rendelkezésre. Így nézett ki a híres zöld kártya.

8. Schubert Miksa és Erzsébet útlevele

A második világháború előestéjén először a németországi, majd a szlovákiai zsidók kivándorlásáról, július 14-én pedig Ausztrália tiltakozásáról jelentek meg újságcikkek, ahová egy év alatt 4500 zsidó vándorolt be, akiknek nagy része nem rendelkezett megfelelő okmányokkal. **(GyNH 1939. július 14.)** Drámai tudósítás érkezett Palesztinából: *„A zsidó beszivárgást megakadályozzák. Palesztinai angol tengerészeti hatóságok további őrnaszádokat helyeztek szolgálatba, hogy Palesztina partvidékén megakadályozzák az ille-*

gális zsidó bevándorlást. A hét végén az angol őrnaszádok négy, zsidó bevándorlókkal zsúfolt gőzöst voltak kénytelenek a partvidék közeléből a nyílt tengerre kikergetni. A négy gőzösön 2600 zsidó bevándorló tartózkodik. Az egyik gőzöst kénytelenek voltak Beirut kikötőjébe engedni, mert ezen a hajón járvány tört ki. A hajó 560 zsidó utasát vesztegzár alá helyezték, s a hajót fertőtlenítették. A Beirutban partraszállt zsidóknak természetesen a legrövidebb időn belül távozniok kell Szíriából. Az egyik görög gőzös, amelyen szintén illegális zsidó bevándorlók utaznak, s amelyet nem engedtek közeljutni Palesztina partvidékéhez, S. O. S. jeleket adott le és élelmiszert kért." (GyNH 1939. július 18.) A fenti idézet azt mutatja, hogy az összes európai zsidó csapdába került. Hazájukban jogsérelmet vagy teljes jogfosztást kellett elszenvedniük, ugyanakkor a „szabad világ" országai lezárták előttük a határokat. Régen áhított ősi földjükre, Palesztinába sem mehettek. Eközben a háború szele egyre erősödött, Danzig körül már éleződött a konfliktus.

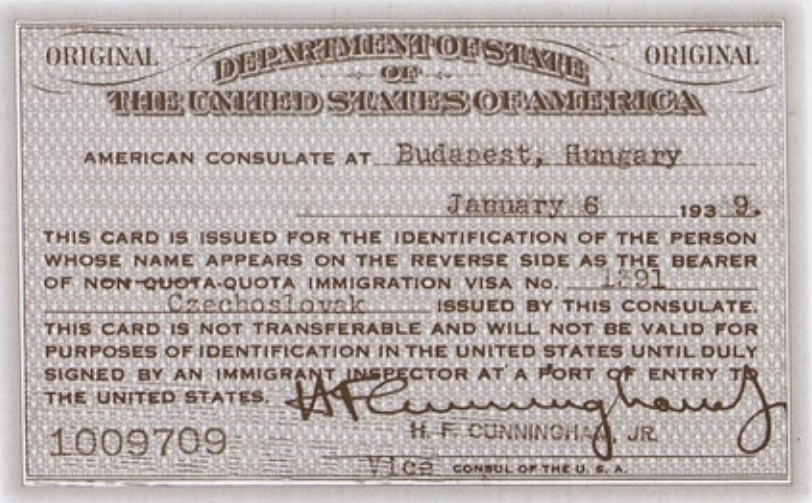
ORIGINAL DEPARTMENT OF STATE OF THE UNITED STATES OF AMERICA ORIGINAL

AMERICAN CONSULATE AT Budapest, Hungary

January 6 1939

THIS CARD IS ISSUED FOR THE IDENTIFICATION OF THE PERSON WHOSE NAME APPEARS ON THE REVERSE SIDE AS THE BEARER OF NON-QUOTA-QUOTA IMMIGRATION VISA No. 1291 Czechoslovak ISSUED BY THIS CONSULATE. THIS CARD IS NOT TRANSFERABLE AND WILL NOT BE VALID FOR PURPOSES OF IDENTIFICATION IN THE UNITED STATES UNTIL DULY SIGNED BY AN IMMIGRANT INSPECTOR AT A PORT OF ENTRY TO THE UNITED STATES.

1009709 H. F. CUNNINGHAM, JR. Vice CONSUL OF THE U. S. A.

2 676097

IMMIGRANT IDENTIFICATION CARD UNITED STATES DEPARTMENT OF LABOR

SURNAME SCHUBERT

GIVEN NAME Erzsébet

COUNTRY OF BIRTH Hungary

DATE OF BIRTH March 24, 1910

NATIONALITY Hungarian

COLOR OF EYES grey

PORT OF ARRIVAL NEW YORK

STEAMSHIP GEORGIC

DATE ADMITTED JAN 30 1939

STATUS OF ADMISSION IMMIGRANT

IMMIGRANT'S SIGNATURE Erzsébet Schubert

ORIGINAL IMMIGRANT INSPECTOR

8. Schubert Erzsébet útlevele, és amerikai zöld kártyája

1939 szeptemberében megjelent egy nagyobb terjedelmű írás, aminek már az első néhány mondata reményt keltő: *ZSIDÓÁLLAM a Sinai félszigeten.* Ha a palesztinai zsidók elfogadják az angol fehér könyvet, megvalósul a zsidóállam a Sinai félszigeten. Abban az esetben egy ötéves terv keretén belül megkezdődne a szervezett zsidó bevándorlás. (GyNH 1939. szeptember 10.) (Közismert, hogy az „események" másképp alakultak.)

1939 áprilisában a M. Kir. Belügyminiszter „körrendeletet" bocsátott ki, melyben engedélyezte, hogy a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége és a Magyar Izraeliták Szentföldi és egyéb településeit támogató egyesület adományt gyűjtsön.

Vázlat! M.kir.Belügyminiszter. Szám:52.305/1939.V.s. K ö r r e n d e l e t.
A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége és a Magyar Izraeliták Szentföldi és egyéb településeit támogató egyesület adománygyűjtési engedélye.
VALAMENNYI TÖRVÉNYHATÓSÁG ELSŐ TISZTVISELŐJÉNEK VALAMINT A M.KIR. RENDŐRSÉG BUDAPESTI ÉS VIDÉKI FŐKAPITÁNYAINAK. A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének /:Központi iroda:Budapest,VI.Andrássy ut 67 sz.:/ és a Magyar Izraeliták Szentföldi és Egyéb Településeit Támogató Egyesületnek /:Budapest,VII. Gip-u.12.:/115.459/1938.és 51.541/1939.V.B.M. számok alatt megengedtem, hogy a Magyar Zsidók külföldön elhelyezkedésének elősegítéséhez szükséges anyagi eszközök részbeni megszerzése céljából 1939. évi március hó 1.napjától 1939.évi november hó 15-ig terjedő időtartamon át 20.000 /:Huszezer:/ perselyel Budapest székesfőváros és az ország egész területén pénzbeli adományokat gyűjthessen. Az adománygyűjtés lebonyolítása a két egyesület által alakított közös bizottságnak irányítása és ellenőrzése mellett történik. Az engedély értelmében a perselyeket csak a székesfővárosban lehetne felbontani és kiüríteni.A fennforgó méltánylást érdemlő körülményekre tekintettel azonban kivételesen megengedtem, hogy a perselyeket mindkét engedélyes részéről mind a székesfővárosi, mind a vidéki hitközségek vezető tagjai közül kijelölt egy-egy megbízott nyugta és ellennyugta ellenében a perselybirtokosok lakásán üríthesse ki és a perselyekből befolyó adományokat az engedélyesnek külön e célra nyitott folyó számlájára póstatakarékpénztári befizetési lapon küldhessék be. Ezek a személyek csak olyanok lehetnek, akiknek ezirányu foglalkoztatásához az elsőfoku rendőrhatóság hozzájárult.Az elsőfoku rendőrhatóság hozzájárulását, az említett megbízottak részére adott és a gyűjtés lebonyolítására jogosító arcképpel ellátott meghatalmazáson kell igazolni. A perselyek 1939.évi november hó 15-e után is a perselybirtokosok lakásána maradhatnak, de a perselyeket addig nem szabad kiüríteni, mig engedélyesek az 1939.évi november 15-ig folytatott adománygyűjtés anyagi eredményéről el nem számolnak és erre az elszámolásra nézve Budapest székesfőváros polgármesterétől a felmentvényt meg nem kapják. Az engedély meghosszabbitása tekintetében csak e felmentvény megadása után fogok határozni. Fentiekről Címedet azzal a felhivással értesitem, hogy ezeket - miheztartás végett - alsófoku hatóságaival is közölje.Utasitsa egyben alsófoku hatóságait, hogy ha a gyűjtés lebonyolitása körül visszaélést tapasztalnának,arról Címed utján hozzám azonnal tegyenek jelentést. Budapest, 1939.évi április hó 20-án. A miniszter helyett.Olvashatatlan aláirás s.k. államtitkár.

Győr szab.kir.város
polgármestere.

5232/1939.sz.

9. Pro Palesztina Szövetség

Tízévenként összesítették és közzétették az Egyesült Államokba vándorlók adatait. A 319/1934. évi BM-körrendelet arról intézkedett, hogy az Amerikai Egyesült Államokba és Kanadába szóló útlevelek kiállítását ezen túl is változatlanul a 293.430/1929 BM számú, és a 293.105/1929 BM számú körrendeletek szabályozták. Ezek a rendeletek ugyanilyen szabatosan fogalmazták meg a magyarországi ki-, illetve amerikai részről a bevándorlás feltételeit. (Sajnos nem található minden évre részletes adat.) Az Amerikai Egyesült Államok 1921–1922. évre a magyarországi születésű bevándorlók létszámát először 5635, majd 5747 főben állapította meg. Az 1924–1925. évben 473 főre szállította le. Ekkor viszont a kvótán felül utazhattak ki családi kötelék egyesítése címén az itthon maradt hozzátartozók, főiskolai tanárok, lelkészek és főiskolai hallgatók, ha volt érvényes beiratkozásuk valamelyik felsőoktatási intézménybe. 1929–1930-ban az amerikai hatóságok 869 főben állapították meg a magyar bevándorlók kvótáját, és ezt fele-fele arányban

engedélyezték családegyesítés címén, valamint a magasan képzettek között. De sem faji, sem vallási megkötést nem alkalmaztak. Magyarországon a kivándorolni szándékozóknak 100 pengő kivándorlási óvadékot kellett postai csekken befizetni. (GyMSLT, IV. b 451.b/55 útlevél rendeletek) 1921 és 1930 között, tíz év alatt 30 680 magyar állampolgár kapott letelepedési engedélyt az amerikai hatóságoktól. (Magyarország történeti kronológiája) 1931 és 1940 között összesen 7861 magyar állampolgár vándorolhatott be az Amerikai Egyesült Államokba. (Magyarország történeti kronológiája) A fentebb említett BM-körrendelet nyomán a levéltári iratok között egy Kanadára vonatkozó adatot sikerült fellelni. Eszerint 1930-ban 8000 fő mehetett (volna) Kanadába, akiknek a megérkezéskor 250 dollárt kellett bemutatniuk a hatóságok képviselőjének. Kanadával kapcsolatban az egyik BM-rendelet külön kitért arra, hogy a magyar hatóságok hívják fel az érdeklődők figyelmét, hogy nem kínálnak fel nekik önálló farmot, hanem legalább egy évet dolgozniuk kell valaki másnak a birtokán, mielőtt saját területhez juthatnak. (GyMSLT, IV. b 451.b/55 útlevél rendeletek) A magyar kivándorlónak segítségére volt a Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda, amelyik Budapesten a Fiumei út 4. szám alatt működött az 1920-as években.

Szerkesztői üzenetek között jelent meg: *„Izraelita ifjú. Tudtunkkal pár hete valóban mentek Győrből Palesztinába. Keressen fel bennünket, szívesen megteszünk mindent érdekében."* (GyNH 1941. április 20.) A mindig „nagyon jól értesült" helyi napilap nem írt semmi konkrétumot, így a „nagyarányú" kivándorlás a többi városi legendával együtt a szóbeszéd kategóriába sorolható. Sajnálatos módon, többszöri kutatás ellenére mindeddig nem sikerült sem az Amerikába, sem a Palesztinába kivándorlók adatait megtalálni. Időközben Bagdadból olyan jelentések érkeztek, melyek megerősítették, hogy a palesztinai nagy mufti kihirdette a szent háborút. Felhívásában azt is mondta, hogy a zsidó államot el kell pusztítani. (GyNH 1941. május 17.)

Az európai zsidóság emberveszteségei a második világháború idején

Ország	Zsidó lakosság száma eredetileg	Elpusztult zsidóság száma	Elpusztult zsidóság aránya (%)
Magyarország	825.000	569.000	69
Összesen:	9.796.840	5.596.029	60

10. Összesítés az áldozatok számáról

Kállay miniszterelnök 1943-ban egy budapesti fórumon beszélt a zsidók helyzetéről is. Ezzel kapcsolatban megállapította, hogy: *Magyarországnak egyik legfontosabb problémája a zsidókérdés, mert nálunk ma több zsidó él, mint egész Európában együttvéve. Végleges megoldás természetesen a zsidóság lehetőleg teljes kitelepítése volna.* (GyNH 1943. május 30.) (Ez is bizonyíték arra, hogy a magyar politikai vezetés teljes körű naprakész informáci-

óval rendelkezett az európai zsidóság sorsáról. 1943-ban Magyarország zsidó közössége mintegy 800 000 fő volt, ha ez a szám több mint Európa összes „még élő" zsidójának száma, akkor már közel 5 000 000-nyian a végső megoldás áldozataivá váltak.)

1944. január közepén olyan hír jelent meg, amire az európai zsidók már régóta vártak. A palesztin zsidó sajtó jelentései szerint Londonban angol-zsidó megegyezés készül, amelynek értelmében a palesztinai fehér könyvben lefektetett angol politikát bizonyos pontokban, főleg a zsidó bevándorlás kérdésében megváltoztatják. A hírek úgy tudják, hogy zsidó részről Waizman, a cionisták vezére, valamint Shertek, a jeruzsálemi Jewish Agencie elnöke vezet, közvetlenül befejezés előtt állanak. **(GyNH 1944. január 15.)**

Győri zsidó ügyvédek

A Győri Ügyvédi Kamara 1938-ban március 20-án, vasárnap tartotta évi rendes ülését, ahol a zárt létszám mellett foglaltak állást. Az elnök ismertette az új törvényi szabályozás logikáját, ami az ügyvédi jogok és kötelességek egyensúlyán alapszik. Dr. Galba Béla, az ügyvédi kamara titkára ismertette a választmány egyhangú javaslatát a felvétel korlátozása tárgyában, amely hatalmas statisztikai, gazdasági és szociális adathalmazra támaszkodva az eddigi 156 taggal szemben 100-ban kívánja a kamara tagjainak számát megállapítani. Mindaddig, amíg a tagok száma 100-ra csökken, csak minden negyedik megüresedő hely lesz új felvétellel betölthető. A javaslat szerint a győri kir. járásbíróság területén a jelenlegi 76-ról 50-re csökken a tagok száma. **(GyNH 1938. március 22.)** *A* Győri Ügyvédi Kamara az 1939. évi közgyűlésén a második zsidótörvény rendelkezésének megfelelően, egy kivételével kizárta valamennyi zsidó tagját a tisztikarból, a vezetőségből és a bizottságokból. A kivétel Hacker Imre dr. választmányi tag, aki a háborúban szerzett vitézi érdemei okán egyébként sem tartozott a törvény által érintett zsidók közé. Drobni kamarai elnök figyelmeztette a zsidó ügyvédeket, hogy: *„kamarai körökben ne tekintsék magukat corpus separátusnak* (különválasztott testnek), *mert ez esetleg egy harmadik zsidótörvényt eredményezhet"*. **(GyNH 1939. június 4.)**

1941. szeptember 30-án közzétették az előző évi létszám adatokat. 1940. évi december hó 31-én a Győri Ügyvédi Kamarának 126 bejegyzett tagja volt. A zsidó ügyvédek száma 48, tehát 38,1 százalék. **(GyNH 1941. szeptember 30.)** 1942. január 28-án a győri ügyvédek számával és számarányával foglalkozó cikk szerzője megállapította, hogy: *Csökken a győri ügyvédek száma, emelkedik a zsidó ügyvédek arányszáma.* 1938. december 31-én Győrött 76 ügyvéd tevékenykedett, köztük 31 zsidó. 1941. december 31-én összesen 64 győri ügyvéd között 29 volt a zsidó. **(GyNH 1942. január 28.)** 1943. március végén ismertették, hogy a Győri Ügyvédi Kamara 1942. december 31-én készített névjegyzéke szerint 61 gyakorló ügyvéd működik Győrött. A jelentés hangsúlyozta, hogy az ügyvédek száma az előző évben erősen csökkent. Zsidónak tekinthető huszonnyolc fő, a győri ügyvédek 45,9 százaléka. **(GyNH 1943. március 27.)**

1944. április elején az igazságügy-miniszter rendeletet adott ki, melyben arról intézkedett, hogy 1944. május 31-éig törölni kell az ügyvédi kamarákból a zsidó ügyvédeket. Közzétették a Győri Ügyvédi Kamara összesítését, amely szerint az 1875-ben alakult győri kamarának 111 tagja van. Ezek közül győri lakos 61, ebből zsidó 27, kónyi lakos 1, téti lakos 4, ebből 1 zsidó. Mosonmagyaróvári lakos 11, ebből 4 zsidó, pápai 34, ebből 17 zsidó. A 111 kamarai tag közül tehát 47 zsidó, ez 41 százaléknak felel meg. Öt kivételezett zsidón kívül 42 zsidó ügyvédet törölnie kell a Győri Ügyvédi Kamarának. (Matematikai megközelítéssel a propaganda ezen a területen is talált száz százalékos zsidó részesedést, nevezetesen a helyettes ügyvéd beosztásban, ahol csak egy személy volt nyilvántartva.) **(GyNH 1944. április 6.)** Az igazságügy-miniszter utasításának megfelelően

a Győri Ügyvédi Kamara választmánya a kivételezettek leszámításával törölte a névjegyzékből a zsidó ügyvédeket és ügyvédjelölteket. A törlés az 1210–1944. M. E. számú rendelet III. fejezet 5. §-a értelmében történt. A Győri Ügyvédi Kamarának 111 tagja volt eddig, akik közül 47 zsidó, tehát 41 százaléka a tagoknak. Kivételezett 5 zsidó ügyvéd. Töröltek 42 zsidó ügyvédet, 1 zsidó helyettes ügyvédet és 11 zsidó ügyvédjelöltet is. **(GyNH 1944. május 10.)** A zsidó ügyvédek közül csak egy kivételezett, dr. Fekete Oszkár maradt a kamara tagja.

Az ügyvédi kamarából kizárt tagok közül hét győri ügyvéd fellebbezett, de kérelmüket a választmány elutasította, mivel az érintett ügyvédek nem tudtak megfelelő igazoló okmányokat bemutatni. **(GyNH 1944. június 8.)** A korábban kivételezett dr. Fekete Oszkár volt győri lakos zsidó ügyvédet is törölte a kamara az ügyvédek jegyzékéből. **(GyNH 1944. július 6.)**

A győri Ügyvédi Kamarától
259/1944. szám

Az 1210/1944. M.E. sz. rendelet 5. § végrehajtása tárgyában a kamara választmánya az aláírt helyen és napon megtartott ülésében meghozta az alábbi

Határozatot:

A választmány a felhívott rendelethely alapján 1944. évi május 8-iki joghatállyal elrendeli dr. Benedek Vilmos, dr. Berkovitz István, dr. Bolgár Sándor, dr. Braun György, dr. Dukesz Miksa, dr. Erdős János, dr. Frankl Imre, dr. Gerő József, dr. Grünhut Miksa, dr. Haán József, dr. Hacker Imre, dr. Halász Jenő, dr. Horváth Gyula, dr. Kemény János, dr. Kemény Sándor, dr. Klein Jenő, dr. Kellner Miksa, dr. Lamberger Albert, dr. Nobel László, dr. Perl László, dr. Polgár Győző, dr. Raab Árpád, dr. Radó Richárd, dr. Rausnitz Pál, dr. Salgó Károly, dr. Sárosi Lajos, dr. Vermes Ödön győri lakos, dr. Balázs Jenő téti, dr. Stiassnyi József kónyi, dr. Stadler Ignác és dr. Weisz Lajos mosonmagyaróvári, dr. Bőhm Zoltán, dr. Fehér Dezső, dr. Fehér Jenő, dr. Gottlieb Imre, dr. Györke Sándor, dr. Guth Emil, dr.. Herczeg Jenő, dr. Hirsch Jenő, dr. Kaufmann Andor, dr. Kardos Károly, dr. Kende György, dr. Lendler Sándor, dr. Lusztig Sámuel, dr. Schreiber Jenő, dr. Stein Sándor, dr. Steinhof László és dr. Török Mihály pápai lakos, nemkülönben dr. Raab Iván helyettes ügyvéd győri lakosnak a helyettes ügyvédek névjegyzékéből, továbbá dr. Goldner Béla és dr. Weisz Endre pápai lakos ügyvédjelölteknek az ügyvédjelöltek névjegyzékéből való törlését.

Ennek folytán a 120/11944. M.E: zs. Rendelet 5. § 2. bek. felhívásával az 1937:IV tc. 61. §-a értelmében a törölt ügyvédek irodája részére gondnokul a következő ügyvédeket jelölte ki. (...)

A kirendelt ügygondnokokat utasítjuk, hogy az 1937:IV tc. 61-63. §-ában meghatározott rendelkezések szerint járjanak el és a felveendő átvételi jegyzőkönyvet a törölt kamarai taggal és a kiküldött kamarai megbízottal aláíratva a kamara titkári hivatalába 15 nap alatt terjesszék be.
Felhívjuk a törölt tagokat, hogy arcképes igazolványukat, valamint felsőbírósági tanúsítványukat is 3 nap alatt a titkári hivatalba szolgáltassák be, irodahelyiségüket jelző táblát azonnal távolítsa el és annak megtörténtét a kirendelt gondnokok ellenőrizzék.
Jelen határozatról az Országos Ügyvédi Gyám és Nyugdíjintézetet, az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságát, a kamara területén lévő kir. bíróságokat és a kir. ügyészséget, a fent felsorolt 1-48 a. törölt ügyvéd, helyettes ügyvéd és ügyvédjelölteket értesítjük, utóbbiakat azzal, hogy e határozat ellen 15 nap alatt az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságához címzett és kamaránknál benyújtandó fellebbezésnek van helye abban az esetben, hogy az érdekelt személy nem zsidó, vagy a rendelet 9. §-ában megállapított kivétel alá esik.
Elrendeli a választmány a határozatnak a Hivatalos Lapban egyszer közzétételét és a rendelet végrehajtásáról a m.kir. Igazságügy-miniszterhez jelentéstételt.
A győri Ügyvédi Kamara választmányának Győrött, 1944. évi május hó 8. napján tartott üléséből.

Olvashatatlan aláírás sk. Titkár
Olvashatatlan aláírás sk Elnök

11. A Győri Ügyvédi Kamara 1944. május 8-án készült jegyzőkönyve

A közélet emberei

Az előző bekezdésből látható, hogy még a legmagasabban képzett, jogban jártas emberek is elveszíthetik egzisztenciájukat – később az életüket – a hatalom által alkotott törvények és rendeletek által. A zsidó származás határozottan hátrányos volt az izraelita vallás követői számára. Az 1939. évi országgyűlési választások példája nyomán – természetesen a meghozott törvényi szabályozás betartásával – a közélet legkülönfélébb területéről szorították ki a zsidókat. Augusztus elejére befejeződött a választói jogosultság felülvizsgálata. Eszerint „Győrött 2115 zsidót hagytak ki a választói névjegyzékből, amelyben mindössze 84 zsidó választó maradt. A megyében 573 zsidót hagytak ki a névjegyzékből." (DH 1939. augusztus 3.) A vármegye központi választmánya ülést tartott, ahol 144 zsidó választójogi kérelméről döntöttek. Tizennégy kérelmező igazolni tudta a jogosultságát, 130 kérelmet elutasítottak. (GyNH 1939. augusztus 29.)

A zsidótörvény utasításait figyelembe véve határozott a futballszövetség. A miniszteri biztos nem igazolta: Erdős Zoltán, Fried Andor, Groszmann Béla, Gutmann György, Kertész Pál, Klein Dezső, Lindenberg Sándor, Neubrun Hugó, Schlesinger József, Somos István győri és Schwartz Andor veszprémi sporttársakat, ezzel eltiltotta őket a játékvezetéstől. Sok ismert nem keresztény győri futballbíró nem is kísérelte meg felvétetni magát az új rezsim játékvezetői közé – jegyezte meg írása végén a városi napilap. (GyNH 1939. augusztus 12.)

1939 augusztusában a város és a vármegye törvényhatósági bizottságából sürgősen törölni kellett a zsidó viriliseket. (Ők voltak azok a legtöbb adót fizető polgárok, akik magas jövedelmük – és magas adófizetésük – okán jogot nyertek arra, hogy maguk közül törvényhatósági tagokat válasszanak.) Az idevonatkozó rendelet tervezet mintegy harminc zsidó bizottsági tagot érintett a városnál. A zsidótörvény végrehajtási utasítása alapján tizenöt napon belül törlik őket a törvényhatósági bizottságból. A sajtóban megjelent névjegyzék alapján a zsidónak tekinthető tagok közül a következőket kellett törölni: Adler Károly virilis, Adler Pál (borkereskedő, Opitz utca 14.) virilis, Berger Mór (szikvízgyártó és kereskedő, Erdősor utca 5.) érdekképviseleti tag, Csillag Jenő virilis, Csillag József dr. virilis, Frankl József dr. virilis, Gerő József (rövidárus, Szent László király utca 14.) virilis, Glück József (fényképészmester, Deák út 13.) virilis, Haán József dr. virilis, Hercz Géza virilis, Hoffmann Adolf (vegyeskereskedő, Apáca utca 20.) virilis, Kallós Henrik virilis, Kopfstein Richárd (sertéshizlaló, gabonakereskedő, gőzmalom tulajdonos Pápai út 4-6.) virilis, Königsberg Imre (szappanfőző, Liszt Ferenc tér 2.) érdekképviseleti tag, Kucsera Dávid virilis, Landler Samu virilis, Mayer Lajos dr. örökös tag, Neumann Sámuel (sütőiparos és vegyeskereskedő, Festő utca 36.) örökös tag, Perl László dr. virilis, Perl Sándor (szállítmányozó és beraktározó, Árpád út 31/b.) virilis, Rothauser György dr. virilis, Salczer Andor (fűszerkereskedő, Szent László király utca 17.) virilis, Unger Gyula dr. virilis. A legtöbb adót fizetők közül választott póttagok: Raáb Árpád dr., Hamburger Imre, Wollner József, Klein Henrik (vendéglős, Halköz 3.) Gyárfás Zsigmond. Az igazoló választmány vizsgálta felül ezt a névsort. (GyNH 1939. augusztus 24.) Másnap helyreigazítást közölt a lap, miszerint A győri Hamburger család régi őskeresztény család és így Hamburger Imre ny. vagongyári főmérnök neve tévesen szerepelt a zsidó bizottsági tagok névsorában. (GyNH 1939. augusztus 25.)

A hitközség továbbra is a törvényi előírások és a zsidó hagyomány szerint végezte munkáját. Ennek megfelelően a következő évre is meghirdette az imaszékek bérletét. Ezt a hirdetményt a megszűnése előtti napokban tette közzé a liberális napilapban a Győri Hírlapban. (GyH 1939. augusztus 30.)

14748/1939.pm.sz.

M.kir.közigazgatási biróság itélete Berger Mór törvényhatósági bizottsági tagsága tárgyában.

H.

A m.kir.közigazgatási biróság 8414/1939.K.számu itéletét,melylyel Berger Mór győri lakos által tvhat.bizottsági tagsága megszünése ügyében az igazoló választmány határozata ellen benyujtott panaszt elutasitja,tudomásul veszem és utasitom az előadót,valamint a kiadóhivatalt,hogy nevezettet a törvényhatósági bizottsági tagok sorából töröljék.

Erről 1 drb.itélet kiadmány kapcsán Berger Mór győri - Munkácsy u.8.szám alatti lakost,az előadót és a kiadóhivatalt értesitem.

Győr szab.kir.város polgármestere
1939.december 19-én.

Pfalzer t.h.

h.polgármester.

"WINKLER ANTAL t.zászlós, születési helye Győr 1898.November 4. A világháborban 1916 V.10 - 1918 X.31-ig a cs. és kir 24-ik tdb. ágyus ezredben teljesitett szolgálatot.- 1916 XII-ben a román harctérre ment a Gyimes szoros harcaihoz, mint hadapródjelölt, szakaszparancsnok küzdött 1917 V.10-ig amikor az olasz arcvonalra tették át a X. Isonzo csatához, /Vrh, majd Monte-Santo/ végigküzdötte a XI-ik és XII Isonzocsatát, azután résztvett a Piave-i támadásban 1917 X.23 -XI.14 és a Ponte di Piave-i átkelési kisérletben. 1918 I. a 7-ik honv. tüzérezredhez vezényelték és saját kérelmére a Torre di Mosto-i harcokhoz jutott, mig egy hónap multa tüdőcsucshurutban megbetegedett. A forradalom kitörése még felgyógyulása előtt érte. Hadi kitüntetései: 2 o. ezüst vitézségi érem /Piavei átkelési kisérlet/ bronz vitézségi érem /Isonzo/ és felterjesztve az I.osz. ezüst vitézségi érmre 1918 ősz, cs. és kir. 9 gy.ezred.

Kelt Budapest 1925 julius hó 15-én

A m.kir. hadtörténelmi levéltár mint nyilvántartást ellenőrző intézet részéről: Szelestey s.k. ny.ezr.főtan.

Fenti adatok hitelességét a Honvédkoronaügyek Bizottságának megállapitásai szerint igazolja. Dormándy s.k. ny.altábornagy, államtitkár."

Fenti másolat a bemutatott eredeti okmány szövegével szóról-szóra megegyezik.

Győr 1935 március hó 2[illegible]-án.

Tanusitvány.

Győr szab. kir. város polgármestere, a 7720/1939.M.E.sz. rendelet 64.§-ában foglaltak értelmében a lefolytatott eljárás eredménye alapján megállapitottam és tanusitom, hogy Bergstein J. Mór és Lőwy Cecilia szülőktől származott és 1890 évi december 30-án Pápán született Barcza Arnold Ernő nevű győri lakos az 1939. évi IV.t.c.1.§-a értelmében nem tekinthető zsidónak.

Győr, 1939. szeptember hó 29.

helyettespolgármester.

12. Berger Mór, Barcza Ernő és Winkler Antal beadványa

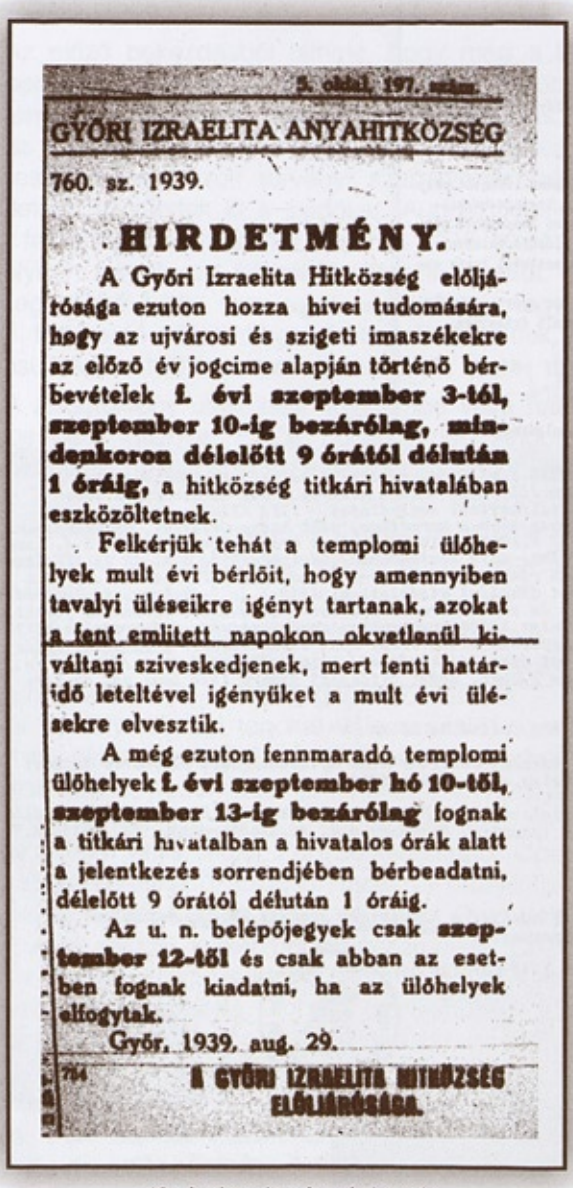

5. oldal, 197. szám.

GYŐRI IZRAELITA ANYAHITKÖZSÉG

760. sz. 1939.

HIRDETMÉNY.

A Győri Izraelita Hitközség elöljárósága ezuton hozza hivei tudomására, hogy az ujvárosi és szigeti imaszékekre az előző év jogcime alapján történő bérbevételek **f. évi szeptember 3-tól, szeptember 10-ig bezárólag, mindenkoron délelőtt 9 órától délután 1 óráig,** a hitközség titkári hivatalában eszközöltetnek.

Felkérjük tehát a templomi ülőhelyek mult évi bérlőit, hogy amennyiben tavalyi üléseikre igényt tartanak, azokat a fent emlitett napokon okvetlenül kiváltani sziveskedjenek, mert fenti határidő leteltével igényüket a mult évi ülésekre elvesztik.

A még ezuton fennmaradó templomi ülőhelyek **f. évi szeptember hó 10-től, szeptember 13-ig bezárólag** fognak a titkári hivatalban a hivatalos órák alatt a jelentkezés sorrendjében bérbeadatni, délelőtt 9 órától délután 1 óráig.

Az u. n. belépőjegyek csak **szeptember 12-től** és csak abban az esetben fognak kiadatni, ha az ülőhelyek elfogytak.

Győr, 1939. aug. 29.

764 A GYŐRI IZRAELITA HITKÖZSÉG ELÖLJÁRÓSÁGA.

13. Az Izraelita Anyahitközség Hirdetménye.

Felhívás jelent meg, miszerint: A polgármestertől tanúsítványt lehet kérni annak igazolására, hogy a kérelmező nem tekinthető zsidónak. A 7720–1939. M. E. számú kormányrendelet 64. §-a úgy rendelkezik, hogy bárki kérheti a lakóhelye szerint illetékes törvényhatóság első tisztviselőjétől, tehát Győrött a város polgármesterétől, annak megállapítását és tanúsítását, hogy őt nem lehet a zsidótörvény (1939. évi IV. t. c.) 1. §-a értelmében zsidónak tekinteni. Mellékelni kell az összes eredeti okmányokat, amelyekből kétségkívül megállapítható, hogy úgy kérelmező, mint szülei és nagyszülei születésüktől fogva keresztények. Be kell mutatni a saját születési anyakönyvi kivonatán kívül a szülők házassági és születési anyakönyvi kivonatát, valamint a nagyszülők házassági és születési anyakönyvi kivonatát. (GyNH 1939. augusztus 31.)

A városi és megyei igazoló választmányok elvégezték a felülvizsgálatokat, aminek végeztével a városnál 23, a vármegyénél 5 zsidó bizottsági tagot töröltek a névjegyzékből. A törvény utasítása tűzharcos vagy egyéb szempont alapján nem terjedt ki dr. Csillag Józsefre, dr. Hacker Imrére, dr. Polgár Győzőre, dr. Erdélyi Ernőre, (szakszerűség), a póttagok közül pedig Klein Ferencre (Kereskedelmi és Ipar Kamara). (GyNH 1939. szeptember 7.)

Bizonyos értelemben a közélet szereplői voltak az alkalmi árusok is. A szabályozás őket sem kerülte el. Már több város és vármegye polgármestere kitiltotta a zsidó árusokat a heti és országos vásárokról és búcsúkról. Győrött most adott ki hasonló értelmű rendelkezést Koller Jenő polgármester, aki megtiltotta a zsidó árusoknak, hogy szerdától kezdve a győri heti és országos vásárokon, búcsúkon és népünnepélyek alkalmával árusíthassanak. A rendelkezés vidéki árusokra is vonatkozik.
(1939. DH október 19.).

Miskolcz.

Polgármester úr!

Alulírott minek teljesen vagyontalan négy kis kora gyermek anyja azzal a kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy férjem árvaházi ellátása miatt, nagy ingem minek családomhoz tartó a piaci árusításra kiállító rendelettel, az alanti indokok alapján kitalon kivül helyezni kegyeskedjék.

Méltóságos Uram!

Férjem nagyszülői és szülői több minek 100 évig laktak Ipolyban és illés hatták el minek becsületes polgárok. Soha elenük nemzeti szempontból kifogás nem volt. Férjem a becsületes árvaházi ellátó család fia, aki 15 éves korában a kereszteny volt s ehegyi tell becsülettel a Harafiu testvérünk 20 év óta önnálló kis iparos a Felvidék meg szállása óta most negyedszer teljesítt katonai szolgálatot. és pedigben 1940 évi Május hó 12 óta. Jellemző ezekből minek háborus katonák a Dunaszerdahelyi munka szolgálatos táborban. ezeltek be. Ezen idő óta én vettem a kis üzletünket, hogy azt körünket megfeszítsem az évek óta megtakarított kis forgó tőkénket a nyomasztó gazdasági viszonyok, és férjem állandó katonai szolgálatával jár költségek teljesen felemésztették, úgy hogy ma már a jó emberek segítésére vagyok arra szorosra vagyok utalva. Férjem a volt 19. gy. ered tőltöltőbe tartozik, s ezen bári ereduünk míg gyárban levő tartó és a. tisztviselői igazolhatják férjem becsületességét. aki nem tehet mást róla hogy szülőnek lenni kíván.

Minek négy gyermekes család anyaként és 50% hadi rokkant, minek hadi gyámatt voltam férj her mentelemig nyelvén tartva. Arra kérem! Méltóságos uramat hogy a keresztény valóban nevelendő gyermekeimet az atya helyére végett ne tartsák a. szomorka.

/.

és hagyjon meg nekünk szabadságunk érdekében azt az jogot! hogy szabadságunkat a piacon a sátorban továbbra is gyakorolhassuk.

Kérve kérem a hatóságom felsőbbrendű indokok alapján Méltóságos Polgármester urat! minek szülő városom szerétjét hogy ezen kérésemet megkegyelmi, és minket az árusító helyszínünkön lett fenntartásunk érdekében, megkaphassuk kegyeskedjék.

Alázatos tisztelettel Maradunk Méltóságodnak.

Ipolyban 1940. October 22 én

Singer Istvánné és gyermekei
szül. falágy özvegye
Piaci Kisiparos neje

14. Kérelem, piaci árusításra

Győr zsidó iparosainak és kereskedőinek listája

1939. december 17-től kezdően a Győri Nemzeti Hírlap 16 részben közölte a zsidó vállalatok listáját. A listával kapcsolatban mindössze három fellebbezés történt azok részéről, akik részben frontharcosi minőségükre vagy hadikitüntetésükre hivatkoztak. (GyNH 1940. február 17.)

Győr, 1939 december 17 VASÁRNAP GYNH

Győrött az iparosok és kereskedők 25 százaléka zsidó

A Győri Nemzeti Hirlap teljes egészében közli a zsidó vállalatok, iparosok és kereskedők hivatalos lajstromát

Abelesz Józsefné Krausz Aranka női kalapos Baross-u. 35. Ádler Dezső né Stern Malvin cukorkakereskedő Kigyó-u. 11. — Adler Ferenc vas és fémgyártó, Andrássy-u. 52. — Adler Imre géplakatos és autószer., Andrássy-u. 52. — Adler Pál borkereskedő, Opitz F. u. 14. — Adler Sándor varrógép stb. kerek., Teleky-u. 46. — Dr Anhalzer Pál és Anhalzer Tibor üveg és porc. kerek. Baross-u. 5. — özv. Armuth Sándorné Róth Gizella kifőző, Fehérvári-u. 2. — Árpás Ignác cukorkafőző stb., Trefort u. 9. a. — Bakonyi Frigyes kereskod. ügynök, gyufakeresk., Andrássy-u 9. — Bakonyi Lipótné Horn Regina textil stb. kereskedő, Kléczár-u. 3. — Balogh Lajos úri és női divat, szőrmeárukereskedő, Baross-u. 19. — Bandi Jenő üveg és házt. cikk keresk. Király-u. 1. — Bauer Jenő órás és látszerész Kazinczy-u. 16. — Bauer Samu épületbádogos és vizv. szerelő Kigyó-u. 11. — Baumel Gyula butorkeresk. Baross-u. 33. Özv. dr Bánki Zoltánné Árpási Olga háziipari kiskeresk. Andrássy-u. 34. — Bátori Sándor szövet és textilárukiskor. Baross-u. 26. — Bäder Gizella bazár, rövidárukeresk., Megyeház-u. 38. — Bäder Ilona fehérneművarrónő Megyeház-u. 38. — Beck László használtruha keresk. Iskola-u. 5. — Benedek Zsigmond szabó, Kazinczy-u. 8. — Berán Artur öcskavaskeresk. Gőzmalom-u. 5. — Berán Pál kötő, szövő ipar, Dugonics-u. 22. — Berger Erzsébet fűzfavessző stb. keresk. Dunakapu 4. Berger Jolán női szabó Szt. László kir.-u. 7. Berger Lajosné Kaufmann Erzsébet liszt- és fűszerkeresk. Jedlik Á.-u. 7. — Berger Mórie szikvizgyártás stb. kereskedő, Erdősor 5. — Özv. Berger Salamonné sz. Stern Hermina kávémérő és kifőző Arany J.-u. 18. — Berger Sándor piaci árus Apáturu. 1. — Bergl Hugó lakatos, Andrássy-u. 24. — Békés Mihály műszerész és vill. szer., Árpád-ut 51. — Binét Miksa és Binét Miksáné Grünzweig Janka kötő szövő ipar, Győr-u. 14. — Bing Arnold keresk. ügynök, Árpád-u. 79. — Bing Gyulánné Steiner Gizella nőiszabó Kazinczy-u. 20. — Birken (Armhaus) Ferenc vas és gépkeresk. Jedlik A.-u. 13. — Bíró Hermann cipész, Arany J.-u. 28. — Bizalom Áruhitel Kft. keresk. ügynöke Árpád-u. 36. — Blau és Sternfeld műszaki keresk., Andrássy-u. 37. — Blau Jenő asztalos, Andrássy-u. 30. — Blau Lipót szabó, Fűtér 4. — Özv. Blau Sándorné Mantzer Margit ruhakeresk. Arany J.-u. 26. — Blau Zsigmond férfiszabó, Kazinczy-u. 8. — Blechner Gyula fogtechnikus, Bisinger s. 22. — Blechner Gyuláné Wittmann Erzsébet fogászati cikk keresk. Bisinger s. 22. — Blechner József mészáros. Huspiac. — Blum Béláné Fleischner Ida mosó és tisztító Czuczor G.-u. 7. — Blum Mór baromfi stb. keresk. Káposztásköz 6. — Bodánczky Dávid kötszövöttárukeresk. Kazinczy-u. 6. — Bolgár Rudolf bankbizományos, Szt. László kir.-utca 5. — özv. Bonyhárd Izidorné Elsitzer Lujza kesztyűkeresk., Baross-ut 4. — özv. Bóros Emilné Márkus Irén élelmiszerkeresk. és kávémérő, Baross-ut 34. — Böhm Gusztáv ásványolajtermék stb. keresk. Fehérvári-u. 4. — Braumann Tivadar szatócs, Sopron-u. 4. — Braun Jakab papírügynök Zrínyi-u. 14. a. — Braun Márkus pék, Gyár-u. 21. — Braunstein Gyuláné Thausz Gizella gabonakeresk. Zöldfa-u. 42. — Braunstein Márton állatkeresk., Vasut-u 12. — Breiner Mátyás gabonaügynök, Attila-u. 20. — Briefer Ödön cukorkeresk. Fürdőköz 4. — Briefer Ödönné Stein Irén házt. cikk keresk., Fürdőköz 4. — Bruck Aladárné Váradi Margit élelmiszerkeresk., Erzsébettér 13. — Brüller Jenő asztalos, Árpád-u. 19. — Brück Manó cipész, Hid-u. 6. — Brünauer Ferencné Rosenberg Rózsi fodrász, Akác tér 19. — Buxbaum Kálmán keresk. ügynök, Rákóczi-u. 65. a. — Buxbaum Lászlóné Sándor Auguszta nőiszabó Czuczor G.-u. 15. — Bürger Zoltán cipőkeresk. Deák F.-u. 4.

(Folytatjuk.)

Csillag István cementkeresk. Árpád ut 55. Csillag Józsefné Mayer Aranka nőiszabó Opitz u. 14. Özv. Csillag Lászlóné Hönigstein Hedvig kereskedő ügynök Árpád ut 38. Özv. Csillag Pálné Steiner Lujza cementárukeresk. Árpád ut 55. Csornai Gőzmalom liszt, őrlemény és termékeresk. Szent László kir. u. 18. Deutsch Alfréd marhakereskedő Rákóczi u. 31. Deutsch Andor csernyőkészítő Baross ut 2. Deutsch Antal és Payer Zoltán fényképész Rét u. 15. Deutsch Antal illatszerkeresk. Baross ut 3. Özv. Deutsch Béláné ruhakereskedő br. Jósika u. 6. szám.

Deutsch Elemér cukrász Lakatos u. 6. Deutsch Gizella vegyeskereskedő Árpád ut 85. Deutsch Gyula marhakereskedő Közép u. 3. Deutsch Jenő szikvízgyártó Huszyadi u. 13. szám.

Deutsch Lázár órás Andrássy ut 34. Deutsch Mariska műsz. cikk és tűzelőanyagközvetítő Arany J. u. 18.

Deutsch Miklós magtisztító Schwarzenberg u. 2. Deutsch Mórné Stern Teréz vegyeskereskedő Trefort u. 9. Deutsch Nándor bornagykeresk. Teleky u. 49. Deutsch Samuné Hirschler Mária vegyeskereskedő Attila u. 30. Deutsch Sándor szat és termékügyn. Hid u. 3. Deutsch Sándorné Geiger Sarolta nőiszabó Hid u. 3. Deutsch Viktor bornagykereskedő Opitz u. 2. Deutsch Vilmos cég Dános Ármin mezőgazd. cikk keresk. Deák u. 20. Diamant Tivadar borbély és fodrász Andrássy ut 38. Dónáth Mórics norinbergi keresk. Király u. 13. Drach Béla textilkereskedő Arany János u. 28. Drach Dezső kézműárukereskedő Deák u. 5. Drach Imre asztalos Andrássy ut 24. özv. Drach Lajosné Steiner Sári cipész Szedreskőz 4. Dringler Adolf kárpitos Akác u. 4. Eckmann Dávid lakatos Andrássy ut 63. Elek Imre dr. kocsma és borkeresk. Szt. László kir. u. 9. Engel Gyula szabó Kossuth u. 40. Engel Jenő órás és ékszerész Deák u. 11. Engel József villanyszerelő Rét u. 4. Engel József mészáros Kármelita árucsarnok, Engel Pál mészáros Huspiac.

Engel Róza ócskaruhakeresk. Rét u. 4. Engel Sándor bádogos és szerelő Jókai u. 9. Epstein Vilmos borügynök Bisinger s. 10. Erdős Rezső teherfuvarozó tüzelőanyagkereskedő Budai ut 72.

Falusi László órás és ékszerész, Deák-u. 10. — Fanti Zoltán bőrdíszműárú stb. keresk., Baross-u. 6. — Farkas Sándor cipész és felsőrészkészítő, Liszt Ferenc-tér 1. — Farkas Sándorné Kaufmann Klára cipőfelsőrészkészítő, Liszt Ferenc-tér 1. — Farnadi Imréné Wollner Ibolya gyümölcs stb. keresk., Szt. László k.-u. 16. — Fahn Mór szobafestő, Kisfaludy-u. 3. — Feigl (Slamovits) Izsák férfiszabó, Hid-u. 8. — Fejér István lakatos, Andrássy-u. 1. — Felbaum Miksa papírkeresk. Ráth M.-tér 6. — Fellner Zsigmondné sütő, Bajza-u. 3. Felsődunántúli liszt és terméknykeresk.; liszt és termények Ráth M.-tér 6. — Fenyő Gyula házárukeresk. Kazinczy-u. 17. — Fenyves Zoltán divatárus, Ujkapu-u. 23—25. — Fischer Ármin papírkereskedő, Deák-u. 12. — Fischer Gyula fa és szénker., Wesselényi J. u. 28. — Fischer Gyula sütő, Oreszágut 6. — Fischer Imre könyvnyomda, Árpád-u. 39. — Fischer Imréné Bruder Serafin könyvnyomda, Árpád-u. 39. — Fischer Károly mészáros és hentes, Czuczor u. 4. — Fischer Vilmos sütő, Kisfaludy-u. 38. — Fischer Zsigmond házicipőkészítő, Budai barakk 1. — Fischer Pálné Heimler Róza korcsmáros, Hid u. 17. — Fleischmann Andor és Fleischmann József női fodrász, Szt. László kir. u. 20. — Fleischmann Árpád tüzelőanyagkeresk. Rákóczi-u. 49. — Fleischmann Árpád tüzelőanyagkeresk., Rákóczi-u. 49. — Fleischmann Dávid mészáros, Hid-u. 5. — Fleischmann Elek keresk. ügynök Árpád-u. 47. — Fleischmann Jakab mészáros és hentes, Dr Kovách P. u. 5. Fleischmann Lászlóné Polják Rózsa vegyeskeresk. Teleky-u. 33. — Fleischmann Mór mészáros, Dr Kovách P.-u. 1. — Fleischner Bélánó Kammer Piroska kereskedő, Jedlik A.-u. 15. Fleischner Zsigmond divatárus, Baross ut 21. — Fodor Ignác posztókeresk., Széchenyi tér 12. — Fodor Wolf Vilmos fényképész Deák u. 25. — Folkmann Arnoldné Polák Irma ruhakereskedő, Ujvilágsor 3. — Frankl Aladárné Rothbaum Erzsébet csemegekereskedő, Rákóczi-u. 19. — Frankl Béla lakatos, Ráth M. tér 6. — Frankl Ferenc korcsmáros, Bercsényi l. 28. — Frankl Fülöpné Neuhauser Ilona fűszkészítő, Kossuth-u. 52. — Frankl József nyersbőr, toll, stb. keresk. Kossuth-u. 5. — Frankl József divatárus, Baross-u. 21. — Frankl Lajos fuvarozó, Árpád-u. 34. — özv. Freund Béla, Gáspárné Löwinger Éva csemegekeresk. és kávémérés, Hid-u. 1. — Freund Béláné Engel Gizella vegyeskeresk. Kossuth L.-u. 101. — Freund Gyula liszt keresk. Zochmeister-u. 9. — Freund Sándor kötöttáru kereskedő Baross-u. 8. — Freund Vilmos ékszerész, Baross-u. 33.

Fried Béla látszerész, Baross-ut 33. — Friedmann László termékgyümölcsös Andrássy ut 33. — Friedmann Miksa vegyészeti cikkek Csaba u. 19. — Friedmann Vilmos vendéglős Andrássy ut 34. — Frischmann Frigyes vegyeskereskedő Bisinger s. 18. — Fritz Antal rőfös-kereskedő Gyár u. 20. — Fritz Gusztáv textiles Soproni ut 35. — Fritz Mátyás ékszerész Kenyérkőz 5. sz. — Fuchs Andrásné Weiss Ilona nőiszabó Kossuth Lajos u. 60. — Fuchs Béláné Krausz Julán vegyeskereskedő Szarvas u. 30. — özv. Fuchs Salamonné Pósna Mária villanyszerelő Baross ut 12. — Fuchs Sándor rőföskereskedő Trefort u. 5. — Fürédi József fűszerkereskedő Deák u. 18. — Fürédi Pál gabonaügynök dr. Vass J. u. 8. — Fürst Salamon könyvnyomda Kisfaludy u. 11. — Fürst Sándor rőfös-kereskedő Király u. 29. — Galambos Árpád cimkekészítő Szent Imre herceg u. 84. — Gang Irma női kalapos Deák u. 9. — Ganz György mechanikai szövőipar, kender, juta, kárpitoskellékek és paplankeresk. Ujlak u. 2. — Ganz Pál szőnyeg és ablakrendőrgyár, takács (szövő), textiláruk, kárpitoskellékek stb. keresk. Zöldfa u. 35. — Geiger Jenőné Hanser Mariska női kalapos Deák F. u. 10. — Geiger Samu cipész Kisfaludy u. 34. — Gergely Ármin órás Baross u. 30. — Gerő Áron Artur gabonakeresk. Deák F. u. 19. — Gerő József rövidáruk Szent László kir. u. 14. — Gerő Margit női szabó K. Árpád ut 230. Gestetner Abrahám bélyegzőkészítő Hid u. 4. — Gestetner Abrahámné Stern Rachel ékszerkeresk. Hid u. 4. — Gestetner Benő nádfonó Trefort u. 4. — Gestetner Dezső bromfikereskedő Hid u. 4. — Gestetner Lajos téglagyártó Oreszágut 7. — Gestetner Mór kőfaragó Czuczor G. u. 11. — Glaser Henrik mészáros Káposztaskőz 6. sz. — Glück József fényképész Deák u. 13. — Glück József keresk. ügynök Hid u. 14. — Glück Józsefné kézimunkakeresk. Deák F. u. 27. — Glückmann Zoltán szobafestő Megyeház u. 27. — Gold Albert tüzelőanyagkereskedő Apáca u. 44. — Gold Dániel illatszerkereskedő Opitz F. u. 20. — Gold Dávid cipész Andrássy ut 76. — Gold Ferenc lőkereskedő Kisfaludy u. 38. — Gold Manó állatkereskedő Gyár u. 26. — özv. Gold Samuné Neumann Rózsa fűszerkereskedő Rákóczi u. 35. — Gold Viktorné Winter Regina fűszerkereskedő Zrinyi u. 8. — Gold Zoltán festőmester Petőfi tér 6. — Goldschmidt Ármin keresk. ügynök Kenyérkőz 2. sz. — Goldschmidt Arminné Löwinger Ibolya lakástisztító Kenyérkőz 2. — Goldschmidt Dezsőné Weiss Sári vegyeskeresk. Fürdőkőz 4. — Goldschmied Géza lakatos és galv. Teleky u. 46. — Goldschmied Irma fehérneművarró Kazinczy u. 5. sz. — Goldstein Mórné Kucsera Julianna csemegekeresk. Baross ut 33. sz. — Gottesmann Hermann órás és ékszerész Szent István ut 23. — Gottlieb Salamon szabó Rákóczi u. 26. — Gray Ferenc cipész Király u. 2. — Grünor János vegyeskereskedő Hid u. 10.

Gross Benjamin könyvnyomda és Gross Dávid könyv és papírkereskedés, Gyár-u. 19. — Gross Dániel géptügynök, Arany J.-u. 3. — Ifj. Gross Dávid papírkereskedő, Deák F.-u. 5. — Gross Dávidné Mayer Gizella, textiláruskereskedő, Hid-u. 10. — Gross Ignác papírkereskedő, Dr Kovách Pál-u. 7. — Gross Izsák tüzelőanyagkereskedő, Gyár-utca 19. — özv. Gross Joel Gyuláné Melszler Eszter rövidáruház, Baross-u 2. — Gross Sándor szeszesitalgyártó és borkereskedő, Szent István-u. 35. — Grossmann Frigyes bazárárus, Módervárt-u. 25. — Grüngold Adolf cipész, Vasut-u. 4. — Grüngold Ignác kézimunkanagykereskedő, Bástya-u. 61. — özv. Grünhut Rudolfné Gold Ilona kereskedő, ügynök, Teleky-u. 46. — Grünwald Alfréd fakereskedő, Árpád-u. 40. — Dr. Grünwald Árpád kereskedő ügynök, Deák-u 18. — Grünwald Jakab juhkereskedő, Hid utca 10. — Grünwald Jakabné Grünwald Laura rőföskereskedő, Hid-u. 2. — Grünwald József baromfikereskedő, Hid-utca 14. — Grünwald József nőszabó, Kazinczy-u. 18. — Grünwald Mózes cipész, Jókai-u. 6. — Grünwald Zoltán juhkereskedő, Kiskőrár-u. 13. — Grünzweig Fülöp órás Baross-ut 2. — Grünzweig Janka vegyeskereskedő, Gyár-u. 14. — Gutfried Ernőné Kanitz Berta kézimunkakereskedő, Gyár-u. 32. — Gutmann Adolf fényképész, Baross-u. 23. — Günsberger Károly szobafestő, Szt. István-u. 35. — Győri Pál műszaki cikkkereskedő, Baross-u. 2. — Halász Ernő cipész, Czuczor-u. 6. Hacker Henrik rövidáruház, Kossuth L.-u. 56. — Hacker Miklós rövidáruház, Rákóczi-u. 30. — Halász László bijouterie, Baross-ut 38. — Harnstein Abrahám épanyag kereskedő, Kossuth-u. 160. — Dr Hámori Ferenc vegyicikk kereskedő, Árpád-u. 42. — Hiemler Ernő vegyeskereskedő, Wennesz J.-u. 39. — Helter Kálmánné Volmond Teréz fehérneművarró, Andrássy-u. 82. — Heksch Erzsébet papírkereskedő, Andrássy-u. 35. — Heller Manó baromfikereskedő, Wennesz J.-u. 23. — Hotel Jenő kereskedő ügynök, Gr. Tisza István-tér 7. — Hercz Árpád szatócs, Akác-u. 6. — Hercz Sándor fafűrésztelep, Akác-tér 1. — Herczog Márton üvegező, Andrássy-ut 42. — Hermann Béla Hermann István és özv. Hermann Izidorné papírnagykereskedő, Deák-u. 9. — Hermann Jenő kereskedő ügynök, Kisfaludy-u. 18. — Hermann Sándor gabonaügynök, Czuczor G.-u. 15. — Hermann Sándorné nőszabó, Czuczor G.-u 15. — Herskovits Abrahámné Deutsch Vilma ügynök és bizományos, Kenyérköz 3. — Herzfeld Imre kereskedő ügynök Kenyérköz 4. — Herzfeld Jakab vendéglős, Dunakapu-tér 2. — Herzfeld Pál gépkereskedő, Erzsébet-tér 13. — Hirsch Béla fűszerkereskedő, Baross-ut 5.

Hirsch Olga nőszabó, Király-u. 12. — Hirschl Janka régiségkereskedő, Baross-u. 38. — Hitelotthon Áruhitelszövetkezet kft kereskedő ügynökök, Baross-u. 25. — Hoffmann Adolf vegyeskereskedő Andezsa-u. 20. — Hoffmann Adolfné Fleischmann Margit szatócs Rákóczi-u. 61. — Hoffmann Károly fűszerkereskedő, Alsó Nádor-u 5. — Holczer Margit női szabó Andrássy-ut 34. — Holländer Hajem Henrik bőrkereskedő, Kiskőrár-u. 12. — Holczer Nándor seprőgyártó, Fecske-u. 27. — Hungária Garage, Műszaki, Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Kft. Árpád-u. 95—97. — Hübsch Lajos vegyeskereskedő és kocsmáros, Zugó-u. 3. — Hübsch Lajosné Stern Ilona vegyeskereskedő Szt. Erzsébet telep 146. — Jellinek Berta női szabó Opitz F.-u. 2. — Kálisch Simon ingyáltigyártó, Andrássy-u. 43. — Kelter József rövid és norinberglárú kereskedő. — özv. Karods Jenőné Eisitzer Teréz cipő és divatárukereskedő, Baross-u. 15. — Kardos László kereskedő ügynök, Kossuth-u. 100. — Kardos Lászlóné Fleischner Margit vegyeskereskedő Kossuth u. 102. — Kastner Lajosné Gelath Josefin vegyeskereskedő Budai barakk. — Kastreiner Adolf fodrász, Teleky-u. 19. — Katona György műszaki cikk kereskedő, Czuczor G.-u. 28. — Katona Ferenc fényképész, Baross-u 28. — Kaufmann Albertné Löwy Szeréb gépharisnyakötő. — Kánitz Lajos rőföskereskedő, Varga-u. 14. Kántor Leó lakatos, Apáca-u. 50. — Kelemen Mórné Singer Janka vegyeskereskedő Akáctér 1. — Keller Ilona női szabó, Szt. László kir-u. 7. — Keller Jakab tőzsérfőnök Kisfaludy-u. 13. — Keller Lajosné Barlos Margit kézműárukereskedő, Kossuth-u. 31. — Kellor Sándor kézműáruker. Deák-u. 17. — özv Keller Sándorné Perl Mariska élelmiszerkereskedő, Dr. Kovács Pál-u. 2. — Keller Zoltán kosárfonó Dr. Kovács Pál-u. 2. — Kellner Lipótné Róth Regina czukrászkészítő, Arany J.-u. 29. — Dr. Kemény Zsigmondné Róth Jolán kézimunkakereskedő, Andrássy-u. 29. — Kertész Imre Krémet Henrik és fiai selyemvegyártó, tüzifakereskedő, és nőjéggyártó, Rákóczi-u. 61. — özv. Kertész Józsefné Levitus Hermina vendéglős, K. Árpád-u. 230. — Király Gézáné Glauber Margit nőszabó, Vas Gerebon-u. 16. — Kirez Ede kereskedő ügynök, Bisinger s. 0. — Kiss Jenő gabonakereskedő, Bisinger s. 18. — Kiszner Samuné Present Lina fűszer és élelmiszerkereskedő, Árpád-u. 37. — Klausz Márton szobafestő Gárdonyi G.-u. 5. — Klein Adolf férfiszabó Kisfaludy-u. 32. — Klein Adolfné özv. Scarvas Anna fehérneművarró, Hid-u. 2. — Klein Dezső nyersbőrkereskedő, Akác-u. 3. — Klein Lipót férfiszabó, Kisfaludy-u 32. — Klein Miklós sertéshizlaló, Árpád-u. 51. — Klein Artur textilkereskedő, Deák-u. 7. — Klein Árpád gyümölcskereskedő, Bisinger s 4. — özv. Klein Henrikné Freund Etel vendéglős, Halkőz 3.

Klein Iván műszaki kereskedő, Baross u. 22. — Klein Ödön drogéria Szent László kir. u. 10. — Klein Pál fényképész Czuczor u. 24. — Klein Sándor borbély Gőzmalom utca. 5. — Knapp Gáborné Orova Julianna ócskavaskereskedő Kossuth u. 24. — Knapp Gyula lakatos ócskavaskereskedő Megyeház u. 39. — Koch Gyula élelmiszerkereskedő Deák u. 10. — Koch István élelmiszerkereskedő Széchenyi tér 10. — Koch László és Koch Sándor sertésügynök kereskedő hentes és mészáros, Széchenyi tér 3. Koch Sámuelné Krausz Mária élelmiszerkereskedő Batthyány-tér 5. — özv. Koch Sándorné Koch Malvin nőszabó Jedlik Á. u. 19. — Kohlmann Benő díszműkereskedő, Deák u. 25. — Kohlmann Ervin kalapos Árpád ut 34. — Kohlmann Helén nőszabó Andrássy ut 5. — Kohn Blanka nőszabó Arany J. u. 19. — Kohn Géza rőföskereskedő Jedlik Á. u. 11. — Kohn Hermann aranyműves Teleky u. 22. — Kohn Lajos sertéshizlaló és kereskedő Árpád ut 69. — Kohn Mihály marhakereskedő Kossuth u. 30. — Kohn Simon cipész Kossuth u. 42. — Kolb Salamon kárpitos Teleky u. 37. — Kolchier Jenő cipész Kazinczy u. 11. — Kollmann Benjámin vegyeskereskedő Andrássy ut 28. — Kondor Henrik sertéshizlaló Mészáros major 10. — Koppel Adolf bőrkereskedő Arany J. u. 3. — Koppel Lajos rőföskereskedő Kazinczy u. 3. — Kopfsteir Richárd sertéshizlaló, gabonakereskedő, gőzmalom Pápai ut 4-6. Kornlek Lipót terménykereskedő Opitz u. 23. — Kornlek Kálmán fűszerkereskedő Kossuth u. 28. — Korngut Dávidné Koch Paula élelmiszerkereskedő Arany J. u. 20. — Kosztelitz Ernőné nőszabó Batthyányi tér 20. — Kosztelitz Vilmos ócskavaskereskedő Gárdonyi G. u. 12. — Kovács Ferenc hentes és mészáros terménynagykereskedő Rába u. 26. — Kovács Ferencné Rosenberg Irén terménynagykereskedő Rába u. 26. — Kovács Zsigmond kereskedő ügynök, Andrássy ut 12. — Königsberg Imre Liszt F. tér 2. — Königsberg Imre és Maschler Brunó szappanfőző Liszt F. tér 2. — Központi Divatház kft. Kazinczy u. 23. — Krausz Dávid bőrdíszműves Megyeház u. 20. — Krausz Dezső órás és ékszerész Szent László k. u. 1. — Krausz Dezső hajóács Wennesz Jenő u. 23. — Krausz Emánuel férfiszabó Kazinczy u. 17. — Krausz Ernő papírdobozkészítő Kálóczy-tér 17. — Krausz Ernőné Braun Rózsa gépírónő Árpád ut 42. — Krausz Gáspár nyersterménykereskedő Gyár u. 12. — Krausz Géza vegyeskereskedő Kossuth u. 44. — Krausz Gyula cipőkereskedő, Baross ut 25. szám — Krausz Ignác rövidáruker. Akác u. 4. — Krausz Izidor és Krausz Vilmos fűszer- és gyarmatáruker. Baross ut 7. Andrássy ut 77. — Krausz József mészáros Gyár utca 44. — Krausz Kál fűszer liszt és vegyeskereskedő, Kossuth L. 26. Krausz Károly gabona és lisztkereskedő, Andrássy ut 3.

Krausz Károly vegyeskereskedő Kassai u. 27. — Krausz Lajos fényképész Deák u. 28. — Krausz Lajosné Berán Ernesztin kereskedő ügynök Petőfi tér 7. — Krausz László kötő-szövő Andrássy út 13. sz. — Krausz Miklós és Szabados Géza Szállítmányozó és fuvarozó Árpád út 43. — Krausz Miklós ütőfa és szénkiskereskedő Árpád út 43. — Krausz Mór szatócs és tőkereskedő Báliint M. u. 113. — Krausz Mór bádogos és szerelő, Apáca u. 6. — dr. Krausz Mór gőz és kádfürdő, Apáca u. 28. —Krausz Ottó vegyszerbizonmányos, Jókai u. 3. szám. — Krausz Rezső mészáros, Lázár Ferenc tér. — Krausz Sámuel Zoltánné Rosenhauer Adél rőfös és divatáru, Jedlik Anyos u. 13. — Krausz Sándor cipész, Deák u. 21. — Krausz Sándor nyersbőr, toll, stb. kiskereskedő, Temető u. 14. — Kreitzer Adolf férfiszabó, Dunaszer 10. — Kucsera Zsigmond sertéshizlaló Mé száros-major 10. — Láng Lajos férfiszabó és hasgn. ruhakereskedő Kisfaludy u. 34. — Láng Sándor rövid és konfekcióáru kereskedő, Báliint M. u. 11. — Láng Ferenc kereskedő ügynök Árpád út 77. — Láng György nyomdajegy Kisfaludy u. 11. — Láng J. Jenőné Mayer Anna papíráru és irószerkereskedő, Megyeház u. 7. — Lányi Ernőné Heller Katalin kozmetikai ipar Baross út 17. — László Izsó papírkereskedő stb. Baross út 38. — Dr. Lándler Sándor ügyész és vegyeskereskedő Bisinger s. 18. — Lédner Bernátné Csillag Valéria gyümölcs, déligyümölcskereskedő, Arany János u. 25. — Lefkovics Ármin, Moskóczi Ervin és Tretetler Oszkár épít. vállalk., épitanyagkereskedők, fűrészmester, Orczy-út 16. — Lelmer Ármin ügynökség és kereskedő Árpád út 14. — özv. Lengyel Gáborné, Széphegyi Aranka nőiszabó, Bisinger s. 14. — Lengyel József kereskedő ügynök, Bisinger s. 14. — Lengyel Józsefné Kohn Ilona vegyeskereskedő, kötszövött, rövidáru kiskereskedő, Wennesz Jenő u. 49. — Lengyel Sándor és Löwy Márton gépkereskedő, kerékpárkölcsönző, műszerész Szent István út 33. — özv. Leszlauer Józsefné Berger Netti gabonakereskedő, Csatorna u. 6. sz. — Leszlauer Mór tüzelőanyag és mész kereskedő, Teleky u. 43. — Lichtig Adél női fodrász Arany J. u. 16. — Lichtig Hermin női szabó, fűzőkészítő, Ujkapu u. 25. — Lombos Sándor fényképész, Bécsi u. 122. — Lo vász Dávid fodrász, Árpád út 89. — Löwy Blanka nőszabó Bisinger s. 10. — Löwy Izidor élelmiszer és tejkereskedő, Csacsor G. u. 11. — Löwy József könyvkötő, Lomb u. 12. — Löwy László műszaros, Körösfőbid — Löwy Márton bőrcipős, Szent István út 33. — Löwy Nándor férfiruha, ruhaszörmeáru és divatcikk kereskedő Baross út 24. · Löwy Zoltán üveges, reszelő, fuvarozó és képkeretező Szent István út 45. · Löwinger Bernát cipész Koronaköz 2. — Löwinger Dezsőné Spitzer Aranka vegyeskereskedő, Wennesz J. út 24. — Löwinger Ferenc horgolgyártó Gyár utca 15. — Löwinger Gyula gazd. gépkereskedő stb. Hid u. 14. — Löwinger Ibolya fuvarozó, Árpád út 47. — Löwinger Imre kárpitos Kenyérkés 6. — Löwinger Imre kirakatrend., anyagkereskedő, Andrássy út 68. — Löwinger Samu ruha, rőfös, cukorka, csont, rongy, vasárukereskedő Akác u. 11.

Az egyenszulytörvény alapján a hatóságok összeállítják a győri zsidó vállalatok listáját. A névsort folytatásokban közöljük.

Lancsor Gyula szövő, textiláruker. Kigyó-u. 11. b. Lustig Ignác fehérneműkészítő, textiláruker, Baross-u. 32. — Lustig Hermann faltisztitó, Erzsébet lig.-u. 6. — Lustig Zoltán posztókereskedő, Kazinczy-u. 11. — Magyar Ferenc készimunka, stb. kereskedő Baross-út 28. — Mayer Miksa csemegekereskedő, Apáczai-u. 14. — Mayer Vilmos fogműves, Baross-u. 32. — özv. Markus Ignácné Fuchs Józefin szatócs, Szalay Imre u. 24. — Marsányi Margit női kalapos, Báliint M.-u. 18. — Melczer József rőfös, kötszövött, műruhakereskedő, Dr Kovács P.-u. 5. — Melczer László szatócs, Zöldfa-u. 32. — Meller Imre borárú stb kereskedő, Wennesz J. u. 14. — Mendelsohn Testvérek fém. gép, mezőgazd. eszközök, gépalkatrészek kereskedő, Fehérvári-u. 1. — Molnár Dénesné Rosenstingl Irénc mű- és régiségkereskedő, Szt. László kir.-u. 17. — Molnár Géza Spitzer Julika női és férfikalapos, Arany J.-u. 33. — Nagy Sándor fűszer és csemegekereskedő, Korvintáto 10. — Nádas Emil cukorka és sütemény kereskedő, Deák-u. 27. — Nemes Árpád szűcs, Klötzár-u. 3. — Nemsitz Jenő gabona, termény kiskereskedő és közvetítő, Andrássy-u. 59. — özv. Nemsitz Lajosné Plon Berta bőrkereskedő, Kisfaludy-u. 14. — Nemsitz Margit nőszabó, nőruhakereskedő, kézimunka elárusítója, Kisfaludy-u. 9. — Nemsitz Margit hartenyaszemfelszedő vill. gépel kötszövő, Kazinczy-u. 3. — Neu Hermann férfiruhakereskedő, zsibárus, Kisfaludy-u. 32. — Neubart Izidor órás és ékszerész, Arany J.-u. 16. —Neubauer Adolf ügynökség és biztosítás, Szent István-u. 13. — Neubauer Jenő, Károly, Lajos ékszerész, bor stb. nagykereskedő, Kohn-u. 8. — Neugebauer József kocsmás, Domb-u. 2. — Neugebauer Pál szatócs Domb-u. 2. — Neubrunn Géza kézműárukereskedő, Deák-u. 16. — Neubrunn Arturné Adler Szidónia textil stb. kézzelhuhakiskereskedő, Andrássy-u. 1. — Neufeld Sándor vegyeskereskedő, körébe tartozó iparcikkek, Arany J.-u. 11. — Neuhaus Márkus építési anyagkereskedő, Országút 7. — Neuhaus Károly órás és ékszerész, Deák-utca 4. — Neuhauser Kálmán műszerész, géplakatos stb. Árpád-u. 40. — Neuman Gyula György, Neumann Lipót és Neumann Lajos kereskedő ügynökség stb, Báliint M.-u. 3.— Neumann Sámuel nőcipőgyár és vegyeskereskedő, Festő-u. 36. — Neuwirth Ferenc lakatos, Kaszárnya-köz 27. — Neuwirth Imre nyomdavállalat, Szél-u. 17. — Neuwirth Mihály hird. vállalk., Wennesz J.-u. 18. — Neuwirth Pál cipész, Arany J.-u. 19. — özv. Neuwirth Sándorné Strasser Erzsébet épületfakereskedő és épít. vállalkező, Imre hg.-u. 2, Petőfi-tér 4. — Nyitrai Ernő és Salzbock Ernő kávéperkölő stb., gyarmatáru kereskedő, Andrássy-u. 41. — Oberländer Zsigmond szőnyegkészítő, Árpád-u. 22. — Parányi Aladár fűszer, gyarmatáru stb, közv. Zechmeister-u. 17. — Pelczer Elza Kövesi Győzőné uridivatkereskedő, Deák-u. 1. — Pelczer József kalapos, Kazinczy-u. 3. — Pelczer Sándor kalapos, Kazinczy-u. 3. szám.

Perényi Gyulánné Geiger Johanna nőszabó Batthyányi tér 26. — Perényi Tivadar szűrs Baross út 36. — Perl Jenő rövidáru és divatkereskedő Baross út 18. — Braun Julia és Perl Jenő nőszabó Baross út 18. — Perl Márton fehérneműkonfekciós uri és női divat, Deák u. 11. — Perl Ottó és Perl Sándor Lipót szél Kiemányosó és beraktárosó Árpád út 51/b. — Perl Odön uri és nőidivatkereskedő Király u. 17. — Planer József illatszer és hást. cikkek Deák u. 11. — Pollacsek József ruhakereskedő Gőzmalom u. 5. — Pollák Béla ékszer, szőnyeg stb. Árpád út 79. — Pollák Dávidné Spiegel Ilona fűszerkészítő Deák u. 6. — Pongrácz Tibor fényképész ipar, drogéria, Baross út 33. — Popper Bernát kereskedő ügynök Árpád út 51/a. — Prásnik Irén nőszabó Andrássy u. 19. — Özv. Purjesz Sámuelné Ehrenfeld Róza élelmiszerkereskedő Kohn u. 6. — Pongrácz Tibor fényképész ipar, drogéria, Baross út 33. — Popper Bernát kereskedő ügynök Árpád út 51/a. — Prásnik Irén nőszabó Andrássy u. 19. —Özv. Purjesz Sámuelné Ehrenfeld Róza élelmiszerkereskedő Kohn u. 6. — Quittner Ödön kereskedő ügynök Árpád út 42. —Raab István és Raab László könyvnyomda, papírkereskedő stb. Baross út 30. — Raab Gyula cég: Raab József, Grünfeld Endrénné, Raab Gizella és Grünfeld Endre uri és női divatáruskiskereskedő, sportcikkek, rövid, fehérnemű, textiláru, stb. kereskedés Baross u. 11—13. — Raab Márton és Raab Mihály bőr és cipőszekelőkereskedés Deák u. 15. Rados Jenő vegyipari termékek, papíráruk kereskedő és közv. Kossuth u. 126. — Özv. Radó Mórné Steiner Janka penzió Bisinger s. 2. — Rattek Leóné Roth Irén textiláru, kötszövött, szőnyeg, kárpit, fehérnemű stb. kiskereskedő Kazinczy u. 13. — Rehberger Adolf rőfösnagykereskedő Andrássy út 27. — Reich Jenő facsztergályos, vágott tüzifa nagykereskedő Lakatos u. 3. — Reich Márkus posztó, bőlés, szabókellék kereskedő Kazinczy u. 13. — Reich Ottó bádogos és szerelő Szél u. 5—6. — Reich Zsigmondné Abeles Frida vegyes rövidáru, piperecikk, papír stb. kiskereskedő Buda u. 8. — Reichenfeld László kerékpár, varrógép, vill. szerelési cikkek stb. kereskedő Tisza I. tér 6. — Reisz József a Reisz Menyhért játék és hást. cikk kereskedő Baross út 9. — Reisafeld József vendéglő Kisfaludy u. 38. — Reisafeld Lajosné Löwy Lenke bazár, háztcikk, papír stb. kereskedő Jedlik A. u. 9. szám. — Reményi Sándorné Frankl Etel vegyeskereskedő Akácfa tér 5. Rezső Márkus fűszerkereskedő Árpád út 52. — Révész Béla női és férfiruha, divatáru, textil és szőrmeáru kereskedő Deák u. 9. — Révész I. Jenő uridivat, kalap és cipőkereskedő Rónay J. u. 2/a. — Özv. Rosen Samuné Wallenstein Hanni kézműáru stb kereskedő Kisfaludy u. 37. — Rosenberg Ferenc termény, állatkereskedő és bizományos Árpád út 32. — Rosenberg József termény és állatkereskedő Árpád út 32. — Rosenberg Józsefné Kastner Elza fűszer, vegyes és rövidárukereskedő Bécsi út 16. — Rosenberg Lipót férfiszabó Kossuth u. 30. — Rosenfeld Bernát kőzitó kozmetikai cikkek, hást. cikkek stb. előállítása Attila u. 8. — Rosenfeld József épületfa,

tüzelőanyagkereskedő, Ráth M. tér 6. — Rosenfeld Miksa kereskedő, ügynök Árpád ut 23/b. — Rosenfeld Sándor rőfös, külön és rövidárukereskedő Baross ut 17. — Rosenfeld József fogtechnikus Kisfaludy u. 9. — Rosner Ignác és Rosner Ottó férfiruha és textiláruk kiskereskedő és férfiszabó ipar Czuczor G. u. 2.

GYNH 1940. JANUÁR 10.

Sas Henrik órás és ékszerész Baross ut 35. — Sas Jenő mezőgazd., textil., jeg. ism. fuszerszám. fonottáru kis és nagykereskedő. Deák u. 12. — Sas Zoltán liszt, terménykiskereskedő, kereskedő, ügynök és bizom. Jedlik Á. u. 9. — Sándor Sándor Géza kereskedő, ügynök és bizom. Tisza István tér 7. — Schäffer Mór bádogos és vízvez. szerelő Sopronai u. 18. — Schreiber Mór férfiszabó Arany u. 8. — Schreiber Pál ásványolaj bizom. kereskedő, műsz. cikkek, autókerekek, tárcaszíj Árpád ut 35. — Schetner János nőszabó Megyeház u. 27. — Schiff Gábor hal és konzerzkereskedő, Kazinczy u. 6. — Schiller Miklós gyapot és állatügynök Korvin u. 5. — Schimmel Ferenc lőkereskedő Kossuth u. 77. — Schimmel Mór lőkereskedő Kossuth u. 77. — Schimmel Ferencné Kerekes Vera nőszabó Czuczor G. u. 15. — Schlesinger Endréné Adler Janka élelmiszer és fűszerkereskedő Kossuth u. 30. — Schlesinger Jakabné Stein Margit konfekció, textil, kötöttszövött, rövid, sapka és cipőáru Kazinczy u. 15. — Schlesinger Vilmos vegyeskereskedő Akác u. 11. — Schneiczer Lajos borkereskedő Kazinczy u. 3. — Schmideg Ignác szatócs Wesselényi J. ut 61. — Schmideg Imre tüzelőanyag és ép. anyag kereskedő és közv. épít. vállalkozó Csaba u. 7. — Schmideg Józefin papír, játék és rövidárukiskereskedő dr. Vass J. u. 8. — Schmideg Vilmos vegyeskereskedő Wesselényi J. u. 8. Schmideg Zoltán vegyeskereskedő, rövidáru, papír, vas stb. kiskereskedő Wesselényi J. ut 61. — Schnabel Henrik és Schnabel György szövőipar Telecsky ut 17. — Schönberg Lajos rőfös, divat, kötöttszövött, rövidáru, ház. stb. cikk kiskereskedő Kazinczy u. 20. — Schönberg Lajosné fűzőkészítő és férfiruhaszövő Kazinczy u. 20. — Özv. Schönfeld Tivadarné Pichler Ilona kölcsönkönyvtár Andrássy ut 27. sz. — Schönwald Hermann női és férfiruhaipar, textiláruk kiskereskedő Deák u. 2. — Schwarcz Ernő szenvedélyek, takarmány, tető, alomnád, gyékény és stb. vízimőrnyek kiskereskedése Ráth M. tér 6. — Schwarcz Imre és Schwarcz Samu kézműáru, kézzuhakereskedő Deák u. 22. — Schwarcz József bőr, cipőfelsőrész, cipőszelelők kereskedő Megyeház u. 5. — Schwarcz László fogműves Bástya u. 61.

Rosenthal Sándor kereskedő, ügynök Zrínyi u. 3. — Rosta Jenőné Tauszig Szidónia tüzelő- és épít. anyagkereskedő Wesselényi J. ut 59. — Roth Dezső órás Baross ut 33. — Roth Dezsőné Gergely Róza nőszabó Széchenyi tér 3. — Roth Márkus vaskereskedő Baross ut 28. — Rotenstein Malvin zöldség, gyümölcs, tojás és baromfikereskedő Győr u. 16. — Rösler Imre baromfi, tojásnagykereskedő Kigy u. 13. — Sachs Sándorné Kaufmann Sarolta fedrúsz Szent László kir. u. 8. — Salczer Károlyné Roth Margit fűszer, gyarmatáru kereskedő Hid u. 8. — Salgó Lászlóné Neubauer Margit fehérneművarró és kézimunkakereskedő Deák u. 18. — Salczer Andor és Salczer Sándor fűszerkereskedő Szent László kir. u. 17. — Salczer Gusztávné Heitler Matild fűszer és vegyeskereskedő Hid u. 17. — Salczer Izidor termény és élelmiszernagykereskedő Ráth M. tér 6. — Salczer Lajos I. kereskedő, ügynök, bank és termény bizomány Czuczor G. u. 15. Salczer Miksa műórás és ékszerész Telecky u. 15. — dr. Sebedyén Miksáné Fischer Irma kézimunka ipar Baross ut 36. — özv. Singer Alfrédné Schneider Teréz mezőgazd. stb. gép, kerékpár, autó. ház. stb. cikkek Deák u. 26. — Singer Erzsébet nőszabó Megyeház u. 9. — Singer Gábor meg és liesztkiskereskedő Széchenyi tér 4. — Singer István mészáros és hentes Kossuth Lajos u. 29. — Singer Jenő fényképész Kisfaludy u. 33. Singer Kálmán kötöttszövött, rövidáru kereskedő Lövöldi u. 9. — Singer Lipót tátszerész, fényképész stb. Baross u. 32. — Singer J. Baromfi és Tojáskereskedelmi Kft. baromfi, tojás és vadnagykereskedő Bástya u. 73. — Singer Sándor textil, kötöttszövött, rövidáruk kiskereskedő Kossuth L. u. 69. — Singer Sándor cipész Lenkert u. 3. — Singer Zsigmondné kereskedő, ügynök és bizom. Bisinger s. 22. — Somló Sándor tejellátó, tejtermékgyártó, élelmiszer nagy és kiskereskedő Árpád ut 71. — Schwarz Sándné Epstein Helén, ruhakereskedő Erzsébet tér 13.

Sonnenfeld Ferenc élelmiszer kereskedő Deák u. 27. — Sonntag Dezső rövidáru stb. kereskedő Kazinczy u. 1. — Sós Miksa mázoló, cím és szobafestő, lakásfestő Árpád u. 26. — Spielmann Aladár fűszer, csemegekereskedő Czuczor G. u. 7. — Spiegel Ferenc, Weiss Mózesné sz. Hoffmann Berta férfiszabó Kisfaludy u. 34. — Spiegel Ferenc mészáros Hunfalvy u. — Spiegel Samu rőfös és divatárukereskedő Jedlik Á. u. 111 — Spielmann Gyula rőfös stb. kereskedő Győr u. 16. — Spielmann Hugó szabó Kossuth u. 30. — Spielmann József vegyeskereskedés Kossuth u. 37. — Spielmann László cipész Kossuth u. 28. — Spitzer Bernát bazár, rövidárukereskedő Szalay Imre u. 15. — Spitzer Bernátné Bürger Irén gyümölcskereskedő Szalay Imre u. 15. — Spitzer Ferenc élelmiszerkereskedő Háthory u. 3. — Spitzer Gizella kocsma Erzsébet kir. 47. — Spitzer Gyula mészáros és hentes Apáczai u. 3. — Spitzer Ignác szőlőtulajdonos és pódrós Deák u. 12. — Spitzer Ignácné Rosenberg Anna kávémérés, tejtermék, élelmiszerkereskedő Deák u. 27. — Spitzer Illés kereskedő, ügynök, ásványolajmilles. cikk kereskedő Győr u. 17. — Spitzer Mihály lőtt marha, sertés és borjukereskedő Győr u. 39. — Spitzer Rózsa vegyeskereskedő Árpád ut 31. — Spitzer Sándorné Rösler Frida ház. cikk és hasznt. bútorok kereskedő Kossuth u. 12. — Stadler Dezső építőmester gr. Tisza István tér 7. — Stadler Dezsőné König Erzsébet épít, tüzelőanyag, furnér kereskedő és bizomány Szent György tér. — Stein József órás és ékszerész Deák u. 4. — Stein László gabona, élelmiszerek, mezőgazd. termékkereskedő Deák u. 18. — Stein Miksáné Rosenberg Ilona szatócs Batthyányi tér 26. — Steiner Adolfné Kammer Juliska rőfös, rövidáru, bazárkereskedő Kigyó u. 13. — Steiner András cukorka, bazár, kötöttszövött stb. kereskedő Sarkantyúkös 6. — Steiner Armin (Hermann) fűszer, gyarmatárukereskedő kereskedő, ügynökség Czuczor G. u. 15. — Steiner Béla bőrkereskedő Kossuth L. u. 52 — Steiner Béla cipőfelsőrészkészítő Kisfaludy u. 13. — Steiner Erzsébet Perschurz Rozália szák, ponyva, zsinag stb. kereskedő, kölcsönző, javító Opitz u. 11. — Steiner Ferenc bőr és cipőszelelők kereskedő Kossuth u. 53. — Steiner Gyula és Steiner Imre gép és épületlakatos Jókai u. 7. — Özv. Steiner Ignácné Appelfeld Gizella cipőkereskedő Baross ut 18. — Steiner Ignác bőr és felsőrészkereskedő Kisfaludy u. 7. — Steiner Imre vegytisztító kiskerpek, ablakszétválasztás Szent István ut 9 — Steiner Imre bőr, cipőkellék és cipőfelsőrészkereskedő Szél u. 7. — Steiner Imre-bird. vállalkozó Baross ut 29. — Steiner Jakab Jenő cipész Baross ut 1. — Steiner Károly bőrdíszmű, férfidíszek stb. kereskedő Baross ut 6. — Steiner Lászlóné Juszics Ilona nőikalapkészítő Dunaszer 10. — Steiner Richárd borbély Kisfaludy u. 38. — Özv. Steiner Samuné Armuth Józsefa ujság, papírárukereskedő gróf Tisza I. tér 5. — Steiszer Kálmán cipész Arany J. u. 10 — Steiszer Sándor nőszabó Szél u. 15. Stern Adolf cukrász Andrássy ut 40. Stern András és Stern Ernő, hasított körmű állatkereskedő és közvetítő Árpád ut 42. — Stern Alfréd gabona, mezőgazd. stb. gyűjtők Telecky u. 46. sz. — Stern Dezső kárpitos Szent István ut 47. — Stern Ernőné Krausz Julia vegyeskereskedő Kossuth u. 16. — Stern Gáspárné Singer Rózsa vegyeskereskedő Jókai u. 6. — Stern Gyula hasznt. ruhakereskedő Csillag u. 5. — Stern Ferenc mezőgazd. állatkereskedő és állatkövér Bisinger s. 10. — Stern Jenő hal és baromfikereskedő Hid u. 14.

Stern József illatszer, pipere stb. cikkek gyártása és kereskedése, Gyepsáél u. 60. — Stern Márkus bőrkereskedő Kazinczy u. 8. — Stern Mór lőkszvelitő Budai úti barakk I. fsz. 10. Stern Samu kereskedő ügynök Árpád út 47. — Stern Zsigmond bádogos és vízvezeték szerelő Andrássy út 27. Stern Zsófia fehérneműkészítő Kossuth u. 23. — Strasser Antal tell. jőp. rézt. stb. kereskedő Kohnut 8. — Dr. Strasser Arminné, Sándor Anna kozmetikai ipar Baross út 28. — Strauber Samu cipész Pozsonyi út 2. Strochach Miksa kézimunka és textiláru Kossuth u. 32. — Sugár Árpád vill. szerelő és műszerész, műsz. és ill. anyagkereskedő Kazinczy u. 1. — Sugár Imréné harisnyaszemfelszedés, fehérneművarró, köté-szövő Kazinczy u. 3. — Özv. Sugár Vilmosné Stern Szerén festék és olajárukereskedése Baross út 10. — Szabó István mezőgazd. termény és állatügynökség Árpád út 32. — Özv. Szabó Lászlóné Kánitz Katalin rőfös és kézműárukereskedő Baross út 11–13. — Szabó Márton és Rodé Béla rőfös, divat, posztó, kész női, gyermek ruha stb. kereskedés Szt. László kir. út. 17. Szabó Mór vegyeskereskedő Kálóczy tér 17. — Szabó Samu takaréktűzhely lakatosáru és Rába kályhagyár rt. Ágyugyári út. — Szekeres Károly építőmester Teleky u. 46. — Szekulesz és Zárda kft. épületfa, épít. anyagkereskedés Budai út 4. — Szemző Szorzám és Műszaki Általános Gépkereskedelmi kft. gépkereskedés Csirkeiti út 5. — Özv. Szende Gyuláné pékáruténykereskedés Petőfitéri bódé — Dr. Székely Frigyes ékszerész, mezőgazd. termény, liszt, korpaközv. Andrássy út 10. — Székely-Győri-Morvai férfiszabó, kész férfi, fiú és gyermekruhakereskedés Baross út 34. — Szilgeti Ferenc tojás, gyümölcs stb. kereskedés Hid u. 12. — Szilágyi Erzsébet élelmiszerkereskedés Ujlak u. 13. — Szilágyi István vegyeskereskedő Szt. Háromság út 8. — Szilágyi Sándorné Klopfer Jozefa könyv, zeneműv, irószer, papírkereskedés Kazinczy u. 6. — Szobel Sándor rőfös-kereskedés Szt. László kir. út 1. — Takács Imréné zsibárus Piéhánisköz 4. Tauber Béla fogtechnikus Deák u. 18. — Özv. Tennor Lipótné Lodzsi Gizella ügynök Deák u. 19. — Ungár Dániel ócskavas, fém és nyersterménykereskedés Kohn u. 13. — Ungár Fülöpné Rőzler Berta harisnyakereskedés Akác u. 8. — Ungár József szobafestő Kléczár u 1. — Üvegkereskedelmi kft. üveg, porc. edény, házi. cikk nagykereskedés és közvetítő Rába u. 3. Vadász Hermann szákkereskedő, tőelő és ép. nagykereskedés Erzsébet kir. út 5. — Vámosi Erzsébet Fischer Irén nőszabó Wesselényi I. út 10. — Váradi Béla férfi, fiú, gyermekruha, női konfekció stb. kereskedés Árpád út 41. Váradi Jenő illatszerkereskedés Kazinczy u. 12. — Váradi Pál műszerész, műsz. cikk kereskedés, vill szerelő Kazinczy u. 12. — Vermes Zoltán fogtechnikus Bisinger & Cs. — Vértó Mór liszt, takarmány, élelmiszer stb. kereskedés ügynökség Árpád út 51 a. — Vidor Andor autó, kerékpár, műszerkatrész, fűszer, gyarmatáruk, rövidáruk könyv. és kereskedés Megyeház u. 38.

Vidor Andorné Fejér Irma nőszabó Megyeház u. 38. — Vogl Kálmán hasitottkörmű állatkereskedés Baross út 35. — Vogl Károly kereskedés ügynök Attila u. 31. — Vogl Lipót borbély gróf Tisza István tér 7. — Vogl Andor előnyomda Kazinczy u. 16. — Vollmand Arnold lakatos Apáczai u. 8. — Vollmond József rövidáru kereskedés Hid u. 19. — Wachsler Ilona, Wachsler József üveges fonocsorozó, csiszoló, keretező, üveg, porc. árukereskedés Kossuth Lajos utca 29. szám. Weiner Márton utidivatokereskedés, nyakkendőkészítő Kazinczy u. 20.

Özv. Wachsler Salamonné Mayer Gizella üvegkereskedés és üvegcsiszoló, fonocsorozó, üveges, Győr u. 13. — Weil Béláné Fischer Katalin vegyeskereskedő, Opitvz F. u. 2. — Weller Ferenc marha és sertések közvetítése Bisinger s. 12. — Weinberger Lipót furnir és asztalcsatlakok kereskedés Andrássy út 15. — Weinberger Zsigmond tüzifa, gazd. termékek Szt. István út 3. — Özv. Weiner Ignácné Stern Netti szőlő, kalapja, gyermekárukereskedés Kazinczy u. 206 — Weiner Izidorné Szinger Jolán szabóa Apáca u. 34. — Weiner Margit ernyőkészítő, kézimunka Megyeház u. 22. Weiner Miksáné cipőkereskedés Kazinczy u. 4. — Weiner Miksáné Nagy Izabella fűzőkészítő Kazinczy u 4. — Weintraub Fülöp villanyszerelő Varga u 3

Weintraub Mór szatócs és tüzelőanyag kereskedés Kossuth L. u. 119. — Weisz Abrahám vendéglős Deák u. 14. — Weisz Benő és Karpeleszs Sándor rőfös, divat, textil, női és férfiruházati cikk kereskedés Deák u. 4. — Weisz Benő sertéshizlaló Bisinger s. 22. — Weisz Henrik cukorkanagykereskedés és ügynökség, Arany J. u. 9. — Weisz Hermann szabó Kossuth L. u. 28. — Weisz Hermann szikvizgyár és bisom. sörraktár Erzsébet tér. — Weisz Ignác sütő Dunakapu tér 4. — Weisz Izidorné Rosenkranz Józsa szabó gróf Tisza I. tér 7. — Weisz Jenő cipész Kazinczy u. 3. — Weisz Jenő kőfaragó Temetői u. 13. — Weisz Lajos bő- és sárcipőjavító és cukorkakereskedés Deák u. 8. — Weisz Lipót terményügynök Lőczemayer u. 15. — Weisz Miklós villanyszerelő Deák u. 11. — Weisz Miksa fűszer, borkereskedés Bisinger s. 14. — Weisz Mór cipész Deák u. 14. — Weisz Mórné nőszabó Deák u. 14. — Weisz Oszkár szőnyeg Deák u. 14. — Weisz Sándorné Steiner Fanni női fodrász Kléczár u. 7. sz. — Weisz Soma vendéglős Kazinczy u. 3. — Wellsch Sándor kereskedés ügynök Ujkapu u. 6. — Wellner Jenő mezőgazd. termékkereskedés Árpád út 73. — Weltler Mihály cipész Andrássy út 82. — Weltzer Miksáné Friedlander Mária baromfi és tojáskereskedő Bástya u. 63. — özv. Widder Jánosné hentes és mészáros Rába u. 26. — Wiesel Lázár rőfös és rövidáru-kereskedés Győr u. 19. — Wilhelm Sándor lisz, élesztő, termény, magkereskedés és kereskedés ügynök Szent László k. u. 2. — Wilhelm Sámuel rőfös és rövidárukereskedés dr. Kovács P. u. 11. — Winkler Dénes szabó Szent László k. u. 17. — Winkler Jakab rőfös, rövidárukereskedés Zechmeister kr. 13 — Winkler Jolán női kalapkészítő Baross út 38. — Winkler József nyersbőr, nyerstermény, ágytollkereskedő Kossuth u. 69. — Winkler Sámuel cipész Teleky u. 21. — Winter Gyuláné Hoffmann Lenke fűszer és csemegekereskedés Tüzér u. 29. — Wittmann Árpád órás Kossuth L. u. 30. — Wittmann Flóra fehérneművarró Arany J. u. 22. — özv. Wittmann Samuné Wittmann Róza bádogos Kisfaludy u. 26. — Wix István fűszer és csemegekereskedő Vas u. 2. Wohl Jenő kötszövött díszmű és papírárukereskedés Deák u. 21. — Wohl Sándor kefe, seprő, háztartási fafára stb. cikk kereskedés rövid kötött, szövött, cipő, norinberga árukereskedés Arany J. u. 15. — Wohlstädter Fülöp lakatos Kossuth u. 26. — Wolf Aladár sertés, bizományi és terményügynök Baross út 21. — Wolf Jenő gazd. termény, állatközv. Apáca u. 38. — Wollner Miksa női, gyermekruha, férfiruhakereskedés Baross út 12. — Wollner Mór férfiruhakereskedés Kisfaludy u. 25. — Ziffer Sándorné Weisz Vilma irógép, irógépvalkatrész, sokszorosítógépek, műsz. és irodai felszerelési cikkek és papíráruk kereskedés Árpád út 47. — Zimánd Mór órás és ékszerész Kazinczy u. 18. — özv. Zimmerman Adolfné Grünwald Józsa rőfös kereskedés Deák u. 6. — dr. Zollschán József kozmetikai cikkek előállítása Kisfaludy u. 18.

Győr zsidó nyomdái és nyomdászai

A gondolat közvetítői, mivel elsőként értesültek a leírtakról évszázadok óta bizalmas munkakört töltöttek be. Ebbéli helyzetüket háborúk idején fokozott figyelem kísérte. A napi-, heti- és időszaki sajtó az ő munkájuk nélkül nem jelenhetett volna meg. Ugyancsak a győri nyomdászok készítették a legkülönfélébb nyomtatványokat a polgármesteri hivatalok a bíróságok és intézmények részére. Ők készítették a mozik, és valószínűleg a pártok választási plakátjait is. Talán ezért foglalkozott a nyomdákban történtekkel több alkalommal is a Győri Nemzeti Hírlap. Kimutatás jelent meg 1944-ben a vidéki nyomdákról. Budapest és környéke nélkül Magyarországon 674 kisebb-nagyobb nyomdaüzem működött. Közülük 231 volt zsidó kézen, a nyomdák 34,28 százaléka. (GyNH 1944. május 13.) A Hivatalos Lap 1944. május közepén közölte a nyomda- és sokszorosítóiparral foglalkozó legújabb rendeletet. Aminek értelmében azonnal hatályukat veszítették a zsidóknak – könyvnyomásra, kőnyomásra, betűöntésre, fény-nyomásra, fénymásolásra, chemigráfiára és litográfia készítésére – kiadott engedélyek. (GyNH 1944. május 20.) (Chemigráfia, rajzokat, képeket, térképeket, nyomtatványokat sokszorosító eljárás.) *„Megszűnt a zsidó nyomdaipar, a zsidó nyomdák kulisszatitkairól lerántjuk a leplet"* – című írásában a városi napilap pellengérre állította a győri zsidó nyomdák és nyomdatulajdonosok „üzelmeit" azokért a bűnökért, amit a Horthy-érában elkövettek. „A liberális időkben a zsidó nyomdáknak eldorádója volt Győrben is, ahol városnak, megyének, közhivataloknak, vidékre az egész községi közigazgatásnak szinte kizárólag ők szállítottak. Most azután a hatóságok vigyázzanak, hogy ki ne játssza a zsidó a rendeletet és teljes nyomdai leltára kerüljön keresztény kézbe és a lezárt nyomda kulcsát ne ő őrizze, mint egyéb üzletekkel a közelmúltban megtörtént." (GyNH 1944. május 23.) Rövidhír érkezett Nagyváradról: Csökkentik a nyomdák számát Nagyváradon, az ottani keresztény nyomdaiparosok akciójára, mert a volt zsidó nyomdák fenntartása felesleges, a nyomdák számának túlméretezettsége miatt. Győrben is hasonló a helyzet, a zsidó nyomdák fenntartására nincs szükség, azokat úgyis a zsidó cégek és zsidó magánosok tartották el, ezek pedig megszűntek, mint fogyasztók. (GyNH 1944. június 1.)

A tárgyalt időszakban, Győrött tizenhárom kisebb-nagyobb nyomdaüzem működött, közülük négy volt zsidó tulajdonban. Arányuk valamivel „jobb" volt az országos átlagnál, 30,77 százalék.

Győr városának időrendben a második nyomdáját 1866-ban alapította Gross Gusztáv Győrszigetben, a Gyár utca 19. számú ház udvarában. Később a testvérével közösen 1915-ig vezették az üzemet. Gross Gusztáv 1915-ben meghalt és a nyomda vezetését két nyomdász végzettségű fia, Dávid és Benjamin vette át. Mind a két Gross fiú bevonult katonának és három éven keresztül harcoltak az első világháborúban. A Gross fiúk 1937-ig Gross Nyomda, majd 1937 és 1944 között Hungária Nyomda néven működtették a család nyomdáját. Igényes a Kner, és a Tevan nyomda színvonalán készítették a kiadványaikat. Tizennégy különböző napilap, folyóiratok és egyéb kiadványok sokasága került ki a műhelyből. Ők látták el a Híd utca 10. szám alatti könyv-, papír- és írószer-kereskedést nyomdai anyagokkal. Az 1930-as évek közepére átrendeződött a nyomdász szakma is, komoly megrendelői hálózattal rendelkeztek, többek között a Gross, majd Hungária nyomdában készültek a városháza hivatali és ügyviteli nyomtatványai. Gross Dávid fia is kitanulta a nyomdász szakmát, de még a második világháború előtt kivándorolt Palesztinába. A két tulajdonos nyomdáját 1944-ben, a zsidótörvények alkalmazása során bezárták Gross Dávid és Gross Benjamin a deportálás idején együtt ment győri hittestvéreivel Auschwitz-ba. (Fias István: Emlékezés Győr nyomdáira)

1922-től 1949-ig a Kisfaludy utca 11. szám alatt készítette termékeit a Modern nyomda. A céget Lang I. Jenő és Fürst N. alapította, majd Lang György lett az üzem tulajdonosa. Igazi vállalkozó típusú ember volt, aki a kicsi nyomdaüzeméből nagy nyomdákkal is

felvette a versenyt. Például a város két mozija közül az Elite számára e nagy tapasztalatokkal rendelkező nyomdaüzem készítette a plakátokat, az Apolló mozié pedig Lang kis nyomdájában készültek. A kortárs emlékezete szerint élményszámba mentek a látványos nyomtatványok. Lang György sorsa zsidó társaihoz hasonlóan alakult, behívták munkaszolgálatra, nyomdáját 1944-ben bezárták, berendezését széthordták. Amikor a háború után visszatért, újból megindította a Modern nyomdát, amit az 1949. évi államosításig vezetett. Vállalkozói mentalitása ez alatt a néhány év alatt is megmutatkozott. Például a háború után nem tudtak a szabók centimétert beszerezni. Lang viaszosvásznat vásárolt a Gráb gyártól, rányomta a centimétert, az egyik könyvkötészetben csíkokra vágatta és még jócskán keresett is az eladáson. A munkaszolgálat alatt szerzett súlyos betegsége következtében néhány évvel később meghalt. Fiatal feleséget hagyott özvegyen, és egy kisfiút árván. (Fias István: Emlékezés Győr nyomdáira) Konkrét bizonyíték, illetve adás-vételi szerződés nincs rá, de valószínűleg Lang György a nyomda többségi tulajdonjogát eladta a rokonának, Fürst Salamonnak. Ugyanis az 1939. december 22-én megjelent Zsidó vállalatok listáján Fürst Salamon, a január 3-án megjelent listán pedig Lang György szerepelt, mint a nyomda tulajdonosa. Egy 1941-es rendőrségi ügyben Fürst Salamon, mint a Modern nyomda tulajdonosa kapott 40 pengős büntetést. (GyNH 1939. december 22. és 1940. január 3.)

Egy későbbi rendőrségi tudósítás azoknak a győri zsidó nyomdászoknak az ügyét ismertette, akik nem küldtek köteles példányokat a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára és a Statisztikai Hivatal részére. Először a „Kisfaludy" nyomda (Szél utca 17.) tulajdonosa, Neuwirth Imre állt a rendőrbíró elé, akit 40 pengő pénzbírsággal sújtott. A „Modern" nyomda tulajdonosa, Fürst Salamon (Kisfaludy utca 11.) nem jelent meg a tárgyaláson. Maga helyett küldte rokonát, Lang Györgyöt, akit a bíró elküldött azzal, hogy személyesen csak a tulajdonos jelenhet meg a bíróság előtt. (GyNH 1941. május 28.) Másnap, május 29-én megjelent Fürst Salamon, aki betegségére hivatkozott, a rendőrbíró őt is 40 pengőre büntette.

1930 és 1944 között működött a Kisfaludy nyomda. Először az Erzsébet téren az Otthházban, majd a Teleki utca és a Vilmos császár utca sarkán lévő Hilbert-házban. Az 1930-as évek közepén a nyomda újra költözött, ezúttal a Híd utca 8. szám alá, ahová a bejárat az Imaház utca 6-os számú ház felől volt. Ez utóbbi helyét bizonyítja egy 1937-ben megjelent tudósítás, mely szerint: Tűz pusztított Neuwirth Imre szigeti nyomdájában. Előző nap ebédidőben, amikor senki nem tartózkodott az épületben, tűz ütött ki az Imaház utcában lévő Kisfaludy nyomdában. A kár 3-400 pengőnyi. (GyNH 1937. április 29.) Tulajdonosa Neuwirth Imre, a kortársak elbeszélése szerint a Gross nyomdában tanulta ki a szakmát, és a tőlük kapott, vagy vásárolt gépekkel kezdte önálló vállalkozását. Különösen meleg szavakkal emlékezett meg róla egykori szaktársa, Fias István: Neuwirth nyomdász vonzó egyéniség, halk szavú udvarias és a maga nemében szép ember volt. Szépsége a világhírű festők Krisztus-ábrázolására emlékeztetett, olyan festményre, melyen szép, korabeli férfinak tűntették fel az Isten fiát. Egy neves alkotó, ha látta volna, minden bizonnyal modelljéül választja. Külsejével összhangban állott ruházata, tisztasága és ápoltsága, bizalmat keltő a lényegéből fakadó szerény magatartása. Nagyon vallásos volt és vallása előírásait ortodoxként gyakorolta. Sokgyermekes családfőként nem kevés anyagi gond terhét hordozta, ezért családjának tagjait üzemében korán munkára fogta. Jó gépmester és sokoldalú, ügyes nyomdász, s mint ilyen, a mesterség minden területén feltalálta magát, tehát szedett is és a könyvkötői munkák készítésében szintén jártas volt. Szép színes munkák kerültek ki keze alól, pedig szedészete – különösen az első években – az akkori ízléstől elég messze álló, elavult betűtípusokból állott, ehhez hasonlóan nyomógépei sem a legjobbak voltak. (Fias István: Emlékezés Győr nyomdáira) Neuwirth Imre hamarosan a Szél utca 17-be költöztette át a nyomdáját, az 1940. január 4-én megjelent Zsidó

vállalatok listáján, és a fentebb idézett bűnügyi történetben is ez a cím szerepel. Népes családjával együtt őt is „ipari munkára" hurcolták 1944-ben. (GyNH 1940. január 4.)

Pannonia nyomda néven, Raab Béla, István és László tulajdonában és személyes közreműködésével működött egy közepes nagyságú nyomdaüzem az Andrássy út 15. szám alatt. 1928 augusztusában apa és két fia indította el a termelést. A nyomda nyolc alkalmazottat és két tanulót foglalkoztatott. Mindenféle nyomdai munkára alkalmas, korszerű berendezésekkel dolgoztak. 1934-ben átköltöztek az Andrássy út 35. szám alá, a szomszédban, Baross út 30. alatt lévő üzlet mellé. (Zsidó vállalatok listája 1940. január 5. – Raab István és Raab László könyvnyomda és papírkereskedése, Baross út 30.) (GyNH 1940. január 5.) A zsidótörvények hatására ezt az üzemet is bezárták, tulajdonosait deportálták, a berendezéseket más nyomdába vitték. István és László 1945-ben hazatért. Visszakapták üzemüket és berendezéseiket, melyekkel új életet kezdtek. István még a hazatérés évében, tífuszban meghalt. László 1949-ig, az államosításokig vezette a család egykori nyomdáját. (Fias István 106. oldal.)

Zsidó és más vallások kapcsolata

Névtelen, önmagát zsidónak nevező levélíró fejtegetése jelent meg 1938. év végén. „T. Nemzeti Hírlap Szerkesztőségének, Győr. Mély tisztelettel kérem, szíveskedjenek nb. lapjukban soraimnak helyt adni. Azoknak a zsidóknak szól ez az üzenetem, akik az utóbbi időben elhagyták hitüket és azért e lap hasábjain keresztül, mert bizonyára, mint elvhű keresztények, csak ezt a lapot olvassák. A napokban – véletlenül – kezembe került a győri kitértek listája. Őszintén szólva, súlyosabb veszteségre számítottam, de – nagy megkönnyebbülésemre – javarészt olyan nevek, kikről el lehet mondani, hogy a zsidóság nem sokat veszített és a kereszténység nem sokat nyert velük. Ne higgyék azonban, hogy ez az átszállás salvus conduktust (menedék-, oltalomlevél) fog nekik biztosítani bármely vonatkozásban is. A zsidótörvény ugyan nem tesz különbséget becsületes jó magyar zsidó vagy ennek ellenkezője között, de azért mindenkiről megvan a lelet, és végül is mindenki megérdemelt sorsára fog jutni, bármilyen valláshoz tartozzon vagy bármilyen vallásra térjen is át. Egyet azonban megjegyezni kívánok! A dolgok nem fejlődtek volna eddig, ha egyesek több megértést tanúsítottak volna a szociális bajok iránt. Ezt értem elsősorban nagy vállalatokra vonatkozólag, mert van nagyon sok gyár, ahol a munkások éhbérért dolgoznak még ma is, holott vámvédelmet élvezve óriási hasznot vágnak zsebre. Így lehetne még más dolgokról is beszélni. Persze a legegyszerűbb volna átváltozni és a felelősséget itthagyni! A legszomorúbb tény az, hogy a kisemberek fognak szenvedni mások helyett, mert a nagyoknak nagyon sok eszköz áll rendelkezésre a védekezéshez. Mindenesetre a hithű, magyar zsidók bíznak egy jobb jövőben. Kiváló tisztelettel: Egy magyar zsidó!" (GyNH 1938. december 29.)

Breyer István dr. megyés püspök 1940 elején az egyházmegye vallási felekezeteiről készíttetett összesítést. A győri egyházmegyében 369 190 katolikus, 53 056 evangélikus, 37 236 református, 12 449 izraelita és 571 egyéb vallású ember élt. Győrtől nyugatra több volt az evangélikus, keletre pedig a református. A győri egyházkerület (megközelítőleg Győr város és a vármegye) területén 4967 zsidó lakott. 1892. és 1940. között egyházmegyei szinten a katolikusok száma 125 865 fővel gyarapodott, a zsidók száma 1611 fővel csökkent. A győri zsidók száma 1 fővel csökkent, a soproniak száma pedig 75-tel lett több. (GyNH 1940. február 11.)

Egy 1940-ből származó dokumentum arra a közös értékrendre utal, amit a keresztény és a zsidó közösség vezetői képviseltek. Amikor egy általános vizsgálat lezárása után

nyilatkozniuk kellett, azt a „teljes nézetazonosság" jegyében tették.

A fiatalok egyházi továbbtanulásával foglalkozó írás jelent meg 1941 nyarán. Az egész hasábos írás címe: *„Egy protestáns hetilap szerint ijesztően csökken a papi pályára jelentkező ifjúság száma, s a jelentkezők között aránytalanul sok a zsidó származású"*. Az egész írás esszenciája: Nem érdekük a zsidó származású keresztényeknek sem, hogy teológiát végezzenek, mert a közeljövőben nem lesz egyetlen gyülekezet sem, amely hajlandó lesz egy zsidó származású lelkipásztort megválasztani. (GyNH 1941. augusztus 23.) (A keresztény papokra nem vonatkoztak a zsidótörvények. Bizonyára több olyan fiatal is volt a jelentkezők között, aki nem elsősorban a hitbeli elkötelezettség miatt jelentkezett papi pályára. A felvételizők és szüleik már keresztény szellemben nevelkedtek, esélyük sem lett volna a teológiai főiskolára bekerülni csupán a mentesség miatt.)

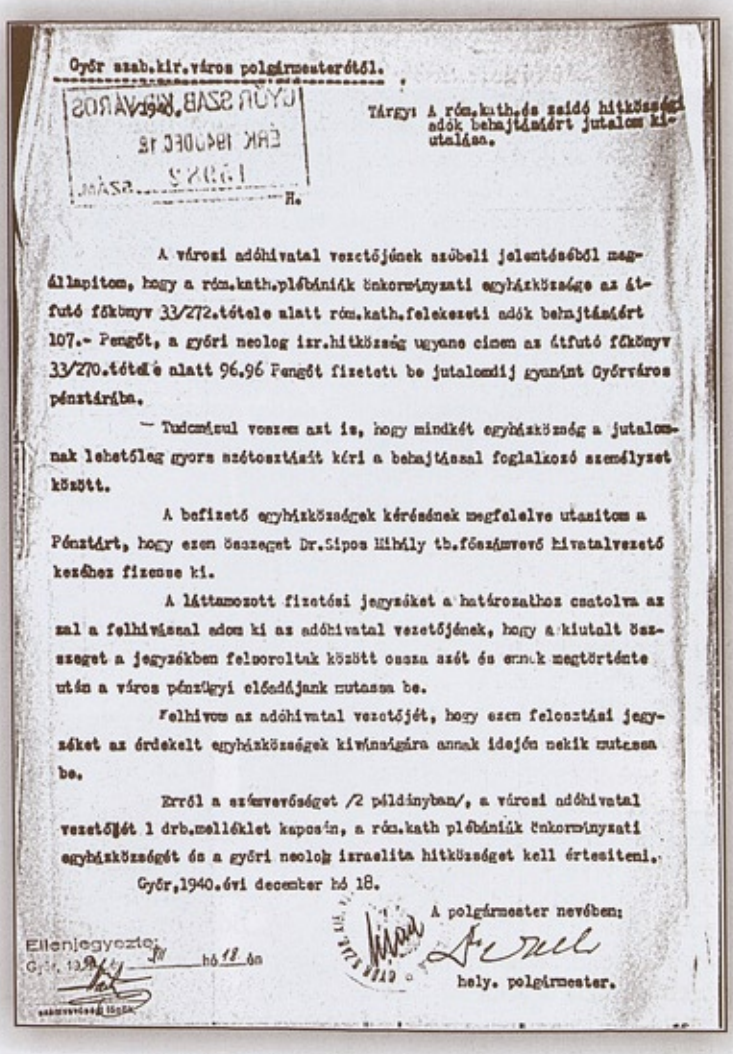

Győr szab.kir.város polgármesterétől.

GYŐR SZAB. KIR. VÁROS
ÉRK. 1940 DEC 12
1982
SZÁM

Tárgy: A róm.kath.és zsidó hitközségi adók behajtásáért jutalom kiutalása.

H.

A városi adóhivatal vezetőjének szóbeli jelentéséből megállapitom, hogy a róm.kath.plébániák önkormányzati egyházközsége az átfutó főkönyv 33/272.tétele alatt róm.kath.felekezeti adók behajtásáért 107.- Pengőt, a győri neolog izr.hitközség ugyane cimen az átfutó főkönyv 33/270.tétele alatt 96.96 Pengőt fizetett be jutalomdij gyanánt Győrváros pénztárába.

Tudomásul veszem azt is, hogy mindkét egyházközség a jutalomnak lehetőleg gyors szétosztását kéri a behajtással foglalkozó személyzet között.

A befizető egyházközségek kérésének megfelelve utasitom a Pénztárt, hogy ezen összeget Dr.Sipos Mihály tb.főszámvevő hivatalvezető kezéhez fizesse ki.

A láttamozott fizetési jegyzéket a határozathoz csatolva az zal a felhivással adom ki az adóhivatal vezetőjének, hogy a kiutalt összeget a jegyzékben felsoroltak között ossza szét és ennek megtörténte után a város pénzügyi előadájank mutassa be.

Felhivom az adóhivatal vezetőjét, hogy ezen felosztási jegyzéket az érdekelt egyházközségek kivánságára annak idején nekik mutassa be.

Erről a számvevőséget /2 példányban/, a városi adóhivatal vezetőjét 1 drb.melléklet kapcsán, a róm.kath plébániák önkormányzati egyházközségét és a győri neolog izraelita hitközséget kell értesiteni.

Győr,1940.évi december hó 18.

A polgármester nevében:

hely. polgármester.

Ellenjegyezte:
Győr, 1940. hó 18 én

16. A katolikus és zsidó egyház közös beadványa

Szerzőnek volt szerencséje ismerni dr. Kiss Györgyöt, Bakonyszentlászló római katolikus plébánosát. Nagyszerű ember volt, akiért rajongtak hívei. Sokan csak jóval később, életrajzi könyvének megjelenése után tudták meg, hogy ő is zsidó származású. Mély fájdalommal írja könyvében, hogy hiába keresztelték meg születésekor, hiába végzett katolikus középiskolát, majd az ezerkilencszázharmincas években teológiai főiskolát Innsbruckban, egész életén keresztül magán viselte a stigmát. Még amikor élete alkonyán kivándorolt Ausztriába, akkor is „belerúgott" egy paptársa, mondván, *eggyel kevesebb zsidó lesz az országban.* Nem ő volt az egyetlen sem a katolikus, sem a protestáns egyházban, aki zsidó származású volt. Dr. Kiss György leírja azt a küzdelmes életet, amivel a zsidó származású papoknak egész életükben meg kellett küzdeni. (Kiss György: Megjelölve Krisztus keresztjével és Dávid csillagával)

Dr. Kapi Béla evangélikus püspök 1943 márciusában egy fontos, de alig ismert okmányt hozott nyilvánosságra. Gróf Zay Károlynak, 1848-ban a magyar evangélikus egyház főfelügyelőjének – közel száz évvel korábban – írt levelét ismertette. Annak idején ebben a levélben Zay gróf kifejtette, hogy: *„Minden vallásbeli felekezettel keresztyén templomaink népe tudjon találkozni a nemzet közös oltáránál. Hamvadjon el a felekezeti gyűlölködés, szűnjön meg minden rejtett, avagy nyílt felekezeti tusakodás"*. **(GyNH 1943. március 20.)** (Az időzítés bizonyára nem volt véletlen. Németország és szövetségesei számára nyilvánvalóvá vált, hogy a háborút nem tudják megnyerni, ebbéli keserűségüket és dühüket a zsidóság ellen fordították. Nyilván azért kapott olyan nagy hangsúlyt a százéves levélből a *Hamvadjon el a felekezeti gyűlölködés* kifejezés). Dunántúl evangélikus püspöke 1944. május közepén állást foglalt a zsidókérdésről. Számolni kell azzal, hogy a zsidókra vonatkozó kormányrendeletek következtében megnövekszik a keresztyén egyházakba áttérni kívánók száma. Az egyház nem adja oda magát eszközül olyan egyének felvételéhez, akiket áttérésre önző és külső érdekük késztet csupán, nem pedig vallási meggyőződésük. **(GyNH 1944. május 13.)**

1944. május végén jelent meg elemzés arról, hogy Győrött kevés azoknak a zsidóknak a száma, akik áttértek a keresztény vallásra. Az írás szerint mintegy 160-170 személy tért át a keresztény hitre, többségük még az 1918 előtti években. Ezek az áttérések nem a zsidóságot sújtó rendelkezések miatt, hanem házasság révén történtek. A férj vagy feleség őskeresztény vallása nem jelentett automatikus vallascserét az új asszony vagy ifjú férj számára. **(GyNH 1944. május 27.)**

Győri zsidó fotósok felvételei

A felújított zsinagóga képei

Nagy István felvételei

A felújított zsinagóga képei

Nagy István felvételei

Második fejezet
A zsidókkal szembeni ellenérzések

Vallási ellentét sohasem jellemezte a győri emberek kapcsolatát. Régi győriek mesélték, hogy a század elején Fetser Antal püspök és Schwarc Mór főrabbi rendszeres kártyapartnerek voltak. Az akkor divatos tarokkpartik alkalmával minden bizonnyal megbeszélték a püspökség és a hitközség között felmerült ügyeket. A felekezetek papjai és hitoktatói naponta találkoztak a középiskolai hitoktatások alkalmával. Az iskolai záróünnepélyeket a megyés püspök mindig megtisztelte jelenlétével, a zsidó diákok előadását, a kiemelkedő szereplőket külön megdicsérte. Valószínűleg ez is a kölcsönös tiszteleten és megbecsülésen alapult, hiszen nem ellenfelei, különösen nem ellenségei voltak egymásnak.

A zsidókkal szembeni negatív megítélés csaknem kétezer éves múltra, az őskeresztény egyház azon tendenciózus felfogására tekint vissza, hogy a zsidók Isten-gyilkosok, hiszen ők szorgalmazták a közülük származó Jézus Krisztus keresztre feszítését. Ezerévek óta várta Izrael népe a Messiás eljövetelét, ám amikor valóban megérkezett félelem fogta el vezetőiket. Ha őt küldte az Atya, hogy uralkodjon népe felett, akkor őnekik itt „nem terem" sok babér. Nyilván ezért is döntöttek úgy, az akkori zsidó nép vezetői, ahogy döntöttek. Néhány évtized múltán, amikor a második zsidó templomot is lerombolták a megszálló rómaiak, földönfutókká, üldözöttekké lettek. Évszázadok teltek el, amíg új otthonra leltek, és vallásukat hűen megőrizve betagozódtak azokba a népekbe, nemzetekbe, ahol befogadták őket. Megtanulták a helyi nyelvet, de az ősi héber nyelvet minden időben megőrizték. Így tudtak a távoli tájak termékein keresztül egymással kereskedelmi és hitéleti kapcsolatban maradni. A velük szembeni ellenszenv megnyilvánulásai a középkorban gyakori himlő és pestisjárványokhoz kapcsolható. Ugyanis a zsidók között kevesebb halálos áldozata volt a ragálynak. A többségi vallás képviselői ebben is valami ellenségképet láttak, holott ennek a viszonylag kevesebb áldozatnak nagyon is racionális oka volt, ami a zsidó vallásból ered. Ez pedig nem más, mint a tisztaság törvénye, konkrét és átvitt értelemben egyaránt. Például a kohaniták nem érintkezhettek beteg emberekkel, ha ezt a parancsolatot betartották, máris elkerültek egy közvetlen fertőzési forrást, amit aztán a környezetük félremagyarázott. „Válasszátok külön a tisztátalant a tisztától" olvasható a Lev.11/47 alatt. Ez ad magyarázatot arra, hogy a középkorban dúló pestis és más járványok sokkal kisebb mértékben sújtották a zsidó lakosságot.

Székesfehérvár püspöke, Prohászka Ottokár már a XIX. század végén felhívta a magyar uralkodó osztály figyelmét arra, hogy a magyarországi fejlődésből és modernizációból nagyobb részt vállaljon magára. Európa nyugati felén mintegy harminc-ötven évvel korábban kezdődött a gazdasági átalakulás, amihez művelt, felkészült értelmiségre, tőkére és hitelekre volt szükség. A reformkor törekvései ellenére, a feudális Magyarországon ezek a körülmények hiányoztak. Prohászka püspök kritikájának alapja az volt, hogy az elszegényedett nemesi és úri középosztály nem tudta és nem is akarta átvenni a modern polgári élet alapértékeit. Nem tudtak racionálisan bánni a pénzzel, nem vették tudomásul a piac törvényeit, azt hogy a megtermelt javak áruként jelennek meg a nemzeti és a nemzetközi kereskedelemben. A konkurencia és a kockázatvállalás pedig egyenesen „az ördög műve" volt a magyar nemesség számára. A büszke magyar nemes mindezeket a fogalmakat zsidó jelenségnek, zsidó mentalitásnak tulajdonította,

amit ő elhárított magától. Emiatt szinte a szemük előtt nőtt nagyra a tőkével rendelkező zsidóság, egy modern polgári osztály. Ezek a zsidó tőkések többnyire Német- és Csehországból, valamint Ausztriából érkeztek hozzánk. Külföldi utazásai alkalmával Prohászka megfigyelte, hogy sehol nem volt a zsidó tőkének akkora részesedése, mint Magyarországon. Talán a magyar beruházások (már akkor is) nagyobb kockázattal jártak és a zsidók bátrabban vállalták ezen a „veszélyes terepen" való közreműködést. 1910-ben Budepesten 240 000 zsidó élt, az akkori lakosság 23%-a, ugyanakkor Prágában 8,1%, Bécsben 8,6% volt a részarányuk. A magyarországi fejlődés lendületét nemcsak megszakította, hanem egyenesen derékba törte az első világháború, és az azt követő időszak. Prohászka jó szándékú figyelmeztetését és fejtegetéseit a későbbi korok vezető politikusai gyakran félemagyarázták, gondolatgazdag megállapításait, a kritikát nem fogadták meg.

Az újkori ellenérzés első területe Magyarországon is a kereskedelem lett. Már 1936 decemberében felmerült, hogy alakítsák meg Győrött a Baross Szövetség helyi csoportját. Az indoklás ez volt: a Lloyd társulatot 80 évvel korábban győri patríciuscsaládok irányították és tűrhetetlen, hogy liberális befolyás alá került. (GyNH 1936. december 10.) 1937 nyaráig, a kereskedők és iparosok Győr mindkét napilapjában, a Győri Hírlapban, és a Győri Nemzeti Hírlapban – vallási megkülönböztetés nélkül – egyformán kínálták áruikat. Amikor a nemzeti lapok országszerte elkötelezték magukat a keresztény kereskedők támogatása irányában, sok zsidó kereskedő felmondta a hirdetési megállapodást. Ugyanez a folyamat játszódott le Győrött a zsidó kereskedők és a Győri Nemzeti Hírlap között. A lap *Vallás és üzlet* című írásában némi magyarázattal szolgált a szerződésbontás hátteréről. Miért bűn, ha valamelyik újság pártolja azt a kezdeményezést, hogy keresztény kereskedőnél vásároljunk? Miért bántó az egyik új jelszó: „Keresztény kézből keresztény kézbe a pénzt"? Némileg válaszol rá egy budapesti újság: megszédülünk a sok Rotenstein, Gross, Grünberg, Fischer, Baumgartner, Klein, Kohn és egyéb jóhangzású magyar nevektől, amelyek között nincs egyetlen Kovács, Nagy vagy Kiss. (GyNH 1937. július 25.) „Bojkottáltak bennünket" címmel reflektált a lap szerkesztősége a kialakult helyzetre. „A zsidó kereskedőknek ez az egységes hadmozdulata a Nemzeti Hírlap ellen irányul, mert sehogy sem tudtak belenyugodni abba, hogy e város keresztény közönségének legyen bátor és önérzetes keresztény sajtója. Az arcunkba dobott kesztyűt felvesszük, a keresztény sajtónak szóló hadüzenetet magunkénak vállaljuk." (GyNH 1937. július 27.) Gyermekek is „részt vállaltak" a keresztény kereskedők támogatásában. A *Fórum* című rovatban ezt nyilatkozták: *„Vakációban ráérünk, az utcán sétálva összeírjuk azokat az ismerősöket, akik zsidó üzletbe járnak"* – állt a szerkesztőségbe küldött levélben. (GyNH 1937. július 30.)

Lassan terjedt a széthúzás gondolata. Bűnüknek rótták fel azt, hogy a zsidó újév alkalmából – a hagyományoknak megfelelően – a vallásos zsidók zárva tartották üzleteiket és műhelyeiket. A lapok hasábjain hosszú polémia kerekedett a bezárt trafikok miatt. (GyNH 1937. szeptember 7.) A zsidó-keresztény szembenállás vagy inkább szembeállítás nem csupán magyar jelenség volt. Varsóból érkezett MTI-jelentés szerint a nemzeti csoportok egy hónapig tartó zsidóellenes bojkottot hirdettek. Teherautóikra nagy feliratot helyeztek, amin arra szólították fel a keresztény lakosságot, hogy ne vásároljanak zsidó kereskedőnél. (GyNH 1937. szeptember 8.) A keresztény kereskedőknek új jelszót javasoltak: „Összefogásban az erő! És nekünk is erőt kell mutatnunk! Keresztény Testvérek! – értsétek meg végre azt, hogy – aki nincs velünk, ellenünk van!" (GyNH 1937. szeptember 19.) Dixi (az amerikai polgárháborúból származó álnév) tollából jelent meg hosszabb elmélkedés a zsidók és keresztények közti ellentétről. Ezzel kapcsolatban Dixi, a szerző leszögezte, hogy a Baross Szövetség tagjai nem a fajgyűlölet, hanem a szeretet, a felebaráti szeretet becsületes követői. (GyNH 1937. október 30.) Győr kormánypárti ország-

Garantáltan készpénz árak

A központi iroda költségei az árakban nincsenek beszámítva.

A kezelési költségekre 3%-ot számitanak fel a cégek a készpénz árak után.

Tagsági díj nincs!

Kamat nincs!

5–6½ havi hitel

57 cégnél vásárol, egy helyen törleszt!

Központi iroda:

Deák Ferenc-utca 18. sz. Győr.

— Telefon: 306. szám. —

Ezek a „TAKARÉKOSSÁG" cégei

Abonyi és Szőbel Kizály-utca női kelme, selyem, vászon, selyeg	Gerő Testvérek Kisály-utca női kelme, selyem, vászon selyeg	Szabó László és Tóvos Baross-ut női kelme, selyem, vászon, selyeg	Balog Lajos Baross-ut női kabátok, bundák, női ruhák
Kardos Baross-ut cipők	Bürger Deák Ferenc-utca cipők	Anhalzer és Tóvos Baross-ut üveg, porcellán, háztartási cikkek	Paul Jenő Baross-ut női kabátok, bundák női ruhák
Kocsis Jenő Baross-ut, kötött-szövött árok, divatcikkek	Lévy Baross-ut férfi-, fiu- és gyermekruhák, wirnzabolog	Székely Győri és Mórvai Baross-ut, férfi-, fiu- és gyermekruhák, - wirnzabolog	Kullós Jenő Deák Ferenc-utca férfi-, fiu- és gyermekruhák
Fleischner Zsigmond Baross-ut, férfi divatcikkek	Nagy Béla Zalán Baross-ut férfi divatcikkek, sportárok	Magyar Ferenc Baross-ut kézimunkák, fonalak, selyegek	Benyhárdné Baross-ut kötött-, szövöttárok, divatcikkek
Sándori Nándor Baross-ut, vasbaroskedés, konyhaszerek	Árnoth Márton Andrássy-ut vasárok, konyhaszerek	Perényi szőcs Baross-ut szőnyegek, poémek	Németh Gyula szőcs Baross-ut szőnyegek, poémek
Kiss János és Tóvos Baross-ut, selyegek, fonalcsomok, függönyök	Porek József Baross-ut bőrönök, bőrönök	Opitz Lajos Baross-ut órarok, órák	Gergely Ármin Baross-ut órarok, órák
Tokás Testvérek Baross-ut, játékszerek, sportcikkek	Wolf Gyula Széchenyi-tér könyv- és papírkereskedés	Pannonia Baross-ut könyv- és papírkereskedés	Hajmásy József Jedlik Á.-utca órák
Havák István Mosnok-utca tüzelőanyagok	Feder Ignác Széchenyi-tér szőnyegek	Reich Mátyás Kazinczy-utca szőnyegek	Csmone Baross-ut lámpárok, fotócikkek
Dame Deák Ferenc-utca női kalapok	Szalay Kazinczy-utca női kalapok	Első Győri Női Kalappgyár Tóth M. Deák Ferenc-utca női kalapok	Gáss Józsefné Kazinczy-utca tűzhely, mellfartók
Dobos Baross-utca kozmetikai, illatszerek, fotócikkek	Hottye Baross-ut kozmetikai, illatszerek, fotó cikkek	Ámán Imre Deák Ferenc-utca fotócikkek, háztartási cikkek	Eckmann Dávid Baross-ut cuibotorok, lakberendezés
Steiner Baross-ut cipők	Freund Testvérek Kazinczy-utca rövidárok	Stern Mátyás Kazinczy-utca bőrkereskedés	Sipos Lajos Deák F.-utca vas szabó
Váradi Pál Kazinczy-utca, rádió-, villamosfelszerelések	Fuchs Kazinczy-utca rádió-, villamosfelszerelések	Bákás Mihály Árpád-ut rádió- és villamosfelszerelés	Katona Ferenc Hanyköpárt
Lándler Samu Baross-ut, fűszerek	Diamant Jakab Árpád-ut fűszerek	Török „Deák F." gyógyszertár Deák Ferenc-utca	„Megváltó" gyógyszertár Széchenyi-tér
Fleischner Béláné Jedlik Á.-u. konyhaszerszámok	Galé Viktorné Zrínyi-utca fűszerek	Fölsch Károly Zrínyi-ut kis-ut gombok, díszgombok, csatok	Weiss Gyula Komárom tüzelőanyag
Fogyasztók ezzel az irodában megtalálhatók		Győri Általános Kereskedési Vállalat K. F. T. autóbusz jegyek	

gyűlési képviselője, dr. Drobni Lajos, egy budapesti újságcikk kapcsán fejtette ki véleményét: *„Mindenki ott vásárolhat, ahol akar. Nincs különbség keresztény, vagy zsidó között. Egyik olyan tiszteletre és pártolásra méltó, mint a másik. A győri zsidóság – és ezt örömmel állapítom meg – hazafias alapon áll, tehát nincs semmi ok a megkülönböztetésre. Egyebekben is bűnt követ el az, aki ebben a súlyos időben – midőn a polgári pártok tömörülésére van szükség – a vallásfelekezetek közötti békét és egyetértést akarja megzavarni."* (GyNH 1938. január 13.) Felsőbb körök azonban nem a békés, partneri viszonyra törekedtek. Mindezt jól tükrözi a magyar kormány pénzügyminiszterének Pécsett tartott hosszabb beszéde.

MAGYAR TESTVÉR!

Ne adj pénzt idegennek!

Hanem az alant felsorolt keresztény cégeknek!

Kesztyűk, kaucsuk-kesztyűk, kaucsuk-áruk szaküzlete HÖFLE kesztyűk és tűzés GYŐR, Baross-ut 7, szám, PAPA, Baross-utca 1 szám	Németh Károly úri szabó Győr, Deák Ferenc-utca 2	DOBOS DROGERIA FOTÓSZAKÜZLET GYŐR, BARONSI-UT 22.	Hajmásy József Jedlik Ányos-u. 16. Órák és ékszerek.	LISZY REZSŐ KORONA ÁRUHÁZ Jedlik Ányos u. 16. (Zöldvége piacnál)	Id. KOZMA ÓRÁKAR vasárnapnál Győr, Kossuth-ut 1
Németh József Órák és ékszerek	Pallás és Gaizmedia GYŐR,	Farkas Istvánné szabóipari szaszüzlet GYŐR, Baross-ut 40.	DOBAY GYULA bőrkereskedő Győr, Baross u. 8.	Mészáros Béla	FEHÉR ISTVÁN GYŐR, DEÁK F.-UTCA 27.
CRÜNWALD ISTVÁN asztalosmester GYŐR GARDONYI G.-U. 4.	Légmann Lajos Bőrkereskedő és cipőkészítőcikkek Győr, Magyarkút utca 3.	Örkényi József angol úri szabó GYŐR, LEGJELŐLEGBAN ÁRAK! LEGNAGYOBBRA SZAKÁSZATI	Fürth testvérek, sajtóanyag, kalaszanyag és kenőcsök LEGOLCSÓBBAN Rajky Kálmánnál Győr, Jókai-utca 5.	KARDA DÉNES FUSZER — CSEMISZE GYŐR, SZÉCHENYI-TÉR 1.	Órák ékszerek BIZALOMMAL OPITZ LAJOS régiek vásárcikkek GYŐR, Baross-ut 20.

17. Plakát és újsághirdetés 1937-ből

Többek között kijelentette: *„A magyar keresztény társadalom igenis, el akarja foglalni azokat a gazdasági pozíciókat, amelyekből hosszú évtizedeken keresztül önmagát rekesztette ki és ezt megakadályozni nem lehet."* (GyNH 1938. január 18.) A kormány szándékának megfelelően a kereskedelem után az iparban is megkezdődött az elkülönülés. 1938 végén például Győrött is különváltak a keresztény és zsidó fogtechnikusok. (GyNH 1938. december 23.) Revideálni az elszaporodott zsidó söntéseket és termelői borkiméréseket, amelyek megfojtják a keresztény vendéglősipart címmel újabb terület került a kritika célkeresztjébe. A zsidó söntések és borkimérések száma a közszükségletnek sokszorosára emelkedett – volt az egyik vád. Így Győrben is szinte monopolizálták ezt a területet, sőt a versenyképtelen keresztény üzletekkel ellentétben olyan exponens helyeken nyitották meg üzleteiket, melyek a közforgalom kellős közepén állnak. Amíg ezek a zsidó vállalkozások a különféle spekulációkkal háromszorosára emelték fel a borforgalmukat, ugyanakkor érdemes és hosszú évekkel maguk mögött dolgozó keresztény vendéglősök mentek tönkre. (GyNH 1938. december 30.) (Arról a tényről viszont „elfeledkeztek" a kritikusok, hogy az engedélyeket a kormánypárti városvezetés adta ki.) Így jelenhetett meg azután olyan plakát Győr utcáin, amelyik a Magyar Testvérekhez szólt, de nem egészen a testvéri szeretet jegyében. A zsidó kereskedők egy része a Hitelotthon és a Takarékosság keretei között működött.

A nyári kiárusítást csak hétfőn volt szabad meghirdetni, de a Baross úton lévő Del-Ka zsidó cipőkereskedés már vasárnap este kiírta a saját kirakatába, hogy kiárusítás lesz. *Hát a zsidó üzleteknek mindent lehet?* – zárult a több keresztény üzlettulajdonos aláírásával fogalmazott tiltakozó levél. (GyNH 1939. augusztus 6-án.) (E könyv szerzőjének néhai fényképész kollégája mesélte erről az időről, hogy az ipartestület szakosztályában megállapodtak: egységes áron készítik az igazolványképeket. Másnap a legnagyobb reklámmal rendelkező őskeresztény kolléga körlevelet küldött a hivatalokba, hogy azoknak a hivatali dolgozóknak kedvezményt ad, akik nála készíttetik az igazolványképeket.) 1939. szeptember 7-én, jelent meg az a pénzügyminiszteri rendelet, amelyik kimondta, hogy: italmérésre, italeladásra jogosító engedélyt zsidónak nem lehet adni. Az ez év május 5-e előtt zsidónak kiadott italmérésre és italeladásra jogosító engedélyt – a bortermelők részére kiadott engedélyek kivételével – Budapesten valamint a törvényhatósági jogú városokban 5 év alatt, a megyei városokban valamint a nagy és kisközségekben 2 év alatt kell megvonni. (GyNH 1939. szeptember 7.)

A Baross Szövetség győri szervezete közgyűlést tartott a Városháza dísztermében. A szövetségnek 36 tiszteletbeli, 574 rendes és 3 pártoló tagja volt. A közgyűlésen számtalan konkrét javaslatot fogalmaztak meg a város vezetéséhez és a felsőbb hatóságokhoz. Néhány, a zsidókat érintő felvetés közül: még sok az olyan keresztény háztulajdonos, aki kibúvót keres az alól, hogy zsidó üzletbérlőjének felmondjon. A szövetség főtitkára a közgyűlés résztvevőinek élénk tetszésnyilvánítása közben jelentette be, hogy beadványt intéztek a polgármesterhez a zsidóknak a városi uszodából való kitiltása érdekében. Kérik, hogy a zsidók által elfoglalt nagy lakásokat is juttassák keresztény kezekbe. Mivel az üzletházak a főbb utcákban jórészt zsidók kezében vannak, akik nem hajlandók zsidó üzletbérlőjüknek felmondani, intézkedjék a kormány. Mivel a strohman rendszernek melegágya az a jelenleg megengedett gyakorlat, hogy keresztény kereskedő első alkalmazottja zsidó lehet, a kormány, rendeletileg hozzon intézkedést, hogy keresztény kereskedő semmiféle zsidó alkalmazottat nem tarthat. Zsidó kereskedők és iparosok régi nevüket is használni legyenek kötelesek és ezenfelül minden zsidó üzletet zsidó felirattal jelöljenek meg. (GyNH 1942. május 19.)

Keresztény tulajdonba kerültek a zsidó csónakházak. Győrött két sportegyesület nem tett eleget a rendelet követelményeinek: a Győri Hungária Evezős Egylet és a Kereskedők Sport Egylete, amelynek alig volt más tagja, mint zsidó. Mindkét egyesületet feloszlatta a vallás- és közoktatásügyi miniszter. A Győri Hungária Evezős Egylet minden vagyonát, ide értve a csónakházat, csónakjait a Győri és Győrvidéki Keresztény szociális Egyesület Sport osztályának, a Kereskedők Sportosztályának vagyonát pedig a MOVE győri osztályának rendelte átadni. A sportegyesületek zsidótlanitása nehéz helyzetbe hozta a Győri Torna és Evezős Egyletet, amelyiknek „csak" kétharmada volt zsidó. A megmaradt keresztény tagok azonban továbbra is fenntartják az egyesületet, így ez az egylet is zsidómentes lest. **(GyNH 1942. december 4.)**

Egy radikális szervezet heves zsidóellenessége

1939 áprilisában a Turul Szövetség helyi lapja, az *Új Ezerév* ismét hallatott magáról. Fényképpályázati felhívást tett közzé, melyben azt kérték az „igazi keresztényektől", hogy segítsenek leleplezni azokat az álkeresztényeket, akik a zsidókhoz járnak vásárolni. Az elbírálásnál számításba veszik a következőket: Kit ábrázol a kép, megcáfolhatatlan bizonyíték, pl. amint bemegy vagy kijön a zsidó üzletből, akik zsidó napilapokat vásárolnak. Természetesen a jól sikerült és megcáfolhatatlan bizonyítékú felvételek értékes díjakban részesülnek, ami mellett viszont a Turul Szövetség fenntartja magának azt a jogot, hogy a képeket sokszorosíthassa, bárhol közölhesse és kiállíthassa. **(GyNH 1939. április 12.)** A faji kérdések kiélezésében jelentős szerepet vállalt magára a Győri Nemzeti Hírlap, melynek tudósítói rendszeresen, és részletesen beszámoltak a városban megtartott szélsőjobboldali rendezvényekről. Különösen éles hangot ütött meg a *Turul Szövetség*, a turulisták. 1937 márciusában, Győrött tartotta nagygyűlését a *Turul Szövetség*. Helyi vezetői beszámoltak a győri turulisták ötéves munkájáról. Egyúttal javasolták a 42 órás munkahét bevezetését, amivel szerintük megoldódna az értelmiségi és ipari munkanélküliség. Szónokaik sürgették a magyar jobboldal összefogását és a zsidókérdés megoldását. Feltették a kérdést, hogy hány százalékban vannak zsidó alkalmazottak a nagyvállalatoknál? Ezzel az utóbbi gondolattal kapcsolatban a vezér, Dérczy Ferenc, néhány budapesti adat ismertetése után kijelentette: „Eljutottunk oda, hogy a keresztény magyar ifjúsággal szemben valósággal felállították a gazdasági numerus clausust. Tudjuk, hogy az elkövetkező évtized a miénk lesz, és ehhez kérjük minden igaz magyar testvéri támogatását. Percekig tartott a frenetikus éljenzés és taps" – jegyezte fel a tudósító. A következő szónok, Végváry képviselő beszéde után a szövetség fővezére, Rajniss Ferenc tartott előadást. Beszédében az ország minden fő kérdésével, közte a zsidókérdéssel is foglalkozott. A zsidósággal kapcsolatban a következőket mondta: „A zsidókérdés erélyes, gyökeres revízióra szorul! Egészséges birtokpolitikára van szükség, lehetetlen állapot, hogy egymillió hold zsidó bérlők kezén legyen. A határokra színmagyar elemeket kell telepíteni. A liberális sajtó ma a prágai kapcsolatot sürgeti, nekünk nem kell a szovjetbarát Prága! A német, az olasz és a lengyel nemzet állanak mellettünk. Hirdetjük az új magyar kultúrpolitikát a ványadt, zsidó kultúrbolsevizmus helyett." A hatalmas beszéd után, amelyet sokszor szakított meg a taps és éljenzés, percekig zúgott a közönség tomboló lelkesedése. **(GyNH 1937. március 23.)**

1938 tavaszán a Lloydban tartotta nagygyűlését a Turul Szövetség. Szabó Gyula dr. országos vezér arról beszélt, hogy: *„A magyar faji öntudat felrázására alkossák meg a faji törvényt. Ezer éven át beengedtük ide a zsidókat, végül szolgák lettünk a saját hazánkban. Hozzák meg a numerusz nulluszt."* **(GyNH 1938. április 6.)** Hosszú évek óta Győr ünnepelt színházi embere volt Sziklai Jenő, aki társulatával rendszeresen fellépett a városban.

Rendkivüli kiadás. Röpirat sorozat.

Győr, 1919. december 14. 1. szám. Ára 50 fillér.

Mire várunk még?

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Andrássy-ut 36. sz. — Telefon: 873.

Szerkesztésért felelős: VARGA KÁROLY. Kiadja az Ébredő Magyarok Egyesülete győri csoportja.

Az Ébredő Magyarok Egyesülete győri csoportja december hó 14-én, d. e. 11 órakor a Lloyd összes termeiben

nagy népgyülést tart,

melyre ugy tagjait, mint Győr város és vármegye keresztény magyar polgárait és munkásait meghivja. — Veszedelemben a keresztény nemzeti irány! Állásfoglalás és védekezés. Aki becsületes, őszinte, magyar szót akar hallani: ott legyen!

Ébredő Magyarok Egyesülete győri csoportja.

Programmunk.

Programmunkat egész röviden kifejezhetjük e néhány szóval: keresztény, magyar, zsidómentes Magyarországot akarunk. Ennek keresztül vitelére áldozzuk mindenünket, még életünket is, mert tudjuk, hogy ha ezt meg nem valósíthatjuk, ugy mindent elvesztettünk s nekünk antiszemita magyaroknak, a keresztény pártok komitácsiainak pusztulnunk kell. Legégetőbb kérdés Magyarország zsidómentessé tétele. Erre egyetlen alkalmas mód

Nem kiméive időt, fáradtságot, hisz ugyis rövid ideig szükséges már, figyelemmel kell kisérni a zsidók tetteit, csalásait, nyilvánosságra kell hozni mindazon disznóságokat, melyeket keresztény magyarokkal szemben elkövettek

Kereskedők! Iparosok! Kartársak!

Meg kell szabaditani a magyar társadalmat a zsidóság kizsákmányolástól.

Veszélyben van kereskedelmünk és iparunk. A vörös, bolseviki, rabló zsidó nemzete a galiciaiakkal a magyar kereskedelmet és ipart akarja kisajátitani a keresztények ellen — zsidó javára, hogy a kereskedelemmel, iparral a keresztény nemzeti vagyont magához harácsolja.

Keresztény kereskedők és iparosok, legyen elég az alvásból, álljatok talpra, — mint egy ember, keresztényi kittel, akarattal ragadjuk vissza birtokunkba hazánk kereskedelmét és iparát. A második magyar keresztény uj foglalás történetének ékkövéből nem szabad kiányozni a magyar keresztény kereskedelem és ipar uj foglalásának sem. A bolseviki rabló zsidók által eltemetett, kifosztott, tönkretett magyar kereskedelmet és ipart sirjából, koporsojából uj életre, keresztényé kell teremtenünk. Erőssé, hatalmassá, megdönthetetlenné teremteni, mert a keresztény nemzet uj foglalásának, tudomány, irodalom, költészet, szobrászat, zene egyetemes kulturájának ideológiájából a keresztény kereskedelem és ipar uj foglalásának hiányozni nem szabad, mert egy nemzet életének, gazdasági vérkeringésének pénzügyi alapja a kereskedelem és ipar és addig, mig ezéket zsidó nemzedéknek birtokában hagyjuk, a keresztény nemzeti vagyont visszaszerezni nem tudjuk. Talpra, keresztény kereskedők és iparosok! Keresztény eszméket, munkákat, egyetemes erőket a kereskedelembe és iparba a zsidó nemzet és a galiciaiak ellen a keresztény vagyon visszaszerzésére!

Döntsük szét, törjük össze a keresztény nemzeti vagyonunkat elharácsoló zsidó kereskedelem és ipar védelmi védvárát!

18. Röpirat 1919-ből

(A városnak nem volt állandó társulata, ezért ún. staggione módszert alkalmazott.) A Turul Szövetség Szépmíves Bajtársi Egyesülete levelet küldött a Győri Nemzeti Hírlap szerkesztőségébe és Sziklai=Schwarcz Jenő szegedi „ügyeiről" tudósított: *„a csonka ország vidéki metropolisának nagy kultúráját a következő adminisztráció őrzi: igazgató Sziklai Schwarz Jenő (izr.), helyettese Herceg Vilmos (kikeresztelkedett zsidó), gazdasági főnök Bogár Andor (izr.), ellenőr Róna Imre (izr.), titkárnő Sz. Szamosi Anna (izr.), főrendező Vágó Andor (izr.), táncmester Erdődi Kálmán (izr.), ügyelő Keleti Lajos (izr.), pénztárosnő Kun Matild (izr.)."* (GyNH 1937. október 12.)

A baloldali sajtó ellen indított harcot a *Turul Szövetség*. Szombaton este a győri mozikban előadás közben szórtak a nézők közé nagy mennyiségű röplapot, amelyen nagybetűkkel csak az állt: GONDOLKOZZÁL. Alatta pedig: *Ezt kéri tőled a fiatal magyarság nevében a Turul.* Másnap, vasárnap délelőtt aztán, egy furcsa öltözetű lovas jelent meg a népes győri korzón, a Vilmos császár úton és a Baross út környékén. Pompás paripán egy kaftános alak ült, hatalmas pajesszal, szakállal, fején széles karimájú, gömbölyűtetejű kalap, nyakában imazsák, lábán csizma. Serény galoppban haladt az utcákon a furcsa lovas és közben röpcédulák százait szórta. Az emberek mindenfelé megálltak és csodálkozva nézték a különös alakot. Közben rendőr került elő, aki bekísérte a lovast. Ott leigazoltatták, majd engedély nélküli röpcédula osztogatás címén eljárást indítottak ellene, aki nem volt más, mint egy budapesti turulista. Az igazoltatás után elbocsátották a rendőrségről a fiatalembert – számolt be az eseményről tudósító újságíró. (GyNH 1938. január 25.)

A fajvédelem, a fajgyűlölet, a zsidókérdés győri és országos eseményei

Mint oly sokszor az életben, a mennyiségi változás minőségi változást hoz magával. A minőségi változás nem jelent törvényszerűen pozitív vagy előremutató állapotot. A változás lehet rossz, negatív irányultságú is. A nyomor, a nélkülözés, az infláció, a munkanélküliség, majd a mindent betetőző gazdasági világválság felszínre dobta azt az egészségtelen folyamatot, amelynek a zsidóság lett a célpontja, majd vesztese. Ez a mozgalom a fajvédelem, az antiszemitizmus lett. Két szervezet, a Magyar Országos Véderő Egyesület, azaz a MOVE és az Ébredő Magyarok Egyesülete, azaz ÉME készítette elő a terepet a későbbi fasiszta szervezeteknek. A MOVE – 1000 tényleges tiszt és altiszt részvételével – a vesztes háború elleni tiltakozásul, Budapesten alakult meg 1918. november 30-án a Gólyavárban. Ideiglenes vezetősége többnyire magas rangú katonatisztekből állt, elnöke Molnár Dezső altábornagy, ügyvezető igazgatója Zsiross István tüzér alezredes.
(Dósa Rudolfné, MOVE)

Az ÉME Győrben bontott zászlót 1919-ben, gróf Pálffy Fidél dunakiliti földbirtokos irányításával. Az egyesület programját az a négyoldalas röpirat tartalmazza, melyben a decemberi nagygyűlésükre hívták a város polgárait.

Az 1920-as években sorra alakultak – és részben meg is szűntek – az új szervezetek, mint a Magyar Munkások Nemzeti Szervezete, a Magyar Fascita Munkások, a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt és a többi. Ez utóbbi plakátján már 1933-ban megjelenik a horogkereszt, amikor a győri zászlóbontó nagygyűlésre hívja a hallgatóságot. (Bana József tanulmánya)

Fiatal, 25-30 év közötti volt a gyűlésen megjelentek többsége. Hamarosan öt: belvárosi, gyárvárosi, nádorvárosi, révfalui és újvárosi csoport alakult, Bácsán és Győrszentivánon is létrejöttek helyi szervezeteik. Magyar ember lelkének különösen kedves megfogalma-

zások állnak a bemutatkozó kiadványban. „Az Árpádok alatt minden magyar országgyűlési képviselő volt. A régi magyarok mind egyenlőek és nemesek voltak. Mai nap is egyenlő itt mindenki, és nemesnek tekintjük, ha lelkében, testében nemesen viselkedik." (Bana József tanulmánya)

Gyárvárosban 1933. július 12-én tartották tagértekezletüket, ahol a kiküldött előadó „A keresztény papságot a legteljesebb tiszteletéről biztosította, de a politikai életben való részvételüket éppúgy elítélte, mint azt a tényt, hogy ezer holdas papi birtokok zsidó bérlők kezén vannak." Újvárosi tagértekezletükön dr. Hauer József ügyvéd hozzászólása egyszerre volt elismerő és sejtelmes, fenyegető. A zsidó összetartozásra hozott fel példákat, amit követendőnek kíván a nemzetiszocialista tagoknál is. A zsidókérdést nem akarjuk furkósbottal elintézni, hanem céltudatos, kitartó munkával. Az augusztusi tagértekezleteken az előadók még tovább mentek a „zsidókérdés" boncolásakor. Gyárvárosban például Csányi Aladár megállapította, hogy nagyobb a nyomor az országban, mint valaha, és ezt a nemzetietlen zsidó nagytőke kapzsisága idézi elő. Újvárosban ugyancsak Csányi beszélt, ezúttal még hevesebben. A zsidók érdeke, hogy az állampolgárok között egyenetlenséget szítsanak, hogy a háttérben nyugodtan zsebelhessenek. Ezért uszítják egymás ellen a protestánsokat és a katolikusokat, s dobja be sajtójuk a közvéleménybe minduntalan a királykérdést. A szónok mindezt abban az évben mondta, amikor Győrben tízezer ember volt munka nélkül. (A város összes lakosságának mintegy húsz, a munkaképes korúaknak megközelítőleg harminc százaléka!) Az 1933-as év végén engedély nélküli plakátokat akartak terjeszteni a Nemzeti Szocialista Párt aktivistái. Ezeken a plakátokon olyan statisztikai adatok szerepelnek, melyek irányultsága nyilvánvaló. Magyarország bankárjainak 90%-a zsidó, hitel ügyében önállóak 88,9%-a zsidó, a Kereskedelmi tisztviselők 67,5%-a zsidó, 1000 holdon felüli bérlők 73,3%-a zsidó, 200–1000 holdig bérlők 62,6%-a zsidó. (Bana József tanulmánya)

1934 decemberében népgyűlést tartottak a Lloydban, ahol a nemzetiszocialisták országos vezére gróf Festetics Sándor szónokolt. Többek között kijelentette: *„Ebből a Győrből egy keresztény várost akarunk teremteni (éljen, éljen) és ki akarjuk söpörni a városházáról mindazt, amely nem foglalhat helyet a nemzetiszocialista pártközösségben sem".* (Bana József tanulmánya)

Milyen érzésekkel fogadhatta a korabeli zsidó közösség itt Győrben ezeket a beszédeket és szónoklatokat? Ezek a zsidóságot támadó kijelentések nem egy füstös szobában vagy baráti társaságban hangzottak el, hanem nyilvános helyen. Ha mindegyikük nem is, de a közösség vezetői bizonyára értesültek az ilyen megnyilvánulásokról. Mit tudtak válaszolni a hozzájuk fordulók aggodalmaskodó kérdéseire? Egyáltalán mit lehetett válaszolni arra a felvetésre, hogy zsidókérdés van. Talán a papi birtokokat eredményesen működtető zsidó bérlő a bűnös, amiért ő kapott megbízást? A papi személyeknek valószínűleg kellő tapasztalata volt a korábbi bérlőkkel kapcsolatban, és azok alapján választottak új bérlőt. A provokatív röpcédulák pedig önmagukért beszélnek, bármekkora sokkoló számot ki lehet nyomtatni, ami mögött nincs objektív összesítés.

Az országos vezér kijelentése már konkrét fenyegetés, mert ha Győr városából keresztény várost akarnak csinálni, akkor itt nincs hely senki másnak, csak kereszténynek! Vajon hová akarta költöztetni Győr közel ötezer főnyi zsidó közösségét? A válasszal természetesen adós maradt. Ezeknek a szervezeteknek a szellemi irányítását a katonai végzettségű Gömbös Gyula (1886–1936) végezte. Gömbösnek ellentmondásos volt a tevékenysége. Szélsőségesen zsidóellenes munkálkodása termékeny talajra talált, a szellemet kiengedte a palackból, és sok hívet szerzett magának. Hatalomra kerülése előtt rengeteg beszédet mondott és nagyon sok cikket írt a fajvédelem kérdéséről. Amikor viszont miniszterelnök lett, revideálta álláspontját, és kormányzása alatt egyetlen, a magyarországi zsidóság jogait sértő jogszabály, rendelet nem született. (História 2000/03) Minden bizonnyal, amikor felelős pozíciójában szembesült az ország valós helyzetével, másként látta és értékelte a

zsidók ügyét, mint amikor felelőtlenül lázíthatta elégedetlen híveit. Ez a kettősség jellemezte a Horthy-korszak első tizennyolc évét. Erőteljes szavakkal és gesztusokkal leszerelték a nyugtalan, nincstelen tömeget, de nem hajtottak végre semmi érdemleges vagy tömeges akciót a zsidókkal szemben. Gömbös néhány kései követője már nem volt ennyire szemérmes és megfontolt.

Magyarország szövetségeseitől rövid időn belül két „figyelemre méltó" tudósítás érkezett. Berlinből jelentette az MTI, hogy: „Zsidók nem teljesíthetnek katonai szolgálatot Németországban." (GyNH 1937. február 18.) Lengyelországban pedig bevezetik az árjaparagrafust, a városi hivatalokban ezentúl csak keresztényeket alkalmaznak. (GyNH 1937. március 24.)

Az új, zsidóellenes gondolat kiterjedt az élet egész területére, és egyre újabb „hívó szavak" kerültek előtérbe, mint például a numerus nullus. Az utóbbi időben a numerus nullus merész talajára helyezkedett a magyar filmgyártás bizonyos tábora, mert az úgynevezett magyar vígjátékok szereplői között nem egy esetben még csak véletlenül sem találunk egyetlen keresztény művészt, vagy művésznőt sem – zárult a tudósítás. (GyNH 1937. március 28.)

A *Korunk szava* című újságban konkrét számokkal alátámasztott írás jelent meg: A zsidó numerus nullus következtében a gazdasági életre tódult zsidóság lehetetlenné teszi a keresztény magyarság előrejutását. Kiemelt néhány területet. Például az ásványvíz-kereskedelem 100%-ban, a cipőáru 90, a bőrgyártás 87, az ékszer-kereskedelem 84, a férfi- és női divat ugyancsak 84, a selyemkereskedelem 81, a lisztüzletek 80, a porcelán 73, a könyvkereskedelem pedig 72%-ban van a zsidók kezén. Így van aztán, hogy a bankok, gyárak igazgatói irodáiban zsidók ülnek, de az altisztek és a kétpengős napidíjasok s munkások azok keresztény magyarok. (GyNH 1937. április 13.)

Nézzük csak! rovatában a zsidóság sorsát állítja követendő példának a szerkesztőségi cikk szerzője. Kell egy nagyszerű faji összefogás, amelyre éppen a zsidóság szolgálhatja a legjobb példát, s ezt kell követnünk a gyakorlati életben. A kereskedelemben a zsidóság a maga több ezer éven át fejlődött és átöröklött nagyszerű üzleti érzékével, óriási fölényre tett szert. Ilyen értelmű faji összefogás nemcsak jogunk, hanem szent kötelességünk! (GyNH 1937. május 6.) Tíz nappal később ugyanebben a rovatban visszatértek a témára: Amíg a zsidóság nagy vagyont gyűjtött, addig a keresztény társadalom széles rétege elszegényedett. Ezt is meg kell mondani, mert az ügynek nem használ az, aki ebben az ügyben kertel vagy félrebeszél. (GyNH 1937. május 16.)

A képviselőház 1937. májusi ülésén Bethlen kijelentette, nem helyesli az olyan politikát, amely segítséget kaphatna az állítólagos Hitler-veszedelemmel szemben. Beszédében a zsidókérdésről is kifejtette véleményét: *Zsidókérdés kétségkívül van. Ezt azonban nem lehet gyűlölködéssel vagy pedig hitleri alapon megoldani. A kormánynak józan, körültekintő és a jogi egyenlőséget nem sértő tervezetet kell kidolgozni.* (GyNH 1937. május 12.) Egy hónappal később a képviselőházban elhangzott, hogy Magyarország jövő irányzata a keresztény lesz, mert annak kell lennie. Rajniss Ferenc pedig kijelentette: Mindenki szélsőséges, aki a zsidókérdésben ki meri nyitni a száját. (GyNH 1937. június 5.)

Győrött is zászlót bontott 1937-ben a Baross Szövetség, amelyre negyvenöt tagú küldöttség érkezett Budapestről. Späth polgármester köszöntötte a résztvevőket, beszédében kifejtette: *„A társadalmi megmozdulásnak alapja nem a zsidógyűlölet, nem a zsidóság vagyonosodásának irigylése, de még az aranyborjú imádata sem. E megmozdulás alapja annak a szomorú ténynek felismerése csupán, hogy a magyar faj ipari, de főleg kereskedelmi téren számarányához mérten nem eléggé szakképzett, nem ismeri fel és nem becsüli meg a munka értékét és nemességét és a minden kritikát kiálló mérsékelt merkantil szellemet is távol igyekszik magától tartani. A magyar faj nem irigykedő, a magyar faj szerény,*

békés, boldog és megelégedett, csak a hazáját, csak a kenyerét hagyják meg neki!" (GyNH 1937. június 22.)

Dr. Klemm Kálmán *Kereszténység vagy faji vallás* című könyvében a könyv szerzője Rosenberg Alfrédot, a náci Németország vallásügyi miniszterét idézte: „Kezdetben vala a faj, és semmi más nem vala, mint a faj, és a faj öröktől fogva való, mert a faj az Isten. Az egyén a faj időleges megnyilvánulása, az egyén születik, meghal, vége van, örök élet, másvilág nincsen. Rosenberg engesztelhetetlen zsidógyűlölő – az antiszemitizmusban legalább gazdasági értelemben lehet sok igazsága – de annyira gyűlöli a zsidóságot, hogy miatta az egész kereszténységet megtagadja. Rosenberg besorozná Jézus Krisztust az árjahadseregbe, s ha jól megtanulna káromkodni, verekedni, inni, ölni, még káplári rangra is felvihetné." (DH 1937. július 4.)

Az ország minden városában bojkottálták a zsidó hirdetők a nemzeti újságokat. Rajniss Ferenc országgyűlési képviselő cikket írt az *Új Magyarság* című lapban *„Baloldali Terror Magyarországon"* címmel. Egyszer már meg kell mondani nyíltan és egyenesen – írja –, hogy a demokrácia és a liberalizmus, különböző jelszavaival felékesített, de lényegében zsidó fajvédelmi sajtó éppen a zsidóság szempontjából öngyilkosságra veszedelmesen hajlamos sajtópolitikát űz. (GyNH 1937. augusztus 1.)

A Lloyd kis- és nagytermében keresztény gazdasági nagygyűlést tartottak. Olyan nagy volt az érdeklődés, hogy sokan nem fértek be az épületbe, a Széchenyi téren álló hallgatókhoz az ablakban kihelyezett hangszóró közvetítette a beszédeket. Ezúttal is Rajniss volt az egyik szónok, aki ismét nagy hatású beszédet mondott. „Azért legyünk nyugodtak, mert van itt egy réteg, amely 1867 és 1937 között 70 esztendő alatt teljesen kifosztotta az országot? 1867 óta, amióta Rotschild Anselm gyarmatosította Magyarországot, azóta a gazdasági élet törvényei állandóan tudatosan irányítva ugyanazon úton haladnak előre. Anglia, Hollandia és Magyarország között az a különbség, hogy ott még a kezdeti, az u.n. rabló-kapitalizmus korszakában is nemzeti tőke alakult ki, addig nálunk a tőke egy fajilag idegen népréteg kezébe került. Kifejlődött egy bankárréteg, amely mindent irányított, a háttérben egy feudális arisztokráciával. A grófok és az izraeliták csakhamar egymásra találtak." Arra kérte a jelenlévőket, hogy ne azt keressék, ami elválaszt, hanem azt, ami összeköti a magyart a magyarral. (GyNH 1937. augusztus 31.)

A városi lap *Óvás* című rovatában ismét a zsidókérdéssel foglalkozott. A galíciaiak bevándorlásának megakadályozására erélyes intézkedéseket léptetett életbe Széll József belügyminiszter. „Megnyugvással látjuk, hogy a galíciai zsidók beszivárgásának vége lesz, hogy nem sokasodnak titokzatos módon utcáinkon a kaftános, pajeszes galíciánerek, akik az utóbbi időben, esti órákban, bizonyos győri jellegzetes városrészben is gyakorta láthatók voltak. A napos oldalon mi akarunk élni és onnan nem hagyjuk kiszorítani magunkat" – zárult a szerkesztőség írása. (GyNH 1937. szeptember 30.)

Magyarország Kelet és Nyugat mezsgyéjén címmel, Németh Andor az újabb fajelméletről értekezett. Megállapította, hogy: *„Az európai fajokat a következőképpen oszthatjuk fel: I. északi, II. földközi (mediterrán), III. keleti – ezen belül: 1. alpesi, 2. dinári, 3. turáni, 4. balti. Az ősi sajátos magyar kultúra az idők folyamán mindjobban háttérbe szorult és mindjobban elhanyagolódott a nyugati romanogermán kultúra felkavarodása folytán, habár nyomai megvannak ma is, mert szálai mélyen gyökereznek a nemzetben".* (GyNH 1937. április 18.)

A képviselőházi vita során, 1939 elején, általtudományos diskurzus bontakozott ki a faj meghatározásáról: „A zsidóságot nem lehet felekezetként kezelni – mondották a Házban a zsidójavaslat vitája során. Makkai János előadó hangoztatta, hogy ehhez hasonló súlyos horderejű javaslat alig került a magyar parlament elé. A zsidókérdést minden országnak a maga szempontjai szerint kell elintézni. A zsidóságot nem lehet felekezetként kezelni, fajjá teszi sajátos nemzeti vallása, mely egy faj számára kreált vallás." (GyNH 1939. február 25.)

Mértékadó tudósok között a 19. század közepe óta nincs vita abban, hogy **minden ember ugyanabba a fajba tartozik,** ennek a fajnak a tudományos neve a *Homo sapiens*, az emberek közötti különbségek ahhoz sem elég nagyok, hogy külön alfajokba soroljuk őket, minden ember tehát a *Homo sapiens sapiens* alfajhoz tartozik. Mégsem mondhatjuk azt, hogy az emberek között nincsenek különbségek. Genetikai értelemben a fajmeghatározás azon egyedek összességére alkalmazható, amelyek képesek utódok létrehozására, és az utódok is alkalmasak további szaporodásra, (termékeny szaporaság) mivel közös a génállományuk. Az *antropológia* tudománya több száz éve csoportosítja a különféle jellemző embertípusokat. Ezeket a típusokat nevezik **rassz**nak. Négy nagyrasszt különböztet meg a tudomány: 1. Europid 2. Mongolid 3. Negrid 4. Veddo-ausztralid. Az emberi fajon belül kialakult rasszok keveredésének eredménye a sok-sok változatos kreol, mulatt, félvér és egyéb népcsoport. Az éghajlati, táplálkozási és más tényezők hatására eltérő az emberek bőrszíne, a testmérete vagy arcformája. Önálló zsidó fajról nem beszélhetünk, mint ahogy hindu vagy sintó fajról sem. **(Konzulens: Boros Zoltán biológus)**

A fajok szemléltetésére extrém példának szokták felhozni az oktatásban a szamár és a ló esetét. Képesek ugyan utódot létrehozni, ez lesz az öszvér, de annak már nem lehet utóda.

Budapesten, 1938-ban jelent meg A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület alapszabályának nyomtatott kiadványa.

1939. július 31-én dr. Szabó Zoltán a soproni nyári egyetemen tartott előadást *A fajegészség, fajvédelem és fajnemesítés örökléstana* – címmel. Az előadás teljes szövegét 32 oldalas kiadványban tette közzé a budapesti Stádium Rt. Az ötödik oldalon tudományosan meghatározta a faj fogalmát. A faj oly egyének összessége, amelyek a megfigyelő előtt fontosnak látszó jellemvonásokban egymás között és utódaikkal megegyeznek. (...) A zsidóság ősidők óta igen hatékony (beltenyésztés) eugéniai intézkedésekkel védte faji összetételét, valamint az európai nemzetek is ismételten igyekeznek a keveredést korlátozni, mert a zsidóság faji génjei nagy átütő erővel lépnek fel a keveredés esetén, az utódokon, és ezzel a fajták testi és lelki jellegnek eredeti összetételét súlyosan veszélyeztetik. A kérdés megoldására többféle javaslatot tett. „Több államban rendszeresítve van már a házassági tanácsadás és a házasulók orvosi vizsgálatának kötelezettsége. Ennek módja kellő intelligencia esetében a lebeszélés, ennek hatálytalansága esetén a kellő időben való internálás is lehet." Szabó doktor tanulmánya végén egy 1909-ben alakult társaság, a *Magyar Családvédelmi Szövetség* célkitűzéséből idézett: *Harcolunk a nemzeti megújhodás, a szociális igazság, a keresztény erkölcs, a fajvédelem és fajnemesítés jegyében a magyar családokért. Több és fajilag értékesebb magyart akarunk. Célunk a sokmilliós Nagy-Magyarország.* **(Szabó Zoltán 1939. július 31.)**

2. §.

Az egyesület célja.

A kereszténység és fajmagyarság erősítése, a nemzeti gondolat ápolása, bevitele a magyar társadalmi életbe. A nemzeti eszme elleni évszázados támadások okainak, céljainak, módszereinek, eszközeinek kutatása, feldolgozása és ennek alapján a megelőző védekezés rendszerének megállapítása. A közszellem nemzeti irányú átalakítása. A külföldi nemzeti irányú mozgalmak figyelemmel kísérése; a magyar faji érdekeknek és nemzeti törekvéseknek, az európai kultúra érdekében hozott emberfeletti áldozatainak, értékének és mai helyzetének az ország határán belül és kívül való megismertetése. Keresése és munkálása azoknak a módszereknek és eszközöknek, amelyek a magyar faj kétségbevonhatatlan felsőbbsége és elsőbbsége mellett a történelmi Magyarországon lakó népek együttélését biztosítani alkalmasak. Az itthoni, a megszállott területi és külföldön élő magyarság egy néphez való tartozási érzésének ápolása.

Az egyesület pártpolitikával nem foglalkozik, politikai pártokat és pártpolitikával foglalkozó egyesületeket nem támogat és ilyenekkel összeköttetésben nem áll.

19. A fajvédő egyesület célja

A faj és a vallás összemosása rendszeressé vált némely előadó részéről. Budapestről érkezett a tanítóképző intézet önképzőkörének vendége, aki előadásában érintette az aktuális politikai történéseket, többek között kijelentette: A hatszázezer zsidót ki lehetne vándoroltatni, de nem engedhetjük ki a hasznot, amit ők tudnak hajtani – eddig önmaguknak, hozzák ezután a közön keresztül nekünk. Az egyik diák megkérdezte, hogy a zsidóság faj-e vagy vallás? Válasza a következő volt: Három testvér, mondjuk magyar világgá megy, eljut Londonba, Kairóba vagy Babilonba. Ha megkérdik – rájuk mutatva – hova tartoznak, senki sem tudja megmondani, csak annyit, hogy fehér emberek. Ugyanakkor elindul három zsidó ugyanoda. Mindenki tudja, hova tartoznak. A választ megértették. (GyNH 1939. február 28.)

1942 márciusában mutatkozott be a képviselőházban Kállay Miklós, az új kormányfő. Beszéde közben egy képviselő közbeszólt, hogy a zsidóság nem faj. A jelentős eseménnyel szerkesztőségi jegyzet foglalkozott, melyben a tudósító külön kitért a közbeszólásra: *Faj, vagy nem faj* – című írásában. Többek között megállapította, hogy: Faj a zsidóság, mit beismertek maguk is, hiszen mint népfaj kértek országot maguknak és kapták Palesztinát. Most a képviselőház ülésén a miniszterelnöknek is odasziszegte még valami utolsó libimohikán, hogy nem faj, de dr. Kállay Miklós huszárosan odavágta: de igenis faj! Örülünk, hogy a miniszterelnök úr ilyen röviden és villanásszerűen zárt le minden vitát és hervasztotta el a zsidó reménykedést. Faj a zsidóság, ajaj, de még milyen faj! (GyNH 1942. március 20.) A júniusi ülésen Lukács Endre a tűzharcosok elismeréséről rendelkező törvényhez fűzött kiegészítő javaslatokat. Hangsúlyozta, hogy a kormányzat érvényesíteni akarja a jobboldali világnézet által megkövetelt szellemet, a törvényjavaslat levonja ennek konzekvenciáit és kirekeszti a zsidókat a fegyveres szolgálatból. A zsidóság idegen fajú közösség és kirekesztése természetes. (GyNH 1942. június 25.)

A fajelmélet kérdéséhez dr. Hevesi Ferenc főrabbi értekezését adta közre a Magyar Zsidó Szemle 1942-ben megjelent kiadványa, *A fajelmélet legújabb állása címmel.* A szerző végső következtetése a nyolcadik oldalon található:

> **Végezetül még annyit fűzök e fejtegetéshez, hogy a tudomány álláspontja szerint a faj fogalmának a külső tényezőkön kívül és jelentőségben messze azok fölött egy kritériuma van, a nemzőkör egysége. A faj névvel helytelenül illetett emberi mutációk (a sárga, fekete, rézbőrű, fehér, a brachy- és dolychokephal, a prognát, orthognát stb., a szőke, barna, fekete és albinó, a kék vagy barna szemű emberi változatok) egytőlegyig ugyanabba a nemzőkörbe tartoznak, tehát egymással keveredve teljes értékű és tovább szaporodni képes ivadékoknak adnak életet. Ennélfogva teljesen jogosulatlan őket külön fajként kezelni.***

20. A Magyar Zsidó Szemle válasza

1944. május végén Sztójay Döme kormányfő Balatonfüreden mondott kortes beszédet. „Természetesen" a zsidóságról is beszélt: *„A jövőben azonban más néprétegek fogják majd a Balaton partjait felkeresni: fajilag tiszta nemzedékek. Zsidóknak itt többé helyük nem lesz!"* (Az ország igazi urai, a német megszállók még ezt a kisded politikai játékot is eljátszatták a magyar bábkormánnyal. A választási színjáték nyilván arra kellett, hogy az emberek figyelmét elterelje a háttérben folyó eseményekről. Ekkor már javában zajlott a vidéki zsidók deportálása.) (GyNH 1944. június 1.)

A Sztójay-kormány ünnepélyes keretek között saját embereire cserélte a vármegyék vezetését. A beiktatási ünnepségek egyúttal alkalmat adtak a kormány tagjainak arra, hogy ismertessék az új irányvonalat. Ezek a szónoklatok már messze voltak az 1930-as

években megszokott beszédektől. Nyoma sincs bennük a kormányzó előtti tisztelet és hódolat kifejezésének. Mindenhol erőtől duzzadó, energikus kijelentések hangzottak el. Jaross belügyminiszter Szombathelyen a zsidókérdésről is beszélt. Kijelentette: *„Magyarország teljes zsidótlanitása nem program, hanem tény, a végleges megoldás már csak idő kérdése. Az új nacionalizmus, a nemzeti szocialista államforma nem jelent szakítást a magyar múlttal, mert a magyar hagyományok pillérein építünk tovább. Kemény idők várnak ránk, amelyekben több munkára, több lelkesedésre és több fanatizmusra van szükség".* **(GyNH 1944. június 7.)**

Ügyes zsidó kereskedelmi fogások. Trükkök, apró stiklik.

Régi győriekkel beszélgetve, a zsidó kereskedőkre mind úgy emlékeznek, hogy náluk minden kapható volt. Apró üzleti fogásokat, trükköket persze alkalmaztak, mint például a Megyeház utca egyik boltosa, aki nagybetűkkel kiírta az ajtaja előtti táblára, hogy nála savanyú káposzta 20 fillérért kapható. Korán reggel kiment a Széchenyi téri piacra, és vásárolt 40 fillérért egy-két kilót, ami persze pillanatok alatt elfogyott. De a nyitott bejárati ajtó mellé tett üres fatál sokáig illatozott, és a kicsit később jövőnek ajánlott helyette minden mást. Senki nem mondhatta, hogy nem is volt nála olcsó káposzta, hiszen érezte az illatát. **(Adatközlő: Payer Zoltán)** Vagy az elmúlt évben elhunyt Stern Józsi bácsi, textiles trükkje: Valaki olyan anyagot keresett náluk – ami éppen elfogyott – leültették az érdeklődőt, hogy rögtön hozzák neki a „C" raktárból. Józsi bácsi kilépett az üzletből, kicsike termetét még meg is hajtotta, hogy a kirakaton keresztül ne lássa meg a leendő vásárló, gyorsan átszaladt valamelyik kollégájához, elkérte a keresett véget és ahogy jött, a kirakat takarásában már vissza is tért. A vevő persze nem ismerte a trükköt és boldog volt, hogy milyen szerencsésen tudott vásárolni. Mindehhez természetesen az a kereskedői szemlélet és sűrű bolthálózat is kellett, ami a régi Győrt jellemezte. Nem véletlenül mondják ma is az igazi kereskedők, hogy hasonló profilú üzletek közelsége erősíti egymást. A régi kereskedők azt vallották, hogy a boltból csakis elégedett vásárlót szabad kiengedni, mert a csalódott vevő még egyszer nem fog az üzletbe visszajönni. **(Adatközlő: Villányi Tibor)**

Széles körben ismertek voltak a csallóközi libások, akik a sok-sok vizes területet előnyösen használták ki. A környező kisebb-nagyobb városon kívül – jég között hidegen tartva – Bécsbe, Budapestre, de még Párizsba is szállítottak húst és libamájat. Egy alkalommal a párizsi kereskedő nem akart rendesen fizetni és azt írta, hogy a máj nem jó minőségű. Erre a beszállító „libás ember" felült a vonatra, és azonnal elutazott Párizsba. Ott felkereste a partnerét, és mivel személyesen nem ismerték egymást előadta, hogy a lányának nagy lakodalmat akar tartani, amire príma libamáj kellene, az ár nem számít, csak első osztályú legyen. A párizsi kereskedő majd elolvadt a zsíros üzlet reményétől, és büszkén mutogatta, hogy milyen gyönyörű libamáj érkezett a távoli Csallóközből. Atyánkfia persze megismerte a csomagolásról a saját áruját, és nemcsak az elmaradt járandóságot kérte, hanem még meg is emelte a később szállítandó libamáj árát. **(Engel Alfréd: A dunaszerdahelyi zsidó hitközség emlékkönyve)**

Zsidókérdés

Kérdés abból lesz, amiről a hatalmon lévők azt akarják, hogy legyen. Amíg csak szélsőséges szervezetek hangoztatták, hogy zsidókérdés van, addig nem volt oka senkinek aggódni. Amikor azonban a magasabb körök képviselője, személyesen a miniszterelnök tesz ilyen kijelentést, annak „súlya" van, az már azt jelenti, hogy a kérdés többé

nem kérdés, hanem megoldásra váró feladat. A zsidókérdés előtérbe kerülése annak a folyamatnak a következménye volt, hogy a német birodalom megkezdte keleti terjeszkedését. A magyar vezető körök a zsidókérdés magasabb szintre emelésével ennek az agresszív szomszédnak akarták a kegyeit elnyerni. 1936 és 1937 volt a két utolsó békeév. A történéseknek nagy hangsúlyt adott az a tény, hogy a közvetlen szomszédságban megjelent egy ipari, katonai nagyhatalom, amelyiket ugyanúgy fűtötte a reváns gondolata, mint a magyar társadalom összességét. Mert hazafi volt mind a két oldal, egyek voltak a csatatéren, de különváltak békeidőben. Miből adódott hát a zsidókérdés? Túlsúlyba kerültek a zsidók a társadalmi munkamegosztás néhány, elsősorban gazdasági területén. A teljesen magánerőből működtetett színházak jelentős részét zsidók irányították. A filmgyártás nagyobb részben ugyancsak zsidó „kézben" volt, de ha elolvassuk a korabeli lapoknak a győri mozik előadásairól szóló tudósításait, többnyire azzal kezdődnek, hogy zsúfolt nézőtér előtt vetítették azokat a filmeket, amelyek még hetven évvel később is népszerűek. Az „utca embere" nem nagyon vett tudomást ezekről a lázító beszédekről, továbbra is a „zsidóhoz" ment bevásárolni, itta a „zsidó" borát, pálinkáját, jóízűen elfogyasztotta Klein mama főztjét, a lakását pedig Fahn mesterrel festtette ki. Igénybe vette a zsidó iparosok legkülönfélébb szolgáltatásait, de „tomboló lelkesedéssel" hallgatta a többnyire budapesti szónokok tirádáit.

Budapesti székhelyű szervezet, az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga is hallatta hangját a zsidókérdésben. Ma már nemcsak mi mondjuk, de az ország miniszterelnöke is megállapította, kijelentette, hogy a zsidókérdés fölött nem lehet egyszerűen elsiklani, nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy ez a kérdés nincs, mikor mindenki érzi, hogy van. **(GyNH 1938. február 2.)** *Harc a zsidó sajtó ellen* címmel, megjelent Bosnyák Zoltán tanulmánya a zsidó kérdésről: „Valóban itt a végső ideje, hogy a magyar társadalom végre kiszabadítsa magát azokból a szellem- és gondolatbilincsekből, amelyeket a sajtón keresztül a zsidóság rakott rá. Bár a vidéki sajtó nem zsidósodott el annyira, mint a fővárosi, mégis a régi, három-négy évtizede fennálló nagyobb lapok mindenütt zsidóké." A következőket sorolja fel a tanulmány, Békésmegyei Közlöny, Debreceni Hírlap, Debreceni Függetlenség, Újság, Reggeli Hírlap, (Miskolc), Délmagyarország (Szeged), Pécsi Napló, Győri Hírlap. **(GyNH 1938. március 2.)**

Győr városa kiemelkedő szerepet kapott a magyar belpolitikában 1938. március 5-én, amikor Darányi Kálmán miniszterelnök a városi kultúrházban (ma BBMMK) ismertette a magyar kormány egymilliárd pengős ötéves terveit. Ez – a köztudatban „győri programnak" nevezett beszéd – sokakat meglepett, mivel az előzményekről keveseknek volt tudomása. A magyar honvédvezérkar a magyar szélsőjobboldallal és Németországgal szimpatizáló katonatisztjei már korábban sürgették Horthy kormányzót, hogy a Harmadik Birodalom példáját követve indítson erőteljes fegyverkezési programot, majd a fegyverek erejére támaszkodva vegyen részt a nemzetközi tárgyalásokon. Szálasi Ferenc, Rátz Jenő és Ruszkay Jenő voltak a követelések szorgalmazói. Horthy sokáig hezitált, végül 1938 elején döntött a terv támogatásáról. A belső tárgyalásokon részt vett Darányi kormányfő és két minisztere, Rőder Vilmos honvédelmi és Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter. A radikális katonatiszti csoport memorandumban rögzítette más irányú követeléseit is. Ebben többek között azt követelték, hogy: a keresztények gazdasági tevékenységének támogatásával szorítsák vissza a zsidók befolyását a gazdasági életben, törvényekkel korlátozzák a zsidók befolyását a sajtó, a színházi élet és a filmgyártás terén. Javasolták még, hogy kíméletlenül üldözzenek mindenféle baloldali agitációt. **(Randolph L. Braham A magyar holokauszt I.)**

Ezek után a részben titkos megbeszélések után került sor Darányi győri beszédére. A győri programként ismert miniszterelnöki beszédben a kormányfő nem feledkezett meg

a zsidóság ügyéről sem. A városi napilap másnap a címoldalon a főcímnél egy kicsit kisebb, de vastag betűkkel kiemelte a beszédből: *„A zsidóság befolyását illő mértékre csökkentjük* – ezzel el is terelte a figyelmet a főcím alatti öt rövid mondatról, melynek közepén világosan ott áll, hogy – *Az egymilliárd nagyrésze honvédelmi célokat szolgál – A nemzeti hadsereg megerősítése és fejlesztése.*" Darányi a beszédét Magyar Testvéreim! megszólítással kezdte, majd ideológiai fejtegetése és a kormányzó érdemeinek felemlítése után a legfőbb ellenség, a bolsevizmus elleni harcra buzdított. Ezután rögtön a zsidókérdés rendezésének fontosságáról szólt. (GyNH 1938. március 6.)

Darányi Kálmán győri beszédében a kormány egymilliárdos ötéves programját ismertette

Az ötvenezer pengőn felüli vagyon egyszeri megterhelésével 600 milliót, belső kölcsönből 400 milliót fedeznek a nagyszabású beruházási programra — Az egymilliárd nagyrésze honvédelmi célokat szolgál — A nemzeti hadsereg megerősítése és fejlesztése — Meg kell gyorsítani a parlamenti tárgyalás ütemét — A kormány programját képezi a nyomdaipar szabályozása és a munkaközvetítés államosítása

„A zsidóság befolyását illő mértékre csökkentjük"

A zsidókérdés rendezéséről

Ezeknek a mozgalmaknak egyik fő terrénuma a *zsidókérdés. Zsidókérdés van.* S ez egyike elintézetlen közéleti problémáinknak. A kérdés lényegét abban látom, hogy az *ország határán belül élő zsidóság*

különleges diszpozicióinál és helyzeténél fogva,

aránytalanul nagy szerepet játszik a gazdasági élet bizonyos ágazataiban. Aránytalan az elhelyezkedés abból a szempontból is, hogy túlnyomórészben az ország városaiban, elsősorban a fővárosban él.

A zsidóság aránytalan nagy számban helyezkedett el *azokban a foglalkozási ágakban, amelyekben a kereseti lehetőség könnyebb és kedvezőbb.* A zsidóságnak a fővárosban való tömörülése pedig természetesen kifejezésre jutott ennek a városnak kulturális és gazdasági életében és *ez a megnyilvánulás a magyarság élettörekvéseivel nem mindig áll harmóniában.*

Az ellentét, amely ebből az adott helyzetből kifejlődik, *akadályozza a nemzeti erők teljes összefogását és*

állandó izgató momentum az ország közéletében.

Igazságos helyzetet teremtsünk, *amely az említett szociális aránytalanságokat helyrehozza, vagy kiküszöböli és*

a zsidóság befolyását a nemzeti élet kulturális és más területein illő mértékre csökkenti.

Egy ilyen rendezés, amely *az ipar, kereskedelem és hitelélet területén, a gazdasági élet vállalkozásaiban a keresztény társadalmat a megillető előfeltételekhez tudja juttatni,* magának a zsidóságnak is érdekét szolgálja, mert *lényegesen enyhíteni alkalmas az antiszemitizmust* és ezzel a *szélsőséges, területlen mozgalmak terjedését.*

21. Darányi Kálmán győri beszéde

Amikor egy ügy vagy téma az ország miniszterelnöke beszédének a része lett, megmutatta, hogy a „zsidókérdés" elérte a politika legfelső rétegét. A miniszterelnöki látogatás után nagy horderejű – a világtörténelmi folyamat első fejezeteként –, változás történt az ország nyugati határán túl. Március 12-én bekövetkezett az anschluss Ausztria megszállása, Ausztria és Németország egyesülése. A megszálló hatalom első intézkedése volt, hogy a zsidó bírókat elmozdította hivatalából, majd bejelentették, hogy zsidók nem tölthetnek be semmilyen közhivatalt. (A bevonulást követő napokban hetven öngyilkosság és hatvan öngyilkossági kísérlet történt Bécsben.)

A MOVE lelkes hangulatú ünnepi vacsoráján nagyszámú és befolyással bíró ember jött össze a Katolikus Kör nagytermében, ahol Hille Ferenc elnök rámutatott arra, hogy mennyire fontos a destruktív sajtó letörése. Két világnézet küzd egymással. A szónok ezután a nemzetközi zsidóság szerepét ismertette. A keresztény valláserkölcsi alaphoz való visszatérést sürgette ezután lelkes szavakkal. Majd Darányinak a honvédség fejlesztésére vonatkozó programjáról szólt nagy elismeréssel. Rendkívül fontos a társadalom

szervezése, továbbá a zsidókérdés megoldása. A MOVE nem hirdet semmit a zsidóság ellen, de nem tartja alkalmasnak a honvédelem megszervezésére. A zsidókérdés megoldása állami feladat. **(GyNH 1938. március 23.)**

A város törvényhatósági bizottsága 1938. március végén tartotta rendes ülését, melyről részletes tudósítás jelent meg: *A városi közgyűlésen a zsidókérdés megoldását sürgették* – címmel. Ennek a témának a szónoka Közi Horváth József dr., aki arra mutatott rá, hogy a „nyugati végeken a nemzeti gondolat hangsúlyozása különösen fontos. Egy nagy birodalom szomszédságába kerültünk, amelynek tömegereje vonzással van ránk is. Kétségtelen, hogy Németország megoldott kérdéseket, amelyek nálunk megoldatlanok. Ilyen a zsidókérdés és a szociális kérdés. Ezek a kérdések itt is megvannak, ezeket nekünk is meg kell oldanunk, de külső segítség nélkül. Nem szabad azt a vágyat felébredni hagynunk, hogy annak az államnak kellene ide jönni hozzánk, hogy ezeket a kérdéseket itt is úgy oldja meg. A zsidókérdést és a szociális kérdést meg kell oldani nálunk is, radikálisan." Malasits Géza szólalt fel ezután és terjengősen kezdte magyarázni, hogy a zsidókérdés megoldása tárgytalan, mert azt a tételes törvények nálunk már régen megoldották. (Zaj és ellentmondások.) Az elnöklő polgármester figyelmezteti a szónokot, hogy nagyon eltért a tárgytól. A közgyűlésen a zsidósággal kapcsolatban elhangzottakról több konkrétum a másnapi újságban nem jelent meg. **(GyNH 1938. március 31.)**

Miközben az „egyensúlytörvény" országgyűlési vitája zajlott, pártértekezletet tartott a NEP a kormánypárt legnagyobb tömörülése, ahol Darányi miniszterelnök rövid bejelentést tett: *„Bár engem a budapesti hisztéria nem nagyon izgat (viharos taps és helyeslés), mégis szükségét látom annak, hogy a képviselőházban holnap felszólaljak. Tasnádi Nagy András javasolta, hogy a zsidókérdés tanulmányozására a párt országos elnöksége 14 tagú bizottságot küldjön ki."* **(GyNH 1938. április 1.)**

A katolikus lap ugyanerről a tanácskozásról tudósítva, a miniszterelnök zsidókkal kapcsolatos megjegyzéséből kiemelte: *„A zsidóság a gazdasági és kulturális élet terén aránytalanul nagy számban helyezkedett el. Igazságos helyzetet kell teremteni – amely a zsidóság befolyását illő mértékre csökkenti."* (Tomboló taps felelt a miniszterelnök szavaira.) Intézkedéseink a zsidóság érdekeit is szolgálja, mert meggátolja az antiszemitizmus terjedését. **(DH 1938. április 3.)**

A képviselőházban tovább folyt a vita. Ennek során Széchenyi György gróf kijelentette, *hogy bár a javaslat mellett iratkozott fel, mégis aggályai vannak azzal szemben. A diktatórikus irányzatok hatása nyomán erősödik az antiszemitizmus. Minden keresztény elsősorban keresztény embertársáért köteles helytállni, de ez még nem jogosít fel arra, hogy bárkit kizárjunk a keresztény szeretet gyakorlásából.*

Ugyanabban az időben 1938. május 11-én gróf Széchenyi György a Keresztény-demokrata Párt álláspontját ismertette, miszerint a faji gondolat összeegyeztethetetlen a Szent István-i gondolattal. Rámutatott arra, hogy ez idegen import, a nácizmustól átvett káros ideológia. A fajelmélet szemben áll a keresztény eszme, a kereszténység természetének jogával, és alapjaiban sérti az Isten által a saját képére teremtett emberek közötti egyenlőséget.

A budapesti ún. 36-os bizottság, 1941. júniusi értekezletén Imrédy volt miniszterelnök hosszasan értekezett a zsidókérdésről. Beszédében rámutatott arra, hogy: *„A gazdag zsidókon és a szegény sorsú zsidókon kívül meg kell vizsgálni a középzsidók helyzetét is. Ez a zsidó középosztály a legveszedelmesebb a magyar középosztály szempontjából, ennek tagjai a vállalatokban hasznos munkát végezhetnek, de munkájuk ellenértéke sokkal nagyobb, mint amit közgazdasági szempontból valóban jelent. A zsidókérdés megoldása csak a zsidó nemzeti állam megalakítása lehet."* **(GyNH 1941. június 21.)**

Rendőrségi hírek a sajtóban – egy kis zsidózással

Az 1930-as évek közepére felerősödtek a társadalmi viták, és egyre nagyobb teret követelt magának a „nemzeti" gondolat. Ezek a viták nem kerülték el a zsidóságot sem, jelentős részben ellenük irányult. Sokszor sértő és bárdolatlan kijelentések hangzottak el a gyűléseken, a sajtó pedig nagyon sok velük kapcsolatos hírt vagy tudósítást közölt. Némelykor bántó hangvételük ellenére az 1936/37. év sajtószemléje „békebeli" írásnak tekinthető. 1936. február 16-án a DH arról tájékoztatta olvasóit, hogy ellopták Stein József (órás és ékszerész, Deák út 4.) kerékpárját. Lőwinger Salamon 50 éves győri lakatossegéd vasárnap délután üvegből akart bort inni a lakásán, véletlenségből nem a borosüveget, hanem a hozzá hasonló lúgköves üveg tartalmát itta meg. Súlyos állapotban vitték be a győri kórházba. (GyNH 1936. november 10.) Goldschmidt Margit, Rákóczi Ferenc utca 44. szám alatti lakos udvarán elhelyezett porolóját ellopták. (GyNH 1936. december 13.) Fleischmann Miklós 30 éves csornai izraelita cipőkereskedő 4,90, 5,90, és 6,90 pengős áron hirdetett cipőket, amiért a soproni törvényszék szédelgő feldicsérés vétségében mondta ki bűnösnek. Szakértőnek az egyik győri cipőkereskedőt rendelte ki a bíróság. (GyNH 1937. január 20.) Álkulcsot használó ismeretlen betörők behatoltak Feldmann Jakabné Andrássy úti lakásába. Szekrényeit kiforgatták, és ezüst evőeszközeit elvitték. (GyNH 1937. február 6.) Ismeretlen betörők kifosztották Stelczer Kálmán cipőfelsőrész-készítő műhelyét az Arany János utca 16. szám alatt. Mintegy 900 pengő értékű nyersbőrt vittek el tőle. (GyNH 1937. február 9.) Betörtek a Deák utcában lévő Neubrunn-féle üzletbe. (Neubrunn Géza kézműáru-kereskedő, Deák u. 16.) A betörők a padláson és a kirakaton keresztül jutottak be a helyiségbe, ahonnan mintegy hatvan pengőt és ismeretlen mennyiségű árut vittek magukkal. (GyNH 1937. április 27.) Győrött állították bíróság elé Cser Imre 38 éves szombathelyi cipőfelsőrész-készítőt, mert a *Küzdés* című időszaki lapban megjelent Zsidók és magyarok című írását az ügyészség hitfelekezeti izgatásként értékelte. (GyNH 1937. május 19.) Kommunistagyanús társaság tagjai röplapokat, folyóiratokat és könyveket terjesztettek engedély nélkül. A vád szerint részt vett a terjesztésben Kepes Jenőné született Steiner Ilona, Fuchs Márton, Fleischmann Béla László és Rosenberger Andor győri lakos. (GyNH 1937. június 18.) Állatkínzásért 5 pengő büntetésre ítélték Schwartz János napszámost, Bálint Mihály utca 70. szám alatti lakost, amiért az utcán ütlegelte a tehenét. (GyNH 1937. július 1.) A rendőri büntetőbíró állatkínzásért 80 pengő pénzbüntetésre ítélte Schwartz Adolf szállítót. (DH 1937. szeptember 5.) „Nagy bűnt" követett el dr. Erdélyi Ernő a városi tűzoltóság főparancsnoka, amiért megengedte beosztottainak, hogy a zsidó ünnep alatt a zsinagógában munkát végezzenek. (GyNH 1937. szeptember 12.) (Több mint negyven éven át a tűzoltók megszokott mellékkereseti forrása volt, hogy szabadnapjukon valamilyen ünnepségen rendezőként közreműködtek.) A DH egy héttel később visszatért az ügyre. „Ellenlángnagy" aláírással azt kérdezte, hogy dr. Erdélyi Ernő tűzoltó főparancsnok milyen engedély alapján rendelte ki a keresztény vallású tűzoltókat zsidó hitközségi szolgálatra? (DH 1937. szeptember 19.) A pápai rendőrség letartóztatott egy szatmári születésű talmudistát, aki egy csornai kereskedőtől ruhaneműt és az ottani zsidó templomból, ezüstből készült kègyszert lopott. (GyNH 1937. szeptember 16.) Kettős rablás történt a belvárosban: 300 pengő készpénzt és 1200 pengő értékű cipőt raboltak el a Deák utcában lévő Bürger-féle cipőüzletből, majd megbontották a falat és a szomszédos Neuhauser-féle ékszerüzletből elvittek háromezer pengőnyi ékszert. (Bürger Zoltán cipőkereskedő, Neuhauser Károly órás és ékszerész, Deák út 4.) (GyNH 1937. október 1.) A rendőrség megítélése szerint két lovával szemben állatkínzás vétségét követte el Schwartz Adolf, amikor 35 mázsa terhet cipeltetett Csornáról Győrbe. A lovai teljesen kimerültek. Néhány nappal később újabb kihágás történt, ezúttal három kocsival Győrből Csornára tartottak az emberei. Az ellenőrzés megállapította, hogy az első kocsin elaludt

A félszázados Raab-cég jubileuma

A nemzeti kereskedelem célkitűzései merőben különböznek attól a fölfogástól, amely az „üzletet" csak vagyonok halmozásának tekintette. Érdeklődéssel olvastuk azt a kis könyvet, amelyet a Raab Gyula-cég ötven éves fennállásának alkalmából emlékül küldött vevőinek és juttatott el hozzánk. Az üzleti elvek, melyeket a cég története folyamán következetesen szolgált egy félszázadon át, abban csúcsosodnak ki, hogy a kereskedő első kötelessége a nemzeti s a népközösség céljainak szolgálata s el kell ismernünk, hogy a jubiláló cég valóban ezeknek a céloknak szolgálatában állott az ötven év folyamán s ezeket követi ma is, amikor külsőségeiben is idomult a fejlődött ízléshez és igényekhez. — Szerény kezdetből országos viszonylatban is — legjelentékenyebb cégeink közé tudott emelkedni, ezeknek az üzleti elveknek céltudatos szolgálatával. Félszázad alatt nemcsak egy nagy vidéki magyar város közönségét hódította meg, hanem az ország közgazdasági köreinek elismerését és becsülését is megszerezte. Állandóan látjuk azt a mindennapi szorgos munkát, amely kora reggeltől késő estig szolgálatában tartja a cég minden munkatársát, akik a közönség szeretetét bírják. látjuk a polgári kötelességteljesítést, amelyet kifejtenek s a nemzeti törekvéshez való alkalmazkodást, amelyet a jó polgár áldozatkészségével tanusítanak. A cég ötven éves fennállásának megünneplésében a polgári munka ünnepét látjuk, a becsületes igyekvésnek a hazafias munka elismerésének alkalmát, amelyről mi is szívesen emlékezünk meg.

22. Raab Gyula megbecsülése

viselkedéséért hatheti fogházbüntetést kapott. (GyNH 1937. december 2.) Egy Megyeház utcai lakó a Knapp-féle vastelep bűze miatt tiltakozott. (Knapp Gyula lakatos és ócskavas-kereskedő 1924 óta, csont- és rongygyűjtő telepét 1937-ben nyitotta a Megyeház utca 30. alatt) (GyNH 1937. december 15.) Sikkasztással vádolták meg Freund Gyula győri kereskedelmi ügynököt. A vád szerint 201 pengőt tulajdonított el. (GyNH 1937. december 23.)

a kocsis, a második kocsit beteg ló húzta, a harmadik kocsinak pedig rossz volt a világítása. (GyNH 1937. október 6.) Rendőrségi ügy lett abból, hogy egy pár-nában tűzkövet és műselymet csempészett be magyarországra özvegy Schwartz Nándorné győri, Rákóczi utca 47. alatti lakos. Eljárás indult ellene. (GyNH 1937. november 17.) A Rosner-féle ruhásüzletből egy ismeretlen, de szemtelen egyén ellopott egy nadrágot, majd visszavitte, és valamilyen ürüggyel vissza akarta kérni a pénzt. A tulajdonos megismerte a saját áruját, és rendőrt hívott. (Rosner Ignác és Rosner Ottó férfiruha- és textiláru-kiskereskedők és férfiszabó iparosok, Czuczor Gergely u. 2.) (GyNH 1937. november 20.) Bíróságon végződött egy kocsmai eset. Gold Viktor győri, Zrínyi utcai kereskedő erősen ittas állapotban betért egy kocsmába, ahol asztalához invitált valakit, de ő visszautasította, mondván: *zsidóval és cigánnyal nem ülök egy asztalhoz.* Erre Gold felkapott egy széket, és úgy fejbe vágta az illetőt, hogy súlyosan megsérült. Goromba

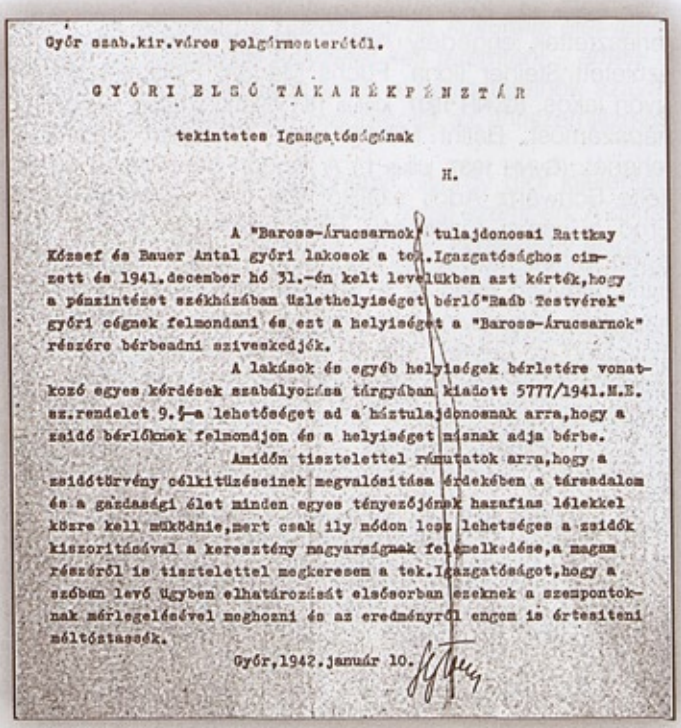

Győr szab.kir.város polgármesterétől.

GYŐRI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR

tekintetes Igazgatóságának

H.

A "Baross-Áruczarnok" tulajdonosai Rattkay József és Bauer Antal győri lakosok a tek.Igazgatósághoz czímzett és 1941.december hó 31.-én kelt levelükben azt kérték,hogy a pénzintézet székházában üzlethelyiséget bérlő"Raab Testvérek" győri cégnek felmondani és ezt a helyiséget a "Baross-Áruczarnok" részére bérbeadni sziveskedjék.

A lakások és egyéb helyiségek bérletére vonatkozó egyes kérdések szabályozása tárgyában kiadott 5777/1941.M.E. sz.rendelet 9.§-a lehetőséget ad a háztulajdonosnak arra,hogy a zsidó bérlőknek felmondjon és a helyiséget másnak adja bérbe.

Amidőn tisztelettel rámutatok arra,hogy a zsidótörvény célkitűzéseinek megvalósitása érdekében a társadalom és a gazdasági élet minden egyes tényezőjének hazafias lélekkel közre kell működnie,mert csak ily módon lesz lehetséges a zsidók kiszoritásával a keresztény magyarságnak felemelkedése,a magam részéről is tisztelettel megkeresem a tek.Igazgatóságot,hogy a szóban levő ügyben elhatározását elsősorban ezeknek a szempontoknak mérlegelésével meghozni és az eredményről engem is értesiteni méltóztassék.

Győr,1942.január 10.

22. Raab üzletének kligénylése

„Zsidós" hírek 1937-ből

Károly román király a francia sajtó képviselőjével beszélgetett, aki korábban az ellenzék vezéreivel is találkozott. A francia újságíró felvetette, hogy Romániában egyes körök polgárháborút készítenek elő. Különösen a zsidók nagyon nyugtalanok. *„Nem titkolom Felséged előtt, hogy bizonyos zsidó körökben már tömegmészárlással is számolnak. Nem tűröm a közrend megzavarását és minden rendzavaró ellen a legerélyesebben lépünk fel!"* – válaszolta a király. (GyNH 1937. április 27.)

Egy fekete macskától megriadtak Szabó Sándor Öreg utcai fuvaros lovai. A megvadult lovak olyan erővel futottak neki Wollner Miksa, Baross úti üzlete kirakatának, hogy még a hátsó üvegrész is összetört. Az egyik erősen vérző állat fél testével a kirakatban állt meg. (Wollner Miksa női-, gyermek- és férfiruha-kereskedő, Baross út 12.) (GyNH 1937. május 4.) Krausz Rudolf mészárosmesternek a győri piacon hamis egypengőssel fizetett valaki. Krausz a hamis pénzt beszolgáltatta a rendőrségnek. (GyNH 1937. július 9.) A nyári kánikula közepén a győri utcák elnevezéséről szóló értekezésében hiányolta a szerző, hogy a belvárosban nincs megörökítve, hol voltak azok a régi utcák, melyek Győr történetében rendre előfordulnak. Többek között nincs utcaemléke a Császár, az Úri és a Zsidó utcának. (GyNH 1937. július 18.) Csorna és Győr között felborult Róth Mór győri vaskereskedő Opel gépkocsija, amit a fia vezetett, de csak könnyebben sérültek meg. (GyNH 1937. júllus 27.) A *Harangszó* című, Győrött megjelenő evangélikus lapban *Szemben a pogányság és zsidóság arcvonalával* – címmel jelent meg nagyobb terjedelmű írás. A zsidóság ideje elmúlt. Izrael nem ismerte föl a meglátogatás idejét. Izrael megszűnt politikailag is. Izrael, mint állam elvesztette létjogát akkor, amikor a Krisztust keresztre feszítette – idézte a GyNH. (1937. augusztus 4.) Ülést tartott a város színügyi bizottsága, melyen kritikát fogalmaztak meg a nyári társulatokkal kapcsolatban. Glück József bizottsági tag hozzászólásában a régi operettek és klasszikus darabok felújítását kérte, és azt javasolta, hogy Győrött elsősorban téli színházi előadásokat tartsanak. (GyNH 1937. augusztus 6.) *Egy előfizető*, aki ismerősével sétált a városban, megütközve olvasta a Kohn utcanevet és megjegyezte: *hát a Grün és a Swarz hol marad?* A nemzet csalogányáról, Blaha Lujzáról nincs utca elnevezve Győrben, Kohn Adolf úrról viszont igen. Több ilyen utcaelnevezés van, melyet üdvös lenne megváltoztatni – javasolta az ismeretlen előfizető. (GyNH 1937. augusztus 24.)

A nyári kánikulában ismét az utcanevek változtatásának kérdése foglalkoztatta azt a cikkírót, aki kísérője társaságában végigjárta a város utcáit. „Legelőször Szigetbe visz az utunk ahol – a városrész köze-

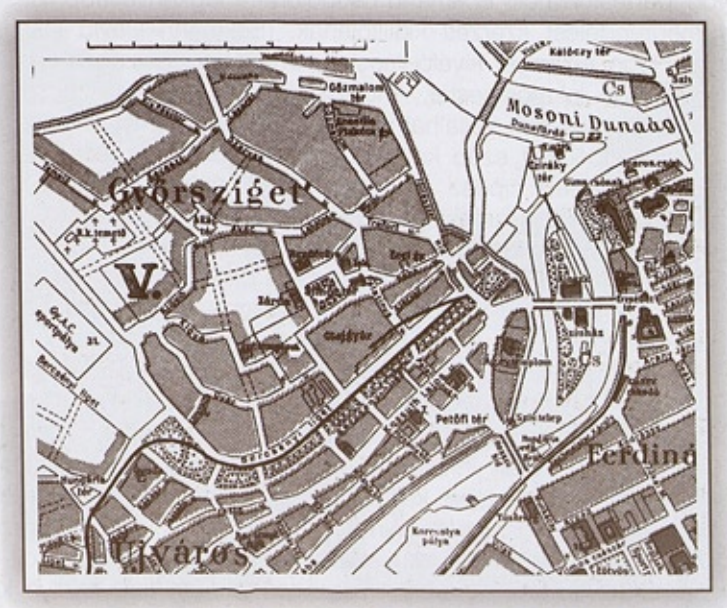

23. Győr-Sziget térképe és utcái az 1930-as években

pén – mindjárt különös utcanév tekint felénk. Kohn utca, feketedik az egyik utcatáblán a betű. Elgondolkodunk, töprengünk, vajon milyen nemzeti nagyságunk az a Kohn úr, akinek neve utcatáblán örökíttetett meg? Üdítő oázisként hat, amikor a rekkenő napfényben feltűnik egy tábla: Hungária tér." (GyNH 1938. július 10.) Hagyományos évi közgyűlését tartotta a Győrszigeti Társaskör. „A haladó idő sodrából valahogy kirekedt városrész, Sziget polgárainak gondolkodását, tenni akarását és bizakodását összegyűjtő egyesület, a Győrszigeti Társaskör vasárnap délelőtt tartotta rendes évi közgyűlését a Győrik-féle vendéglőben. A kör elnöke beszámolt arról, hogy kérésükre a polgármester eltünteti az idegen hangzású s a mai időknek meg nem felelő Kohn-utca elnevezést, a kör azt javasolta egyúttal, hogy a városrész védőszentjének, Szent Rókusnak nevéről jelöljék meg az utcát." (GyNH 1941. január 21.)

Róth vaskereskedő udvarias hangú levele vitát generált a győri kereskedők között. *Ki a felelős azért, hogy egyedül ő szerezte be* – és kapta meg – *a szükséges hatósági engedélyeket a légoltalmi cikkek forgalmazására?* – háborogtak üzleti versenytársai. Egy elcserélt liba miatt Schwartz Imre Híd utcai baromfi-kereskedő goromba viselkedésének története olvasható a GyNH-ban. (GyNH 1937. szeptember 23.) Szeptember 30-án – a város őszi közgyűlésén – a polgármester előterjesztette, hogy két fővel emeljék a város orvosainak számát. Unger Gyula dr. hozzászólásában azt kérte, hogy elsősorban győri orvosokat vegyenek tekintetbe, javaslatát a közgyűlés elfogadta. (GyNH 1937. szeptember 30.)

A győri zsidók is részesei a dicsőségnek

1937-ben a Budapesten rendezett Országos Mesterversenyen nagy sikert arattak a győri iparosok. Öt évvel korábban Győr Ipartestülete nyerte el az első országos vándordíjat, ezt védik az ipartestület kiállítói. Schima Bandi ötvös-mester, Tolnay Imre mérlegkészítő-mester, Pavek József szíjgyártómester, a cukrász Lelóczky Testvérek, Farkas Béla hegedűkészítő-mester, Reizinger kőművesmester, a Rába-csónaküzem, Kusinszkyné szövőmester, Stelczer asztalos- és Martin Pál kárpitos mesterek, Nagy Miklós és Nánássy Sándor szabómesterek, Dominek István cipészmester, Horváth kefekötőmester és az 50 éves Grünwald bútorüzem társaságában hat zsidó iparos is elismerést és dicsőséget szerzett a győri ipartestületnek. Eckmann csőbútorai a legkényesebb ízlést is kielégítik, sok dicséretet és megrendelést szerzett kiállítójának. (Eckmann Dávid lakatosmester, Andrássy út 63.) Bergl Hugó tűzhelyei kiváló mester hírnevét az országos versenyben is fényesen emelik. (Bergl Hugó lakatosmester, Andrássy út 24.) Perényi szűcsmester bundáit a párisi nagy szalonok is büszkén vállalhatnák sajátjuknak. (Perényi Tivadar szűcsmester, Baross út 36.) A Bürger cipőüzlet szép kollekcióval szerepelt. (Bürger Zoltán cipészmester, Deák út 4.) Neuwirth ortopéd cipész elismert munkáit már a múltban is aranyéremmel jutalmazták. (Neuwirth Pál cipészmester, Arany János utca 19.) Stern Dezső kárpitosmester (Szent István út 37.) (GyNH 1937. szeptember 5.) Szeptember végén megérkeztek Budapestről az elismerések és kitüntetések. Az Eckmann csőbútorüzem nagy fejlődésről tett tanúbizonyságot és ezüstkoszorút, Bergl Hugó tűzhelyeivel, Neuwirth Pál ortopéd cipőivel miniszteri elismerő oklevelet nyert. Perényi Tivadar legújabb divatú bundáival sok-sok vágyat keltett a kiállítás látogatóiban, s méltán érdemelte ki az ezüstkoszorút. Stern Dezső aranyéremmel, Bürger Zoltán pedig kiállítási éremmel lett kitüntetve. (GyNH 1937. szeptember 21.) A Győri Nemzeti Hírlap szerkesztősége elismerésben részesítette azokat az iparosokat, akik dicsőséget szereztek Győr városának. Megkoszorúzták a kiválasztott győri iparosokat, hogy az egész iparos nemzedéket kedvre, örömre gerjesszék és követésre serkentsék. „Kívánjuk, hogy babéros iparosaink és minden testvérünk higyjen, dolgozzék, küzdjön, éljen, virágozzék és – győzzön!" (GyNH 1937. szeptember 22.) Örömmel számolt be a lap arról a kezdeményezésről is, hogy az iparosok országos sikerén felbuzdulva karácsonyi vásárt rendez a győri iparosság. Az előzetes megbeszélésen bejelentette részvételét Bergl Hugó lakatos és Neuwirth Pál cipész. (GyNH 1937. november 11.)

1938. a nagy változások éve

1938-ban jelent meg Stern Samu (országos hitközségvezető), *A zsidókérdés Magyarországon* című füzete, melyben felvilágosította olvasóit, hogy „Egyre zavarosabb mélységeket kavar fel immár Magyarországon az antiszemitizmus hullámverése és fékezetlen ostroma már a jogállam alappilléreit, a jogállam alkotmányban gyökerező s törvénybe cikkelyezett tételeit sem kíméli. Az antiszemitizmusnak ez a gyűlölködő rohamozása – fájdalom – nálunk is annyi más fontos probléma elé az úgynevezett zsidókérdést akarja mindenképp az előtérbe tolni és külföldről importált, tudományos mezbe öltöztetett művek sorozatával éppúgy, mint izgága röpiratok és röplapok tömegével terjeszti a hamis tanok mételyét a zsidóság ellen." Majd kilenc fejezetben rövid történelmi összefoglalót írt a zsidók szerepéről, a honfoglalás korától az 1930-as évek közepéig. Írása tízedik fejezetének a címe: „Igazságot Magyarországnak és igazságot a magyar zsidóságnak. Zsidókérdés helyett nyomuljon előtérbe az az igazán és egyedül napirenden levő nagy magyar kérdés, amely a keresztény és zsidó magyarok együttes baját együttes szeretettel karolja fel és egyesült erővel segíti megoldásra. Ennek a nagy magyar kérdésnek megoldásában pedig minden erejével és minden áldozatosságával áll készen minden munkára a hazai zsidóság, áthatva attól a tudattól, hogy csak az osztatlan, egész haza üdvéből fakadhat üdv e haza minden fia számára. Ebben a szellemben áll a magyar zsidóság a munka és a küzdelem frontján, – abban a munkában és abban a küzdelemben, amelynek végre is ki kell vívnia a nagy revíziót, azt a revíziót, amely meghozza mindnyájunk vágyának, óhajának megvalósulását, ami ebben a jelmondatban jut kifejezésre, hogy: Igazságot Magyarországnak!" – gyönyörű hazafiúi kiállással zárul a fejtegetés. **(Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon)**

1938. január elsején, Pintér László országgyűlési képviselő *Történelmi esztendő küszöbén,* címmel megjelent terjedelmes írásában Szent István alakját, politikáját és szellemét állította példaképül a magyarság elé. Bizonyára ő sem gondolta, hogy írásának címe – más értelemben ugyan, de – valóban beteljesedik. **(GyNH 1938. január 1.)** Zsidókat gúnyoló nyilastüntetés volt a belvárosban. Vasárnap déltájban nagy csődület támadt a Baross úti korzón, ahol hirtelen feltűnt három furcsa alak. Hosszú kaftánt, szakállat viseltek, egyiknek oldalán nyúlbőrök lógtak, a másik egy táskát cipelt „valuta" felirattal és a táskából régi százas bankók sarkai lógtak ki. Nagy tömeg

kísérte a menetet, többen lefényképezték a különös alakokat, akik táskáikból röplapokat szórtak, amelynek terjesztésére előzetes engedélyük volt. (GyNH 1938. április 5.)

Amatőr felvételek

Dr. Weisz Samu m. kir. egészségügyi tanácsos, Győr szab. kir. város ny. tisztiorvosa és tb. főorvosának halála alkalmával kegyeleti megemlékezés jelent meg. A nagy tiszteletnek örvendő doktort életének 77. évében érte a halál, az izraelita temetőben tartott búcsúztatáson népes rokonsága mellett a város notabilitásai is részt vettek. (GyNH 1938. május 24.) Két nappal később, a lap beszámolt a temetés részleteiről is. „Impozáns részvét kísérte utolsó útjára tegnap délután Weisz Samu dr. egészségügyi tanácsos, tb. városi tiszti főorvos, ny. kerületi tisztiorvost." Ott volt a főkapitány helyettes, a közjegyző, a közkórház és a város orvosi kara, Koller Jenő helyettes polgármester, a város főjegyzője és számos társadalmi egyesület küldöttsége. Dr. Roth Emil főrabbi búcsúbeszéde után Szilágyi Pál dr. méltatta az elhunyt orvosi munkásságának érdemeit, kiemelve szociális tevékenységét és melegen érző emberi, segítő munkálkodását. A koporsó körül a város díszruhás hajdúi álltak őrt. (GyNH 1938. május 26.) Ősszel újabb gyászjelentés jelent meg a Győri Nemzeti Hírlapban: a Heller család kislánya, Ulika rövid szenvedés után szívgyengeség következtében elhunyt. Temetése október 30-án volt a győrszigeti izraelita temetőben. (GyNH 1938. október 20.)

Külföldről két zsidó hír érkezett: az angol orvosok sztrájkkal fenyegetőznek arra az esetre, ha a kormány nem tesz semmit az egyre nagyobb tömegben beözönlő külföldi zsidó kollégák ellen. Az angol orvosszövetség főtitkára az Új Magyarságnak adott nyilatkozatában elmondja, hogy milyen „veszedelem fenyegeti őket a Németországból és Középeurópából való zsidó orvos-beáramlás következtében". A másik hír a tengerentúlról érkezett: Hihetetlen méreteket ölt az Egyesült Államok bolsevizálása. 200 ezer zsidó kommunistát akarnak Európából átvinni az Unióba. (GyNH 1938. július 17.) A Győri Polgári Lövészegyesület egy repülőgépet kívánt beszerezni. Ennek érdekében széles körű gyűjtésbe kezdtek. A támogatók között találhatók zsidó vállalatok és egyéni vállalkozók is. Például a Sztár garázs, Reichenfeld László (kerékpár, varrógép, villanyszerelési cikkek kereskedése, Tisza István tér 6.), Spitzer Riza (vegyeskereskedő, Árpád út 51.), Perl szállítócég (Perl Ottó és Sándor szállítmányozó és beraktározó, Árpád út 51/b), Perl Dávid és Társa személyzete. (GyNH 1938. augusztus 10.)

Bűnesetek zsidó elkövetői és áldozatai 1938-ban

Január végén törvényszéki tudósítás ismertette: Rosenberg József 28 éves győri kereskedő zsarolás miatt került a törvényszék elé, mert erőszakkal elvitte a neki 80 pengővel tartozó, de nem fizető sógornőjének, Kaszner Lászlónénak a télikabátját, amiért a bíróság 10 pengőre, illetve ötnapi elzárásra ítélte jogerősen, de az ítélet végrehajtását felfüggesztették. (Rosenberg József termény és állatközvetítő, Árpád út 32.) (GyNH 1938. január 22.) Néhány újságcikk a zsidók viselt dolgairól tudósított – ekkor, 1938-ban még nem ártó szándékkal – de a viszonylagos tárgyilagosság mögött már látszik a zsidóság „bűneinek" felnagyítása, eltúlzása, majd az ősz folyamán megjelent a keményebb hangnem. Szűkszavú, a részleteket mellőző írás jelent meg: Szegő Ernő izraelita vallású győri ügynököt a törvényszék sikkasztásért egyévi és egyhavi börtönbüntetésre ítélte. (GyNH 1938. április 23.) A katolikus hetilap arról adott hírt, hogy: Hatszáz pengő értékű szövetet lopott el a Lőwy-féle ruhaüzlet egyik fiatalkorú alkalmazottja. Az eljárás megindult ellene. (DH 1938. május 1.) Rejtélyes aranyüzlet végére tettek pontot a hatóságok. Az állástalan órássegéd, Friedrich Alajos aranytárgyak vételével és eladásával foglalkozott. Az aranyak és ékszerek nagy részét Gottesmann Hermann Arany János utcai ékszerésznek adta el, aki nem vezette a kötelező ékszernaplót, ezért eljárás indult ellenük. (GyNH 1938. június 16.) Groszmann, Weisz és Pollák „hamiskártyások" elnyerték Krafcsik, pannonhalmi kereskedő ezer pengőjét. Groszmann Frigyes (bazárárus, Hédervári utca 25.) izraelita vallású győri piaci árus, Weisz Lajos (hó- és sárcipőjavító, és cukorkakereskedő, Deák út 8.) izraelita vallású győri gumijavító, és Pollák Béla győri izraelita ügynök (Deák út 6.) ellen a rendőrség megindította az eljárást. (GyNH 1938. április 24.)

Négy zsidó csempészési ügyében jártak el a hatóságok: Gergely (Grünzweig) Ármin 43 éves munkácsi születésű izraelita vallású győri órás és ékszerészhez még 1931-ben átjött a testvére Jakab, aki jelentős mennyiségű áruval segítette az üzlet megindítását. Harmadik testvérük, Fülöp nem szorult segítségre, az ő boltja rendben működött. 1937-ben ismét Győrben járt Jakab és testvérétől a régi szívesség fejében pénzt és értékeket kapott, ezen kívül Fürst Salamon 56 éves izraelita vallású, győri, Apáca utca 6. szám alatti lakos nyomdatulajdonostól vásárolt 800 cseh koronát. Grünzweig Jakabot a sátoraljaújhelyi vámhivatal – bizalmas értesítés nyomán – elfogta a határon. (Gergely Ármin órás, Baross út 30., Grünzweig Fülöp órás, Baross út 2., Fürst Salamon könyvnyomdász, Kisfaludy utca 11.) (GyNH 1938. március 31.)

A Felvidék visszakerült az anyaországhoz

1938 nyarának szokatlanul hosszú kánikuláját, forró politikai ősz váltotta fel. Ausztria birodalmi csatlakozása után „fokozódott" a szudétanémet lakosság vágya, hogy az anyaországhoz tartozzon. A müncheni egyezménnyel megkezdődött Csehszlovákia feldarabolása. Szeptember–október hónap folyamán reális közelségbe került a Felvidék visszacsatolása. Mintegy másfélmillió magyar, közte egyes források szerint 210 ezer magyar anyanyelvű zsidó polgár reménykedett abban, hogy visszakerülnek Magyarország fennhatósága alá. Csupán arra nem számítottak, hogy az 1938-as magyar állam, már messze nem az, amitől tizennyolc évvel korábban elszakították őket. Zsarolással, erőszakkal és ijesztgetéssel, vagyonuk elvesztésének rémképével próbálta őket a cseh kormányzat a maga oldalára állítani. Miben reménykedhettek a határ túloldalán, és mi várt rájuk a határ innenső oldalán? Nagyon kevés és töredékes visszaemlékezés maradt fenn erről a folyamatról. A magyar nyelvhez és a magyar hazához való hűségükről szépen emlékezett meg Quittner Éva *Az emlékezés kavicsai* című írásában, akinek nagyszülei a határ túloldalán rekedtek.

Hazaáruló zsidók – címmel jelent meg nagyobb terjedelmű írás: „Már az első népszámlálás alkalmával 1921-ben a zsidók legnagyobb része cserbenhagyta a magyarságot. Ekkor már a 231 000 magyar nyelvű zsidó közül csak 15 000 vállalta a magyarságot, viszont a többi megtagadott bennünket. A legutóbbi népszámlálás alkalmával meg már csak tízezer maradt meg magyarnak. A zsidóság bolygásának kora lejárt és már csak az utolsó lépés következik, ki őket a keresztény erkölcs alapján álló társadalomból." **(GyNH 1938. október 4.)** Néhány nap múlva egész oldalas írás foglalkozott a felvidéki zsidókkal. „Horthyváró Komáromban a magyarság felháborodását és a csehek megvetését váltotta ki a zsidóság hazafiatlan magatartása. Hanyatthomlok menekülnek a zsidók az átadás előtt álló városból. Életét és pénzét ajánlotta fel a zsidóság a cseheknek." **(GyNH 1938. október 7.)**

Amikor a Felvidék visszakerült az anyaországhoz azonnal megkezdődtek a gyűjtőakciók. Megindult a Magyar a magyarért mozgalom, ami minden rendű-rangú embert magával ragadott. Minden elismerés a győri iparosságnak! Jövedelmüket sokszorosan felülmúló arányban adakoztak a győri iparosok a Magyar a magyarért akcióra – adta hírül a városi napilap, majd felsorolta az adakozók neveit, köztük ott vannak a győri zsidó iparosok és a Lloyd Általános Kereskedelmi Testület, kereskedő tagjai. Például: Gold Zoltán 20 pengő, (építőmester, Petőfi tér 6.). Bergl Hugó 5 pengő, (lakatos, Andrássy út 24.). Raab Gyula 150 pengő, (úri- és női divatáru, sportcikkek, rövid, fehérnemű, textiláru stb. kereskedő, Baross út 11-13.) Hermann Testvérek 150 pengő, (papír-nagykereskedők, Deák utca 9.). Rosenberg József 100 pengő, (termény és állatközvetítő, Árpád út 32.). Neubrunn Géza 100 pengő, (kézműáru-kereskedő, Deák út 9.). Adler Sándor és Fia 100 pengő, (varrógép stb. kereskedők, Teleky utca 46.). Csillag Pál 100 pengő, (cementáru-kereskedő, Árpád út 55.). Fodor Ignác 100 pengő, (posztókereskedő, Széchenyi tér 12.) Stein László 100 pengő, (gabona, őrlemények, mezőgazdasági terménykereskedő, Deák út 18.) Adler Pál 50 pengő, (borkereskedő, Opitz Ferenc utca 14.) dr. Unger Gyula 20 pengő, (orvos) Győri Izraelita Hitközség 500 pengő. (Székeskáptalan 600 pengő) Győri Izraelita Szent Egyesület „Chewra Kadisa" 500 pengő. Kallós Henrik 100 pengő, (ügyvéd) Hoffmann Adolf 100 pengő, (vegyeskereskedő, Apáca utca 20.) Rosenberg Józsefné szül. Kastner Elza 100 pengő, (fűszer-, vegyes- és rövidáru kereskedő, Bácsai út 16.) Neuwirth Joachim 150 pengő. Salzer Lipót 20 pengő. Roth Emil főrabbi 30 pengő. Anhalzer és Társa 100 pengő, (üveg- és porcelánkereskedő) Baumel gyula 20 pengő, (bútorkereskedő, Baross út 33.) dr. Polgár Győző 20 pengő. A Hölgyek úgynevezett gyűjtőíveken az apróbb-nagyobb adományokat összesítették. Így gyűjtött össze Unger Gyuláné 178,80, Wachsler Dávidné 109,20, Kohn Albertné 2451, Steiner Andorné 24,90, Grósz Vera 114,10, Grósz Éva 195 pengőt. És a gyűjtés tovább folytatódott, a lap későbbi számaiban még többször ismertette az újabb adományozók nevét.
(GyNH 1938. november 3.)

A Felvidék visszatérése után megjelentek a győri piacon a kereskedelem budapesti vámszedői, a hiénák. A szokásos piaci árnál olcsóbban, dömpingáron vásárolták fel Győrben a csallóközi baromfit a pesti libások. (Közelgett a Márton nap) Különösen rosszul jártak azok a csallóköziek, akik valamennyi lábasjószágukat szekérre rakták és behozták a győri piacra, hogy jó magyar pengőért értékesítsék. Mintegy harminc szekér jött át a medvei hajóhídon, telve szárnyasokkal, de legfőként kacsával és libával.
(GyNH 1938. november 17.)

A győri zsidók ugyanolyan lelkesedéssel fogadták a Felvidék visszacsatolását, mint keresztény testvéreik. Amint a fenti szemelvény mutatja boldogan adtak jelentős adományokat a visszatért országrész polgárainak megsegítésére. Bizonyára nagyon sokan közvetlenül is segítették rokonaikat hitfelekezetre tekintet nélkül, mivel a trianoni döntés

nemcsak országrészeket, hanem embereket és családokat érintett. Kevés adat lelhető fel az akkori lakosság mozgásáról. Aki tehette még idejekorán eladta földjét, házát, boltját, kocsmáját és áttelepült az anyaországba. Ezt a folyamatot elősegítette a családegyesítés régi gyakorlata. Amiről a korabeli sajtó szemérmesen hallgatott, az a kényszerkitelepítés, ami elsősorban az újonnan létrejött Szlovákiában rekedt magyarokat, különösen a zsidókat érintette. E kötet egyik szakértőjének és segítő munkatársának a szülei is ebben az időben tudtak elmenekülni a Csallóközből. A nagyszülők már több mint ötven éve működtettek egy kisvendéglőt, melyet a fiuk vitt volna tovább – de a történelem közbeszólt. Sajnálatos módon nem csak önkéntes áttelepülés történt. Erről Schubert Miklós professzor szolgált információval, amikor a Felvidék legfontosabb tíz napját átfogó kronológiájában, egyes embereket és nagy közösséget érintő történésekről értesített: „1938. november 2. a bécsi döntés. November 5. a Szlovák Hlinka gárda nagyon sok Pozsony megyei zsidót autóbuszra pakolt és a magyar határra vitte őket. November 6. a felvidéki megszállás kibontakozása. November 7. antiszemita megmozdulás Dunaszerdahelyen. November 9-ről 10-re virradó úgynevezett Kristalnacht Németországban. November 11. bevonulás Kassára. November 12. a Felvidék beolvadt az anyaországba."

Szlovákiából érkezett hírek szerint megkülönböztető intézkedéseket hoztak a zsidókkal szemben. Eperjesen nem járhatnak a korzón, a községek piacain csak bizonyos meghatározott időben vásárolhatnak. Nem látogathatják a kávéházakat, a vendéglőket és a közfürdőket. A mozikba csak kijelölt helyre ülhetnek. A helyi hatóságok javaslatot tettek a kormánynak, hogy lássák el őket három centiméter széles karszalaggal.
(GyNH 1941. január 15.)

1939. 1940 és 1941 győri történései a nemzeti sajtóban

Berlinből érkezett hírek szerint 390 000 főnyi németországi zsidót zártak ki a német nép közösségéből. Elvették a generációkkal korábban felvett német nevüket, és zsidó nevet kell viselniük. Kizárták őket a hadseregből és az állami apparátusból, zsidó nem tölthetett be közhivatalt, nem lehetett közjegyző, bíró, ügyész vagy ügyvéd. Nem maradhatott állásában a tanító, a tanár, az orvos, a gyógyszerész és a betegápoló. Kirekesztették őket a kulturális és művészeti életből. Zsidók nem látogathatták a vendéglátóhelyeket. Nagyobb városokban kijelöltek számukra néhány utcát, ahová kötelesek voltak beköltözni. Sárga karszalagot kellett viselniük. Nem utazhattak, mert zsidó nem vásárolhatott benzint, olajat. A német birodalom területén nem lehetett zsidó kereskedés. És mit csinálhattak? Elméletileg dolgozhattak a gyárakban vagy a mezőgazdaságban, de „a horogkeresztes propagandával nevelt német munkás ma már semmiképpen sem hajlandó zsidóval egy munkahelyen dolgozni". **(GyNH 1939. február 5.)**

Váratlanul sajtótéma lett a gyömörei bóheriskola. Az ország több településén működött vallási képző- és továbbképző úgynevezett bóheriskola. Hallgatói az ország különböző részeiről, és külföldről érkeztek Gyömörére, ahol több hónapos kurzusokon vettek részt. Amikor az ország új nyugati szomszédot kapott ezek a „jámbor" zsidók is közellenségnek minősültek, így azután a sajtó is kitüntető figyelemmel fordult feléjük. Következzék néhány ezzel kapcsolatos újságcikk.

Jajkiáltás a Golgotáról!

Egy győrmegyei falu, amelyet halálraítéltek a „galicianerek".

„Gyömöre a győrmegyei Palesztina" – így nevezték magukat a gyömöreiek. Itt volt a környező falvak kerületi rabbisága és az európai hírű rabbiképző talmudiskola, ami már a háború előtti években működött. Gyömöre színtiszta keresztény község, nem számítva a körülbelül tizennyolc zsidó családot, amelyek kizárólag a talmudiskola hallgatói által hozott jövedelemből él. Főrabbijuk Steiner Ignác, hitoktatójuk Hant Sándor, aki valamikor henteslegény volt. Különösen a felvidéki cseh zsidók özönlötték el az iskolát, de sokan jöttek Romániából és Ausztriából is. A hallgatók háromhavonta váltották egymást. Ma már a főutcán laknak a legrendesebb lakásokban. (GyNH 1939. február 12.) Az ország keleti részéről nagyon sok utazó, főként ortodox zsidó érkezett Győrbe. „A semmiféle kimutatható munkát nem végző, mégis fényes körülmények között élő sátoraljaújhelyi ortodox zsidó rabbinál 250 pár harisnyát találtak. Elsősorban a vonatokról fésülték le a Győrött is sokszor feltünedező kaftános hadat, mely mindig bőröndöket cipelve utazik és surran az utcán bánatos arccal. Mert hát rossz idők járnak, üldözik a szegény galíciait. Egy-két akasztás is jó hatással lenne erre a sötét hadra" – jegyezte meg a városi napilap újságírója. (GyNH 1941. július 29.) (Azt bizonyára a vicces kedvű újságíró is pontosan tudta, hogy ezek a hagyományos viseletbe öltözött személyek átszállás után Gyömörére, a bóher-iskolába utaztak.)

Egy évvel később – miniszteri utasításra – felszámolták ezeket az intézményeket. *Becsukták végre a gyömörei bóher iskolát. Egy rejtélyes zsidó hely tűnik el a becsületes magyar faluból* címmel az intézmény megszüntetéséről adott hírt a győri helyi napilap. „Győr megyét igen rendes, tiszta magyar fajta lakja. Galíciai kép Gyömörén! Kinek kellett ez? Miért volt ez így? Az utas azt hihette, hogy a fél falu galíciai zsidó itt, de nem így volt. Valami szerencsétlen gondolattal ezt a falut választotta ki a zsidóság arra, hogy az ország minden részéből, különösen a kaftánosoktól ellepett keletről ide szedje össze a bóhereket, a talmudista reménységeket. Aki gyömörei zsidó pedig sajnálja őket, menjen utánuk." (GyNH 1942. március 29.) A gyömörei bóheriskola épületét a község elöljárósága Levente Otthon céljaira kívánta igénybe venni. (GyNH 1942. április 24.) Dr. Klein mosonmagyaróvári, régebben brassói főrabbi Győr vármegye alispánjánál megpróbált közbenjárni az épület sorsát illetően. Kevés sikerrel, mert június 18-án a kultuszminiszter az ország összes bóher iskoláját azonnali hatállyal bezáratta. A képviselőház tavaszi ülésén jelentették be a bóher iskolák megszüntetését. A gyömörei bóheriskola – nincs többé. A képviselőház szerdai ülésén Németh Andor képviselő a gyömörei-bóher iskoláról interpellált. Fáy István államtitkár válaszában hivatalos kormánynyilatkozatot adott: *„a kultuszminiszter foglalkozott az üggyel és ezeket a zsidó iskolákat azonnal betiltotta."* (DH 1942. június 20.)

1939. évi történések

A második zsidótörvény lezárt egy korszakot a zsidók és az ország politikai életében is. Mandátumának lejártával a kormányzó feloszlatta a képviselőházat, és kiírta az országos képviselő-választást. Az akkori választási rendszer a zsidó választópolgárok számára megkülönböztetéssel járt. Belügyminiszteri rendelet jelent meg, amely szerint a választási névjegyzékbe felvett zsidóknak, ha a zsidótörvény értelmében zsidónak számítanak, ezt a körülményt a város polgármesterénél írásban vagy szóban be kell jelenteni, ahol a szükséges törvényben előírt feltételek megvannak, igazolást kapnak, és csak az igazolás felmutatása mellett szavazhatnak. Ugyanis az új választási névjegyzékbe már fel van

tüntetve a zsidóknál a vallás is. „Győrött hétfőn kezdték meg a bejelentéseket és valósággal elözönlötték a bejelentő hivatalt, tolakodtak, hogy minél korábban juthassanak be, úgyhogy rendőrt voltak kénytelenek hívni, aki azután sorban engedte be őket a hivatalba. A bejelentéseket május 13-ig kell megtenni a zsidóknak, így érthető, hogy valóságos inváziót zúdítottak a tisztviselőkre és hivatalokra a szükséges iratok megszerzéséért. Úgy látszik a zsidók nagyon akarnak szavazni – legalább még egyszer" – jegyezte meg a lap tudósítója. (GyNH 1939. május 10.) (Az események későbbi ismeretében óhatatlanul felmerül a kérdés, honnan tudta az újságcikk írója, hogy a zsidók számára ez lesz az utolsó szavazási lehetőség?) Három nappal később a lap visszatért a választás menetére és fontosságára, majd megírta, hogy: „A szavazó igazolványokkal kapcsolatosan felhívják azok figyelmét, akik zsidónak számítanak, hogy csak olyan igazolvánnyal szavazhatnak, amelyen rajta van, hogy az illető a zsidótörvényben megkívánt feltételeknek mindenben megfelel." (GyNH 1939. május 13.) A választásokkal kapcsolatos tájékoztatók sorában kiemelt figyelmet kapott a zsidó választópolgárok száma, igazolása stb.: „800-850 lesz Győrött a szavazásra jogosult zsidók száma, eddig 666 kapott igazolást." Győrnek 1939-ben 19 000 szavazója volt, közte 2101 a zsidó, akik közül 666-nak a választási jogát már igazolták. (GyNH 1939. május 18.) Ekkor még megjelent a liberális napilap is a városban, az ő előrejelzésük: az előzetes számítások alapján még 150–180 személy kap igazolást, és a kedvezményezett zsidókkal együtt a győri zsidóknak mintegy 50 százaléka fog szavazni. (GyH 1939. május 17.) (A választáson, egy híján 15 000 szavazópolgár vett részt. Végeredmény: 8758 MÉP, 4810 szoc. dem. és 1431 érvénytelen szavazat.)

Az idegenrendészeti razzia keretében – főként Győr–sziget városrészben – összesen 712 egyént igazoltattak. Közülük kilenc zsidót bevittek a rendőrségre, mert nem tudta magát igazolni. Hatot hozzátartozóik igazoltak, de hárman őrizetben maradtak. (GyNH 1939. július 2.) Közlekedési balesetet szenvedett Klein Adolf 50 éves győri, Kisfaludy utcai szabómester a Széchenyi tér sarkánál. A vállán és az arcán sérült meg, kihívták hozzá a mentőket, és bevitték a kórházba. (GyNH 1939. július 18.) Az Országos Frontharcos Szövetség határozatában arról értesültek az érintettek, hogy összes tagot felülvizsgálják, és új jelvényeket adnak ki, a revíziót az új zsidótörvény rendelkezéseinek figyelembevételével fogják lefolytatni. Ugyanezen a napon két zsidó háztulajdonos kapott kritikát. *Egy keresztény trafikosné* – arról panaszkodott, hogy Wollner Miksa zsidó háztulajdonos, a korábbi egyezség ellenére nem adta oda a kért üzlethelyiséget. Kénytelen volt visszamenni a régi bérleménybe – *igaz, hogy magasan megemelt bérrel.* A másik elmarasztalt zsidó háztulajdonos egy nádorvárosi állatorvos volt, aki nem nézte jó szemmel, hogy a lakója 9 és 6 éves gyermeke az udvaron játszadozik. (GyNH 1939. augusztus 11.)

Háború! 1939. szeptember elsején a német hadsereg több oldalról behatolt Lengyelországba, ezzel kezdetét vette a háború. A sajtó főként a hadműveletek és a háború eseményeinek ismertetésével foglalkozott. Néhány napig még egy rövidke hír sem jelent meg a zsidókkal kapcsolatban. Majd örömteli hírrel szolgált október 11-én a monopolhelyzetbe került városi napilap: „December közepén újból megindul a régi Kohn olajgyárban a termelés, a MÁV visszahelyezi az iparvágányt. Váratlanul vevő jelentkezett az üzemre a Hutter-Level cég képviseletében." (GyNH 1939. október 11.)

Bűnesetek 1939-ben

Elég gyakran történtek betörések a városban. Például: Lusztig Ignác (zsidó) Baross út 32. szám alatti divatáruüzletének az udvar felőli falát kibontották, és a lyukon keresztül nagyon sok árut elvittek. A ház lakói semmit sem vettek észre az éjszaka történt betörés-

ből. (GyNH 1939. szeptember 13.) Szeptember 30-án újabb éjszakai betörő károsított meg zsidó kereskedőt. Winter Gyuláné (született Hoffmann Lenke) fűszer- és csemegekereskedő, Tüzér utca 39. szám alatti üzletéből elvittek egy vaskazettát, amiben 320 pengő volt. (GyNH 1939. szeptember 30.) Öt nappal később két betörés történt a városban. Az egyik betörés dr. Roth Emil Kossuth úti lakásán történt, ahol a tolvajok felmentek a ház padlására és különböző ezüstedényeket vittek magukkal. (GyNH 1939. október 5.) Karácsonykor sem pihentek a betörők. Az egyik sértett: Neuhaus Márkus Trefort utcai lakos az elmúlt reggel fedezte föl, hogy betörtek az Ország út 7. szám alatti irodájába, ahonnan különböző ruhaneműket vittek el. (GyNH 1939. december 28.) Másnap újabb bűncselekmények történtek, ezúttal Meiszler László vegyeskereskedő, Zöldfa utca 32. szám alatti lakos az éjszaka egy óra tájban arra ébredt, hogy szól a vészcsengő, amelyet üzletének ajtajára szerelt fel, éppen a betörők ellen. A szomszéd pékműhely dolgozóinak segítségével feltartóztatták a betörőket, és értesítették a rendőrséget. (GyNH 1939. december 29.)

1940. évi történések

Hetvenöt éves korában elhunyt az egykori Győr-szigeti ecetgyáros, Diamant Emánuel. (GyNH 1940. január 2.) Dr. Krausz Kálmán volt kórházi orvos rendelőjét megnyitotta, Opitz Ferenc u. 11. szám. (GyNH 1940. június 5.) 1940 augusztusában új rendelet jelent meg, melynek alapján a zsidó üzleteket szombaton is nyitva kell tartani: A rendelet Győr üzleti életét is érinti, amennyiben főképp a külvárosok üzleti negyedében hoz változást. Azelőtt pénteken délben és délután bezárták a zsidó üzleteket, a rendelet hatálybalépésétől kezdve ezek a kirívó esetek megszűnnek. (DH 1940. augusztus 17.) 1940. szeptember 31-én több zsidó italmérés szűnt meg a városban. Herczfeld Jakab (vendéglős, Dunakapu tér 2.), Hübsch Lajos (vegyeskereskedő és korcsma, Zúgó utca 3.), Kertész Józsefné (született Levitus Hermina vendéglős, Külső Árpád út 30.), Neugebauer József (korcsma, Domb utca 2.), Elek Imre dr. (korcsma és borkereskedő, Szent László király utca 9., már előbb lemondott róla), Fleischer Pálné (született Heimler Róza korcsmáros, Híd utca 17.), Frankl Ferenc (korcsmáros, Bercsényi liget 28.), Győri Borház Kft. (már korábban megszűnt), Reinfeld Józsefné és Spitzer Gizella (korcsma, Erzsébet királyné utca 47.). A megyében 12 zsidó italmérés szűnt meg. (DH 1940. szeptember 14.)

Bűnesetek 1940-ben

Orgazdaság miatt állították bíróság elé Knapp Gyula (lakatos és ócskavas-kereskedő, Megyeház utca 39.) izraelita vallású kereskedőt, amiért a medvei Duna-híd építkezéséről ellopott vasanyagot megvásárolta. Ártatlanságát hangoztatta a bíróság előtt mondván, nem tudta, hogy lopásból származik a vasanyag. Védekezését a bíróság nem fogadta el, és főbüntetésként hét hónapi börtönre, 3 évi hivatalvesztésre, politikai jogainak felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre, azon kívül 400 pengő pénzbírságra ítélte. (GyNH 1940. május 16.) Kostelitz Vilmos izraelita vallású ócskavas-kereskedő (Gárdonyi utca 12.) azért került bíróság elé, mert a vagongyárból lopott fémeket megvásárolta egy ismeretlentől. Elismerte, hogy nem kérdezte meg az eladótól, honnan származik az áru, de védekezését a bíró nem fogadta el, és 300 pengő pénzbüntetésre ítélte, vagy 30 napi elzárásra ítélte. (GyNH 1940. június 6.) A zsidótörvény kijátszása miatt nagy összegű pénzbírsággal sújtott a rendőrbíró több győri zsidó iparost és kereskedőt. (GyNH 1940. május 23.)

Ezer-, hatszáz-, ötszáz-, háromszázpengős szigoru büntetések Győrött

a zsidótörvény kijátszása miatt

Az értelmiségi kormánybiztos feljelentésére Győrött a rendőrkapitányságon több győri zsidó kereskedő, ügyvéd, iparos ellen indult eljárás *a zsidótörvény kijátszása miatt.*

A rendőri büntetőbiró napok óta tárgyalta a feljelentéseket és *szigoru büntetésekkel sujtják, akik a törvényt kijátszák.*

Szerdán délig a következő ügyeket vizsgálták át és hoztak itéletet:

Schwartz József bőrkereskedő 30 napi elzárás mint főbüntetés és 500 pengő, behajthatatlanság esetén 25 napi elzárás mint mellékbüntetés (nem jogerős), Braun György dr ügyvéd 600 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 30 napi elzárás (jogerős), Neumann Sámuel sütőmester 1000 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 20 napi elzárás (nem jogerős), Bakonyi Ernő kereskedelmi ügynök 30 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 3 napi elzárás (jogerős), Krausz László kötszövőüzem tulajdonos 500 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 25 napi elzárás (jogerős), Farkas Henrik ker. ügynök 100 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 5 napi elzárás (jogerős), Steiner Imre bőrkereskedő 200 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 10 napi elzárás (jogerős), Spitzer Ignácz 20 pengő pénzbüntetés, behajthatatlanság esetén 2 napi elzárás (jogerős), Stern Adolf cukrász 100 pengő, behajthatatlanság esetén 10 napi elzárás (jogerős), dr Gerő József ügyvéd 300 pengő, behajthatatlanság esetén 15 napi elzárás (nem jogerős).

Ezeken kívül még sok feljelentésben folyik az eljárás.

24. Büntetések

1941. évi történések

1941-ben a korábbi gyakorlatnak megfelelően a zsidó tulajdonosok is adták-vették ingatlanjaikat. Például Rosenfeld Lászlóné eladta a Teleki utca 20. számú házát és 29 négyszögölnyi udvarát – Fleischmann Miksa és társainak 19 500 pengőért. Steiner Salamon a Munkácsy utca 8. számú háznak a fél részét adta el Márkus Miksánénak 15 000 pengőért. (GyNH 1941. január 10.) A Győri Izraelita Anyahitközség önkéntes árverésre bocsátja a Győr, Megyeház utca 28. és Újvilág utca 2. számú házas ingatlanát – közölte a hirdetést a városi napilap. (GyNH 1941. február 16.) Győr ingatlanforgalmában 85 ezer pengőért gazdát cserélt a Teleki utcai nevezetes Démy-Gerő-ház. Ez a Teleky utca 49. számú ingatlan adás-vétele azért kapott nagy figyelmet, mert a Démy-Gerő ház zsidókézbe került. „Hónapok óta tapasztalható tünet, hogy a győri zsidóság sorra vásárolja össze a házbirtokokat, ismét figyelmeztetően szól, érteni kell belőle" – szólt az újabb hangulatkeltés. Az időről időre jelentkező részletes ismertetőkben bárki elolvashatta az eladó és vevő nevét és az ingatlan címét. A hosszú listán egyaránt szerepel zsidó eladó és zsidó vevő. Néhány példa: Eladó Németh Flóriánné, vevő Róth Dezső és neje, Rákóczi utca 23. 10 000 pengő. Eladó Salzer Lipót és tsai, vevő Németh Flóriánné Vörösmarty utca 5. 13 500 pengő. Eladó Démy-Gerő Mihály és tsai, vevő Grosz Sándor és tsai, Teleki utca 49. 85 000 pengő. (GyNH 1941. február 22.)

Rituális műtétek. Ki végezheti a zsidó vallás szerinti rituális műtéteket? – címmel a Debreceni Orvosi Kamara választmányához olyan tartalmú beadvány érkezett, miszerint a műtétet csak orvos végezhesse, és azokat a hitközségi metszőket, akiknek nincs orvosi végzettsége, bűncselekmény vádjával illessék. A memorandum megfogalmazói választ várnak arra a kérdésre, hogy van-e olyan jogszabály, amelyik megengedi a testi épség súlyos megsértésével járó körülmetélést nem orvosnak elvégezni. A beadványt dr. Hüttl és dr. Mailáth jegyezték. (GyNH 1941. január 23.) Közzétették a közellátási miniszter rendeletét, ami a teljes magyar lakosság fejadagját szabályozta. (Hetente 20 deka zsír, 23 deka háj, 23 deka bőr nélküli, vagy 26 deka bőrös zsírszalonna közül a vásárló azt kapta, ami éppen rendelkezésre állt.) A rendelet külön rendelkezett arról, hogy az autonóm ortodox szervezetű izraelita hitközségek tagjai részére zsíradag nem jár, s ezek a még fel nem használt zsírjegyeiket haladéktalanul visszaszolgáltatni kötelesek annak a

hatóságnak, amely azokat kiszolgáltatta. (GyNH 1941. január 24.) (Győrben ez a rendelet körülbelül a zsidók 20 százalékát, mintegy ezer embert érintett.)

A győri rendőrkapitányság 1941 februárjában jelentette, hogy 1940. év végén 566 külföldi állampolgár élt Győrben. A családfők vallási megoszlása: 211 római katolikus, 9 görög katolikus, 65 protestáns, 51 görögkeleti és 13 izraelita. (GyNH 1941. február 7.) Bagoly álnéven azon háborgott egy levélíró, hogy az egyik győri könyvesbolt kirakatában *Tavaszi olcsó kiadások, csak rövid ideig* feliratú reklám valójában Párizs és Győr–Sziget irodalmi találkozóját valósította meg. A naturista Zola Émile és Erdős Renée műveinek új kiadása nem egyeztethető össze a papír-ínség állapotával. A szerkesztőség válasza: „Amint írja, Zolát és Erdős Renét így kínálják: Tavaszi olcsó kiadások, csak rövid ideig. Ebben már meg is írták az indexen levő Zola és a régen megkeresztelkedett volt győrszigeti zsidólány, Erdős René sorsát." (GyNH 1941. február 9.) Új telefonkönyv jelent meg 1941 elején. Győrött 1095 előfizetőnek volt telefonja, melyek 8 oldalon és 32 hasábon kerültek felsorolásra. Néhány részlet kiemelése után így zárult a kiadvány ismertetése: „található 9 Deutsch. 29 előfizetőnek Sch-val kezdődik a neve, 11-nek pedig Neu a kezdőbetűje, és persze Fleischmann is akad, nyolc darab. Legközelebb talán kevesebben lesznek" – fűzött hozzá megjegyzést a szerkesztőség. (GyNH 1941. február 20.) A sport rovatban (g. l.) visszatért az MLSZ szabályainak átalakítására. Bebizonyították azt, hogy Kóhnok, Grűnök, s sorstársaik nélkül is, sőt csakis ezek nélkül lehet magyar sportot vezetni és csinálni. (GyNH 1941. február 21.)

A Jud Süss vetítése, és sajtója: 1941 márciusában került a győri mozikba – nagy sikerrel vetítették – a Jud Süss című filmet. Ez a náci propagandafilm úgymond „művészi" eszközökkel mutatta be a kapzsi és gátlástalan zsidó alakját. A nyilvánvalóan eltúlzott ábrázolásmód egy felfokozott hangulatban alkalmas lehetett az ingatag polgárok véleményének formálására. A hosszú méltatás és tartalomismertetés végén a szerző megjegyezte: „Nagy és igaz ez a film, nemcsak németeké, de mienk magyaroké is. Nagy, mert tanít, nevel egy egész, és még sok más nemzetet is. Fájdalmas nekünk, magyaroknak, mert a húsunkba vág. És fájdalmas, mert még csak itt tartunk, filmeken elégülünk ki." (GyNH 1941. március 5.) Másnap „sok aláírással" olvasói levél jelent meg, melyben hálájukat és köszönetüket fejezték ki a bátor film ismertetéséért. A munkahelyi közösség által ötször is elolvasott recenzió nyomán kifejtik a véleményüket: „Nekünk is voltak és vannak Jud Süsseink, Jud Krauszaink és Weiszeink. Mikor merjük már végre megírni ezeket is?" (GyNH 1941. március 6.)

A zsidók honvédelmi szolgálatával kapcsolatban közzétették, hogy mindazok a hadkötelezettek, akik az 1939. évi törvény IV. paragrafusa értelmében zsidóknak tekintendők, a honvédség kötelékébe rendfokozat nélkül kisegítő szolgálatra köteleztetnek, tekintet nélkül a rendelet megjelenését megelőzően szerzett tiszti, altiszti vagy tisztesi fokozatra. (GyNH 1941. április 19.) Szép, lírai emlékezésben örökítette meg Eva Quittner (Klein Éva) édesapja munkaszolgálatra történő bevonulását (1942) az *Emlékezés kavicsai* című könyvében.

1941. április végén ismertették az újonnan kiadott építési engedélyeket. Európa több pontján háború folyt, Magyarországon a polgári lakosság élte többé-kevésbé megszokott életét. Aki akart és megvolt rá az anyagi fedezete, építkezett. A kiadott 27 építési engedély több zsidó személyt is érintett. Például Glück József fényképészmester, a Deák Ferenc utca 13. szám alatt háromemeletes bérházat, özv. Reichenfeld Zsigmondné a Sajó utca 30. szám alatt lakóházat, Weisz Miksa fűszer- és borkereskedő a Kertész utcában földszintes lakóházat, Gestettner Lajos téglagyáros az Andrássy úton három emeletes bérházat szándékozott építeni. (GyNH 1941. április 27.) Győr város közigazgatási ügyosztályától 444 győri piaci árus és kereskedő igényelt új iparengedélyt, köztük húsz zsidó. Határozat született, miszerint 424-en megkapták az új engedélyt, a 20 zsidó piaci árus igényét elutasították. (GyNH 1941. április 30.)

A katolikus hetilap címoldalon értekezett a nemzetszeretetről. Megállapította, hogy: „Aki nyitott szemmel nézte a világ folyását a legutóbbi félszázadban, okvetlenül rájött arra, hogy Európának gazdasági és szellemi vezetése zsidó kezekben van. A kisszámú zsidóság ilyen nagy befolyásának okát kétségkívül gazdasági adottságain, könnyed morálján kívül annak a nagy faji összetartásnak kell tulajdonítanunk, mely a zsidóság körében mindig megvolt. Ha egy zsidónak lábára léptek Kutyabagoson, a newyorki főrabbi tyúkszeme is belesajdult". (DH 1941. május 3.)

Az élet megszokott rendje szerint új kereskedők és iparosok jegyeztették be magukat a cégbíróságon. A huszonkét vállalkozó között négy zsidó neve szerepelt. Rosenfeld Sándor rőfös és kötöttáru-kereskedés, *Kallós* cipőüzlet néven Krausz Gyula cipő és divatáru-kereskedés, Grüngold Ignác kézműáru- és konfekció- nagykereskedés, Vogl Károly kötött szövött- és rövidáru-nagykereskedés terén kívánt munkálkodni. (GyNH 1941. június 17.)

A posta-vezérigazgatóság értesítése szerint zsidónak minősülő cégek ez év szeptember végéig folytathatják a rádiószerelést és eladást. (DH 1941. július 5.)

Három hét múlva, július 26-án a korlátozás hátterét világította meg a hetilap. „A Baross Szövetség ez év májusában beadvánnyal fordult a kereskedelmi miniszterhez és a posta-vezérigazgatósághoz, kérve, hogy a zsidók a jövőben rádiókereskedéssel ne foglalkozhassanak. Az előterjesztésnek az eredményeként a miniszter, illetve a posta-vezérigazgatóság eleget tett a kérelemnek és a most kiadott rendeletében szabályozta a zsidók rádió forgalomba hozatalát." (DH 1941. július 26.)

Mi történt a Deák utca egyik üzletében? címmel, bolti vitáról tudósított a városi napilap. A pápai Hangya körzetvezető felesége és barátnője egy kalap tisztítása miatt összeszólalkozott Perczel József Deák utca 1. szám alatti zsidó kalaposmesterrel. Vita közben a hölgyek azt mondták: *„Így érdemes zsidó üzletbe jönni", mire a mester azt a választ adta, hogy én büszke vagyok arra, hogy zsidó vagyok, te meg dögölj meg büdös keresztény."* Nemzetgyalázás gyanúja miatt a vizsgálat a rendőrségen folytatódott. (GyNH 1941. július 13.)

A szerkesztőség külön cikkben foglalkozott az esettel: „Feldúlták a város nyugalmát, mondta a minap társaságban egy keresztény hölgy. Régebben olyan nyugodt város volt ez a Győr, békén élt itt mindenki, testvéri együttérzésben élt keresztény és izraelita. Most mindenütt keresztény térfoglalásról, a zsidók visszaszorításáról hall az ember, már igazán társaságba sem lehet menni, na és a győri újság is, az is segít feldúlni a város nyugalmát..." (GyNH 1941. július 13.)

Névtelen olvasó írt levelet a hirtelen beköszöntött kánikulában szerzett tapasztalatairól. Egy erényes anyuka lányaival a győri medencés uszodában akart fürödni. „Ami ott van tisztelt Szerkesztőség, az megdöbbentő és elszomorító. Zsidó flanc, meztelenség, kártya, ízléstelenség és zsidó, zsidó mindenütt. Elég volt tíz percre körülnéznünk, és a lányaim szinte pityeregve kérték, hogy menjünk, menjünk innen. Vagy talán nem tart már sokáig? Mert a mai állapot kedves Szerkesztőség, reméljük másnak is bántó és csak összefog ez a város, hogy jó érzésű keresztény családok elvihessék lányaikat és elengedhessék fiaikat fürödni, és ez a fürdés ne járjon bosszúsággal és egyéb veszedelmekkel. Vagy elégedjünk meg az iszapos partokkal? Meddig még?" (GyNH 1941. július 17.)

Közzétették azoknak a zsidó textil-nagykereskedőknek a névsorát, akiknek az árukészletét zárolták, és hatvannapos határidőt kaptak annak értékesítésére. Az érintett személyek: Fodor Ignác (posztókereskedő, Széchenyi tér 12.), Schnábel testvérek (Henrik és György szövőipar, Teleszky út 17.), Kálisch és Keller (Kálisch Simon fogvájógyártó, Andrássy út 43.), Grüngold Ignác (kézimunka-nagykereskedő, Bástya utca 61.), Gross Dávidné (könyv és papír-nagykereskedés, Gyár utca 19.), Rehberger Adolf (rőfös-nagykereskedő, Andrássy út 27.), Wohl Sándor (kefe, seprő, háztartásifaárú stb. cikk kereskedő, rövid, kötött, szövött, cipő és norinbergi árukereskedő, Arany János utca 16.), Vogl

Károly (kereskedelmi ügynök, Attila utca 31.), Keller Sándor (kézműáru-kereskedő, Deák út 17.), Weisz Sámuel (Weisz Soma, vendéglős Kazinczy utca 3.) a későbbiekben nem foglalkozhatnak textil-nagykereskedéssel. (GyNH 1941. augusztus 14.)

Téten hatalmas tűzvész pusztított, aminek következtében nagyon sok ház leégett. P.J. helyszíni beszámolójában külön hangsúlyozta, hogy: részt vettek az elemekkel való titáni harcban a csendőrök és dicséretükre legyen mondva, még az ortodox téti zsidó férfiak is segítettek a vízhordásban, ami persze ilyenkor mindenkinek kötelessége. A zsidóságnak külön felhívta a figyelmét arra, hogy a legszegényebb téti zsidó háza is leégett a téti szegénynegyedben. Tűzharcos, szegény zsidó, nagyon rászorul a segítségre, Schwarz a neve. (GyNH 1941. szeptember 3.) (Napokon belül széles körű gyűjtés indult, sokan névvel – közöttük Perl, Klein, Neumann, Kőnig, hogy csak néhány nevet említsünk –, sokan csak N. N. monogrammal szerepeltek a lapban megjelent listákon.)

Keretes hirdetés jelent meg özv. Weiss Izidorné szabóságából. Nyolcvanöt éve, 1856 óta győri cég, tehát a család már azt megelőzően a városban lakott, hogy a zsidóság polgári egyenjogúságot kapott volna. (GyNH 1941. szeptember 11.)

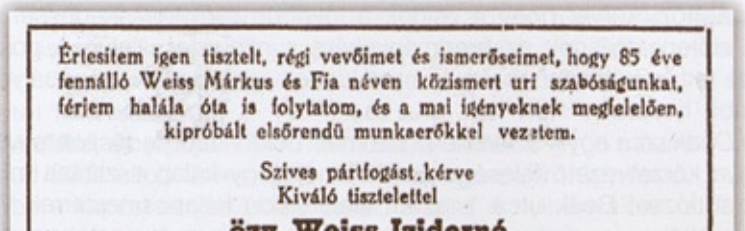
Értesítem igen tisztelt, régi vevőimet és ismerőseimet, hogy 85 éve fennálló Weiss Márkus és Fia néven közismert uri szabóságunkat, férjem halála óta is folytatom, és a mai igényeknek megfelelően, kipróbált elsőrendű munkaerőkkel vezetem.

Szives pártfogást kérve
Kiváló tisztelettel

özv. Weiss Izidorné.
Gróf, Tisza István-tér 7 szám.

25. Weissné hirdetése

1941. szeptember elején körülbelül 350 menekült tartózkodott a városban, akiknek nagy része egyáltalán nem, vagy csak alig tudott magyarul. A polgármesteri hivatal magyar nyelvtanfolyamot szervezett számukra. (GyNH 1941. szeptember 12.) A Vöröskereszt 100 pengős ágyalapítványi akciójához 1941. október elején csatlakozott a Magyar Labdarúgók Szövetsége Északdunántúli Kerülete és a Győri Izraelita Hitközség. (GyNH 1941. október 8.) A Székesfehérvári Kerületi Orvosi Kamara Győrben tartotta közgyűlését, ahol többek között: „Nagy érdeklődéssel ismertették a Szegedi Orvosi Kamara, folyó évi közgyűlésének azon határozatát, amelyben kimondását kérik annak, hogy zsidó orvos csak zsidó beteget gyógyíthasson." (GyNH 1941. október 28.)

Bűnesetek és büntetések sokasága 1941-ben

Ismeretlen betörő károsította meg Weisz Henriket (cukorka-nagykereskedelem és ügynökség, Arany János utca 9.), cukorkaüzletét kifosztották az előző éjszaka. Mintegy 800 pengő értékű cukorárut és a kasszában lévő készpénzt vitték el. (GyNH 1941. február 22.) *Amikor az egyik zsidó becsapja a másikat* című törvényszéki tudósításból kiderül, hogy Pollák Jenő veszprémvarsányi gabonakereskedő nem létező tengerit adott el Schiller Miklós győri (gabona- és állatügynök, Korvin utca 5.) kereskedőnek. A nem létező árura felvett 2190 pengőt, amelyből 1200 pengőt visszafizetett. Tettéért négyhavi fogház- és háromévi hivatalvesztés-büntetést kapott. (GyNH 1941. április 3.)

Azon a napon, amikor hírül adták a lapok, hogy a magyar csapatok bevonultak a Délvidékre, légoltalmi kihágások miatt rótt ki büntetéseket a rendőrbíró. Az első súlyos ítéletet csütörtökön Lőwy Lengyel Sándor győri, Czuczor Gergely utca 21. szám alatti lakos, izraelita vallású kerékpár-kereskedő ellen, Lőwy Lengyel ugyanis Szent István út 33. szám alatti üzletében szerda este 9 órakor égve hagyta a villanyt. Százötvenes égő ragyogott a kirakatban, amit a hatósági ellenőrzés hamar észrevett. A rendőrbíró 300 pengő pénzbüntetésre ítélte. Drach Imre 39 éves győri, izraelita vallású asztalosmester, Szent Rókus utca 8. szám alatti lakos volt a következő. Műhelyében égve hagyta a villanyt elsötétítés nélkül. Hatvan pengő pénzbírságra ítélték. (Természetesen másokat is megbüntettek ilyen vétségért, az ő vallásukat nem hangsúlyozta, nem írta meg a tudósító.) **(GyNH 1941. április 11.)** Néhány nappal később újabb légoltalmi kihágásokat szankcionáltak a hatóságok. Így került a rendőrbíró elé Fenyő Gyula izraelita vallású bazároskereskedő, akinek a Kazinczy utcában (17. szám alatt) van üzlete és köztudomású, hogy nem egy nagy értékű ház tulajdonosa. A rendőrbíró végül a vagyoni viszonyok mérlegelésével hatszáz pengőre ítélte Fenyő Gyulát. A másik terhelt Sas Zoltán kereskedő (lisztés termény-kiskereskedő kereskedelmi ügynök, Jedlik Ányos utca 9.) Rónay Jácint utca 2/b alatti, izraelita vallású egyén volt, aki a feljelentés szerint lakása utcai ablakát hiányosan sötétítette el. A rendőrbíró 20 pengő pénzbüntetésre ítélte. Rendőrbíró elé került Koch István zsidó vallású, Széchenyi téri (10. szám alatti) csemegés is, akinek üzlete rosszul volt elsötétítve. A rendőr észrevette, felírta, és Koch István jogerősen 50 pengős pénzbüntetést kapott. Schmideg Jozefin zsidó vallású egyén, foglalkozása papírkereskedő (dr. Vass J. utca 8.) lakásából is fény vetődött ki a rossz elsötétítés miatt. 30 pengő pénzbírságra ítélték. Lukács Lajos zsidó vallású műszaki tisztviselő, Vágóhíd utcai lakos vagyoni helyzetét figyelembe véve 30 pengős pénzbüntetést kapott. Rejt Elemér 50 éves zsidó vallású magánzó nem sötétítette el rendesen a lakását. Nyolcvan pengőre ítélték. Dr. Nobel Vilmos zsidó vallású orvos, Széchenyi tér 3. szám alatti lakosnál is fény kiszűrődését vették észre, 50 pengőjébe került a hiányosság. Goldschmid Irma zsidó vallású fehérnemű-készítő Deák utcára néző ablaka világos maradt, ügyében tanúkihallgatást rendeltek el. Deutsch Andor zsidó vallású Baross úti (2. szám alatti) esernyőkészítő redőnye alól fény jutott az utcára, 80 pengős büntetést kapott. Acél Ernő zsidó vallású banküzletes a Batthyány téren rosszul sötétítette el a lakását, 50 pengőjébe került a kivilágítás. **(GyNH 1941. április 24-, 25-, 27-, és 29.)**

Május elején folytatódott a büntetések kiszabása. Sokan voltak, de ezúttal is csak a „vétkes" zsidók esetei kerülnek ismertetésre. Perl József 77 éves zsidó magánzó Kazinczy utcai lakásablakát nem sötétítette el teljesen. A rendőr észrevette, hogy fény árad ki és felírta. Vagyona értékét 40 000 pengőre mondotta. 80 pengőre ítélték. Özv. Vogl Jenőné izraelita vallású, Opitz utca 14. szám alatti lakos nem sötétített kellőképpen, három pengőre ítélték. Koch Sándor izraelita vallású, Széchenyi téri (3. szám alatti) hentesnek a Kenyér közben lévő emeleti és földszinti ablakaiból erős fény áradt ki az utcára. A rendőrbíró 60 pengő pénzbüntetésre ítélte. Schwartz László izraelita fogtechnikus (Bástya utca 61.) nem sötétített kellőképpen, 12 pengőt kell fizetnie, vagy két napot leülnie. Özv. Ganz Dénesné, Kovách Pál utcai izraelita vallású magánzó két utcai ablakot egyáltalán nem sötétített el. Hatvan pengőre ítélték jogerősen. Heksch Jenő izraelita vallású magánzó, Rákóczi úti lakos hiányosan sötétített, 10 pengős büntetést kapott. Több barakkbeli lakót is elmarasztaltak, őket – jövedelmi viszonyaikat mérlegelve – szerényebb bírsággal sújtották. Senkinek nem nézték el a kihágást, például Kulcsár Ferenc nyalkai kántortanítót azért bírságolta meg a rendőrbíró, mert az országúton motorozott, és nem volt fénycsökkentő a lámpáján. A Rónay Jácint utca 2/b alatt Hegedűs Istvánné udvari ablakán fény szűrődött ki, ezért 20 pengő, Takács Erzsébet

háztartásbeli pedig a gazdája távollétében villanyt kapcsolt, ezért 2 pengő büntetést kapott. Júliusban ismét megszaporodtak a légoltalmi kihágások. Elfer Dávid zsidó nyugdíjas tanár a Pálffy utca 10. szám alatti lakásában nem sötétített el kellőképpen. Hatvan pengőre ítélték. Csillag József zsidó magántisztviselő Opitz utca 14. szám alatti lakásából fény áradt ki az utcára. Ötvenpengős büntetést kapott. Neu Hermann zsidó ruhakereskedő Vörösmarty utca 12. szám alatti lakásából áramlott ki a fény. Harminc pengőjébe került. Hercz Sándor zsidó fafűrészelő lakása ablakát hiányosan sötétítette el az Akác tér 1. szám alatt. Neki is 30 pengőt kellett fizetnie. Hőnig György zsidó szövőipari technikus Megyeház utca 25. szám alatti lakásából fény jutott az utcára. tizenöt pengőjébe került. (GyNH 1941. május 1. és 2.) A légoltalmi kihágások elkövetőinek szigorú megbüntetéséről a katolikus hetilap is beszámolt. Fenyő Gyula zsidó bazáros kereskedő (Kazinczy utca 17.) azért került a rendőrbíró elé, mert a légoltalmi elsötétítés ideje alatt üzlethelyiségéből fény szűrődött ki. Fenyő Gyulát a rendőrbíró 600 pengő pénzbüntetésre ítélte. Sas Zoltán zsidó kereskedőt, mert lakása ablakát hiányosan sötétítette el, a rendőrbíró 20 pengő pénzbüntetésre ítélte. (DH 1941. április 26.)

Két zsák liszt: Újfajta, tipikus hiánygazdasági esetek ügyében indultak eljárások 1941 májusában. Sas Henrik órásmester (Baross út 33.) két zsák eldugott liszt miatt került a rendőrbíró elé. Az órásműhely egyik ládájában találtak rá a hatóság emberei. Háromszáz pengő büntetésre és a liszt elkobzására ítélték. (GyNH 1941. május 9.) A rendőrbíró Lőwinger Gyula 62 éves izraelita szállító, Híd utca 10. szám alatti lakos bűnügyével foglalkozott, mivel a rekviráló tiszt a zsidó kereskedő Árpád úti irodájában 57 kg nullás lisztet talált, amit nem jelentett be. Kétszáz pengő pénzbüntetést kapott. (GyNH 1941. május 25.) Nyitrai Ernő, zsidó vallású gyarmatáru-kereskedőt (Andrássy út 41.) felszólította a Közellátási Minisztérium, hogy a birtokában lévő 54 mázsa borsot ellenszolgáltatás fejében adja át az Árucsereforgalmi Rt.-nek. Nyitrai nem tett eleget a felhívásnak, ügyében később születik döntés. (GyNH 1941. május 18.) Lista készült a lábbelit árusító kereskedőkről. Győrben összesen 22 helyen árusíthattak lábbelit, közülük mindössze két zsidó kereskedő kapott erre engedélyt. Haász Ernő Czuczor Gergely utca 6. mint kivételezett és özv. Kardos Jenőné szül. Eislitzer Teréz, a Baross út 16. szám alatt. (GyNH 1941. június 1.) A törvényszék dr. Rauschnitz Pál győri zsidó ügyvéd több mint három éve húzódó „rágalmazási" perét tárgyalta. A vád szerint az ügyvéd megsértette a magyar királyi hadsereg magas rangú tisztjeit. A bíróság 100 pengőre büntette. (GyNH 1941. június 7.) Lőwy Izidor győri (Czuczor Gergely utca 11.) gyümölcskereskedőt rágalmazás jogcímén a szombathelyi törvényszék azért marasztalta el, mert néhány hónappal korábban panaszt tett a celldömölki vasútállomás dolgozóinak munkája ellen. Ötven pengő pénzbüntetésre ítélték. (GyNH 1941. június 29.) A törvényszék Koppel Lajos, 30 éves izraelita kereskedő győri lakos ügyével foglalkozott, aki ellen az volt a vád, hogy kijátszotta a zsidótörvényt. Ötvennégy éves keresztény üzlettársát strómannak minősítette az ügyész, és a közösen létrehozott vállalkozást meg kívánta semmisíteni. A bíróság felmentette őket a vád alól. (GyNH 1941. július 2.) Az egyik nagyszabású árdrágítási ügy győri szereplője Vértes Mór 60 éves izraelita fűszer- és termény-nagykereskedő, Árpád út 51. szám alatti lakos. Negyven-ötven mázsa tarhonyát és száraztésztát akartak a megállapított árnál magasabb áron eladni. Bűntársa és felbujtója egy szarvasi zsidó malomtulajdonos, Weiczner Jenő, akit Budapesten fogtak el a rendőrök, és Győrbe hozták kihallgatásra. Weiczner a törvényszék második emeletéről, az ügyész szobájának nyitott ablakán keresztül kiugrott az utcára. Nyílt lábszárcsonttöréssel és agyrázkódással szállították kórházba. (GyNH 1941. július 25.)

Júliusban újabb légoltalmi kihágások elkövetőit idézték a rendőrbíró elé: Schwartz Adolf 41 éves, Csatorna utca 3. szám alatti zsidó szállítási vállalkozó égve felejtette a villanyát, és a körútját végző detektív feljelentette. A rendőrbíró 40 pengő pénzbüntetésre ítélte.

(GyNH 1941. július 27.) Az ország hadba lépése után a törvény még szigorúbb büntetéseket írt elő a légoltalmi rendelkezéseket megszegőkkel szemben. özv. Fischer Ferencné zsidó magánzó, aki a Rákóczi utcai lakását nem sötétítette el megfelelően, tíz, Deutsch Alfréd zsidó ügynök, Rákóczi utca 31. szám alatti lakos húsz, özv. Csillag Pálné zsidó magánzónő, Árpád út 55. szám alatti lakos 20, Zichermann Ferenc zsidó fogtechnikus, a Szent István úti ablakait rosszul sötétítette el ezért 20, Marsányi Viola zsidó varrónő 10, Heltai László zsidó ügynök, Árpád út 51. szám alatti lakos 10, Szilágyi Sándor zsidó könyvkereskedő, Kazinczy utca 6. szám alatti lakos 20, Grünwald Alfréd zsidó kereskedő, Kovács Pál utca 9. szám alatti lakos 20, Klein Adolf, Kisfaludy utca 32. szám alatti zsidó szabó 20, Pollák Lipót, Ráth Mátyás tér 6. szám alatti zsidó kereskedő 20, Jávor Ferenc, Teleki utca 46. szám alatti zsidó magántisztviselő 30, Anhalzer Tibor, Batthyány tér 25. szám alatti zsidó kereskedő 20, Bakonyi Andor, Megyeház utca 11. szám alatti zsidó kereskedő 10 pengő pénzbüntetésben részesültek. (GyNH 1941. augusztus 12.)

1941. augusztus 6-án, egyszerre négy írás rántotta le a leplet a zsidók nemzetellenes tevékenységéről. Az első írás egy budapesti főfőskereskedőnél tartott „szeánszról" szól, ahol hitsorsosaival együtt az angol rádió hazug híreit hallgatta. A második cikk a Külföldieket Ellenőrző Országos Központ akciójáról tudósított, melynek eredményeként 12 000, elsősorban galíciai és oroszországi idegen állampolgárságú zsidót először internálták, majd *áttették őket a határon.*

A harmadik, bűnügyi híradásból kiderült, hogy a győrszentiváni malomból néhány nappal korábban ellopott bőrszíjak eladásával az egyik orgazda – egy Lukács nevű, Kálvária utca 43. szám alatti zsidó kertész – foglalkozott. A negyedik újságcikk Győr közelmúltbeli történetére emlékeztetett. 1919 augusztusára, amikor a megbukott tanácskormány vezetői vonattal Bécsbe utaztak, és a szerelvény megállt Győrben. Éber polgárok fel akarták tartóztatni a vonatot, de „A győri állomásfőnök, a zsidó Mauthner úr kiengedte a vonatot: engedte elfutni a kommunizmus vezéreit családjukkal, rabolt kincseikkel együtt". (GyNH 1941. augusztus 6-án)

Egy betörőbanda fosztogatásairól egész oldalas beszámoló jelent meg. Vasúti kocsikból és raktárakból származó árucikkek egy részét Berger Lajos (Jedlik Ányos utca 7. szám alatti) liszt- és terménykereskedő, Czuczor utca 15. szám alatti lakos vásárolta meg – jóval áron alul. Berger hiába hangoztatta, hogy nem tudott arról, hogy az áru lopott, a rendőrség letartóztatta a többi érintettel együtt. (GyNH 1941. augusztus 9.)

Különös bűnügy miatt kellett a rendőrbíró elé állni Hübsch Lajos zsidó, Zúgó utca 3. szám alatti vegyeskereskedőnek azért, mert a megengedettnél jobb minőségű lisztet árusított. A rendelet ugyanis előírta pontosan azt, hogy általános nemzetgazdasági szempontból milyen minőségű lisztet szabad forgalomba hozni. Hübsch előadta, hogy ő mázsánként 1,50 pengővel drágábban vette a lisztet, de a vásárlóknak a megállapított áron adta, mivel nem akart árdrágítást elkövetni. A rendőrbíró 200 pengőre büntette. (GyNH 1941. augusztus 14.) Árdrágítást követett el Koch István élelmiszer-kereskedő, aki a Széchenyi tér 10. szám alatti boltjában csak úgy adta ki egy vevőnek a havi 5 dekányi vaj fejadagját, ha vásárol hozzá 10 deka óvári sajtot is. A vevő kifizette a 83 fillért, majd feljelentést tett. Koch nem jogerősen egyhavi fogházbüntetést kapott. (GyNH 1941. október 1.) Nagyszabású árdrágítási bűnügyet leplezett le a győri rendőrség, a megállapított 14,50 pengő helyett 30 pengőért árusították a nyersbőr kilóját. A főbűnös egy budapesti zsidó ügynök volt. A kárvallottak között öt zsidó és három keresztény kereskedő, valamint hatvan kisiparos szerepelt. Ebben a különösen veszélyes ügyben a győri zsidó Steiner Ignác Kisfaludy utca 5., Koppel Adolf Szent Rókus utca 6., Stern Márkus Király utca 8., Raab Márton Andrássy út 1. szám alatti bőrkereskedők mellett a keresztény kereskedők is névvel és címmel találhatók a bűnügyi tudósításban. A hatvan cipész neve nem

szerepelt a lapban. A bőr egyébként két színmagyar, Kiss Dénes és Kiss Gábor debreceni bőrgyárából származott. (GyNH 1941. október 19.) Rózsa (Rosenberg) István 52 éves állás nélküli bőrkereskedő segéd került összeütközésbe árdrágítás miatt a fennálló rendeletekkel. Ugyanazon a napon tizenegy keresztény piaci árust is megbüntettek húszharminc pengőre árdrágítás címén. (GyNH 1941. október 22.)

Győrben leleplezett a rendőrség egy zsidó fiatalok által szervezett előadás-sorozatot. Mondanunk sem kell, hogy nem jobboldali ifjúmunkások szervezkedtek, hanem néhány zsidó fiatalemberke ügyes mesterkedése mellett baloldali irányú volt a mozgalom – jegyezte meg a tudósító. (GyNH 1941. augusztus 20.)

Bűnügyek: Az első fecskék. Internáltak két győri zsidót címmel egész oldalas bűnügyi riport jelent meg 1941 nyarán. Lőwy (Lengyel) Sándor kerékpár-kereskedő (Szent István út 33.), aki a testvérének írt levelében azt írta, hogy: *épp most égett le a győri elevátor is, kb. 500 vagon németeknek szánt gabonát sirathat, aki akar.* És hogy fel kell készülni még rosszabb időkre is, és el kell rejteni kis helyen elférő köveket, ékszert és pénzt. (Figyelték a hatóságok a zsidók levelezését. Négy évvel később megfogadta Lőwy tanácsát a Baross út közepén lévő egyik őskeresztény cég, amikor 36 darab, egyenként egy köbméteres ládában menekítette át a vagyonát. Minden ládában volt áru, alkohol, pénz és kevés helyet elfoglaló érték.) A másik ügy főszereplője Fleischner Zsuzsanna, 33 éves zsidó varrónő, Jedlik Ányos utca 15. szám alatti lakos, akit államellenes bűntett miatt már korábban elítélt a bíróság. Büntetése kitöltése után külföldre távozott, de visszajött Magyarországra a szerelméhez. Mindkettőjüket internálták, majd a hosszú riportot ekként fejezte be a lap újságírója: „S most kérdezzék tőlünk esetleges semita érzelmű olvasóink, miért bántjuk megint a zsidókat? Miért? Hát ilyenekért, hát ezekért! Nem kis adag hálátlanság kellett Lőwy úrnak ahhoz, hogy elárulja hazáját, városát, amely ilyen gyors gazdagodási lehetőséget adott neki zsidó létére." (GyNH 1941. augusztus 24.)

Tizenegyezer pár bőrtalpú lábbeli a megszüntetett négy zsidó cipőkereskedés raktáraiban címmel ismertette a városi napilap azoknak a zsidó kereskedőknek a nevét, akiktől a törvény rendelkezése értelmében megvonták a bőrcipővel való kereskedés jogát. Ilyen tekintélyes mennyiségű, utalványra kiszolgáltatható cipő feküdt Bürger Zoltán Deák utca (4. szám alatti), Krausz Gyula (Baross út 25. szám alatti) és Steiner Hugóné Baross úti (özv. Steiner Hugóné, született Appenfeld Gizella, Baross út 18. szám alatti), valamint a Kazinczy utcában lévő Központi Divatáruház Kft. raktáraiban. Ezek a zsidó cégek most már csak fatalpú lábbelit hozhatnak forgalomba, de amint értesültünk, rövidesen mind a négy végleg megszünteti kereskedelmi tevékenységét. (GyNH 1941. szeptember 2.) A hatóságok razziát tartottak több kereskedőnél, és „fekete" készleteket találtak – nagyrészt a zsidók üzleteiben. Be nem jelentett cipőkészletet találtak: Geiger Samu Kisfaludy utca 34., Krausz Sándor Deák utca 21., Weisz Jenő Kazinczy utca 3., Neu Hermann Kisfaludy utca 32., Drach Lajosné Szedres köz 4., Drach Béla Arany János utca 28., Láng Lajos Kisfaludy utca 34. szám alatti kereskedőknél. És ugyancsak jelentős készletet találtak a Tempó áruházban a Kazinczy utca 15. szám alatt, amely áruház Schlesinger Jakabné tulajdona. (GyNH 1941. október 2.)

A kereszténygyalázó, a honvédséget sértő Donáth Nándor állatorvos (Wennesz Jenő utca 11. szám alatti lakos) ellen megindult az eljárás. (GyNH 1941. szeptember 3.) (Később internálták Donáth ny. állatorvost.) A napokban levelet kaptunk, mely vádaskodva kérdezi, hogy Győrött a sajtó miért nem teregeti ki az üzemek, gyárak bűneit, melyekről az országos napilapok napról napra beszámolnak. Hiszen – mondja a levél – akad itt is ilyen törvényszegés szép számmal. A kérdésre válaszolva megnyugtatásul közöljük, hogy Győr szinte fehér holló a mai napig ezen a téren. A zsidótörvény említett paragrafusai ellen elkövetett vétség vádjával a győri üzemek nem kerültek bíróság elé, kivéve

Diamant és Heller igazgatókat, aki az alkalmazottak százalékarányának lecsökkentését, a törvény életbe léptetését követően késve hajtották végre, és ezért őket a zsidótörvény megszegése miatt 1000, illetve 2000 pengőre ítélték jogerősen. A győri üzemekben rendben lehet a zsidók százalékaránya, mert feljelentés sem a felügyelő hatóságtól, sem magánosoktól ilyen ügyben hosszú hónapok óta hivatalos helyre nem érkezett – adta meg a választ a szerkesztőség. (GyNH 1941. november 5.)

„Felháborító" eset került a rendőrbíró elé. Falusi Tíbor győri zsidót behívták katonai munkaszolgálatra, de ő nem a szép új kerékpárját vitte magával, hanem egy lerobbant szerkezetet. A rendőrbíró ezért a hazafiatlan cselekedetért elkobozta a kerékpárt, és kéthavi elzárásra ítélte. Neuhauzer mechanikus (Neuhauser Kálmán műszerész, géplakatos stb. Árpád út 40.), aki a rossz kerékpárt adta Falusinak, ezer pengő pénzbüntetést kapott. (GyNH 1941. december 7.) Engel Ernő, a győri Plébánia köz 10. szám alatti lakos azért került a rendőrségre, mert szacharint csempészett az országba. Ezért a súlyos vétségért internálták. (GyNH 1941. december 12.)

A győri vasútállomáson elfogták Kohn Ödönt és családját, akik német állampolgárok voltak, és Magyarországra szöktek a lengyelországi munkatábor elől. Budapesti rokonaikhoz már nem jutottak el, sőt „a büntetés kitöltése után visszaadják őket a német hatóságoknak." (GyNH 1941. december 18.)

1942–1943, a látszólagos nyugalom és a nagy fordulat évei

Az 1942. év további jogfosztásokat és hátrányos elbánást hozott a zsidó (és nem zsidó) magyar polgárok számára. A „villámháború" megállt, a német csapatoknak nem sikerült bevenniük sem a szovjet fővárost, sem a Néva-parti metropolist. A több mint kétezer kilométeres hadtápvonal, az ennél jóval hosszabb frontvonal és a katonai hadmozdulatok felemésztették a hadban álló felek energiáját. Az ellátást csak a hátország totális mozgósításával – teljes kifosztásával – lehetett fenntartani. Minden nehézség és nélkülözés ellenére Magyarországon még együtt volt a több százezres zsidó közösség. Nem volt köztük lázadás, nem tiltakoztak különösebben a mind gyakoribbá váló gyalázatos jogsérelmek ellen, hiszen mindannyian látták, hogy sorsuk lényegében közös a nemzet sorsával. Ha a nemzet elbukik, akkor ők is elbuknak, ha nyer, ők is nyernek. Elfutni, elmenni lehetetlen. Ha valami csoda folytán sikerül is az ország területét elhagyniuk, nincs hová menniük, nincs, aki befogadja őket. Európai barátaik harcban állnak a náci Németországgal, Ausztrália vagy Amerika túlságosan messze van, Palesztina nem engedi be őket. Az utazás körülményeiről a napi hírekből értesülhettek. Miben bízhattak, miben reménykedhettek? Hiszen látszólag az élet ment tovább, a gyerekek iskolába jártak, a felnőttek ugyanúgy dolgoztak, mint korábban, a zsidó háziasszonyok éppoly nehezen tudták ellátni családjukat, mint a keresztény háziasszonyok. A katonaköteles korú férfiakat munkaszolgálatra osztották be. Világosan látták, hogy a kereskedelem és gazdasági élet terén rájuk kiszabott rendelkezések egyfajta szelepként szolgáltak az össztársadalmi béke fenntartása érdekében. Az ellenük irányuló propagandát „tudomásul vették, lenyelték", és úgy tekintették, hogy a zsidóság örök büntetését kell elviselniük. Életük nem forgott közvetlen veszélyben, a verbális agressziót, az ellenük foganatosított eljárásokat, büntetéseket nekik kellett elviselni. Szinte lehetetlen felsorolni, hogy mi történt a zsidókkal a magyar városokban és külföldön. Az akkor megjelenő napi- és hetilapok ezekről bőséges információkkal szolgáltak. Húsz éve ugyanaz a rendszer volt hatalmon, legfeljebb a hangsúlyok változtak. 1938 után pedig a szomszéd német állam nyomása fokozódott, melyhez könnyű volt megtalálni a megfelelő embereket. A győri és nem győri zsidó emberek a naponkénti megalázást viselték a legnehezebben.

A belügyminiszter rendeletet bocsátott ki, mely szerint *„Megszűnt a zsidók törvényhatósági és községi képviselőtestületi tagsága”.* A rendelet indoklása és magyarázata a helyi napilap szerkesztőségének „szemüvegén” keresztül jutott el az olvasókhoz: „Felmérhetetlen hatalma volt eddig a zsidóságnak Magyarországon a törvényhatósági bizottsági tagságok és a képviselőtestületi tagságok révén. A városok között Győr szinte vezetett. Volt idő, amikor majdnem negyven városatya zsidó volt. Aki önérzetesen ki merte nyitni a száját, életjogot követelve a magyarságnak, annak jaj volt. Győr keresztény társadalma tízezreinek és az ország keresztény lakossága millióinak örömét fejezzük ki a kormány iránt a legnagyobb hálával, mert a kormány rendeletével most erélyesen, gyorsan törölte országosan a zsidóság utolsó mohikánjait is a torony alól és a tornyok alól.” (GyNH 1942. január 1.) Csillag József dr., Hacker Imre, Hamvas Frigyes, Klein Ferenc

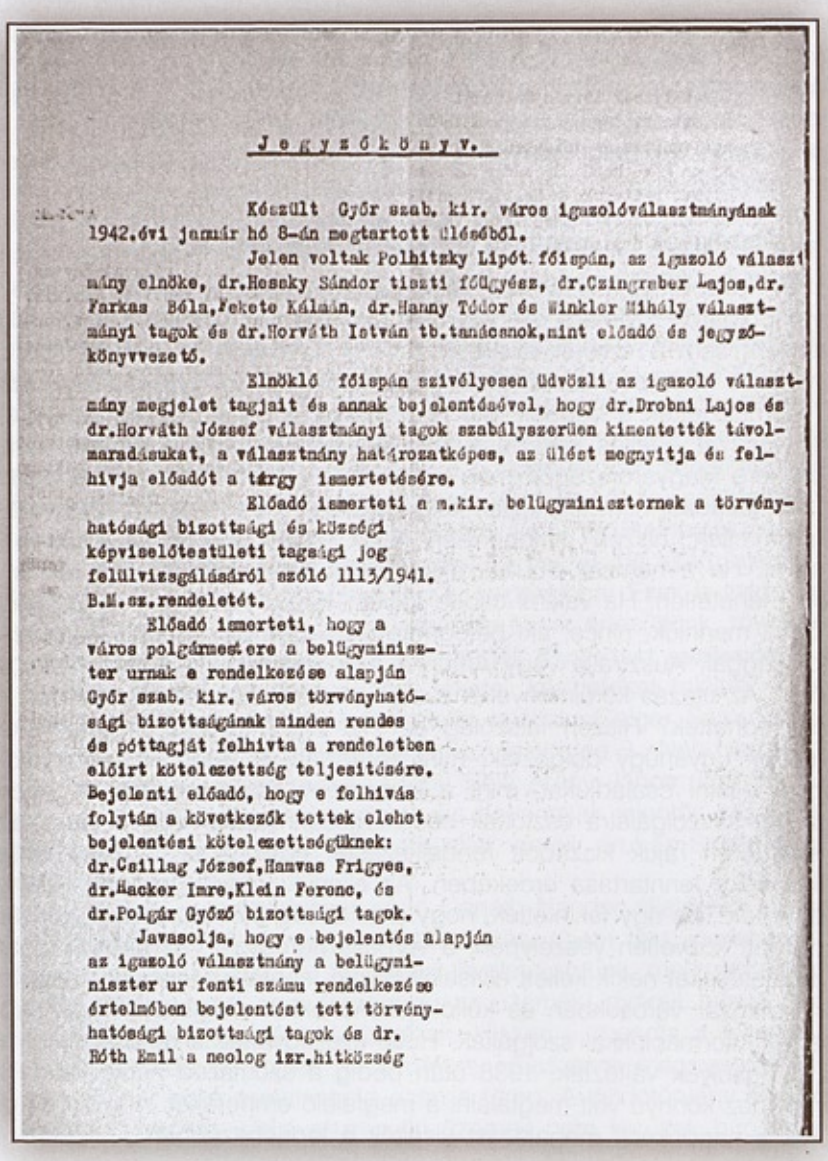

Jegyzőkönyv.

Készült Győr szab. kir. város igazolóválasztmányának 1942.évi január hó 8-án megtartott üléséből.

Jelen voltak Polhitzky Lipót főispán, az igazoló választmány elnöke, dr.Hessky Sándor tiszti főügyész, dr.Czingraber Lajos,dr. Farkas Béla,Feketo Kálmán, dr.Hanny Tódor és Winkler Mihály választmányi tagok és dr.Horváth István tb.tanácsnok,mint előadó és jegyzőkönyvvezető.

Elnökló főispán szivélyesen üdvözli az igazoló választmány megjelet tagjait és annak bejelentésével, hogy dr.Drobni Lajos és dr.Horváth József választmányi tagok szabályszerűen kimentették távolmaradásukat, a választmány határozatképes, az ülést megnyitja és felhivja előadót a tárgy ismertetésére.

Előadó ismerteti a m.kir. belügyminiszternek a törvényhatósági bizottsági és községi képviselőtestületi tagsági jog felülvizsgálásáról szóló 1113/1941. B.M.sz.rendeletét.

Előadó ismerteti, hogy a város polgármestere a belügyminiszter urnak e rendelkezése alapján Győr szab. kir. város törvényhatósági bizottságának minden rendes és póttagját felhivta a rendeletben előirt kötelezettség teljesitésére. Bejelenti előadó, hogy e felhivás folytán a következők tettek elehet bejelentési kötelezettségüknek: dr.Csillag József,Hamvas Frigyes, dr.Hacker Imre,Klein Ferenc, és dr.Polgár Győző bizottsági tagok.

Javasolja, hogy e bejelentés alapján az igazoló választmány a belügyminiszter ur fenti számu rendelkezése értelmében bejelentést tett törvényhatósági bizottsági tagok és dr. Róth Emil a neolog izr.hitközség

rabbijának törvényhatósági bizottsági tagságát megszüntnek nyilvánitsa és intézkedjék a soron következő még eddig be nem hivott póttagoknak Helbig Henrik és Lang János rendes taggá való behivása érdekében.

Az igazoló választmány az előadottakat tudomásul veszi és a m.kir. belügyminiszter ur 1113/1941.B.M.sz.rendeletének 2.§-a alapján dr.Csillag József Hamvas Frigyes,dr.Hacker Imre,Klein Ferenc, dr.Polgár Győző és dr.Róth Emil th. bizottsági tagságát megszüntnek nyilvánitja és felkéri a város polgármesterét, hogy Helbig Henrik és Lang János póttagoknak a th.bizottságba való behivása iránt intézkedjék.

Kimondja az igazoló választmány, hogy a póttagoknak behivása a fenti számu rendelet 4 §-a értelmében csak a fent megnevezettek th.bizottságának megszüntetése tárgyában hozott határozatának jogerősségválása után történhet meg.

Erről az igazoló választmány határozatában megnevezett összes érdekelteket és a város polgármesterét kell értesiteni.

Egyéb tárgy nem lévén elnöklő főispán megköszönve a megköszönve a megjelent választmányi tagok szives közreműködését az ülést berekeszti.

K.m.f.t.

. . . . . .
tb.tanácsnok,
előadó,jegyzőkönyvvezető.

. . . . . .
főispán,
az igazoló választmány elnöke.

26. Helyhatósági tagok törlése

és dr. Polgár Győző tizenöt napon belül fellebbezhetnének. Hacker és dr. Polgár megválasztható lenne, mert hadirokkantak. Dr. Roth Emil főrabbi törvényhatósági bizottsági tagsága azért szűnt meg, mert a legújabb rendelkezés szerint *a zsidó vallás már nem bevett, hanem csak elismert felekezet és így bizottsági tagot nem küldhet a törvényhatóságokba.* (GyNH 1942. január 9.)

1942. év történései

1942 januárjában Hitler nagy beszédet mondott. Többek között kijelentette, hogy: „A háborús uszítók mögött az örök zsidóság áll! A zsidóság eltűnik Európából. Ez a háború nem úgy fog végződni – mondotta –, ahogy a világ zsidósága elképzeli, hanem úgy, hogy a zsidóság végleg eltűnik Európából. Először alkalmazzuk azt a régi zsidó-törvényt, hogy szemet szemért, fogat fogért." (GyNH 1942. január 31.)

Egy előfizető bejelentésének – *„Hogyan került Sztalinnak, a vörös cárnak képe a márciusi szabadságjelvények mellé, a Petőfi könyvkereskedés kirakatába?"* – járt utána a szerkesztőség egyik vezető újságírója. Az üzlet tulajdonosa, a zsidó Feingold József, Kossuth Lajos utca 32. szám alatt könyv- és papírkereskedéssel foglalkozott, valamint engedélyezett könyveket forgalmazott. „Bűne" mindössze annyi volt, hogy a március 15-ei jelvények és jelképek fölé helyezte az inkriminált kötetet. (GyNH 1942. március 18.) (Miután a nemzeti lap újságírója elolvasta a könyvet, egy későbbi lapszámban visszatért a kötet tartalmára, ami egészen másról, a zsarnok leleplezéséről szólt.)

A fennálló rendeletek értelmében a zsidókat a társasági élet minden területéről ki kellett „szorítani", amiből semmiféle egyesület nem maradhatott ki. A Győri Iparosok Csónakázó Egyesülete évi közgyűlésének tárgysorozatában szerepelt a zsidók eltávolításának kérdése is. A közgyűlés kimondta, hogy: *társegyesületekkel karöltve beadványt intéz a vármegye alispánjához és a város polgármesteréhez a folyópartok egyes részeiről, valamint a városi strandfürdőből a zsidók kitiltása érdekében.* (GyNH 1942. március 27.) Május közepén az egylet jelentette a felettes hatóságnak, hogy: a zsidó tagok törlését előíró rendeletnek határidőre eleget tett az egyesület, így zsidó tagja már nincs. négy működő és 7 pártoló taggal lett így kevesebb a létszám. (GyNH 1942. május 16.)

A büntetések mellett az élet minden területén korlátozták a zsidók számarányát, így például a tejkimérés területén is. Kelemen Mórné tevékenysége további fenntartásához kért engedélyt, de a városi hatóságok a kérelmét elutasították.

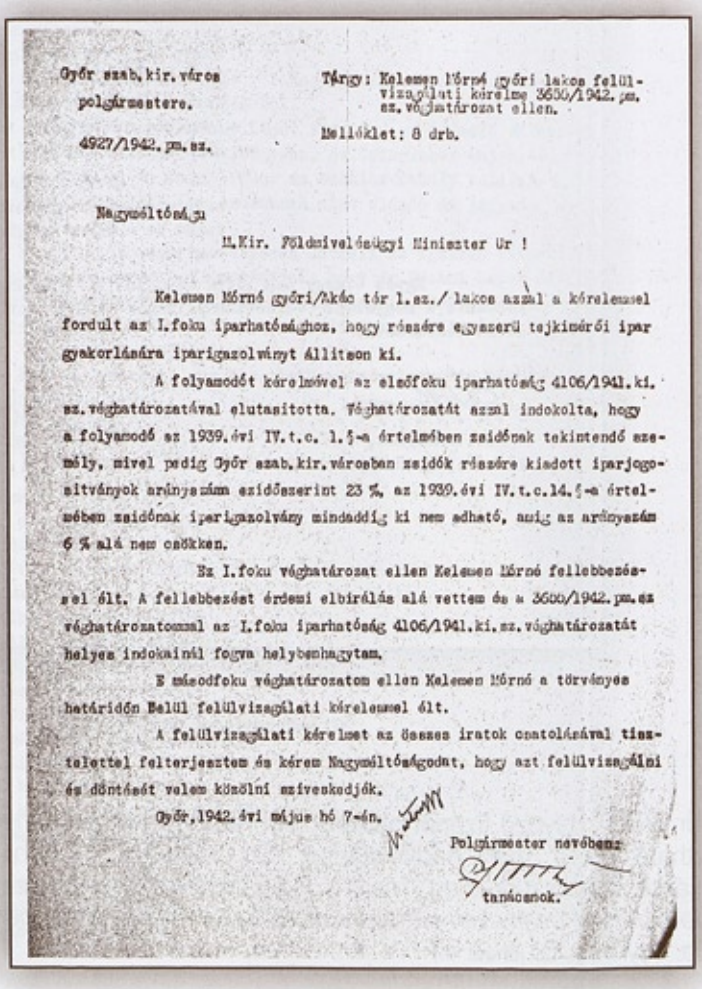

Győr szab. kir. város
polgármestere.

4927/1942. pm. sz.

Tárgy: Kelemen Mórné győri lakos felülvizsgálati kérelme 3600/1942. pm. sz. végzőhatározat ellen.

Melléklet: 8 drb.

Nagyméltóságú

M. Kir. Földmivelésügyi Miniszter Úr !

Kelemen Mórné győri/Akác tér 1. sz./ lakos azzal a kérelemmel fordult az I. fokú iparhatósághoz, hogy részére egyszerű tejkiméröi ipar gyakorlására iparigazolványt állítson ki.

A folyamodót kérelmével az elsőfokú iparhatóság 4106/1941. ki. sz. végzőhatározatával elutasította. Végzőhatározatát azzal indokolta, hogy a folyamodó az 1939. évi IV. t. c. 1. §-a értelmében zsidónak tekintendő személy, mivel pedig Győr szab. kir. városban zsidók részére kiadott iparjogosítványok arányszám szidőszerint 23 %, az 1939. évi IV. t. c. 14. §-a értelmében zsidónak iparigazolvány mindaddig ki nem adható, amíg az arányszám 6 % alá nem csökken.

Ez I. fokú végzőhatározat ellen Kelemen Mórné fellebbezéssel élt. A fellebbezést érdemi elbírálás alá vettem és a 3600/1942. pm. sz végzőhatározatommal az I. fokú iparhatóság 4106/1941. ki. sz. végzőhatározatát helyes indokainál fogva helybenhagytam.

E másodfokú végzőhatározatom ellen Kelemen Mórné a törvényes határidőn belül felülvizsgálati kérelemmel élt.

A felülvizsgálati kérelmet az összes iratok csatolásával tisztelettel felterjesztem és kérem Nagyméltóságodat, hogy azt felülvizsgálni és döntését velem közölni szíveskedjék.

Győr, 1942. évi május hó 7-én.

Polgármester nevében:

tanácsnok.

27. Kelemen Mórné kérvénye

A MÉP győri választmányának összejövetelén több, a zsidókat hátrányosan érintő javaslatot ismertetett dr. Héjj János. Az első világháborúra visszautalva javasolta: „A keresztény társadalom hadikölcsönbe fektette vagyona nagyrészét, eladva sokszor a házát is. A háborús kereskedelem viszont a zsidókat juttatta busás keresethez és házat szereztek ezen. Igénybe kell venni a zsidó háztulajdont s az értük adott kötvények után olyan kamatot kell biztosítani, mint amilyent a hadikölcsön-tulajdonosok kaptak. (Éljenzés) Felszólaló sürgette a zsidó üzletek felirattal való megjelölését, a megtévesztő magyarosított nevek és cégnevek elvételét, illetve visszaállítását az eredeti zsidó névre. Sürgette a zsidóknak sárga karszalaggal való megjelölését is. Másik felszólaló kívánatosnak tartja, hogy ne csak az üzlethelyiségeket, de a zsidók által bérelt lakásokat is fel lehessen mondani." **(GyNH 1942. április 10.)**

Zsidómentes a győri városi uszoda – tudatta olvasóival a Dunántúli Hírlap. „Az első meleg vasárnapon közel kétezer ember látogatta meg a győri városi medencésuszodát. Ennyi városi keresztény ember örült, hogy a vizet, napsugarat, szórakozást nem a zsidókon átszűrve kell élveznie, hanem egymás kellemes társaságában tölthetik el szabad idejüket. Remélhetőleg ezekután még több fürdőzőt látunk a nagyszerű és immár kereszténynek nevezhető uszodában." **(DH 1942. június 13.)** *Egy rejtélyes lakóház és üzlet* címmel egy ismeretlen levélíró leépítésre ajánlja özv. Blau Sándorné (született Mantzer Margit ruhakereskedő, Arany János utca 26.) egyemeletes lakóházát és annak földszinten lévő üzletét. A bejelentő szerint a lakás ablakainak rolettái heteken át be vannak csukva. Az üzlet is gyakran csukva van, egy héten alig van nyitva egy-két napig. Őnagyságától, aki ősszel, télen és tavasszal is gyakran nyári szünetet tart, s az üzletét legtöbbször zárva tartja, be kell vonni az iparengedélyt – javasolta a levélíró. **(GyNH 1942. július 31.)** *Egy mindenben dúskálkodó zsidóasszony* visszatetsző viselkedése ellen érkezett feljelentés „illetékes helyre". A tanúk által aláírt levél másodpéldánya eljutott a helyi lap szerkesztőségébe is. „Ennek állítása szerint az Andrássy úti háztulajdonos zsidóasszony, aki 40–50 baromfit tenyészt, állandóan kenyér- vagy főzőlisztet gyurat a baromfiak számára, azzal eteti azokat. Dicsérjük azokat, akik a hatóság előtt feltárták ezt az esetet, mert csak így lehet ráütni az ilyen pazarlók körmére és megtanítani őket a tisztességre." **(GyNH 1942. október 4.)**

Egy névtelenségbe burkolózó keresztény magyar asszony levelét ismertette a városi napilap, ami egy néhány nappal korábban megjelent berlini hír nyomán született. A német úriasszonyok és hős fiaikat szerető hazafiak az előző évben 52 millió (!) bundát küldtek ki katonáiknak a frontra. Nem is fáztak a német katonák. Most rajtunk a sor – szólt a levél –, mi is adjuk oda meleg bundáinkat. „De egyet kérünk és egyet elvárunk mi, dolgozó keresztény tisztviselőasszonyok, kereskedő- és iparosasszonyok. Elvárjuk, hogy a zsidónők az elkövetkező télen ne páváskodjanak bundáikban! Adni kell nekik valami megtérítést, de a zsidónők bundáit is ki kell küldeni a harctérre. Itt élnek, itt élvezik ennek az országnak békéjét, nyugalmát. Az ő jódolgukat a magyar honvéd véres önfeláldozása biztosítja." **(GyNH 1942. augusztus 11.)** Ez a levél valójában nyitott kapukat döngetett, mert a kormányzó felesége hasonló értelmű felhívással fordult a magyar lakossághoz. Szeptember elsején a főméltóságú asszony kezdeményezésére széles körű gyűjtési akció bontakozott ki. A keleti fronton harcoló katonák részére szervezett melegruhagyűjtés során 6906 darab meleg holmi gyűlt össze a városházán. Közte 58 férfi- és 67 női bunda, 66 bundabélés, 123 muff, 137 boa, 857 darab szőrmés bőr. A helyi lap szerkesztősége külön kiemelte a zsidóság hozzáállását. „Sokakat érdekel, tehát megírjuk, hogy értékes szőrméket, bundákat szolgáltattak be a zsidók is. Felekezeti különbség nélkül folyt és folyik az adakozás." **(GyNH 1942. szeptember 1.)**

Az 1942. évi XIV. (honvédelmi) törvénycikk 2. §-a kimondta: Az újabb rendelkezés szerint zsidó vallásúak leventekiképzésben nem részesülnek, a zsidó hadkötelesek pedig sem a honvédség, sem a csendőrség kötelékében fegyveres szolgálatot nem teljesítenek. Zsidó vallásúakat leventekötelezettség helyett kisegítő szolgálatra való előképzés kötelezettsége terheli – a hadkötelesek pedig szolgálati kötelezettségüknek a honvédség kötelékében kisegítő szolgálat teljesítésével tesznek eleget. (GyNH 1942. szeptember 27.)

A helyi lapban felhívás jelent meg, amikor egy zsidó üzlet eladása még nem számított bűnnek – hanem a tulajdon szabad adás-vétele tárgyának. „A Nova Villamossági Vállalatot, Baross út 22. (tulajdonos Klein Iván) átvenni szándékozom. A hitelezők követeléseiket 3 napon belül nálam jelentsék be, ellenkező esetben azokat figyelembe nem vehetem. Dobos Vilmos, Baross út 22." (GyNH 1942. október 13.) (Klein Iván az üzlethelyiség, és az árukészlet eladása után Budapestre költözött, ahol túlélte a nehéz éveket.) A lap *NYÍLT TÉR* rovatában tudatták az érintettekkel, hogy Kiss Izidor vegyeskereskedését átvettem Fehér Gyula Győrság. Felkérte hitelezőit, hogy f. hó 12-éig jelentkezzenek. (GyNH 1942. december 6.)

A honvédelmi miniszter 69 059/1942. rendeletével munkaszolgálatra kötelezett minden zsidó férfit 18 és 48 év között. Első lépcsőben tíz korosztály, a fiatalabb férfiak behívását tervezték. (Ez a tíz korosztály Győrben megközelítőleg 500 fiatalembert érintett.) (GyNH 1942. november 19.) Másnap megjelent a rendelet részletes ismertetése, amelyben közölték a behívások pontos idejét, és helyét. Az 1909. január 1. és az 1918. december 31. között született győri férfiaknak a m. kir. II. közérdekű munkazászlóaljnál Komáromban kell jelentkezni. (GyNH 1942. november 20.) A magyar népesség várható élettartama abban az időben 60 év körül volt. Ha 1942-ben Győrött és környékén 5800 zsidó élt, közülük 2900 nő, tehát egy év 48, tíz korosztály 480 férfit érintett – az első lépcsőben. Később harminc korosztályra terjesztették ki a munkaszolgálatra behívottak számát. Mindezt figyelembe véve, Győrből kb. 1500 ereje teljében lévő férfira vonatkozott a rendelet. A munkaszolgálatosok szállítása tehervagonokban történt. ,

Bűnesetek és büntetések 1942-ben

Törvényszéki és rendőrbírói ítéletek, büntetések kiszabásánál 1942-ben sem kímélték a vétkeseket, a zsidókat kétszeresen büntették, mivel a beszámolókban rendszeresen ismertették vallási hovatartozásukat. Például: Ötszáz pengőre ítéltek egy zsidó bérlőt drágításért. Sándor Manó 42 éves bérlő, Árpád út 30. szám alatti lakos a központilag megállapított 28 fillér helyett 32, illetve 34 fillérért árusította a tejet. (GyNH 1942. március 4.) Schwarcz Adolf Csatorna utca 3. szám alatti lakost állatkínzásért hatnapi elzárásra és 100 pengő pénzbüntetésre, Somló Sándor Árpád út 71. szám alatti lakost az 1939. évi IV. tc. 171. bekezdésébe ütköző kihágás miatt 100 pengő pénzbüntetésre, Marty Géza Dunakapu tér 2. szám alatti lakost ugyancsak a zsidótörvénybe ütköző kihágás miatt 500 pengő pénzbüntetésre ítélte a győri rendőrkapitányság kihágási büntetőirodája. (GyNH 1942. március 8.) Néhány nap múlva két zsidó fémkereskedő került szembe a fennálló rendeletekkel. Berán Artúr ócskavas-kereskedő, Zechmeister utca 7. szám alatti lakos nem a valóságnak megfelelően jelentette be a Gőzmalon utca 4. szám alatti telephelyén lévő készletét. Ezért a kihágási osztály 300 pengő pénzbírsággal sújtotta. Másik bűne az volt, hogy egy gépöntvény töredékéről nem adott ki igazolást, ezért a rendőrbíró 500 pengő pénzbírságot szabott ki rá. Goldschmiedt Géza Teleki utca 46. szám alatti krómozó és nikkelező nem tett eleget a bejelentési kötelezettségének. Nikkelkészletének egy részét pedig engedély nélkül eladta az egyik győri gyárnak. A kihágási hatóság az első vétségért 100, a rendőrbíró a második mulasztásért 50 pengő pénzbírsággal sújtotta.

(GyNH 1942. március 14.) A hatóságok különösen szigorúan jártak el az árdrágítókkal szemben. Deutsch Sándor 39 éves zsidó (liszt- és terményügynök, Híd utca 3.), Hoffmann Adolf 57 éves zsidó (vegyeskereskedő, Apáca utca 20.), valamint a szintén zsidó Gold Viktor és felesége (fűszerkereskedő, Zrínyi utca 8.) a meghatározott árnál drágábban adta tovább a cukrot győri Varga Imre cukrásznak és Horváth Lajos cukorkakészítőnek. Az uzsorabíró Horváth Lajost 100 pengő, Varga Imrét 2 heti fogházbüntetésre ítélte. Deutsch Sándor egy év börtön, 5 év hivatalvesztés és 200 pengő büntetést kapott. Hoffmann Adolfot 7 hónap börtönre, 3 év hivatalvesztésre és 200 pengő pénzbüntetésre ítélte a bíróság. Gold Viktort és feleségét felmentették. (GyNH 1942. március 17.)

Schwarz Ernő győri zsidó kereskedő (mennyezet, takarmány, tető, alomnád, gyékény, sás stb. vízinövények kiskereskedése), aki a Ráth Mátyás tér 6. szám alatt lakik, a zsidótörvénnyel kapcsolatos bejelentési kötelezettségének nem tett eleget. A rendőrbíró 200 pengő pénzbüntetésre ítélte. (GyNH 1942. április 1.) A M. Kir. Kúria egy hónap fogházbüntetésre ítélte Koch István Széchenyi téri zsidó élelmiszer-kereskedőt árdrágításért. A vád szerint Koch csak azoknak adott vajat és sajtot, akik mást is vásároltak nála. (GyNH 1942. április 8.) Weisz Aurél 43 éves győri biztosítási ügynököt – akit különböző bűncselekményekkel gyanúsítottak – a Sátoraljaújhely felé induló vonaton fogták el a detektívek. (GyNH 1942. május 1.)

Halálos ítélet. A honvédvezérkar hadbírósága gyorsított eljárás keretében, szabotázs vádja miatt három halálos ítéletet hozott, Nádas Ernőt felakasztották, Marton Dezső és Piesz Irma büntetését 15 év börtönre változtatták. „Lesújtott tehát az első ítélet a győri bűnösökre. Bűnük nagyon súlyos volt. A bolseviki kolosszussal élethalálharcot vívó magyar nemzet egyik nagy hadiüzemében akartak géprombolást végezni, mellyel sok ezer ember kenyerét veszélyeztették volna és a hadsereget ellátó haditermelést akarták akadályozni. Kiáltó tanulság, hogy a bűnösök majdnem kivétel nélkül zsidók, vagy zsidó szolgálatban állók voltak. Nádas Ernő, a volt győri zsidó magántisztviselő már meglakolt. Szombaton felakasztották. Volt házvezetőnője és Marton Dezső, a híres színpadi ügynökdinasztia tagja, a pesti dögletes levegőjű zsidó kabaré volt titkára, megmenekülve a kötéltől, immár fegyházban ül. A kötél már a fejük felett lógott. Bizonyos, hogy szörnyű nagy bűnnek részesei. A gönyüi Singer Ede, a győri Szántó-Strasser György, Lengyel-Lőwy Endre, Neubauer György és a kabarészínpadról a nemzet érdekeit annyiszor megsértő Békefi László nemsokára a rendes hadbíróság elé áll, hogy az ő fejükön is megroppanjon a pálca. Bűnük nagyságát nem tudjuk. Csak a vádat tudjuk." (GyNH 1942. április 14.) Nádas Ernő (1896–1942), a brünni textilfőiskola elvégzése után 1914-ben a győri Taussig gyárban helyezkedett el. Az 1930-as években a gyár egyik vezető tisztviselője lett. 1942-ben, ő és baloldali csoportja fel akarták robbantani a Vagongyár erőművét, hogy megbénítsák a teljesen haditermelésre átállt gyár termelését. Nádas kapcsolatot tartott az angol titkosszolgálattal is. A rendőrség értesült a szervezkedésről, letartóztatták és kivégezték. (dr. Molnár Ernő: Munkásmozgalmi emlékhelyek Győr-Sopron megyében)

Másnap a helyi lap visszatért az ügyre, és a győri emberek reakcióit szedte csokorba: „Ezrek, sőt tízezrek hallgatták Győrött a rádió esti adását. Nádas egy úriember. Az Irma? Nahát! Az ki van zárva, az Irma csak tévedés áldozata lehet. A gönyüi Singer, akiben éveken át megbíztak a magyar hatóságok. A győri Lengyel-Lőwy, kinek családtagjai közül már más is beleütközött a törvénybe. Neubauer György, aki e bűnügy révén került felszínre a győri kávéházak jellegzetes alakja. Szántó-Strasser György, akit csak Coca néven ismernek Győrött, s akinek nincs köze a volt leánygimnázium igazgatójának családjához, csak nevük találkozott. Bírái elé áll a pesti kabarék sok port felvert alakja, a Lipótváros dédelgetett kedvence: Békefi László." (GyNH 1942. április 15.) Május 1-jén újabb információ látott napvilágot a győri szabotázzsal kapcsolatban: „*Egy derék mun-*

kást a m. kir. honvéd-vezérkar főnöke hazafias cselekedetéért és magyar munkáshoz illő viselkedéséért 10 000 pengő jutalomban részesítette." A szabotázst leleplező személy nevét és az ügy további részleteit ezúttal sem közölte a honvédvezérkar. (GyNH 1942. május 1.) Másnap *A szabotázs leleplezőjének Győr közönsége is ajándékot akar adni* – című írás arról a spontán kezdeményezésről szólt, hogy az érintett gyár munkásai és a város vezetősége hivatalosan is meg akarta jutalmazni a jeles hazafit. (GyNH 1942. május 2.)

Betörték a kirakatot és három öltözet ruhát loptak az Árpád út 41. szám alatti, Váradi féle zsidó ruhás üzletből, amelynek kirakatát ismeretlen tettes, vagy tettesek betörték a hajnali felhőszakadás zaját kihasználva és három öltözet férfiruhát loptak el onnan. A tettesek az 560 pengő értékű ruhával megszöktek. A károsult Váradi Béla férfi-, fiú-, gyermekruha, női konfekció stb. cikk kereskedő. (A kár 1942. évi aranyárfolyamon csaknem 100 gramm aranynak felel meg.) (GyNH 1942. május 16.) Nagy bajba került Fuchs András 31 éves pesterzsébeti születésű, győri, Kossuth Lajos utca 60. szám alatt lakó zsidó sütősegéd, mert ellopott 107 darab kenyérjegyet, majd elveszítette. Lebukása után házkutatást tartottak nála, ahol előkerült 42 darab varrócérna, három méter szövet, hét darab mosószappan és 30 darab konzerv. Fuchs Andrást őrizetbe vették. (GyNH 1942. június 25.) Wachsler Dávid zsidó nyerstermény-, toll- és bőrkereskedő, Híd utca 19. szám alatti lakos strómanján keresztül 6500 pengőért megvásárolt 10 darab nyers borjúbőrt. De már az után, hogy a kereskedői engedélyét megvonták. Mindkettőjüket internálták. (GyNH 1942. augusztus 11.) Két győri zsidó kereskedő ügye került a büntetőbíró elé. Fantl Zoltán (bőrdíszmű stb.) Baross út 6. szám alatti, továbbá Rosenfeld Sándor (rőfös, kötött és rövidáru) Batthyány tér 26. szám alatti zsidó kereskedőket a zsidótörvény meg nem tartása miatt vonta felelősségre a büntetőbíró. Fantl Zoltánt 200 pengő pénzbüntetésre, vagy behajthatatlanság esetén 10 napi elzárásra, Rosenfeldet pedig 300 pengőre ítélték el. (DH 1942. szeptember 5.)

Légoltalmi elsötétítési kihágások miatt tizenhárom eset került a rendőrbíró elé, ezúttal csak egy zsidó volt közöttük. Krén Ernő tisztviselő, Megyeház utca 46. szám alatti lakos, mert teljes fény ment ki a lakásából, 150 pengő pénzbüntetésre, vagy 15 napi elzárásra ítélték jogerősen. (GyNH 1942. szeptember 15.) Két héttel később a rendőrségnek huszonegy esetben kellett bírságot kiszabni. Köztük: Klein Jenő zsidó kántortanítót 50 pengő pénzbüntetésre ítélték. Kardos Jenőné cipőkereskedőt, Kisfaludy utca 20. szám alatti lakost, mert a zsidó ünnep alkalmával mécsest égetett és nem sötétítette el lakása ablakát, 200 pengőre büntette a rendőrség. (GyNH 1942. október 3.) Hamarosan újabb tizenkét elkövető kapott büntetést. Ezúttal is két zsidó volt a vétkesek között. Márton Vilmos, Kossuth utca 16. szám alatti zsidó szertartásvezetőt és Sugár Árpád, Erzsébet tér 11. szám alatti zsidó műszaki kereskedőt egyaránt 100 pengő pénzbírsággal sújtották a győri rendőrségen. (GyNH 1942. október 15.) A győri rendőrség letartóztatta Krausz Ármin 19 éves győri születésű, dunaszerdahelyi lakos zsidó asztalos inast, aki a győri utcákról egész sereg biciklit lopkodott össze. A vizsgálat még folyik. (GyNH 1942. szeptember 18.) Krausznak decemberben kellett a törvényszék elé állni. Akkor a bíróság kerékpár, és deszkalopásért másfél évi börtönre ítélte. (GyNH 1942. december 6.) A győri rendőrség elrendelte Reich Zsigmond győri zsidó szabómester internálását, mert a nyomozás eredménye szerint Reich, Szlovákiából szökött zsidó egyéneket rejtegetett. (GyNH 1942. szeptember 24.) A légópincékben tapasztalt hiányosságok miatt tizenegy esetben szabtak ki büntetést. Köztük Deutsch Antal illatszer-kereskedő, Schwarzenberg utca 9. szám alatti lakost, mert hiányos volt a légópince felszerelése, 30 pengőre büntették. Goldstein Mórné (született Kucsera Julianna, csemegekereskedő a Baross út 30. szám alatt) Kossuth Lajos utca 28. szám alatti lakos 40, Grósz Sándor (szeszesital-gyártó és borkereskedő) Szent István út 35. szám alatti lakos szintén 40, az izraelita hitközség pedig 50 pengő büntetést kapott. (GyNH 1942. november 12.)

1943. évi történések

Honvédeink hősi harca. Az 1942/43-as év fordulóján mintegy kettőszázezer magyar katona az anyaországtól közel kétezer kilométerre vigyázta az „ősi magyar határokat". Éhezett és fázott. Több mint ötvenezer fegyvertelen munkaszolgálatos építette az utat, a vasutat, az újabb és újabb szállásokat. Az itthon maradottak követték a főméltóságú asszony felhívását: „Levetted-e a gondot azoknak a válláról, akiknek családfői a mi biztonságunkért és életünkért harcolnak? Tedd meg a kötelességedet, adakozzál bőségesen a honvédcsaládok javára. Adjatok azért a Magyarországért, amelynek eljöveteléért imádkozunk. Adjatok, hogy a legtöbbet áldozók hozzátartozóit, gyermekeit minél erősebben és melegebben ölelje át az örök Hungária istápoló karja." Azok a hazafiúi érzületű győri keresztények és zsidók, akik egyforma nagylelkűséggel adakoztak fiaik javára, bizonyos fokig megnyugtatták magukat, hogy ők minden tőlük telhetőt megtettek. Pedig, ha tudták volna a szörnyű valóságot, azt hogy az összegyűjtött sok-sok bundából és meleg kabátból a fronton lévő katonák nem láttak semmit?! Tengernyi ruhanemű került ki a harcoló egységekhez, de ahhoz, hogy azt használni tudják, nyárias dél-európai területen kellett volna lenniük. Száz- és ezertonnányi élelmiszer állt a magyar honvédség raktáraiban, de a harcoló katonák abból keveset kaptak. Egyedül a snapsz és a tea volt számukra elérhető közelségben, és a –40 °C. A frontról szerencsésen visszatértek emlékezéseiből tudható, hogy mit jelentett az a szörnyű hideg. Amikor először kimentek szinte alig éreztek valamit belőle, de elég volt néhány perc és végtagjaik megmerevedtek, agyuk megdermedt. Mozogni és mozogni kellett állandóan.

A Berlinben kiadott hadijelentések szerint a magyar honvédség német csapatokkal megerősítve verte vissza a szovjet elkeseredett támadásait. **(GyNH 1943. január 14.)** Január 15-én: Megint összeomlottak a magyar csapatok állásai ellen intézett szovjet támadások. Január 16-án: Összeomlanak a bolseviki támadások, rengeteg páncélkocsit veszít a szovjet. **(GyNH 1943. január 15.)** A budapesti hadijelentéseket hasonló hangnemben fogalmazták: A magyar csapatok elreteszelték a bolsevista betörést, számos harckocsit kilőttek honvédeink. **(GyNH 1943. január 14.)** A szibériai ezredekkel szemben hősiesen harcolnak honvédeink. A soha nem látott erejű bolsevista csapatokat mozgó harcmodorral pusztítjuk. **(GyNH 1943. január 19.)** Berlin és Budapest hadvezetése közvetlen rádió- és telefon-összeköttetésben állt harcoló egységeivel, és a doni áttörés után még egy héttel később is győzelemnek állították be a második magyar hadsereg több mint százötvenezer katonájának elvesztését. Okkal, joggal kérdezheti mindenki, hogy milyen kapcsolatban van mindez a magyar zsidók sorsával. A harcoló egységek mellett, mögött, a mostoha körülmények és sanyarú bánásmód ellenére ott dolgozott a sok-sok ezer zsidó munkaszolgálatos.

Lúdtollas, alias ifjú Csokonai Vitéz Mihály 1943 elején egy rövid írásában emlékezett arra, hogy hatvan évvel korábban az 1883-as árvíz idején telepedett le Révfaluban a Krausz szatócs. Első időben kocsikenőcsöt, sós heringet és ostornyelet is árult. A rossz időzítés miatt *„rosszkor jött"* ragadványnevet kapott az ottaniaktól. Hatvan év szorgalmas munkájával meggazdagodott: *„de az öreg révfalusiak mind máig úgy emlegetik, mint rosszkor jött Krausz."* **(GyNH 1943. január 1.)** A hátország élete, látszólag a régi kerékvágásban ment tovább. Például, Krausz Rudolf hentes- és mészárosmester a Húspiacon lévő üzletét László Endre mészáros- és hentesmesternek adta át. **(GyNH 1943. január 23.)** Törvények szabályozták a keresztény és zsidó munkavállalók arányát. Ennek megfelelően a munkára jelentkezők esetében keresztény vallásút kellett alkalmazni. „Jó megjelenésű keresztény lány, ki kiszolgálásban gyakorolt és több évi gyakorlata van, felvétetik Wollner Miksa cégnél (női-, gyermek- és férfiruha-kereskedő), Baross út 12." **(GyNH 1943. március 7.)**

A honvédelmi miniszter legújabb rendelete a zsidó munkaszolgálatosok behívandó életkorát tovább szélesítette. Bevonulni tartoznak az 1906–18 évfolyambéli zsidók. Győr

esetében ez a három évfolyam újabb 150 zsidó fiatalembert érintett. (GyNH 1943. március 28.) *A kormányzó kétnapos látogatása Hitler főhadiszállásán.* A helyi és országos lapok rövid, tömör tudósításban tájékoztatták olvasóikat, hogy a tanácskozás a teljes nézetazonosság jegyében folyt. Berlini tudósítás szerint Magyarország és Németország közös ellensége a keletről jövő szláv veszedelem. (GyNH 1943. április 20.) Más forrás ugyanilyen röviden és tömören azt írta erről a látogatásról, hogy: „1943. április 16–17. Horthy kormányzó és Hitler birodalmi kancellár tárgyalásai Klessheimben. Hitler Kállay miniszterelnök leváltását, a zsidókérdés radikális megoldását, a háborús erőfeszítések fokozását követelte." (Magyarország története III.) A m. kir. Minisztérium 2890. számú rendelete értelmében hitelszolgálatra és hiteltudósításra iparengedélyt zsidó nem kaphat és a jelen rendelet hatálybalépése előtt zsidónak kiadott ilyen rendelet az 1943. évi június hó első napjával hatályát veszti. (GyNH 1943. május 22.)

Bűnesetek és büntetések 1943-ban

A korszak sajtója a korábbi évekhez hasonlóan 1943-ban is gyakran adott hírt a zsidók által elkövetett valós vagy vélt bűnesetekről, fokozatosan kirajzolódott a „bűnös, vétkes" zsidó figurája. A háborús körülmények által állandósult nyersanyag-, termény- és áruhiány minden kereskedőt és iparost ügyeskedésre kényszerített. A sajtó a zsidók érintettségét olykor eltúlozva és felnagyítva közölte. Amikor a bűnös zsidó vétke nem volt megalapozott, vagy kellően bizonyított, lakonikus rövidséggel napirendre tért az ügy fölött. A rendőrségi esetek ismertetése 1943-ban is folytatódott.

Weiner Károly volt zsidó terménykereskedő Győr, Arany János utca 23. szám alatti lakos, a szomszédjától korábban takarékbetétkönyvet, ezúttal pedig ékszereket és aranytárgyakat lopott. A rendőrség őrizetbe vette, ahol Weiner beismerte tettét. (GyNH 1943. február 11.) A tárgyaláson Weiner mindvégig tagadott. A bíróság több tanút is meghallgatott, majd elnapolta a tárgyalást. (GyNH 1943. március 18.) Wachsler Dávid és társa ügyében bírósági ítélet született. Wachsler Dávid 61 éves nyersbőrkereskedő korábban a győri ortodox zsidó egyházközségi elnöke volt. Keresztény társán keresztül vásárolt, majd eladott különböző bőröket, ami a hatályos jogszabályokkal ellentétes volt. A bíróság Wachslert 1000, társát pedig 500 pengő pénzbüntetésre ítélte. (Wachsler Dávid nyerstermény-kereskedő, ócskafém-kereskedő, bizományi nyersbőr-kereskedő Híd utca 19. Vállalkozása 1909 óta működött.) (GyNH 1943. március 14.) Az ügyészség Rosenfeld Jakab 55 éves iváni magánzót a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétséggel és valótlan hír terjesztésével vádolta. Rosenfeldet két hónapi fogházbüntetésre ítélte a győri törvényszék ötöstanácsa. (GyNH 1943. szeptember 5.) Rosenberger Jakabné, Sarkantyú köz 7. szám alatti zsidó asszony „feketén" adott el sajtot és vajat. A törvényszék árdrágítás miatt kétheti fogházra ítélte. (GyNH 1943. szeptember 23.) Letartóztattak egy angyalcsináló asszonyt. Már hosszabb ideje figyelte a rendőrség Horváth Ernőné, született Weisz Erzsébet 40 éves zsidó származású asszonyt, aki Baján született, de a Budai úti barakk 7-es számú épületében, földszint 7 alatt lakott. A nyomozás során megállapították, hogy Horváthné tizenkét rendbeli magzatelhajtást követett el. Ápoltjai közül kettő kórházba is került. Öt és negyven pengő közt végezte a műtéteket. A vizsgálat tovább folyik. (GyNH 1943. október 8.) Egy rovott múltú pápai tolvaj bement Frankl Aladárné (született Róthbaum Erzsébet) Rákóczi Ferenc utca 19. szám alatti csemege és fűszerüzletébe, a kasszából kilopott egy férfikarórát és ötven pengőt. A tolvajt elfogták és bevitték a rendőrségre. (GyNH 1943. november 24.) Ismeretlen tettes betört Reich Zsigmond (az üzlet Reich Zsigmondné született Abeles Frida nevén volt korábban bejegyezve, rövidáru-, piperecikk-, papír- stb. kiskereskedéssel foglalkozott a Buda utca 8. szám alatt) üzletébe, ahonnan 2000 pengő értékű ruhaneműt ellopott. A pályaudvaron sikerült a rendőrségnek a tettest elfogni. (GyNH 1943. december 2.)

A felújított zsinagóga képei

Nagy István felvételei

A felújított zsinagóga képei

Nagy István felvételei

Harmadik fejezet, a törvényes törvénytelenség grádicsai

Első lépcsőfok: a numerus clausus

A zsidó családok is fontosnak tartották gyermekeik taníttatását, a tudást, a magas fokú képzés fontosságát. Gyermekeiket – sok esetben erőn felül – igyekeztek a legjobb iskolákba járatni, és amennyire lehetett a legmagasabb szintű egyetemekre bejuttatni. Magas tan- és vizsgadíjjal, azon felül jelentős ellátási és elhelyezési költséggel járt a felsőfokú oktatásban való részvétel. Az összlakosságnak alig tíz százalékát tette ki a zsidók lélekszáma, ugyanakkor az egyetemek egy részén, elsősorban az orvosi és az ügyvédi karokon arányuk ennél jóval magasabb volt. Ez a folyamat már az első világháború előtti, úgynevezett boldog békeévekben is témája volt a közéletnek. A vesztes háború és az azt követő zavaros időszak, a politika kétszeri 180 fokos fordulata, az elcsatolt területekről az anyaországba költözők nagy száma és az élet minden területén jelentkező elégedetlenség hatott az egyetemen tanuló diákság létszámarányára is.

Több oldalról is támadták az oktatás terén kialakult gyakorlatot. Kevesebb felsőoktatási intézmény állt rendelkezésre, hiszen az ország területi feldarabolásával nemcsak termőföld, erdők, gyárak és emberek milliói rekedtek az új határokon kívül, hanem iskolák, egyetemek, világi és egyházi intézmények egyaránt. Heves viták után a nemzetgyűlés 1920. szeptember 26-án fogadta el az 1920. évi XXV. törvénycikket, amelyik előírta, az egyetemekre, a jogakadémiákra felvehetők számának meghatározását. A törvény előkészítőinek szándéka szerint a zárt szám, azaz numerus clausus volt hivatva arra, hogy a társadalmi feszültség egy részét levezesse.

A törvényi rendelkezés többek között előírta, hogy: „egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát." Adott pillanatban ugyan nem ez volt az ország számára a legfontosabb megoldandó feladat, de arra alkalmasnak látszott, hogy ezen a téren valamelyest mérsékelje a feszültséget. Jogi alapelv, hogy törvény által hozott rendelkezést csak törvénnyel lehet módosítani. A törvényhozás legfőbb feladata éppen az, hogy az élet változásait folyamatosan nyomon követve alakítsa, finomítsa a törvényeket. Kimondva vagy kimondatlanul, leírva vagy a szokásjog alapján, de mindenkor a haza üdvére és a polgárok javára. Magyarország történetében a feudalista államrendszer megváltoztatása óta valamely népcsoport hátrányára törvény nem született. 1920-ban viszont a magyar törvényhozás magára vállalta ennek a felelősségét, és megalkotta az úgynevezett Numerus Clausus törvényt. Melynek eredeti törvényjavaslata (álló betűvel), és a vita során beillesztett végső szövege (dőlt betűvel kiegészítve) a következő:

1920. évi XXV. törvénycikk

a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról

1. § A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak annyi hallgató *oly egyének* iratkozhatik, *iratkozhatnak be, kik nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók, és csak oly számban,* amennyinek alapos kiképzése biztosítható.

3. § Az 1. § A beiratkozási engedélyt *intézkedései szerint beiratkozónak* az illetékes karhoz (műegyetemen a tanácshoz) benyújtott folyamodással kell a beiratkozásra engedélyt kérnie.

Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét. **(A magyar zsidóság almanachja, Numerus Clausus)**

A harmadik paragrafus második bekezdését Bernolák Nándor és hetvenöt képviselőtársának javaslatára fogadta el a nemzetgyűlés. Mindennek azért van különös jelentősége, mert a törvény ellenzői hasztalan bizonygatták jeles elődökre – Kossuth, Eötvös, Deák – hivatkozva, hogy „a zsidóság sem nem népfaj, sem nem nemzetiség, hanem vallásfelekezet, a nemzetgyűlés ötven szóval hét ellen elfogadta Bernolák módosító indítványát."
(A magyar zsidóság almanachja, Numerus Clausus)

A vesztes első világháború és a forradalmak után rászakadt a magyar társadalomra a trianoni ország-csonkítás, az elcsatolt területekről érkező menekültek áradata, a szegénység, a nyomor. A hirtelen támadt katasztrófa után sokan kerestek bűnbakot. Voltak – nem is kevesen –, akik a zsidóságban vélték megtalálni minden bajok forrását, a nyomorúság okát. A Horthy-éra első évében meghozták az első olyan törvényt, amelyik hátrányosan érintette a zsidó diákokat. Ez a törvény volt Európában az első zsidókat korlátozó rendelkezés. Magas egyetemi számarányukat – az eredetileg tervezett hat százalékkal szemben – nyolc százalékra csökkentette, melyet a zsidóság is – kényszerűen – tudomásul vett. Nem örült neki, de elfogadta, az adott kor hangulatának megfelelően, mondván, mindenkinek áldozatot kell hozni. Tiltakozásuk jeléül 1925-ben almanachot állítottak össze, amelyben ismert és hozzáértő személyiségek írták meg a véleményüket. A felsőoktatásban tanuló diákok magas arányszáma sem véletlenül alakult ki. A korábbi időszakban ugyanis az érettségi bizonyítvány feljogosította a diákokat a főiskolai és egyetemi továbbtanulásra. Mindenki számára nyitva állt a lehetőség, de a régi – elsősorban dzsentri – magyar közvélekedés a tanulást, nem tartotta úri elfoglaltságnak.

Harmadára csökkent az ország területe, és erre az egyharmadnyi területre költözött az elcsatolt területek hivatalnokrétege, az értelmiség és a tanulni vágyó ifjúság, amelyik tisztában volt azzal, hogy a műveltség és a magas iskolai végzettség révén könnyebben boldogul, mint a birtokát és előjogait vesztett sorstársa. Egyetemi jelentkezésekor pedig azzal szembesült, hogy a zsidó vallású diákok betöltötték az oktatási intézmény keretszámait.

Ezt az anomáliát akarta megszüntetni, egyúttal a nemzet fájdalmát valamiképpen mérsékelni a magyar törvényhozás azzal, hogy népszerű, a tömegek által nem értett, de jól hangzó (könnyen eladható) számarány kifejezést behozta a köztudatba. Ez lett a numerus clausus, azaz zárt szám, 1. előre megadott zárt szám, amelyet iskolai felvételnél vagy állások betöltésénél nem szabad túllépni 2. valamilyen nemzetiségből, vallás követőiből stb. valahová felvehető igen szűk létszámkeret, amelynek az a célja, hogy az érintetteket visszaszorítsa. **(Idegen szavak kézi szótára.)** Vajon szükségszerűen következett-e a numerus claususból – alapvetően az egyetemi hallgatók számarányának megállapításából – a numerus nullus, azaz semmi szám? Valamely népcsoport vagy osztály teljes kizárása valamiből. Aminek a vége azután a magyar állampolgárságú, zsidó vallású személyek elpusztítása lett. A latin kifejezés – numerus nullus – magyarázata alapján, a zsidók földi életből való kizárása.

Az egész numerus clausus törvénnyel, annak létrejöttével pedig azért érdemes részletesen foglalkozni, mert a törvényjavaslat vitája során már 1920-ban olyan érvek és javaslatok is elhangzottak, amelyek két évtizeddel később valóban megvalósultak.

Budaváry László képviselő, 1920. augusztus 8-án a zsidókérdés megoldására tíz pontból álló javaslatot nyújtott be a nemzetgyűlésnek. „Magyarországon zsidó se nem vehet, se nem bérelhet földet. A zsidók tulajdonában lévő földbirtokok az állam által azonnal megváltandók. Zsidók tulajdonukban egynél több házat nem tarthatnak meg, minden nagy lakás sürgősen elrekvirálandó tőlük. Zsidó többé Magyarországon letelepedési engedélyt nem kaphat, honosságot nem szerezhet. A háborúban szerzett nagy vagyonok állami célra elkobzandók. Magyarország minden iskolájában és hivatalában, valamint közintézményeiben, gyáraiban, üzemeiben, bankjaiban a numerus clausus szigorúan behozandó. Zsidó iskolák a jövőben fenn nem tarthatók. Tanító és tanárképzőkbe zsidó egyáltalán nem vehető fel. A mozgószínházak államosítandók. Zsidó személyes szolgálatára cselédet nem alkalmazhat. Újságok, folyóiratok három felelős szellemi irányítója zsidó nem lehet. Az összes állami engedélyek revízió alá veendők, igénylők csak rászoruló keresztények lehetnek. Zsidó és szabadkőműves nem lehet miniszter, államtitkár, állami hivatal vezetője, osztályvezető vagy Magyarország külképviseletének alkalmazottja. Nem lehet továbbá bíró, közjegyző, katonatiszt, közbiztonsági alkalmazott és községi, városi, járási vagy vármegyei elöljáró. Zsidó Magyarországon politikai jogot nem gyakorolhat." Az előterjesztő párthívei a javaslatot megtapsolták, és csak az akkori kormány bölcsességén múlott, hogy érdemben nem foglalkoztak vele. A később történtek ismeretében megállapítható, hogy nem volt mindig elég bölcs a kormányzat. **(A magyar zsidóság almanachja, Numerus Clausus)**

Amikor a századfordulón „kitántorgott" Amerikába hárommillió emberünk, köztük nagyon sok zsidó is hajóra szállt. Úgy, mint a többiek, a könnyebb megélhetés, a kalandvágy vagy a meggazdagodás reményében. 1925-ben, Drozdy Győző nemzetgyűlési képviselő amerikai körúton járt és részletesen beszámolt az ottani hangulatról, és tapasztalatairól. Többek között ezt írta: „Detroitban meghívtak egy zsinagógába, hogy tartsak előadást a magyarság helyzetéről. Ott láttam az amerikai magyar zsidókat, amint zokogtak a magyarság helyzete miatt. Minden istentiszteletük a Himnusszal kezdődik, és sohasem mulasztják el, hogy ne imádkozzanak magyar testvéreik sorsának jobbrafordulásáért. Mindenütt azzal a véleménnyel találkoztam, hogy ha a numerus clausus nem lenne, Magyarország kétszeres segítségre számíthatna Amerika részéről. Nemcsak zsidókkal beszéltem én odaát, hanem angol és amerikai politikusokkal is. Valamennyien hihetetlennek tartották, hogy Magyarországon ez a retrográd törvény még életben legyen."

Az 1930-31. tanévben 16 053, az 1937-38. tanévben már csak 13 228 diák tanult a magyar felsőoktatási intézményekben. Az 1937-38. tanévre beiratkozott elsőéves zsidó hallgatók arányszáma 4,6 százalék, tehát az országos arányszámnál kisebb. **(GyNH 1938. október 6.)**

Az 1920-as évek közepén, amikor a korona pénzrendszer teljesen felbomlott, és óriási infláció következett be, szükség volt az amerikai kölcsönre. Ennek a kölcsönnek az egyik feltétele volt a zsidóságot hátrányosan érintő ún. *Numerus Clausus* törvény eliminálása, hatályon kívül helyezése. Az 1928-as évi XIV. törvény indoklásában elhangzott: „Izraelita honfitársainknak sem szabad viszont szem elől téveszteniök, hogy a bennünket ért nemzeti katasztrófa összes életviszonyaink összezsugorodásához vezetett és számos fájdalmas korlátozást tett szükségessé." Ezután a zsidók jogállása néhány évre helyreállt, vagy legalább kevéssé volt feszült. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Huszonhárom év alatt, 1921 és 1944 között 22 törvény valamint 387 miniszteri rendelet korlátozta saját állampolgárai egy részének az életét.

Második lépcsőfok: Az egyensúly törvénye

A miniszterelnök győri, egymilliárd pengős fegyverkezési programjának bejelentését az országgyűlés április 30-án emelte törvényerőre. Vele párhuzamosan zajlott az első zsidótörvény általános vitája. Május 5-én ötvenkilenc, különböző politikai beállítottságú író, tudós és művész kiáltványban tiltakozott a készülő zsidótörvény ellen. Minden eredmény nélkül, mert a május 25-én, Budapesten rendezett nagyszabású és még nagyobb hatású rendezvény – a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus árnyékában – május 29-én kihirdették az 1938. évi XV. törvényt. Az úgynevezett első zsidótörvény tárgyalásáról az Országgyűlési Almanachban megtalálható, hogy a törvényjavaslat vitája után ki és miként szavazott. A két győri képviselő megosztott volt a kérdésben. A reformprogram képviseletében a kormánypárti Drobni Lajos igennel, a szociáldemokrata Malasits Géza nemmel szavazott.

A felsőházban lefolytatott vita megosztotta az egyházak képviselőit is. Lőw Immánuel szegedi neológ főrabbi nemmel, Raffay Sándor, a bányai evangélikus egyházkerület püspöke és Ravasz László, a Dunamelléki református egyházkerület püspöke pedig igennel szavazott. A római katolikus egyház képviselője nem vett részt a szavazásban. A felsőház végül nagy többséggel, kilenc igen és három nem szavazattal jóváhagyta a törvényt.

Az úgynevezett első zsidótörvény drasztikus korlátozásokat tartalmazott. A sajtó-, ügyvédi, mérnöki kamara tagjainak, az üzleti és kereskedelmi alkalmazottaknak legföljebb 20%-a lehet zsidó. Egyúttal pontosan meghatározta azt is, hogy ki a zsidó. Zsidó az, aki izraelita vallású.

Az 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról

2. § Utasíttatik a m. kir. minisztérium, hogy:

a) akár időszaki, akár nem időszaki lap kiadója, szerkesztője vagy a lapnak állandó munkaviszonyban álló munkatársai részére sajtókamara;

b) színművészek, filmszínészek, színházi és filmrendezők, úgyszintén színművészeti és filmművészeti ügyvezetők és ügykezelők, valamint színházaknál és a filmiparban alkalmazott művészi segédszemélyzet (karszemélyzet) részére színművészeti és filmművészeti kamara felállításáról gondoskodjék.

A sajtókamara, illetőleg a színművészeti és filmművészeti kamara feladata: az újságírás és a lapkiadás, illetőleg a színművészet és filmművészet körében a nemzeti szellem és keresztény erkölcs követelményeinek érvényre juttatása és biztosítása, a kamara kötelékébe tartozók testületi és szociális érdekeinek képviselete, hivatásuk erkölcsi színvonalának és tekintélyének megóvása, a hivatásuk gyakorlásával járó jogok védelme és kötelességeik teljesítésének ellenőrzése, felettük fegyelmi hatóság gyakorlása, állásfoglalás és javaslattétel az újságírásra és a lapkiadásra, illetőleg a színművészetre és a filmművészetre vonatkozó kérdésekben. Akár időszaki, akár nem időszaki lap kiadója, szerkesztője, vagy a lapnak állandó munkaviszonyban álló munkatársa csak az lehet, aki a sajtókamara tagja.

Színháznál, mozgófényképet előállító és kölcsönzés útján vagy másként forgalomba hozó vállalatnál az első bekezdés b) pontjában meghatározott foglalkozások körében rendezőként, előadóként vagy művészeti segédszemélyzet tagjaként csak azt szabad alkalmazni, aki a színművészeti és filmművészeti kamara tagja. A vallás- és közoktatásügyi miniszter indokolt esetben közérdekből kivételt tehet.

3. § A sajtókamarának, úgyszintén a színművészeti és filmművészeti kamarának tagja csak magyar állampolgár lehet. A tagság egyéb feltételeit a m. kir. minisztérium rendeletben állapítja meg.

4. § A sajtókamara, úgyszintén a színművészeti és filmművészeti kamara tagjaiul zsidók csak olyan arányban vehetők fel, hogy számuk a kamara összes tagjai számának húsz százalékát ne haladja meg.
Ebbe a húsz százalékba nem lehet beleszámítani:
a) a hadirokkantat, a tűzharcost, továbbá hősi halált halt szülő gyermekét és a hadiözvegyet;
b) azt, aki az 1919. évi augusztus hó 1. napja előtt tért át valamely más bevett felekezetbe és megszakítás nélkül ugyanennek a felekezetnek a tagja;
c) a b) pont alá eső szülőnek olyan leszármazóját, aki nem az izraelita felekezet tagja.

5. § Akár időszaki, akár nem időszaki lapnál állandó munkaviszonyban álló munkatársul a 4. § első bekezdése alá eső személyeket csak olyan arányban szabad alkalmazni, hogy számuk az állandó munkaviszonyban álló munkatársak számának húsz százalékát ne haladja meg; bármely címen kifizetett illetményük évi összege pedig nem haladhatja meg az ilyen munkaviszonyban álló összes munkatársak bármely címen járó illetményei évi összegének húsz százalékát.

7. § Ügyvédi, mérnöki, orvosi kamarák tagjaiul a 4. § első bekezdése alá eső személyeket csak olyan arányban lehet felvenni, hogy számuk az összes tagok számának húsz százalékát ne haladja meg. Mindaddig, amíg az egyéb kamarai tagok arányszáma az összes tagok számának nyolcvan százalékát el nem éri, a 4. § első bekezdése alá eső személyt a kamara csupán az újonnan felvett tagok öt százaléka erejéig vehet fel. Az illetékes miniszter a kamara felterjesztésére indokolt esetben-közérdekből-kivételt-tehet.

8. § Az 1937:XXI. törvénycikk hatálya alá eső olyan vállalatnál, amelynél a tisztviselői, kereskedősegédi vagy más értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma tíz vagy ennél több, a 4. § első bekezdése alá eső személyeket csak olyan arányban szabad alkalmazni, hogy számuk a vállalatnál értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának húsz százalékát ne haladja meg; bármi címen kifizetett illetményük évi összege pedig nem haladhatja meg az értelmiségi munkakörben alkalmazottak bármi címen járó illetményei évi összegének húsz százalékát.

Az a vállalat, amelynél az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számában a 4. § első bekezdése alá eső személyek száma az előző bekezdésben meghatározott arányszámnál nagyobb, a 4. § első bekezdése alá eső személyt értelmiségi munkakörben csupán az újonnan felvett tagok öt százaléka erejéig vehet fel mindaddig, amíg a 4. § első bekezdése alá eső személyek száma az értelmiségi munkakörben az előző bekezdésben meghatározott arányszámot meghaladja. Az arányszám egyenletes elérésének részletes szabályait a m. kir. minisztérium rendelettel állapítja meg olyképpen, hogy szabály szerint el kell érni az előbbi bekezdésben meghatározott arányszámot az 1943. évi június hó 30. napjáig, ezt a határidőt a m. kir. minisztérium az illetékes miniszter előterjesztésére indokolt esetben közérdekből az 1948. évi június hó 30. napjáig meghosszabbíthatja. A m. kir. minisztérium az illetékes miniszter előterjesztésére a jelen bekezdésben meghatározott rendelkezések alól indokolt esetben közérdekből kivételt tehet.

Az 1937:XXI. törvénycikk hatálya alá eső olyan vállalatnál, amelynél a tisztviselői, kereskedősegédi vagy más értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma tíznél kevesebb, a 4. § első bekezdése alá eső alkalmazottaknak a többi alkalmazottakkal szemben az 1938. évi március hó 1. napján fennállott arányszámát a 4. § első bekezdése alá eső személyek javára megváltoztatni nem szabad. **(Forrás: Netjogtár)**

Egy törvény megalkotása valamilyen folyamatnak a lezárása és egy új szakasznak a nyitánya. Orvosolni vagy talán helyrehozni szándékoztak a honatyák egy olyan társadalmi

állapotot, aminek látszólag a magyar lakosság többségét kitevő vallási közösség tagjai voltak a kárvallottjai. Nyertesei pedig egy vallási kisebbséghez tartozó polgárok. Látszólag! Mivel a közösen megtermelt jövedelemből, a közös munkavégzés arányában lehet részesedni. Minden általánosítás magában hordozza a megbélyegzés és tévedés lehetőségét.

Az első zsidótörvény elfogadása és annak szövegezése több célt szolgált. Le akarta szerelni a belpolitika jobbszélén mozgolódó erőket, másrészt kedvében akart járni Magyarország első számú szövetségeseinek, Német- és Olaszországnak. Természetesen mindezt úgy, hogy az önálló cselekvés látszata azért megmaradjon. Horthy kormányzó hamarosan Németországba látogatott, a kormány pedig a helyzetet kihasználva, propaganda- és diplomáciai akciókkal a trianoni határok megváltoztatására törekedett.

Még a zsidótörvény életbelépése előtt intézkedett a Magyar Labdarugó Szövetség. Az új szellemnek megfelelően –, a zsidótörvény-javaslat ajánlásait figyelembe véve – a vezetőség tagjai sorába új emberek kerülnek. Először az MLSZ irodai alkalmazottait váltották le az előírt százaléknak megfelelően. (GyNH 1938. április 29.)

Harmadik lépcsőfok

A müncheni egyezmény, majd a bécsi döntés 1938. november 2-án, alaposan átrendezte Európa térképét. Eközben brutális támadást kellett a német zsidóságnak elszenvednie, aminek csúcspontja – november 8-án és 9-én – a Kristalnacht (kristályéjszaka). Két nappal később korlátozták az olasz zsidók állampolgári jogait.

December 20-án, Budapesten már a zsidótörvény módosításával foglalkozott a magyar minisztertanács. Az új zsidótörvény előkészítése Imrédy miniszterelnök hivatali idejében történt. Az előkészítő megbeszéléseken több fordulóban vitatták meg a zsidótörvény revíziójának céljait és módozatait. (GyNH 1938. november 19.) (A közvélemény ekkor még nem tudott arról, hogy egyik nagyszülője révén zsidó „petty" van Imrédy családfáján.) Római jelentés szerint: A zsidófajú olaszoknak le kell mondani összes ingatlan vagyonukról. (GyNH 1938. december 16.) Részletek jelentek meg az új zsidótörvény tervezetéből. Például zsidó nem lehet: fő- vagy felelős szerkesztő, munkásegyesület vezetője, színházigazgató, lapkiadó, stb. A zsidó nagybirtokok kisbérletek céljára igénybe vehetők. (GyNH 1938. december 23.)

Az országgyűlés 1938. évi utolsó ülésén a kormány bemutatta a II. zsidótörvény javaslatát a képviselőknek. Az előterjesztés során az igazságügy-miniszter kiemelte, hogy: „A törvényjavaslat rendelkezései szerint zsidónak kell tekinteni minden telivér és félvér zsidót. Nem zsidónak tekintendő, aki csak negyedarányban zsidó és a félvér zsidók közül az, aki olyan házasságból született, melyet 1938. január elseje előtt kötöttek, ha a zsidó fél is már a házasság előtt kikeresztelkedett és a házasságból származó gyermek kereszténynek született." (DH 1938. december 25.)

A javaslatot egyik paragrafusa felhatalmazta a minisztériumot a zsidó kivándorlás előmozdítását célzó intézkedésekre. (GyNH 1938. december 24.) Hosszú elemző írást közölt a katolikus hetilap: „Eddig ugyanis a liberális idők olyan világot teremtettek a jól megszervezett zsidóságnak a honfoglaló magyarság kárára, hogy a honfoglalók késő unokái saját hazájukban sokkal kevésbé tudnak boldogulni, mint az ugyancsak Vereckénél, de sokkal későbbi századokban bevándorolt zsidók unokái." (DH 1939. január 8.) Ha a kortársak elolvasták az ilyen és hasonló írásokat, joggal tették fel a kérdést, hogy a zsidókérdés tárgyalásakor a zsidókkal vagy a liberális magyar kormánnyal volt vitája a gondolat felvetőinek. „A törvényjavaslat kapcsán megnyugvással vette tudomásul (a püspökkari konferencia), hogy a zsidó szellem túlkapásaival szemben a kormány a keresztény társadalom érdekeit törekszik megvédeni, de ugyanakkor a keresztség szentségét érintő felfogással szemben a megkereszteltek érdekében kifejezésre juttatta a katolikus egyház álláspontját." (GyNH 1939. január 14.) Az országgyűlésben zajló vita során az egyik képviselő kijelentette: „*A*

zsidóságnak kötelessége lett volna meglátni azt a veszélyt, melyet az erős bevándorlás hoz magával. Természetes, hogy védekeznünk kell a zsidóság gazdasági fölénye ellen. Azt, hogy a zsidóság faj, már élettanilag eldöntötték. Azt mondják, hogy az ország megrázkódtatáson fog keresztül menni." (GyNH 1939. január 28.)

„Közéletünk visszamagyarosítását jelenti a zsidótörvény" – közölte az MTI. A készülő törvény hatodik szakasza kimondja, hogy zsidó nem lehet közjegyző, hites könyvvizsgáló, bírósági szakértő és szabadalmi ügyvivő. A hetedik szakasz kimondaná, hogy az egyetemek és főiskolák első évfolyamán a zsidó hallgatók arányszáma a 6 százalékot nem haladhatja meg. (GyNH 1939. február 10.) A tervezetek alapján korlátoznák részvételüket a kamarákban, a sajtó területén, a színházak vezetésében, a filmgyártásban, egyedárusítási cikkek engedélyeinek kiadásánál, a közvetítőirodákban, a hírszolgálatnál és így tovább! Arra az alapvető kérdéssel nem foglalkozott sem a kormány, sem az országgyűlés, hogy mi lesz a sorsa azoknak a magyar állampolgároknak, akiket kizárnak jogaik szabad gyakorlásából.

1939. március elején folytatta az országgyűlés a zsidójavaslat vitáját. Elsején, a kormánypárti javaslatot támogató képviselők kifejtették, hogy nem büntetés és megtorlás, hanem a keresztény magyar társadalom megmentése és fölemelése a zsidótörvény célja. A zsidóság a Felvidéken a megszállás alatt szekundára vizsgázott. Meg kell akadályozni a bevándorlást és el kell tiltani a vegyes házasságokat. A zsidóság idegen test. Magyarországon aránytalanul sok a zsidó. Ötödikén az ellenzéki, a javaslatot ellenző képviselők köztük Rassay Károly fejtették ki a véleményüket. Többek között azt mondta: *„Ez a javaslat nemcsak erkölcsileg, hanem fizikailag is halálra ítéli a zsidókat. A törvény első, másod és harmadfokú állampolgárokat kreál s lehetetlen helyzetet teremt, így például a keresztényeknek is igazolni kell majd birtokszerző képességüket. A kivándorláshoz nem elég egy ország, ahonnan kiutasítják a zsidókat, hanem kell egy másik is, ahová kimehetnek."*

1939 márciusában, Európa közepén óriási változások történtek. Csehországot és a morva területeket Németországhoz csatolták, Kárpátalja pedig visszakerült Magyarországhoz. Ezeknek a nagy horderejű változásoknak hátterében lezajlott az országgyűlés mindkét házában a zsidótörvény vitája. A hozzászólások és javaslatok csupán cizellálták a kormány eredeti javaslatát, de érdemben nem módosították egyetlen részét sem. A felsőházban folytatólagosan tárgyaltak a készülő zsidótörvényről. Például Ravasz László református püspök kijelentette, hogy: *„nem lehet tagadni, hogy a zsidóság más, mint a magyarság, más mint faj, mint vallás, mint sors, történelmi helyzet és más mindezeknek az eredménye: a zsidó szellemiség."* Szluha Aladár felsőházi tag határozati javaslatot nyújtott be, hogy a zsidóságot ne felekezetnek, hanem fajnak tekintsék. (GyNH 1939. április 18.) A liberális beállítottságú Győri Hírlap – erről a vitáról is bő terjedelemben tudósítva – azt emelte ki, hogy: Kéthly Anna a módosítások ellen szólalt fel, hangsúlyozva, hogy a 150 kivételnek semmi értelme nincs, a gazdag zsidó ne tagadja meg a szegényt, menjen vele a gettóba, és segítse úgy, ahogy tudja. (GyH 1939. április 22.)

Az országgyűlési vita lezárult, és 1939. május 5-én kihirdették az 1939. IV. törvénycikket. Ennek már a címe is egyértelmű: a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Ez lett a tulajdonképpeni második zsidótörvény. Néhány kiemelt része is mutatja, hogy milyen nagy horderejű, a zsidó polgárok mindennapi életét meghatározó, befolyásoló rendelkezésről volt szó.

Kimondta, hogy zsidónak minősül, vallásától függetlenül az, akinek legalább egyik szülője vagy legalább két nagyszülője zsidó vallású. Zsidók ezután nem szerezhetnek honosságot, sőt a belügyminiszter visszavonhatja állampolgárságukat, ha az 1914. július 1. után kelt. Zsidók állami vagy közintézményben nem alkalmazhatók, nem lehetnek lapszerkesztők, lapkiadók. Az ügyvédi, orvosi, mérnöki, sajtó-, színházi és filmművészeti kamara

tagjai közé csak 6% erejéig vehetők fel. Zsidók nem vezethetnek mozit és színházat. Állami egyedáruságot és hatósági engedélytől függő egyéb jogosítványt nem kaphatnak, a már kiadott engedélyek öt éven belül visszavonandók. Közszállításokból 1939–1940-ben 20%, 1941–1942-ben 10%, 1943-ban csak 6% erejéig részesülhetnek. Iparigazolványt, illetve iparengedélyt csak ezen belül kaphatnak. Magánvállalatoknál csak 12%-os arányban vehetők fel. Az arányszámokat, amelyek az alkalmazottak illetményeire is vonatkoznak, 1942. december 31-éig kell elérni. (Magyarország történeti kronológiája III.)

1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról

1. § A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt úgyszintén a felsoroltaknak a jelen törvény hatálybalépése után született ivadékait.

Az előző bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt, aki az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságból származik, ha szülői közül csak az egyik és nagyszülői közül is legfeljebb kettő volt az izraelita hitfelekezet tagja és ha

1. mindkét szülője már a házasságkötéskor valamely keresztény hitfelekezet tagja volt és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy
2. szülőinek házasságuk megkötése előtt a törvényben meghatározott módon kötött megegyezése értelmében a keresztény szülő vallását követi és a házasság megkötésekor izraelita vallású szülő az 1939. évi január hó 1. napja előtt valamely keresztény hitfelekezetre tért át és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy
3. születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja volt, vagy élete hetedik évének betöltése előtt keresztény hitfelekezet tagjává lett, izraelita vallású szülője az 1939. évi január hó 1. napját megelőzően vált valamely keresztény hitfelekezet tagjává és mind őmaga, mind a szülője ezentúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt.

Az első bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt sem, aki

a) az 1919. évi augusztus hó 1. napja előtt lett keresztény hitfelekezet tagjává és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, ha zsidó szülői illetőleg zsidó szülője - amennyiben pedig szülői az 1848. évi december hó 31. napja után születtek, ezek zsidó felmenői - az 1849. évi január hó 1. napja előtt Magyarország területén születtek;

b) a jelen törvény értelmében zsidónak nem tekintendő személlyel az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságot, ha ebből a házasságból született vagy születendő gyermekei közül egyiket sem kell a jelen törvény értelmében zsidónak tekinteni;

c) a jelen § értelmében zsidónak nem tekintendő ivadéka;

d) legkésőbb az 1939. évi január hó 1. napja óta valamely keresztény hitfelekezet kötelékébe tartozó és egyébként az a) pontban meghatározott személyi kellékeknek megfelelő szülőknek olyan ivadéka, aki születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja. A második és a harmadik bekezdés rendelkezései nem terjednek ki arra, aki a jelen törvény hatálybalépése után a jelen § értelmében zsidónak tekintendő személlyel köt házasságot. A jelen § rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell. A harmadik bekezdés a), valamint d) pontjában meghatározott személyekre és ivadékaikra az 5. § első

bekezdésében, a 6., a 7., a 10., a 15., a 16. §-okban és a 19. § második bekezdésében megállapított korlátozó rendelkezéseket alkalmazni kell. Utasíttatik a minisztérium, hogy - amennyiben annak szüksége felmerül, hogy egyes személyek a jelen törvény hatálya alól megfelelő intézmény felállítása útján, a nemzet különleges érdekéből kivételesen mentesíttessenek - ily intézmény létesítésére az országgyűlésnek megfelelő előterjesztést tegyen.

2. § Amennyiben a jelen törvény másképp nem rendelkezik, rendelkezéseit nem lehet alkalmazni:

1. olyan tűzharcosra (1938:IV. tc. 1. §), vagy az 1914-1918. évi háborúban hadifogságot szenvedettre, aki a sebesülési érem viselésére jogosult és az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült, vagy olyan hadirokkantra, aki az ellenség előtt tanusított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült;
2. arra, akit az 1914-1918. évi háborúban ezüst vagy arany vitézségi éremmel tüntettek ki, vagy aki az ellenség előtt tanusított vitéz magatartásáért más kitüntetésben legalább két ízben részesült, valamint arra, akinek atyját az 1914-1918. évi háborúban arany, vagy legalább két ízben nagy ezüst vitézségi éremmel tüntették ki;
3. arra, akit az 1914-1918. évi háborúban a kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarenddel tüntettek ki, vagy aki ennél magasabb és ugyancsak a kardokkal ékesített kitüntetésben részesült, valamint ennek gyermekeire;
4. arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor legalább ötven százalékban hadirokkant, továbbá annak feleségére és gyermekeire, aki a jelen törvény hatálybalépésekor hetvenöt vagy száz százalékban hadirokkant;
5. arra, aki az 1914-1918. évi háborúban hősi halált halt személy özvegye vagy gyermeke;
6. arra, aki az 1918. és 1919. évi forradalmak idején az ezek ellen irányuló nemzeti mozgalmakban résztvett, ha ezzel életet kockáztatta, vagy e miatt szabadságvesztést szenvedett, valamint ennek feleségére és gyermekeire, aki ilyen tevékenysége miatt életét vesztette;
7. a belső titkos tanácsosokra, a m. kir. titkos tanácsosokra, továbbá arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor valamelyik tudományegyetem vagy a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem tényleges vagy nyugdíjas nyilvános rendes tanára;
8. arra, aki keresztény hitfelekezetnek tényleges vagy nyugdíjas lelkipásztora;
9. arra, aki a nemzetközi olimpiai bizottság által rendezett olimpiai versenyen bajnokságot szerzett. A jelen §-ban megállapított mentesség a mentesített személy ivadékaira nem terjed ki. Az első bekezdés 1-5. pontjának rendelkezéseit az 1914-1918. évi háború befejezése után az országért vívott harcokban résztvettekre is megfelelően alkalmazni kell.

3. § Honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhet.

Felhatalmaztatik a belügyminiszter, hogy hatálytalanítsa a honosítás (visszahonosítás) útján az 1914. évi július hó 1. napja után magyar állampolgárrá lett annak a zsidónak honosítását (visszahonosítását), akit életviszonyai nem utalnak arra, hogy az ország területén maradjon. Hatálytalanítani kell a honosítást (visszahonosítást), ha a honosításnak (visszahonosításnak) a törvényben meghatározott előfeltételei nem állottak fenn, vagy ha a magyar állampolgárságnak honosítás (visszahonosítás) útján való megszerzése érdekében bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget követtek el vagy a hatóságot megtévesztették.

A honosítás (visszahonosítás) hatálytalanítása kiterjed a honosított (visszahonosított) személynek vele együtt élő feleségére és atyai hatalma alatt álló kiskorú gyermekeire is, ha a határozat eltérően nem rendelkezik.
A honosítás (visszahonosítás) hatálytalanításával együtt a névváltoztatás engedélyezését is hatálytalanítani kell.

4. § Zsidót nem lehet az országgyűlés felsőházának tagjává megválasztani, kivéve az izraelita hitfelekezet képviseletére hivatott lelkészeket.
Zsidónak csak akkor van országgyűlési, törvényhatósági és községi választójoga és zsidót csak akkor lehet országgyűlési képviselőnek, törvényhatósági bizottsági és községi képviselőtestületi tagnak megválasztani, ha ő maga és szülői - amennyiben szülői az 1867. év december hó 31. napja után születtek, ezeknek szülői is - Magyarországon születtek és a törvényben meghatározott egyéb előfeltételeken felül hitelt érdemlően igazolja azt is, hogy szülői vagy - amennyiben szülői az 1867. évi december hó 31. napja után születtek - ezek felmenői az 1867. évi december hó 31. napja óta állandóan Magyarország területén laktak.
Zsidó csak az összes választók közül választás, továbbá a vallásfelekezetek képviselete jogcímén lehet a törvényhatósági bizottság tagja. Zsidó, mint legtöbb adófizető – virilista – nem lehet a községi képviselőtestület tagja. Zsidót a törvényhatósági és a községi legtöbb adófizetők névjegyzékébe nem lehet felvenni. Az, akit az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékébe felvettek, ha őt a jelen törvény értelmében zsidónak kell tekinteni, köteles ezt bejelenteni. Zsidó csak akkor gyakorolhat választójogot, ha igazolja, hogy őt ez a jog a második bekezdés értelmében megilleti.

5. § Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába. Ez a rendelkezés a társadalombiztosító intézetek szerződött és ideiglenesen megbízott orvosaira is irányadó. A biztosító intézet elnöke az intézet zsidó szerződött orvosainak szerződéses jogviszonyát egy évi felmondással megszüntetheti. A közép-, a középfokú és a szakiskolákban oktatást végző zsidó tanárokat, a népiskolákban oktatást végző zsidó tanítókat, továbbá a zsidó községi jegyzőket (körjegyzőket) az 1943. évi január hó 1. napjáig, a zsidó kir. ítélő bírákat és a kir. ügyészségek zsidó tagjait az 1940. évi január hó 1. napjával nyugdíjazni kell, illetőleg az erre irányadó szabályok szerint a szolgálatból végkielégítéssel el kell bocsátani. Nem terjed ki ez a rendelkezés arra, aki az előbb meghatározott időpont eltelte előtt a közszolgálat más ágában nyer alkalmazást.

6. § Zsidót kir. közjegyzőnek, hites tolmácsnak, állandó bírósági vagy más hivatalos szakértőnek (becsüsnek) kinevezni, közjegyzői helyettesnek kirendelni, zsidónak szabadalmi ügyvivői jogosítványt adni nem lehet.

7. § Az egyetemek és a főiskolák első évfolyamára zsidót csak olyan arányban lehet felvenni, hogy a zsidó hallgatók (növendékek) száma az egyetem vagy a főiskola illető karára (osztályára) felvett összes hallgatók (növendékek) számának hat százalékát ne haladja meg.

8. § A társadalombiztosító intézetek önkormányzati szerveinek választásánál érvényesen csak olyan lajstromot lehet ajánlani, amelyen a jelöltek hat százalékánál több zsidó nem szerepel. Az egyes ajánló csoportok lajstromára jutott tagsági helyeknek legfeljebb hat százaléka tölthető be zsidóval.

9. § Ügyvédi, mérnöki, orvosi kamarába, sajtókamarába, úgyszintén színművészeti és filmművészeti kamarába zsidót tagul csak olyan arányban lehet felvenni, hogy a zsidó

tagok száma az illető kamara összes tagjai, ha pedig a kamara szakosztályokra vagy foglalkozási csoportokra tagozódik, az egyes szakosztályok, illetőleg foglalkozási csoportok tagjai számának hat százalékát ne haladja meg. Mindaddig, amíg a zsidó kamarai tagok száma az illető kamara összes tagjai számának hat százalékát kitevő szám alá nem csökken, zsidót kamarai tagul felvenni nem lehet.
Zsidó nem lehet időszaki lap felelős szerkesztője, kiadója, főszerkesztője, vagy bármily névvel megjelölt olyan munkatársa, aki a lap szellemi irányát megszabja, vagy a lap szerkesztésében egyébként irányító befolyást gyakorol.

11. § Zsidó nem lehet színház igazgatója, művészeti titkára, dramaturgja vagy bármily névvel megjelölt olyan alkalmazottja, aki a színház szellemi vagy művészeti irányát megszabja, a színház művészi személyzetének alkalmazásában vagy a színház művészeti ügyvitelében egyébként irányító befolyást gyakorol. Az előző bekezdés rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a mozgófényképet előállító, forgalomba hozó vagy előadó vállalatok igazgatóira és az igazgatási tennivalókat ellátó művészi ügyvezetőire, ügykezelőire és egyéb olyan alkalmazottaira, akik a mozgófénykép előállításában, forgalomba hozatalában vagy a műsor megállapításában irányító befolyással közreműködnek. Mozgófényképet előadó vállalatnál alkalmazott igazgató, vagy igazgatási tennivalókat ellátó ügyvezető csak az lehet, aki a színművészeti és filmművészeti kamara tagja. Színházi előadások üzletszerű rendezésére (tartására) zsidó vagy jogi személy hatósági engedélyt nem kaphat.

12. § Állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt, úgyszintén hatósági engedélytől függő hasznothajtó olyan egyéb, jogosítványt, amelynek engedélyezése vagy engedélyezésének megtagadása a hatóság szabad mérlegelésétől függ, zsidónak nem lehet adni. A jelen törvény hatálybalépése előtt zsidóknak kiadott (zsidók által megszerzett) ilyen engedélyeket (jogosítványokat) a törvény hatálybalépésétől számított öt év alatt, dohány-nagyárudai és dohány-kisárudai engedélyt, saját termésű bornak kismértékben eladására jogosító engedélyt, továbbá megyei városban, úgyszintén nagy- és kisközségben fennálló italmérési és italeladási engedélyt, a törvény hatálybalépésétől számított két év alatt, gyógyszertári jogot a törvény hatálybalépésétől számított három év eltelte után kezdődő öt év alatt meg kell vonni. A belügyminiszter a mozgófényképüzemekre vonatkozóan kiadott összes mutatványengedélyeket a jelen törvény végrehajtása céljából bármikor felülvizsgálhatja és a felülvizsgált bármelyik engedélyt megvonhatja.
Nem kaphat állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt, úgyszintén az első bekezdés alá eső egyéb jogosítványt az, aki a maga neve alatt zsidó részére kísérelte meg az engedély, illetőleg a jogosítvány megszerzését.

13. § Közszállítást (1931:XXI. tc. 21. §) zsidóknak csak annyiban lehet odaítélni, hogy a zsidóknak odaítélt közszállítások vállalati összege együttvéve a hatóság, hivatal, intézet, vállalat, üzem vagy más intézmény évi költségvetésébe, úgyszintén megállapított beruházási tervébe (munkatervébe) a közszállítások fedezésére felvett egész összegnek az 1939. és az 1940. években húsz, az 1941. és az 1942. években tíz, az 1943. évtől kezdve pedig hat százalékát meg ne haladja.

Nem szabad közszállításban részesíteni azt, akit a bíróság a jelen törvényben meghatározott vétség miatt jogerősen elítélt. Nem szabad közszállításban részesíteni azt a nemzsidót, aki a maga neve alatt zsidó részére, úgyszintén azt a zsidót, aki nemzsidónak a neve alatt a maga részére szerez meg közszállítást, vagy ezt megkísérli.

14. § Ipar gyakorlására zsidónak iparigazolványt, illetőleg iparengedélyt mindaddig nem

lehet kiállítani, amíg az illető községben a zsidóknak kiadott iparigazolványok és iparengedélyek együttes száma a községben fennálló összes iparigazolványok és iparengedélyek számának hat százaléka alá nem csökken. A kereskedelem- és közlekedésügyi, illetőleg az iparügyi miniszter közérdekből kivételt tehet. Foglalkozást közvetítő irodára, továbbá hitelhírszolgálatra és hiteltudósításra zsidó iparengedélyt nem kaphat. Foglalkozást közvetítő irodára a jelen törvény hatálybelépése előtt zsidónak adott iparengedély az 1940. évi december hó 31. napján megszűnik.

15. § Mező- vagy erdőgazdasági ingatlant zsidó élők közötti jogügylet útján csak árverés vagy árverés hatályával magánkézből eladás során és csakis a hatóság engedélyével tett vételi ajánlat alapján szerezhet.

16. § Zsidót az egyébként fennálló korlátozásokra tekintet nélkül lehet összes mezőgazdasági ingatlanának tulajdonul vagy kishaszonbérletek céljára átengedésére kötelezni.

17. § A közszolgálat körén kívül akár természetes személy, akár jogi személy által fenntartott ipari (kereskedelmi), bányászati, kohászati, bank- és pénzváltóüzleti vállalatban, biztosítási magánvállalatban, közlekedési vállalatban és mezőgazdasági (kert- és szőlőgazdasági) üzemben, továbbá bármiféle más kereső foglalkozásban tisztviselői, kereskedősegédi vagy más értelmiségi munkakörben zsidót csak olyan arányban szabad alkalmazni, hogy a 2. § első bekezdése alá nem eső zsidó alkalmazottak száma a vállalatnál (kereső foglalkozásban) értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának tizenkét százalékát, az összes zsidó alkalmazottak száma pedig - ideszámítva tehát a 2. § első bekezdése alá eső alkalmazottakat is - az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának tizenöt százalékát ne haladja meg.
Ha az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma tizenötnél kevesebb, de négynél több, legfeljebb két, ha pedig az alkalmazottak száma ötnél kevesebb, legfeljebb egy alkalmazott lehet zsidó.
Ha a gazdasági élet zavartalan menete vagy a termelés rendje érdekében elkerülhetetlenül szükséges, a minisztérium az illetékes miniszter előterjesztésére kivételesen megengedheti azt, hogy különleges szakértelmet kívánó munkakörben zsidó – amennyiben a munkakör ellátására alkalmas nemzsidó magyar állampolgár rendelkezésére nem áll - az előző bekezdésekben meghatározott arányszámon felül és meghatározott időre alkalmazásban maradjon.

21. § Ha a zsidó alkalmazottat a jelen törvény rendelkezései következtében kell elbocsátani, a szolgálati viszonyt felmondás útján a törvényes felmondási idő elteltétől számított hatállyal meg lehet szüntetni még akkor is, ha a szolgálati szerződés szerint a szolgálati viszony határozott időre szól. Ilyen esetben az alkalmazottat a javadalmazásnak a törvényes felmondási időre eső része, valamint a törvényes végkielégítés illeti meg.

Ezt meghaladó végkielégítés vagy egyéb kártalanítás az alkalmazottnak nem jár. Ha a vállalatra, illetőleg a vállalat elismert nyugdíjpénztárára a jelen törvény alapján elbocsátott alkalmazott nyugdíjának vagy végkielégítésének fizetése következtében elviselhetetlen teher hárulna, a nyugdíj vagy a végkielégítés összegét – a méltányosságnak megfelelően – csökkenteni lehet. Ugyanebből az okból a méltányosságnak megfelelően a végkielégítés fizetésére halasztást lehet adni vagy a végkielégítésnek meghatározott részletekben való megfizetését lehet megengedni. A csökkentés, úgyszintén a halasztás és a részletekben való fizetés megengedése tárgyában, a közérdekeltségek felügyelőhatósága bírói út kizárásával határoz.

22. § Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a zsidók kivándorlásának előmozdítására és a zsidók vagyonának ezzel kapcsolatban kivitelére egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedéseket rendeletben tehessen meg. Rendeletben állapíthatja meg a minisztérium azokat a vámjogi és egyéb szabályokat is, amelyek a zsidók kivándorlásának előmozdításával kapcsolatban a nemzeti vagyon védelme végett szükségesek.

23. § Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a jelen törvény végrehajtása végett adatszolgáltatási kötelezettséget állapítson meg, és hogy az adatszolgáltatás ellenőrzéséről is gondoskodjék.

A minisztérium a jelen törvény rendelkezéseit megszegő vagy kijátszó vállalat vagy más szervezet élére vagy ellenőrzése végett, a kötelezett költségére a törvény rendelkezéseinek végrehajtása végett vezetőt állíthat mindaddig, amíg a vállalat vagy más szervezet a kötelességének eleget nem tett.

25. § Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és két hónapig terjedhető elzárással büntetendő:

1. aki a jelen törvény alapján elrendelt bejelentési, adatszolgáltatási vagy jelentkezési kötelességnek nem tesz eleget vagy a hatóság ellenőrzését másképp akadályozza;

2. aki zsidót a jelen törvény 10. §-ának első bekezdése, 17. vagy 19. §-a rendelkezésének megszegésével alkalmaz, alkalmazásban megtart vagy zsidó alkalmazottainak juttatott illetményekkel a törvényben megengedett mértéket túllépi;

26. § Vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő:

3. aki a jelen törvény végrehajtása körében a hatóságot fondorlattal megtéveszti vagy megtéveszteni törekszik;

4. aki a 10. § rendelkezésének megszegésével időszaki lap felelős szerkesztőjének, kiadójának, főszerkesztőjének, a lap szellemi irányát megszabó vagy a lap szerkesztésében irányító befolyást gyakorló munkatársának zsidót alkalmaz, úgyszintén az a zsidó, aki az ilyen alkalmazást elfogadja;

5. aki a 11. § rendelkezésének megszegésével színház igazgatójának, művészeti titkárnak, dramaturgjának, a színház szellemi vagy művészeti irányát megszabó vagy a színház művészeti ügyvitelében egyébként irányító befolyást gyakorló alkalmazottjának, mozgófényképet előállító, forgalomba hozó vagy előadó vállalat igazgatójának, illetőleg a 11. § második bekezdésében említett irányító befolyást gyakorló alkalmazottjának zsidót alkalmaz, úgyszintén az a zsidó, aki az ilyen alkalmazást elfogadja;

6. az a nemzsidó, aki a maga neve alatt zsidó részére, vagy az a zsidó, aki nemzsidó neve alatt a maga részére az állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt vagy hatósági engedélytől függő egyéb jogosítványt a törvény rendelkezésének kijátszásával megszerez, vagy ilyen engedély vagy egyéb jogosítvány megszerzését a törvény rendelkezésének kijátszásával megkísérli;

7. az a nemzsidó, aki a maga neve alatt zsidó részére, vagy az a zsidó, aki nemzsidó neve alatt a maga részére a 13. § rendelkezésének megszegésével szerez meg közszállítást, vagy közszállítás megszerzését megkísérli.

A 3. pontban meghatározott cselekmény bűntett és büntetése három évig terjedhető börtön, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, ha az 1. § harmadik bekezdésének a) vagy d) pontjában meghatározott személyi körülmények igazolása végett követik el.

28. § A 26. és a 27. §-ban meghatározott bűncselekmény miatt való elítélése esetében el kell rendelni az ítéletnek az elítélt költségén hírlapban közzétételét. **(Forrás: Netjogtár)**

A Győri Hírlap az elfogadott zsidótörvény egyik rendelkezését boncolgatta és rámutatott annak ellentmondásaira. Például az 1939-es „képviselőválasztáson a zsidó, vagy annak tekinthető választónak azt kellett igazolnia, hogy ősei Magyarország területén születtek és ezt 1867-ig kellett visszavezetni, most viszont a jövőben csak úgy biztosíthatja zsidó, vagy annak számítandó polgár választói jogát, ha igazolja, hogy ősei 1867-től kezdve állandóan Magyarország területén laktak. A bejelentési kötelezettség Magyarországon ugyanis jóval később kezdődött, mint 1867-ben, a győri rendőrségen is csak 1911-től vannak bejelentési adatok, és így ilyen igazolás lehetetlen." **(GyH 1939. július 6.)**

Az elfogadott törvényre hivatkozva megjelent az első, kereskedőket és iparosokat érintő felhívás, mely szerint minden iparjogosult kereskedőnek és iparosnak, vállalatnak október 15-éig bejelentést kell tennie. Zsidóra és nem zsidóra egyformán vonatkozott ez az utasítás. Csak a zsidóknak kellett kitölteni a bejelentőlap 28 pontját és a 31. rovatba be kell jegyezniök, hogy zsidónak tekinthető személy. A bejelentések alapján állapították meg, hogy Győrött mennyi a zsidótörvény hatálya alá eső iparűzők száma, amire azért volt szükség, mert a törvény értelmében zsidónak új iparigazolvány mindaddig nem adható ki, amíg a zsidó kézben lévő iparigazolványok száma nem csökken 6 százalék alá. **(GyNH 1939. szeptember 24.)**

Közlemény jelent meg a *Magyar Törvénykezésben*. Az utasítás kimondja, hogy a zsidótörvény 5. §-ának megfelelően, azaz akik zsidónak minősülnek, a jövőben a honvédségben sem tiszti, sem altiszti, sem pedig tisztesi rendfokozatot el nem érhetnek. Irodai, küldönc, híradó, raktárszolgálatra való beosztásuk a legszigorúbban tilos.A tábori lelkészek kivéte-

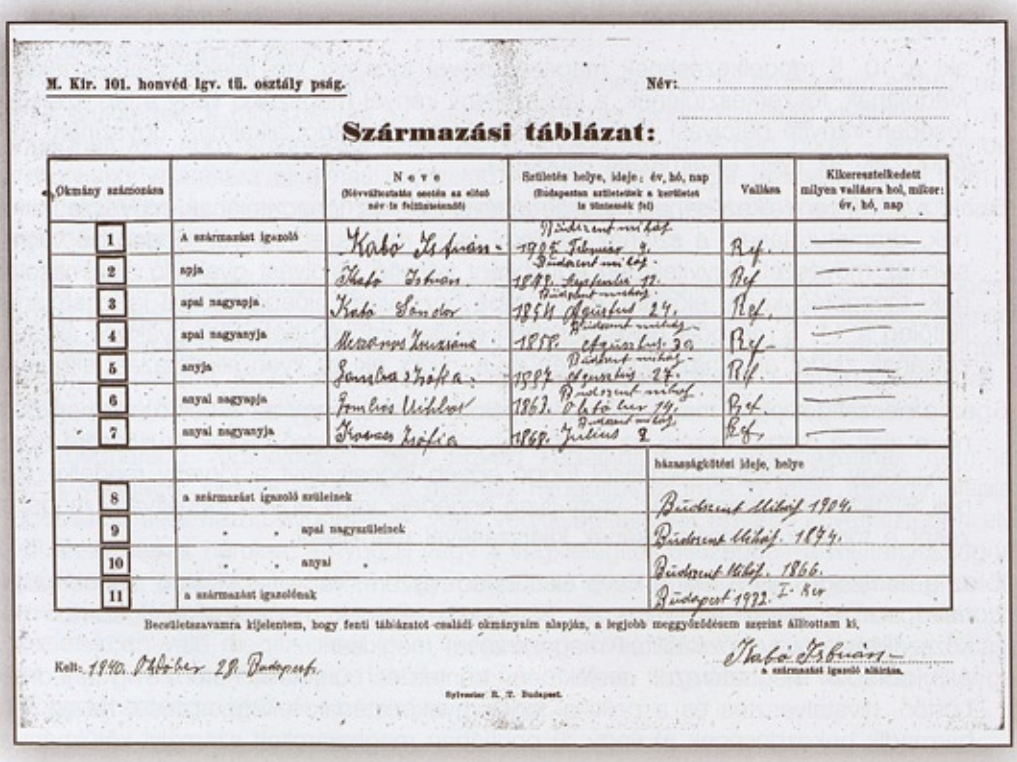

M. Kir. 101. honvéd lgv. tü. osztály pság. Név:

Származási táblázat:

Okmány számozása		Neve (Névváltoztatás esetén az első név is feltüntetendő)	Születés helye, ideje: év, hó, nap (Budapesten születettek a kerületet is tüntessék fel)	Vallása	Kikeresztelkedett milyen vallásra hol, mikor: év, hó, nap
1	A származást igazoló	Kató István	Budszent mihály 1905 Februar 4.	Ref.	—
2	apja	Kató István	Budszent mihály 1878. September 12.	Ref	—
3	apai nagyapja	Kató Sándor	Budszent mihály 1854 Augusztus 24.	Ref.	—
4	apai nagyanyja	Mezonos Zsuzsána	Budszent mihály 1858. Augusztus 30.	Ref.	—
5	anyja	Gombás Zsófia	Budszent mihály 1887 Augusztus 27.	Ref.	—
6	anyai nagyapja	Gombás Mihály	Budszent mihály 1863. Október 14.	Ref.	—
7	anyai nagyanyja	Kovacs Zsófia	Budszent mihály 1868. Julius 2	Ref.	—

		házasságkötési ideje, helye
8	a származást igazoló szüleinek	Budszent Mihály 1904.
9	„ „ apai nagyszüleinek	Budszent Mihály. 1874.
10	„ „ anyai „	Budszent Mihály. 1866.
11	a származást igazolónak	Budapest 1932. I. Kor

Becsületszavamra kijelentem, hogy fenti táblázatot családi okmányaim alapján, a legjobb meggyőződésem szerint állítottam ki.

Kelt: 1940. Október 28. Budapest.

Kató István
a származást igazoló aláírása.

Sylvester R. T. Budapest.

28. Származási táblázat

A zsidótörvény végrehajtása a honvédségnél

A zsidók közéleti és gazdasági tevékenységének korlátozásáról szóló 1939. évi IV. tc.-nek a m. kir. honvédségnél való végrehajtására kiadott rendeletekkel kapcsolatban:

Utasítom, hogy származásának igazolása céljából az alább felsorolt okmányokat haladéktalanul szerezze be és azokat a beszerzés után azonnal, de legkésőbb 1940. évi május hó 1.-ig a fenti parancsnokságnak a túloldalon sajátkezűleg kitöltött származási táblázattal együtt terjessze fel.

Az okmányokat az igazoló bizottság döntése után visszakapja.

A kiadott rendeleteknek megfelelően származását nagyszülőkig bezárólag köteles igazolni. Amennyiben nős, feleségé származását ugyanolyan mérvben okmányokkal köteles igazolni, azaz a származási táblázattal együtt a fenti határidőig felterjeszteni.

Az igazoláshoz a következő okmányok felterjesztése szükséges:

a) Nősöknél saját házassági anyakönyvi kivonatuk.

b) Saját, valamint szülői, nagyszülői keresztlevél (apai, anyai keresztlevél, apai nagyapa, apai nagyanya keresztlevelei, anyai nagyapa, anyai nagyanya keresztlevelei), valamint szülői, apai nagyapai és anyai nagyapai házassági anyakönyvi kivonat.

Ezek szerint minden igazolásra kerülő részéről 7 darab születési anyakönyvi kivonatot és 3 darab házassági anyakönyvi kivonatot (nősöknél 4 darab házassági anyakönyvi kivonatot) kell felterjeszteni.

Nősök feleségeikről ugyancsak a fenti okmányokat kötelesek beszerezni és felterjeszteni.

Felterjesztenek tehát nőtlenek . . . 10 darab okmányt,
„ nősök . . . . 21 „ „

Az, aki nevét megváltoztatta, az erre vonatkozó, a Büm. úr által kiadott eredeti névváltoztatási okmányt, valamint aki vallást változtatott, az erre vonatkozó áttérési eredeti bizonyítványt is a származási táblázathoz csatolni és felterjeszteni köteles.

c) Az igazoláshoz csakis *eredeti* okmányok terjeszthetők fel. Másolatok, fotókópiák — még ha közjegyzőileg vannak is hitelesítve, akkor sem terjeszthetők fel.

Az okmányok beszerzésére e tárgyban kiadott ME. rendelet irányadó.

d) Felmentem az okmányok beszerzési és felterjesztési kötelezettsége alól mindazokat, akik magukat, vagy közös háztartásban élő feleségeiket a vonatkozó tc. értelmében zsidónak vallják, azaz zsidóknak minősülnek.

Az, aki magát, vagy közös háztartásban élő feleségét a fentiek értelmében zsidónak vallja és így az 1939. évi IV. tc. értelmében zsidónak minősül, e ténykörülményt parancsom vételétől számított 8 napon belül, nyilatkozat csatolása mellett, bejelenteni és a származási lapot kitöltve, ajánlott levélben a vmk. parancsnokságnak címezve felterjeszteni köteles.

giczei Giczey György ezredes sk.,
osztályparancsnok.

Útmutatás a származási táblázat kitöltéséhez.

1. A származási lapot az igazoltatandó személyes felelőssége mellett önmaga — fekete tintával — állítja ki.

2. A származási lap jobb felső sarkában szereplő név és beosztás alatt felsorolandók a 3. o. Vaskoronarend és ennél magasabb összes kardos háborús kitüntetések.

3. Az egyes oszlopok mellett beírt adatokat igazoló okmányt bekarikázott színes (de nem piros) irónnal írott számmal kell ellátni. Ugyanez a szám látható a származási táblázat oszlopainak elején.

4. Az egyes családtagok esetleges zsidó származása esetén az érintett családtagot jelző négyzetet és abban a számot az igazoltatandó piros tintával köteles beárnyékolni.

5. A származási táblázat adatainak valódiságát az igazoltatandó becsületszavával erősíti meg.

Az okmányokkal nem egyező és tudatosan hamis adatok bejegyzése bűnügyi, illetve fegyelmi eljárást von maga után.

6. Nősök feleségükről külön származási táblázatot szerkesztenek, melyre a „származási táblázat" megjelölés mögé, azzal egy magasságban nagy betűkkel reávezeti a „feleség" szót.

— Fordíts! —

lével a honvédség minden tagja köteles igazolni azt, hogy a zsidótörvény hatálya alá esnek-e vagy sem. Az igazolás csak eredeti okmányok alapján történhet. (GyNH 1940. február 25.)

1940. március 28-án a vármegyei zsidók választójogosultságának elbírálása során kétszázhuszonhárom zsidó ügyében döntött a központi választmány. Tekintélyes számuk elvesztette eddigi választójogosultságát. Az elbírálás a zsidótörvény végrehajtása alapján történt. (GyNH 1940. március 28.) A második zsidótörvény rendelkezésének megfelelően május elsején megszűnnek Győrött a zsidó trafikok és italmérések. A rendelkezés alapján Győrött 6 trafik és 11 italmérési, a vármegyében 27 italmérési engedélyt vonnak vissza a zsidó vállalkozóktól. (GyNH 1940. április 18.) A bezárásra ítélt trafikok közül: Heksch Erzsébet (papírkereskedő, Andrássy út 35), Lang Jenőné (szül. Mayer Anna papíráru- és írószer-kereskedő, Megyeház utca 7.), Müller József, özv. Steiner Samuné (szül. Armuth Jozefa újság- és papíráru-kereskedő, gróf. Tisza István tér 5.), Strasszer Lajosné, özv. Szende Gyuláné (szül. Lendvai René cukorka gyümölcs- és péksütemény-kereskedő, Petőfi téri bódé). (GyNH 1940. április 19.)

Április végén 771 kérelmező közül 84 zsidó állampolgár szavazati jogosultságot kapott Győrött. Az új választójogi törvény értelmében a múlt évi őszi választásokra csak ideiglenes és egyszeri szavazásra jogosító igazolást kaptak a zsidó állampolgárok. Győrött 571 kérvény érkezett be, 771 személyre vonatkozóan. Nyolc ülésen vizsgálta meg a központi választmány a kérvényeket, amelyek közül 84 esetben találta meg a szükséges igazolásokat, a többi esetben nem. (GyNH 1940. április 21.) Tíz nappal később további adatokkal szolgált a lap: 535 zsidó fellebbezés érkezett be a központi választmányhoz. (GyNH 1940. május 1.)

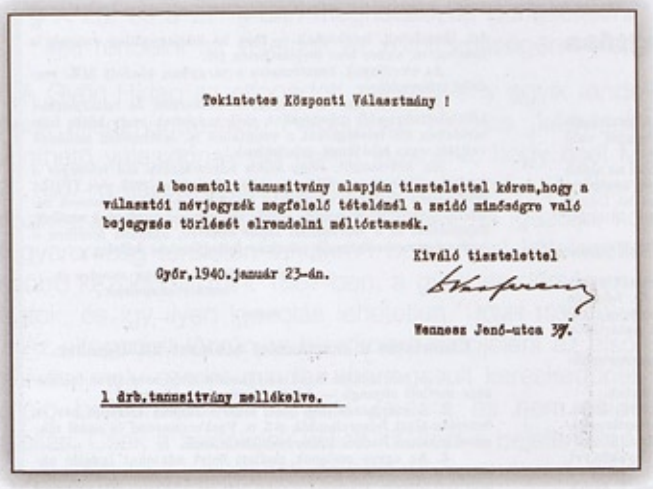

Tekintetes Központi Választmány !

A becsatolt tanusitvány alapján tisztelettel kérem,hogy a választói névjegyzék megfelelő tételénél a zsidó minőségre való bejegyzés törlését elrendelni méltóztassék.

Kiváló tisztelettel

Győr,1940.január 23-án.

Wennesz Jenő-utca 35.

1 drb.tanusitvány mellékelve.

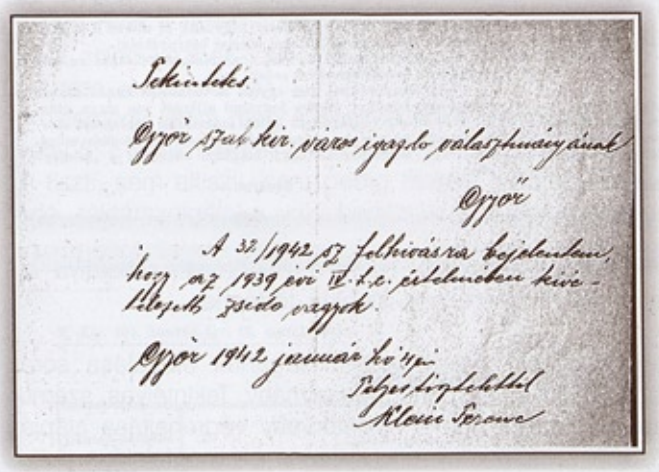

Tekintetes

Győr szab. kir. város igazolo választmányának

Győr

A 32/1942 sz felhivásra bejelentem, hogy az 1939 évi IV. t.c. értelmében kivételezett zsidó vagyok.

Győr 1942 január hó 4 én

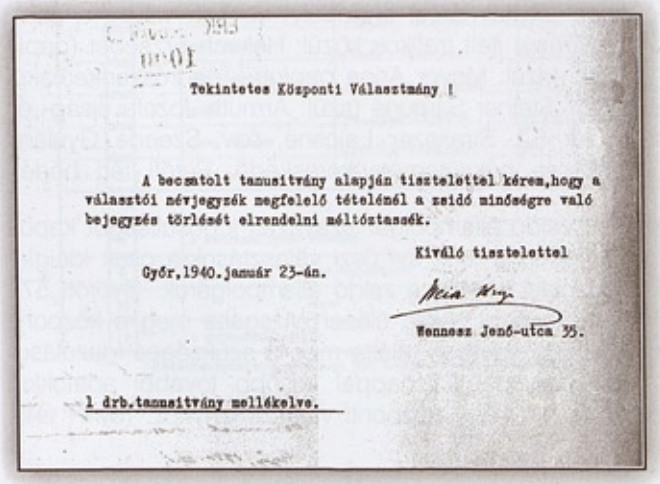

Tekintetes Központi Választmány !

A becsatolt tanusitvány alapján tisztelettel kérem,hogy a választói névjegyzék megfelelő tételénél a zsidó minőségre való bejegyzés törlését elrendelni méltóztassék.

Kiváló tisztelettel

Győr,1940.január 23-án.

Wennesz Jenő-utca 35.

1 drb.tanusitvány mellékelve.

29. Fellebbezések

A *NYÍLT-TÉR* rovatban, ahol többnyire elhatárolódás jelent meg, ezúttal egy udvarias, megnyilvánulás volt olvasható: „Tekintettel az új törvényekre, állásomat kénytelen voltam elhagyni és ezúton mondok köszönetet igen tisztelt vevőimnek és ismerőseimnek, kik 17 éves szolgálatom alatt személyemben bíztak és pártoltak. Kérem, őrizzenek meg további jóindulatukban és maradok hálás tisztelettel KERTÉSZ ÁRMIN, a Székely, Győri és Morvai cég v. fiókvezetője." (GyNH 1940. május 2.)

Az 1939. évi IV. tc. végrehajtása során Győr környékén elvették: Fuchs Jenő ménfőcsanaki, a Laendler család abdai, a Mauthner család Darnózseli, győrszemerei és magyarkimlei, a Szold család ponyvádpusztai birtokát. Bőnyrétalapon: Wolf Szigfrid és Henrik, Neubauer Sománé, Szegő László, Szommer Lajos, Spielmann Artúr birtokát és kishaszonbérletét. Kunszigeten: Singer Alajos és neje, Deutsch József és neje birtokát a Vitézi Szék javára vették igénybe. Győrasz-szonyfán: Reichenfeld Géza, Greiner Arnold, Spielmann Lajos és Mór, kishaszonbérletét, Pázmándfalun dr. Földes Simon és neje öröktulajdon birtokát vették el. (GyNH 1941. szeptember 12.)

A negyedik (faji) lépcsőfok

A harmadik zsidótörvény tárgyában a kormány elkészítette javaslatait, és benyújtani készült a T. Háznak. A javaslatok legfőbb eleme, hogy megtiltják a keresztények és zsidók, úgynevezett vegyes házasságát. Kötelezővé kívánják tenni a házasság előtti or-

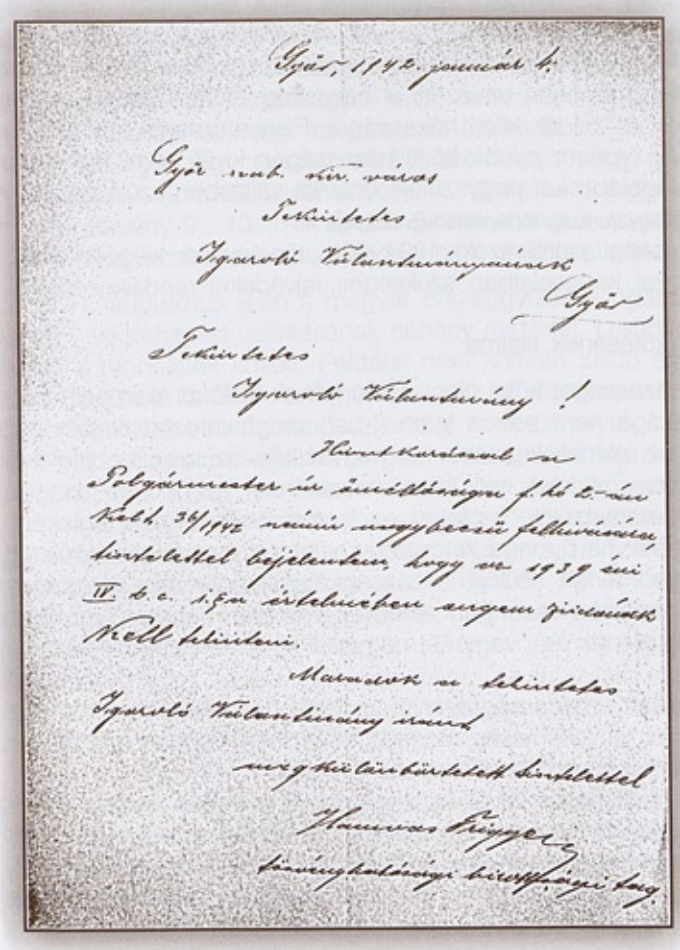

Győr, 1942. január 4.

Győr szab. kir. város
polgármesterének
Igazoló Választmányának
Győr

Tisztelt
Igazoló Választmány!

Hivatkozással a polgármester úr ügyészségünk f. hó 2-án kelt 36/1942 számú megbízott felhívására, tisztelettel bejelentem, hogy az 1939 évi IV. t.c. 1. §-a értelmében az egyem jövedelmek kell feltüntetni.

Maradok a tisztelet
Igazoló Választmány iránt
megkülönböztetett tisztelettel

Hannes Eppel
bányatőkénigi biztosítási tag

29. Fellebbezések

vosi vizsgálatot, amely ugyancsak tiltja a keresztények és zsidók közti házasságkötést. A kormány másik fontos javaslata az ügyvédekre vonatkozik, melyben hat százalékra akarják csökkenteni országosan a zsidó ügyvédek számarányát. (GyNH 1941. június 10.)

Győr kormánypárti képviselője, dr. Közi Horváth József az országgyűlésben fejtette ki véleményét a törvényjavaslattal kapcsolatban. Véleménye szerint a javaslat összekeveri a faji és vallási szempontokat. Kitaszítja a keresztény közösségből azokat, akiknek a zsidósághoz semmi közük sincs, mert nem lehet zsidónak minősíteni azokat, akik 50 százalékban keresztények és ehhez hozzájárul még keresztény neveltségük, valamint zsidóágú szüleiknek keresztény volta. (GyNH 1941. július 2.)

A helyi napilap írásaival ideológiai és a „mindennapi életből" vett példákkal segítette az akkor készülő harmadik zsidótörvény szellemiségének elfogadtatását. „Bolti lányok, gyári lányok, kis cselédek megváltása a házassági törvény. Felnőttek és zsidó kamaszok rontották, rongálták a szegény magyar családok féltett virágait, lányait. Egyéni tragédiák, ablakon kiugrások, vízbeugrások, mérgezések, öngyilkosságok, a statisztikai hivatal kimutatása szerint több tízezer félzsidó törvénytelen gyermek, aztán a tiszta falusi házba hazahurcolt nemibajok jelzik útját a kiszolgáltatott szegény lányok kálváriájának. Bolti lányok, gyári lányok, kis cselédek, ne féljetek semmitől, ha a zsidó, kihasználva helyzeteteket, meg akar keríteni, fussatok a törvényre, jelentsétek fel és a törvény elbánik vele." (GyNH 1941. július 26.)

Másnap tovább bővült a zsidók „vétkeinek" sora: „*Sok keresztény úriasszony nevében*" íródott olvasói levélben kapott megerősítést a készülő törvény. „Megfogadtam egy főző mindenest. Rendes ügyes lány volt. Azonban a harmadik éjjel már rájött az uram, hogy férfi van a cselédszobában. Kidobta persze a vőlegényt. A lány azonnal felmondott.

Visszamegyek zsidóházhoz – vágta arcomba szemtelenül –, mert ott nem szólnak bele az ember (így) testi életébe. Megmondta nekem a zsidó nagyságosasszony, hogy csak a munkámat bérelte ki, azzal meg van elégedve, a testemhez semmi köze. Ott kaptam kapukulcsot, ott nálam lehetett a vőlegényem. Visszamegyek." (GyNH 1941. július 27.)

1941. augusztus 8-án kihirdették a magyar országgyűlés által elfogadott harmadik zsidótörvényt. Hivatalos elnevezése szerint az 1941. évi XV. törvénycikk a házassági jog módosításáról és a házassággal kapcsolatos fajvédelmi rendelkezésekről szól. Ez lett az úgynevezett harmadik zsidótörvény, amelyik bevezeti a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot. Megtiltja a nem zsidók és zsidók közti házasságot. Fajgyalázásnak minősíti és büntetendőnek nyilvánítja a zsidók és nem zsidók közti házasságon kívüli nemi kapcsolatot. Zsidónak minősül az, akinek legalább két nagyszülője izraelita vallásban született, vagy aki az izraelita felekezet tagja. (Magyarország történelmi kronológiája III.
1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

IV. Nemzsidó és zsidó házasságkötésének tilalma

9. § Nem zsidónak zsidóval házasságot kötni tilos. Zsidó nőnek külföldi állampolgárságú nem zsidóval kötendő házassága nem esik a jelen §-ban meghatározott tilalom alá. A jelen § alkalmazásában zsidó az, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, úgyszintén - tekintet nélkül származására - az, aki az izraelita hitfelekezet tagja. Az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt. Az ilyen személynek azonban nemcsak zsidóval, hanem olyan nem zsidóval is tilos házasságot kötnie, akinek egy vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

Az előbbi bekezdés rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekre is alkalmazni kell, ha őt a természetes atya az anyakönyvvezető előtt vagy közokiratban magáénak elismerte vagy az atyai elismerést a bíróság megállapította.

Atyai elismerés hiányában a házasságon kívül született az a gyermek zsidó, akinek legalább egyik nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Az, akinek csak egyik nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett anyja a gyermek születése idejében keresztény hitfelekezet tagja volt. Zsidóknak a jelen törvény hatálybalépése után kötött házasságból eredő leszármazói is zsidók, tekintet nélkül arra, hogy nagyszülőik mely hitfelekezet tagjaként születtek. A jelen §-ban foglalt tilalom megszegésével kötött házassága következtében a zsidókkal esik egy tekintet alá az is, aki keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt s nagyszülői közül csak kettő született az izraelita hitfelekezet tagjaként. A jelen §-ban foglalt tilalom ellenére kötött házasságból született gyermek is a zsidókkal esik egy tekintet alá.

Az izraelita hitfelekezetbe a jelen törvény hatálybalépése után áttért olyan személy, akinek a jelen § értelmében tilos volna áttérése előtt zsidóval házasságot kötnie, ha az izraelita hitfelekezet tagjaként zsidóval köt házasságot, a zsidókkal egy tekintet alá eső személy marad akkor is, ha utóbb ismét keresztény hitfelekezet tagjává lesz.

14. § Az a magyar honos nemzsidó, aki zsidóval, az a zsidó, aki magyar honos nem zsidóval, úgyszintén az a magyar honos zsidó férfi, aki külföldi honos nemzsidó nővel a 9. §-ban foglalt tilalmat megszegve házasságot köt, bűntettet követ el és öt évig terjedhető börtönnel, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő. Ugyanígy büntetendő az a polgári tisztviselő, aki tudja, hogy a 9. §-ban foglalt házassági akadály áll fenn és a házasság megkötésénél közreműködik. Ha pedig a polgári tisztviselő gondatlanságból működik közre az ilyen házasság megkötésénél, vétséget követ el és büntetése három hónapig terjedhető fogház.

15. § Vétséget követ el és három évig terjedhető fogházzal, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő az a zsidó, aki magyar honos tisztességes nemzsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül, vagy aki magyar honos tisztességes nemzsidó nőt házasságon kívüli nemi közösülés céljára a maga vagy más zsidó részére megszerez, vagy megszerezni törekszik.
16. § Az olyan úgynevezett erdélyi szombatos vagy ivadéka, aki származásánál fogva nemzsidó (9. §, 1939:IV. törvénycikk 1. §) és nem tagja az izraelita hitfelekezetnek, mind a jelen törvény 9., 10., 14. és 15. §-ának, mind a zsidókra vonatkozó egyéb jogszabályoknak alkalmazása szempontjából a nem zsidókkal esik egy tekintet alá. (Forrás: Net-jogtár.)

1941. augusztus 8-án a magyar országgyűlés elfogadta a harmadik, az ún. fajvédelmi törvény végrehajtási utasításának néhány részletét. Újságíró és olvasó kedvére szemezgethetett a rendeletek között. Például: nem köthető zsidó és keresztény közt vegyes házasság. Börtönbe kerülnek a fajgyalázók. Ez a végrehajtási utasítás, a második zsidótörvény óta a legerélyesebb és mind az eddigi zsidótörvények, mind pedig a külföldön érvényben lévő bizonyos rendelkezések szigorúságát túllépő intézkedés a magyar faj tisztaságának megőrzésére. (GyNH 1941. október 7.) 1941. október közepén kötötték az utolsó keresztény-zsidó házasságot. Erről a fontos eseményről röviden beszámolt a városi napilap is. *„Egy győri zsidó kereskedő kötött házasságot egy keresztény leánnyal."* (GyNH 1941. október 7.) Amint a többi vegyes házasság, ez sem érdekből, hanem szerelemből köttetett. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a negyvenkét évig tartó házasság. A férj, Kőnigsberg Imre 1983-ban, keresztény felesége, Hitzgern Emma 1987-ben halt meg. A házasságkötés idején Kőnigsberg Imre zsineg, papíráru, papír- és jutazsák, nagy- és kiskereskedelmével, valamint sütőpor, kékítő és indigó forgalmazásával, azonkívül kávépörköléssel és fűszerőrléssel foglalkozott a Liszt Ferenc tér 2. szám alatt.

Az Országos Sport Központ az 1941. évi XV. törvénycikk 9. paragrafusának megfelelően elrendelte, hogy a sportegyesületeknek zsidó tagja nem lehet. A rendelet hatálya kiterjedt a nem zsidókra is, minden sportegyesületi tagnak igazolnia kellett, hogy zsidó, vagy nem zsidó. És végül az egyesületek elnökségének jelenteni kellett az OSK felé, hogy az egyesületnek nincs zsidó tagja. (GyNH 1942. március 11.) Egy hét múlva, a rendeletet kiterjesztették. A zsidókat még azokból a sportegyesületekből is el kellett távolítani, amelyek nem rendeztek versenyeket. A rendelet végrehajtása alól semmiféle kibúvó nem lehetett. (GyNH 1942. március 19.)

Az élveteg, bűnös zsidó a helyi sajtóban

A nyomozók és a rendőrök éberségének köszönhetően a törvényszék hamarosan fajgyalázási ügyeket tárgyalt. Leszlauer Andor 21 éves zsidó tanulót két rendbeli fajgyalázás bűntette és egy rendbeli vétséggel vádolta meg az ügyészség. Leszlauer a tárgyaláson elismerte, hogy két évvel korábban valóban kapcsolatot tartott fenn keresztény nőismerősével, de a törvény kihirdetése óta már nem. Perl István 24 éves borbélysegédet is fajgyalázással vádolták, ő azonban tagadott, és az állítólagos sértett sem tett beismerő vallomást. A bíróság mindkét esetben új tárgyalást tűzött ki. (Perl Istvánt a bíróság április 23-án jogerősen felmentette.) (GyNH 1942. március 14.) „Hamis tanúzásra való rábírás és fajgyalázás miatt letartóztattak egy ismert győri zsidó tanítót. Nemrégiben történt, hogy Krausz Lajos 56 éves győri ny. zsidó kántortanító, aki különben a Petőfi tér 7. szám alatt lakik, megismerkedett egy 19 éves, feltűnően csinos keresztény lánnyal, aki különben az egyik étkezdében van alkalmazásban. Egy szép napon felkereste a helyet, ahol a lány lakott és újabb hiábavaló ígérgetés után – támadásba ment át Krausz úr. Fajának minden harckészségével, elszántságával támadott – a védtelen keresztény leányra, aki nem hagy-

ta magát és védekezett, majd sikerült el is hárítani a támadást. Krausz már akkor 10 pengőssel próbálkozott. Végül százpengős bankjeggyel akarta hamis tanúzásra bírni a leányt Krausz Lajos zsidó kántortanító. Tettéért felelni fog" – ismertette a „szörnyű" esetet a helyi napilap. (GyNH 1942. május 7.) A júniusi tárgyaláson, Krausz Lajost egy év börtönbüntetésre ítélték. (GyNH 1942. június 13.) (1942-ben egy kilogramm színarany 5760 pengőbe került, 100 pengő 17,36 gramm aranyat ért.)

Március közepén a Varga-féle vendéglőben az őrszemes rendőr észrevette, hogy egy zsidó fiatalember egy keresztény leánnyal összebújva bizalmaskodik. Bevitte őket a rendőrségre, ahol kiderült, hogy a fiú Rosenthal Sándor 26 éves győri zsidó (kereskedelmi ügynök, Zrínyi utca 3. szám alatti) lakos a lakására akarta vinni a leányt. Később kiderült, hogy a zsidó fiatalember egy másik keresztény leánnyal is viszonyt folytat és el akarta venni feleségül. A bíróság fajgyalázás vétségéért 5 hónapi fogházra ítélte, jogerősen. (GyNH 1942. május 23.) A pannonhalmi Schmidek Jenő 29 éves cipészsegéd, szerelmi viszonyt folytatott a családnál alkalmazásban álló háztartási alkalmazottal. A liesonból terhesség lett, melyet a falusi kuruzsló asszony nem tudott elhárítani. A baba megszületett, és a szolgálólány megfojtotta a csecsemőt. A bíróság mindhármukat elítélte, a leány 7, Schmidek 3, a javasasszony 1 hónapi fogházbüntetést kapott. (GyNH 1942. július 9.)

1942 tavaszán a 107 éve működő kaszinó (hivatalos nevén Győri Olvasó Egylet) tartotta éves közgyűlését. Az előző, 1941. év végén 243 tagja volt a győri kaszinónak. Az egyesület titkárához több tag részéről érkezett indítvány, melynek hatására a közgyűlés egyhangú határozatban kimondta, hogy a Kaszinónak nem lehet tagja az, aki a fajvédelmi törvény (1941. évi XV. tc. 9. §.) szerint zsidónak tekintendő és a határozat végrehajtásával a Kaszinó igazgatóságát bízta meg. (GyNH 1942. március 24.)

Október 18-án, a Győri Nemzeti Hírlap főszerkesztője személyesen válaszolt, egy fronton szolgáló szakaszvezető levelére. „Nevét nem írom ki, dehogy írom, hiszen megértem kérését kedves Bajtárs. Itthon megnősült, szeretett volna szépen, boldogan élni, de örökké nyugtalanította az az érzés, hogy fiatal feleségének valami titka van. Egyszer aztán lehullt a fátyol a titokról, felesége bevallotta, hogy mikor fiatal gyermeklányként bekerült Győrbe szolgálni a zsidóháznál, hova balsorsa vitte, a zsidó család mind a három férfitagja megkerítette és ajándékokkal, pénzzel, cifra ronggyal megvették és meggyalázták a testét. Tehát Ön és mi, és az egész keresztény magyar társadalom várja, sürgeti, hogy olyan törvény szülessék, mely mindenkorra elveszi a lehetőségét is annak, hogy fiatal lányhoz zsidó kéz hozzányúlhasson. Reméljük ez meg is lesz nemsokára. Ön pedig addig keserűségét kemény magyar ököllel töltse ki a bolsevista ellenségen, mert azok elpusztítása is elősegíti a zsidókérdés végleges és alapos elintézését." (GyNH 1942. október 18.)

1944 májusában megérett az idő arra, hogy a sajtó leleplezze a magyar arisztokrácia összefonódását a zsidósággal. Az újságban hosszú névsor jelent meg azokról, akik zsidókkal kötöttek házasságot. Közöttük néhány ismert név: gróf Batthyány István és tornyai báró Schossberger Ilona. Herceg Batthyány Ödön és Henriette Gumnel, később Amália Hozman. Dőry Miklós és Daisy Kaan. Gróf Festetics Ferenc és Wetzlar Katalin. Gróf Zichy Ernő és Steinfeld Etelka. „Tehát alig van – Erdély kivételével – Magyarországon arisztokrata család, amelybe ne férkőzött volna be házasság folytán a zsidó vér" – áll a megjegyzés az írás végén. (GyNH 1944. május 13.) Mintha hiányozna néhány név a felső körökből, mindenekelőtt Árpád vezér, akinek az egyik felesége kabar (izraelita hitre tért népcsoport) lány volt, és az ifjabb Horthy fiú valamint zsidó szerelme a Weiss Manfréd családjából.

Ötödik lépcsőfok: lefokozás és korlátozás

Az izraelita felekezetet megfosztották bevett vallási jellegétől. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter benyújtotta a képviselőházban, az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról szóló törvényjavaslatot, mely az 1895. évi XLII. törvénycikk megváltoztatását célozza. A törvényjavaslat megfosztja az izraelita felekezetet bevett vallás jellegétől és elismert felekezetté nyilvánítja. Elismert az olyan vallásfelekezet, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter kifejezetten ilyennek nyilvánít. A baptista felekezet például elismert vallás, 1807-től 1895-ig a zsidó vallást is elismert felekezetnek nevezték. Az elismert felekezetek lényegesen kevesebb jogokkal bírnak és szigorúbb állami felügyelet alatt állanak, mint a bevett vallásfelekezetek. (GyNH 1941. december 7.) A bevett vallásból elismert vallásra történt „lefokozás" nem csupán érzelmi töltéssel bírt, hanem komoly anyagi vonzata volt. Csökkent a vallásfelekezet ingatlanszerzési lehetősége. Imaházat, oktatási és jótékonysági intézeteket csak korlátozott számban működtethettek. Lelkésznek csak magyar állampolgárt hívhattak, és a lelkészt a miniszter elmozdíthatta állásából. A katolikus hetilap 1942 márciusában ismertette azt a hivatalos értesítést, amelynek értelmében a jövőben nem lehet áttérni izraelita hitre. (DH 1942. március 28.)

Az 1942. évi VIII. törvénycikket az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról 1942. július 19-én hirdették ki. A törvénycikk hatályon kívül helyezte az 1895. évi XLII. törvénycikket, amelyik az izraelita vallásfelekezetet bevett felekezetté nyilvánította. Ezáltal az izraelita vallás ismét csak elismert vallás lett, mint 1867 és 1895 között volt.
(Magyarország történelmi kronológiája III.)

Az 1942. évi VIII. törvénycikk az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról

1. § Az izraelita vallásról szóló 1895:XLII. törvénycikk hatályát veszti.
Az izraelita vallásfelekezet törvényesen elismert vallásfelekezetnek nyilváníttatik.

2. § Az izraelita vallásfelekezetet, továbbá az izraelita vallásfelekezet, annak szerve vagy tagjai által fenntartott iskolát vagy más intézetet az állami vagy községi háztartás terhére támogatásban vagy segélyezésben részesíteni és az ilyen célra e törvény hatálybalépése előtt már előirányzott kiadásokat teljesíteni nem lehet.

5. § Bevett vagy elismert vallásfelekezetből az izraelita vallásfelekezetre áttérni, úgyszintén bevett vagy elismert vallásfelekezeten kívül állónak az izraelita vallásfelekezetbe belépni ennek a törvénynek hatálybalépése után nem lehet. Az ilyen áttérés vagy belépés végett a törvény hatálybalépése előtt folyamatba tett eljárást a törvény hatálybalépése után befejezni nem lehet.
Az előbbi bekezdésben foglalt tilalom nem terjed ki az olyan személyekre, akik az 1941:XV. törvénycikk 9. § értelmében zsidók. Magyar állampolgárnak az ebben a §-ban foglalt rendelkezés ellenére az izraelita vallásfelekezetre áttérése vagy abba belépése akkor sem érvényes, ha az külföldön történt. (Forrás: Net-jogtár.)

Hatodik lépcsőfok: a törvényesített rablás

1942 tavaszán, Budapest,en tartotta nagytanácsi gyűlését a MÉP. Az ország helyzetéről, a háborús erőfeszítésekről és a magyar zsidóságról tartott beszámolót Kállay Miklós miniszterelnök. Beszédében kiemelte: *„Nincsen más végleges megoldás, mint a 800 000 zsidó kitelepítése."* Lelkes hallgatósága előtt kijelentette: „A törvényhozás elé a közeli napokban két törvényjavaslattal jövök. Egyik a zsidó mezőgazdasági és erdőbirtokok teljes állami tulajdonba vétele. Meggyőződtem róla, hogy a zsidókat a magyar föld tulajdonjogából és használatából ki kell emelni és el kell távolítani. (Zúgó éljenzés és taps.) Fontos intézkedése a törvényjavaslatnak, hogy további zsidó település elsősorban a falvakban lehetetlenné váljék." (GyNH 1942. április 21.)

A zsidó birtokról szóló törvényjavaslat képviselőházi vitájában a javaslat ellenzői azzal érveltek, hogy a zsidók birtokának elvétele sérti a magántulajdon elvét. **(GyNH 1942. június 2.)** Festetics Domonkos gróf a javaslat előállításának nagy munkájáért elismerését fejezte ki a földművelésügyi miniszternek. Majd kijelentette: *„A falun egyetlen zsidónak sem szabad élni, mert megmételyezi az embereket."* **(GyNH 1942. június 3.)** Amikor báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter a képviselőház vitáját lezárta, hangsúlyozta, hogy: *„ez a törvény nem birtokpolitikai javaslat, hanem a nemzet érdekében álló fajvédelmi javaslat, amire a nemzetet a zsidóságnak a magyar földre jelentkező mohó térhódítása kényszere tette."* **(GyNH 1942. június 10.)**

1942. szeptember 6-án hirdették ki az 1942. évi XV. törvénycikket a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanjairól. A törvénycikk legfőbb rendelkezése szerint, aki zsidónak minősül nem szerezhet ingatlant, a már birtokukban lévő ingatlanokat kötelesek átengedni bizonyos térítésért. **(Magyarország történelmi kronológiája III.)**

Az 1942. évi XV. törvénycikk a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól

I. Általános rendelkezések

II. Ingatlanszerzési tilalom

2. § Zsidó nem szerezhet jogügylettel vagy árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlant (ingatlan használati illetőséget), kis- és nagyközségben pedig egyéb ingatlant sem.

III. Átengedésre kötelezés

3. § (1) Zsidót összes mező- vagy erdőgazdasági ingatlanának (használati illetőségének), ezek alkotórészeinek és tartozékainak, továbbá mező- vagy erdőgazdasági ingatlanain lévő vagy ezekkel kapcsolatos mező- vagy erdőgazdasági ipari üzemének és üzemi berendezésének tulajdonul átengedésére kell kötelezni. Az átengedésre kötelezésnek egyébként fennálló korlátozásai a jelen törvényen alapuló átengedésre kötelezést nem gátolják. Ha az átengedésre kötelezés tárgya tíz kataszteri holdnál nagyobb szőlő, gyümölcsös vagy ötszáz kataszteri holdat meghaladó, akár egy, akár több személy tulajdonában és egységes kezelésben álló egyéb mezőgazdasági birtok, az átengedésre kötelezés kiterjeszthető az átengedésre kötelezett ingatlantulajdonosnak, úgyszintén a birtok zsidó haszonélvezőjének és zsidó haszonbérlőjének a gazdasághoz tartozó állatállományára és holt felszerelésére is.

(2) Zsidót kis- vagy nagyközség területén fekvő és az (1) bekezdés alá nem eső ingatlanainak átengedésére is kötelezni kell, kivéve lakóházat, a hozzá tartozó és szükséges vagy szokásos mértéket meg nem haladó udvart és kertet.

(4) Az átengedésre kötelezett kijelölése szerint az (1) bekezdés értelmében átengedés alá eső ingatlanokból legfeljebb száz kataszteri hold mező- vagy erdőgazdasági ingatlant a szükséges lakóházzal, gazdasági épületekkel, állatállománnyal és holt felszereléssel együtt, a (2) bekezdés értelmében átengedés alá eső ingatlanokból pedig egy, legfeljebb hatszáz négyzetöles házhelynek alkalmas telket meg kell hagyni az olyan zsidónak a tulajdonában, akit az 1914-1918. évi háborúban az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért arany, vagy legalább két ízben I. osztályú ezüst vitézségi éremmel vagy mint főtisztet a kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarenddel - vagy annál magasabb, de ugyancsak kardokkal ékesített kitüntetéssel, vagy mint törzstisztet a kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarendnél magasabb, de ugyancsak a kardokkal ékesített kitüntetéssel tüntettek ki, úgyszintén annak a részére, aki legalább 75%-os hadirokkant, végül annak a részére, aki az 1918. és az 1919. évi forradalmak idején az ezek ellen irányuló vagy az országhoz visszacsatolt területeken az elszakítás ideje alatt szervezett nemzeti mozgalmakban részt vett, ha ezzel életét kockáztatta vagy emiatt szabadságvesztést szenvedett. A jelen bekezdésben meghatározott kedvezmény nem illeti meg azt, akivel szemben az

1936:XXVII. törvénycikk 48. §-a (1) bekezdésének 1., 6., 8. és 9. pontjában foglalt valamelyik tényállás áll fenn, nem illeti meg továbbá a kedvezményezett házastársát és ivadékait sem.

(5) A jelen § rendelkezéseinek megfelelően és a (4) bekezdésben foglalt korlátozásra tekintet nélkül el lehet rendelni az átengedésre kötelezést arra az ingatlanra vagy egyéb vagyontárgyra vonatkozóan, amelyet olyan személy, aki az 1939:IV. törvénycikknek a zsidókra vonatkozó földbirtok-politikai rendelkezései alá esett, az 1937. évi december hó 31. napja után és az 1939. évi május hó 5. napja előtt átruházott, feltéve, hogy a tulajdonos a jelen törvény hatálybalépéséig ingatlanának átengedésére - bár még nem jogerős határozattal - kötelezte tett, vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt ingatlanának bejelentésére fennállott kötelezettségének nem tett eleget. Ha azonban a szerző fél olyan nemzsidó földmíves, akinek mezőgazdasági ingatlanai a megszerzett ingatlannal együtt az ötven kataszteri holdat nem haladják meg, vagy elismert vállalati nyugdíjpénztár vagy olyan alapítvány, amelynek jövedelméből az alapítólevél vagy a szervezeti szabályok értelmében nagyobb részben nemzsidók vagy nem izraelita jellegű intézmények részesülnek, nem lehet átengedésre kötelezést elrendelni azon az alapon, hogy a jelen törvény hatálybalépése előtt az ingatlan bejelentésére fennállott kötelezettségnek eleget nem tettek.

(7) Ha az ingatlan tekintetében az átengedésre kötelezés előfeltételei a jelen törvény hatálybalépésekor fennállanak, vagy utóbb beállanak, a későbbi tulajdonosváltozás az átengedésre kötelezést nem gátolja,

4. § (1) A 3. § (1) és (2) bekezdése alapján nincs helye átengedésre kötelezésnek olyan zsidó ingatlana tekintetében, aki az 1942. évi május hó 22. napjáig előterjesztett kérelmére az 1941:XV. törvénycikk 9. §-ának utolsó bekezdése értelmében kapott felmentés alapján nemzsidóval házasságot kötött; nincs helye továbbá átengedésre kötelezésnek olyan ingatlan tekintetében sem, amelyet nemzsidó nagyatyától vagy nemzsidó atyától öröklés útján olyan unoka, illetőleg gyermek szerzett, aki származására és vallására nézve az 1941:XV. törvénycikk 9. §-ának utolsó bekezdésében foglalt meghatározásnak megfelel és nem kötött házasságot zsidóval vagy olyan nemzsidóval, akinek egy vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

5. § (1) A mezőgazdasági ingatlanokért az átengedésre kötelezett részére a földadókataszteri munkálatokban az 1939. évi május hó 5. (a visszacsatolt keleti és erdélyi területeken az 1940. évi augusztus hó 30., a visszacsatolt délvidéki területeken az 1941. évi április hó 11.) napján fennállott állapotnak megfelelően, mégpedig tíz korona kataszteri tiszta jövedelemig a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után hatvan pengő, a kataszteri tiszta jövedelemnek tíz és tizenöt korona közé eső minden koronája után ötven pengő, a tizenöt koronán felül eső minden korona után pedig negyven pengő térítést kell megállapítani. A térítés megállapításának alapjául az ingatlanok átlagos kataszteri tiszta jövedelmét kell venni, amelyet akként kell kiszámítani, hogy az azonos művelési ághoz tartozó ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmének együttes összegét el kell osztani az illető művelési ághoz tartozó ingatlanok holdszámával. A házadó alá eső ingatlanért az említett időpontban fennállott állapot szerint kimutatott házadóalap összegének minden pengője után tíz pengő térítést kell megállapítani.

(3) Erdőgazdasági ingatlanért a hozzá tartozó alkotórészekért, tartozékokért, erdőgazdasági ipari üzemekért és üzemi berendezésekért térítés fejében az okszerű gazdálkodás mellett tartósan várható és állandó, becslés útján megállapított évi átlagos tiszta jövedelemnek húszszoros összege jár. A tőkeérték megállapításában az erdőhöz tartozó mezőgazdasági ingatlanokat figyelmen kívül kell hagyni s az ilyen mezőgazdasági ingatlanokért a térítést az (1) bekezdés rendelkezései szerint kell megállapítani.

(4) Az (1)-(3) bekezdés alá nem eső ingatlanokért, alkotórészekért, tartozékokért, ingóságokért, továbbá a mezőgazdasági ipari üzemekért és üzemi berendezésekért térítésül az okszerű gazdálkodás mellett tartósan várható és állandó átlagos hozamuknak (használhatóságuknak) figyelembevételével becslés útján megállapított érték jár.

(6) Az 1940:IV. törvénycikk 36. §-ának (8) bekezdését erdőgazdasági ingatlanokért járó térítés megállapítása során is megfelelően alkalmazni kell. A rendes gazdálkodás mértékét meghaladó rendkívüli fahasználat útján szerzett nyereséget a térítésből le kell vonni.

6. § (1) Ha a térítést az 5. § (2)-(4) bekezdései esetében becslés útján kell megállapítani, a földmívelésügyi miniszter, illetőleg az általa kijelölt hatóság (hivatal, intézet) az általa megállapított becslési összeget az érdekelttel közli. Ha az érdekelt a megállapítást nem találja kielégítőnek, a közléstől számított tizenöt nap alatt kérheti, hogy a becslési összeg tekintetében szakértő bizottság adjon véleményt. A bizottság véleménye a földmívelésügyi minisztert nem köti.

(2) Mezőgazdasági ingatlannal együtt átvett állatállományért és holt felszerelésért járó térítést készpénzben a pénzügyminiszter által kijelölt hitelintézetnél zárolt számlára való befizetéssel kell kiegyenlíteni. A zárolt számlán elhelyezett összegek kezelésének, feloldásának és kifizetésének szabályait a pénzügyminiszter állapítja meg.

9. § Az átengedésre kötelező határozat a térítés megállapítása és kifizetése előtt is nyomban végrehajtható és a tulajdonjognak az állam, illetőleg a kijelölt intézet javára tehermentesen való bejegyzését a térítés kifizetése előtt is el lehet rendelni. A térítés - figyelemmel a telekkönyvi állapotra - a hitelezők és más érdekeltek jogainak biztosítására és kielégítésére szolgál.

12. § (1) A jelen törvény alapján átengedésre kötelezhető személy, illetőleg az ingatlan haszonélvezője vagy - ha az ingatlan haszonbérbe van adva - haszonbérlője (használója) köteles az ingatlan alkotórészeit, tartozékait, az átengedésre kijelölhető állatállományt és egyéb ingóságokat (3. § (1) bekezdése) a rendes gazda gondosságával legalább a jelen törvény hatálybalépésének napján meglévő állapotban fenntartani, továbbá a szokásos mező- és erdőgazdasági munkálatokat (talaj előkészítést, vetést, ültetést, állat- növénygondozást stb.) a rendes gazda gondosságával és a gazdálkodás eddigi rendje szerint elvégezni mindaddig, amíg az ingatlant az állam, illetőleg a földmívelésügyi miniszter által kijelölt hitelintézet vagy birtokszerző birtokba nem veszi. Az utóbb említett munkálatokért, ha a munka gyümölcseit nem a munkáltató szedte be, a jelen törvény értelmében az ingatlanokért megállapítandó térítésen (ellenértéken) felül a szükséghez képest végzett munka, vetőmag és költségek értékének megfelelő megtérítés jár. A megtérítés összegét és azt, hogy a megtérítést ki és milyen módozatok mellett köteles megfizetni, a földmívelésügyi miniszter állapítja meg.

(2) Ha az arra kötelezett az előbbi bekezdésben megjelölt kötelezettségének nem tesz eleget vagy az ingatlant (alkotórészt, tartozékot, élő és holt felszerelést stb.) szándékosan megrongálja, elidegeníti, vagy megsemmisíti, a földmívelésügyi miniszter az átengedésre kötelezettnek járó térítést (ellenértéket) a kár mértékéhez képest csökkenti.

13. § (1) Mező- vagy erdőgazdasági ingatlant zsidó csak a földmívelésügyi miniszter engedélyével vehet haszonbérletbe.

(2) Fának és egyéb erdei terméknek kitermelési jogát zsidóra átruházni csak a földmívelésügyi miniszter engedélyével lehet.

(5) A termelés folytonosságának biztosítása érdekében a földmívelésügyi miniszter a jelen törvény alapján átvett mezőgazdasági ingatlant átmenetileg az átengedésre kötelezettnek is haszonbérbe (bérbe) adhatja.

2008; 2009 és 2010. évi megemlékezések

Nagy István felvételei

2008; 2009 és 2010. évi megemlékezések

Nagy István felvételei

Negyedik fejezet, 1944, „a végső megoldás" éve

Viszonylagos nyugalommal köszöntött be az 1944-es esztendő. Európai nemzetei kimerültek a hatodik éve tartó háború küzdelmeitől. Magyarország politikai vezetése bízott Kállay „hinta" politikájában: hűség a szövetségeshez, viszont az önálló cselekvés a többi állam irányában meghozza gyümölcsét. A nagy szövetséges azonban elveszítette a déli olajmezők felé az orosz és ukrán területen húzódó keleti vasúti összeköttetést, ezért számára létfontosságú volt, hogy a román, és különösen a magyar vasúti vonalak az ellenőrzése alatt maradjon. Ebből a megokolásból már az előző év végén megkezdték egy nagyobb katonai egység összevonását Ausztria keleti határvidékén. Miután rendezték soraikat, és feltöltötték tartalékaikat, már csak az alkalmas pillanatra vártak, hogy mozgásba lendüljön a gépezet. Túl sokáig nem várakoztathatták a rengeteg embert, és a több ezernyi haditechnikai eszközt.

Március közepére megérett a helyzet a cselekvésre, és némi színjáték után a német hadsereg egységei, nem egészen egy nap alatt megszállták Magyarország stratégiailag fontos pontjait. Ezzel a megszállással, hivatalos nevén a szállítási útvonalak biztosításával együtt a Német Birodalomnak egyik provinciája lett az addig pozitív semlegességet folytató Magyarország.

Mintegy tizenötmillió, közte 800 000 zsidó vallású állampolgár került közvetve a német közigazgatás fennhatósága alá. A „sikeres" propaganda és „ügyes" konspiráció eredményeként az ország felső vezetésén kívül senki nem tudott arról, hogy az úgynevezett munkatáborok miként is működnek. Évekkel korábban ezekről a táborokról több tudósítás is megjelent a magyar sajtóban, de azok a táborok mind egy-egy nagy építkezés, mezőgazdasági és ipari beruházás megvalósításáról szóltak, ahol nehezek ugyan a munkafeltételek, hiszen kietlen vidéken, mostoha körülmények között dolgoznak az emberek.

Arról, hogy léteznek úgynevezett koncentrációs táborok, a hátországok polgára, és különösen a magyar lakosság semmit sem tudott. A magyar egyházak vezetői nyugalomra intették az embereket. Történészek sokasága egyöntetűen állítja, hogy a zsidók, a szláv nemzetiségűek, a politikai foglyok tömeges megsemmisítéséről egészen 1944-ig nem voltak meggyőző információik. Magyarország politikai vezetése 1944. március közepén, a Hitlerrel folytatott megbeszélésen, már tisztában volt azzal, hogy az „ipari" munkatáborokban a deportáltaknak csak elenyésző része végez érdemi munkát, a többséget, feleslegesnek ítélte a náci hadigépezet és folymatban van megsemmisítésük. Válasz nem volt, a történelem menetét visszafordítani nem lehetett.

1944. év zsidókat érintő történései a helyi sajtóban

Özv. Klein Samuné, Klein Samu seprűgyáros özvegyének elhunytáról közölt gyászjelentést a helyi napilap. Temetése január 16-án, vasárnap déli 12 órakor lesz. **(GyNH 1944. január 15.)** Néhány nap múlva a Stern család gyászjelentése jelent meg. „Felejthetetlen jó Édesanyánk, özv. Stern Jakabné, sz. Lőwy Teréz f. hó 18-án 87 éves korában elhunyt. Temetése f. hó 20-án, csütörtökön d. u. 3 órakor lesz a győrszigeti izr. temetőben. Gyászolják: testvére Lőwy Manó (Keszthely), gyermekei Jolán férjezett Grünberg Árminné, Lajos, Béla, Ferenc, Miklós, Ernő, András, menyei, unokái, dédunokája." **(GyNH 1944. január 20.)** (A fenti két gyászjelentés azért figyelemre méltó, mert a korábbi években ritkaságszámba ment, hogy ebben a lapban a zsidók természetes haláláról szóló hír jelent meg.)

Magyar Ferenc zsidó kereskedő (kézimunka stb.), Baross út 28. szám alatti üzletének raktárában tűz ütött ki. A tűzoltóság gyorsan megtalálta a tűzfészket. A kályhacső fölött deszkából készített galéria szolgált raktárként, és első feltételezés szerint az áttüzesedett csőtől kapott lángra a könnyen éghető textilanyag. A figyelmes szemlélőnek feltűnt, hogy oltás közben a kézimunkaanyagok mellett néhány doboz Flóra szappan is előkerült. (GyNH 1944. január 21.) Másnapra a tűz oka is kiderült, egy bekapcsolva felejtett villanyvasaló átforrósodott, és a közelében lévő száraz holmi lángra kapott. (GyNH 1944. január 22.) A Kovács Pál Irodalmi Társaság felolvasóülésén dr. Kapi Béla evangélikus egyházvezető tartott előadást a nemzeti önismeretről. Többek között kifejtette: *„A háború rettenetes rostájában búzaszem és pelyva együtt forog. Többen élnek a nemzetből, mint a nemzetért. Hiányzik az erkölcsi eszmények átsugárzása ködön, felhőn, füstön és romon. Cél az örök emberi jog és igazság érvényesítése, az emberiesség és testvériség diadalra jutása. Politikum felett a humánum, humánum felett az etikum, etikum felett áll a historikum, és historikum felett a divinum. Emberek, egyházak, társadalmi osztályok védjék, építsék, érvényesítsék, vigyék győzelemre Isten, kötelező erkölcsi igazságait, hogy a történelem színe előtt sohasem kelljen szégyenkeznie a magyar nemzetnek.*"

A Győri Ipartestület ismertette a soron következő közgyűlés előzetes programját, és az iparváltozásokat. Az iparát végleg beszüntetők között található özv. Lengyel Gáborné női szabó (született Széphegyi Aranka, Bisinger sétány 14. aki 1929-ben váltott iparengedélyt). Ekkor hagyta abba a termékeny munkálkodást Glück József fényképész, Deák út 13., aki 41 éven át szolgálta közönségét és városát. (Olyan felbecsülhetetlen értékű városképeket hagyott a városra, melyre ma is álmélkodva tekint a hálás utókor.) (GyNH 1944. február 26.)

Az *Új Magyarság* című budapesti újság érdekes módon hozta hírbe Győrt. Az írás hangzatos címe szerint a félzsidó Zechmeister László professzor miatt nem tudják betölteni a pécsi egyetem kémiai tanszékét. Majd az okfejtésből kiderül, hogy Zechmeister Lászlónak szoros győri vonatkozásai vannak. Nevezetesen ő a néhai Zechmeister Károlynak, Győr város jeles polgármesterének a leszármazottja. És a Zechmeister fiúnak a felesége zsidó származású, Schleisinger-Mocsári leány volt, aki a házasságkötésük előtt áttért a keresztény vallásra. (GyNH 1944. július 12.) És ez igen-igen nagy bűnnek számított 1944-ben. (Qui prodest. Vajon kinek lehetett az érdeke Zechmeister polgármester emlékét ilyen módon megalázni?)

Bűnesetek és büntetések 1944-ben

Bauer Jenő órás és ékszerész Kazinczy utca 16. felhívást tett közzé: „Felkérem azt az ismert feketekabátos hölgyet, aki február 23-án a déli órákban egy dublé órakarcsatot vásárolt, és tévedésből magához vett egy fekete pénztárcát, tartalmával együtt üzletembe haladéktalanul behozni szíveskedjék." (GyNH 1944. február 24.) Wachsler Dávid nyersbőrkereskedő ismét szabálytalanságot követett el, amikor 120 darab macskabőrt vásárolt össze 21–25 pengős áron. (Ezúttal már nem hangsúlyozták ki, hogy zsidó kereskedő.) (GyNH 1944. március 19.) Több, a zsidók által elkövetett „bűncselekmény" ügyében intézkedtek a hatóságok. Letartóztatták Spillmann Mór zsidó terménykereskedőt. A győrasszonyfai csendőrőrsre érkezett bejelentés után a 65 éves kereskedőnél házkutatást tartottak, ahol 52 mázsa libatollat, nagy mennyiségű vadbőrt, 111 mázsa borkövet találtak. Spillmannt a győri ügyészségre kísérték és letartóztatták. (GyNH 1944. április 30.) Wilheim Sándor 72 éves belvárosi zsidó nagykereskedő (liszt-, élesztő-, termény-, magkereskedő és kereskedelmi ügynök, Szent László király utca 2.) Győrzámolyon 7 mázsa moharmagot az előírt 50 fillér helyett egy pengőért adott el. Bekísérték a rendőrségre. Engel Ernő 60

éves győri lakost azért internálta a rendőrség, mert a piacon árusító kofákat hitsorsosaihoz vezette, akik jó áron vették meg tojásaikat. Perényi Tivadarné, Baross úti (36. szám alatti) szűcsmester közel 80 000 pengő értékű bundát, szőrmét és cérnát rejtett el özv. Kenesei Dezsőné (szintén zsidó) Toldi utca 10. szám alatti házában. Perényinét 30 napi elzárásra, 5000 pengő pénzbüntetésre és a szőrmék elkobzására, Keneseinét 10 napi elzárásra ítélte a büntetőbíró. Ezen felül mindkettőjüket internálótáborba küldték. Győrszentivánon özv. Szűcs Gézáné szatócs a háza padlásán, a pincében, a rekamié alatt, a szekrény aljában és a pult mögött rejtette el az üzlet árukészletét. A bíróság áruelvonás bűntette miatt vonta felelősségre, majd hathavi börtönre, 3 évi jogvesztésre és 800 pengő pénzbüntetésre, mindezen felül a lefoglalt áru elkobzására ítélte. Leányát, a szintén sárga csillagos Weisz Józsefnét a bíróság felmentette a vád alól. (GyNH 1944. május 5.)

Deutsch Ernő, mosoni zsidó kereskedőtől korábban elvették 1000 hold szőlő- és földbirtokát, majd bor-nagykereskedői jogosultságát, de megmaradt nagy mennyiségű zselatin, azbeszt, faggyú, rézgálic, hordóabroncs és egyéb a hadviselést szolgáló árucikk. Egy alkalommal Budapestre utazott, és távollétében a hatóságok tudomására jutott, hogy mi van a raktárában. Amint visszatért letartóztatták és Győrbe kísérték. (GyNH 1944. május 7.) Özvegy Radó Mórné (született Steiner Janka) a Bisinger sétány 2. szám alatt lévő panzió tulajdonosa súlyos kihágást követett el azzal, hogy nem bocsátotta el időben a keresztény szakácsnőjét, 6000 pengő pénzbüntetésre ítélték. (GyNH 1944. május 16.) Azokban a napokban, amikor a győri zsidóknak a győrszigeti gettóból a Budai úti barakkokba kellett átvonulni a rendőrhatósági munka zavartalanul működött. Internálták Szabó Márton zsidó textilest (Szabó Márton és Radó Béla rőfös-, divat-, posztó-, kész női-, gyermekruha stb. kereskedő Szent László király utca 17.) és Kuster Emil kávést. A Hungária kávéház keresztény tulajdonosa, Kuster Emil – akinek 300 000 pengő vagyona volt – átvett Szabó Mártontól 20 000 pengőt. Az esetről „bizalmas információ" került a hatóságokhoz, aminek folyományaként a rendőrbíró Szabó Mártont 5 hónapi elzárásra, Kuster Emilt 3 hónapi elzárásra, 8000 pengő pénzbüntetésre ítélte, valamint elrendelte mindkettőjük internálását. (GyNH 1944. június 6.) Másnap a helyi újság felelős szerkesztője megállapította, hogy a város iparos társadalmának egyik vezető képviselője minden bizonnyal baráti szívességet akart tenni zsidó ismerősének, de az „akció" nem sikerült. Majd leszögezte: *„A zsidó fajjal való végleges szakítás útján nem lehetnek kis és nagy megalkuvások. Vannak kisebb-nagyobb emberi tragédiák a zsidóság soraiban, melyeknek érzéshulláma elhat egyes szívekig, de nincs megállás a megkezdett úton. Keresztény erkölcs, keresztény gondolkodás, keresztény élet és cselekvés és feltétlen törvénytisztelet az az alap, melyen győzünk, vagy ha nem értjük meg az idők szavát, ha nem látjuk, nem érezzük, hogy most csak egy a kérdés: győzni, vagy elbukni örökre, akkor elbukunk."* (GyNH 1944. június 7.)

A törvényesség hatályon kívül helyezése, a zsidók végső kirekesztése

Március 19-én vasárnap délelőtt a városi Kultúrházban (ma BBMMK) tartotta Szent József-ünnepét a Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetségének győri és Győr egyházmegyei csoportja, amelyet Apor Vilmos megyés püspök nyitott meg. Vasárnap délelőtt a Royal Szálló gobelintermében tanácskoztak a dunántúli órások és ékszerészek küldöttei, ahol felszólalt a győri Gergely Ármin órás, Baross út 30. szám alatti zsidó iparos és kereskedő, akinek 1917 óta volt üzlete a városban. A zene ünnepe volt a bencés gimnáziumban, ahol az iskola ének és zenekara tisztelgett a rend névadója, Szent Benedek emléke előtt. Ünnepi beszédet mondott Blazovich Jákó, pannonhalmi alperjel. A város napilapja 1944. március 21-én, első oldalon közölte a belügyminiszter

rendeletét, amivel megtiltotta a színházi-, és a mozielőadást, a tánc-összejövetelek valamint gyűlések megtartását. A negyedik oldalon vastag kiemeléssel jelent meg: *Mozi- és színházi előadások szünetelnek.* A lap alján értesítették az érintetteket, hogy: „Bizonytalan ideig elmarad a város törvényhatósági bizottságának Kossuth-díszközgyűlése és rendes közgyűlése is", a harmadik hasáb közepén pedig megnyugtatták a város lakosságát: „Ne terjesszünk rémhíreket. Ismét felburjánzott a különféle ostoba hírek terjesztése. Ne akarjon mindenki a legjobban értesült lenni, ne higgyen a biztos helyről hallottam pletyka hordozóinak. A fegyelem az első, a fegyelem erő és biztonság. Ne terjesszünk légből kapott híreket." A tájékozatlanság és váratlan intézkedések miatt volt olyan rendezvény, ami elmaradt. Egyikről öt nappal később értesülhettek az érintettek: „Elmaradt előadás az iparos tanonciskolában. A Nemzeti Munka Központ március 19-én tervezett előadása, a belügyminiszter rendelete alapján elmarad. (Így, elmarad!) Kérjük tagjainkat, akik ezen előadásra jegyeiket megváltották, őrizzék meg, mert amint lehetséges, az előadást megtartjuk, vagy esetleg egy másik előadásra érvényesítjük." **(GyNH 1944. március 21.)**

Berlinből származó német magyarázat jelent meg a magyar változásokról. A hosszú fejtegetés egyik kitétele, hogy a Führer és Horthy kormányzó megbeszélésének eredménye: Veesenmayer követ személyében a birodalom új diplomáciai képviselőjének kinevezése Magyarországra, aki egyúttal a birodalom teljhatalmú megbízottja. **(GyNH 1944. március 24.)** (Feketén-fehéren, Magyarország elveszítette függetlenségét, mozgási szabadságát, nemzet-gazdaságának és polgárainak sorsa a német teljhatalmú megbízott kezébe került. Magyarország a német birodalom egy kis provinciája lett, ahol a korábban alkotott magyar törvények érvényüket veszítették, mindenre és mindenkire a német törvénykezés lett az irányadó. A teljhatalmú megbízottat talán csak azért nem hívták kormányzónak – mint Frankot a lengyel Főkormányzóságban –, mert az országnak már volt egy kormányzója, akire a látszat fenntartása érdekében még szükségük volt. Elvégre a kormány tagjait és néhány intézkedést ellen kellett jegyezni – már csak a forma kedvéért.) Aznap a győri közönség kérésére újra vetítette az Erzsébet filmszínház az *„Egy nap a világ"* című filmet.

A Franciaországból érkezett hírre bizonyára csak legyintettek mindazok, akik akkor elolvasták, mondván, a franciák különös emberek. „Franciaországban a hatóságok már régebben elrendelték a fodrászüzletekben összegyűlt hajhulladék beszolgáltatását." A hajat azután húsz százalék műrosttal keverték, és az így készült nemezanyagból papucsot készítettek. Egy pár papucshoz mintegy 300 gramm hajra van szükség. Minthogy a hajvágás alkalmával egy ember után körülbelül 10 grammnyi hulladék marad, átlagban összesen 30 ember nyiratkozására esik egy papucs. **(GyNH 1944. március 25.)** Vajon eszébe jutott-e valaki zsidónak mindez Auschwitzban vagy más táborban, amikor első lépésként lenyírták a haját? Morbid és szörnyű, de mindez valósággá vált a magyar zsidók többsége számá-

Haj és nemez Auschwitzban — Nagy István felvétele

Haj és nemez Auschwitzban Nagy István felvétele

ra. A könnyebb számolás végett: 300 000 magyar zsidó hajából 10 000 pár papucs, vagy olyan nemez készült, ami Auschwitzban az egyik vitrinben látható.

Amint a németek Magyarországon berendezkedtek, máris megjelent egy rövid híradás, mely szerint: „A zsidókérdés megoldására vonatkozó rendeletek már a közeli napokban megjelennek". (GyNH 1944. március 28.) Bevonulásuk után a magyar lakosok részéről valóságos feljelentési áradat zúdult először a német Gestapóra, majd annak magyar partnereire. Néhány hónap alatt országszerte mintegy 35 ezer feljelentés érkezett a zsidók ellen. A vádak többnyire megalapozatlanok és hamisak voltak, jelentős részüket az egyéni bosszú sugallta. A Győri Nemzeti Hírlap kiemelkedő szerepet kapott a lakosság tájékoztatásában, és a rendeletek ismertetésében. Március 30-án, Baky László belügyi államtitkár budapesti beszédében többek között kijelentette: „Nincs többé fülbesúgás, hogy én is veletek vagyok, ez az idő megszűnt. Aki nem áll ki nyíltan, azzal nem számolunk. Csak azokra van szükségünk, akik hittel és meggyőződéssel állnak az eszme szolgálatában. Különösen hangsúlyoznunk kell az ellenséges propaganda állításával szemben, hogy a magyar állam szuverenitása nem szenvedett csorbát. Az eseményeket az előző kormány idézte elő, ők felelősek a történtekért". Az új rend hangján egy bejelentés történt: A zsidó előfizetők százainak kikapcsolásával könnyítettek a pesti telefonszolgálaton és a megszorítást is feloldották. A diákok tájékoztatására is megjelent egy hirdetés: *„Figyelem! Március 30-án az összes közép- és középfokú iskolában megkezdődik a tanítás"*. Aznap hirdették ki a statárium, a rögtönbíráskodás bevezetését. (GyNH 1944. március 30.)

Sárga csillag, Dávid-csillag

A zsidók sárga foltjának eredete című írás 1944 januárjában jelent meg a Dunántúli Hírlapban, amiben rövid tájékoztatást adott a zsidók megjelöléséről. A zsidók sárga ismertetőjellel való ellátását – 1307 évvel ezelőtt –, 684-ben a híres Omar kalifa rendelte el a hívők és a zsidók összekeveredésének és összecserélésének megakadályozása, valamint a hit tisztaságának megőrzésére érdekében. Európában a zsidójel bevezetését 1217-ben, Angliában rendelték el először. (DH 1944. január 22.)

1944. március 31-én jelent meg a zsidók megkülönböztetését előíró rendelet. A magyarázat szerint a zsidók megjelölése nem új keletű találmány. A történelem folyamán, többféle módon jelölték meg őket, aminek következtében feltűnő színű köpeny, sapka, szalag vagy csillag viselésére kötelezték a zsidókat. Két rövid megközelítés szolgálja a korabeli győri sajtó írásainak előkészítését. A minisztertanács 1944. március 29-ei ülésén, Jaross belügyminiszter javasolta – különösen honvédelmi szempontból – fontos, a megbízhatatlannak minősített zsidók megjelölése. Ennek alapján született meg az a rendelet, amelynek értelmében április 5-étől minden 6 évnél idősebb „zsidó személy"

saját lakásán vagy házán kívül, felsőruhájának bal oldalán tízszer tíz centis, kanárisárga színű, hatágú csillagot köteles viselni.

A rendelet minden magyar zsidó méltóságát súlyosan sértette. Voltak, akik táskával, esernyővel vagy újsággal próbálták eltakarni a bélyeget, mások a szükségből kívántak erényt kovácsolni, és büszkén viselték a csillagot. Az előbbiek a rendőrök fellépését és retorzióját (bírság, internálás) kockáztatták, az utóbbiakat az újságok figurázták ki maró gúnnyal. A rendelet azonban a zsidók megalázásánál sokkal súlyosabb következményekhez vezetett. Ha egy zsidó kitűzte a csillagot, gyakorlatilag megpecsételte a sorsát, hiszen azután valamennyi diszkriminatív rendelkezést be kellett tartania. A csillag felvarrása a gettósítás, majd a deportálás, azaz a halál előszobája volt. Az a zsidó, aki erre nem volt hajlandó, törvényen kívül került, és élete rettegéssé változott. Eichmann joggal bízott korábbi tapasztalataiban: a magyar zsidók túlnyomó többsége hagyományosan törvénytisztelő állampolgárként a csillag viselése mellett döntött.

A keresztény felekezetek vezetői tiltakoztak az ellen, hogy a csillagot a zsidó származású keresztények is viseljék. A zsidók érdekében felemelték szavukat a katolikus egyház vezetői, élükön Serédi hercegprímással, aki a sárga csillag viselése ügyében többször interveniált, magánál a miniszterelnöknél. Sztójay cinikus válasza egyáltalán nem elégítette ki sem a hercegprímást, sem a magyar püspöki kart: *„A magyar kormány álláspontja az, hogy az említett jelzés nem vallási jelkép, hanem a zsidó fajnak közigazgatási szempontból szükséges megjelölésére szolgáló alkalmas eszköz. Mindazonáltal a kormány nem fogja kifogásolni, ha a keresztény vallású zsidók külön erre irányuló állami jogszabály nélkül a keresztet is alkalmazzák ruhájukon a sárga csillag mellett vagy egyebütt elhelyezve".* Serédi hercegprímás a miniszterelnök válaszával egyáltalán nem volt megelégedve, de belátta, hogy nincs értelme a további levelezésnek. A május 17-én kibocsátott főpásztori körlevelében erre vonatkozóan a következőket írta: *„Mivel arra nézve, hogy a zsidónak minősített keresztények a sárga csillagon kívül keresztet is viselhetnek ruhájukon, külön rendelet nem fog megjelenni, a miniszterelnök május 3-án hozzám intézett levelére hivatkozva, elkezdhetik a csillag és a kereszt együttes viselését".* **(Léval Jenő: Zsidósors Magyarországon)** A tiltakozás hatására a miniszterelnök rendeletben határozta meg azoknak a zsidó származású személyeknek a körét, akik a sárga csillag viselése alól mentességet kaphattak. Általában azok a keresztény hitre tért zsidók kaptak mentességet, akiknek házastársa nem volt zsidó.

1944. március 31-én, pénteken a *Hivatalos Lapban* (a Magyar Közlöny elődje) megjelent a zsidók megkülönböztetéséről szóló rendelet. (A gyorsaságra jellemző, hogy a szakminisztérium megnevezése helyett csak „magyar királyi minisztérium" megjelölés szerepelt a rendelet kibocsátójaként. Ilyen formájú rendeleteket a későbbiekben is gyakran adtak ki.) A helyi lapok természetesen bő terjedelemben ismertették a részleteket: „Kanárisárga hatágú csillagot kötelesek viselni a zsidók. Itt az új zsidótörvény. A kormány legújabb rendelete szerint zsidó nem tarthat keresztény háztartási alkalmazottat, nem maradhat köztisztviselő, törölték az ügyvédi, színművészeti, film és sajtókamara zsidó tagjait. A rendelet így szól: A magyar királyi minisztérium a honvédelemről szóló törvényben foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendeli el: I. §. A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdődőleg minden 6-ik életévét betöltött zsidó személy, nemre való tekintet nélkül, köteles házon kívül felső ruhadarabjának bal mellrészén, jól látható, 10-szer 10 cm átmérőjű szövet, selyem, vagy bársony anyagból készült kanárisárga színű hatágú csillagot viselni. V. §. Ez a rendelet 1944. április 5. napján lép hatályba. Végrehajtásáról a belügyminiszter gondoskodik." **(GyNH 1944. március 31.)**

A sebtében kibocsátott rendelet gondot okozott az érintetteknek és a hatóságoknak egyaránt. A részletes ismertetés szerint 10x10 centiméter átmérőjű szövet, selyem, vagy

bársonyszalagból készült, kanárisárga színű hatágú csillagnak kellett lenni, és mivel központi akció révén nem lehetett megvásárolni, minden érintettnek saját magának kellett elkészíteni és felvarrni. Néhány nap múlva pontosítás jelent meg ezzel kapcsolatban: Újabb hatósági rendelkezés intézkedik majd arról is, hogy minden zsidónak egységesen készült csillagot kell viselniük. Mivel az egységes csillagok elkészítése és szétosztása bizonyos időt vesz igénybe, április 5-től minden zsidónak először saját készítésű, tíz centiméter nagyságú sárga csillagot kell viselnie, amit később majd kicserélnek egységes csillagra. (Mintha ordót kaptak volna. Amikor az üzemeket már teljesen a haditermelésre állították át, óriási anyaghiánnyal küszködtek, akkor közel egymillió darab szakszerűen megtervezett és egységesen gyártott sárga csillag elkészítését nagy gondossággal tervezték meg. Matematikai megközelítéssel 10 cm x 10 cm x 1 000 000=10 000 négyzetméter – valamelyik német érdekeltségű cégnek bizonyára volt ekkora mennyiségű „elfekvő" készlete.)

Sárga csillag: A zsidó csillagot nem árusítják, az érdekelteknek kell elkészíteni és felvarrni, egységes csillagot kell hordani a zsidóknak – tájékoztatták az olvasókat. **(GyNH 1944. április 2. és 4.)** A sajtó hozzáállására jellemző, hogy például a helyi napilap a Budapestet ért második bombatámadásról kisebb terjedelemben számolt be, mint az 1240–1944. M. E. számú kormányrendeletről, amelyik ismét elmagyarázta, hogy *„Kikre nem terjed ki a zsidók megkülönböztető jelzéséről kiadott rendelet"*. Még egy pontosítás jelent meg arról, hogy a zsidó hol köteles viselni a sárga csillagot. Az alapos, minden részletre kiterjedő előkészítés után eljött április 5-e, a premier napja.

Az MTI jelentése szerint: A zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló 1240-1944. M. E. számú rendelettel kapcsolatban a közönség körében több oldalról merült fel kétség abban a tekintetben, miként kell a rendeletnek azt a rendelkezését értelmezni, hogy a megkülönböztető jelzést „házon kívül" kell viselni. Illetékes hely magyarázata szerint a zsidóknak a megkülönböztető jelzést minden olyan helyen viselniök kell, ahol a közönséggel érintkezhetnek (utcán, nyilvános helyen, villamoson, vasúton, stb.). Nem kell a jelzést viselni a zsidó lakását magában foglaló épületen belül, feltéve, hogy nem ugyanabban az épületben levő nyilvános helyről (színház, vendéglő, stb.) van szó. (Ez végre tiszta beszéd volt, a zsidó család odahaza levethette a sárga csillagos felső ruháját.) **(GyNH 1944. április 5.)**

Az események felgyorsultak, a sajtó elemében volt. Naponta ismertette az újabb és újabb rendelkezéseket, tudnivalókat. A *Hivatalos Lap* közölte a honvédelmi miniszter rendeletét, amely szerint azok az egyének, akik a zsidó megkülönböztető jelzést kötelesek hordani, egyenruhát nem viselhetnek. Dr. Gerő László féloldalnyi írásban foglalkozott a *Sárga csillagokkal*. Gyönyörű, költői hangulatú bevezetővel kezdődik elemzése, majd egy győri polgár megfigyelését és véleményét tükrözi az írása. „A rendelet április 5-én lépett hatályba. Nagyszerda volt. Enyhe tavaszi reggel. A természet újraébredt. Künn a határban már nyiladoztak a tavasz előhírnökei, a mezei virágok. Bent a házakban pedig ezen a reggelen tűzték ki először mellükre az érdekeltek a 10x10 centiméteres sárga csillagot. Nők és férfiak egyaránt. Kortörténeti érdekessége van ennek a mozzanatnak. Évek óta sürgette a magyar közvélemény a zsidókérdés alapos és gyökeres megoldását. Jöttek egymás után a törvények és rendeletek, de sok minden kimaradt belőlük. Kellett még sok minden törvényes rendelkezés, hiszen még a mai napig sincs minden elintézve, de kellett a radikális szétválasztás is, mindenki lássa, ki a zsidó. A sárga csillag viselésének elrendelése egy tollvonással meghúzta a régen várt szétválasztás mezsgyéjét. Győr egykori merkantil jellegénél fogva szinte melegágya volt a zsidóságnak. A régi, becsületesen dolgozó keresztény kereskedők legázolása után ők irányították itt a kereskedelmet. Sokáig

megtartották cézári hatalmukat. A liberális táborba sorakozva már politikai és közigazgatási vezetésre is hajlamot éreztek. Virilis jogon bejutva ők irányították a város vezetését is. Győrött ma is közel 6000 zsidó él. A rendelet megjelenése természetesen érzékenyen érintette őket, hisz megalázottnak érzik magukat a megkülönböztető jelzéssel. Pedig nincs abban semmi emberi megaláztatás, ha meg kell vallanunk hovatartozásunkat. Mi magyarok mindig nyíltan hirdettük magyarságunkat. Lélekben és külsőségekben is. Itthon is, külföldön is. A zsidóság azonban másként viselkedik. Legalábbis ezt olvastuk ki szerdán reggel a tétován és idegesen tekingető szemekből. Mintha csak azt mondották volna: *Csak a csillagokat ne találták volna ki. Az minden más zsidótörvénynél jobban fáj.* Az utca képe szerdára megváltozott. A zsidók szégyellték azt, ami sajátságosan az övék. Azután megszokták. De csak a szegényebb és egyszerűbb emberek jöttek végig az utcákon. Orvosok és ügyvédek csak szórványosan mutatkoztak. A gazdag zsidó asszonyok a premier napján otthon maradtak. Arra gondoltak, hogy minden csoda három napig tart. Vagy talán más csodára vártak? Voltak, akik kézitáskájukkal takargatták jelvényüket. Pedig nem kell annyira titkolni. A magyar nem olyan kíváncsi fajta. Az senkinek sem fájhat, hogy színt kell vallani." **(GyNH 1944. április 6.)** Majd következtek a kiegészítő rendelkezések, hiába tiltakoztak a történelmi egyházak vezetői, a sárga csillagot annak az őskeresztény házastársnak is viselnie kellett, aki nem volt megkeresztelve. **(GyNH 1944. április 13.)** Nem kellett sokáig várni a zsidókat sújtó újabb büntetési esetek ismertetésére. Debrecenből érkezett hír szerint: Nem viselte a zsidó csillagot Goldschlag Sámuel debreceni zsidó. Emiatt 10 napi elzárásra ítélte a nagyváradi rendőrség. Ez volt az első ítélet a zsidó csillag nemviselése miatt. **(GyNH 1944. április 18.)**

A győri rendőrség ideiglenes vezetőjének első intézkedése a sárga csillag viselésének ellenőrzése volt. Először is razziát tartatott Szigetben annak ellenőrzésére, hogy a zsidók viselnek-e sárga csillagot. A razzia eredménnyel járt, amennyiben több, csillagnélküli zsidót fogtak el a szigorú razzia során. Ezeket bekísérték a rendőrségre, az eljárást pedig megindították ellenük. **(GyNH 1944. április 20.)** A szigeti razzia során elfogottakkal szemben nagyon gyorsan lefolytatták az eljárást. Tíznapi elzárásra, illetve 300 pengőre ítéltek két zsidót, mert nem viselték a sárga csillagot, internálásukra is sor kerül. Az előállítottak közül Fleischmann Jenő, Festő utca 4. szám alatti mészárost 10 napi elzárásra és Klauz Márton, Gárdonyi Géza utca 5. szám alatti festőmestert 300 pengő pénzbüntetésre ítélték, mert nem viselték a sárga csillagot. Az elítéltek ellen büntetésük kitöltése után megindítják az internálási eljárást. **(GyNH 1944. április 21.)** Nemcsak az utcán ellenőrizték a zsidó-csillag viselését, hanem az üzletekben is. Munka közben az egyik kereskedő levetette felsőruháját és az ingén vagy mellényén nem volt ott a sárga csillag, már meg is büntették. Három zsidó ellen az ilyen mulasztásért indult eljárás. **(GyNH 1944. április 23.)** Néhány nappal később újabb razziát tartott a rendőrség: *„Zsidócsillag-razzia 8 előállítással"* – számolt be az eljárásról a város napilapja. A győri rendőrség széles körű razziát tartott szerte a városban annak ellenőrzésére, hogy a zsidók viselik-e a csillagot. A minden városrészre kiterjedő razzia során 8 előállítás történt, férfiak és nők vegyesen, sőt két fiatalkorú is a Gőzmalom térről. Az illetőket a rendőrségre kísérték. **(GyNH 1944. április 28.)** Az utóbbi razzia során több olyan személyt is előállítottak, akik mentesek voltak a sárga csillag viselése alól, őket elengedték. A legsúlyosabb ítéletet Guttmann Gyula győrszentmártoni lakos, gyógynövénybeváltó kapta, aki alig ért Győrbe, máris a rendőrség hálójába került. Abban a hiszemben volt, hogy itt nem ismerik, ezért nem viselte a sárga csillagot. Guttmann Gyulát a rendőrbíró, zsidó csillag nemviselése miatt 1500 pengőre ítélte, és elrendelte internálását. **(GyNH 1944. április 29.)**

„Jelentsd fel!" A hatóságok arra buzdították a keresztény lakosságot, hogy jelentsék fel lakótársaikat. Az erre szóló felhívás során három előfizetőnek üzentek: ha a zsidó-

Sárga csillag viselésének hatékonyabb ellenőrzése 1944. április 19.

Valamennyi járás főszolgabírójának,
Valamennyi Községi Elöljáróságnak,
M. Kir. Csendőrparancsnokságnak, székhelyeiken.

A zsidó fajú egyének hatékonyabb ellenőrzése céljából elrendelem, hogy a községi elöljáróságok minden hatodik életévét betöltött zsidó fajú egyént írjanak össze nemre való tekintet nélkül, és a főszolgabírákhoz terjesszék be.
A főszolgabírákat pedig nyomatékosan utasítom, hogy a járásuk területén lakó zsidókat az összeírás alapján hatékonyan ellenőrizzék, megküldve a zsidók névjegyzékét a m. kir. csendőrparancsnokságoknak, egyrészt a csillag viselése, másrészt a lakóhely elhagyásának megakadályozása szempontjából.
Gondoskodjanak továbbá az idegen városokból, községekből beszivárgott zsidók kiutasítása, súlyos megbüntetése, illetőleg internálása iránt azzal, hogy az idegenből beszivárgott zsidónak szállást adót is vonják bűnrészesség címén hatóságilag felelősségre.
Győr, 1944. április 19.

dr. Telbisz Miklós s. k.
alispán.

30. Razziák Szigetben

A vörös köpenytől a sárgacsillagig

A zsidóság gazdasági előretörése Magyarországon már nagyon régen, Szent László király korában megkezdődött, úgyhogy László királynak már törvényben kellett szabályozni a zsidóság jogi helyzetét. A keresztes háborúk során Németországból igen sok zsidó érkezett hazánkba, ezért Kálmán királynak újabb rendszabályokat kellett hoznia fékentartásukra.

A „sárgacsillag" ősével Magyarországon II. Endre király korában találkozunk. Endre ugyanis nem csak azt tiltotta meg, hogy zsidók pénzváltók, sókamarások s vámosok nem lehetnek, hanem elrendelte számukra a vörös köpenyi viselését sárga folttal és csucsos süveggel. IV. László esküvel ígéri, hogy zsidót köztisztségre nem alkalmaz. Voltak uralkodók, akiktől pénzzel különböző jogokat csikartak ki. Mátyás türelmet gyakorolt velük szemben, de gazdasági vonatkozásban több megszorítással vetett gátat térfoglalásuknak. Ötszörös adót vetett ki, megtiltotta, hogy a keresztényeknek adott kölcsönök biztosítására azok ingatlanait lekössék, elrendelte, hogy minden keresztény a zsidót kerülje.

II. József az eddig érvényben lévő megszorításokat feloldotta, kiváltságokat adott nekik. Utódai az ő politikáját követték. A liberalizmus korszakában pedig természetes, hogy a zsidóság teljes valójában kibontakozhatott. És virágzásuk tartott egészen mostanáig, míg a politikai belátás vissza nem szorította őket.

31. GyNH 1936. május 18.

csillag viselése körül visszaélést tapasztalnak, jelentsék fel az illetőt a rendőrségen. Szigorú büntetést fog kapni. (GyNH 1944. május 3.) A felhívás eredményes volt, mert annak hatására hamarosan újabb „bűnösök" kerültek a rendőrbíró elé. A győri rendőrség kihágási bírója 500 pengő pénzbüntetésre és 30 napi elzárásra ítélte özvegy Vidor Salamonné 60 éves győri lakost, egy tanár özvegyét, mert eltakarta ruháján a sárga csillagot. Egyúttal megindították ellene az internálási eljárást. (GyNH 1944. május 17.)

Győrsziget neves személyisége Erdős Renée, a főváros határában, Rákoshegyen építtetett magának villát. A figyelmes tudósító nyomon követte az írónő sorsát és beszámolt olvasóinak a vele történtekről: A kereszténnyé lett ortodox zsidó, Győrszigeti születésű Erdős Renée-nek stájer rendszerű hatalmas villája van Rákoshegyen, illetve már csak volt, mivel közcélra lefoglalták. Egyelőre még ott lakik, de csak egy szoba áll rendelkezésére. Sárga csillagot, régebben kereszténnyel kötött házassága folytán nem visel, de nem is mutatkozik a községben. Az erotikus regények gyártója teljesen visszavonultan él abban a villában, ahonnan rövidesen végleg ki kell majd hurcolkodnia. (GyNH 1944. május 27.) Közlemény jelent meg „illetékes" helyről a zsidó csillag viselésével kapcsolatban: akik hazafias,

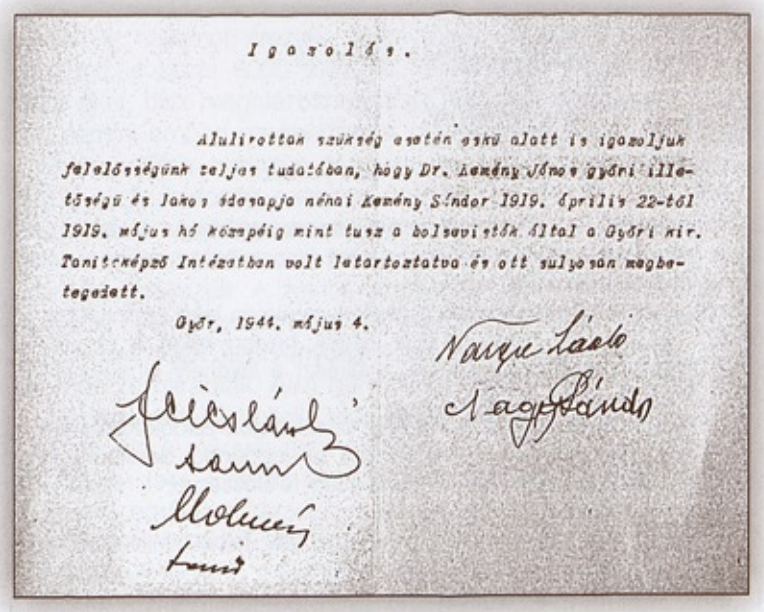

Igazolás.

Alulírottak szünség esetén eskü alatt is igazoljuk felelősségünk teljes tudatában, hogy Dr. Kemény János győri illetőségű és lakos sógornője néhai Kemény Sándor 1919. április 22-től 1919. május hó közepéig mint tusz a bolsevisták által a Győri kir. Tanítóképző Intézetben volt letartóztatva és ott súlyosan megbetegedett.

Győr, 1944. május 4.

32. Igazolás 1944-ben

vagy ellenforradalmi magatartásuk miatt felmentésre tartanak igényt, azok engedélye a csillag viselése alól csak akkor érvényes, ha az illető a revízión már átesett, tehát ha március 22. után keltezett hivatalos igazolása van róla. (GyNH 1944. május 31.)

Rendeletözön

1944. március 29-én közzétették az 1200., 1210., 1220., 1230 és 1240/1944. számú kormányrendeleteket. Ezekkel a rendeletekkel megtiltották, hogy zsidók a háztartásukban nem zsidót alkalmazzanak. Megszüntették a zsidók sajtó-, színművészeti- és filmművészeti kamarai tagságát. Megtiltották, hogy zsidók állami hivatalt töltsenek be. Elrendelték, hogy a zsidók megkülönböztető sárga csillagot viseljenek. Ugyanakkor jelent meg az 1310/1944. számú kormányrendelet, amivel megtiltották a külföldi rádióadások hallgatását. A rendelet megszegőit hat hónapig tartó elzárással fenyegették. (Magyarország történelmi kronológiája III.)

Gépjárművek és más műszaki eszközök

A gépjármű tulajdonosok számára kiadott rendelet először csak bejelentési kötelezettséget írt elő a zsidók részére, talán ezért még számot sem kapott. Határidőt viszont megszabott: A rendelet a Hivatalos Lap pénteki számában jelenik meg és azonnal hatályba lép. (GyNH 1944. március 31.) A 39.820–1921. B. M. számú rendelet 38. § alapján elrendelte a győri rendőrség, hogy a Győr város területén lakó sárga csillag viselésére kötelezett egyének a birtokukban lévő kerékpárokat, motorkerékpárokat és segédmotorokat teljesen felszerelt állapotban, valamint írógépeket, védőtokkal együtt, látcsöveket, fényképezőgépeket szolgáltassák be. (GyNH 1944. május 9.) Ezeket a fényképezőgépeket, mint „zsidók által hátrahagyott" eszközöket 1944. év végén elárverezték.

Hivatalos értesítő

ÁRVERÉSI HIRDETMÉNY

A zsidók által hátrahagyott fényképező gépek 1944 december 23-án 8 órakor a Löwy-féle üzletben (Baross-út) árverés útján értékesítve lesznek.

Az árverésre kerülő gépeket f. hó 21. és 22-én 8—12 és 14—16 óra között a pénzügyi palotában (magasföldszint) állítják ki, ahol azok megtekinthetők.

33. A fényképezőgépek árverezése

— MUNKÁBA A ZSIDÓKAT! Győrött állandó felháborodást kelt az, hogy a zsidók tömegesen sétálnak, bámészkodnak, mikor mentéshez, romeltakarításhoz, de még temetéshez sincs elég munkaerő. Az az általános kívánság, hogy rendeljenek be több zsidó korosztályt. Táborozzanak ezek a csapatok parkokban, honnan azután igényelni lehessen munkaerőt oda, ahol kell. A gonojaival vesződő Győrött ne sétáljon munkabiró sárgacsillagosok száza az utcán.

34.

Telefonok

A március 31-én megjelent rendelet alapján össze kellett írni a zsidók telefonjait. A kormány a magyar honvédelmi törvényben kapott felhatalmazás alapján elrendelte, hogy a zsidó távbeszélő előfizetők három nap alatt írásban a következő adatokat jelentsék be: Az előfizető neve, vallása, foglalkozása, a távbeszélő-berendezés felszerelésének helye és kapcsolási száma. A rendelet, amely kihirdetése napján hatályba lép, a hivatalos lap szerdai számában jelent meg. (GyNH 1944. március 31.) Ennek a rendeletnek is „lemaradt" a száma, a hetilapként megjelenő Dunántúli Hírlap rövid, tömör ismertetést adott a telefonokkal kapcsolatban: „Zsidó telefonok leszerelése Győrött. Körülbelül 240 zsidó telefonját szerelték le Győrött. Ezek közül 69 frontharcos zsidónak visszakapcsolták a telefonját". (DH 1944. április 8.)

Minden zsidó munkaerőt a termelés szolgálatába állítanak

Ma egyik legfontosabb feladat az, hogy a zsidó munkaerőket az ország területén mindenütt a termelés szolgálatába állítsák és ezért munkaalakulatokba fogják beszervezni azokat a zsidókat, akik e pillanatban nem teljesítenek kisegítő munkaszolgálatot, vagy ilyen keretekbe még nincsenek besorozva. Természetesen elvárja az egész ország és elvárják az illetékes hatóságok, hogy minden zsidó azon a munkahelyen, ahova állítják, a legteljesebb odaadással és fegyelemmel végezze munkáját, teljesítse szolgálatát.

Egységes csillagot kell hordaniok a zsidóknak

A most megjelent kormányrendelet értelmében a zsidóknak április 5-től kezdve a zsidó csillagot kell viselniök. Ujabb hatósági rendelkezés intézkedik majd arról is, hogy minden zsidónak egységesen készült csillagot kell viselniök. Mivel az egységes csillagok elkészítése és szétosztása bizonyos időt vesz igénybe, április 5-től minden zsidónak először saját készítésű, tíz centiméter nagyságú sárga csillagot kell viselnie, amit később majd kicserélnek az egységes csillagra.

34.

Vármegyei [illegible] kir. Munkaügyi Felügyelőnek

Székhelyén.

Tudomásomra jutott, hogy egyes községek területén a zsidók mezőgazdasági munkára jelentkeztek és mezőgazdasági munkaszerződést kötnek. A zsidók egyénenkénti elhelyezkedését a falvakra rendkívül károsnak és veszélyesnek tartom, miért is utasítom Címet, hogy ezt akadályozza meg.

A zsidók mezőgazdasági munkavállalása csak nagyobb csoportban és megbízható felügyelet mellett engedélyezhető, mikor is esetleges káros hírverésük megakadályozható. Erre vonatkozó, a munkaszolgálatra való összeírásuk at[illegible] most elrendelem azzal, hogy a névszerinti és községenkénti kimutatásokat a községi jegyzők hozzám soronkívül terjesszék be.

Utasítom a Községi Elöljáróságokat, hogy a zsidók munkavállalási szerződéseita akadályozzák meg.

[illegible]szolgabiró U[illegible]kat felhívom ezen rendelet[illegible]m végrehajtásának ellenőrzésére.

Ezen r[illegible]deletem egy p[illegible]ányát a győri csendőrszárnyparancsnokság 130/kt-1944. sz.megkeresésére annak elintézésekéren szintén megköldöm.

Győr, 1944. április 20.

Dr. Telbisz Miklós sk.
alispán.

A kiadmány hiteléül: [illegible]
vm. irodatiszt

34.

Termelés, a munka frontja

„Minden zsidó munkaerőt a termelés szolgálatába állítanak" – címmel, újabb tervezetről értesítették a zsidó polgárokat. (GyNH 1944. április 4.) Ennek a nagy propagandával beharangozott kezdeményezés nem okozott osztatlan örömet az „aggódó" hatóságoknak Attól tartottak ugyanis, hogy ezáltal eltűnnek szem elől.

Rádiók

A gyorsan cselekvő új hatalom több területen ugyanazt adta a keresztény többségű magyar lakosságnak „jutalmul", amit a zsidóknak büntetésből. A kormány legújabb rendeletének értelmében: Ezentúl csak a szövetséges külföld rádió állomásait szabad hallgatni. A tilalom egyúttal súlyos szankciókat is tartalmazott, melyek alól kivételt képeztek a német csapatok által megszállt területeken működő, és német vezetés alatt álló állomások. (GyNH 1944. április 4.)

Egy újabb rendelet alapján „igénybe vették" a zsidók rádióját. A miniszteri rendelet alapján május 8-, 9- és 10-én a városháza alagsorában lévő, 87 számú helyiségben kellett a készülékeket beszolgáltatni. (GyNH 1944. május 6.) A következő, rádiókról szóló rendelet szerint zsidók a keresztény házaknál sem hallgathatták a rádió adásait. Az a keresztény, aki zsidó részére lehetővé tette a rádióhallgatást, vétséget követett el. (GyNH 1944. május 24.) A belügyminiszter 39089–1944. rendelete engedélyezte, hogy a zsidóktól lefoglalt rádiókból magánszemélyek is igényeljenek – természetesen térítés ellenében. A győri postahivatalban elmondták: *még nem kapták meg a rendeletet, így győri viszonylatban nem intézkedhettek.* (GyNH 1944. június 6.)

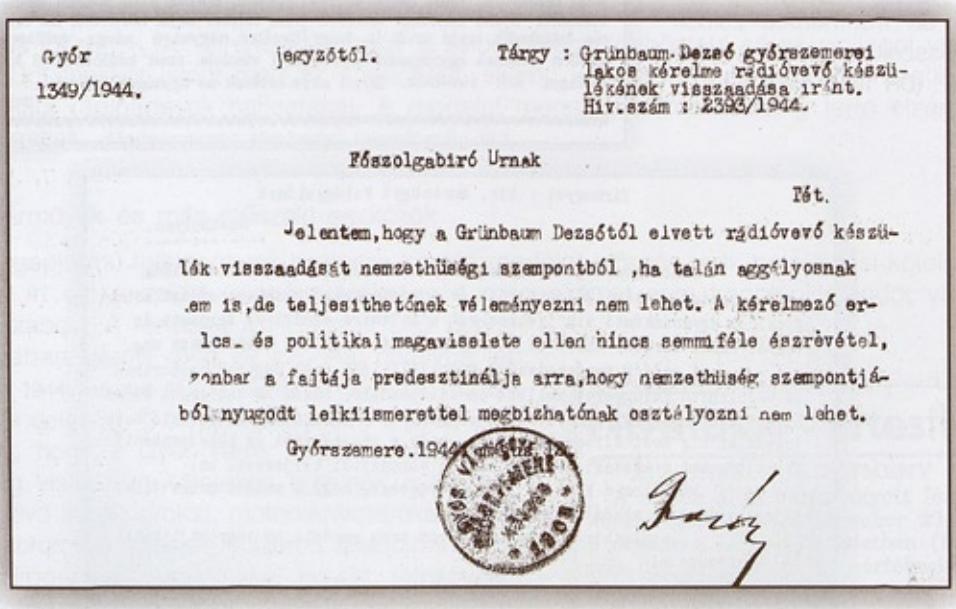

Győr jegyzőtől. Tárgy : Grünbaum Dezső győrszemerei lakos kérelme rádióvevő készülékének visszaadása iránt. Hiv.szám : 2393/1944.
1349/1944.

Főszolgabiró Úrnak

Tét.

Jelentem, hogy a Grünbaum Dezsőtől elvett rádióvevő készülék visszaadását nemzethűségi szempontból, ha talán aggályosnak nem is, de teljesíthetőnek véleményezni nem lehet. A kérelmező erkölcs- és politikai magaviselete ellen nincs semmiféle észrevétel, azonban a fajtája predesztinálja arra, hogy nemzethűség szempontjából nyugodt lelkiismerettel megbízhatónak osztályozni nem lehet.

Győrszemere. 1944. [illegible]

35. Rádiókészülék visszaadásának megtagadása

A városi napilap június 7-én, szerdán, a régóta várt nyugati front, a leghosszabb nap megindításáról adott hírt – amit a németek már vártak – és a benyomulókat természetesen „csaknem tejesen felmorzsolták". A lap második oldalán p–j– röviden reflektált az eseményre: Megindult az invázió, amiről Győr közönsége már kedden délelőtt tudomást vett a rádióból.

Örömmel láttuk, hogy nem elborult, sőt ragyogó arcok tárgyalták az invázió megindulásának első híreit. (GyNH 1944. június 7.) Amiről a helyi lap nem számolt be: a pénzügyigazgatóság jelentése szerint mintegy 700 darab rádiót szolgáltattak be a törvénytisztelő győri zsidó családok, vállalkozások és egyesületek.

Utazás

A minisztertanács ülésén újabb határozatokat hoztak, melyek egyikében hozzájárultak a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter legújabb rendeletének tervezetéhez, amiben korlátozni fogják a zsidók utazását. (GyNH 1944. április 6.) Nem kellett sokáig várni, napokon belül megjelent a hivatalos rendelet, amely szerint: a zsidók nem használhatnak taxit, autót, nem utazhatnak gyorsvonaton és hálókocsiban sem sebesvonaton, vagy gyors sínautóbuszon (gyors motorvonaton), nem jogosultak sem étkező- sem hálókocsi használatára. (GyNH 1944. április 9.) Az újabb szigorító rendelet a zsidók utazását nem csupán korlátozta, hanem egyúttal büntette is. A zsidóknak az utazási kérelmük mellé 10 pengős beadványi, majd a kiadott engedélyre 20 pengős kiadványi illetéket kellett fizetniük. (GyNH 1944. április 29.)

Április, május

A gettósítás törvénye. 1944. április 4-én a belügyminisztériumban tartott értekezleten pecsételődött meg a magyar vidék zsidóinak sorsa. Ezen a megbeszélésen részt vett Eichmann, a Sonderkommandó vezetője és tisztjei, valamint a magyar belügy legmagasabb rangú tisztviselői, és ezen a napon határoztak a zsidóság további sorsáról. A módszerről fennmaradt az Endre László által készített tikos belügyminiszteri rendelet, mely a 6163/1944. res. számot viseli. Tárgy: „Zsidók lakhelyének kijelölése. Részletek a rendeletből: A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. A zsidók összeszedését a területileg illetékes rendőrség és a m. kir. csendőrség végzi. A német biztonsági rendőrség tanácsadó szervként a helyszínre ki fog szállni, akikkel a zavartalan együttműködésre különös súlyt kell helyezni."

A zsidók összegyűjtésével és elszállításával egyidejűleg a helyi hatóságok bizottságokat jelöljenek ki, amelyek a zsidók lakásait és üzleteit az eljáró rendőri és csendőri közegekkel együtt lezárják, és külön-külön lepecsételik. A kulcsokat a zsidó nevével és pontos lakcímével ellátott és lepecsételt borítékban az eljáró közegek a gyűjtőtábor parancsnokának adják át. Azokat a romlandó tárgyakat és élőállatokat, amelyek termelési célokat nem szolgálnak, elsősorban a honvédség és közbiztonsági szervek, másodsorban a helyi közellátás céljaira kell igénybe venni. Pénzt és értéket (arany, ezüstneműek, részvények stb.) az előbb említett eljáró szervek vegyék őrizetbe és azok mineműségét feltüntető rövid jegyzék és ellenjegyzék ellenében adják át a városi hatóságoknak és községi elöljáróságoknak.

Az elszállítás fogolyként vonaton, szükség esetén városi, illetve községi elöljáróságok által kirendelt előfogatokon történjék. Az elszállítandó zsidók csak a rajtuk lévő ruházatot, legfeljebb két váltás fehérneműt és fejenként legalább 14 napi élelmet, továbbá legfeljebb 50 kg-os poggyászt, melyben az egyneműek, takarók, matracok súlya is bennfoglaltatnak, vihetnek magukkal. Pénzt, ékszereket, arany- és más értéktárgyat nem. (Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon) (A rendelet kiadásának eléggé furcsák a körülményei. Ezt a rendeletet április 7-én tették közzé, jóllehet az előterjesztő Endre László államtitkári kinevezése csak négy nappal később, április 11-én jelent meg a hivatalos lapban. Úgy látszik ez akkor a magyar urakat, cseppet sem zavarta.) A győri zsidók a római kettes

csendőrkerülethez tartoztak, így ők a viszonylag korai megsemmisítésre voltak kijelölve. Az április negyedikei értekezlet után kibontakozott a magyar belügyi államtitkárok magas szintű szervezőképessége. Először is felállították a magyar zsidótlanító különítményt: Nemzetközi Beraktározási és Szállítási Kft. néven. Székhelyüket Budapesten, a Semmelweis utca 6. alatt, a Vármegyeháza hátsó részében rendezték be. (Karsai Elek: Ítél a nép) A magyar zsidótlanító különítménynek nem kellett tervezgetni, hanem azonnal munkához látott. Az időzítést sem bízták a véletlenre, Peszáh ünnepén, a Kárpátalján megkezdték a zsidók összegyűjtését.

A zsidók gyógyszertári jogosítványa

A hivatalos lap április 14-iki (83) száma közli a m. kir. minisztérium 1370 számu rendeletét. Eszerint személyjogu gyógyszertár engedélyese vagy haszonélvezője zsidó nem lehet. Reálgyógyszertári jogot zsidó sem élők közötti jogügylettel, sem végintézkedés alapján vagy törvényes örökösödés jogcimén nem szerezhet.

A zsidó tulajdonban levő reáljogu gyógyszertár vezetését abban az esetben, ha azt a zsidó tulajdonos vagy más zsidó gyógyszerész vezeti, azt a belügyminiszter hatósági vezetőre bizza.

A rendelet rendelkezései nem terjednek ki az 1914—18. világháboruban kitüntetett és a 75 százalékos hadirokkant zsidókra.

36. Gyógyszerészek korlátozása

Közben az Országos Orvosi Kamara választmánya állást foglalt a zsidó orvosok helyzetével kapcsolatban. Elhatározták, hogy az orvosi karban is a numerus nullus bevezetését szorgalmazzák. (GyNH 1944. április 5.) Moszkvából érkezett ideológiai felvilágosítás jelent meg a helyi lapban. *„Moszkvai zsidók könyörgése a vörös hadsereg győzelme érdekében"* – címmel kifejtette a szerző, hogy Moszkvában a zsidók nagyszabású gyűlést tartottak. Több órán át imádkoztak orosz és jiddis nyelven, kérték Isten kegyelmének segítségét a vörös hadsereg számára. Sztálinhoz üzenetet intéztek, ebben ígéretet tettek, hogy minden zsidó erőt latbavetnek Moszkva győzelme érdekében. (GyNH 1944. április 5.) Két nappal a Győrt ért hatalmas légitámadás után, amikor a város ezer sebből vérzett, a *bombakárosultak figyelmébe* ajánlott tudnivalók között értesítették az érintetteket, hogy gondoskodnak a lakás nélkül maradtak elhelyezéséről. A város szükségszállásokon helyezte el a bombakárosultakat, de gondoskodott rendes lakásról is. A polgármester törvényadta jogával élve igénybe veszi a zsidó lakásokat. Ezek felajánlására felszólította a zsidó ügyeket intéző zsidó hitközség vezetőségét. Egyúttal értesítette a rászorultakat, hogy a ház-, illetve házcsoport légóparancsnokságával igazoltassa, akinek lakásra van szüksége. (GyNH 1944. április 15.) Április 16-án, megjelent a zsidók gyógyszertári jogosítványát korlátozó rendelet, amelyik a zsidók újabb területről való kiszorítását tartalmazta. (GyNH 1944. április 16.)

Az április 13-án Győrre mért hatalmas bombatámadás során becslések szerint közel hatszáz ember veszítette életét, vagy tűnt el. Sok áldozatot nem lehetett azonosítani. A bombázás elsősorban a vagongyárat, Gyárvárost, Révfalut és Pataházát érintette. A zsidók által lakott területek akkor mentesültek a bombázástól. Négy izraelita polgári személy óvóhelyen veszítette életét.

Zsidó vagyon

1944. április végén mindössze két hét állt a zsidóság rendelkezésére ahhoz, hogy bejelentse az összes ingó és ingatlan, valamint magánvagyonát. A bejelentést az 1600/1944. M. E. számú rendelet alapján, formanyomtatványon, a személyi adatokon kívül tizenegy fejezetben kellett megtenni. A bejelentés első fejezetében a házbirtokot, a másodikban a beépítetlen községi (városi) telkeket kellett nyilatkozni. A harmadik fejezet hét kategóriájában a lakberendezési-, ruházati-, háztartási- és műtárgyakat, szőnyegeket,

ezüstneműeket és egyéb fényűzési tárgyakat kellett felsorolni. A negyedik fejezetben haszonbérletről, haszonélvezetről vagy erdőkitermelési jog tárgyául szolgáló ingatlanokról kellett nyilatkozni. Az ötödik fejezet az értékpapírok felsorolására szolgált, és még arra is kitért, hogy melyik pénzintézetnél vannak letétben. A hatodik fejezet a nemesfémek, értéktárgyak és ékszerek tizenegy rovatával nagyon alapos bejelentést írt elő. Itt kellett arról nyilatkozni, hogy mennyi a bejelentő tulajdonában lévő színplatina-, a platinaötvözet-, a színarany-, az aranyötvözet-, az aranyvegyület-, a bánya és hordalékarany súlya. Mennyi platinából és aranyból készült tárgy van a birtokában. Végül a család ékszereiről, drágaköveiről és igazgyöngyeiről kellett részletes ismertetést adni. A hetedik fejezet a követelések, takarékbetétek, folyószámla egyenlegek és az adósok felsorolására szolgált. A nyolcadik fejezetben az egyéb vagyontárgyakról, például a személy és tehergépjárművekről kellett nyilatkozni. A kilencedik fejezet a kereskedelmi vagy ipari vállalat (üzlet, üzem) nyersanyag és árukészletének valamint a berendezés értékének felsorolására szolgált. A tízedik fejezetben arról kellett nyilatkozni, hogy nevezett bérel-e, ha igen melyik pénzintézetnél páncélrekeszt? A tizenegyedik fejezet arra szolgált, hogy a bejelentő felsorolja tartozásait. Ezekhez a bejelentésekhez több esetben hihetetlenül aprólékos és részletes mellékleteket csatoltak. Az üzletben lévő árukészlet leltározása során pengőre-fillérre kiszámolták az árakat. Annak ellenére, hogy Győrben a megadott, április 30-i határidőig kettőezer ilyen bevallás készült sajnálatos módon a levéltárban jelenleg nem lelhetők fel.

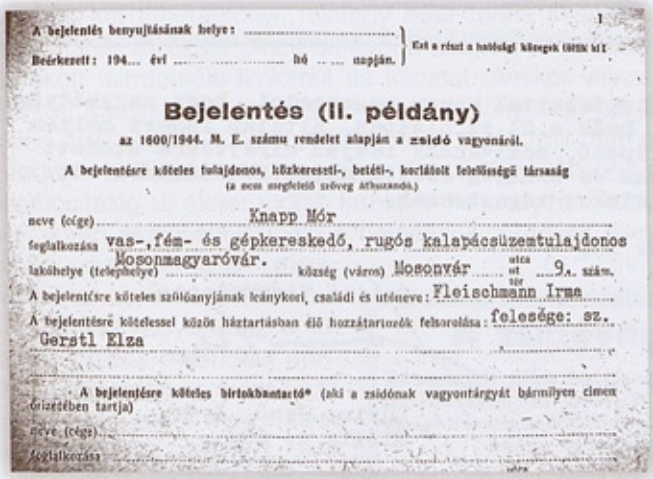

A bejelentés benyújtásának helye: .....
Beérkezett: 194... évi ..... hó ..... napján.
Ezt a részt a hatósági közegek töltik ki

Bejelentés (II. példány)

az 1600/1944. M. E. számu rendelet alapján a zsidó vagyonáról.

A bejelentésre köteles tulajdonos, közkereseti-, betéti-, korlátolt felelősségü társaság
(a nem megfelelő szöveg áthúzandó.)

neve (cége) Knapp Mór
foglalkozása vas-,fém- és gépkereskedő, rugós kalapácsüzemtulajdonos
lakóhelye (telephelye) Mosonmagyaróvár. község (város) Mosonvár utca út tér 9. szám.
A bejelentésre köteles szülőanyjának leánykori, családi és utóneve: Fleischmann Irma
A bejelentésre kötelessel közös háztartásban élő hozzátartozók felsorolása: felesége: sz. Gerstl Elza

A bejelentésre köteles birtokbantartó* (aki a zsidónak vagyontárgyát bármilyen címen őrizetében tartja)
neve (cége)
foglalkozása

37. Formanyomtatvány

Ezeket a vagyonbejelentési formanyomtatványokat a pénzügyigazgatóságtól kellett kérni az érintetteknek. A rövid határidőre tekintettel a helyi napilap *Közellátási hírek* rovatában eligazítást adott a zsidó iparosok és kereskedők részére. Értesíti a közellátási hivatal a lezárt zsidó üzletek tulajdonosait, hogy az 1600–1944. M. E. sz. rendelet értelmében megteendő vagyonbejelentés elkészítéséhez szükséges leltározás végett üzlethelyiségeik kulcsait folyó hó 20-án, a mai napon a közellátási hivatalban (Baross út) a hivatalos órák alatt átvehetik, egyben ugyanott a részletes utasításokat megkapják. A közellátási hivatal figyelmezteti a közönséget, hogy a zsidó üzletek az árusítást csak folyó hó 25-én fogják megkezdeni és csak akkor adhatják ki a náluk feldolgozásra, vagy javításra átadott árucikkeket is. **(GyNH 1944. április 20.)** Szigorú figyelmeztetés szólt a nem zsidókhoz: *Internálják azokat a keresztényeket is, akik zsidó vagyontárgyak megőrzésére vállalkoztak.* A rövid írásban szerepel egy jogvesztő határidő, 1944. március 22., amíg bármit büntetlenül át lehetett adni, ami ezután került átadásra, az már szabálytalan volt, és súlyos büntetéssel járt. **(GyNH 1944. április 21.)**

1944. április 22-én fontos rendelet jelent meg: *„Minden zsidó üzletet be kell zárni”.* A kereskedelmi miniszter a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában a napokban megjelent kormányrendeletben kapott felhatalmazás alapján, azonnali hatállyal

elrendelte a zsidó kereskedések bezárását. Intézkedés történt, hogy a zsidó kereskedők keresztény alkalmazottai illetményeiket minden körülmények között megkapják. A zár alá kerülő árukészleteket és berendezési tárgyakat további intézkedésig senki sem jogosult átadni, vagy elidegeníteni. Ez természetesen nem vonatkozik a romlandó árukra, amelyek keresztény kereskedők útján kerülnek forgalomba. Ennek a rendeletnek a szellemében intézkedett a város polgármestere: „Győr szab. kir. város polgármestere 4311–1944. sz. Hirdetménye, a zsidókereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vétele tárgyában". (GyNH 1944. április 22.) Az országos statisztika 35 000 zsidók elleni feljelentése között néhány győri eset is előfordult: Ékszerrejtegetés miatt letartóztatták Lőwy Nándor szabómestert és Obál János főszabászt – adta hírül a helyi lap. A rendőrség arról értesült, hogy Lőwy Nándor Baross úti szabómester a tulajdonában lévő nagy értékű ékszereket főszabászának, Obál Jánosnak a lakásán rejtette el. A rendőrség váratlanul házkutatást tartott a főszabász lakásán, és ennek során negyven darab, különböző arany ékszert, karkötőket, aranyórákat, briliáns ékszereket, fülbevalókat, pecsétgyűrűket, mandzsettagombokat találtak, amelyek értéke több mint ötvenezer pengő. Ezen felül hatvanezer pengő készpénz és Lőwy nevére kiállított 35 000 pengős takarékkönyvet foglalt le a rendőrség Obál Jánosnál. Találtak még 50 darab félkilós Albus szappant, zsákszám cukrot, borotvaszappant és más egyebeket. A rendőrség mindezt lefoglalta, Lőwyt és Obált letartóztatta ékszerrejtegetés miatt és az internálási eljárást megindította ellenük. (GyNH 1944. április 23.) Voltak, akik az elrejtésnél sikerrel jártak, ezt bizonyítja a visszatérő Lőrinc Jenő kérelme:

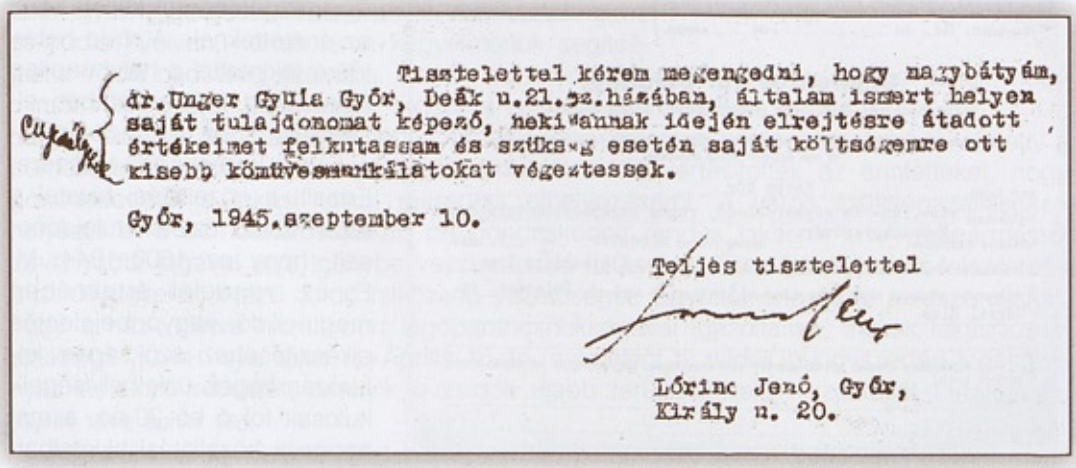

Tisztelettel kérem megengedni, hogy nagybátyám, dr. Unger Gyula Győr, Deák u. 21. sz. házában, általam ismert helyen saját tulajdonomat képező, nekünknek idején elrejtésre átadott értékeimet felkutassam és szükség esetén saját költségemre ott kisebb kőmüvesmunkálatokat végeztessek.

Győr, 1945. szeptember 10.

Teljes tisztelettel

Lőrinc Jenő, Győr,
Király u. 20.

38. Lőrinc Jenő falbontásra kért engedélyt

Azt kérdezték az érintettek, hogy kinek és hogyan fizessenek a zsidó bérházakban lakók. Kérdésükre Koller Jenő polgármester válaszolt: a zsidó házak lakói, bérlői rendesen fizessék be lakbérüket az illető zsidó háztulajdonosnak, az ugyanis köteles vagyonáról, jövedelméről bejelentést tenni. A zsidó vagyon bejelentési kötelezettség nem csak a zsidókra vonatkozott, hanem azokra a keresztényekre is, akiknek a birtokába, vagy őrizetébe valamilyen zsidó vagyontárgy került. (GyNH 1944. április 28. és 29.)

Egy székesfehérvári tudósításból kiderült, hogy a zsidók értékeinek elrejtése, befalazása nem győri specialitás volt. Ott egy befalazott óndobozból arany és ezüst ékszerek kerültek elő. (GyNH 1944. május 6.) Ebből a történetből az is kiderült, hogy az elrejtő 80–90

pengőért vásárolta az arany grammját. Arról az egyszerű tényről, hogy két év alatt az aranyhoz képest ezerötszáz százalékkal leértékelődött a magyar fizetőeszköz, szemérmesen hallgattak a hatóságok. (1942-ben egy gramm arany 5 pengő 76 fillérbe került, 1944-ben már 80–90 pengőbe. 5,76 x 1500 % = 86,4 pengő.) Arról viszont egy nappal korábban beszámolt a helyi napilap – igaz, stockholmi jelentésre hivatkozva –, hogy Angliában 700 százalékos volt az árdrágulás,

A helyi lap tudósítói azonnal szolgáltak áruelrejtési és átadási esetek ismertetésével. „Ne fogadjon el senki a zsidók által hirtelen odaajándékozni szándékolt bútort és másféle holmit. Semmit a zsidókkal és semmit a zsidóktól! El kell szakadnunk egészen tőlük, ne vigyünk semmiféle emléket ebből a gyászos, végre felboruló magyar-zsidó házasságból a zsidómentes jövőbe" – zárult az első írás. A másik címe: *Eltette későbbi időkre,* mintha csak a kutató kétkedésére adna választ. Példák sorával – a magkereskedő eladja, a szűcs és a szatócs eldugja – magyarázza meg az olvasóknak az akkori idők sorskérdését, és levonja a végső következtetést: „Hát most majd rövidesen megtanulják, hogy a mi törvényünk itt a törvény. De ez a tanulás mindig keservesebb lesz, ha nem javulnak meg." (GyNH 1944. május 6.)

Ahhoz, hogy zsidó vagy nem zsidó kereskedő 1944-ben áruelrejtéssel nagy kockázatot vállaljon magára, nem is kellett a személyes részvétele. Győrött közismert és nagy megbecsülésnek örvendett Réger Frigyes, *A vágy hamuja* című életrajzi novelláskötetében leírja, miként segített egykori főnökének – az ő tudta nélkül. A főnök úr, akinél Frigyes 1940 és 1943 között a kereskedőszakmát tanulta, a háború alatt egy alkalommal vásárolt két teherautónyi, mintegy húsz tonna szappant. Frigyes anélkül, hogy bárkinek szólt volna, az egyik pince sarkában elrejtett tíz láda, összesen hatszáz kilónyi szappant. Rárakott mindenféle limlomot és kacatot. Amikor visszajött a háború után, meglátogatta egykori főnökét, aki elmondta, hogy mekkora nagy az áruhiány és csak tengődnek, mert nincs mit eladni. Ekkor ő bevallotta, hogy mit tett egy évvel korábban. És csodák csodája, a hatszáz kiló szappan ott volt sértetlenül a lomok alatt, amivel azután az államosításig új életet tudtak kezdeni. Amennyiben ezt a vagyonbevallások és ellenőrzések során észrevették volna a hatóságok, biztosan elkobozzák, és a semmiről sem tudó főnök urat internálják. (Réger Frigyes: A vágy hamuja)

A zsidó vagyon bejelentéséről, aminek határideje április 30-án lejárt, a következő beszámoló jelent meg: (GyNH 1944. május 7.)

Sajnálatos módon ebből a vaskos iratcsomóból egy darab bejelentés, vagy melléklet sem található. A pénzügyigazgatóság egyik dobozában van egy kézzel írt feljegyzés: kiemelve 1946. (GyMSMGyL Győri Levéltára VI. 105.) (Összehasonlítási, vagy csupán tájékoztatási adatként néhány soros apró hír jelent meg Nagyváradról, amelyik hasonló nagyságú város volt, mint

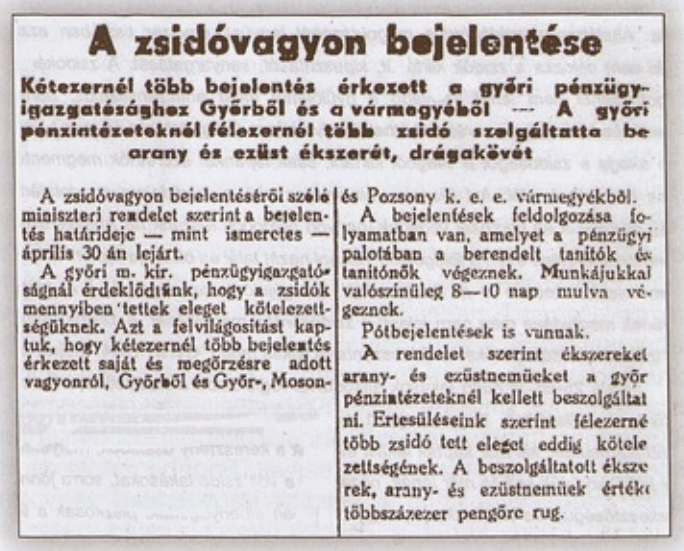

A zsidóvagyon bejelentése

Kétezernél több bejelentés érkezett a győri pénzügyigazgatósághoz Győrből és a vármegyéből — A győri pénzintézeteknél félezernél több zsidó szolgáltatta be arany és ezüst ékszerét, drágakövét

A zsidóvagyon bejelentéséről szóló miniszteri rendelet szerint a bejelentés határideje — mint ismeretes — április 30 án lejárt.

A győri m. kir. pénzügyigazgatóságnál érdeklődtünk, hogy a zsidók mennyiben tettek eleget kötelezettségüknek. Azt a felvilágosítást kaptuk, hogy kétezernél több bejelentés érkezett saját és megőrzésre adott vagyonról, Győrből és Győr-, Moson- és Pozsony k. e. e. vármegyékből.

A bejelentések feldolgozása folyamatban van, amelyet a pénzügyi palotában a berendelt tanítók és tanítónők végeznek. Munkájukkal valószínűleg 8—10 nap multva végeznek.

Pótbejelentések is vannak.

A rendelet szerint ékszereket arany- és ezüstnemücket a győr pénzintézeteknél kellett beszolgáltatni. Értesüléseink szerint félezernél több zsidó tett eleget eddig kötelezettségének. A beszolgáltatott ékszerek, arany- és ezüstnemücek értéke többszázezer pengőre rug.

39. A zsidóvagyon bejelentése GyNH 1944. május 7.

Győr. Ötvenmillió értékű aranyat jelentettek be a nagyváradi zsidó tulajdonosok. Kétezerötszáz zsidó ingatlant tartanak nyilván a nagyváradi kir. Járásbíróság telekkönyvi hivatalánál. (GyNH 1944. május 7.) A pénzügy-igazgatóság egyik tisztviselőjének jelentése szerint a zsidók által bevallott összeg 60 millió pengőt tett ki, „de a vagyontárgyak lényegesen nagyobb összeget képviselnek".

Édes zsidó vagyon. A lakosság lelki ráhatása során a belügyi kormányzat hétnapi határidőt és büntetlenséget ígért azoknak a keresztényeknek, akik anyagi előnyök vagy helytelenül értelmezett felebaráti szeretet okán zsidó értékeket vettek magukhoz, ha azokat a megszabott határidőn belül leadják. (GyNH 1944. május 17.)

Az új nagyváradi főispán beiktatása alkalmából Jaross belügyminiszter a zsidókkal kapcsolatban az alábbi kijelentéseket tette. „Aki ma úgy érzi, és úgy látja jónak, hogy neki kötelessége megvédeni esetleg rosszabb sorba került úgynevezett embertársait, annak azt mondom: válasszon azonnal és örökre a kettő között! Vagy 13 és fél millió magyar érdekében hajlandó politikát csinálni és ezek sorsával vállal közösséget, vagy a néhány százezer emberrel, aki nem tartozott sohase a magyar közösségbe! – Hosszan tartó taps és ünneplés követte a miniszter beszédét. Meggyőződtem arról, hogy a városban a zsidók szeparálódtak. A város megoldotta ezt a kérdést és a megoldás megfelel a kor követelményeinek. A kérdés azonban ezzel nincs lezárva. A kormány lépésről lépésre halad előre. Nem akarok erről részletesen nyilatkozni, hangsúlyozom azonban, hogy mindaz, amit vagyonban, kincsekben és értékekben a zsidóság kapzsisága össze tudott gyűjteni, az megszűnt az ő vagyona lenni, az most a magyar nemzet vagyona. Ez a vagyon azonban nem lehet egyszerűen ajándékozás tárgya. Ezzel a nemzet egyetemének kell gazdálkodnia, azt bele kell építeni a nemzeti gazdálkodás vérkeringésébe, úgy, hogy minden becsületes dolgozó magyarnak jusson belőle! – Lelkes éljenzés és taps fogadta vitéz Jaross Andor beszédét." (GyNH 1944. május 18.)

Nem volt véletlen a hatalom és minden szintű hatóság érdeklődése a zsidók vagyona iránt. Kései utódok becslése szerint 1944-ben, a zsidók a lakosság kevesebb, mint 10%-át tették ki, ugyanakkor a nemzeti vagyonnak mintegy 20%-a fölött rendelkeztek. A zsidók magyarországi történetének nagy tudósa Lévai Jenő, a háború előtti utolsó 1938-as békeévben nyolc-, kilencmilliárd pengőre becsülte a magyar zsidók vagyonát. 1942-es aranyárfolyammal számolva, ez 8,5 milliárd osztva 5760-nal egyenlő 1 475 694, 5 kilogramm. Szorozzuk meg először is ezerrel, így középértéken kapunk 1 475 694 500 grammot. 2010-ben egy gramm arany négy-, és hatezer forint között mozog. Szorozzuk össze: 1 475 694 500 x 5000 = 7378 472 500 000, hétezer-háromszázhetvennyolcmilliárd, négyszázhetvenkettő-millió, ötszázezer forint.

Május 23-án szenzációs elrejtésekről, és leleplezésekről értesülhetett a közvélemény. *„Falbarejtett ékszerek egy győri zsidó ékszerésznél.* Az egyik zsidó győri ékszerésznél befalazva nagymennyiségű és hatalmas értékű ékszert találtak. A nyomozás folyik, részleteket legközelebb közlünk". (GyNH 1944. május 23.) *Befalaztatta az aranyat a pince oldalába a zsidó ékszerész felesége* – című bűnügyi tudósításból kiderültek a részletek. Freund Vilmos Baross út 33. szám alatti ékszerész még a háború előtt kiment Amerikába. Freundné a testvére Engel József, valamint zsidó ismerőse Falk Vilmos lakásában illetve pincéjében nagy értékű ékszereket, közel két és félkiló aranyat rejtett el. A rendőrség mindhármukat őrizetbe vette a megtalált értékeket pedig lefoglalta. (GyNH 1944. május 24.) Harmadnap, tehát a tényfeltárás után két nappal már a rendőrbíró ítélete is megszületett. Freund Vilmosnét, Ilona nevű leányát, Engel Józsefet és Falk Vilmost 30–30 napi elzárásra és internálásra ítélte a lefoglalt nagy értékű vagyont pedig elkobozták. (GyNH 1944. május 25.) Kézre került a csepeli Weisz család húsz, nagyméretű ládába csomagolt értéke. Pesten Keleti Chaim Ernő ügyvéd lakásán 83 kiló színarany és briliánsok voltak

a falba rejtve. A magyar sajtó javasolta, hogy pecsételjék le a részvényeket, és amelyiket nem pecsételtetik le az értékét veszíti. (GyNH 1944. május 23.)

A polgármester 872–1944. számú hirdetménye ismertette az 58 000–1944. K. K. M. rendeletet, mely szerint az 1600–1944. M. E. rendelet hatálya alá eső zsidó iparos és kereskedő üzletét, üzemét, irodahelyiségét le kell zárni, és ezt bejelenteni a városháza, földszint 11. alatt. Ezután a lezárt és bejelentett helyiségekben csak a polgármester engedélyével szabad tartózkodni. (GyNH 1944. május 23.)

Vitéz Turvölgyi Albert dr. miniszteri tanácsos, a zsidó vagyon kormánybiztosa válaszolt azokra a kérdésekre melyek arra irányultak, hogy mire fordítja az állam a hatalmas értéket képviselő zsidó vagyont? Három fő tételt kell belőle kifizetni, először is fedezni a háború költségeit, másodszor viselni a bombakárokat, harmadrészt pedig ebből kívánják megoldani a magyar-fajta megerősítését célzó szociális problémákat – adta meg a választ Turvölgyi dr. (GyNH 1944. június 20.)

A városi hatóságok felhívást adtak közre: Az elhagyott zsidó lakások ingóságainak leltározását a kir. pénzügyigazgatóság már megkezdte, s megindult a lakások kiürítésének, az ingóságok központi raktárakba gyűjtésének munkája is. Ehhez a nagy munkához kerestek adminisztratív munkatársakat, szakértőket, ellenőröket és irodista lányokat. Munkájuk végzése előtt esküt tettek, és a munkáért fizetést kaptak. (GyNH 1944. június 23.)

Június 24-én a zsidók itt maradt bútorainak sorsával foglalkozott a helyi lap tudósítója. Komoly gondot okoz a hatóságoknak a zsidók lakásaiban maradt bútorok sorsa. Javasolta, hogy a raktárakban ne legyenek összezsúfolva a bútorok, sőt halálos vétek volna az értékes és tisztán tartott bútorokat összekeverni a lim-lomokkal, és nem szabad az összevaló garnitúrákat szétszedni, elkeverni, mert így értékük nagyon csökken. Másik cikkében a raktárakba összegyűjtött kisebb tárgyakat és ruhaneműket szemlélte meg a szerző. *És mi lesz a zsidó holmikkal?* – címmel helyszíni beszámolót közölt. Nagy raktárak teltek meg már azokkal a holmikkal, miket a zsidók elköltözésekor az udvarokon hagytak, mert ötven kilós csomagjaikba nem fért bele. Bőröndök hosszú sorát láttuk a raktárban. A bőröndökben mennyi finom szappan! Van egy kosár, egészen szegény zsidó családtól maradt. Békebeli Schicht szappan van benne vagy harminc kiló! (Amikor május végén felszólították a zsidókat, hogy költözzenek ki Szigetbe, annyi holmit vihettek magukkal, amennyit tudtak – volt, aki lovas kocsit fogadott – talán még kettőt is fordultak. Onnan már csak annyit vihettek magukkal a Budai útra, amennyit kézben, vagy a hátukon el tudtak vinni. A többit ott kellett hagyniuk, vagy a csomagátvizsgálás során vették el tőlük. A szigeti keresztény lakók napokig nem mehettek vissza lakásaikba, mert még nem érkeztek be a kulcsok. Tehát hatóságilag összegyűjtötték az ott maradt legkülönfélébb holmit, ami azután bekerült a gyűjtőraktárakba.) (GyNH 1944. június 24.) A győri zsidók sorsáról és vagyonának elrablásáról megindító szép írásokat találunk Gerencsér Miklós 1973-ban megjelent könyvében.

Bepillantás a győri lakáshivatal emberfeletti munkájába című írás sok mindenre rávilágít. Azt mondja a közönség – legalábbis sokan így gondolkodnak –, felszabadult mintegy 1500 zsidó lakás, hogyan lehet tehát most szükség (hiány) lakásban, hogyan van az, hogy mégsem lehet lakást kapni, amikor válogatni is lehetne benne? Ezzel szemben illetékes helyen utalnak arra, hogy a várost ért bombatámadással és ezt nyomon követve a Budai úti barakktelepnek a kiürítésével, több mint 1000 család számára vált szükségessé új lakásnak a kijelölése. (Egy korábbi adatsorban 935 zsidó ingatlan, vagy ház – sőt palota – szerepelt.) Ebből a riportból pedig kitűnik – mert nem cáfolták az illetékesek –, hogy a 935 házban összesen 1500 lakás volt, tehát összesen 565 lakást adtak bérbe a zsidó háztulajdonosok. (GyNH 1944. július 2.)

Július 4-én – a várost ért második nagy méretű bombatámadás után – ismét a zsidók bútorai ügyében fejezte ki aggodalmát a helyi napilap: egészen fiatal suhancok emelgették volna le a bútorokat a kocsiról, azaz emelték volna, ha bírták volna, de csak húzták, nyúzták. Hogyan lehet, hogy a drága, állítólag 18 pengős napszámért kölyköket állít be férfimunkába a fuvaros? Ez a bútor most nemzeti vagyon, hát vigyázni kell rá. (GyNH 1944. július 4.) (Feltűnő a 18 pengős napszám. 1938-ban nehéz fizikai vagy mezőgazdasági munkáért egy pengő napszámot fizettek. Vagy tekinthetjük 1800 százalékosnak a pénzromlást.)

Az éber pincér. Mosonban történt: Schneider Ernő zsidó szállító, az udvarán lévő kőrakás alá rejtett el komoly értékeket. Kocsisa megtalálta és vendéglőkben kezdte eladogatni az aranyérméket és egyéb holmikat. Az egyik éber pincér feljelentette. Őrizetbe vették a kocsist és azokat, akikhez került az értékekből. Schneider sorsáról nem tett említést a tudósító. (GyNH 1944. július 1.) A soproni gettóban razziát tartottak a hatóságok, ahol a motozás során nagyon sok be nem jelentett érték került elő. Sok ékszert, drágakövet és készpénzt találtak a gettóban lévőknél. (GyNH 1944. július 6.)

Elrejtett zsidó értékeket találtak Rábapatonán is. Az elöljáróság a csendőrséggel együtt leltározta fel a 70–80 ezer pengő értékű dolgokat, melyek a néhai dr. Kallós Henrik győri ügyvéd özvegyétől kerültek „légiveszély" ellen Rábapatonára. *„70–80 ezer pengő érték ez csak. „Hol lehet a többi?"* – tette fel kérdését a helyi lap munkatársa. (GyNH 1944. július 13.) Öt nappal később a lap visszatért az esetre. Néhai Kallós Henrik ügyvéd, kormányfőtanácsos, hitközségi elnök, a győri szabadkőműves páholy nagymestere tekintélyes örökséget hagyott özvegyére. Amikor a méltóságos asszonynak fel kellett varrnia a Dávid-csillagot, mielőtt a gettóba vonult volna, igyekezett értékeit különböző helyeken elrejteni. Egy része a Győr megyei Rábapatonára került légiveszély ellen. A rábapatonai csendőrség azonban felfedezte a rejtekhelyet és az ott lévő Kallós-értékeket. A községi elöljáróság a csendőrséggel együtt most leltározza az özv. Kallós Henriknétől eredő, most már nemzeti vagyont. (GyNH 1944. július 18.) (Kallós Henrik alig hat évvel korábban, mint az egyik hitfelekezet vezetője ott ült Darányi miniszterelnök mellett a városi kultúrházban tartott rendezvényen, az emelvényen.)

A Győrt ért negyedik bombatámadás szeptember 20-án, óriási károkat okozott azáltal, hogy nagyon sok gyújtóbombát dobtak le a városra. Ekkor kapott találatot a pénzügyi palota, ahol a legtöbb zsidó vagyontárgyat őrizték. De a sorok közt olvasva több értékes információt lehet találni, például: *„Kormányrendeletre ezt a holmit mindenütt leltározni kellett és el kellett raktározni. Ez Győrött meg is történt, részben még folyik. Nagy gondot okozott azonban a raktárak kérdése. Minden lehető helyen raktak el zsidó holmit, természetesen csak olyan helyen, hol őrzése és kezelése lehető volt. Látjuk, hogy kávéházak helyiségeiben* (a Baross úti Hungária kávéházban, de zsidó holmit raktároztak az üzemek szabad helyiségeiben, például a Gráb gyár emeletén) *is van már zsidó holmi és még mindig nem elég a raktár. A pénzügyi palotában igen jó és nagy raktárhelyiség volt a régi dohányraktár. Itt jó pincék vannak. Mikor rendelet jött, hogy a bombakárosultakat ebből a holmiból kell kielégíteni, természetes volt, hogy olyan raktárban folyhat ez, hol mindenféle holmit rendszeresen összerakni és az igényjogosultaknak megmutatni lehetett. Ez a kiadás a pénzügyi palota raktáraiban folyt. Igen sokan kaptak onnan holmit. A bombázáskor sok gyújtóbomba hullott azon a környéken. Nem is sok. Rengeteg! Meggyulladt a raktár is, amely több nehéz rombolóbombát és sok gyújtóbombát kapott. Nagyon nagy érték, a leltári kimutatásban többmillió pengő ára holmi égett el. Műtalpú új cipők is – a volt Kardos készlet – néhány száz pár. Ágynemű, szőnyegek, konyhafelszerelési tárgyak lettek főképpen a tűz martalékai. Ezeket megmenteni a pokoli tűzből nem lehetett, hiába dolgoztak hősiesen a tűzoltók mellett civilek, győri és szentmártoni honvédek és német katonák. A közönség megnyugtatására azonban*

megírjuk, hogy a holmik nagy része a zsidók által a gettóban hagyott holmi volt. Az arany, ezüstértékeket és még sok más holmit sem ért baj, mert ezek pincében voltak elraktározva. Így tehát bármilyen nagy is a kár, ami elégett, az a zsidó holminak csak egy töredéke volt, mert hangsúlyozzuk, sok más, sértetlen raktár van még.(...) Százezer pengőn felül van már a zsidó holmik fuvarköltsége, pedig csak a városban hordták raktárba a holmit." Érdemes egy gyors számolást végezni most is, mivel a zsidók a szigeti gettóba vonulásuk alkalmával személyenként 50 kilogrammnyi személyes holmit vihettek magukkal, csak 4000 személlyel számolva kettőszázezer kilónyi, azaz kettőszáz tonnányi súlyt tett ki. És ez csak a gettóból összegyűjtött áruk súlya. Felbecsülhetetlen, hogy mennyi lehetett a lakásokban, az üzletekben és a raktárakban, valószínűleg ennek a tízszerese. Akkor a leggyakoribb városi szállítóeszköz a lovas kocsi volt, aminek a teherbírása cirka egy tonna – egy fuvar 50 pengőbe került tehát kettőezer fordulóra volt szükség – a tudósítás szerint több mint százezer pengőt fizetett ki a város a szállításért. Megközelítőleg. És, hogy mit lehetett kapni 50 pengőért a cikk írásakor 1944. szeptember 24-én? A győri piacon „egy légnyomást kapott reszketős" háromhetes töméssű libát kínáltak 50 pengőért, egy pár rántani való csirkéért 22-24, egy pár hízott kacsáért 70 pengőt kértek. Így aztán érthető, hogy nem az elvárható legnagyobb gondossággal történt a szállítás.

Lopják a zsidó vagyont

A lopásokról több alkalommal jelentek meg tudósítások: több betörési és lopási eset történt a győr-szigeti zsidó lakásokban. Egy győr-szigeti lakost lefüleltek a nyomozók, akinél mintegy 5–6000 pengő értékű fehérneműt és más ruhaféléket találtak. **(GyNH 1944. június 17.)** Lezárt zsidó lakást fosztogattak a belvárosban. A zsidó Wittmann Mór, Kisfaludy utca 33. szám alatti lezárt lakásából sok ingóság eltűnt. A nyomozás során a holmikat megtalálták, bűnjelként lefoglalták. A magukról megfeledkezett tettesek ellen lopás címén megindult a bűnvádi eljárás. **(GyNH 1944. június 27.)** Egy asztalossegéd és fiatalkorú társa ruhaneműket és lekvárt akart lopni az egyik elhagyott zsidó lakásból. Az őrszemes rendőr tetten érte és előállította őket. (Ezúttal elhagyott zsidó lakásról írt a helyi lap!) **(GyNH 1944. július 2.)** Két győri lakos hatalmas csomagokat cipelt a Munkácsy utcában, ahol az őrszemes rendőr igazoltatta őket. Kiderült, hogy Győr–Szigetből loptak el több férfi és női télikabátot, női ruhát, ágyterítőket és különféle fehérneműeket. **(GyNH 1944. július 6.)**

Július 11-én a Gyár utca 14. szám alól mintegy 2000 pengő értékű ruhaneműt tulajdonított el egy notórius bűnöző és leánytestvére. Amikor a törvényszék ítéletét – két év fegyház – a tolvaj meghallotta: *„Ezért a semmiségért, próbált vitatkozni a bíróval, aki azonban erélyesen kioktatta, hogy az ilyen lopásokkal az államkincstárt károsítják, és nem lehet semmiségnek minősíteni, ha valaki 2 ezer pengő értéket eltulajdonít a nemzeti közösség vagyonából."* **(GyNH 1944. július 11.)** Feltörték Weintraub Mór (szatócs és tüzelőanyag-kereskedő) Kossuth Lajos utca 119. szám alatti lezárt raktárát, és onnan különböző ruhaneműket, pokrócot, kézimunkákat, dunyhát, bekecset, párnát és miegyebeket vittek el. A lopást folytatni akarták, de a rendőrség lefülelte őket. Négy személyt vettek őrizetbe. A másik lopás a Rókus utca 8. szám alatti ház udvaráról történt, ahonnét szintén ruhaneműket vitt el egy magános tolvaj. **(GyNH 1944. július 13.)** Volt olyan nap, amikor négy lopásra derült fény. Az egyik Arany János utcai lakos a zsidó ingóságok elszállítása során ellopott 1500 pengő értékű ruhaneműt. A másik lopási eset Győr–Szigetben a Szarvas utca 8/b alatti házból történt, onnan 10 000 pengő értékű holmit vittek el. A harmadik lopás a Zrínyi utca 9. szám alatt történt, onnan 2000 pengő értékű zsidó ruhaneműt loptak el. Negyedik alkalommal a Lloyd épületében berendezett raktárból loptak el zsidó ingóságokat. **(GyNH 1944. július 16.)** Zrínyi utca 8. szám alatti lakó a törvényszék elé került, mert a zsidó szomszédja lakásából ellopott különböző ruhanemű-

ket, cipőket és kézitáskákat. A tettes háromhavi fogházbüntetést kapott. (GyNH 1944. július 19.) Három szigeti atyafi a Wirtl utca 5. szám alatti zsidó lakásból lopott el 500 pengőnyi ruhaneműt. (GyNH 1944. július 23.) A polgári lakosság mellett gyanúba kerültek hatósági emberek, és a biztosítást végző belügyi alkalmazottak.

1. számú jegyzőkönyv

A m. kir. rendőrség győri kapitánysága

Jegyzőkönyv

Készült a m. kir. rendőrség győri kapitányságánál 1944. évi július 14-én D. Tamás kónyi 1919. évi születésű 25 éves r.kath. vallású m. kir. próbarendőr foglalkozású győri lakos tárgyában.

Jelen voltak alulírottak:
Fentnevezett a következőket adja elő:
B. Sándor próbarendőrt láttam, mikor a szigeti gettóból egy drb. szürkeszínű civilkabátot hozott,
F. Andor próbarendőrt láttam, hogy a szigeti gettóból egy öltöny fekete színű férfi ruhát hozott.
F. 1. János próbarendőr mondotta nekem, hogy egy alkalommal egy láda után érdeklődött egy másik próbarendőrtől, aki azt válaszolta, hogy a láda D. rendőrtiszt helyettesé,
Ő. Kálmán próbarendőr beismerte előttem, hogy a gettóból ingeket hozott és láttam, mikor egy fekete és egy barnaszínű, kisméretű bőröndöt hozott a gettóból,
B. 3. Lajos rendőr azzal dicsekedett, hogy 20,000 P értékű bundája van, amelyet a gettóból szerzett,
L. Sándor rendőrőrmester bemondása szerint Sz. 24. János és P. 1. János két bundát hoztak és az osztozkodásnál összevesztek, mert nem tudtak abban megegyezni, melyiké legyen a világos szürke,
F. 1. Lajos rendőrtől hallottam, hogy Sz. 1. Vendel próbarendőrnek 7 öltöny ruhája és több inge van.

Egyebet előadni nem tudok.

2. számú jelentés

Tárgy: D. Tamás volt próbarendőr vádaskodásáról készült nyomozati jelentés

Főkapitány Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy D. Tamás m. kir. próbarendőr, aki ellen lopás vétsége miatt 1449/1944 bü. szám alatt bűnvádi eljárást indítottam, mert Győrszigetben lévő zsidó lakásból 1944. évi július hó 14-én 19 óra tájban szolgálaton kívül 3 drb használt alsó nadrágot, 3 drb. használt inget és 2 drb. törülközőt magával elhozott egy kis bőröndben - és akit Főkapitány Úr 12 490/1244 számú rendeletével állásából elbocsátott - jegyzőkönyvi kihallgatása alkalmával több bajtársát meggyanúsította azzal, hogy a gettóból különböző ruházati cikkeket hoztak el.

D. Tamás volt próbarendőr által meggyanúsított és másolatban felsorolt rendőrökkel szemben a legszigorúbb nyomozást lefolytattam, de a nyomozás során semmi olyan terhelő adatot és bizonyítékot, vagy olyan körülményt, amely D. vádaskodásait csak a legkisebb mértékben is alátámasztotta volna - nem sikerült találnom.

A nyomozati jelentés egy példányát felterjesztem.

Jelentem, hogy nevezettek ellen terhelő adatok és bizonyítékok hiányában a bűnvádi eljárás valószínűleg nem járna eredménnyel, mert ezzel viszont a meggyanúsított rendőröket, mint pedig a testületet csak felesleges meghurcolásnak és alaptalan gyanúsításnak tettem volna ki.

Tisztelettel kérem Főkapitány Urat, hogy a további eljárástól eltekinteni és jelentéstételemet tudomásul venni méltóztassék.

Győr, 1944. július 29.

40. Belügyi vizsgálat

A hivatalos pecsét sem riasztotta el a zsidó vagyonra vágyakozókat. Mindez azt mutatja, hogy a rend, az állam rendje fellazult, és az öntörvényű emberi magatartás került előtérbe.

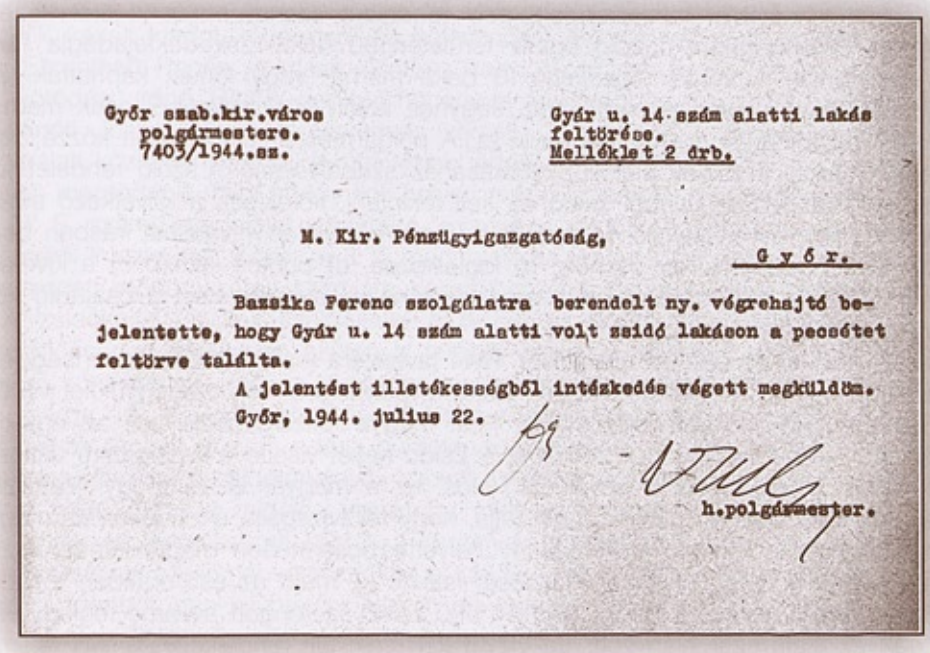

Győr szab.kir.város
polgármestere.
7403/1944.sz.

Győr u. 14 szám alatti lakás
feltörése.
Melléklet 2 drb.

M. Kir. Pénzügyigazgatóság,

Győr.

Bazsika Ferenc szolgálatra berendelt ny. végrehajtó bejelentette, hogy Győr u. 14 szám alatti volt zsidó lakáson a pecsétet feltörve találta.

A jelentést illetékességből intézkedés végett megküldöm.

Győr, 1944. julius 22.

h.polgármester.

41. Feltört lakás

Naponkénti megalázások, büntetések

Április közepén dr. Árvay Adorjánt nevezték ki a győri rendőrség vezetőjének, első intézkedésében utasította embereit egy Szigetben tartandó „csillag" razziára. Majd kezdeményezte, hogy vezényeljék ki a zsidókat a bombázás utáni romeltakarítás munkálataira. A munkára jelentkező zsidókat beosztották a munkáscsapatokba, első csoportjuk április 20-án reggel lépett munkába. „Nagyon helyesnek tarjuk a most kiadott rendelkezést és a gyakori ellenőrzéseket, hiszen azok kiadását éppen a Győri Nemzeti Hírlap hasábjain már régóta sürgettük. Örvendünk, hogy akadt végrehajtó hatalom is és e rendelkezéseket követi a többi is" – kommentálta az intézkedést a helyi napilap. (GyNH 1944. április 20.) Majd néhány nap múlva visszatért a témára: *Lapátosok* című írásában a romeltakarító munkások kitartó tevékenységéről számolt be a helyi napilap tudósítója. „Látunk azután zsidó lapátosokat is. Az öreg sárgacsillagosok szánakozó szemmel néznek rájuk a járdáról, mert majd összeroskadnak a lapát alatt. Nem szokták a kemény munkát, puha és kényelmes volt eddig legtöbbnek az élete. Most dolgozni kell! A magyar fiatalság ott rohamoz a Kárpátokon túl az új, a szebb, szociálisabb Magyarországért. Soraik közül naponta sokan életüket adják a hazáért. A zsidó meg dolgozzék itthon. Roosevelt, kit az amerikai zsidó lapok új Mózesnek hozsannáznak, mert mint írják, megteremti az új hazát a zsidóságnak, csak teremtse meg nekik. Keményen tehát az ásót! A zsidóság bűneiért szenvedni kell, az eltartó hazáért dolgozni kell és az új zsidó haza felépítéséhez egy kis fizikai munka-gyakorlatot kell végezni. Ne roskadozzanak hát magukat sajnáltatva az ásó alatt, nem sajnálja őket senki." (GyNH 1944. április 28.)

Megalakították a Magyarországi Zsidók Szövetségét. A miniszter rendelete szerint a szövetségbe tartozik minden zsidó, aki az 1240–1944. M. E. 1. §-ában meghatározott megkülönböztető jelzés viselésére köteles. A polgármester utasítására összeírták a győri zsidókat. (Annak ellenére, hogy három példányban készült a lista ez a névsor sem található.) A közellátási miniszter legújabb rendelete szerint május 1-jétől kezdve a zsidók cukorfejadagja az ország egész területén 30 deka, zsiradékfejadagja havi 30 deka szezámolaj. A zsidók fejenként 10 deka marha, vagy lóhúst kaphattak. Zsidó, sertéshúsellátásban nem részesülhetett. Jegyhez kötött húskonzervből csak marhahúskonzervet vásárolhattak. **(GyNH 1944. április 23.)** A polgármester felhívást tett közzé: Azok a személyek, akiket a zsidók élelmiszerellátásának szabályozásáról szóló rendelet szerint élelmiszerellátás szempontjából zsidónak kell tekinteni, kötelesek a következő adataikat legkésőbb 1944. évi május hó 1. napjáig a városi közellátási hivatalnál írásban bejelenteni, a) név, b) születési év és hely, c) foglalkozás, d) pontos lakcím e) a kivételezés jogcíme. A közös háztartásban élő személyekre nézve a bejelentést a családfő köteles megtenni. **(GyNH 1944. április 29.)**

Vitéz Endre László belügyi államtitkár 1944 tavaszára már országos ismertséggel bírt, mint a zsidó ügyek „szakértője". Egész életét a mélységes mély zsidógyűlölet vezérelte, ez az érzése odáig fajult, hogy amikor Pest megye főszolgabírója volt az egyik Pest megyei falu nevét – ami évszázadok óta a Zsidó nevet viselte – Vácegresre változtatta. (Napjainkban is így hívják a települést.) Nos, ez a magyar úr zsidóügyi felülvizsgáló körútján Kassára érkezett. Utazásának célja, hogy felülvizsgálja a zsidókérdés megoldására hozott intézkedéseket. A főkapitány helyettes kíséretében megtekintette a zsidók számára kijelölt körletet, és megelégedését fejezte ki, majd az esti órákban továbbutazott. **(GyNH 1944. április 28.)** Kassán, ahol 11 500 zsidó szorongott a város téglagyárában, nem csak az élelmiszer hiányzott, de vízvezeték sem állt rendelkezésre. Mit jelentett a kormányzónak szemleútját befejezve az államtitkár: Mindent rendben találtam. Valóságos szanatórium-jellege van a vidéki gettóknak. A zsidók végre levegőre jutottak, addigi életmódjukat egészségesebbre cserélték fel. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)** Az *Új Magyarság* című újság 1944. május 15-én megjelent számában így nyilatkozott Endre államtitkár a zsidók deportálásával kapcsolatban: *„Oly intézkedéseket foganatosítottunk, melyek mindig emberséges eszközökkel és az erkölcsi tényezőknek figyelemben tartásával történtek. Valójában nem éri őket sérelem. Egymás között élhetnek, egy tömbben, a gettó határai között, saját faji és népi törvényeik alapján. Lehetővé tettük nekik a szezámolajjal való főzést, ami elősegíti, hogy ne vétkezzenek egyik fontos vallási parancsuk ellen. Humánusan, minden goromba fellépést kerülve hajtották végre a kitelepítést. Én utasítást adtam, hogy életbiztonságukra gondosan ügyeljenek".* **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

A helyi napilap szerkesztősége egy Trefort utcai előfizetőjének üzent: „Hogy egy magánház óvóhelyére a házban lakókon kívül kiket enged be a háziúr az, az ő dolga. De, ha mint Ön írja, csak zsidókat csődít oda egy keresztény háztulajdonos, míg a keresztények kapuk alatt szoronganak, ebbe szóljanak bele a kiszorultak. Követeljenek helyet asszonyaiknak, gyermekeiknek és az öregeknek. Ha a zsidóbarátság feltűnő, fel kell rá hívni a hatóság figyelmét." **(GyNH 1944. május 3.)**

Zsidó írók ellen. *„Utánzást váró példák a zsidókérdés körül", címmel* pécsi és újpesti példákat ajánlott a győri hatóságok figyelmébe a városi napilap. *„Elvették a zsidók kerékpárját Pécsett, és Gyárak köré telepítik a zsidókat Újpesten."* **(GyNH 1944. május 5.)** A zsidó állatkereskedők vidéki telephelyeinek bejelentésére szólította fel az érintetteket az Országos Állatkereskedelmi Egyesület vezetősége. Ugyanezen a napon egy szélhámoskodó zsidó színész stiklijeire is fény derült aki (Győrött is) nagyobb előlegeket vett fel nem létező megrendelésekre hivatkozva. A lap a romeltakarításról is adott jelentést. Megdi-

csérte a kemény munkát végzőket, köztük a hadirokkantakat, akik közül sokan szorgalmasan kivették a részüket a feladat végrehajtásából. De a zsidó romeltakarítókat nézni idegesítő. A negyedtéglát is lassított felvételben emelgetik. Jó lenne nagyobb buzgalomra serkenteni őket. És sok a sétáló zsidó még mindig. Meddig? A lap ötödik oldalán négy írásban is foglalkozott a zsidókkal. Az első tudósításban arról, hogy nem szabad a zsidó írók írásait kiadni, terjeszteni és kölcsönözni. Köztük két győri érintett, az egyik Erdős (Ehrenthal) Renée, a másik Glatter (Radnóti) József. Erdős az ismertebb, győrszigeti kötődésű írónő, Glatter pedig a néhány évvel korábban megszűnt Győri Hírlapban írta Radnóti József néven a szerelmes verseit. A második tudósítás valójában egy közszolgálati közlemény: A zsidó ügyvédek törlése a győri kamarából, mint értesültünk, rövidesen megtörténik, mint ahogy sok helyen már megtörtént. A harmadik írás az 1600–1944. M. E. számú rendeletet ismertette, amelyik a zsidók készpénzkészletének letétbe helyezéséről intézkedett. Ennek a 8. § meghatározta, hogy 3000 pengő fölötti készpénzt meghatározott módon, zárolt számlára kellett befizetni, és egy újabb rendelet értelmében: A zsidóknak be kell szolgáltatni a tűzharcos jelvényt és igazolványt. A győri tűzharcosfőcsoport elnöksége ezúton is felhívja azokat a zsidókat, akik a sárga csillag viselésére kötelezettek, hogy a tűzharcos jelvényt és igazolványt a főcsoport helyiségében a szerda délutáni órákban 8 napon belül adják le, mert azt nem viselhetik, és nem használhatják. Annak le nem adása büntetendő cselekményt képez. **(GyNH 1944. május 6.)** A korábban meghozott zsidótörvények azokat az érdemeket, amiket az első világháborús hőstettek után kaptak a zsidók – ugyanúgy, mint a nem zsidók –, megítélésüknél figyelembe vették és mentességet kaptak a törvények korlátozó rendelkezései alól. Ennek a rendelkezésnek a szellemében hurcolták el például Fodor Vilmos fényképészmestert, aki az első világháborúban kitüntetést kapott, de érdeme 1944-ben semmivé lett.

Megjelent a vallás és közoktatásügyi miniszter 8700-as számú rendelete az iskolai egyenruha viselésével kapcsolatban: Zsidó tanulóknak iskolai egyenruhát viselni nem szabad. A rövid indoklás szerint a középiskolában, vagy szakiskolában rendszeresített egyenruhát és sapkát sem az iskolában, sem az iskolán kívül, zsidó tanuló nem viselhet. Az ilyen tanuló nem jogosult az iskola jelvényének viselésére sem. **(GyNH 1944. május 7.)**

Május 9-én megvonták a zsidók hasznot hajtó jogosítványait, amivel végleg ellehetetlenítették a zsidók életét. Javaslat született az illetékesek felé, hogy a keresztény üzlet felirat mintájára sürgősen meg kell jelölni a még működő zsidó üzleteket. Jellemzően nagyméretű sárga csillagot ajánlottak és néhány észrevétellel indokolták a javaslatot. Mi indokolta a sietséget: *a Győrbe jövő vásárlók és az itt nem ismerős „honvédegyének" betévednek a zsidók üzletébe.* A másik ok pedig az lenne, hogy a magyarok a megjelöléstől visszariadnak, és nem mennek be zsidókhoz vásárolni. **(GyNH 1944. május 9.)**

A városi napilap május 9-én, hét zsidókkal kapcsolatos hírt közölt: Nagykanizsán egy szegénynek ismert zsidó családnál két kilogramm aranyat találtak. Kisajátítják a zsidók sporteszközeit, mert a honvédelem szolgálatában álló magyar sport olyan anyagszükségletben van, hogy erre a segítségre minden tekintetben rászorul. A Győr 2. számú postahivatal ismételten felhívja a zsidó rádiótulajdonosokat, hogy a rádiókészülék átvételi bizottság a Városház épületében alagsor 87. szám alatt található. A nagyváradi zsidó gettóban zsidókból álló rendőrséget állítanak fel. A betelepítés már teljes rendben folyik. A zsidó háztulajdonosok bérlői Nagyváradon a városi adóhivatalhoz fizették be a májusi lakbért. Szinérváralján a főszolgabíró rendelkezése alapján, közszemlére tették ki a zsidókért közbenjárók neveit. Nagyszőllős keresztény kereskedőket és iparosokat kér, elkülönítették a zsidókat és ezért sok szakmában egyáltalán nem lehet a szükségletet kielégíteni. Sürgősen kellene üveg- és porcelánkereskedő, férfiruha-kereskedő, női-divatárus, női-kalapos, fűző- és ingkészítő, bútorkereskedő, könyvkötő, kárpitos és redőnyja-

vító, tímár, bőrgyáros és bádogos. A jelentkezők azonnal üzlethelyiséget, műhelyt és lakást kapnak. Az ötödik oldalra már csak egy pécsi tudósítás maradt: Kétezermillió pengőt ért el a zsidóság vagyona – de még sok internált zsidó vagyona fogja duzzasztani a kétmilliárdos összeget. Kétmilliárd és ezer ház! De jó világa volt Magyarországon az izraelitáknak. (GyNH 1944. május 9.) (Itt már valószínűleg a napi árfolyamot vette figyelembe a tudósító, a „békebeli", valós érték 100-120 millió lehetett.)

Árja lovak. Május 11-én újabb rendelet látott napvilágot. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 227.396–1944. OSK sz. rendeletével elrendelte, hogy állami tulajdonban álló sportlétesítményekben az 1240–1944. M. E. rendelet I. §-ban meghatározott megkülönböztető jelzés viselésére köteles zsidónak megjelenni nem szabad. A zsidók tehát a jövőben sem a Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnokban, sem pedig a Nemzeti Sportuszodában rendezendő sportversenyeket, vagy egyéb rendezvényeket nem látogathatják. (GyNH 1944. május 11.) A zsidókat sújtó rendeletek sorából a földművelésügyi minisztérium sem maradt ki. A sárga csillag bevezetése után a zsidók nem látogathatták a lóversenyeket, sem nézőként, sem futtatóként. De a lovaikat mégsem lehetett zsidó fajúnak minősíteni, ezért a miniszter utasítására el kellett azokat árverezni. Így azután 50 „zsidó ló" nagyon alacsony áron gazdát cserélt. Ezekről az elárverezett lovakról a Lovaregylet sárga színű passzust állított ki, amivel a külföldi futtatásukat kívánta megakadályozni. A kényes német tulajdonosok megtiltották, hogy a „zsidó lovak" az ő lovaikkal együtt készüljenek a versenyekre, és még azt sem engedték meg, hogy egy istállóban legyenek a lovak elhelyezve. De honnan volt a németeknek „árja" lova? A zsidó versenyló tulajdonosoktól. Egyszerűen elrabolták a lovaikat, és amikor sajátjukként futtatták azokat, azonnal megszűntek „zsidó-lovak" lenni! Az ország legértékesebb versenyló állománya zömében német tulajdonba került, de magyar barátaik is szereztek maguknak néhány különösen értékes és jól kereső lovat. Az érintettség pikantériája, hogy Endre László, mint belügyi államtitkár követelte a „zsidó lovak" eltávolítását, mint magánember pedig kellemes áron vásárolt belőlük néhányat. (Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)

A *Budapesti Közlöny* ismertette a m. kir. minisztérium rendeletét, amelyben újra szabályozták a kivételezett zsidók helyzetét. A hivatalos lap közölte a sajtóügyek kormánybiztosának intézkedését arról, hogy hol kell leadni a zsidó szerzők műveit. Egyúttal ismertette az átvételi árakat is. A nyersanyagbeszerző társaság 100 kilogramm könyvért 6 pengőt fizet, a szállítás költsége a beszolgáltatót terheli. A hivatalos lap közölte a vallás- és közoktatásügyi miniszter 8960 számú rendeletét, miszerint a zsidóknak kiadott iskola, tanfolyam vagy tanuló otthon fenntartására kiadott engedély 1944. június 30-án megszűnik. Amikor megjelent a miniszteri rendelet, amely megvonta a zsidóktól a disznózsírt, a libazsírt, a margarint és a vajat, szakmai részről kérdést intéztek a közellátási miniszterhez: szabad-e a zsidókat a vendéglőknek kiszolgálni? A válasz: *„ilyeneket tartalmazó ételeket tilos a zsidók számára kiszolgálni.* A vendéglősök így természetesen nem szolgálják ki a zsidókat, hiszen külön kellene a részükre főzni – szezámolajos ételeket" – tájékoztatta olvasóit a városi napilap. Felhívással fordult a lap azokhoz a korosabb háztartási alkalmazottakhoz, akik zsidók szolgálatában álltak és az állami rendelkezések miatt elveszítették az állásukat: Pándy Antal országgyűlési képviselő javaslatára most összeíratja Győr város polgármestere a kérdéses állástalan háztartási alkalmazottakat. Egy korábbi rendelet végrehajtása során Győr zsidó polgárai beszolgáltattak a rendőrségre, több mint 250 darab írógépet, közel 100 darab fényképezőgépet és 2 darab látcsövet. (GyNH 1944. május 13.)

Május 18-án jelent meg az a kormányrendelet, amiben arról intézkedett, hogy július 4-ig meg kell szüntetni a zsidók hasznot hajtó jogosítványait. Mi mindenre terjedt ki ez a furcsa nevű rendelet? Zsidók nem foglalkozhattak tovább mezőgazdasági, ipari, bor és

gyümölcsszesz főzésével, nem kaphattak engedélyt cukorgyártásra, cukorraktározásra és cukorárusításra. Nem árusíthattak tűzkövet, nem szállíthattak külföldre sört és cukrot. Nem árusíthattak dohánytermékeket, a kiadott engedélyeket július 4-éig vissza kell adniuk. (GyNH 1944. május 18.) Május 20-án, a kormány rendelkezése a szórakozóhelyek, éttermek, fogadók, panziók és szállodák látogatásában korlátozta a zsidókat. A soron következő rendelet eltiltotta őket a színház, a mozi, a hangversenyterem látogatásától. Azonban a törvényhatóság első tisztviselője engedélyt adhatott kizárólag zsidók számára rendezendő színielőadásra és hangversenyre. Az aznapi harmadik rendelet utasítása nyomán zsidónak nem lehetett könyvkölcsönző foglalkozása. A közellátási hírekben arról értesítették a zsidókat, hogy számukra a cukorjegyeket május 22. és 27. között osztják ki a Baross úton lévő közellátási hivatalban, délelőttönként 8 és 12 óra között. (GyNH 1944. május 20.)

Helyi korlátozó rendelkezések

Az 1941. évi XV. törvény 3. és 16. §-a értelmében a győri rendőrkapitányság vezetője nevében, „olvashatatlan aláírású" m. kir. rendőrtanácsos felhívta az érintett zsidók figyelmét, hogy haladéktalanul szolgáltassák be fegyvertartási engedélyeiket. (GyNH 1944. április 29.) Dr. Versényi Jenő rendőrtanácsos a győri rendőrség vezetője a zsidók mozgási szabadságának korlátozása ügyében a következő rendelkezést adta ki: A megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett zsidók Győr szab. kir. város területén április 1-jétől szeptember 30-ig este 8 órától reggel 5 óráig, október 1-től március 31-ig este 7 órától reggel 6 óráig kötelesek lakásukon tartózkodni, az utcára nem mehetnek ki. Ez a rendelet a kihirdetést követő 24 óra elteltével lép életbe és kifejezett megújítás nélkül 1944. december 31-éig érvényes. Második rendelete a győri zsidóság piaci vásárlásának korlátozása ügyében született: A 39. 820–1921. B. M. számú rendelet 38. §-ában biztosított jogomnál fogva a köznyugalom megóvása érdekében a következőket rendelem: „A megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett zsidók Győr szab. kir. város területén, a napi piacokon délelőtt 10–11 óráig, hetipiacokon (szerdán és szombaton) délelőtt 11 órától délután 2 óráig, vasár és ünnepnapokon pedig 9-10 óráig vásárolhatnak élelmiszert. Ez a rendelet a kihirdetést követő 24 óra elteltével lép életbe és kifejezett megújítás nélkül 1944. december 31-ig érvényes." (GyNH 1944. május 13.) (Ezek a rendeletek két okból is figyelemre méltók, május elején a főispán irodájában megbeszélés volt a zsidók deportálásáról, ahol a rendőrség vezetője minden bizonnyal megjelent, ennek ellenére a rendeleteit december 31-ei határidővel adta ki.)

Zsidó könyvek ellen. Május végén már a zsidók könyveinek lajstromozása történt. A miniszteri rendelet végrehajtása során a köz- és kölcsönkönyvtárakban, valamint a városban lévő könyvkereskedésekben található zsidó könyveket jegyzékbe foglalták. Győr város közkönyvtárában 64 magyar és 21 külföldi zsidó szerző könyveit különítették el. A három legrégibb győri könyvesbolt adatai szerint: Wolf Gyulánál 54 bel- és külföldi író 229 kötete, Tóth Jánosnál körülbelül 50 szerzőtől 120 kötet, a Szent István Társulat győri fióküzletében 21 zsidó 41 kötete található. Az egyletek és más szervezeteknél lévő zsidó irodalom is *a papírőrlőbe fognak kerülni.* (GyNH 1944. május 24.)

Szász Lajos iparügyi miniszter a Szabolcs vármegyei főispán beiktatási rendezvényén többek között kijelentette: „Ne túlozzuk el a zsidóknak a termelő munkában fennállott nagy jelentőségét, mert ez a nagy jelentőség nem annyira a termelő munkában, mint inkább az üzleti oldalon jelentkezett. A zsidókérdés végleges és gyökeres rendezése a magyar gazdasági életben nem fog zavarokat előidézni, mert a kormány a termelés szempontjait és a termelés folyamatosságának fenntartását még a zsidókérdés megoldásánál is fontosabbnak tartja. Általában a zsidókérdés megoldásánál legyünk egyszer tisztában azzal: senki sem célozza a zsidók kiirtását, kipusztítását, sanyargatását.

A zsidókérdés megoldásánál nem lehet irányadó a gyűlölettől fűtött antiszemitizmus, hanem egyedül és kizárólag a szeretettől áthatott fajvédelem. (Nagy tetszés és taps.) Senki sem akarja a zsidóságot a világból kiirtani, csak fajtánkat szeretnők megmenteni káros befolyásuk alól. Azt hiszem, mindnyájan, akik a fajvédelem gondolatának hívei, munkásai és harcosai vagyunk, nagyon boldogok leszünk, ha Ahasvérusnak szerencsétlen népe ezen a földgolyón valahol hazát talál és ott fogja építeni a maga állami életét, messze a mi határainktól. (Megújuló lelkes taps. A zsidók ügyének megoldása még nem jelenti a zsidókérdés megoldását. **A zsidók után el kell intézni a zsidóbújtatókat is.** (Hosszantartó lelkes taps.)" **(GyNH 1944. május 25.)** (Azokban a napokban kellett a győri zsidóknak a szigeti gettóba menni.)

Május 25-én a városi napilap tudósítója megállapította, hogy nagyon piszkosak az elhagyott zsidó lakások. A bombakárosultak, kik már kaptak lakást és azok a keresztény családok, melyeknek már költözködniük kell, és már járják, nézegetik a volt zsidó lakásokat, sorra jönnek szerkesztőségünkbe panaszkodni, hogy általában elhanyagoltak, piszkosak a volt zsidó lakások. Ajánlatos lenne minden utcába zsidó munkaszolgálatos takarítócsapatot szervezni egy munkafelügyelővel, hogy ezek a csapatok takarítsák ki a zsidók által piszkosan hagyott lakást. **(GyNH 1944. május 25.)** Valószínűleg még haló porukban is bántó ez az irómány mindazoknak, akiktől elrabolták a lakását.

Győr város polgármesterének május 25-én jelent meg az 5572–1944. számú hirdetménye. Ez a rendelet, amely az 500–1944. B. M. korlátozó intézkedésen alapul, kijelölte, hogy hol szállhatnak meg és hol étkezhetnek a zsidók.

1. szállodai elhelyezésre a Metropol pensio (Bisinger sétány 2.) 4 megjelölt szobái.
2. vendéglői ellátás céljára Weiss Hermann, Deák Ferenc út 14. szám alatti kóser és Friedrich Vilmos, Andrássy út 34. szám alatti vendéglője áll rendelkezésükre.
3. kifőzés céljára Schwarz Samu, Bisinger sétány 10. szám alatt vehetik igénybe.

Ezeken a helyeken kívül, más szállóban nem szállhatnak meg, más vendéglőt, kávéházat, kocsmát, italmérőt, cukrászdát, kifőzést, kávémérést, büfét, eszpresszót stb. nem látogathatnak. **(GyNH 1944. május 25.)**

Panasszal fordultak hozzánk – írta a városi napilap névtelen munkatársa – „a légótanfolyamon együtt kell ülni a keresztényeknek a zsidókkal, mert a zsidó házak részére kiképeznek zsidó légósokat. Illetékes helyről megmagyarázták, hogy nincs elég előadó, nem lehet külön zsidótanfolyamot rendezni, tehát kényszerhelyzet az oka, hogy az egyszer még együtt kell ülni a zsidókkal." **(GyNH 1944. május 27.)**

„Miért bántjuk a zsidókat – válogatás nélkül? Ezt kérdezik tőlünk levélben. Furcsa kérdés, hiszen mi egyáltalán nem bántjuk a zsidó egyéneket, sem válogatva, sem válogatás nélkül. Nem mi csináljuk a zsidókérdést elintéző törvényeket és rendeleteket, mi csak örömmel adunk számot a kormányintézkedésekről. Hogy ezek az intézkedések minden zsidót érintenek, az természetes. Ha elkezdünk válogatni, ott leszünk, ahol a mádi zsidó. A levélben azt írják, hogy csak a gazdag zsidókról kellene intézkedni, akik eddig élősködtek csak a dolgozó zsidók felett is. A megvallottan zsidó kézből származó levél egy egyéni tragédiát takar, ami most valóban sok van. De azok a zsidók, akik eddig is dolgoztak, meg fognak élni ezután is, akik pedig nem dolgoztak, most megtanulnak dolgozni, ha élni akarnak. Élősködő zsidó nem lesz többé, ezt nem fogja tűrni a zsidóság, mert csak rajta élősködhetne a fajtestvér. Aki a munkától fél, annak nem kell félnie, hogy éhen hal. Viszont, ha zsidós külsejű valaki, ha nem, ha szegény, ha gazdag volt, egyformán viselnie kell a zsidó sorsot, melyből, ha a zsidóság meg fog tisztulni hibáitól, valahol egy távoli országban majd nemzeti zsidó élet fakadhat s az új zsidóországban olyan lesz a zsidó sors, amilyent a zsidóság önmagának önmaga közt

ki tud építeni. Itt tehát nincs helye vádaskodásnak, érzékenykedésnek, tudomásul kell venni, hogy az idő eljött a zsidókérdés rendezésére és kivétel nincs. A levélben hozzánk intézett kérdésre üzenjük: keresztény férfi zsidó nőt nem vehet feleségül" – zárta fejtegetését a helyi napilap szerkesztőségi írása. (GyNH 1944. május 31.)

Új kereseti lehetőség: keresztény bevásárlókat fogadnak a győri zsidó-asszonyok című írásból kitűnik, hogy milyen módon játszották ki a zsidó háziasszonyok azt a rendelkezést, hogy ők csak 10 óra után mehetnek a piacra vásárolni. Előző nap délután leadták a listát a „bevásárló-asszonynak", aki másnap reggel megvette a piacon a kért élelmiszert. Volt olyan kofa, aki házhoz vitte az áruját. Szerdán délelőtt egy falusi nénit is tetten ért egy figyelmes rendőr, amikor egy belvárosi bérpalota kapujában egy pár tyúkot akart eladni egy Dávid csillagos zsidó dámának. A keresztény bevásárlókat mindenesetre figyelemmel kell kísérni, ellenőrizni és szigorúan meg kell büntetni. Felháborító a vállalkozásuk! Reméljük, a gettóval megszűnik ez a keresztény rabszolgatartás és rendeletkijátszás. (GyNH 1944. június 1.) A kormány újabb szigorító rendeletet adott ki, mely szerint a zsidók naponta csak két órát kaptak vásárlásaik lebonyolítására. A konkrét időpont megállapítása a polgármester hatáskörébe tartozott. A rendelet egyúttal büntetni rendeli azt a zsidót, aki meg nem engedett időben vásárol, sőt azt a nem zsidó kereskedőt is, aki zsidónak meg nem engedett időben árut szolgáltat ki. (GyNH 1944. június 4.)

Üzletek, üzemek átvétele

A szám nélküli rendelet egyike a nagyvállalatok zsidó vezetőinek elbocsátásáról intézkedett. Ennek alapján elbocsátották a Győri Textilművek Rt.-től: Drucker Gézát és Kálmán Henriket. A Linum Lenfonó és Szövőipari Rt.-ből: báró Ullmann Györgyöt, a Magyar Waggon- és Gépgyárból pedig: Stein Emilt. (GyNH 1944. április 26.) Alig múlt el egy hét a zsidó üzletek bezárása után, az árukészlet leltározását követően az üzleteket ismét megnyitották. Ezeket az újbóli megnyitásokat – az első időben – nagyméretű újsághirdetésekben ismertették a vásárlóközönséggel. Vállalatvezetőket rendeltek ki a megszüntetett zsidó üzletek élére. Miniszteri rendelkezés jelent meg, amelyik a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletet és üzleti berendezéseket zár alá helyezte, egyúttal arról is intézkedett, hogy az olyan üzlet vezetésére, amelynek további folytatása honvédelmi vagy közellátási szempontból szükséges, haladéktalanul vállalatvezetőket rendeljenek ki. Ennek alapján rendelt ki a miniszter Győrött 12 megszűnt zsidó üzlet élére vállalatvezetőt. (GyNH 1944. május 2.)

Megnyitom
a Székely- Győri és Morvai cég Baross uti üzletét mától kezdve.
Kérem kedves vevőim további szives támogatását. A már megrendelt és lefoglalt árut zavartalanul tovább árusítom.
Szelid István
vállalati vezető.

42. A Székely-Győri-Morvai cég hirdetése

Kiemelt, keretes hirdetésben közölték az új üzemeltetők, hogy az eredeti zsidó tulajdonosok, Székely- Győri és Morvai férfiszabó, kész férfi-, fiú- és gyermekruha-kereskedését a Baross út 34. szám alatt átvették. (GyNH 1944. április 29.)

Másnap az Anhalzer és Társa üveg- és porcelánkereskedés újbóli megnyitását ismertették. (Dr. Anhalzer Pál és Anhalzer Tíbor üveg- és porcelánkereskedők, Baross út 5.) Ugyanezen a napon jelent meg hirdetés a Schnábel Testvérek posztókereskedésének

újbóli megnyitásáról, a Széchenyi tér 10. szám alatt. (Schnábel Henrik és Schnábel György szövőipari gyára a Teleszky út 17. szám alatt működött.) (GyNH 1944. április 30.) Az Abonyi és Szóbel nőidivatáru-kereskedését a Szent László király utca 4. szám alatt, keresztény vállalatvezetője újból megnyitotta. Kallós ruhaüzlete április 29-től kezdve új vállalati vezető irányítása alatt várta kedves vevőit. (Helye egyelőre ismeretlen) (GyNH 1944. május 2.) Balogh Lajos, Baross út 19. szám alatti késznőiruha-üzlete újból megnyílt. (GyNH 1944. május 3.) Singer Mór W. és Fia, szőnyeg, függöny, linóleum, len és lakberendezési cikkek szaküzlete, a dr. Kovács Pál utca 1. szám alatt – keresztény vállalatvezető irányításával újból megnyílt. (GyNH 1944. május 9.)

A helyi napilap fontos közszolgálati híreket is közölt, ezek egyikében a volt zsidó üzletek újbóli megnyitását ismertette. Keresztény vállalati vezető kirendelésével 15 volt zsidó üzlet és 11 ipari üzem nyílt meg eddig Győrött. A bezárt zsidó üzletek és üzemek sorsa érthetően élénken foglalkoztatja a közvéleményt. A zsidóság nálunk a kereskedelemben, sőt újabban az iparban is olyan nagy szerepet vitt, hogy hirtelen kiesése egyes esetekben komoly zavarokat idézett volna elő. Ezért gondoskodott a kormányzat megfelelő áthidaló intézkedések megtételéről. Az első ilyen rendelet lehetővé tette, hogy keresztény vállalati vezető kirendelésével újra megnyissák azokat a kereskedéseket, amelyeknek nyitva tartása honvédelmi és közellátási érdekből szükségesnek mutatkozik.

Ezek az üzletek a következők:

Schnábel Testvérek posztó és bélésáru-kereskedés (Széchenyi tér)
Balog Lajos női-készruha kereskedés (Baross út 19.)
Abonyi és Szobel divatáru-kereskedés
Hámori Pál zsák, ponyva és zsinegáru kereskedés (Árpád út 42.)
Hermann Testvérek papír-nagykereskedés (Deák utca 9.)
Székely, Győri és Morvai készférfiruha-kereskedés (Baross út 34.)
Singer Mór özv. és Fia zsák-, juta-, szőnyegáru-kereskedés (dr. Kovács Pál u. 1.)
Neuwirth Joachim és Fia épületfa-, és építésianyag-kereskedés,
Biringer János épületfa-kereskedés (Szent Imre herceg út 42.)
Anhalzer és Társa üveg-, porcelánkereskedés (Baross út 5.)
Kallós Jenő készférfiruha-kereskedés,
Terra magkereskedés,
Magyar Oxigén Értékesítő Szövetkezet,
Katona József műszaki üzlete,
Metropol penzió.

A polgármester helyt adott az iparkamara indítványának, és a következő zsidó ipari üzemek működésének továbbfolytatását tette lehetővé:

Merkur kötött ipar- és szövöttárugyár,
Drach Imre asztalosüzeme (Andrássy út 24.)
Lőwy Zoltán üvegcsiszoló- és tükörgyára (Szent István út 45.)
Schnábel Testvérek mechanikai szövödéje (Teleszky út 17.)
Perl Dávid és Társai szállítási vállalat (Árpád út 51/b)
Frankl Jakab szállítási vállalat,
Rába szállítási vállalat, (Árpád út 43.)
Krémer Henrik és Fiai szikvíz- és jéggyár
Deutsch Jenő szikvízkészítő (Hunyadi utca 13.)
Frischmann Frigyes szikvízkészítő (Bisinger sétány 18.) (GyNH 1944. június 18.)

Hamarosan mintegy 70 lezárt győri fűszerüzlet került keresztény kézbe. Az árukészletet újra leltározták, majd szétosztották a meglévő üzletek között. Az üzlethelyiségeket elsősorban a bombakárosult kereskedők, másodsorban hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák igényelhették. (GyNH 1944. június 23.)

A katolikus hetilapban július 8-án jelent meg annak a tizenhét zsidó ipari vállalatnak a névsora, ahová vállalati vezetőket nevezett ki a polgármester. A kirendelt vállalati vezetők legtöbbje korábban is az üzemben dolgozott vagy ott volt alkalmazott.

Gestettner Lajos téglagyár (Országút utca 7.) élére került Bőhm Gusztáv téglamester,

Ganz György textilipari és mechanikai szövőgyár élére Kertész Lajos, fémipari szakiskolai gépi szövő került

Steiner Testvérek épületlakatos és redőnyüzemébe (Steiner Gyula és Imre, Jókai utca 7.) Kálmán István lakatossegédet,

Deutsch Ferenc asztalos üzemébe Czifrik Gyula faesztergályos segédet,

Vörös és Katz asztalos üzeméhez Magyar László asztalossegédet,

Knapp Gyula és Berán Artúr ócskavas-kereskedésbe (Gőzmalom utca 5.) Halász József kereskedőt,

Szabó Samu Rt. takaréktűzhely- és lakatosárugyárba (Ágyúgyári út) Ritter Mihály lakatossegédet,

Merkur kötött- és szövöttárúgyárba Láng Lajos gépihurkoló mestert,

Drach Imre asztalos üzemébe (Andrássy út 24.) Vörös Jenő asztalosmestert,

Lőwy Zoltán üvegcsiszoló- és tükörgyárba (Szent István út 45.) Seres Józsefet,

Schnábel Testvérek szövőgyárához (Teleszky út 17.) Szabadkai László üzletvezetőt,

Perl Dávid és Társa szállítási vállalathoz (Árpád út 51/b) Simon János vállalkozót,

Frankl Jakab szállítási vállalathoz Marksz Lajost,

Rába szállítmányozási vállalathoz Szűcs Jenőt,

Krémer Henrik és fiai, Deutsch Jenő és Frischmann Frigyes szikvízüzemeibe Meixner Mihályt nevezték ki. (DH 1944. július 8.)

Július 9-én a lakosság részére ismét több üzlet áthelyezéséről, illetve átvételéről jelent meg tájékoztató. Sachs Sándorné született Kaufmann Sarolta, Szent László király utca 8. szám alatti fodrászatának, az Apolló illatszertárnak Baross út 33. szám alatt, a Hattyú illatszertárnak Baross út 4. szám alatt, Fleischmann Andor és Fleischmann József Szent László király utca 20. szám alatti fodrászatának valamint Gergely Ármin órás és ékszerész Baross út 30. szám alatti üzletének lett új üzemeltetője. (GyNH 1944. július 9.)

Vagyonmentő vásár

Különös javaslattal állt elő a helyi napilap ismeretlen szerzője, miszerint: *„Meg kell szervezni a zsidó vagyonmentő vásárt?"* Maga az írás másról szól, mint amit a címe első ránézésre sugall. A szerző emlékeztette olvasóit, hogy „Mindenki emlékszik még a trianoni elesettség éveire. Oda jutott a forradalmi zsidóság, a szociáldemokraták és kommunisták által a trianoni szegénységbe bukott magyar nép, hogy el kellett kótyavetyélnie mindenét. Nagyon sokan a család régi értékeinek eladásából biztosították megélhetésüket. Akkor ezeket a kiárusításokat vagyonmentő vásárnak nevezték, melyeknek kárvallottjai elsősorban a keresztény tisztviselőréteg, nyertesei pedig nagy részben a „zsidó vásárló és árverési hiénák" voltak. Most fordult a kocka, fejtegeti a szerző, a zsidóság elindult az elszegényedés útján. A zsidóság csakhamar oda fog jutni, hogy készpénze elfogy, az eldugott értékeket majd a hatóság előcsalogatja. A zsidóknak nem lesz módja suba alatt eladogatni elrejtett értékeit, ha egy-két esetben sikerül is ez. Meg fog indulni a zsidó vásár. Majd ismerteti az általa kidolgozott technikát, és javasolja, hogy

mint újabb győri program kerüljön széles körben megvalósításra: *„Talán egyszer Győr városa is kezdeményezhet valamit és elől járhatna jó példával."* (GyNH 1944. május 9.) Ennél a „győri javaslatnál" néhány gondolat erejéig szükséges megállni, és számba venni, hogy mi történt eddig. Egyenrangú állampolgárokat a vesztes világháborút követő sokkhatás megosztotta. Sokan voltak a hívők és a nem hívők, akik gyorsabban tudtak az új állapothoz igazodni, de nagyon sokan akadtak akiket „megbénított" a megváltozott helyzet. A zsidó vallású polgárok, akiknek több mint ezeréves gyakorlata volt a sorscsapások elviselésében, rugalmasabban tudták követni az eseményeket. Vallási összetartozásuk, rítusaik és kereskedelmi gyakorlatuk mind-mind az üldöztetés alatt fejlődött. Magyarország keresztény többségű polgárai 1944-ig nem egészen száz éve vetették le magukról a feudalizmus kötöttségeit, vallásuknak alapja ugyan a keresztény tanításon alapult, de jelentős különbségek voltak a zömében katolikus, evangélikus vagy református közösségek között.

Győrött nagyon erős volt a katolikus és az evangélikus vallás hatása, az ország keleti felén ez az arány másként alakult, ezért a zsidósággal kapcsolatos viszonyuk is máshogyan formálódott. Ugyanez a különbség megmutatkozott az anyagi természetű vonatkozásokban is. Ezeréves hagyománya volt a zsidók kereskedési tevékenységének – tudunk időkről, amikor a keresztények ezzel nem is foglalkozhattak. Amíg a katolikusok elfogadták és folyamatosan megtapasztalták a szigorú hierarchiát, a zsidóknál ennek nyoma sem volt. A katolikus anyaszentegyház legfőbb vezetője a pápa, akinek helyi pásztora a püspök, működési területe a püspökség – ami három-négy vármegyét foglalt magába. A zsidóságnak nem volt egyszemélyes vallási vezetője, és nem volt egy helyhez köthető vallási központja. Már a Bibliában is úgy van megírva, hogy a „zsidó főpapok" emelték fel szavukat Jézus működése ellen, amikor a virágvasárnapi bevonulást követően kikergette az árusokat és a pénzváltókat a templomból.

A zsidók vallási közössége a hitközség, melynek tagjai maguk közül választják ki vezetőiket, majd a hitközség vezetősége pályázat útján választ rabbit. Gazdasági értelemben is kimutatható különbözőségek vannak a két vallás követői között. Jézus tanítása, melyet így jegyzett le Lukács evangélista (6,20): *„Ő pedig tanítványaira nézett, és így szólt: Boldogok vagytok, szegények, mert tiétek az Isten országa".* A keresztény eszme egyik alappillére ez, hiszen alázatra és megnyugvásra nevel. Ezzel párosult a kiszámítható, de csekély hasznot hozó földműves munka, ami az élet folyamatosságát szavatolta. Zsidó vallású polgároknak mindenkor más volt a hozzáállása a pénzhez és az anyagi dolgokhoz. Történetük során nem birtokolhattak földet és nagy értékű ingatlant, megtakarításaikat mindenkor a lehető legkisebb méretű, ugyanakkor értékes tárgyakban kellett őrizni. Gyakori üldöztetésük során mit tudtak magukkal vinni? Nyilvánvalóan értékálló nemesfémet, vallási kegytárgyakat és készpénzt. Amikor polgári egyenjogúságukat elnyerték, megnyílt számukra a befektetés lehetősége, ami időben egybeesett a nagy társadalmi változással. Így azután a trianoni döntés is eltérő formában és eltérő mértékben érintette az ország polgárait. Aki a család vagyontárgyait eladni kényszerült nem „jókedvében" cselekedett, aki viszont vásárlóképes erővel rendelkezett, nem törekedett arra, hogy jótékonysági intézményként tűnjön fel. Nyilvánvaló és szemmel látható vagyoni átrendeződés történt. Tényeket nehéz érzelmi alapon megközelíteni, de a „vagyonmentő vásár" időszakában nem csak a zsidók vásárolták fel a korábbi tisztviselői és katonatiszti kar értékeit. A zsidók vagyoni gyarapodása nem csupán ügyeskedés útján történt. Magas fokú közgazdasági ismereteiket hasznosítva a napi gyakorlatban érvényesítették a profit maximalizálásának elvét, amire egyébként a gazdasági élet szereplői évszázadok óta törekszenek.

A trianoni traumát huszonöt év alatt sem tudta feldolgozni a magyar társadalom. 1944-ben Magyarország már kezdte kimeríteni az ország anyagi tartalékait. Ezért pedig valakinek vállalnia kellett a felelősséget, másvalakinek pedig az újra kiosztott bűnbak szerepét. Először saját kezdeményezésként, később a szövetségesünk nyomására jutott a zsidóságnak ez a hálátlan szerep. A zsidóság háttérbe szorítását ugyancsak kétféle módon, törvényes úton majd törvénytelen eszközökkel oldották meg. A törvényes út is két részre bontható. Először az ideológia kapott elsőbbséget, a numerus clausus által, majd a minden tudományos alapot nélkülöző faji jelleg hangsúlyozása. Ezekkel csak érzelmi szembenállást „sikerült" elérni. Fájt a zsidóknak, hogy megbélyegzik őket, de mindezt betudták a nemzet fájdalmas megtisztulási folyamatának. Majd következtek a gazdasági törvények, melyeknek során a zsidóktól először a nagyobb, majd az egyre kisebb vagyontárgyaikat vették el. Az ország sorsfordító napját, 1944. március 19-ét követően megkezdődött a teljes gazdasági ellehetetlenítésük, azt követően a kifosztásuk.

Alig két hónappal később az életükön kívül már szinte semmijük nem maradt. Ösztönösen próbáltak valamennyi értéket megmenteni, eldugni, vagy megbízható barátaiknak átadni, akkor már teljesen nyilvánvaló volt, hogy a háború elveszett, és csak a befejezés határideje látszott bizonytalannak. A háború után pedig újra élni kell, dolgozni kell és ehhez anyagi eszközökre, árura, termelőberendezésekre lesz szükség. Az 1944. május 9-én megjelent újságcikk írója is pontosan ugyanígy látta a helyzetet, és ugyanígy ítélte meg a jövőt, de neki hivatali kötelessége lehetett ideológiai töltést adni a már magas fokon művelt zsidóellenességnek. Mi lesz velünk? Mi következhet még? A további szörnyűségeket túlélők elmondása szerint szinte nem is volt más témája a győri zsidóknak. Napról napra egyre nehezebben éltek, az üzletekben mindennap kevesebb volt az áru, állásukból kitették a zsidó alkalmazottakat. A gyerekek számára március végén befejeződött a tanítás, a családok egymásba kapaszkodtak, a zsinagógába mentek, az újabb híreket figyelték, és a hatóságok utasításait követték. A törvényes rend az ő számukra felbomlott, életüket, sorsukat rendeleti úton szabályozták, melyek egyre szűkebb mozgásteret engedélyeztek számukra. Ha valamelyik „csodarabbi" akkor azt mondta volna, hogy egy hónap múlva, több százezer magyar zsidónak befejeződik a földi pályafutása és megszűnik minden szenvedése, valószínűleg elmegyógyintézetbe utaltatják.

Öngyilkosságok

Az 1930–1940-es években viszonylag sok ember dobta el magától az életet. Az öngyilkosságot megkísérlők és véghezvivők vallási megoszlásáról nem készült külön kimutatás. A két korabeli újság gyakran beszámolt ezekről a tragikus eseményekről. Több esetben csak az érintettek neve alapján lehetett zsidó voltukat kikövetkeztetni. Az 1944. évben történt halálesetek egyértelműen a „végső megoldás" elkerülése miatt történtek. Az elhunytaknak ugyan a győri temető szolgál végső nyughelyéül, ennek ellenére őket is a holokauszt áldozatai közé kell sorolni.

Öngyilkosságot kísérelt meg az újvárosi vasúti híd közelében Weisz Erzsébet 55 éves takarítónő. (GyNH 1937. június 12.) Weisz János 62 éves hegyeshalmi öregember meghalt, halálának oka: hogy örökre elment a felesége, és nem tudta elviseli az egyedüllétet. (GyNH 1937. szeptember 3.) Néhány nappal korábban Gold Samuné született Fischer Róza 67 éves, győri Apáca utcai lakos holmiját találták a Rába partján. „Miután az öregasszony azóta sem jelentkezett, a gyanú szerint öngyilkos lett, vízbe ölte magát." (GyNH 1938. szeptember 4.) Gázzal mérgezte meg magát a Szent György tér 9. számú házban Weisz Mórné, egy utazó felesége. Amikor rátörték az ajtót, már nem lehetett rajta segíteni. (GyNH 1939. február 22.) A Rábába ugrott egy idegbeteg öregasszony, de kimen-

tették. A mentők az idegosztályra vitték, ahol megállapították, hogy az illető Adler Samuné 70 éves, Andrássy út 42. szám alatti lakos, magánzónő, aki idegbetegségében akart a halálba menni. (GyNH 1939. november 22.) Krausz Kálmán 48 éves fűszerkereskedő (Kossuth Lajos utca 26. szám alatti lakos) húszoldalas búcsúlevelet hagyott hátra, amiben tettét anyagi természetű gondjaival magyarázta. (1940. február 2.) A révfalui hídról a Dunába ugrott Fischer Sándor 30 éves Budai úti barakkbeli lakos – zsidó-szegényházi gondozott – aki életuntsága miatt akart a halálba menni. A közelben dolgozók kimentették, majd a mentők eszméletre térítették. (GyNH 1940. március 12.)

Stern Fülöp szerencsétlen sorsa és tragikus halála kész regény. Az öngyilkosságot választó 62 éves, zsidó vallású asztalossegéd egykor dúsgazdag ember volt. Németországban született, ott jól prosperáló faipari üzemét vezette, majd a nácik hatalomra jutása után, 1933-ban elhagyta szülőházáját. Párizsban kezdett új életet, de oda is bevonultak a németek, ezután Győrbe költözött a Híd utca 2. számú házba. Itt Győrben kétkezi munkásként kereste a kenyerét, búskomorrá lett, szerencsétlen sorsa és családi természetű okok miatt eldobta magától az életet. (GyNH 1941. március 1.) Szokatlan bírósági eljárás történt 1942-ben. A győri közkórházban ítélt el a bíróság egy zsidó árdrágítót. Weiczner Jenő malomtulajdonost, nagyarányú árdrágítással vádolták. Weiczner öngyilkosságot kísérelt meg, emiatt a kórházban hallgatták ki, és ott hat hónapi börtönre, 500 pengő pénzbüntetésre, 1000 pengő vagyoni elégtétel megfizetésére, valamint 5 év hivatalvesztésre ítélték. A vádlott sírva fellebbezett. (DH 1942. január 31.)

Klein Henrikné tragikus haláláról: *Öngyilkosság világítógázzal* – címmel, szenzációs tudósítás jelent meg: „Klein Henrikné, akinek azelőtt a régi Bástya utcában volt vendéglője, azóta pedig mint magánzó a Kenyér köz 13. szám alatt lakott, világítógázzal megmérgezte magát a lakásán. Öngyilkossági kísérletét éjszaka követte el. Mentők vitték kórházba, de segíteni nem lehetett rajta, meghalt. A rendőrség kihallgatni sem tudta, így öngyilkosságának oka ismeretlen." (GyNH 1942. október 20.) Klein mama öngyilkosságának oka nem ismeretlen! Unokája, Klein Éva szeretetteljes, meleg szavakkal írta meg a nagymama halálának igaz történetét. 1942 nyarán munkaszolgálatra hívták be Andor fiát, akinek a sorsáról hónapokon keresztül semmi hír nem érkezett. Majd egy hazatérő felelőtlenül a halálhírét terjesztette, amit az aggódó édesanya nem tudott feldolgozni és mérhetetlen fájdalmában kinyitotta a gázcsapot. (Éva Quittner: Az emlékezés kavicsai) Néhány nappal később az anyakönyvi hírek között rövid, tömör bejegyzés található: 65 éves korában elhunyt Klein Henrikné, született Freund Etel. (GyNH 1942. október 25.)

Klein Henrik Bástya utcai vendéglője

Kettős öngyilkosság történt az Arany János utca 11. számú lakásban 1944. április végén. Halmos Zsigmond 62 éves zsidó magánzó, volt zálogháztulajdonos és felesége, ismeretlen mérget ivott. Mikor rájuk találtak az asszony már halott volt, férje pedig pár órával később halt meg. Búcsúlevelükben azt írták, hogy idegileg nem bírják a mai állapotokat. (GyNH 1944. április 26.) Másnap újabb öngyilkosságról tudósított a helyi napilap:

Krausz Ferenc 68 éves kovács, Otthon utca 8. szám alatti lakásában felakasztotta magát egy szegre. Mire rátaláltak, már meghalt. Öngyilkosságának oka ismeretlen. (GyNH 1944. április 27.) Április 28-án Hirschl Soma 68 éves, nyugdíjas biztosítóintézeti igazgató és 58 éves felesége, Andrássy út 10. szám alatti lakásukban követtek el öngyilkosságot. Tragikus halálukból szenzációs újsághír lett: Altatóval megmérgezte magát egy zsidó házaspár, akit a hatóságok felszólították lakásuk elhagyására. Ők azonban kijelentették, hogy *élve nem mennek ki a lakásból.* Másnap reggel mindkettőjüket eszméletlenül találták. A mentők bevitték őket a kórházba, ahol a férfin már nem lehetett segíteni, az asszonynak kimosták a gyomrát, de az eszméletét nem nyerte vissza. Miután bűncselekmény gyanúja nem forgott fenn, a rendőrorvosi vizsgálat után megadták a temetési engedélyt. (GyNH 1944. április 29.) 1944. május 8-án ismét tragédia történt. Az Opitz utca 14. számú ház egyik lakásában felakasztotta magát Deutsch Józsefné, 69 éves zsidó magánzónő. Amikor a szomszédok rátaláltak, már halott volt. Értesítették a rendőrséget, ahonnan egy bizottság kiszállt a helyszínre. A rendőrökkel együtt érkező tisztiorvos megállapította, hogy bűncselekmény nem történt, az ügyészség a temetési engedélyt megadta. Az öngyilkosság oka ismeretlen. (GyNH 1944. május 9.) Egy héttel később az egyik haláleset az OTI székházban történt, ahol Milkó Emil dr. munkaszolgálatos zsidó orvos morfiuminjekcióval megmérgezte magát. A mentők súlyos állapotban kórházba szállították. A másik eset a szigeti temetőben történt: Vasárnap este háromnegyed hét óra tájban revolver dörrent a szigeti zsidó temetőben. Amikor a temetőőr a lövés irányába sietett, az egyik sírnál vértócsában eszméletlen férfit talált. Kihívta a mentőket, akik bevitték a győri kórház idegosztályára az öngyilkost és ott állapították meg, hogy az illető Baranyi Endre zsidófajú, táppusztai intéző, aki egy csillogó forgópisztollyal lőtte magát mellbe. Baranyi Endre két búcsúlevelet hagyott hátra kék borítékban a sírnál. Állapota súlyos. (GyNH 1944. május 16.)

Győrszentmártonban öngyilkossággal zárta le életét a 68 éves özvegy Freund Lipótné, aki nem akart a mosoni gettóba költözni, és 37 éves fia Ács László, aki pedig a mezőgazdasági munkaszolgálat elől menekült a szörnyű halálba. Holttestüket hétfőn (május 15-én) a csendőrök fedezték fel, amikor az anya elköltözéséről, illetve a fiú szolgálati beosztásáról akartak intézkedni. (GyNH 1944. május 17.) (A módszer itt is hasonló volt, mint az ország egész területén. A kényszerű elköltözés előtt két nappal értesítették az érintetteket, hogy csomagolják össze a holmijukat.) Az ismert események következtében május 25-én Ludvig Sándorné, a Fehérvári úton méreggel vetett véget az életének. Május 27-én éjjel 11 órakor, Hermann István 53 éves papírkereskedő, a Deák utca 9 szám alatt követett el öngyilkosságot. Június 7-én, a szigeti gettó területén az Alpár utca 6. szám alatt, mérget ivott Schwarc Sándor. Bevitték a kórházba, de nem tudtak rajta segíteni. Június 12-én, az Apáca utca 8. szám alatt, a 74 éves Steiner Gyula, önkezével vetett véget az életének. Június 15-én, a 91 éves Schönbruckner István követett el öngyilkosságot. Ennek a kornak az utolsó – nyilvánosságra került – öngyilkossága Csornán történt: előkerült Molnár Vilmos dr. csornai zsidó orvos eldugott egymilliós vagyona. Az orvos kihallgatása után a fogdában felakasztotta magát és meghalt. (DH 1944. július 1.)

Összeköltöztetés, gettó

A gettó jelentése az idegen szavak kéziszótára szerint: 1. történelmileg, külön zsidó negyed a nagy középkori városokban, határain kívül a zsidóknak nem volt joguk letelepedni. 2. a német fasiszták által Németországban, Lengyelországban és az általuk átmenetileg megszállott országokban létesített zsidó negyed, ahová a zsidókat tömörítet-

ték és a legkegyetlenebbül bántak velük. **(Idegen szavak kéziszótára)** A gettónak hatalmas, régmúltra visszanyúló irodalma van. A zsidók elkülönülése és elkülönítése az európai országokban, így Magyarországon is régi keletű. A fenti rövid, tömör megfogalmazás ellenére a gettó kifejezést a köznyelv sokszor tágabb értelemben is használta és használja. A gettó (olaszul: ghetto) a zsidó negyedet, a zsidók által lakott városrészt jelentette, amelyet eredetileg csak a közös életmód miatt hoztak létre, később a mindenkori hatalom jelölte ki kényszerlakhelyül. A náci Németország a gettókat a zsidók összegyűjtésére használta, és innen hurcoltatta el őket a koncentrációs és megsemmisítő táborokba. Később a gettó fogalma kiterjedt más kisebbségek által lakott városrészekre is. Történelmi szövegkörnyezeten kívül szinte kizárólag pejoratív értelmű.

Eleinte csak az összetartozás érzeténél fogva, később azonban már hatósági rendeletek által is kényszerítve, a középkor városaiban a zsidók bizonyos utcákban, negyedekben, gettókban tömörültek, sokszor teljesen elzárva a város többi lakosaitól. Az első ilyen névvel illetett negyedet 1516-ban Velencében hozták létre a pápa parancsára. „Geto Nuovo" szó szerint új öntödét jelent, ami a városrész eredeti funkciójára utal, (ma is látogatható). Tisztasági, közegészségügyi tekintetben a hatóság nem gondoskodott a gettókról, az ahhoz vezető bejáratokat éjjel elzárta, anélkül azonban, hogy ezzel a zsidóságot a csőcselék zaklatásaitól, sőt fosztogatásaitól megóvta volna. Mantovában Gonzaga Ferdinánd herceg 1620-ban szabályrendeletet bocsátott ki a gettó számára; hasonló állt fenn Frankfurtban, Prágában és Németország más városaiban. A 19. század végén különösen Olaszországban és Németországban voltak nagyobb gettók. **(Wikipédia)**

A győri sajtóban 1937-ben jelent meg az első, gettóval kapcsolatos tudósítás. Varsóból jelentette az MTI: a lengyelországi zsidó szervezetek általános sztrájkot hirdettek. Ezzel tiltakoznak az egyetemen létesített gettó ellen. **(GyNH 1937. október 20.)** 1938 decemberében Győr–Szigetben tett körsétát a városi lap „ifjú és agilis" szerkesztője, abban a városrészben, ahol nagyobb arányban éltek zsidók és keresztények egymás mellett. (Számarányuk a Statisztikai adatok fejezetben részletesen található.) Az újságíró megállapította, hogy *„évtizedek alatt semmi sem történt, ami meg történt, az rosszul történt."* Néhány jogosnak tűnő észrevétele – Szigetben utakról beszélni lehetetlen, nincs postája, rendőrsége, piaca, évről évre apad a lakosság száma – után érdekes apróságokról értekezett. A nemrégiben alakult Győr–Szigeti Társaskör kilenc pontból álló beadványban hívta fel a városvezetőség figyelmét a tarthatatlan állapotokra. A kérdést azonnal napirendre kell venni és radikálisan rendet kell teremteni a győri gettóban. „Tudjuk, hogy hálátlan ezekről írni, mégis megtesszük, amíg a zsidóság meg nem fojtja Győrszigetet, ezt a jobbsorsra érdemes városrészt. Ahogy az ember átmegy a Rába-hídon, egészen idegen világban érzi magát és mindjárt üdvözlésül ott mered előtte a Kohn olajgyár otromba épülettömbje. Egészen ránehezedik Győrszigetre. Elzárja a várostól és gondozatlanságával egyenesen ünneprontó. Egyáltalán mire várnak még vele, akkor, amikor helyén egy modern s szép villanegyed épülhetne. Pedig a Kohn utca akár dísze is lehetne a városrésznek! Még csupán egy kérdést: vajjon mi épül a Trefort utcai Neuhaus Márkus udvarában, oly titokban? Talán csak nem rabbiképző iskola?" (Neuhaus Márkus építésianyag-kereskedő, telephelye Országút utca 7.) **(GyNH 1938. december 25.)**

Mi a végleges megoldás? A MÉP 1942-ben, Budapesten tartott nagytanácsi gyűlésén az ország helyzetéről, a háborús erőfeszítésről és a magyar zsidóságról tartott előadást Kállay Miklós miniszterelnök: *„Tudom, hogy a zsidókkal szemben további intézkedéseket kell tenni. (Viharos helyeslés és taps.) Tudom, hogy nincsen más végleges megoldás, mint a 800 000 főnyi zsidóság kitelepítése. (Zajos éljenzés és taps.) Ki kell emelni a zsidóságot minden társadalmi és nemzeti szempontból fontos pozícióból, míg a végleges megoldás lehetősége el nem következik."* **(GyNH 1942. április 21.)**

1942 nyarán a Győri Nemzeti Hírlap szerkesztőségének harctérre kiküldött tudósítója, dr. Gerő László egy galíciai városkában lévő gettóról küldött beszámolót. A tudósító megírta, hogy a zsidók által lakott szegényes külsejű épületek és mostoha körülmények ellenére teljes önállóságot élvezve élik az életüket. Minden munkaképes korúnak – 15 éves kortól kezdve, a nők 40, a férfiak 60 éves koráig – dolgoznia kell. Nehéz fizikai munkát végeztetnek velük, és a munkájukért fizetséget kapnak. A haditudósító írását a következőkkel zárja: *„Talán iróniának hangzik, de ezek a karszalagos emberi roncsok akkor a legboldogabbak, amikor kapával, csákánnyal és baltával a kezükben sorba állhatnak a munkafelügyelő előtt."* (GyNH 1942. július 3.)

Az újkori gettókkal kapcsolatban 1944. április végén jelentek meg tájékoztatások. Az MTI ismertette, hogy külön negyedet jelölnek ki a zsidók részére, az állampolgárok közötti egységes állapot kialakítására új rendelet készült. A rendelet a továbbiakban felhatalmazást ad a zsidók lakhelyének kötelező hatállyal való kijelölésére is. A 10 000-nél kisebb lélekszámú községekben a törvényhatóság első tisztviselője elrendelheti az ottlakó zsidóknak más községekbe, illetőleg városokba való átköltöztetését. A 10 000-nél nagyobb lélekszámú községekben és városokban a törvényhatóság első tisztviselője akként rendelkezhet, hogy a zsidók a városnak, illetőleg községnek csak meghatározott részeiben, utcáiban, esetleg kijelölt házakban lakhatnak. A zsidóknak meghatározott városrészekbe, utcák, illetve házakba tömörítésével kapcsolatban az ott lakó nem zsidó személyeket átköltözésre lehet kötelezni. (GyNH 1944. április 29.) Néhány nap múlva Nagyváradról érkezett tudósítás: *Gettóban a nagyváradi zsidók* – címmel. A polgármester falragaszokon közölte, hogy a zsidókat a városban zárt területeken helyezik el. A gettóból csak 9 és 10 óra között lehet eltávozni.

Itt Győrött arra a kérdésre keresik a választ, hogy: *„Hova tömörítsük a zsidókat?"* Ebben arról értesültek a győri polgárok, hogy a felsőbb hatalom milyen megoldások közül választhat. Több magyar városban kijelölték a zsidók házait, utcáit, néhol már a gettót is, ahol egy szobában négyen kaptak szállást. Komoly javaslatként fogalmazódott meg, hogy a zsidókat a gyárak, üzemek köré kellene telepíteni. Szolgáljanak élő pajzsként, mivel *a munkásvárosokat és városrészeket bombázzák előszeretettel a repülő négerek és zsidók és egyéb gengszterek.* (GyNH 1944. május 4.) Másnap arról értesültek a győri polgárok, hogy: *„Lebontják Győr szégyenét, a barakktelepet".* Kiderül a tudósításból, hogy ezt az emberi lakóhelynek meg nem felelő Budai úti barakktábort már elkezdték bontani. (GyNH 1944. május 5.) (A valóságban a barakkok lakóinak nagyobb részét falura telepítették, egy részük hivatalosan maradt a városban, vagy csak önkényes lakásfoglalóként. Ezek a szégyenteljes épületek egy hónappal később fontos állomásai lesznek sok-sok győri zsidó vallású polgár életének.)

Vitéz Endre László államtitkár hétfőn megtekintette a zsidó internálótábort és a zsidók kitelepítésére kijelölt helyet. Az államtitkár ott tartózkodása után folytatta körútját. Sajnálatos módon a helyszínről vagy helyiségről nem írt semmi közelebbit a tudósító. Ha ez a látogatás Győrben volt, akkor a belvárosi utcákban, illetve Győr–Szigetben történhetett. (GyNH 1944. május 3.) 1944. május 10-én a győri rendőrkapitányság jelentést küldött a főispánnak. A főispáni iktató rövid vezérmondata: Gettóba összeköltöztetett zsidóság magukkal vihető vagyontárgyaira nézve intézkedés. (Főispáni iratok 1939–1945 (298)/ 356. sorszámú irat 1944. május 10. küldte: Rendőrség Győr, 2848. sz híranyag.) (Sajnos az irat nem található, helyén egy cédula van, ami azt jelenti, hogy valaki kiemelte.) Az *Új Magyarság* című újság 1944. május 15-én megjelent számában így nyilatkozott Endre államtitkár a zsidók deportálásával kapcsolatban: *„Oly intézkedéseket foganatosítottunk, melyek mindig emberséges eszközökkel és az erkölcsi tényezőknek figyelemben tartásával történtek. Valójában nem éri őket sérelem. Egymás között élhetnek, egy tömbben, a gettó határai között,*

saját faji és népi törvényeik alapján. Lehetővé tettük nekik a szezámolajjal való főzést, ami elősegíti, hogy ne vétkezzenek egyik fontos vallási parancsuk ellen. Humánusan, minden goromba fellépést kerülve hajtották végre a kitelepítést. Én utasítást adtam, hogy életbiztonságukra gondosan ügyeljenek." **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

A magyarországi zsidóság sorsának végleges megoldásában jeleskedő másik államtitkár Baky László május 15-én tartott beszédében kijelentette: *„Most már nincs semmi baj, a zsidó mély nélkül erősek és egységesek leszünk és ki fogjuk vívni a végső győzelmet. Végeredményben az országból minden zsidót ki fogunk telepíteni, nem marad itt közülük hírmondó sem. A Tiszától keletre eső részen eddig 320 000 zsidót szállítottunk gyűjtőtáborokba, állíthatom, hogy ez olyan jelentős esemény a magyar nép szempontjából, amelyhez hasonló évszázadok óta nem történt."* **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

1944. május 10: *„A mai nappal megkezdődik a győri zsidók összeköltöztetése. Nagyobb zsidó telepítés Győrszigetben lesz, a város többi részében több utcát zsidómentesítenek, a zsidókat zsidókhoz költöztetik"* – ismertette olvasóival a helyi napilap. Gyakorlatilag ettől a naptól, 1944. május 10-étől lehet azt mondani, hogy Győrött létrehozták a gettót. Erről a rendkívül fontos eseményről a helyi napilap május 10-én, a katolikus hetilap pedig május 13-án részletes beszámolót közölt. Mivel az átköltözésre kijelölt utcák listája szóról szóra megegyezik, ezért a nemzeti napilapból a bevezetés és a zárszó kerül ismertetésre. Sok város megelőzte Győrt a zsidók összeköltöztetése terén. Győr azonban nagy gyárváros, itt a probléma nem volt egyszerű.

A kormányzat kétféle megoldást engedélyez: „vagy az egész zsidóságot gettóba költöztetni, vagy mint Győrött is történik, bizonyos utcákba, házakba költöztetik a zsidókat. Könnyen érthető szempontból az utóbbi megoldást választotta Győrött a belügyminisztériummal történt megbeszélés alapján Koller Jenő polgármester. Szombaton (május 6-án) értekezletet tartottak ebben az ügyben dr. Kászonyi Richárd főispánnál és az ott kialakult álláspont alapján, a mai napon megkezdi a zsidók tömörítését a polgármester. A zsidókat, lakásukat, a lakott helyiségeket, a lakók számát és életkorát dicséretes gyorsasággal íratta össze a város vezetősége. Ma már rendelkezésre áll a zsidókról minden adat, és ez megkönnyíti ezt a nehéz munkát. A zsidók költöztetése a mai napon megkezdődött. A főútvonalakról és néhány más utcából teljesen eltűnnek az egy és kétszobás lakások zsidó lakói. Ezek valamennyien a Győrszigetben lakó zsidókhoz költöznek. Ötszázhetven győrszigeti zsidó fogadja be őket, általában négy személy jut egy-egy szobára. Ugyancsak a főútvonalakról és néhány más utcából hamarosan megindul a 3–4–5 és többszobás lakások zsidó lakóinak elköltöztetése is. Ezek valamennyien a polgármester által kijelölt utcákba, illetve házakba költöznek már ott lakó zsidókhoz. Az utcák és házak kijelölése önvédelmi szempontból és úgy történt, hogy ahol túlnyomóan zsidók laknak, azokba a házakba mennek lakni a már ott lakó zsidókhoz a zsidók. Az ilyen házakban lakó keresztények egyelőre ottmaradnak. Az alábbi polgármesteri rendelkezés csak a kezdet. További rendelkezések is jönnek még." **(GyNH 1944. május 10.)**

A mai nappal megkezdődik a győri zsidók átköltöztetése

Nagyobb zsidó telepítés Győrszigetben lesz, a város többi részében több utcát zsidómentesítenek, a zsidókat zsidókhoz költöztetik

Kényszerköltöztetés. Megkezdődött a győri zsidók átköltöztetése címmel a Dunántúli Hírlap is beszámolt arról a négy nap alatt végrehajtandó kényszerű költözködésről, amelyik május 10-én kezdődött, és amit május 15-én hétfő reggelig kellett befejezni. A katolikus hetilap kicsit árnyaltabban fogalmazott a rendelet és az esemény indoklása, valamint a közvélemény elé tálalása során. Több esetben is pontosabb a megfogalmazása: Az ország nagyobb városai példája után, Győrött is megoldották a zsidók lakhelyének kérdését. Mivel a gettó a város különleges adottságai miatt nem volt megvalósítható, ezért egyes meghatározott utcákba tömörítik őket. A város hivatalos szerveinek gyors és alapos előkészítő munkája után máris megindult a zsidóság átköltöztetése. Elsősorban a főútvonalakról és a fontosabb forgalmú utcákból lakoltatják ki a zsidó háztulajdonosokat és lakókat. Az alábbi polgármesteri rendelkezést a zsidó hitközség vezetőségének kell végrehajtani. 1. az 1-2 szobás zsidó lakásokból át kell költözködni a Szigetben lévő zsidó lakásokba: a Kossuth utcából, Szent István útról, Baross útról, Wennes Jenő útról, Simor térről, Kazinczy utcából, Árpád útról a Gárdonyi utcáig. Megyeház utcából a Schwarzenberg utcáig. Gárdonyi Géza utcából, Erzsébet térről, Jedlik Ányos utcából, Attila utcából, Csaba utcából, Zrínyi utcából, Széchenyi térről. Ezeket a lakásokat hétfőn reggelig ki kell üríteni. Hétfőn délelőtt 12 óráig a megürülést be kell jelenteni a Teleki utca 38. szám alatt a lakáshivatalban. 2. A 3 szobás és ennél nagyobb zsidó lakásokat ki kell üríteni a következő utcákban és tereken: Baross út, Szent István út, Kazinczy utca, Wennes Jenő út, Kossuth Lajos utca, Erzsébet tér, Széchenyi tér, Apáca utca és Simor tér. Ezekből át kell költözni a Bisinger sétány, Király utca, Deák Ferenc utca, Kisfaludy utca, Batthyány tér, Czuczor Gergely utca, Dunaszer, Dr. Kovács Pál utca, Schwarzenberg utcában a polgármester által kijelölt házakban lévő zsidó lakásokba. A zsidók átköltözése eddig egyes apró jelenségektől eltekintve elég gyorsan és akadékoskodás nélkül történt. **(DH 1944. május13.)**

Sárga csillag viselésére kötelezett zsidók figyelmébe címmel jelent meg a hatóságok felhívása: akik az alábbi utcákban 1-2 szobás lakást bírnak főbérletben, és eddig a Magyarországi Zsidók Szövetsége győri vezetőségénél a kiköltözés miatt még nem jelentkeztek, ma pénteken délig feltétlenül jelenjenek meg a Hitközség irodájában. Tekintettel arra, hogy a kiköltözésnek hétfőn délig meg kell történnie, mindenkinek saját érdekében áll az azonnali jelentkezés. Nem jelentkezés esetén kényszerkiköltöztetést rendelnek el. Kossuth Lajos utca, Szt. István út, Baross út, Wennes Jenő út, Árpád út - Gárdonyi utcáig, Megyeház utca - Schwarzenberg utcáig, Gárdonyi utca, Erzsébet tér, Jedlik Ányos utca, Iskola utca, Munkácsy utca, Kazinczy utca, Újkapu utca, Újvilág utca, Varga utca, Vörösmarty utca, Simor tér, Attila utca, Csaba utca, Zrínyi utca, Széchenyi tér. Azok pedig, akik az alábbi utcákban 3 vagy több szobából álló lakást birtokolnak, tartoznak szombat délig a Lakáshivatalba írásban a következő adatokat jelenteni: a kiköltözésre kötelezett neve, lakcíme, szobák száma, hány személlyel, milyen korúak, van-e albérlőjük és kik azok (név, kor, vallás, állás, foglalkozás, bérösszeg): Baross út, Szt. István út, Kossuth L. utca, Erzsébet tér, Széchenyi tér, Apáca utca, Kazinczy utca és Simor tér. **(GyNH 1944. május 12.)**

Tószigetcsilizközi járás főszolgabírája, Győr 3193/1944

Azonnal kérem leadni az összes jegyzőnek:

Az összes sárgacsillag viselésére kötelezett zsidó családtagjaikkal, ill. hozzátartozóikkal együtt 15. 16 és 17-én a községek által rendelkezésre bocsátott ill. kirendelt előfogatokkal Magyaróvár városába lesznek szállítva.

Az előfogatokat az elöljáróságok kötelesek megfelelő számban kirendelni és megfelelő mennyiségben rakodómunkásokat is.
Az összes költségeket a zsidó hitközség fogja megtéríteni.
A zsidók a lehetőséghez mérten viszik holmijaikat és élelmiszereiket.
Ami holmijaik el nem szállíthatók, azokat az elöljáróságok egyenlőre a lakásaikban visszahagyják, a lakásokat lepecsételik.
Orvosilag igazolt betegek egyelőre visszahagyhatók, de ezzel visszaélés ne történjen, mert ezeket esetleg német katonák fogják összeszedni.
Honvédelmi munkára kiadott mezőgazdasági munkálatokat végző zsidók visszahagyhatók, de csakis személyükre nézve és azon feltétel alatt, ha katonai felügyelet alatt dolgoznak. Ezekre további intézkedésig a legszigorúbb felügyelet legyen.
Elsősorban a saját fogattal rendelkezők, saját fogatjaikat kötelesek igénybe venni.
Az előfogatok lótápot 3 napra vigyenek magukkal.
A sárgacsillagos zsidó-orvosok visszamaradnak, személyükre nézve.
Útirány: Tóköz, valamint Abda, Öttevény, Ménfőcsanak, Győrszentiván, Gönyü, Bőnyrétalap a legközelebbi törvényhatósági úton Győrsövényháza, Lébény, valamint a Bőny-győri és a Budapest-wieni műúton Győrön keresztül lesz szállítva - amíg a bácsai, kisbajcsi, zámolyi, dunaszegi, ásványrárói zsidók a Győr, hédervári, horvátkimlei, magyaróvári útvonalon lesznek elszállítva. A sokorói járás zsidói előreláthatólag Rábapatonán keresztül lesznek szállítva, ezeknek első pihenőjük Győrsövényháza lesz. Míg a többi részben Öttevény, a szigetköziek pedig Héderváron fognak a szükséghez mérten pihenőt tartani.
A csendőrőrsök fogják a transzportokat kerékpáron kísérni. Az őrsök azonnal fel fogják venni a jegyző urakkal ezen ügyben az érintkezést és velük állapítsák meg a további teendőket.
A zsidók kiértesítendők azért, hogy podgyászaikat az indításkor készenlétbe helyezzék.
Közlendő velük, hogy Magyaróvár városába lesznek elhelyezve.
Magyaróváron a zsidókat Fleischmann Oszkár magyaróvári megbízott fogja átvenni.
A jegyző urak a csendőrparancsnokokkal történt megállapodás és megbeszéléseik alapján tegyék meg az ésszerű és öntevékeny rendelkezéseiket ezen sürgős ügyben, amelyhez többet fűzni nem óhajtok. Csak azt, hogy a felesleges telefon érdeklődéssel hivatalomat ne zaklassák, hanem a karhatalommal karöltve nyugodtan bonyolítsák le ezen akciót.
Semmiképpen sem engedhető meg, hogy a zsidókat ideküldjék felvilágosításokért, vagy könnyítésekért, amelyeket a hatóság úgy sem tud részükre megadni.
Elszállításuk után azonnal tegyenek jelentést arról, hogy kik lettek elszállítva az egyes községekből és pusztákról a kimutatásszerű jelentésnek, amely három példányban terjesztendő be a következő rovatai lesznek: 1. sorszám, 2. lakhely, 3. név, 4. szül. év. Hó és nap, 5. anyja neve, 6. jegyzet, 7. ki volt a fuvaros.
Mihelyt ez az elszállítás megtörtént egy-egy községből, azonnal tegyenek hozzám telefonon a kérdéses kimutatás beterjesztéséig is jelentést.

Győr, 1944. május 13. főszolgabíró

43. A tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának utasítása

A száraz hivatali utasításnak eleget téve az egyesített vármegye zsidóságát Mosonmagyaróvárra szállították.

Az 1941. évi népszámlálás adatai alapján a tószigetcsilizközi járásból:

Abda 4	Ásványráró 33	Bácsa 7
Bezi 16	Bőnyrétalap 23	Dunaszeg 5
Enese 2	Fehértó 2	Győrsövényháza 10
Győrszabadi 2	Győrszentiván 6	Győrújfalu 2
Győrzámoly 5	Kóny 9	Kunsziget 7
Ménfőcsanak 14	Öttevény 2	Rábapatona 8

A Pannonhalmi járásból:

Écs 2	Győrasszonyfa 12	Győrság 5
Győrszentmárton 65	Kisbarát 11	Mezőörs 7
Nyúl 19	Pér 5	Ravazd 9
Táp 5	Tápszentmiklós 10	Töltéstava 6

A Magyaróvári járásból:

Cikolasziget 6	Darnózseli 9	Halászi 4
Hegyeshalom 8	Horvátkimle 1	Kisbodak 9
Lébény 27	Levél 6	Lipót 4
Magyarkimle 15	Máriakálnok 2	Mecsér 3
Mosonszentjános 31	Mosonszentmiklós 12	Mosonszentpéter 11
Mosonszolnok 1	Oroszvár 3	Pusztasomorja 3
Rajka 162		

A Sokoróaljai járásból:

Csikvánd 3	Felpéc 14	Gyirmót 13
Gyömöre 180	Győrszemere 23	Kajár 11
Kispéc 8	Koroncó 3	Mórichida 14
Szerecseny 12	Tényő 9	Tét 159

Újmalomsok 7 főnyi zsidó közössége vonult Mosonmagyaróvárra a meghatározott útvonalon. (A józan ész, vagy á logikus gondolkodás azt diktálta volna, hogy maximum két helyen, Győrben és Mosonmagyaróváron gyűjtsék össze az embereket. Ám a logika ebben az esetben is hiányzott a hatóságok intézkedéseiből.) Erről a hatalmas „népvándorlásról" két ízben is részletes beszámolót közölt a győri napilap.

Vonulnak a zsidók című írás arról tudósította olvasóit, hogy május 15-én vonultak Mosonmagyaróvárra a Győr megyei zsidók. Győr- és Moson vármegyéből a falvak zsidó lakóinak május 15-,16- és 17-ikén, három nap alatt kellett Mosonmagyaróvárra „költözni", az utazás szekéren történt. Az oda költözést, mint egy pillanatfelvételt, így örökítette meg a névtelen korabeli krónikás: „Vonulnak a zsidók, falusi szekerek hosszú sorain bútorokkal, holmijukkal Magyaróvár felé. Hétfőn egész nap láthatók voltak Győrött ilyen kisebb-nagyobb *zsidókaravánok*. A vármegye falusi zsidóit, legyen gazdag, vagy szegény, felsőbb parancsra Magyaróvárra fuvarozzák három nap alatt. E három nap azt jelenti, hogy a vármegye – mint a többi magyar vármegye – területén a falusi nép között nem

marad zsidó. Szükség volt erre az intézkedésre, mert az idő eljött, hogy magyarságunk teljesen és véglegesen szakítson a zsidósággal, zsidó ne forgolódjék magyarok között, de magyar sem a zsidók között. Tudjuk, vannak dolmányos és pipás zsidók nem egy magyar faluban. Akadtak jótékony zsidók, voltak jó zsidók, rossz zsidók, ilyen és olyan zsidók. Most mindez nem számit. Nem azért irányítják X zsidót Óvárra, mert pont ő volt rossz, itt most nem erről van szó. A zsidóság összessége, mely mindig együttérzett minden zsidóval, most elválik a magyarságtól. Sorsukat elintézik, a kivándorlásig igen egyszerű életet fognak élni, távol az általuk feketévé varázsolt piactól, távol a könnyen befolyásolható fülektől. Nem kell már suttogniok, beszélhetnek maguk között bátran és szabadon. Kitervezhetik a szebb jövőt, amit ugyan ők másképpen gondolnak el, mint mi, de ez egyszer legyenek reálisak, mert többé nem mennek vissza a magyar falvakba. Helyette a távoli új zsidó haza integet feléjük és majd aki meg tud változni, aki zsidó majd komolyan akar és tud dolgozni, az pátriárkai kort is megérhet, nem fogja őt ebben zavarni semmi. Most keservesek a napok, a hetek, de egy jobb jövő reményében majd elszenvedik ők, hiszen a magyar hatóságok most is humánusak, senkit nem bántanak, csak a zsidók élettere szorul össze saját körükben. Mennek a zsidó karavánok és az országból való távozás e kis előjátékát a magyar közönség a kormány és a hatóságok iránt hálás szívvel nézi, hiszen már itt volt az ideje." **(GyNH 1944. május 16.)**

Bátor, tisztességes, becsületes és segítőkész emberek ekkor is akadtak. Például, a gyömörei zsidókat Mosonmagyaróvárra szállító szekérkaraván a nyárias melegben megállt Öttevényen, a templom előtti térségen, hogy a lovakat megitassák. A hangos eseményre kiment a plébánia elé Keifes Károly, a falu római katolikus plébánosa, aki – 1920–1921-ben – Gyömörén volt káplán. Megismerte egykori híveit, a kocsisokat, a kísérő csendőröket és a kocsin ülő gyömörei zsidókat. Tőle telhetően szerényen vendégül látott mindenkit. A fárasztó utazás során egy pohár hideg víz, egy szelet kenyér, egy jó szó is sokat jelentett az úton lévőknek. Többet nem tehetett. Dicséret és elismerés illeti emberséges cselekedetéért a plébános urat, aki huszonhárom év után sem felejtette el fiatal papként megismert híveit. Bizonyára máshol is előfordult hasonló jótett. Ehhez az is kellett, hogy a zsidókat kísérő csendőrökben megmozduljon az együtt érző lelkiismeret, és merjék vállalni emberi mivoltukat.

Bécs–Buda országútján a zsidó népvándorlás nyomában címmel május 17-én helyszíni tudósításában a Mosonmagyaróvárra hurcolt zsidók elhelyezéséről számolt be Liszy Lajos szerkesztő a lap, felelős kiadója. „A mosoni templomnál különös kocsioszloppal találkozunk. Az egyesített Győr, Moson és Pozsony vármegyék községeiből összegyűjtött zsidók tarka népvándorlása érkezett Mosonba, új településük színhelyére. A mosoniak némán nézik a sárgacsillagos sereget, amint a bútorokkal, tüzelővel és egyéb holmival megrakott szekereken üldögélnek. Csupa jellegzetes arc. Most sötéten, reménytvesztve néznek maguk elé. Pedig mindenütt humánusan bánnak velük. A kísérő csendőrök is figyelembe vették Endre László elveit, hogy a zsidókérdés megoldása szükséges, azt végrehajtják, de a huszadik század kultúremberéhez illő emberséges bánásmód alapján... Vagy két kilométeres útszakaszon kerekezünk a végtelen kocsisor mellett, míg a végére érünk. A megyei zsidóság gettója Mosonban, lesz a zsinagóga, a Várkerület és az Osztermayer utca zsidónegyedében, ahova szobánként 4-5 zsidót telepítenek be. Nagy helybőségben nem lesznek, az bizonyos, de jó emberek kis helyen is megférnek!... A mosoni zsidó invázióval kapcsolatban felkerestük Sattler János dr. polgármestert, aki készségesen adott felvilágosítást. Alispáni rendelkezésre telepítik az egyesített vármegyék zsidait Mosonba. Szám szerint több mint ezer zsidó érkezik ide és ezek elhelyezése már folyamatban is van. Városunkban, főleg Mosonban voltak magasabb számban zsidók, szám szerint mintegy 350-en, ezekhez történik most a megyeiek betelepítése.

Ami az élelmezésüket illeti, gondoskodtunk arról, hogy a megérkezéskor egy bizottság átvizsgálja a magukkal hozott holmikat. Így az élelmiszereket is, írásba fektetik, és ehhez mérten szolgáltatják majd ki a zsidó családoknak. Már gondoskodtunk megfelelő mennyiségű szezámolajról is részükre. De gondoltunk arra is, hogy a magukkal hozott bútorokat helyszűke miatt el ne kótyavetyéljék, vagy el ne tüzeljék, mert az végeredményben nemzeti vagyont képez és a bombakárosultak részére felhasználható! – fejezte be érdekes nyilatkozatát a polgármester, aki nagy ambícióval, de emberséges elgondolás alapján látott neki a nehéz problémáknak. A műút fehér szalagján folyik a népvándorlás az új ígéret földje felé vezető úton az utolsó állomásra." Fejezte be tudósítását a Győr felé robogó gyorsvonatból kitekintve a tudósító. (GyNH 1944. május 17.) Külső szemlélő számára a polgármester határozott szavai nem is engedték sejteni, hogy mit takar a zsidókkal kapcsolatos „humánus" bánásmód. Amint a célállomásra érkeztek, elvették tőlük a magukkal vitt használati tárgyaikat, élelmiszerüket. Nagy zsúfoltság keletkezett az ottani zsidó családoknál. Mosonmagyaróvár 466 fős zsidó polgársága hozzávetőleg 90-100 lakással rendelkezett, ahová csaknem 1000 újonnan érkezettet telepítettek. Lakásonként 13-14 embert zsúfoltak össze. Ha ezt összevetjük a polgármesteri nyilatkozattal: Mosonban csupa nagyon jómódú zsidó lakott, többnyire 3-4 szobás lakásban. (Ez nem egészen így volt, erről majd a vagyoni helyzetet taglaló fejezetnél lesz szó.) Másnap, május 18-án arról adott hírt a győri napilap, hogy a Moson megyei zsidókat, köztük a magyarkimlei zsidókat is Magyaróvárra költöztetik. Indulás előtt a karaván kocsijait és utasait átvizsgálták, amikor az egyik kereskedőnél és testvérénél nagyobb mennyiségű aranyértékeket valamint készpénzt találtak. Mindkettőjüket bekísérték Győrbe, *ahol az ügyészség dönt további sorsukról.* (GyNH 1944. május 18.)

A vonatkozó rendelet értelmében Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék községeiből részben már megtörtént a zsidók összeköltöztetése Mosonmagyaróváron. Eddig 996 zsidót költöztettek Mosonmagyaróvárra az egyesített vármegyék községeiből, részben az Osztermayer és Mosonvár utcákban, részben a zsidó templom környékén. Ez a szám azonban még növekedni fog. A magyaróvári városrészben lakó zsidó családok áttelepítésére csak később kerül sor. Pórul jártak azok a győri zsidók, akik a légitámadástól való félelmükben Győrből kiköltöztek a községekbe, mert őket is a mosonmagyaróvári gyűjtőbe költöztették. (GyNH 1944. május 23.) A mosoni gettóról nagyon kevés információ maradt fenn. Állapotukat jól tükrözi a polgármester, Sattler János kérelme, amiben élelmiszert, tűzifát és ruhaneműt kért, mivel: „A zsidócsaládok nem tudnak főzni, nem tudják ruhaneműjüket mosni, mivel az itteni közegészséget veszélyeztetik. A legtöbbön csak egy rend fehérnemű van". Június 6-án délelőtt a mosoni gettó lakóit vonattal Győrbe szállították, és a szigeti gettóban helyezték el őket. Olyan nagy lett a zsúfoltság, hogy még a Kígyó utcai ortodox templomba is családokat költöztettek. A padok helyére ágyakat állítottak fel. A gettóban konyha nem működött. (Szita Szabolcs: A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája) (Az egyik visszaemlékező leírása szerint, a Mosonmagyaróvárról Győrbe szállított zsidókkal, a Budai úti gettóban találkoztak, mivel június ötödikén, hatodikán és hetedikén, három napig tartott a győri zsidók átvizsgálása és ötszáz fős csoportokban a városon való vonulása.)

Sokoróaljai Járás Ipartestület, Tét
379/1944-ipt.sz

Nagyságos Főszolgabiró Úrnak Tét

A 4225/1944 számra való hivatkozással, tisztelettel bejelentjük, hogy a zsidó iparűzőkről 312/1944.sz alatt 1944. évi június hó 1-én a 25.700/1944 Ipt. M. számú rendelet alapján kimutatást terjesztettük fel az Iparügyi Minisztériumba, amelyben a járás zsidó iparosok névsorát és alkalmazottainak létszámát bejelentettük. Jelentettük azt is, hogy a zsidó kézművesiparosokat 1944. évi május 15-én a járás területéről elszállították.

A személyi, illetve az üzemi bejelentőlapokra vonatkozó jelentésünket az Iparügyi Minisztériumba 37337/1944 Ipt.sz alatt 1944. évi július 4-én terjesztettük be, s jelentettük, hogy a 312/1944 szám alatt június hó 1-én bejelentett zsidó iparűzők egyike sem rendelkezett üzemi bejelentőlapon megjelölt gőzkazánnal vagy motorral.

Jelentettük azt is, hogy a járás területéről a zsidó iparűzőket családjaikkal egyetemben f. évi május 15-én Mosonmagyaróvárra, onnét a győri gettóba, onnan pedig ismeretlen helyre szállították el. A zsidó iparűzőknél összesen 3 segéd és 6 tanonc volt a három női szabósegéd keresztény és azok időközben elhelyezkedtek, 6 tanonc közül 4 zsidó és 2 keresztény származású. A zsidó tanoncokat a fentebb jelzett időpontban elszállították, a keresztények közül mind a ketten abbahagyták a női szabóságot.

Tét, 1944. évi július hó 10-én.

Sokoróaljai járás Ipartestülete nevében:

Perdi Sándor sk.
Ipt. Jegyző
(olvashatatlan aláírással)
ipt. elnök,

44. A téti Ipartestület jelentése

Az első győri gettó

Május 18-án jelent meg a polgármester 61–1944. pm. számú határozata, amellyel megkezdődhetett a három és többszobás lakással bíró zsidók költöztetése. Ezzel a határozattal a kijelölt utcákban lévő házak 3 szobás és ennél nagyobb lakásaiban lakó zsidók kötelesek 1944. évi május 23-áig bezárólag a kijelölt utcákban lévő lakásokba átköltözni. A lakáshivatal felhívja azoknak a figyelmét, akik bár nem a kiköltözésre meghatározott utcákban laknak, de ablakaik valamely kiürítendő utcára, vagy térre néznek, lakásukból haladéktalanul a megjelölt városrészekbe, illetve utcákba és házakba átköltözni tartoznak. A kijelölt utcákban lévő és kijelölt házak jegyzéke a zsidó hitközség vezetőségénél megtekinthető. A közönség tájékoztatására közölni fogjuk azokat a házszámokat, melyek most már zsidó házak lesznek, mert a keresztény lakók onnan nemsokára elköltöznek. A zsidó házakat sárga csillaggal jelölik meg. A helyi napilap egész oldalnyi terjedelemben számolt be arról, hogy: *„Mi lesz a sorsa a kiürített zsidó lakásoknak?"* Egyúttal ismerteti, hogy *emberfeletti munkát végez a lakáshivatal*, és választ ad azok kérdéseire, akik lakást akarnak igényelni. A Vasas Otthonban működő lakáshivatal vezetője, dr. Horváth István tanácsnok elmondja, hogy Győrött közel 2400 lakásigénylő

kérelmét tartják nyilván. Ez idő szerint nincs üres lakás, a zsidók lakásait pedig elsősorban a hajléktalanok részére tartják fenn. E napig 70 darab három vagy többszobás, valamint 60 darab 1 és 2 szobás zsidó lakást ürítettek ki. (GyNH 1944. május 18.)

Két nappal később dr. Gerő László: *Mi lesz a sorsa a kiürített zsidó lakásoknak, melyek lettek ezideig zsidó házak* című írásában visszatért a témára. Dr Gerő megállapította, hogy a Győrt ért nagy erejű légitámadás után mintegy 1500 ember lett hajléktalan, akiknek elhelyezését részben a zsidók összeköltöztetése után, lakásaik igénybevételével kívánta a város vezetősége megoldani. Előzetes számítások alapján 200-250 lakás fog felszabadulni. A hatóságok tájékoztatása szerint május közepéig 105 darab egy- és kétszobás lakásból költöztek ki a zsidó tulajdonosok, a háromszoba és ennél nagyobb lakásokból is folyik a kiköltözködés, előreláthatólag 72 darab ilyen lakásról lesz szó. *A* belvárosban a következő házakat jelölték ki zsidó házaknak: Bisinger sétány 4, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 26, 30, Batthyány tér 26, Szent László király utca 4, 8, 12, 14, 17, 20, Deák utca 8, 9, 11, 14, 18, 19, 21, 27, Czuczor Gergely utca 7, 15, 21, Kisfaludy utca 7, 11, 13, 15, 18, 19, 20, 25, 26, 34, 36, 38, 44, dr. Kovács Pál utca 1, 7, 9, és a Schwarzenberg utca 1, 7, 8, 10. Ez azt jelentette, hogy az ott lakóknak a kiköltözésre kötelezett zsidókat be kellett fogadni. Az ezekben lakó keresztények elhelyezéséről – amint a kiköltözésekről és a felszabadult lakásokról megfelelő statisztika elkészült – a város polgármestere a lakáshivatal útján gondoskodik. (GyNH 1944. május 20.)

Ugyanazon a napon a városi napilap főszerkesztője ideológiai fejtegetéssel jelentkezett a *zsidóházakból költözzenek el a magyarok, mert teljesen el kell szakadni a zsidóktól,* címmel. Az írás fő mondanivalója, hogy a zsidóknak ott kellett hagyni a szép nagy házakat, melyekbe pedig már szemtelenül tettek megjegyzéseket a keresztény lakókra, ajánlva nekik az elköltözést. Azután jött a többi rendelkezés, és még további tömörülés is következik. Ezeken az egyéni fájdalmakon túl kell tenni magát minden kereszténynek. Sárga csillagos házban, annak zsúfolt zsidó levegőjében keresztény magyar nem maradhat. Reméli a szerző, hogy nem lesz Győrött egy keresztény család sem, amely arra ítéli önmagát, feleségét, gyermekeit, hogy zsúfolt zsidó házban maradjon. Zsidó házban ne maradjon keresztény család, mert ha továbbra is zsidóval együtt élő, összejáró keresztény családok maradnak, akkor minden törekvés csak félmunka lesz. Most pedig egész munkát kell végezni – zárta fejtegetését p–j. (GyNH 1944. május 20.)

A hatóságok négy nap alatt véglegesítették a belvárosi zsidó házak listáját, ami jelentős mértékben eltért a tervezettől. Bisinger sétány 4., 10., 12., 14., 18., 22., 26., 30. Batthyány tér 26., 8., 10., 13. Szent László király utca 4., 12., 14., 17., 20. Apáca utca 28., 38., 44., 46. Apátúr utca 8. Andrássy utca 27., 34., 70., 72., 86. Arany János utca 3., 4., 7., 10., 11., 15., 18., 20., 26. Árpád út 18., 19b., 22., 23b., 30., 55., 69., a 63a. bal oldali része és a 71. Bástya utca 4., 10., 63. Budai út 72. Czuczor Gergely utca 7., 21. Domb utca 8b. Deák utca 8., 9., 11., 14., 18., 19., 20., 21. Fürdő köz 3., 5. Gárdonyi Géza utca 5., 7. Homok utca 5b., 6a. Jedlik Ányos utca 3., 12., 15. Jókai utca 7. Káposztás köz 3., 6. Kenyér köz 2. Kisfaludy utca 7., 11., 13., 15., 25., 26., 34., 36., 38., 44. Korona köz 2., 10. Dr. Kovács Pál utca 1., 7., 9. Lövőkert utca 16. Opitz utca 4., 9., 14., 15., 21., 26. Sarkantyú köz 7. Rákóczi Ferenc utca 13., 36. Szél utca 16., 18. Schwarzenberg utca 8., 10. Teleki utca 27., 29., 32., 53c. Vasút utca 12. Vörösmarty utca 13. Zechmeister utca 5., 13. szám alatti lakások kerültek fel a „zsidó házak" listájára. (GyNH 1944. május 24.)

Horváth István dr. városi tanácsos válaszolt néhány kérdésre, először is arra, hogy lehet-e zsidó házmester? *„A zsidótörvény nem ad módot arra, hogy zsidó házmester lehessen, tehát a kijelölt zsidó házakban egyelőre meg kell maradnia a keresztény házmesternek.* Aggódó magyarok kérdésre a válasz: *a Ráth Mátyás tér főútvonalba esik, hiába tódulnak a*

zsidók az ottani házakba, a Ráth Mátyás téren a polgármester határozata értelmében nem maradhat zsidó lakó." (GyNH 1944. május 24.)

Mi lesz a győri zsidókkal? kérdi a közönség. Hány négyzetméter jut egy-egy zsidóra a lakásokban, ezt nem szabályozták. Újpesten két négyzetméter jutott. Győrött általában négyen fognak egy szobában lakni, természetesen szalon, úriszoba és hasonló luxusdolgok zsidó lakásokban nem lesznek. Egyelőre készpénzükből élnek a győri zsidók s mire ez elfogy, a hatóság majd intézkedik életfenntartásuk egyszerű, szerény biztosításáról. A zsidó orvosok, tekintettel az orvoshiányra, a keresztény orvosok katonai szolgálatára, igazolványt kapnak, működhetnek és kerékpáron is járhatnak. Nagyon megértjük azt a levelet, melyben ma egy önérzetes anya írja, hogy inkább a szabadba költözik, de zsidó házban nem marad. Ne féljen lesz rendes lakása. (GyNH 1944. május 24.)

Amiről már széles körben beszélt a város zsidó és nem zsidó lakossága május 28-án valósággá vált. *„Győrben is felállítják a gettót."* Az oldal alján rövid magyarázat egészítette ki a lap főcímét. „Győrszigetben gettót állítanak fel." A belügyminiszter a zsidók jelenlegi elhelyezését nem hagyta jóvá és elrendelte Győr városában a gettó felállítását. Gettónak a Duna, a Rábca és a Bercsényi-liget által határolt Győr-Sziget városrészt jelölte ki a polgármester és elrendelte, hogy a város területén lakó összes csillagviselésre kötelezett zsidó foglalkozásra, nemre és korra való tekintet nélkül május hó 31-én 20 óráig az említett városrészben már meglévő zsidó lakásokba vagy zsidó iskolákba és imaházba átköltözni kötelesek. Az átköltözéskor egyelőre csak értékcikkeket, ágyneműket, ruhaneműket, egész élelmiszerkészletüket és a legszükségesebb berendezési tárgyaikat vihetik magukkal, a bútorok átvitele iránt május 31-e után intézkedik a polgármester. (GyNH 1944. május 28.)

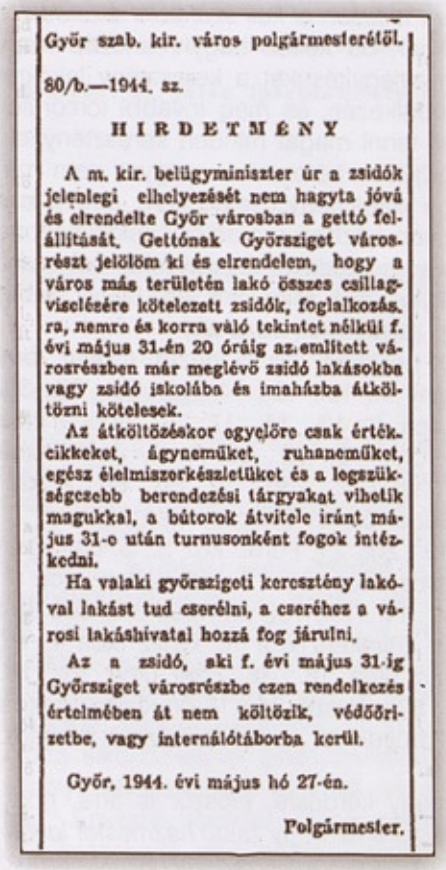

Győr szab. kir. város polgármesterétől.

80/b.—1944. sz.

HIRDETMÉNY

A m. kir. belügyminiszter úr a zsidók jelenlegi elhelyezését nem hagyta jóvá és elrendelte Győr városban a gettó felállítását. Gettónak Győrsziget városrészt jelölöm ki és elrendelem, hogy a város más területén lakó összes csillagviselésére kötelezett zsidók, foglalkozásra, nemre és korra való tekintet nélkül f. évi május 31-én 20 óráig az említett városrészben már meglévő zsidó lakásokba vagy zsidó iskolába és imaházba átköltözni kötelesek.

Az átköltözéskor egyelőre csak értékcikkeket, ágyneműket, ruhaneműket, egész élelmiszerkészletüket és a legszükségesebb berendezési tárgyakat vihetik magukkal, a bútorok átvitele iránt május 31-e után turnusonként fogok intézkedni.

Ha valaki győrszigeti keresztény lakóval lakást tud cserélni, a cseréhez a városi lakáshivatal hozzá fog járulni.

Az a zsidó, aki f. évi május 31-ig Győrsziget városrészbe ezen rendelkezés értelmében át nem költözik, védőőrizetbe, vagy internálótáborba kerül.

Győr, 1944. évi május hó 27-én.

Polgármester.

45. Polgármesteri Hirdetmény

A polgármester 80/b–1944. számú hirdetménye nyomán felgyorsultak a győri események. A városi hatóságok utasítása értelmében internálják azt a zsidót, aki május 31-én estig nem megy be a gettóba. A rendőrség vezetője nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy a sárga csillag viselésére kötelezett zsidó, aki, május 31. szerda estig nem foglalja el helyét a gettóban, internálótáborba kerül. A rendelkezést a legszigorúbban végrehajtják, kivételt senkivel sem tesznek. (GyNH 1944. május 31.)

Részletek dr. Petz Aladár naplójából

Dr. Unger Gyula nőorvos, a győri izr. Hitközség elnökének beadványa a város polgármesteréhez:

Méltóságos Polgármester úr!

A 80/b–1944. számú hirdetmény, mely Győr szab. kir. város területén lakó, sárga csillag viselésére kötelezetteknek Győr-sziget városrészbe költöztetéséről intézkedik, nem vette tekintetbe Polgármester úr azon előző intézkedését, amely városunk egészségügyi szolgálatában eddig is részt

vevő zsidó orvosok mentesítésére vonatkozott. A mentesítés nem egyének érdekeit szolgálja, hanem városunk közegészségügyi tisztaságát és szolgálja ezreknek egészségvédelmét, akiknek munkássága és munkabírásától függ hazánk jövendő sorsa.

Az éjszakai riasztásoktól felzaklatott nyugtalanság és idegesség nagymértékben csökkenti a munkateljesítmény értékét. Az orvos felelősségtelje munkáját csak pihent aggyal, a hygiéniai követelmények legelemibb biztosításával bonyolíthatja le. Hol van a tömegszálláson elhelyezett orvosnak nyugalma, hol pihenheti ki a súlyos, gondterhes nehéz óráit, melyeket betegei gyógyítására fordított. Hol van a tömegszálláson hygiéniát nélkülöző, a tisztálkodás legelemibb szükségleteit sem kielégítő viszonyok mellett az orvosnak módja a fertőzések leküzdésére? Ellenkezőleg az az orvos, aki önmaga tisztántartásáról sem tud gondoskodni, terjeszti a ragályt. Ilyen körülmények között nem lesz olyan orvos közöttünk, aki egy szülés levezetésére, egy műtét elvégzésére vállalkozna, mert személyében hordozná a fertőzés veszélyét.

Nem lehet közömbös Polgármester úr előtt, aki annyi megértéssel vezette a kórházbizottságot és támogatta a kórház nagytudású, agilis igazgató főorvosát, a gondjaira bízott város egészségvédelme érdekében. Az egészségvédelem ezen terhes munkáját a tiszti főorvos úr legkörültekintőbb és legalaposabb munkássága mellett nem lehet orvosok nélkül lebonyolítani. Orvosokra szükség van. A polgári légoltalom emberi életet mentő munkájának főpillére a mi munkánk.

Polgármester úr! Hosszú oldalakon tudnánk igazolni kéréseink feltétlen igazolását. Kérésünk pedig az, hogy Méltóságod gondjaira bízott, olyan súlyos megpróbáltatásokon átesett szeretett szülővárosunk egészségvédelmének biztosítása céljából, méltóztassék bennünket munkánk lelkiismeretes elvégzése érdekében lakásunkban meghagyni.
Az összes érdekelt orvosok nevében és magbízásából.
Győr, 1944. máj. 30. Tisztelettel dr. Unger Gyula, sk

Dr. Petz Aladár megjegyzése: Ezt a kiadványmásolatot 1944. máj. 29-én dr. Unger Gyula és dr. Pál (Sterk) István hozták hozzám, mint az Orvosi Kamara győri, helyi bizottságának ügyvezetőjéhez, azzal a kéréssel, hogy a polgármesternél érdekükben interveniáljak. Ez t. i. abban az időben volt, amikor az összes zsidóknak a győrszigeti gettóba kellett kitelepülniük. Mivel azonban ez a rendelkezés nem a polgármester kezdeményezéséből, hanem felsőbb helyről ezért, így azon változtatni a polgármesternek nem állott módjában.

Dr. Ungert egyébként deportálták Németországba, ahonnét nem tért vissza. Dr. Pál (Sterk) Istvánt munkaszolgálatra vitték, ahonnan hazatért és a győri Rendelő Intézetnek lett laboratóriumi főorvosa. Meghalt tüdő szarkomában 55 éves korában, 1955. jan. hóban.

* * *

1944. jún. 6-án dr. Iróffy bemutatta a polgármester rendelkezését, amellyel 10 bábát rendelt ki Győr-szigetbe, az oda kitelepített zsidó nők csendőrségi közegek által történő megvizsgálására. /Vaginában elrejtett ékszerek stb./ A tiszti főorvos intézkedésére a kórházból egy bába és egy orvos /dr. P. Erzsébet/ volt köteles kimenni jún. 7-én d. u. 2 órakor a fent említett vizsgálathoz. A tiszti főorvos lakásán (Megyeház u. 15.) kellett jelentkezniük. (79. Ig./1944. ikt. sz./ Dr. Petz Aladár

* * *

Szentháromság Győr városi Közkórház

78. Ig./1944. Tárgy: Előterjesztés a honv. munkaszolgálatos orvosok tárgyában.

Polgármester úr!

Tisztelettel jelentem az alábbiakat: Közkórházunkhoz a m. kir. Belügyminiszter úr a 2880/1941. rendelet 1. §-ában foglalt rendelkezések alapján a m. kir. Honvédelmi Miniszter úrral egyetértésben a kórházi segédorvosi teendők ellátására négy (4) honvédelmi munkaszolgálatra kötelezett zsidó orvost rendelt ki, nevezetesen: 1. dr. Freyberger Jánost, 2. dr. Reichenfeld Lászlót, 3. dr. Juvanez Iréneuszt, 4. dr. Hajnal Richárdot.

E nevezett munkaszolgálatos orvosok közül a fennálló rendelkezések értelmében a zsidók megkülönböztető sárga csillagának viselésére a 3. szám alatt felsorolt dr. Juvanez Iréneusz nincsen kötelezve.

Polgármester úr f. hó 6-iki telefon utasítása alapján a megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett dr. Freyberge János, dr. Reichenfeld László és dr. Hajnal Richárd munkaszolgálatos orvosoknak ugyanaznap délelőtt a győrszigeti gettóban kellett jelentkezni, miért is nevezetteket a jelzett nap délelőttjén ily tartalmú hivatalos írással ellátva a kórházi szolgálatból elbocsájtottam.

Mivel a fentebb nevezett három csillagviselésre kötelezett munkaszolgálatos orvosnak f. hó 6-án történt elbocsájtása a betegellátásban, az ügyeleti szolgálatban és az egyéb alés segédorvosi teendők ellátásában súlyos nehézségeket és kieséseket okoz, tisztelettel azirán keresem meg Polgármester urat, vajjon nem lenne-e lehetséges az elbocsájtott három munkaszolgálatos orvosnak visszavezénylése addig, amíg helyettük pótlást kaphatunk?

Jóllehet a m. kir. Belügyminiszter úrnak 303.700/1944. XVI. sz. rendelete folytán – tekintettel az esetleg megismétlődő bombatámadásokra – a kórházi betegállományba csakis a feltétlenül kórházi ápolást igénylő betegeket vesszük fel, mégis, 700 ágyas kórházunknál a napi beteglétszámot nem tudjuk a 300 körüli szám alá lenyomni, mert városunkból és annak nagy környékéről állandóan adódnak súlyos balesetek, sürgős műtétet igénylő esetek, elmebetegek, fertőző betegek, szülőnők, stb., akiket a felvételtől nem lehet elutasítani. A 300-as beteglétszámra és e beteglétszám körüli teendőkre a megmaradt öt (5) főnyi segédszemélyzet viszont nem elegendő.

Győr, 1944. jún. 8. dr. Petz Aladár sk. kórházigazgató-főorvos

(Dr. Petz megjegyzése: Fenti előterjesztésnek semmi eredménye nem volt!)

* * *

M. kir. rendőrség győri kapitányságától.
Tárgy: zsidó csillag viselésére kötelezett betegek bejelentése
Közkórház igazgatóságának, Győr.

A belügyminiszter úr idevonatkozó rendelete értelmében felkérem, hogy a kórház bármelyik osztályán ápolt, zsidócsillag viselésére kötelezett egyének kimutatását ide a mai napon megküldeni szíveskedjék.

Értesítem, hogy nevezettek felgyógyulásuk esetén nem bocsáthatók el, hanem ide értesítés küldendő s róluk nyomban fogok intézkedni. A kórházat bármily rövid időre sem, hagyhatják el.

Győr, 1944. június 10. A kapitányság vezetője: dr. Versényi, sk.
m. kir. rendőrtanácsos

* * *

Győr szab. kir. város Szentháromság közkórháza, 82. Ig./1944.

M. kir. rendőrség tek. kapitányságának Győr

A vezetésem alatt álló közkórházban ápolás alatt lévő zsidó betegek névsorát az alábbiakban közlöm: Schultheis Jolán, Drach Lenke, Rosenberg Ilona, özv. Lachi Béláné, Fleischner Zsigmond, Kohlman Ida, dr. Micskó Aurél, Perl Józsefné, Kopfstein Béla, Brenner Lajos, Heller Zsigmond, özv. Gyárfásné, Pless Ignáczné, Feldmár Dezsőné (gyermekágy), Stern Dezső.

Győr, 1944. jún. 10. dr. Petz Aladár e. ü. főtanácsos, kórházigazgató-főorvos

(Dr. Petz Aladár bejegyzése: Dr. Piróth főorvos jelentette 1944. jún. 12-én reggel, hogy előző este 9 órakor egy rendőr tiszthelyettes autóbuszra tette a fenti betegeket dr. Micskó kivételével és elszállította őket.)

Rablás: A Takarékpénztár zálogüzleti fiókjában (Schlichter-villa) őrizték a győri zsidók ékszereit, drágaköveit, perzsa és más szőrmebundáikat, valamint értékes ezüstneműiket. Kóródy József, a zálogház vezetője elmondta, hogy a zsidóknak és a keresztényeknek más-más űrlapot kellett kitölteni, így könnyű a zsidók értékeit megkeresni, amelyek zárolva vannak, nemzeti vagyon lesz belőlük, és el is különítették azokat. A zsidók által elzálogosított drágaságok tekintélyes része antik jellegű, amelyeket valamikor magyar urak és dámák viseltek és vagyonmentő vásárokon jutottak gazdag zsidók tulajdonába. A zálogház vezetőjének tájékoztatása szerint két hatalmas páncélszekrényben szédületes számú milliós értékeket őriznek. A ruházati osztályon lévő értékes szőrmék, miegyebek értéke is meghaladja a hatmillió pengőt. (GyNH 1944. május 31.) A rendőri és polgári hatóságok sajtóban megjelent közleményét kiegészítette egy újabb „zsidó-hír", amit a győr–szigeti gettóban lévő zsidók néhány nap múlva személyesen is elszenvedtek: Nagyváradon megkezdték a gettóba tömörített 20 000 zsidó kihallgatását, mert komoly gyanú merült fel, hogy értékeiket nagyváradi nem zsidó családoknál helyezték el. A kihallgatások és vizsgálatok folynak. (GyNH 1944. május 31.)

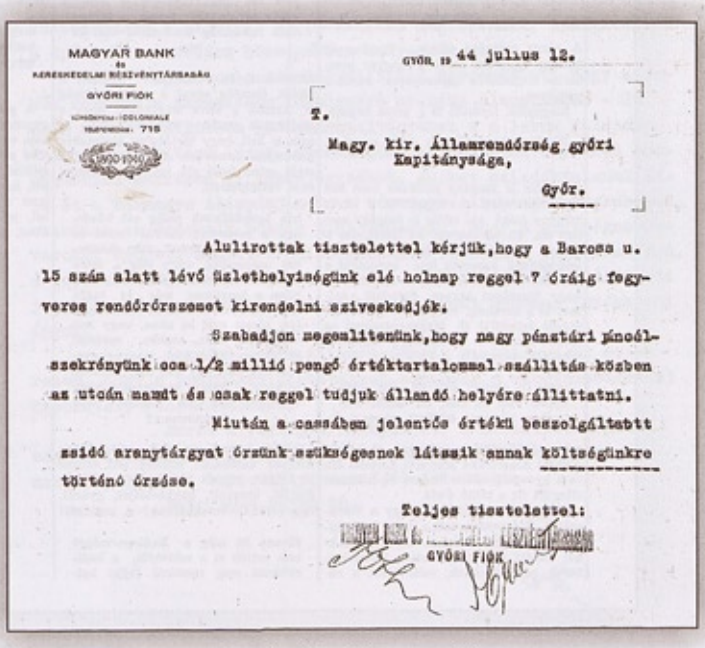

MAGYAR BANK
és
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
GYŐRI FIÓK
KÖNYVTÁRI - COLONIALE
TELEFONSZÁM: 715

GYŐR, 19 44 julius 12.

T.

Magy. kir. Államrendőrség győri
Kapitánysága,

Győr.

Alulirottak tisztelettel kérjük, hogy a Baross u. 15 szám alatt lévő üzlethelyiségünk elé holnap reggel 7 óráig fegyveres rendőrőrszemet kirendelni sziveskedjék.

Szabadjon megemlitenünk, hogy nagy pénztári páncélszekrényünk cca 1/2 millió pengő értéktartalommal szállitás közben az utcán mamdt és csak reggel tudjuk állandó helyére állittatni.

Miután a cassában jelentős értékü beszolgáltatott zsidó aranytárgyat őrzünk szükségesnek látszik annak költségünkre történő őrzése.

Teljes tisztelettel:

GYŐRI FIÓK

46. Páncélszekrény az utcán

(Az első győri gettóból történt átvonulás során mindenkit átvizsgáltak, de hogy mennyi értéket gyűjtöttek össze annak nem maradt semmi nyoma.) A soproni gettóban tartott razziáról is beszámolt a győri városi lap: ahol a motozás során nagyon sok be nem jelentett érték került elő. Sok ékszert, drágakövet és készpénzt találtak a gettóban lévőknél. (GyNH 1944. július 6.) Május 31-én *„Megnyílt a győri gettó, és bezárult valami örökre"* – címmel terjedelmes írás jelent meg a helyi napilapban. (GyNH 1944. május 31.)

Megnyílt a győri gettó – és bezárult valami örökre

Mikor az új magyar kormány a magyar nép negyedszázados, óhajának és sürgetésének eleget téve tévo kimondta a parancsot: elválni a zsidóságtól, kikapcsolni a zsidóságot a magyar kulturális és gazdasági élet rájuk nézve olyan nagyon előnyös, de a magyar népre, nemzetre és a magyar életre olyan kárt okozóan tragikus vérkeringésből, akkor

feltette a sárga csillagot a zsidókra, megjelölve ezzel a zsidó fajhoz tartozó egyéneket.

A magyar lélek mindig humánus volt. Ebből az emberszeretetből született meg a kivétel, sulyos rokkantak, harctéren kiváló érdemeket szerzettek, a kommun és az idegen elnyomás alatt érdemeket szerzetteket és azok, kik keresztény házastárassal kötöttek házasságot, felvették a keresztség szentségét és gyermekeiket is kereszténynek nevelik, mentesültek a sárga csillag viseléséttől és e csillaggal való megjelöltség következményeitől.

A sárga csillagosoktól azonban elválik a magyar társadalom, a magyar nép.

A sárga csillagosok zsidók, szegény és gazdag egyaránt most a magyar nemzetből elválasztva egykenyérre kerül a gettóban.

Megnyílik Győrött is a gettó kapuja.

Minden sárgacsillagos zsidó a gettó lakója lesz.

Az eddig is szegény zsidóknak nem hoz nagy változást ez az élet. Az a kevés szegény zsidó, aki eddig is szegény sorban élt, éli tovább ezt az életet. De a sokkal nagyobb számlákban jobbmódu zsidóságnak keserves lesz bevonulni a gettóba. De a sors kereke megfordult, hogy igazságot tegyen. Gettóból rajzott ki a zsidóság, mely mohó pénzéhességgel özönlötte el Magyarországot az elmult évszázadok, különösen a legutóbbi évszázad folyamán,

mert itt szabad volt az élet, gyönyörű volt az élet, itt máról holnapra vagyont lehetett szerezni.

míg másfélmillió magyarnak el kellett menni Amerikába kenyeret keresni. Ha nem gyorsan, akkor lassan, de biztosan sikerült itt a zsidó élete.

Elkezdte a szülőbörrel, vagy a korcsmával. A korcsma volt a zsidó boldogulás megalapító forrása. Az évtizedekkel ezelőtt még írástudatlan falusi emberek rovásra írtak, mint ivott a rusznia meg napjainkban is. Télen eltta a jövő termést, mit sirva rivva vitt be a zsidónak, mert

a nagy zsidók, a bánhárék a tőzsdén a kaplévre mindig lenyomták a búza árát, míg fajtestvéreik összeszedték a magyar föld termését.

Folyt az uzsorakamat parázsti körben, aztán már beférkőzött a zsidó a könyvelmi földbirtokosokhoz is. Adott írás nélkili kölcsönt, majd váltóra, de milyen áron! Szomoru regényeket lehetne irni mindenről.

A kaftán lekerült a második nemzedékről és ki még nem tudott is magyarul, már vezérigazgató, gyáros lehetett Magyarországon, hogy azután csak zsidónak adjon elővételen árut, áltást, kenyeret.

Nem folytatjuk, hiszen mindenkinek fájó sebeket téptünk fel, mert a magyarországi nagy zsidó honfoglalás nekünk is szégyen, nagyrészt köszönhetősségünk, nagyuraink vaksága,

ezyhe törvényeink felett a tolmácsista rassznag uralkodása volt az oka.

Most kitépjük nemzetünk testéből a zsidót. Gettóba vonul a győri zsidóság is. Akinek a szive megfájdul, hogy a zsidókat a gettóba költözni látja, az nem is kell, hogy történelmi távlatokra gondoljon. Gondoljon csak arra, hogy a zsidó mind fedél alá jut, életét semmi nem veszélyezteti.

hős honvédfiaink pedig ott hűdenek a bolsevista milliók ellen és míg egy sort leirunk, míg ebédünket megeszszük, vagy míg a zsidó elvonul Belvárosból a gettóig, odakünn a harctéren már ki tudja hány magyar fiut találó halálos golyó, tépett szét az akna, vagy lett világtalan, bénn, csonka, rokkant és idehazn hány kis magyar gyerek lesz csak egy nap alatt is árva és hány jó feleség hadiözvegy, hány édesanya lesz fiát vesztett, siró öregszszony?

Kikért harcolt az első világháboru magyar katonája? Eliknek lett itthon jó dolguk, kiknek védtük meg a házát, földjét, ékszerét, bankbetétjét, gyárát, míg ott kün verekedtünk? A zsidókét!

Illiszen itt még a hadinyereséget sem vették el a zsidóktól, a hadirokkant meg reskető fejjel kolduhatott a hadiözvegy évtizedekig őt, annz öt pengő özvegyi nyugdíjat kapott! A hadiárva havi két pengő negyvenet.

Most nem a zsidók vagyonáért harcol a magyar. Most élethalálharcot viv a családjáért, a magyar hazáért, mindnyájunkért. A zsidó vagyonból majd jutalmat kap, nem pedig öt pengő hadiözvegy és két pengő negyven fillér hadiárva járadékot!

A sötét arccal költözködő zsidókat látva csak honvédeink szenvedéseire gondoljunk, honvédeink szenvedéseire, a sok hősi sirra, melyeknek lakója nem jön többé haza kicsi gyermekét csókolni, feleségét megölelni, öreg édesanyját eltartani.

Erősítse meg a szivét a gyenge szivű is.

A zsidóság elválásának napja elérkezett.

Honvédeink rohamaiban egy zsidómentes olyan Magyarország szent képe lebeg,

melyben minden magyar ember boldogulej fog és élő-ni nép nem szivja többé a magyar nemzet vérét!

A gettó megnyílt — a zsidóság magyarországi jóléte bezárult. Életüket nem veszi el senki, de a háború befejezése után megürül a gettó is, mert a zsidóságnak el kell vitorlázni Európából, hogy vagy öt becsületes dolgos állami életet mint zsidó, vagy elpusztul, mint a folyondár, mit letépték a fáról, miből eddig élősköltött.

—j—

47. Megnyílt a győri gettó

Néhány nappal később nagy terjedelemben magyarázta a szerző, hogy: *„Még nem tesszük le a tollat!"*, azt az írószerszámot, amit 25 évvel korábban vettek fel az *Ébredő Magyarok*. A cikk szerzője kifejti, hogy a szegedi gondolat ott lappangott a magyar nép lelkében, és sokan voltak, akik hittek a győzelemben, ami 1944-ben megvalósult. Most, hogy a zsidóság elleni harc egy fejezete lezárult és a zsidók gettóba kerültek, kitépve a magyar kulturális élet vérkeringéséből, megszólalnak a névtelen őskeresztények. Azt írják, hogy most csak meg vagyunk elégedve? Elértük, amit akartunk, most már letesszük a tollat. Válaszunk csak egy mondat: *A tollat nem tesszük le még!* A magyar sorskérdésnek csak egyik ága a zsidókérdés végleges megoldása. A zsidók sorsának az az elintézése, ami mögé most bezáródik a gettó kapuja, csak egy lépés a zsidókérdésben is. Nem a zsidó vagyon sorsára gondolunk. Annak elintézése már folyamatban van. Most a második lépés kell, hogy következzék: A magyar társadalomból és annak egyedeiből kipusztítani a zsidó szellemet. (GyNH 1944. június 4.)

A jól informált győri sajtó sem tudott – vagy nem adott hírt –, minden eseményről. A polgármester május 27-én elrendelte, hogy a barakkokat – egészségi és műszaki okokból – 48 órán belül ki kell üríteni.

A barakkokból 260 családot telepítettek ki a vármegye falvaiba, és az ő helyükre irányították át a mintegy 5–6000 győri és Győr környéki zsidót.

1944. június 7. szerda, és 8. csütörtök, a győri zsidók számára a leghosszabb út megtételének napjai. Amire a zsidók már hónapok, vagy talán évek óta vártak – a szövetséges erők nyugati partraszállása –, amitől életük jobbrafordulását várták, egy nappal korábban kezdődött, mint amikor ők elindultak Győr–Szigetből a Budai úti barakkok felé.

Az 1944. június 8-án, csütörtökön megjelent városi napilap ötödik oldalán hatsoros üzenet jelent meg a hírek között: győr–szigeti előfizetőinknek üzenjük, hogy a gettó lezárása

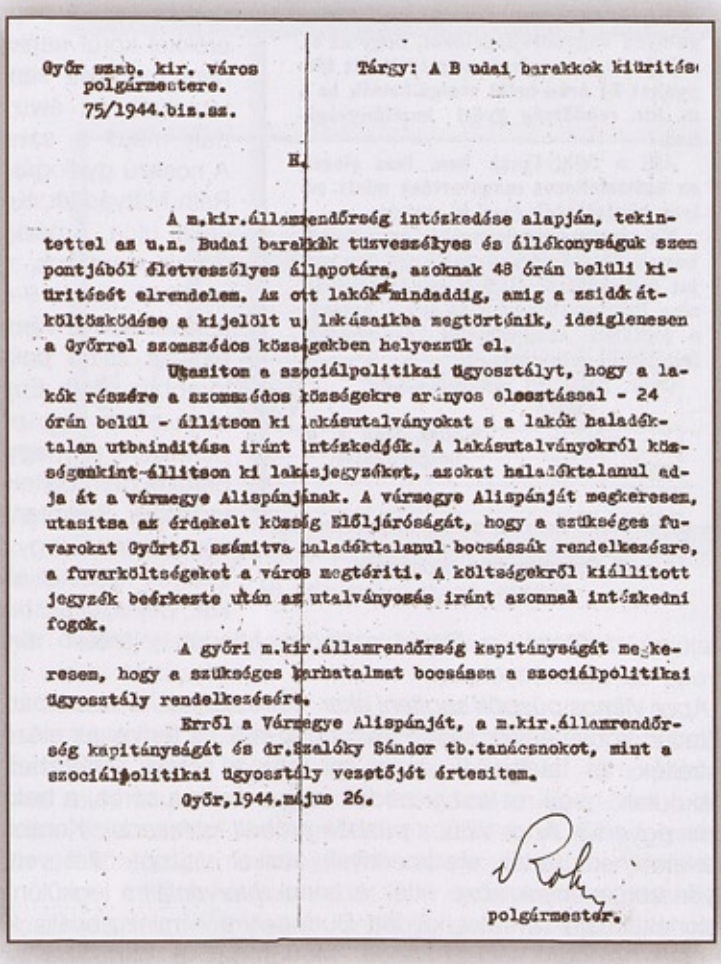

Győr szab. kir. város polgármestere.
75/1944.biz.sz.

Tárgy: A B udai barakkok kiürítése

H.

A m.kir.államrendőrség intézkedése alapján, tekintettel az u.n. Budai barakkok tűzveszélyes és állékonyságuk szempontjából életveszélyes állapotára, azoknak 48 órán belüli kiürítését elrendelem. Az ott lakók mindaddig, amig a zsidók átköltözködése a kijelölt uj lakásaikba megtörténik, ideiglenesen a Győrrel szomszédos községekben helyezzük el.

Utasitom a szociálpolitikai ügyosztályt, hogy a lakók részére a szomszédos községekre arányos elosztással - 24 órán belül - állitson ki lakásutalványokat s a lakók haladéktalan utbaindítása iránt intézkedjék. A lakásutalványokról községenkint állitson ki lakásjegyzéket, azokat haladéktalanul adja át a vármegye Alispánjának. A vármegye Alispánját megkeresem, utasitsa az érdekelt község Elöljáróságát, hogy a szükséges fuvarokat Győrtől számitva haladéktalanul bocsássák rendelkezésre, a fuvarköltségeket a város megtériti. A költségekről kiállitott jegyzék beérkezte után az utalványozás iránt azonnal intézkedni fogok.

A győri m.kir.államrendőrség kapitányságát megkeresem, hogy a szükséges karhatalmat bocsássa a szociálpolitikai ügyosztály rendelkezésére.

Erről a Vármegye Alispánját, a m.kir.államrendőrség kapitányságát és dr.Szalóky Sándor tb.tanácsnokot, mint a szociálpolitikai ügyosztály vezetőjét értesitem.

Győr,1944.május 26.

polgármester.

48. A barakkok kiürítése

Győr szab. kir. város polgármestere.

6085—1944. pm. sz.

HIRDETMÉNY

A zsidók vagyonának zár alá vételével kapcsolatban többen akadtak megtévedt keresztények, akik jószívűségből, vagy egyéb okból zsidóktól ingóságokat, értékeket vettek át megőrzés végett, hogy azzal akár szándékosan, akár könnyelműséggel meghiusítsák a hatóságoknak a zsidók vagyonának számbavételét.

A hatóság a megtévedt zsidóvagyonrejtegetőknek lehetőséget akar nyujtani arra, hogy a náluk lévő, vagy általuk elrejtett zsidó ingóságokat, értékeket büntetlenül beszolgáltassák,

ezért felhívja az érdekelteket, illetve az ilyen vagyonrejtegetőket, hogy az el. rejtett vagy megőrzés végett átvett tárgyakat 24 órán belül szolgáltassák be a m. kir. rendőrség győri kapitányságához.

Aki a felhívásnak nem tesz eleget, az nemzetellenes magatartása miatt súlyos büntetésnek teszi ki magát.

Ne tévesszen meg senkit az a tudat, hogy a hatóság a rejtegetőknek úgy sem jut tudomására, mert a zsidók kikérdezése folyamatban van és így a hatóság a jogtalan zsidóvagyont rejtegetőket feltétlenül felkutatja.

Győr, 1944. évi június hó 7-én.

Koller Jenő s. k.
polgármester.

49. Polgármesteri hirdetmény

miatt ma sem tudtuk lapunkat oda kézbesíteni, keresztény előfizetőink részére sem, így azok ma déli 12 óráig átvehetik lapjukat a kiadóhivatalban. (GyNH 1944. június 8.) (Ez a néhány soros közlemény egyúttal azt is bizonyítja, hogy Győr–Sziget területéről a keresztények jelentős részét nem telepítették ki.) Egy nappal korábban, szerdán még úgy fogalmazott a lap szerkesztője, hogy a gettóból még kijárnak a zsidók, csütörtökön pedig úgy, hogy – a gettó lezárása miatt ma sem tudtuk kézbesíteni – ezekben a napokban „valami történt" a szigeti gettóban.

Ez a valami nem volt más, mint a kikérdezés, a motozás, a csomagok és a testüreg átvizsgálása, amiből a kikérdezést a lap alsó részén megjelent polgármesteri hirdetmény is tartalmazta.

Ezekben a napokban csendőri és rendőri erőkkel körülvették a gettót, oda se be, se ki nem mehetett senki. A szigeti gettóban történtekről, az átvizsgálásokról részletesen írnak majd a személyes visszaemlékezők. A hosszú gyalogút vonala: Simor tér, Híd utca, Ráth Mátyás tér, Kettes híd, Zechmeister utca, Jókai utca, Árpád út, és a végállomás a Budai úti barakkok.

1944. június 9-én, pénteken már a barakkokban volt a vármegye és Győr város közel hatezer zsidó polgára. Este a két felekezet főrabbija, Roth Emil és Snyders Jakab imára hívta híveit úgy, mint ezer évek óta minden pénteken. A magyar és német hatóság embereitől nem kértek engedélyt az imaóra megtartására. Szemtanúk egybehangzó beszámolója szerint a fegyveres őrség megzavarta az imát. A rabbikat elvitték, levágták a szakállukat, pejeszukat, tettleg bántalmazták őket és a fejükre rásütötték a Dávid csillagot. Minden jelenlévő rémülten, döbbent csendben figyelte az eseményeket.

Apor Vilmos püspök segíteni akar. 1944. június 10. szombat. A barakkokban emberhez méltatlan körülmények között lévő zsidó nők és férfiak az előző este történt eseményekről beszéltek, és találgatták, hogy mi lesz a sorsuk. Miközben a város lakói már azon tanakodtak, hogy mi lesz a zsidók vagyonának a sorsa, a befolyással bíró személyiségek közül egyedül *Apor Vilmos püspök próbált intézkedni.* Korábbi, hivatalos úton folytatott kísérletei nem jártak eredménnyel, amikor viszont hírét vette, hogy a zsidókat hová, milyen körülmények közé vitték azonnal *interveniált* a legkülönfélébb szinteken. Először is telefonált, majd táviratot küldött Budapestre – miniszteriális kapcsolatait felhasználva –, *de csak halogató választ kapott.* Megpróbált a barakkba bemenni, hogy legalább a

keresztény hitre tért híveivel találkozhasson, de *az őrség ridegen elutasította.* Ezután azt kérte a helyi hatalmasságoktól, hogy legalább némi élelmet juttathasson be az ínségben szenvedőknek, ezt a kérését sem teljesítették. Jó szándéka nem járt eredménnyel, ennek ellenére nem maradt titokban és valamennyi, a korszakkal foglalkozó írás/visszaemlékezés elismerésre méltó cselekedetnek tartja.

Eredeti vagon

1944. június 11-én, vasárnap a német vasúti parancsnokság kiállította a szabványos vonatszerelvényt. Ugyanúgy, mint az ország minden városában itt Győrben is lakott helyektől és kíváncsi szemektől távol, a teherpályaudvaron vagonírozták be a zsidók első csoportját. A „bevagonírozás" helyszínéről Gyárvárosban elterjedt, hogy a szeszgyári és a vagongyári iparvágányokról vitték el a zsidókat.

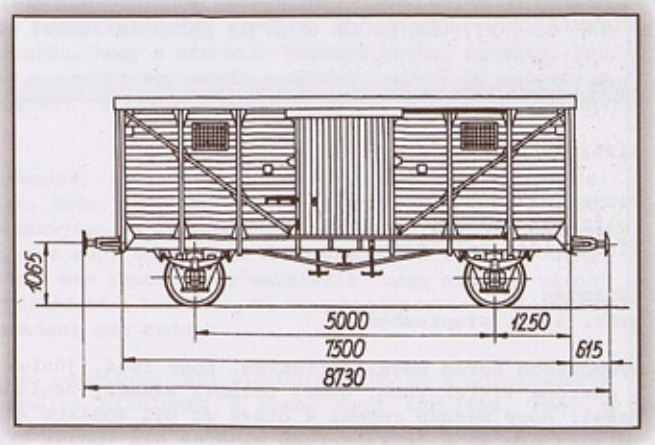

50. Vázrajz a G típusú vagonról

Talán ez lett volna a logikus, ám ennek a vélekedésnek ellentmond, hogy nagyon hosszú, negyvenöt vagonból álló szerelvénynek azon a területen nem lett volna elég hely. A visszaemlékezők sem erősítették meg ezt az információt.

1944. június 11-én vasárnap, azon a napon, amikor a Budai úti barakkokból elindult a győri zsidók első csoportja Auschwitzba, tíz zsidókkal kapcsolatos újságcikk jelent meg a városi napilapban.

1.: Zugárusítás miatt szigorú ítéletek Budapesten.

2.: A GyNH 1944. június 11-én, vasárnap közölte a polgármester május havi közigazgatási jelentését. Ebben beszámolt arról, hogy A zsidóknak gettóban tömörítésével kapcsolatban megüresedett zsidó lakásokról adatokkal szolgálni ez ideig nem tudok, mert a lakások számbavétele és az adatok feldolgozása ez idő szerint még folyamatban van. Részletesen nem tért ki a polgármesteri jelentés a nyomozóosztály tevékenységére, amelyik szokatlanul sok, 11 618 kézbesítést és 608 nyomozást végzett. Ez a 11 618 kézbesítés tartalmazhatta a zsidók össze-, majd Szigetbe költözésével kapcsolatos értesítést.

3.: Felhívás a volt zsidó üzletek kézműipari alkalmazottaihoz.
4.: Emlékezés a proletárdiktatúra negyedszázados évfordulóján.
5.: Nem suttognak többet a győri zsidók, pedig elérkeztünk a világháború legnagyobb eseményéhez, a talán hamarosan sorsdöntő inváziókhoz. Ha a zsidóság köztünk élt volna az invázió megindulásának napján, hány zsidó mell dülleszkedett volna ki boldog reménykedéssel, hány zsidó szempár villant volna össze és a kávéházban hány zsidó bújt volna össze: Na, mit szólsz hozzá suttogással! De a zsidó suttogás már nem jut el a magyar fülekbe. A győri magyarok szinte ütemesebben lépnek, ragyogóbb szemmel néznek össze, boldog izgalommal hajolnak a térkép fölé, mert megkezdődött az invázió. Mibennünk most felfokozott bizalom él. A gettóban meg suttogjanak a zsidók egymás közt, suttogjanak, amit akarnak. Zsidó suttogás többé nem hallatszik a magyar fülekbe soha!
6.: A budai úti barakkokba költözött a gettó. Győrött pár nap óta nagy csoportokban vonultak a zsidók nyugatról keletre, Szigetből a gettónak berendezett Budai úti barakkba.
7.: A megkeresztelkedett zsidó származásúakról megfelelően gondoskodnak.
8.: A zsidók átköltözésével megüresedett győr-szigeti házakba még nem szabad visszaköltözni az eredeti tulajdonosoknak.
9.: Mi lesz a zsidók bútorával, ruhaneműjével? – kérdezik az olvasók.
10.: Egy árdrágítási bűnper újabb tárgyalási fordulatai.

A mintegy háromezer győri polgár elhurcolásáról egy sor sem jelent meg! (GyNH 1944. június 11.) (Úgy tűnik, ez már a „szoros ellenőrzés" alatt dolgozó sajtó munkatársainak is sok volt, és hogy üzenjenek erről az utókornak ezért került be újra a hatodik hír.)

1195/1946

Magyar államrendőrség Győri Kapitánysága
Politikai osztály
1195/1/1946 pol. szám

JELENTÉS
Győr, 1946. szeptember 6.

Nyomozásom során megállapítottam, hogy 1944. június havában, amikor a zsidókat a gettóba vitték több, győri polgári személy behívót kapott, mint segédrendőr azzal, hogy másnap reggel 4 órára az OTI épülete előtt jelenjenek meg. Meg nem jelenés esetén a legszigorúbb eljárás alá vonják őket. Mivel P. J. is behívót kapott, így másnap reggel jelentkezett a kijelölt helyen. Ott beosztották egy csendőr őrmester mellé, az ő elbeszélése szerint, és az lett volna a kötelessége, hogy a csendőr utasítására az ő általa kijelölt házba bemenni és az ott lakó zsidókat felkelteni és közölni velük, hogy készüljenek fel. De ő a megbízáson túl ment, és a csendőröknek segített a motozásba, a tanúk vallomása szerint. De bizonyíték arra nincs, hogy a deportált személyekkel szemben kegyetlen lett volna. Továbbá kikérdeztem dr. Frank Imre győri lakost, ki ugyanazt mondta el, ami a feljelentésbe bennfoglaltatik.

Kmft. Danis László sk. r.ny.főhdgy. pol.csop.vez.
Oross Endre sk. r.ny. alhdgy.

GyL: Győri Népbíróság iratai 1206/1946

51.

1195/1/1946

Magyar Államrendőrség Győri Kapitánysága
Politikai osztály 1195/1/1946 pol. szám

JELENTÉS
Győr, 1946. szeptember 6.

Jelentem, hogy a fenti számú ügyben a nyomozást lefolytattam és a következőket állapítottam meg.

Nyomozásom során tanúként kikérdeztem Fleisman András, született Győrben, 1931. május 3-án, anyja: Könixberg Piroska, nőtlen, tanuló Győr, Munkácsy utca 15. szám alatti lakost, aki elmondotta, hogy őt is a Simor téri iskolába vitték. Mivel sokan voltak, őrá csak délután került sor a motozásra. A teremben ismeretlen csendőr felszólított őt, hogy adja le ékszereit, pénzét, amit ő P. úrnak adott át. De ruháját a csendőrök vizsgálták át. Egyebet az üggyel kapcsolatban elmondani nem tudott.

Tanúként kikérdezett Reiszfeld Sándor, született: Senyeháza /Vas megye/ 1898. október 29. anyja: Krausz Julianna, nős kereskedő Győr, Kisfaludy utca 38. szám alatti lakos, aki elmondotta, hogy a szigeti iskolába 3 napig tartott a motozás a gettóba való átszállítás előtt. Ott látta P. urat is, ki résztvett a motozásban. A motozó teremben 1-2 család mehetett be kikkel levettették ruháikat és végigkutatták őket azzal a felszólítással: zsidó van-e értéktárgyad, mennyi pénzt hoztál magaddal. A jegygyűrűket és az órákat elvették erről E. J. az adóhivatal által kiküldött tisztviselő adott nyugtát, hogy a kincstár részére azokat átvette. Még megjegyzi, hogy P. úr is akkor motozott egy másik családot, mikor őt motozta a csendőr. De hogy valami megjegyzést tett volna azt nem tudja. Egyebet elmondani nem tudott.

Tanúként kikérdezett Sándor Manóné, született Kapuvár, 1905. jún. 7. anyja: Reiszfeld Berta férjezett, házt. Győr, Deák Ferenc utca 13. szám alatti lakost, aki elmondotta, hogy mikor édesanyjával a terembe mentek odaszólt P. úr. Hogy az értéktárgyat adják le. Megjegyezte még, hogy tőlük az ágynemût is el kell venni. Az átadott dolgokról elismervényt nem kapott. Így emlékszik, hogy még egy városi tisztviselő és több csendőr tartózkodott a teremben. P. úrra határozottan emlékszik, mert vevője volt. Egyebet elmondani nem tudott.

Tanúként kikérdezett E. J. városi pénztáros, aki elmondta, hogy őt a polgármester utasítására mind hatósági személyt kiküldték a Simor téri iskolába, hogy a csendőrök által elszedett nyugtázott értéktárgyak nyugtáit mind polgári hatósági személy aláírja. Határozottan meri állítani azt, hogy P. urat sem a teremben, de még az egész épületben sem látta. A motozást pedig kizárólag csak a csendőrök végezték. Egyebet elmondani nem tudott.

Tanúként kikérdezett Reiszfeld Péter született: Győr, 1930. április 15. anyja: Kaufman Olga, nőtlen, tanuló, Győr Kisfaludy utca 38. szám alatti lakost, aki elmondotta, hogy 1944. év június elején a csendőrök megjelentek lakásukon és felszólították őket, hogy csomagoljanak össze és fél óra múlva menni fognak. Nemsokára meg is jelentek és szüleivel együtt a Simor téri iskolába vitték őket. Odaérkezésük után felvitték őket az első emeletre, ahol egy szobába 2-3 csendőr és ugyanannyi polgári személy tartózkodott. Az egyik csendőr azonnal felszólította őket, hogy adják le értékeiket, mert ha nem teszik, súlyos következményei

lesznek. Mikor az értékeiket leadták a csendőrök a ruháikat végigtapogatták, hogy nem maradt-e valami ékszer mégis a ruháikban. Ugyanabba a terembe látta P. urat is, ki egy másik családot motozott meg. De hogy valami megjegyzést tett volna, azt nem tudja.

Kmft. Danis László sk. r.ny.
pol.csop.vez

Oross endre sk. r.ny.
alhdgy.

GyL: Győri Népbíróság iratai 1206/1946

51. Motozás a gettóban

Csodálatos módon, de a gettóból is volt szabadulási lehetőség – kivéve a győri gettót –, amit Endre utasításának megfelelően hermetikusan lezártak a csendőrök és rendőrök. A kormány tagjai néhány esetben eljártak belügyminiszter kollégájuknál. Például a szegedi orvosi egyetem tanári karának kérésére szabadult ki Rusznyák István és Purjesz Béla orvos, valamint Riesz Frigyes matematikaprofesszor. Szegeden összesen 22 személy és családja kapott mentesítést a belügyminisztertől, egyetemi tanárok, katonatisztek és 1919-es ellenforradalmárok.

Győr megye főispánjához fordult levelével Weisz Vilmos, abban az időben budapesti lakos, hadiüzemi munkás nagybeteg felesége érdekében.

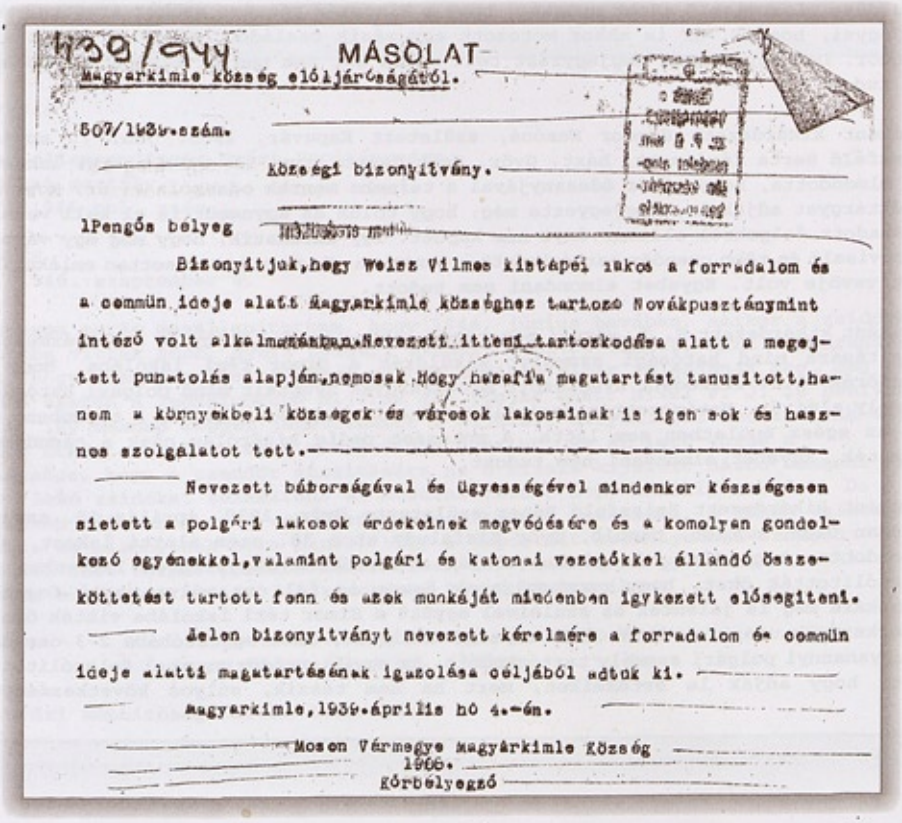

439/944 MÁSOLAT

Magyarkimle község elöljáróságától.

507/1939.szám.

Községi bizonyítvány.

1Pengős bélyeg

Bizonyítjuk,hogy Weisz Vilmos kistápéi lakos a forradalom és a commün ideje alatt Magyarkimle községhez tartozó Novákpusztánymint intéző volt alkalmazásban.Nevezett itteni tartozkodása alatt a megejtett puntolás alapján,nemcsak hogy hazafias magatartást tanusitott,hanem a környékbeli községek és városok lakosainak is igen sok és hasznos szolgálatot tett.

Nevezett bátorságával és ügyességével mindenkor készségesen sietett a polgári lakosok érdekeinek megvédésére és a komolyan gondolkozó egyénekkel,valamint polgári és katonai vezetőkkel állandó összeköttetést tartott fenn és azok munkáját mindenben igykezett elősegiteni.

Jelen bizonyitványt nevezett kérelmére a forradalom és commün ideje alatti magatartásának igazolása céljából adtuk ki.

Magyarkimle,1939.április hó 4.-én.

Moson Vármegye Magyárkimle Község
1906.
körbélyegző

Méltóságos Uram !

Mellékelten küldöm eredeti okmányom közjegyzőileg hitelesitett másolatát,amelyre támaszkodva mély tisztelettel kérem--kérésem meghallgatását és teljesitését.

Személyesen adnám át kérvényemet, de utazási korlátozások ezt számomra lehetetlenné teszik, és mint hadiüzemi munkas sem hagyhatom el helyemet.

Feleségemet szül. Frischmann Irén evang. vallásu /zsidónak tekintendő/ Győr Simor-tér 3 sz. alatti lakóst a győri gettóba vitték. Alázattal kérem a gettóból való elbocsájtását, és lakására való visszatérését engedélyezni. Sulyos beteg, gyenge és lelkileg is összetört anya, kinek egyetlen gyermekét március 20-án, midőn beteg édesanyja ápolására Győrbe akart utazni; elfogták, és április 27-én Németországba vitték.

Ezelőtt három évvel rákos-mütéten esett át Győrött, mikor is bal mellén kivül a bal felsőkarizomzat is eltávolittatott. Most egy éve ugyanilyen okból, ha lehet még sulyosabb mütétet hajtottak rajta végre, igy megállapithatólag teljesen munkaképtelen.

Alázattal kérem Méltóságodat,hogy tegyen kivételt feleségemmel,ezzel a lelkileg és testileg összetört és a szó szoros értelmében vagyontalan emberrel.

Azzal a biztos tudattal,hogy kérésemmel a legjobb helyre fordultam ,vagyok Méltóságos Urnak alázatos szolgája

Budapest,1944.junius 10

Weisz Vilmos

VII. Ó.ü.46.

volt gazdaási intéző,
jelenleg hadiüzemi munkás.

52. Weisz kérelme, levél és az igazolás

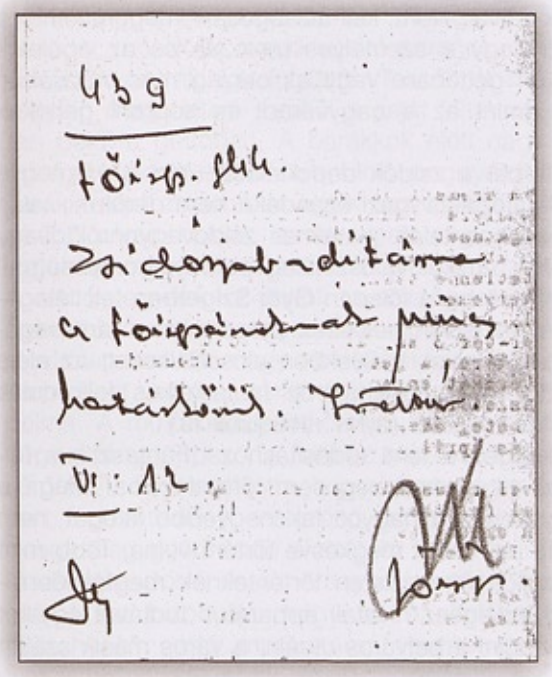

439

főisp. 944.

Zsidószabadításra a főispánoknak nincs hatáskörük. Szeptember

VI. 12.

A levél hátoldalán négy rideg szó:,
Zsidószabadításra a főispánoknak nincs hatáskörük.

A német és a magyar hatóságok különösen ügyeltek arra, hogy a gettók őrzésére és a zsidók felügyeletére az ország másik végéből hozzanak belügyi erőket. Ide Győrbe a VI. számú, debreceni csendőrkerületből vezényeltek rendőröket és csendőröket. Könnyű belátni, hogy miért. Az idegen helyen szolgáló fegyveres alakulat tagjai bizalmatlanok az ismeretlen környezetben élőkkel, csak a feletteseiknek engedelmeskednek, nem „bratyiznak" a helyiekkel, hiszen senkit nem ismernek.

A polgármester 6085–1944 számú hirdetménye a zsidók vagyonának zár alá vételével kapcsolatos tudnivalókat egészítette ki. A hatóság a megtévedt zsidóvagyon rejtegetőknek lehetőséget

akar nyújtani arra, hogy a megőrzésre átvett tárgyakat 24 órán belül szolgáltassák be a m. kir. rendőrség győri kapitányságához. Majd a várható büntetésre figyelmeztetik azt, akinél mégis találnak valamit. Figyelmeztetése nem volt alaptalan, mert a zsidók kikérdezése folyamatban van és így a hatóság a jogtalan zsidó vagyont rejtegetőket feltétlenül felkutatja. Győr, 1944. évi június hó 7-én. (GyNH 1944. június 8.)

„Olvasói" levelekben érdeklődtek, hogy: *„Mit szolgáltattak be Győrött a zsidók?"* „Olvasóink közül mind többen érdeklődnek, hogy miért nem írjuk meg, amit már más városokban régen megírtak, hogy ékszerben, pénzben és egyéb értékekben mit szolgáltattak be Győrött a zsidók? Egy kis türelmet kérünk még ezzel kapcsolatban olvasóinktól, mert az értékek felbecsülése még folyik, egyébként a hatóság még folytatja a felderítést, nyomozást, hogy hol van még elrejtett zsidó vagyon. Eddig is már tekintélyes számú millióra rúg a megbecsült érték, de az összeg jelentősen növekedni fog. Amint lezárják ezt a munkát, azonnal számot adunk arról, hogy milyen hatalmas vagyont szerzett itt a zsidóság." (GyNH 1944. június 10.)

A zsidók elhurcolása után egy héttel felhívás jelent meg a kiköltözött győr–szigetiekhez. A polgármester ezúton hívja fel azokat, kik Szigetből elköltöztek, lakásukat zsidóknak adták át, hogy költözzenek vissza eredeti lakásukba. Akik e felhívásnak nem tesznek eleget, azoknak lakásviszonyát a polgármester egyenkint vizsgáltatja felül, és ha eredeti lakásukhoz mérten túlméretezett lakásba költöztek, akkor vagy vissza kell költözniök Szigetbe, vagy lakótársat kapnak. Lehetőség volt lakáscserére az ott lakó keresztényekkel, akik azután a zsidók lakásaiban maradhattak. Az elköltözött szigetiek lakásuk kulcsát a pénzügyőrségtől kaphatták vissza, bútoraikat igazolniuk kellett, ha maradt ott zsidó bútor, azt elszállították. (GyNH 1944. június 13.) Másnap, június 14-én értesítették a Győr–Szigeti lakókat, hogy házaik kulcsait még nem tudják visszaadni.

Az ügy pár napi késést szenved – szólt a szűkszavú indoklás. (GyNH 1944. június 14.) Az előző két felhívás magyarról magyarra fordítva azt jelenti, hogy Győr–Szigetben a zsidók által el-, illetve otthagyott holmik átkutatására egy hét nem volt elég a csendőri és rendőri egységeknek. Talán még a kerteket is felásták, vagy a derítőmedencéket is átrostálták az eldugott, eldobált arany ékszerek után kutatva. Nem kell túlságosan megerőltetni az emberi képzelőerőt annak felismeréséhez, hogy a személyes motozás és az épületek átvizsgálása kevés eredménnyel járt a győri gettóban. Vagy az ország más városában jelent meg az itteni kutatás eredménye, amint az a nagyváradi és soproni gettókról olvasható.

Kászonyi főispán a gettóban. Egy hónappal a zsidók deportálása után a vármegye főispánja látogatást tett Győr–Szigetben. A látogatás igazi szándéka nem derült ki, talán a saját szemével akart meggyőződni a gettóban talált „hatalmas zsidóvagyonról", vagy nem hitte el azokat az előzetes jelentéseket, amiket valószínűleg percnyi pontossággal megkapott. A helyi napilap július 13-án számolt be a főispán Győr-Szigetben tett látogatásáról. Dr. Kászonyi Richárd főispán dr. Valló István helyettes polgármester társaságában megtekintette a győr-szigeti volt zsidó lakásokat, melyekben elcsodálkozott az eléje tárúló leírhatatlan rendetlenségen. A zsidók által hátrahagyott fantasztikus felfordulás nagyon megnehezíti a zsidók holmijának leltározását. (GyNH 1944. július 13.)

Néhány észrevétel mindenképpen szükséges a fenti tudósításhoz. „Fantasztikus felfordulásról" írt a cikk írója, mintha a gettó átkutatása meg sem történt volna! Maga a tény, hogy a vármegye főispánja egy kényszerűen elhagyott lakónegyedbe látogat, nem túl életszerű. Másrészt ez a látogatás mintha egy kicsit megkésve történt volna. Több mint öt héttel korábban – az ő hivatalában lezajlott értekezleten történteknek megfelelően – Győr-Szigetben állították fel a gettót. Majd az egész hivatali apparátus tudtával egy-két nap alatt közel ötezer embernek kellett átvonulni a belváros utcáin, a város másik szélén

álló barakktelepre. Nagyon jól tudták, hogy csak ötvenkilónyi holmit vihettek magukkal. Eltelt öt hét, ami alatt először a hatóság, azaz a saját emberei, majd számtalan hívatlan látogató dézsmálta meg – értékek után kutatva – az otthagyott ruhaneműt, élelmiszert, bútort és egyebeket.

És mindezek után odamenni, majd szörnyülködni, micsoda arcátlanság és képmutatás. Nem lehetett véletlen, hogy a vármegye főispánját nem a polgármester kalauzolta végig a volt gettó területén, hanem kényszerűségből a helyettese. Talán a lelkiismeretét akarta megnyugtatni? Hiszen neki hivatalból tudnia kellett, hogy a deportált győri és Győr környéki, összesen mintegy hatezer embernek a jelentős részét Auschwitzban már régen megsemmisítették! És Kászonyi főispán elment a győri gettóba! Miért nem június elején, amikor talán segíthetett volna, ha mással nem, mint jó szóval, vigasztalással.

Apor püspök teljes főpapi ornátusban elment a Budai úti barakkokhoz, de őt azok a posztok nem engedték be, az ország más részéből idevezényelt belügyi erők. És ő erről sem tudott? Mit akart, mi lehetett a szándéka?

1944. június 14-én, szerdán – azon a napon, amikor vasúti teherkocsiban a győri zsidók második csoportját is elszállították – *Gettóba a zsidóvagyont rejtegetőkkel* címmel terjedelmes írásban elemezte a városi napilap a segítő vagy számító győri polgárok magatartását, azokét, akik átvettek valamit a zsidóktól. Egyúttal a Budai úti gettóban volt győri zsidók sorsáról is elejtett vagy talán elrejtett az újságíró egy-két félmondatot, egy kevés üzenetet az utókornak: „Ahogy üresedik a gettó, úgy kell a másik oldalon töltögetni ezekkel a zsidóvagyont rejtegetőkkel. A zsidó vagyon nemzeti vagyon volt, ennek a nemzetnek a verejtékéből facsarták a zsidók, tehát az az igazság, ha visszajut a nemzet összességének birtokába, maga a pénzügyminiszter állapította meg. Akinek nem tetszik – menjen szeretett zsidóival el ebből az országból, de örökre." **(GyNH 1944. június 14.)**

A kronológiai sorrendet követve egy különös írás következik, amit mindenki vérmérséklete és egyéni ízlése szerint fogadjon. Nagyszerű dolog az internet, rengeteg okos és hasznos információt lehet róla szerezni – pro és kontra – egyaránt. Az eredeti forrást nem sikerült megtalálni, csupán egy részletet, ami állítólag az *Új Magyarság* című lapban jelent meg 1944. június 18-án: „A legszebb zsidóval sem lehet sokáig egy fedél alatt maradni, mondotta a győri gettó parancsnoka, bizonyos Unger Gyula dr. nevű volt zsidó szülészorvos, aki így folytatta: Tessék elhinni, amióta ennek a gettónak a parancsnoka vagyok, megutáltam szívből a saját fajtámat. Győr egész zsidósága itt van a drótkerítésen belül a gettóban. A barakkok előtt nagy csoportok. Valamennyinek a mellén sárga csillag. Minden zsidó ötven kiló poggyászt hozhatott magával a gettóba, mondotta a barakktelepi zsidótábor egyik tisztviselője. Mi volt a poggyászukban? Nem élelmiszer, inkább olyan holmik, amelyeknek alig veszik hasznát. A győri társaságbeli zsidónők legtöbbje magával hozta tükrös pipereasztalát és öt-hat csomag bridzs- és römikártyáját. A zsidók egyébként pokoli ravaszsággal igyekeztek túljárni a hatósági közegek eszén. Gyermekkocsikban, csecsemők pólyájában, nők diszkrét ruhadarabjaiban találtak bankjegykötegeket és nagy értékű ékszereket, drágaköveket, briliánst, smaragdot, arany karperecet, arany karkötő-órát és kolliét. Egy vörös hajú zsidó lányt illeti ezek között a pálma. A motozónő levetkőztette és nem talált nála semmit. Ekkor azonban észrevette, hogy a lány többször a fejéhez kap, és lángvörös haját babrálja. Elővett egy úgynevezett sűrűfésűt, és felszólította, hogy húzza végig a hajában. A fésű fogai között aztán csillogó port fedezett fel a motozónő, aki nyomban leleplezte a turpisságot. Kiderült, hogy a dúsgazdag győri zsidó ékszerész vörös hajú leánya nem kevesebb, mint fél kiló aranyat reszeltetett porrá és az aranyport a haja közé hintette, mielőtt a gettóba bevonult." Az idézet azt bizonyítja, hogy ha ez valóban megjelent 1944. június 18-án, akkor: 1. „Bizonyos" sajtó munkatársai bemehettek a hermetikusan lezárt győri gettóba,

2. dr. Unger Gyula a győri zsidó közösség vezetője nem fogadta el az ún. Kasztner vonatra való utazás lehetőségét, és végig a győri hívekkel maradt, egészen a koncentrációs táborig. 3. A barakktelepre már nem vihettek magukkal sem fésülködőszekrényt, sem pénzköteget, hiszen előtte szigorú átvizsgáláson mentek keresztül. 4. Fél kiló aranyport valakinek a hajába bemosni, vagy lakkal beragasztani bő fantázia szüleménye. 5. Nem életszerű, hogy a legnagyobb tragédia idején a zsidó közösség vezetője egy szélsőjobb irányultságú lapnak nyilatkozzon. Mindez azt bizonyítja, hogy a történelemhamisítás elég korán elkezdődött.

A gettóból való elszállítás módszerének rövid összegzése

A kis létszámú német „zsidótlanító" különítmény néhány hét alatt megszervezte, hogy a jelentős számú magyar zsidó közösséget, milyen módon kell, vagy lehet az országból eltávolítani. A belügy magas beosztású emberei és a csendőrség vezetői pontos, részletes menetrendet állítottak össze. A legelső, Kelet-Magyarországi kitelepítés előtt értekezletet tartottak, ahol ismertették a követendő eljárást. Eszerint: „110 szerelvény szállítja a zsidókat Kassa állomásra, ahol is a német rendőrség veszi át a szállítmányokat. Jelzés: DA-Umsiedler, német munkáskitelepülés. Egy szerelvény 3000 főt szállít. Áll 45 darab G típusú kocsiból, kocsinként 70 fő poggyásszal együtt és 2 C kocsiból, elöl és hátul az őrségnek. A berakóállomás parancsnoka német vagy magyar cső. tiszt, ez 5 órával előbb kér az állomásfőnöktől kocsikat és helyet a berakásra, az állomástól távoli helyen. A zsidók csak csökkentett poggyászt vihetnek magukkal matracot, ágyat nem. Névjegyzéket kell készíteni két példányban. Egy pld. a szállítmánynál marad, egy pld-t Munkácsra a rendőrkapitányságra kell elküldeni a berakóállomás parancsnokának. Ha a vonat éjszaka indul, akkor a zsidókat nappal kell berakni. A tábor helyétől a vasútig cső. vigyáz, útkereszteződéseknél a rendőrség. A helyet előzőleg lezárja a cső., széleken a rség., ugyanúgy kell eljárni a vasúti berakásnál is. A tábor, gettó és útvonal feszes őrzés alatt maradjon, elzárni az utakat, amíg a zsidók mennek. 500-as csoportokban, 4-es sorokban indítandók el. Súlyos beteg zsidók és hozzátartozóik az illető helyre nézve megállapított utolsó csoporttal mennek el. Kórházi vonat lesz orvossal, ápolónővérrel, ekkor mennek a Zsidó Tanács tagjai és a kétes állampolgárságúak. Mennek a légó és a mu. szolg. orvosok és gyógyszerészek is. A mu. szolgálatosokra nézve külön a H.M. rendelkezik. Megtelt kocsiban a létszám a kocsi külső falára krétával feljegyzendő. Minden kocsiban ki kell választani egy főt tanácstagnak, vízszerzésre, stb." Semmi humánum, semmi emberi vonatkozás. A győri zsidók elszállításáról nem maradtak fenn korabeli dokumentumok, de a túlélők elbeszélése szerint hasonlóképpen történt az itteni gettóból a vasútállomásra vezető út és a bevagonírozás. Orvos, ápolónő vagy gyógyszerész nem volt a vonaton, vagy ha volt, akkor fogolyként utazott a többiekkel.

A gettóból való elszállítás előtt egy héttel megjelentek a civil ruhás nyomozók, és kihallgatás címén először a jobbmódú zsidókat „vették kezelésbe", elrejtett értékeik után kutakodva. Majd szép sorban mindenkit. A kínzások és kegyetlenkedések legváltozatosabb módszereit vetették be abból a célból, hogy vallomásra bírják őket. A legrosszabbul azok jártak, akik a felhívásnak megfelelően bevallották vagyonukat, és letétbe helyezték az értékeiket. Majd a programnak megfelelően, az elszállítás előtti napon a kihallgatások, kényszervallatások befejeződtek. Megjelentek a német és magyar zsidótlanító különítmények, teljesen körülzárták a gettót, nehogy bárki is elszökjön, vagy kapcsolatba kerüljön a helyi lakossággal. Arra azért kényesek voltak, hogy disznóságaiknak lehetőleg ne legyen tanúja. Nem véletlen, hogy szinte sehol nem készült fotó, vagy filmfelvétel a gettókban. Vagy ha készült, az csupán propagandacéllal, és nem a hitelesség kedvéért.

Demonstráció a vagon belsejéről Nagy István felvételei

A vonatok a német vasútirányítás rendjének megfelelően előálltak, ekkor a töltött géppisztolyokkal felfegyverzett különítmény szoros menetben a vasútállomás távoli részében álló szerelvényhez kísérte a zsidókat. Útközben a korbács és a puskatus, mint fegyelmező eszköz gyakran lesújtott a legkisebb lemaradás, vagy lazítás esetén. Az első néhány alkalommal még ügyeltek a formaságokra és, hogy véletlenül se legyen szemtanú kora hajnalban végezték a bevagonírozást. Később már fényes nappal annak megfelelően, ahogy a német vasúti parancsnokság a szerelvényt kiállította. Ha véletlenül mégis arra járt néhány jóérzésű keresztény polgár, azokat durván elkergették, különösen azokat, akik bármi módon segíteni akartak. Az országos akció során előfordult, hogy keresztény asszony kenyeret akart adni a vagonban lévő szerencsétlen sorsú zsidóknak, a kísérő őrök elkapták, és őt is deportálták.

A zsidók elszállítását zárt, tehervagonokkal végezték. Egy-egy vagonba 80-90 embert, férfiakat, nőket, gyerekeket, időseket és betegeket kényszerítettek felszállni, a vagonok olyan zsúfoltak voltak, hogy sokan leülni sem tudtak. Ellátásuk pedig két vödör volt mindössze. Egy vödör víz, és egy a szükségletek ellátására. A magyarországi zsidóság deportálása ráadásul egybeesett a nyáriasan meleg jó idővel. Így azután a nagy hőségben összezárva egy szűk levegőtlen vagonban, várták sorsuk beteljesedését. Túlnyomó többségüknek az „utazást" megelőző hetek kegyetlenkedéseit megtapasztalva már nem maradt semmi illúziója. Megadással viselték sorsuk alakulását. A leplombált vagonok alkotta szerelvények többnyire hosszú órákig, néha egy egész napon keresztül a vasútállomáson vesztegeltek, mielőtt elindultak az akkor még ismeretlen úti céljuk felé. Magyar kísérő személyzet a kassai átadóállomásig kísérte a vonatot, onnan végig német őrség felügyelete alatt vitték a szerencsétlen sorsú embereket a koncentrációs táborba.

(Léval Jenő: Zsidósors Magyarországon) (Az elszállításhoz használt G típusú tehervagonból a MÁV kocsiparkjában mintegy tízezer darabot rendszeresítettek. Alapterülete 19,37 négyzetméter, magassága 2,4 méter volt. Ha 19,37 négyzetmétert elosztjuk 80 fővel, ez azt jelenti, hogy nem egészen négy ember jutott egy négyzetméterre. Ezt kívánta szemléltetni a győri vasútállomáson lévő kiállítás, melyben a padlózaton lábnyomokkal érzékeltették a zsúfoltságot. Amennyiben az egy főre jutó levegő mennyiséget számoljuk, még megdöbbentőbb eredményt kapunk, 0,5 köbméter! És ez nem egy zsúfolt helyi autóbusz volt, ahonnét egy negyedóra múlva leszállnak az utasok, hanem két-három napig zötykölődtek rajta, időnként pedig órákig álltak egy helyben.

Adalékok a zsidók elszállításának technikai megvalósításához. A magyar hatóságok hat vasúti szerelvényt akartak folyamatosan üzemeltetni, de a német hadvezetőség csak napi négy szerelvényt tudott biztosítani. Egy-egy szerelvény 45 vagonból állt, melyekbe három-négyezer embert zsúfoltak össze a – normális vagy ideális – 1600-1800 helyett. Endre államtitkár ebben a tekintetben is „humánus" és költséghatékony irányelvet fogalmazott meg: *„vagónt, ha fölösleges, lekapcsolni nem szabad, zsidó, vagonhiány miatt le nem maradhat, bezsúfolandó!"* (Léval Jenő: Zsidósors Magyarországon) (Elvégre ő egy hivatalnok volt, akinek mindig szem előtt kellett tartani a költségvetés irányelveit.)

A német állam nem holmi jótékonykodás keretében szállította ki az olcsó munkaerőt hatalmas munkatáboraiba. Magyarország személyenként 1200 pengőt fizetett a németeknek szállítási és élelmezési költség címén. (Ez több mint egymillió forint a könyv írása idején.) Más források szerint a magyar kormány 5000 német márkát fizetett, pontosabban ennyit írtak le a hatalmas német adósságból. A Sztójay-kormány pénzügyminisztere olyan titkos megállapodást kötött, amely alapján kettő és fél milliárd márka, tartozást elengedtek a németeknek azért, hogy a zsidóktól megszabadították az országot. (Léval Jenő: Zsidósors Magyarországon) Egy kis matemetikai művelet után látható, hogy mi a mennyi? A pénzügyi „elszámolás" szerint ötszázezer zsidót deportáltak Magyarországról – Horthy eredetileg kettőszázezer munkaképes korú zsidó kiszállításáról állapodott meg. Amennyiben a birodalmi márka és a pengő árfolyamát hasonlítjuk össze, látható a hatalmas különbség. A pengő még 1944-ben is négy márkánál többet ért! Pedig akkor már a hatodik háborús évben járt mind a két ország. Az erős világhatalom alacsonyan tartott árfolyampolitikával, más államokkal fizettette meg háborús kiadásai egy részét. Élelmiszerrel, alapanyagokkal, áruval, pénzzel és életekkel! És ha már a számoknál időzünk, megdöbbentő az a gyorsaság és hatékonyság ami – jó szervezés és pontos végrehajtás eredményeként – a magyar zsidók kiszállítási adatait tartalmazza. Alig egy hónap után, június 7-én már arról számoltak be (nyilván büszkén), hogy Kelet-Magyarországról 92 vasúti szerelvénnyel, 275 415 zsidó személyt szállítottak ki. Ismét egy kis számolás: 275 415 : 92 : 45 = 66.5 személy egy vagonban, azaz a zsidók ideális körülmények között, teljes kényelemben utaztak a „paradicsomba". Hogy milyen szép tárgy a matematika!

Június ötödike és tizedike között 11 táborban gyűjtötték össze a hetedik és második kerület „zsidófajú egyéneit". Majd június 11. és 16. között napi négy vonatszerelvénnyel összesen 50 805 személyt deportáltak. Ezeken a helyeken is durván, és emberhez méltatlan módon végezték a bevagonírozást. (Léval Jenő: Zsidósors Magyarországon) Hívjuk segítségül ismét a matematikát. Hat nap alatt napi négy szerelvény az annyi, mint 50 805 : (6x4) : 45 = 47. Több mint ideális, hiába az ország nyugati régiója mindenkor kiemelkedő adatokkal büszkélkedhetett! (Ezt a lazaságot vajon mivel magyarázta meg feletteseinek a kiutazást felügyelő parancsnok.) Akkor, amikor országos szinten május 14-től, június 28-ig 129 szerelvénnyel 380 660 zsidót szállítottak el az országból. Az egy vagonba összezsúfolt emberek létszáma szinte állandó: 380 660 : 129 : 45 = 65.46 személy per vagon.

A csendőr zsidó tragédiája

Csillag Artúr csendőr zsidó származású volt, ám a sorsát ő sem kerülhette el. Szilban született 1873-ban, majd 1894-től kezdve a győri 19-es ezredben volt sorkatona. Megkedvelte a katonaéletet, és két év múlva, amikor őrvezetőként leszerelt jelentkezett a csendőrség állományába. Végigjárta a ranglétrát, egészen a főtörzsőrmesteri rangig és a vele járó beosztásig. A Kohn Idával 1908-ban kötött házasságából, négy gyermekük született. Először az ország keleti felébe, Nagyváradra vezényelték, majd kis idő múlva Sopronba, onnan Csornára, ahol már részlegparancsnoki beosztást kapott. Néhány évig Ponyvádpusztán szolgált, majd 1930-ban Győrbe helyezték.

1938-ban már öt évvel túl volt a hivatalos nyugdíjkorhatáron, amikor március elsején főtörzsőrmesteri rangban a kezdő csendőrök betanításával bízták meg. Március ötödikén, egy szakasz csendőrrel ő biztosította a helyszínt. Amiről a miniszterelnök beszélt nem is nagyon értette, egyrészt a feladatát végezve csak „fél füllel" hallotta, másrészt olyan nyelvezetet használt, amihez ő nem volt hozzászokva. Úgy értelmezte a zsidókkal kapcsolatos beszédet, hogy az jó lesz az izraelitáknak, mert kihúzzák a szőnyeget az antiszemiták lába alól. Március hatodikán szabadnapja volt. Március hetedikén reggel futárpostával értesítést kapott: *„További intézkedésemig tartós szolgálat-mentesítésben részesítem"*. Aláírás, Mézes József parancsnok. Március nyolcadikán, újabb levélben közölték vele, hogy március 1-i keltezéssel nyugállományba helyezték. A meghozott törvények alapján a fia már csak munkaszolgálatot teljesíthetett.

1944. május végén a családjával együtt Csillag Artúr is bevonult a győri gettóba. Szinte hihetetlen, de Pál nevű fia, május 30-ára eltávozást kapott a budapesti munkaszolgálatból, és Kerékgyártó Géza csendőr emberségének köszönhetően találkozhatott szüleivel. Az ő elmondása szerint: Édesapjának nem ment a fejébe, hogy az őrség egyik tagja, aki a csendőrtársa volt, nem ismerte meg. A csendőrtárs számára ő már nem ember volt, csak zsidó. Amikor a deportáltak sokaságával együtt megérkezett Auschwitzba, őt a hetvenegy éves csendőrt, és 63 éves feleségét a ciklongáz-fürdőbe irányították. A nyugalmazott magyar királyi csendőr és hitvese egymás kezét fogva tette meg élete utolsó néhány száz méterét.

Zsidó házak

Amikor Győr város zsidó közössége már a győr–szigeti gettóban szorongott új, gyakorlatias kérdések foglalkoztatták a bérlőket, kinek és hogyan fizessék a házbért a zsidó tulajdonban lévő házak lakói. A polgármester gondnokokat kívánt kinevezni, akik beszedik a lakbért és kifizetik az esedékes számlákat. A javaslatot tolmácsoló városi napilap praktikus tanácsot is adott az érintetteknek: Míg ez meg nem történik, a lakóknak azt ajánljuk, hogy őrizzék meg a lakbért, ha sürgősen szükséges javíttatásokat végeztetnek, a számlákat tegyék el, hogy fel tudják mutatni. **(GyNH 1944. június 4.)** A gondnokok kijelölése sem volt egyszerű feladat. Elsősorban tapasztalt városi hivatalnokokat és pénzügyi szakembereket bíztak meg a feladattal. Alig egy évvel később szigorúan elszámoltatták őket, az idevonatkozó felszólítás némelyike tanúsítja a hatósági szigort.

Június 6-án a győri háztulajdonosokról jelentek meg különböző számadatok. Voltak köztük nagy vagyonnal rendelkezők, és volt közülük „virilista" – amit minden vállalkozó bátran elfogadott – a város lakossága pedig tudta, hogy az ő befizetéseiből gyarapszik a lakóhelye. (A virilista besorolás többek között azzal járt, hogy az illető dupla adót fizetett, és maguk közül választhattak képviselőt a városi közgyűlésbe.)

/1945.tjkü.sz.

Győr Szab. Kir. Város
Távollevők Javait Kezelő Ügyosztálya

T.

Győr.

F.hó 6.-án beidéztük Önt mint zsidó házak gondnokát f.hó 11.-én 8 órára elszámolásra. Miután idézésünknek nem tett eleget, utoljára felszólítjuk, hogy f.hó 14.-én reggel 9 órakor nálunk elszámolásra jelenjen meg, ellenkező esetben az ügyet a rendőrségnek adjuk át.

Győr, 1945. junius hó 11.

hivatalvezető h.

Győr.

F.hó 9.-én 8 órára megidéztük Önt mint zsidó házak gondnokát leszámolásra. Miután idézésünknek nem tett eleget, utolsó alkalommal felszólítjuk, hogy f.hó 14.-én reggel 8 órakor hivatalunkban jelenjen meg leszámolásra és hozza magával a vonatkozó részletes elszámolásokat a nyugtával együtt, ellenkező esetben kénytelenek leszünk Ön ellen alegerélyesebben eljárni.

Győr, 1945. junius hó 11.

hivatalvezető h.

53, A házgondnokok felszólítása

Tek. Igazoló Választmány!

Alulirott tisztelettel felszólalással élek a Tek.Igazoló Választmányhoz, mert a legtöbbadófizetők 1940.évre szóló névjegyzékéből előttem ismeretlen okokból kihagyattam.

A törvény értelmében beszámitható adóim összege eléri azt a mértéket, amellyel már felvehető vagyok a legtöbbadófizetők névjegyzékébe s ezért tisztelettel kérem, hogy felvételemet elrendelni méltóztassék.

Tisztelettel kérem egyben adóimnak kétszeres beszámitására való jogosultságomat is megállapitani és ehhez képest a megfelelő helyre való felvételemet elrendelni.

Győr, 1940.október 14-én.

Tisztelettel

Jókay Alajos
Vegyiszámitás

54. 1940-ből származó felszólalás

A zsidó házak tulajdonviszonya rendezetlenné vált, emiatt leállt az óvóhelyek építése. Több helyen épp csak elkezdték az óvóhelyépítést, majd a tulajdonos kényszerű elköltöztetése miatt a munka félbeszakadt, és most azért nem tudják folytatni, mert nem lehet tudni, hogy ki fogja fizetni a számlát. (GyNH 1944. június 13.)

Győr szab.kir.város
polgármestere.
5253/944.pm.sz

Löwy Nándor győri lakos kérelme építési engedély iránt.

H.

Löwy Nándor győri lakos azirán folyamodik,hogy Baross ut 22.sz. telkén óvóhelyet é.lthessen.

Az építkezési bizottság véleménye alapján az engedélyt folyamodónak a bemutatott tervek szerinti építkezésre Vágovits Kálmán kőművesmester,mint jogosult iparos felelőssége mellett megadom,mégis a következő,kikötésekkel:

Az építés a 32700/940.Ip.M.sz.rend.értelmében mindaddig nem kezdhető el, míg az épület teljes befejezéséhez szükséges és zár alá vett anyag felhasználására vonatkozó engedélyt,ill.engedélyeket a mérnöki hivatalnál be nem mutatja.A 7240/941.KM.sz.rend.előírásait és az ehhoz csatolt rendkívüli épitési szabályokat is be kell tartani.- A használati engedélyért a mérvényt a szándékolt használatbavétel időpontjának megjelölésével és ezen időpontot legalább 15 nappal megelőzőleg kell benyujtani. - Figyelmeztetem építtetőt, hogy az 1927:XXI.t.c.26.§.5.bek. és az 1928:XL.t.c.27.§.5.bek.értelmében felelős azokért a betegségi és rokkantsági biztositási járulékokértamelyek ezen épitkezésénél az OTI javára felmerülnek s amelyeket a vállalkozóktól behajtani nem lehet,azért saját érdekében áll arra ügyelni,hogy a vállalkozók a kirótt járulékok tekintetében fennálló fizetési kötelezettségüket pontosan teljesitsék.

Erről Löwy Nándor győri lakost /Andrássy ut 23/ 1 drb.terv, a mérnöki hivatalt 2 drb.terv,műszaki leirás és statikai számitás kapcsán,továbbá a rendőrkapitányságot,iparfelügyelőséget,OTI pénztár,I.f.közig.hatóságot,tűzoltóparancsnokot és a Vágovits Kálmán kőművesmestert /Otthon u.11.e.sz./ lakost értesitem.

Győr,1944.május 26.

Polgármester nevében:
dr.Horváth József s.k.
tanácsnok.

A kiadmány hitelül:
irodafőnök

Löwy Nándor.
1 terv

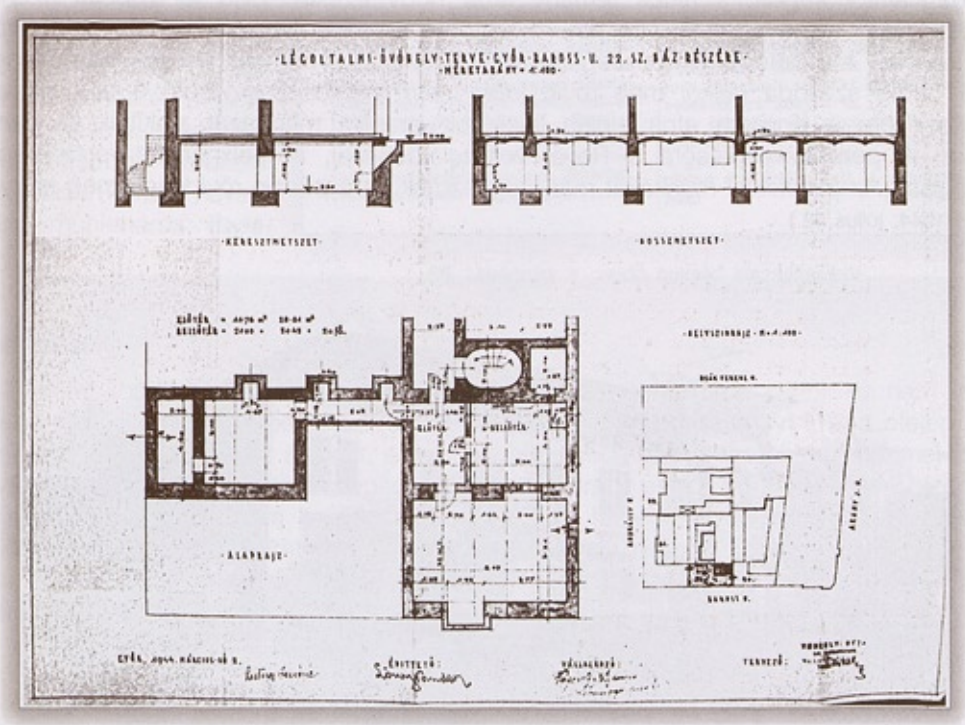

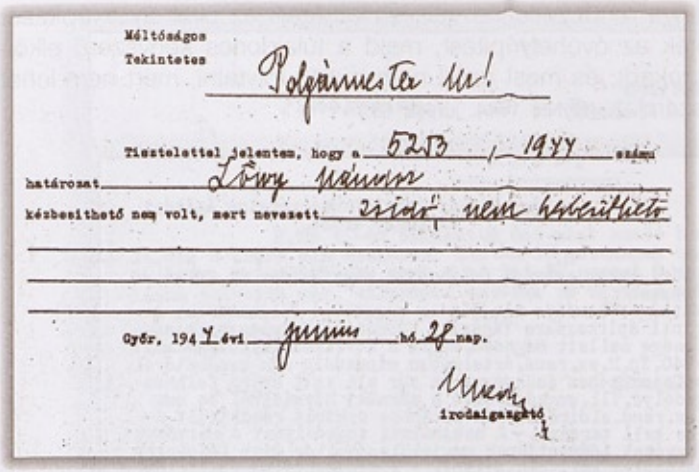

Méltóságos
Tekintetes Polgármester Ur!

Tisztelettel jelentem, hogy a 5253 / 1944 számu
határozat Lővy Nándor
kézbesithető nem volt, mert nevezett zsidó, nem kézbesithető

Győr, 1944 évi junius hó 28 nap.

Mesky
irodaigazgató

55. Lővi Nándor építési engedélye

A város keresztény bérlőit az foglalkoztatta: *„Hol kell kifizetni a zsidó házakban bérelt lakások béreit és egyéb zsidó követeléseket?"* A hivatalos válasz szerint a zsidó tulajdonos számlájára valamelyik pénzintézetnél, vagy ha ilyen nincs, akkor a városi adóhivatalba kell befizetni. (GyNH 1944. június 13.)

Dr. Telbisz Miklós, a vármegye alispánja bejelentette, hogy felsőbb helyről kapott felhatalmazás alapján intézkedett a vármegyében lévő zsidó házak és zsidó lakások sorsáról. Amint egy korábbi jelentésből kitűnik, mindössze 35 ingatlanról volt szó, ezeket az épületeket leventeegyesületek, orvosok és tanítók részére utalják ki. (GyNH 1944. június 14.)

A Győrt ért második bombatámadás során megsérült a csecsemővédő épülete. Az egyik javaslattevő véleménye szerint, a központi fekvésű Csillag Szanatórium Árpád úti épülete ideális lenne a városi, és vármegyei tisztiorvosi hivatal, a csecsemővédő, a tüdő- és nemibeteg-gondozó elhelyezésére. (GyNH 1944. július 9.)

Penzióvá alakítják át a volt zsidó menházat. A július 2-ai bombatámadás alkalmával hasznavehetetlenné vált Győr két szállodája. A Royal és a Fehérhajó épülete súlyos bombatalálatot kapott, s nincs remény arra, hogy ezeket rövid időn belül üzembe helyezik. Most egyetlen hely van, ahol a Győrbe érkezők megszállhatnak, a Metropol-penzió, mely kis befogadóképességénél fogva nem alkalmas az igények kielégítésére. Mivel pedig szálloda nélkül még rövid időre sem maradhat a város, a polgármester intézkedésére a Kossuth utca elején levő volt izraelita menházat alakítják át penzió céljára. A penzió vezetésére a Royal volt tulajdonosai, a Meixner testvérek kaptak megbízást. Az átalakítási munkákat már megkezdték és a penzió rövidesen meg is nyílik. (GyNH 1944. július 18.)

Menház a Kossuth Lajos utcában — Nagy István felvvétele

Ismertették a polgármester június hónapról készített jelentését. Koller polgármester összeállításában beszámolt a zsidó ingatlanok sorsáról is. A lakáshivatal június havi ügymenetéről jelentette, hogy 460 kérelem érkezett a bombakárosultak részéről, 770 kérelem a zsidó lakásokra és 47 rendes lakáskiutalás iránti kérelem érkezett. Az április 13-ai légitámadás hajléktalanjai, továbbá közalkalmazottak (honvédség, csendőrség, rendőrség, stb.) igényjogosultjai részére 370 lakást utaltunk ki. Igen sok zsidó ingatlan van, ahol a kötelező véghatározatot nem lehetett kikézbesíteni, illetve a kikézbesített véghatározatokra semmi intézkedés nem történt. Ahol zsidó ingatlantulajdonos van hozzájárulási költség fizetésére kötelezve, vagy az építésre kötelezett anyagi helyzete nem engedi meg, hogy a költségeket teljes egészében előlegezze, ott az iparosok a munkát nem vállalják, illetve nem kezdik el, mert még készkiadásuk sincs igen sokszor biztosítva. (GyNH 1944. július 20.)

Július 23-án, a városi napilap nyolcadik oldalán a zsidó lakások „hivatalos" kiürítése kapcsán egy teljes hasábon keresztül gúnyolódik (Porond néven) a lap munkatársa. (GyNH 1944. július 23.)

Mozgó műremekek a győri utcákon

Hivatalos pecséteket távolítanak el a zsidók lakásai ajtajairól, zárak nyilnak és egyszerű fuvarosok s szállító munkások nagy szemeket meresztve nézegetik a szobák drága és gyönyörűséges berendezéseit. Mi is betekintettünk egy néhány volt győri gazdag zsidó pazarul berendezett lakásába, ahonnan a műremekek most útra kelnek és „gyűjtőtáborokba" kerülnek. Nem nehéz megállapítani, hogy nem műértő gyűjtőszenvedélye hordta össze a ritkaságokat, hanem a pénzbőség, a tetszelgés, a diesekvés. Erre vall az értékek, műremekek túlzsúfolása, rendezetlensége, összevisszasága, bántó tarkasága.

A szállítómunkások közömbösen viszik ki a lakások szobái berendezéseit a társzekerekre, éppenséggel nem gondos figyelemmel arra, hogy vagyont érő antik hútorokat, műremekeket tornyosítanak egymásra.

Napok óta találkozunk a győri utcákon a mozgó, imbolygó műremekekkel, melyek terhe alatt nagyokat nyög a teherkocsi. Egyikét-másikát alaposan szemügyre vettük. Láttunk a régi magyar asztalosiparnak remekbe készült hálóit, szalon, és ebédlőbútorait, összekeverve olcsó konyhaberendezéssel, fáládában igen értékes japán vázát, tésztagyúró deszkára fektetett velencei tükröt, kézifaragású barokk keretben, félig letakarva a cselédszobából kikerült lyukas ágyterítővel, még elég jó társaságba került néhai Pandur József egyik kiváló festménye, melyet a díszkötésű Jókaikra és Vas Gerebenekre dobtak fel a társzekerekre. Mednyánszkynak már nem volt ilyen szerencséje, mivel egy kisebb méretű, de remek képe a mosdótálba került, finom kivitelű nippek nagy uborkásüvegben voltak felhalmozva. Kossuth apánk nagyméretű arcképe elé került egyik volt zsidóügyvéd pájeszos nagyapjának a portréja, finom Zsolnay-edények zörögtek egy teknőben, leheletszerű csipkefüggönyökön villamos vasalók, konyhaedények kényelmeskedtek, ruhafogasok társaságában, egy nyitott ajtós éjjeli szekrényben egy 35-ös számú szegedi pirospapucs kacérkodott egy öreg 46-os kalucsnival. Láttunk egymásradobált könyveket Molnár Ferenctől, Szép Ernőtől, Szomaházitól, rengeteg pornografikus műveket, nem különben zsidó hetilapokat, héber könyveket; az egyik társzekérre felhalmozott képes folyóiratok közül kikandikált *Pokárnok* Jenő főszerkesztőnk „*Mire várunk még?*" című zsidóellenes lapjának 1920-ból való néhány példányszáma és Gömbös Gyulának több kivágott vezércikke. Ezek közt volt Palatinus Józsefnek a győri szabadkőmivesekről írt könyve is.

A társzekerek egyre szállítják a volt zsidó, már nemzeti vagyonokat a győri gyűjtőtáborokba. Felháborítóan sok értéke volt a zsidóságnak! *(Porond.)*

56. Újságcikk a „zsidó holmik" elszállításáról

Építkezések

Évekkel korábban már jelentek meg tudósítások arról, hogy a zsidók és nem zsidók kisebb-nagyobb építkezésekre kértek, vagy kaptak építési engedélyt. 1944 elején, amikor még senki nem sejtett semmit, és akinek lehetősége volt rá építési kérelemmel fordult a városi hatóságokhoz. Három építési akta fennmaradt ebből az időből, ami bizonyítja, hogy a győri zsidók nem a „végső megoldásra", hanem a normális életre készültek. Különösen érdemes az iratokon található dátumokat nyomon követni. Aki tudja, vagy sejti, hogy milyen szörnyű sors vár rá, az nem kezd garázs, légópince, vagy toldaléépület építésébe.

Polgármester úr!

Kérem a Polgármester úrat, hogy ..... sz. ügyben ..... sor ..... hrsz. telkemen Győr, Abác ..... utca, út, tér 17. sz. a. fekvő ingatlanon építési szándékolt lakásátalakítási és bővítési munkák építésére

az építési engedélyt megadni kegyeskedjék.

Tervező: .....

Lakik: .....

Kivitelést felelős szakértő: Gold Zoltán ép. mester

Lakik: Győr, Petőfi tér 6.

Szomszédok: Obeltitz Jenőné ügyvéd lakása: Győr, Abác tér 15.

Pinnavaia Ferenc háza Abác u. 19.

.....

.....

.....

Tekintettel arra, hogy új épület építéséről, toldalék építkezésről, emelet ráépítésről van szó, az építési szab. rend. 20. §-a értelmében kérvényemhez csatolok és pedig két példányban:

1. alatt helyszínrajz 1 : 1000 méretben,
2. „ összes alaprajzokat (alapozási, pince és padlás alaprajzokkal) 1 : 100 méretben,
3. „ a homlokzat rajzait 1 : 100 méretben,
4. „ a részletrajzokat 1 : 10 vagy 1 : 20 méretben, az ellenállási és teherbíróképesség szakszerű számításával együtt,
5. „ a helyszínrajz alapján készített területkimutatást,
6. „ a régi épület állapotát feltüntető alap- és metszetrajzokat, valamint részletrajzokat,
7. „ műszaki leírást,
8. „ az ipari, gyári üzem leírását.

Győr, 194[illegible] március hó 10. n.

Spitzer Sándor
építész

Spitzer Sándor
lakásátalakítási terve
Győr, Abác u. 17.

5234 /194[illegible] szám.

Ezt a tervet a városi építészeti bizottsága tárgyalta és az építkezést a városi polgármesterre utó szám. alatt engedélyezte.

Győr, 194[illegible] márc. [illegible]

Alkuttin
bizottsági tag

Terv. Spitzer Sándor úr lakás átalakítási terve.
Győr, Abác u. 17. M: 1:100.

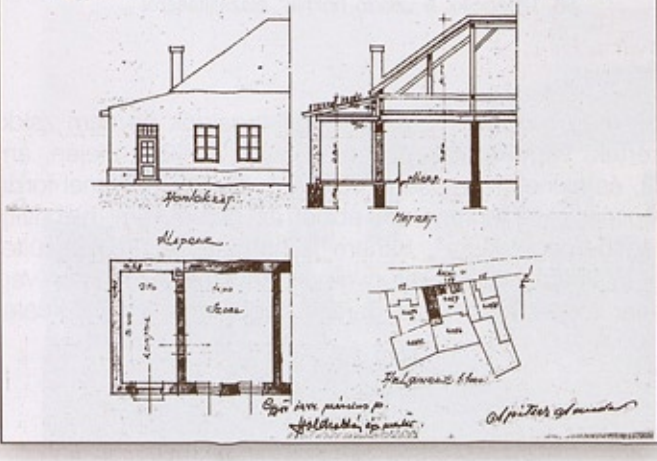

Győr, 194[illegible] március hó.
Spitzer Sándor
építész

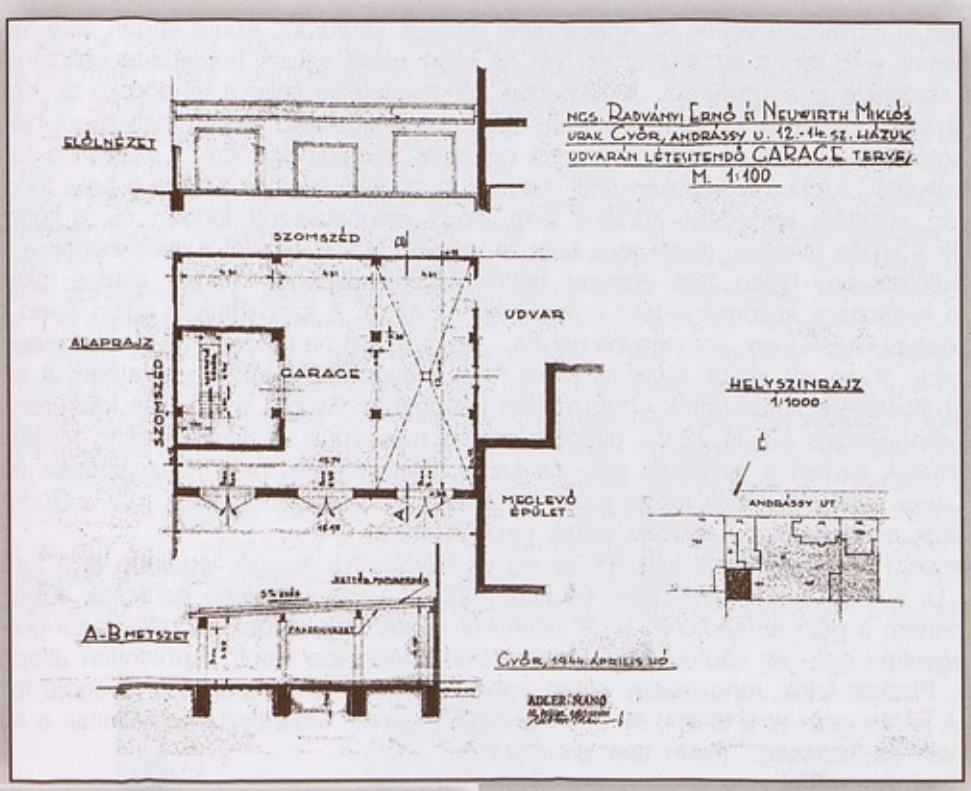

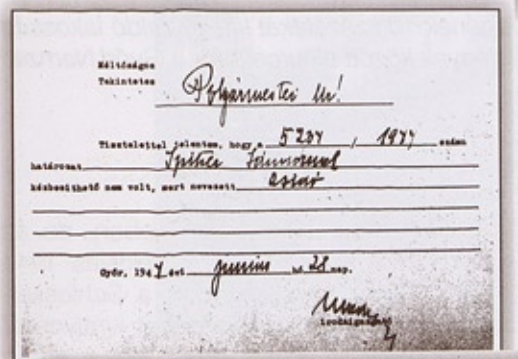
Méltóságos
Tekintetes Polgármester Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a 5234 / 1944 szám
határozat Spitzer Sándornak
kézbesíthető nem volt, mert nevezett szidó

Győr, 1944 évi junius hó 28 nap.

irodaigazgató

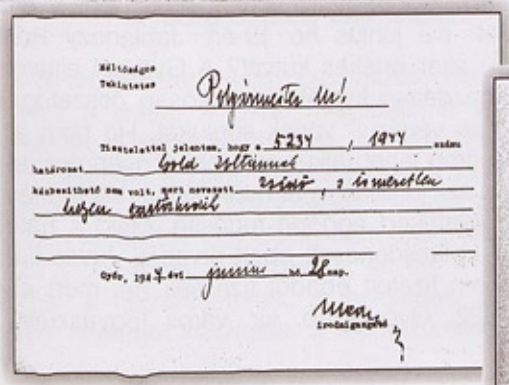
Méltóságos
Tekintetes Polgármester Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a 5234 / 1944 szám
határozat bold zoltánnak
kézbesíthető nem volt, mert nevezett szidó, s ismeretlen hogy tartózkodik

Győr, 1944 évi junius hó 28 nap.

irodaigazgató

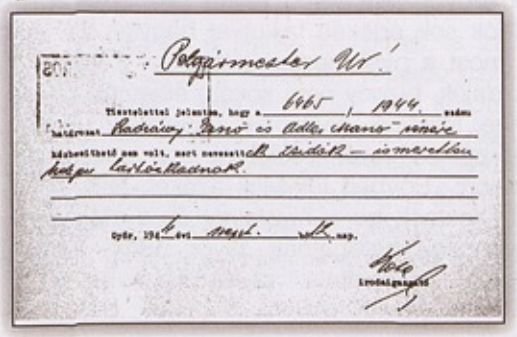
Polgármester Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a 6465 / 1944 szám
határozat Radványi Ernő és Adler Ármó vízsége
kézbesíthető nem volt, mert nevezett szidók – ismeretlen hogy tartózkodnak

Győr, 1944 évi szept. hó 11 nap.

irodaigazgató

57. Spitzer Sándor és Radványi Ernő
építési kérelme és tervrajzai

Fürdők

Városi kezelésbe vették az Apáca utcai gőz- és kádfürdőt. Április végén este fél 10-től, hajnali 4-ig tartott az elsötétítés, aki ez ellen vétett súlyos büntetésre számíthatott. Nem sötétítette el a gőzfürdőt, 1000 pengő pénzbüntetésre ítélte a rendőrbíró dr. Krausz Mórné sárga csillagos asszonyt, mert az Apáca utcai gőzfürdő néhány helyiségét hiányosan sötétítette el. Május elsején a sárga csillagos zsidókat eltiltották a nyilvános fürdők használatától. Azokon a helyeken ahol nem volt a zsidóknak külön fürdője a helyi törvényhatóság vezetője engedélyt adhatott arra, hogy meghatározott időben ők is igénybe vegyék a közös fürdőket. (GyNH 1944. április 26. május 1.) Május végétől a győri zsidók a gőz- és kádfürdőt egy héten csak egyszer, hétfőn használhatják és keddtől, alapos takarítás után a keresztény közönségé lesz egész héten a fürdő. A szabadfürdőt külön zsidó part kijelölésével oldják meg, ami nagyon helyes – jegyezte meg a tudósító. (GyNH 1944. május 26.)

Június 10-én egy újabb rövid hír jelent meg a győri fürdőkkel kapcsolatban: A sárga csillag viselésére kötelezettek eddig hétfőn fürödhettek Győrött a gőz- és kádfürdőben. Ez a rendelkezés június 12-től, hétfőtől kezdve megszűnik. A sárga csillag viselésére kötelezettek ezután a nyilvános gőz- és kádfürdőt egyáltalán nem használhatják. (GyNH 1944. Június 10.) Akkor tették közzé ezt a rövid hírt, amikor a győri zsidók már a Budai úti barakkok nyomorúságos telepén voltak összezsúfolva!

Június 14-én Győr felett kitisztult az ég és felfrissült a levegő, legalább is a fürdőkben. „Új levegő van a győri gőz- és kádfürdőben. Győr szégyene nemcsak a barakk volt, hanem a gőz- és kádfürdő is. A valamikor keresztény kézben kifogástalanul gondozott egyetlen gőz- és kádfürdőben, mióta zsidó tulajdonba került, tarthatatlan állapotok voltak. Piszkos falak, rongyosság, elhanyagoltság terjengett az áporodott levegőjű fürdőben. A város vette át a fürdőt, és azonnal rendet csinált. Most tisztán meszeltek a falak, rend van és tisztaság." (GyNH 1944. június 14.)

1944. június 15-én – amikor a város népességének 10 százalékát kitevő zsidó lakosság második csoportját is emberhez méltatlan körülmények között elhurcolták – a Győri Nemzeti Hírlap egyetlen sort sem írt az eseményről

Állatok sorsa

Közel hatezer ember sorsáról egy betű sem jelent meg a helyi napilapban, de az állatok sorsára nagyon odafigyelt a humanista közönség. Néhány írás és felhívás 1944 júniusából: „Angóra-nyulak árverése. A zsidók kitelepítése következtében a Schlosser-fatelepen (medencés uszoda mellett) visszamaradt 66 darab és az Erzsébet királyné út 5. szám alatti házban visszamaradt 30 darab angóra-nyulat június hó 21-én, szerdán délután 6 órakor elárvereztetem. Győr, 1944. évi június hó 19-én. Jablánczy Róbert pénzügyőri felügyelő." (GyNH 1944. június 20.) Ki akar értékes kutyát? A Győrből eltávozott zsidók sok értékes fajkutyát hagytak itt. „A gazdátlan kutyákat a hatóság összefogatta, és most a gyepmesteri telepen – Kossuth utca végén – várják sorsukat. Ha nem akad gazdájuk, bizony nem sokáig élhetnek. Olcsó áron lehet fajkutyát venni a gyepmesternél, amire felhívjuk olvasóink figyelmét." Ebben az írásban már szó sincs kitelepítésről. Győrből eltávozott zsidókról tesz említést az állatokért aggódó tudósító. Majd a hatodik oldalon: „Egyben felhívjuk azokat, akik zsidó ebtulajdonosok ebeit átvették, haladéktalanul jelentsék be a hivatalnál és a még be nem fizetett ebadót fizessék be, mert ebeik ugyancsak befogatnak. Győr, 1944. június 22. Győr szab. kir. város fogyasztási és forgalmi adóhivatala." (GyNH 1944. június 24.)

Zsinagógák sorsa

Az állatok sorsáért aggódó győri lakosság „természetesen" különös figyelemmel fordult a két-három hete szomszédjában lakó embertársa hitéletének épületei felé. Mi lesz a két zsinagóga sorsa – kérdezték? A belügyminiszter rendeletet bocsátott ki, mely szerint a használaton kívül álló zsinagógákat le kell bontani, vagy bizonyos célra fel kell használni. Győrött még nem történt döntés az újvárosi neológ és a győrszigeti ortodox zsinagóga milyen célra leendő felhasználásáról. (GyNH 1944. június 21.) *Mi lesz a zsidóimaházakkal, menházzal, iskolával?* című írásban már konkrét javaslatok fogalmazódtak meg. „Mi győriek, kik sokszor néztük a hatalmas győri zsidó templomot, kell, hogy ennek sorsáról gondolkozzunk. Most még szükség van a zsidó imaházakra, mert nincs elég raktár. De amint ilyen célra nem kellenek, le kell azokat bontani. Rengeteg jó tégla és egyéb anyag kerül majd ki a győri zsidótemplomból, mely Újvárosban áll. Szerintünk a lebontásra kerülő zsidótemplom anyagából a győri hadirokkantak kertvárosát kell tovább fejleszteni. Gyönyörű gondolat volt a kertváros építése. Sok háborús rokkant kapott ott kedves nyugodt otthont. De az első világháborút követő másodiknak is sok hadirokkantja van. A zsidótemplom anyagából azok kapjanak családi otthont, akik a bolsevista zsidó világuralmi törekvésekkel szemben harcolva megrokkantak. Ezt nem fogja kifogásolni senki és egy győri intézményt fejlesztünk végre nagyobbá, áldásosabbá. A Zsidó menház legyen érdemes keresztény aggok háza, a zsidó elemi iskola pedig az újvárosi leventék otthona. Így minden épület nemes célt fog szolgálni." (GyNH 1944. június 24.)

A neológ hitközség elemi iskolája — Nagy István felvétele

A Győri Nemzeti Hírlap szerkesztői szerint a győri polgárokat az foglalkoztatta, hogy: „Mi lesz a sorsa, a zsidó rádióknak, a zsidó kutyáknak, a zsidó nyulaknak, a zsidó üzleteknek, a zsidó lakásoknak, a zsidó bútoroknak, a zsidó értékeknek, a zsidó üzletek árukészletének, a zsidó imaházaknak, a zsidó iskoláknak." Még temérdek más kérdés is foglalkoztatta a győri közönséget – legalábbis a lapban megjelent írások szerint – másfél hónapon keresztül. Egy dolog nem foglalkoztatta – sem a Győri Nemzeti Hírlap szerkesztőit és a „névtelen" olvasókat –, Mi lett a sorsa a győri zsidó embereknek, a szomszédomnak, a fűszeresemnek, a festőmnek, a vízvezeték-szerelőmnek, a fotósnak, aki az esküvői képemet készítette, a fodrászomnak, aki a hajamat tartotta rendben és a többinek?

Eltelt hat hét, és 1944. július 23-án, a Győri Nemzeti Hírlap egész oldalas írásában néhány részletet közölt a győri zsidók másfél hónappal korábban történt tragikus végnapjairól, elhurcolásuk körülményeiről.

A hosszabb terjedelmű írás szöveghű leírása:

A zsidók elmentek, de a lélekmérgezés tovább folyik.

A kishitűség megvetőit ki kell közösíteni közülünk.
Előttünk csak magyar kérdés van és ez az élni, győzni vagy meghalni kérdése

A zsidók elmentek. Legyünk őszinték: a gettóba vonuló zsidókat a kényesen ápolt „zsidó előkelőségeket" *batyus vonulásuk útján sok érzékeny lélek titkos sajnálkozása kísérte.* Ezek az érzékeny lelkek, köztük férfiak és nők, liberálisok, titkos zsidóbarátok, félzsidók és csillag nélküli zsidók betegesen jámbor széplelkek, vagy célzatosan, vagy gyenge szívükkel *egymás közt és mások előtt emberi érzéseket hangoztatva, sajnálkoztak: a zsidókon.* Mikor pedig a zsidók az ötvenkilós csomagokkal megrakott kocsikkal a hátuk mögött a barakkba vonultak, hogy onnan ipari gettóba, munkára szállítsák őket, akkor az utcán többen nyíltan is kifejezték sajnálkozásukat. Egyik csoportnak sóhajosan integetett három férfi az utcán, odakiáltva a zsidóknak: Viszontlátásra. Ezt a három keresztény férfit kénytelenek voltak a csendőrök a zsidók sorai közé tessékelni, *hogy aztán hidegrázós bűnbánattal szabaduljanak az általuk most megismert zsidó tömegből, melyről még Unger doktor, a győri zsidó tanács tagja is azt mondta: Most ismertem meg igazán a fajtámat, de ez a megismerés szörnyű az én számomra!*

A zsidók elmentek. Tudjuk, nem volt könnyű a sok eddig kényelemben élt szidónak itthagyni fényt, pompát, társadalmi életet, vagyont, mindent, ami a magyar zsidó-Kánaán évtizedeken át nyújtott nekik. Akik eddig csak autóban, hálókocsiban vagy első osztályon utaztak, azok most *elkeseredetten tapasztalhatták a negyedik osztály kényelmetlenségét, amit a mi katonáink, munkatársunk, Erdélyből kiűzött menekültjeink százai, a jugoszlávok által kiutasítottak ezrei korábban éreztek már.*

Sajnálták is őket a „széplelkek" és a sötét lelkek seregestül.

És most, hogy a zsidók, hangsúlyozzuk, ipari gettóba távoztak, hol dolgozniok kell, a napi kenyérért szorgalmas munkával, mind gyakrabban emlegetik őket susogva a keresztények. – *Elvitték a zsidókat, ezért megbűnhődünk mi!* – susogják bomlasztó suttogók és átveszik a jámbor lelkek, *kik bűnnek hiszik a zsidók munkáraküldését, bűnnek, amiért a magyar társadalomnak meg kell bűnhődnie.*

Honnan ered ez a romboló suttogás? AZ ANGOL RÁDIÓT MA IS SOKAT HALLGATJÁK. Állítjuk: az angol rádiót ma is sokan hallgatják. Az angol rádió magyar nyelvű hazudója, Jókai Mór öregkori tévedésének, Grósz Bellának – volt Jókainénak testvére – a Londonba emigrált Gross zsidó hajmeresztő dolgokkal fenyegetőzik. *„Szörnyen megbűnhődtök, magyarok a zsidók megkínzásáért"* süvöltözi Grosz Londonból. Ígérgeti a magyar városok és falvak felégetését, a magyarok kiirtását, Szibériába való elhajtását, tízezrek tarkónlövését. És a rádióból elhangzott véres bosszúállás-ígérgetések megremegtetik a gyáva lelkeket. Egymásnak suttogják, hogy meg fogunk bűnhődni.

VANNAK MÉG KÖZTÜNK ELLENSÉGEK. Vannak. Az itthoni suttogók *kezdeti bűnnek állítják be a zsidók elküldését.* Mintha addig semmi sem történt volna! Mi egyszerre rosszak és kegyetlenek lettünk, elbántunk szegény zsidókkal. Bűnt követtünk el felebarátaink ellen, tehát egyszerű a tétel: meg kell bűnhődünk. *Itt, ebben az okfejtésben van a veszedelmes rombolás és lélekbomlasztás.* De ébredjen fel már a magyar társadalom. *Nem mi kezdtük, nem mi bántottuk a zsidókat, hanem a zsidók bántottak minket és most ők bűnhődnek a saját bűnükért.* Micsoda ostoba ítélet lenne az, ha a beteges lelkű állatbarát elítélne

engem, ha azt látná, hogy egy kutyát lelövök. Kikürtölne, kegyetlennek, gyilkosnak, állatkínzónak tartana, mert lelőttem a kutyát. *De ha én a kutyát azért lőttem le, mert veszett volt és végigmart, megharapott felnőttet, asszonyt, gyermeket és nekem is lábamba mártotta szörnyű betegséget belémoltó fogait, ha ezért lőttem le a kutyát, akkor elvállalhatom-e az állatkínzó állatgyilkos vádját?* Érezhetném-e, hogy ezért meg kell bűnhődnöm?

Ha egy rabló tör be hozzád, magyar testvérem, és elrabolja kis vagyonkádat és utánaeredsz, elveszed tőle, esetleg le is ütöd, vajon te vagy-e a bűnös? *Ha anyád meggyalázóját börtönbe csukatod, kell-e félned, hogy ezért neked kell megbűnhődnöd?* Mikor felakasztották a kommunista gyilkosokat, féltél-e magyar testvérem, hogy ezért meg kell bűnhődni a magyar bírónak, vagy a magyar táradalomnak? *Ne csak azt nézd, hogy mi történt, hanem azt is, hogy miért történt?*

Megnyugtatjuk a báva és gyáva kishitű vagy elrontott lelkeket, a magyarországi zsidóságnak olyan súlyos bűnei voltak, hogy soraikból a józanul gondolkozók régen hangoztatták, hogy meg fognak bűnhődni, eljön a zsidó fajra a büntetés, mert megérdemelte ezt. Hogy nem kéthavi fogházra és ötévi hivatalvesztésre ítéltük az összes zsidókat, hogy kikülönítettük őket a magyar nemzet közösségéből, ennek így kellett lennie! *Ezt a zsidók maguk vetették és most maguk aratták. Most a bűnhődés jött el az ő bűneikért.* Hagyjuk tehát abba a suttogást, a sajnálkozást. *Hagyjuk abba a kenetteljes, öregasszonyszíveket megható prédikációkat, hogy így meg úgy, meg kell bűnhődnünk, mert rosszak voltunk.* Ha a céltudatosan suttogók és a kenetteljes széplelkek tovább folytatják a lélekgyöngítést, *akkor a magyar társadalom remegő térdekkel fogja várni a bűnhődést azért, amiért nem is bűnös.*

Nem rózsavizes időket élünk. A humánus szép jelszavak kora lejárt. Az angolszász foszforos bombázók, a szovjet kínzókamrák, a hadifoglyokat szomjaztató, kórházhajókat elsüllyesztő, égő gépből kiugró katonát az ejtőernyőből géppuskatűzzel kilövő, a katyni tömegsírokba 12 ezer lengyel tisztet eltemető kegyetlenségre *nem reszkető ajkú, térdremegős magyar társadalom adhatja meg a választ.* Élet vagy halál, ez a kérdés és ez a kérdés sohsem volt komolyabb, mint ma.

MOST MÁR CSAK MAGYAR KÉRDÉS VAN. A mi fajtánk sorsa most egyetlen kérdés. *A mi hazánk, a mi népünk megmaradása a fő gondunk.* A zsidók sorsa most küzdeni a mindennapi kenyérért, ami a magyar millióknak is örök sorsa volt. Hagyjuk a zsidókat most már sorsukra. Ha reszketni valónk van, imádkozzunk, és reszkessünk harcoló honvédeinkért, de ne félelemből, hanem szeretetből. A zsidóság bűnei beteltek. A zsidóság többé nem probléma Magyarországon. A zsidók az életükért remegnek? Remegjenek! Nekünk vannak fontosabb életek: szüleink, testvéreink, gyermekeink, feleségünk, magyar testvéreink élete. A terhes anyák, az esküvőre induló magyar menyasszonyok élete, a romok alól kimentett kicsi magyar gyerekek élete. Ó mennyi élet, amiért dolgozni, küzdeni és remegni kell! Ezért dolgozzunk, ezért imádkozzunk, ezért harcoljunk és ha suttogás hajlik fülünk felé, hogy így a zsidók, úgy a zsidók, akkor erélyesen szóljunk a suttogóra: *A zsidóság viselje sorsát, mi közöm már hozzá! Mi nem öltünk meg egyetlen zsidót, nem kínoztunk egyetlen zsidót. Vagyonuk, amit itt szereztek, azoké lesz, akiktől szerezték, akiknek vére hullása, verejtéke, nyomorúsága gyümölcsözte ezt a vagyont.*

Ne ijedezzünk tehát az angol rádió emigráns zsidó fenyegetéseitől, ne engedjük „jó keresztényi" alapon kishitűséggel megtölteni lelkünket: *Nekünk bűnhődni valónk nincsen.* Szenvedni fogunk még eleget, mert harcban állunk, harcolunk életünkért, családunkért, hazánkért, jövőnkért. *Minden gondunk ez a harc legyen, minden imádságunk ennek a harcnak győzelmét esedezze az Ég Urától otthon is és a templomokban is.* Aki pedig mást fuvoláz a fülünkbe, legyen előkelő ember, vagy a legegyszerűbb, annak csak egy válaszunk legyen: *Félre lélekkerítő!* Aki lelket gyengít, az a haza ellensége. Mi harcolunk az ezerszer megérdemelt jobb magyar jövendőért, a keresztényebb keresztény és magyarabb magyar hazáért! Pohárnok Jenő

58. (GyNH 1944. július 23.)

Úgy tűnik a városi napilap főszerkesztőjének hosszú írása nem volt eléggé meggyőző, mert egy „kevésbé tájékozott" olvasó levele további kiegészítésekre késztette: *„Kedves Jámbor Nénike nem tudjuk, hol beszélték tele a fülét azzal, hogy az elszállított zsidókat „mind megölték". Legutóbbi cikkünk nyomán, mint írja, reménykedik, hogy mi magyarok nem követtünk el ilyen „kereszténytelen" cselekedetet, mert ha elkövettük volna, akkor a pokol bosszúját vontuk volna a fejünkre. Hát a sok volna – nincs. Az elszállított zsidók megérkeztek már rég munkahelyükre és most kapaszkodjék meg félrevezetett Nénike: Még levelet is írnak és írtak is már többen, Győrbe is, bizony. Még írni is lehet nekik a pesti zsidó tanács útján. Magunk is láttunk ilyen harminc szóból álló német nyelvű levelet, mit győri zsidók írtak. Saját kézzel jámbor Nénike, tehát élnek, nem haltak meg... Mi magyarok sohasem voltunk kegyetlenek, mindig emberségesen bántunk az ellenségeinkkel is. A zsidók ott ahol vannak, dolgoznak, és azért imádkoznak, hogy jó béke jöjjön. E sorok írójának is mondták: azért imádkoznak, hogy rendes béke legyen, ne felfordulás s forradalom legyen a háború vége. Ha jó béke lesz, akkor tudják és ebbe bele is nyugodtak, elmehetnek valahová egy új zsidó hazába. Mi is ezt akarjuk jámbor Nénike, így is lesz, hát aludjék nyugodtan, ha a zsidók angolszász barátai engedik, és nem repülnek békés haza fölé. És ha sokszor imádkozik jámbor Nénike, megkérjük, imádkozzék a harcoló honvédekért, az aggódó családokért, a kis magyar gyermekekért és hadiárvákért, hogy a jó Isten győztes, boldog békét adjon s mindenki, aki szenvedett a háborúban, megkaphassa jutalmát egy új, egy szebb életben."* (GyNH 1944. július 25.)

Bújtatások, elrejtések, szerencsés megmenekülések

Padlásokon bujkált a megszökött győri zsidó rabbi és a sógora címmel adott hírt az eseményről a helyi napilap. A bolygó zsidó sorsa ismétlődött meg a győri zsidó rabbinak, Pollák Gyulának és sógorának, Syders (helyesen Snyders) Lázárnak személyében, akik vakmerő módon ki akarták játszani a törvényt, hogy kibújjanak a zsidó rendelet és a gettó áldásai alól. A rabbi és sógora egy szép napon rejtélyesen eltűntek a szigeti gettóból, és hiába tették tűvé értük a környéket, egészen nyomuk veszett. Mivelhogy semmi sem tűnhet el örökre, rabbink bolygó zsidó pályafutása is beteljesedett egy szép napon, amikor ők mit sem sejtve, magukat teljes biztonságban gondolva, bizonyos házpadláson bujkáltak a kémények között. A hatóságok végül rájöttek a szökevény zsidók rejtekhelyére és lecsaptak rájuk. Miután elfogták és bekísérték őket a rendőrségre, egyúttal felhívták a város lakosságának figyelmét arra, hogy saját magát is bajba keveri, aki hasonló esetről tudomást szerez, és azt nem jelenti az illetékes szervek felé. A zsidó elrejtőzéséről tudomással bíró keresztény egyént is internálják. (GyNH 1944. június 18.)

A zsidók rejtegetése, vagy elbújtatása tengernyi veszéllyel járt, komoly összefogást és konspirációt igényelt. Győr–Szigetben a Kígyó utcában lakott Bittmann Ernő a feleségével, Rosenberg Annával. A Bittmann családnak kiterjedt rokonsága lakott a Bakony sűrű erdejében megbúvó kis falvakban. A keresztény család összefogott és a háború végéig menedéket adott a zsidó rokonnak. Hogy ez mennyire nem volt veszélytelen, tanúsítja a győri rendőrkapitány felhívása: „Ezennel felhívom a vegyesházasságban élő zsidófajú egyéneket, hogy okmányaikkal együtt a rendőrkapitányságon, földszint 4. számú helyiségben f. hó 21-én 12 óráig saját érdekükben feltétlenül jelentkezzenek. Aki ezen felhívásnak nem tesz eleget, az ellen az eljárást megindítom. Győr, 1944. évi június hó 19." (Az eljárás vége pedig internálás lett volna.) (GyNH 1944. június 20.)

Hiába voltak a szigorú figyelmeztetések, akkor is voltak hétköznapi hősök, akik vállalták a veszélyt, és segítettek elbújni embertársaiknak, jelesre vizsgáztak emberségből. A Gőzmalom (ma Irányi) utca 1. számú ház egy tipikus hosszú udvar, soklakásos épület volt. Tíz, vagy tizenegy család lakott egymás mellett, olyan családok, akiknél közös volt az öröm és a bánat. Nem is lehetett titkot tartani, hiszen még a sóhajtás is áthallatszott a szomszédba. Az 1935-ben készült Győri Ipartestület történetét feldolgozó kiadványban

a következő bejegyzés található a kéményseprőmesterek felsorolásánál: özv. Schuller Györgyné, Gőzmalom utca 1. és Schmidt Lajos, Töltés utca 7. 1944-ben már ebben a népes közösségben lakott Schmidt Lajos kéményseprőmester, Sziget megbecsült és köztiszteletben álló embere, a felesége született Schuller Irén és az 1909-ben született fiúk, Ferenc. Közvetlen mellettük lakott a férjétől különváltan élő Tuboly Istvánné, Schmidt Erzsébet. A következő lakás, a nyersbőr-kereskedéssel foglalkozó Wachsler Dávid és családjáé volt, akinek a Híd utca 19. szám alatt volt a telephelye. (Néhány évvel korábban, 1938-ban Wachsler Dávid volt az ortodox hitközség elnöke, aki akkor Ausztriából menekült zsidóknak segített eljutni Budapestre.) Május végén az ő lakásukba költözött a jogász végzettségű dr. Keglevich Imre a feleségével, Schmidt Ilonával. dr. Keglevich Imre 1956-ban elsőként lépte át a határt, majd Venezuelába ment. Néhányszor hazalátogatott, de az amerikai kontinensen hunyt el, Ilona, a felesége itthon maradt. A többi lakó nevét sajnos nem sikerült kideríteni, de ők is becsületes magyar emberek voltak.

Amikor 1944. május végén a zsidó személyeknek el kellett költözni a többségében keresztények lakta házakból, minden ott lakó családot felháborított a rendelkezés és tanakodtak: miként tudnának a család, vagy legalább valamelyik fiatal tagján segíteni. Hamar megszületett a döntés, minden padlások ismerője Schmidt Lajos javaslatára közösen fogják bújtatni Elzit, a zsidó leányt. Így azután az elhatározást tett követte és mivel a többségében keresztények lakta közös házból nekik nem kellett kiköltözni, Elzi hol az egyik, hol a másik családnál rejtőzködött. Amikor ellenőrzés, vagy idegen emberek közeledtek Elzit máris elrejtették valamelyikük padlásán, vagy a ruhásszekrényében. A „helyzet" elültével aztán előjött rejtekhelyéről és a sok tisztességes ember összefogásának köszönhetően túlélte a vészkorszakot. A „főkolompos" Schmidt Lajos különösen nagy veszélynek tette ki a családját, mert a jogi egyetemet végzett Ferenc fia abban az időben kapott állást, mint ügyvéd, később ügyész. Aki egyszer elvállal valami nemes cselekedetet, önhibáján kívül veszélybe sodorhatja mások életét. Az ifjú jogász, Schmidt Ferenc jó „védőernyőnek" bizonyult, a mindenhol ellenséget szimatoló hatóságok az egész házat minden gyanú felett állónak tekintették. A Gőzmalom utca 1. számú ház minden lakója kitett magáért, és összefogásuk eredménnyel járt. Wachsler Elzi szerencsés megmeneküléséhez nagyban hozzájárult a szigeti gettó őrségének a figyelmetlensége is. Mivel ő már a bevonulás előtt a gettón belül volt, a Híd utca bejáratánál álló német őrség nem regisztrálta, a többszöri ellenőrzés alkalmával nem hiányzott a létszámból. Igaz, így étkezési jegyeket sem kapott, de a szerető közösség közel egy éven keresztül ellátta. Tíz-tizenegy család, harminc-negyven embere még a legnehezebb időkben is élelmezni tudott egy rászorulót. Schmidt Lajos és Gőzmalom utca 1. szám alatti „csapata" a háború vége felé még egy zsidó menekültet, Neumann Manó budapesti üldözöttet is befogadta, és sikeresen elrejtette. Wachsler Elzi jóval a háború után, 1956-ban ment ki Ausztriába. Neumann Manó szintén Ausztriában telepedett le, Bécsben Olajos Sándor, Singer gasse 11. szám alatti rokona támogatta, és szép kort ért meg. **(Adatközlő: Schmidt Lajos kéményseprőmester unokája, Győr–Sziget városrész nagy tiszteletnek örvendő képviselője, dr. Schmidt Péter gyermekorvos.)**

Győr legnagyobb üzemének, a Vagongyárnak a vezérigazgatója, Pattantyús-Ábrahám Imre sokat tett zsidó munkatársai mentése érdekében. Bátran kiállt az érdekükben, és ameddig csak emberileg lehetséges volt, a gyárban tartotta őket, mint nélkülözhetetlen munkaerőt. A városban összesen tíz mentesített zsidó maradt, köztük Winkler Dezső vagongyári mérnököt, a Botond nevű katonai terepjáró tervezőjét felesége és fia, valamint Lengyel József vezető mérnököt felesége és egy csecsemőkorú gyermeke társaságában Pattantyús mentett meg a biztos haláltól. **(Győri tanulmányok, 9)**

A vidéki kórházakban sok orvos tífuszt és más veszélyes kórt diagnosztizált. Ismerték a német katonai és civil szakemberek idegenkedését mindenféle ragályos betegséggel szemben, akit lehetett elkülönítőben, félreeső szobákban rejtegettek. A polgári lakosság egy része, a jóérzésű szomszédok, az egykori alkalmazottak, az üzletfelek a baráti kör, különböző trükkökkel segítették zsidó társaikat. Átadták az irataikat, bújtatták őket (ezzel a lehetőséggel kevesen éltek, mert nem akartak bajt hozni a segítőikre) volt, aki egy rövid ideig menedéket adott, majd továbbküldte ismerőséhez vagy rokonához. Akadt, aki a haszonszerzés reményében segített elbújni. A magyar-román határon egy-egy katonát lefizettek az átjutás reményében. A nagy szigorúság ellenére volt olyan gettó ahonnét vesztegetéssel ki tudtak jutni a vagyonosabb deportálásra várók, aki a szabadság reményében mindenét odaadta. Hihetetlenül nagy az ember szabadság utáni vágya, legalább akkora, mint a hatalommal élni, vagy visszaélni akaróké. Aki segíteni akart elsősorban az ismerőseit mentette, de sokan voltak, akik neveltetésük okán erkölcsi kötelességüknek engedve nyújtottak segítséget. A zsidók túlnyomó többsége a beletörődés állapotában volt, ideiglenesnek gondolta a gettóba vonulást és abban reménykedett, hogy a helyzete hamarosan javulni fog. Ezt a bizakodó álláspontot erősítette az a tudat, hogy a munkaképes zsidó férfiak jelentős részét katonai munkaszolgálatra rendelték, ahonnét halvány üzenetek érkeztek és reménykedtek a viszontlátásban.

A Knapp család históriája

Sokan voltak, akik távol lakó rokonaiknál akarták átvészelni a vészkorszakot. A szigorú rendőri és csendőri ellenőrzés során elfogottakat ki-, majd lakóhelyére toloncolták. Győr is egy ilyen gyűjtőközpont volt, ahová Pápáról, Csornáról, Szombathelyről és a többi nyugat-dunántúli városból ideszállították az elfogott zsidó személyeket, majd vasúton, szigorú fegyveres őrizet mellett a lakóhelyére szállították őket. A megyei levéltár nagyon sok ilyen dokumentumot őriz. Köztük volt egy győri lány, akinek majdnem sikerült a vidéki rokonoknál menedéket találni.

A hatóságok szempontjából „eredményes" akció Knapp Anna Mária és az édesanyja számára tragikusan végződött. Mind a ketten Győrben születtek, az édesanya

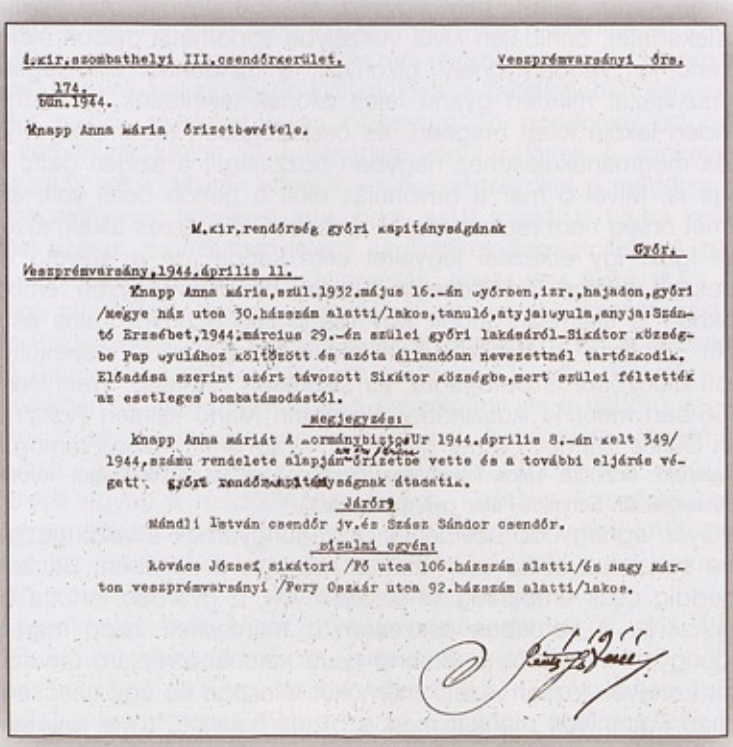

d.kir.szombathelyi III.csendőrkerület. Veszprémvarsányi őrs.

174.
bün.1944.

Knapp Anna mária őrizetbevétele.

M.kir.rendőrség győri kapitányságának

Győr.

Veszprémvarsány,1944.április 11.

Knapp Anna mária,szül.1932.május 16.-án győrben,izr.,hajadon,győri /megye ház utca 30.házszám alatti/lakos,tanuló,atyja:gyula,anyja:Szántó Erzsébet,1944.március 29.-én szülei győri lakásáról-Sikátor községbe Pap gyulához költözött és azóta állandóan nevezettnél tartózkodik. Előadása szerint azért távozott Sikátor községbe,mert szülei féltették az esetleges bombatámadástól.

Megjegyzés:

Knapp Anna máriát A kormánybiztos Ur 1944.április 8.-án kelt 349/1944,számu rendelete alapján őrizetbe vette és a további eljárás végett győri rendőrkapitányságnak átadatta.

Járőr:

Mándli István csendőr jv.és Szász Sándor csendőr.

Szemtanú:

kovács József sikátori /Fő utca 106.házszám alatti/és nagy márton veszprémvarsányi /Fery Oszkár utca 92.házszám alatti/lakos.

59. Knapp Anna Mária őrizetbevétele.

KNAPP GYULA GYÁR
VAS, FÉM- ÉS GÉPKERESKEDÉS, MEGYEHÁZ UTCA 30.

Győr, 1945. szeptember 12.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának, Győr

Tisztelettel bejelentem, hogy németországi deportálásból hazaérkezve, házamat teljesen kifosztva találtam. Nyomoztam és kutattam az elvitt holmik után s megtudtam, hogy K. L. pénzügyi főszemlész, győri, Rákóczi úti lakos állítólag 11 000 - pengőért megvásárolta hálószobámat, amely a következő darabokból állott: egy háromajtós szekrény, recamier, két éjjeli szekrény, sublót, asztal, toalett-tükör alacsony fiókos szekrénnyel és kis szék. K. L. előbb azt állította, hogy a bútorok nincsenek meg, majd azt mondotta, hogy azokat összetörték s használhatatlanná váltak, ezzel szemben megtaláltam a bútorokat Nagybarát községben, a recamier és kis szék kivételével. Tudomásom szerint a recamiert a faluban eladták, hogy kinek, nem sikerült megállapítanom. Ugyancsak elvitték lakásomból a zongorát, s az ma is É. L-nénál van, Megyeház u. 34. É-né azt állítja, hogy a zongorát 5000 - pengőért vásárolta meg a pénzügyigazgatóságtól.

Azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok T. Kormánybiztossághoz, méltóztassék intézkedni, hogy elhurcolt bútoraimat haladéktalanul visszakaphassam. A kiállott szenvedéseken túl amúgy is felbecsülhetetlen károm van, házamat bombatalálat érte, s azt annyira kifosztották, hogy egyetlen darab edény és egyéb használati tárgy sem maradt meg.

Jogos kérésem sürgős elintézését remélve, vagyok a T. Kormánybizottságnak kiváló tisztelettel:

Knapp Gyula sk.

GyL: Elhagyott Javak Kormánybiztossága Győr megyei Kirendeltsége iratai 162/1945

59. Knapp Gyula kérelme

Knapp Gyuláné szül. Fleischmann Jolán 1905-ben, leánya Anna Mária, aki mindössze tizenkét évet élt, 1932. május 16-án, a holokauszt áldozatai lettek.

Apor Vilmos és az egyházak mentőakciói

Apor Vilmos győri püspök a zsidóság érdekében már 1944 pünkösdi szentbeszédében felemelte a szavát. A megye és a város notabilitásai mind ott ültek a székesegyház padsoraiban, Apor feléjük fordulva így beszélt: *„Aki ilyen kínzásokat helyesel, és azokon részt vesz, súlyos bűnt követ el, és addig nem kap feloldozást, amíg ezt a bűnét jóvá nem teszi.”* (Akkor még „csak” a sárga csillag viselése, az anyagi ellehetetlenítés és az összeköltözés volt napirenden.) Május végén, amikor hírt kapott a szigeti gettó felállításáról azonnal tiltakozó levelet küldött a belügyminiszternek. A püspöki levélből nem csupán a segítő szándékot, hanem a hatóságok által alkalmazott módszert is ki lehet olvasni: „Miniszter Úr! A Győri Nemzeti Hírlap útján nyilvánosságra jutott az az intézkedése, melyben hatálytalanítva van a helybeli városi hatóságoknak emberies és megnyugvást keltő intézkedése a zsidóknak minősített egyének tekintetében, gettóban kívánja összezsúfolni kor és nemre való tekintet nélkül mindazokat, akiket mindenféle miniszteri rendeletek zsidóknak nyilvánítottak. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy a rendelkezésre

álló 430 szobában, ahol most 1200 ember lakik, még 3500 embert kell elhelyezni, úgyhogy minden szobára 10 ember jut. Ezen intézkedés ellen, mely minden emberiség és keresztény szellemmel ellenkezik, mely igazságos és tárgyilagos ítélet nélkül büntet ártatlanokat, sőt bűnözésre még képtelen gyermekeket is, mint az ősi Győr városának püspöke, tiltakozó szavamat emelem fel és Isten és a magyar és a világtörténelem előtt miniszter urat teszem felelőssé mindazért a betegségért és halálesetért, mindazért a megvetésért és elitélésért, mely ennek az intézkedésnek a nyomában fog járni." A belügyminiszter „természetesen" nem írásban válaszolt, hanem megüzente: *„Ha el nem hallgat és intézkedéseit bírálni, vagy hátráltatni meri, internáltatni fogja."* Apor püspök levélben megfogalmazott tiltakozásának nem volt eredménye, de nem adta fel. Azonnali közbelépésre szólította fel Sztójay miniszterelnököt, aki nem válaszolt a táviratira. Apor püspök ezután kihallgatásra jelentkezett be a miniszterelnökhöz, aki nem volt hajlandó fogadni. Apor püspök kitartóan kereste a legmagasabb fórumoknál a jogorvoslatot. Budapestre utazott, ahol Rácz miniszterelnök helyettest személyesen kereste fel, és előadta neki a panaszait. Nála is tiltakozott a győri zsidókkal szemben foganatosított eljárás ellen és azt is kifogásolta, hogy a megkeresztelkedetteket egyforma bánásmódban részesítik a többiekkel. Mivel Rácznál sem ért el eredményt, június 13-án ismét táviratozott a miniszterelnöknek. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)** Apor püspök a Budai úti barakkokban lévő gettóba hat alkalommal próbált bejutni, de mind a hatszor megtagadták tőle a belépést. Ezután személyesen kereste fel a német parancsnokságot, de ott is elutasították. Tiltakozására azt a választ kapta, hogy a régebbi látogatási (szabad mozgást biztosító) engedélyét hatálytalanították. „A miniszterelnöktől kezdve a helyi hatalmasságokig minden illetékestől kérte, követelte a belépési engedélyt a barakktáborba, hogy zsidó származású híveinek legalább lelki vigaszt vigyen halálba indulásuk előtt. Nemcsak hogy nem engedték be, de Jaross belügyminiszter és a megyei főispán még meg is fenyegette." **(Szolnoky Erzsébet: Fellebbezés helyett)** Június 16-án újabb táviratot küldött a miniszterelnökségre: „Nincs többé szükség az Ön intézkedésére, mivel a zsidó internálótábor tegnap óta telesen üres".

Később is figyelemmel kísérte a zsidók sorsát, és amikor módja volt rá segített rajtuk. 1944. őszén a halálmenetekből többen megszöktek és hozzá fordultak. A váci püspöknek ezt írta: "Ezt az antiszemitizmust nem lehet helyeselni. A pápától le az utolsó püspöki karig el kell ítélnie minden papnak. Ami a zsidósággal történt, az népírtás volt, és aki ezt helyesli, nem szólhat egy szót sem, ha egyszer más társadalmi réteget, esetleg éppen az egyházat éri hasonló jogfosztás."

Serédi hercegprímás, püspökei egy részének szorgalmazására erélyes fellépésre szánta el magát. Prímási körlevelében tiltakozását fogalmazta meg: „Tőlünk, mint híveinknek Istentől rendelt Főpásztoraitól, eddig is távol állott, most is távol áll és ezután is távol fog állni minden pártpolitika, minden csoportérdek és minden egyéni érdek. Mi nem vonjuk kétségbe, hogy a magyar gazdasági, társadalmi és erkölcsi életre a zsidóság egy része bűnösen bomlasztó befolyást gyakorolt. Az is tény, hogy a többiek e tekintetben hitsorsosaik ellen nem lépnek fel. Nem vonjuk kétségbe, hogy a zsidókérdést törvényes és igazságos módon rendezni kell. Tehát azt, hogy az ország gazdasági rendszerében a szükséges intézkedések megtörténjenek és a jogosan kifogásolható tünetek orvoslást nyerjenek, nemcsak nem kifogásoljuk, hanem kívánatosnak tartjuk. Azonban, mivel erkölcsi és főpásztori kötelességünket mulasztanánk el, ha gondosan nem őrködnénk, hogy az igazságosság csorbát ne szenvedjen, magyar polgártársainkon és katolikus híveinken pedig puszta származásuk miatt sérelem ne essék, ezért hónapok óta szóbeli, és írásbeli tárgyalások útján iparkodtunk általában az igazságosságot, különösen pedig a közelmúltban kiadott sérelmes rendelkezésektől sújtott polgártársainkat és híveinket vé-

delmünkbe venni, maguknak a sérelmes rendeleteknek pedig módosítását, illetve hatálytalanítását kértük. Most azonban, mikor nagy megdöbbenéssel látjuk, hogy eddigi tárgyalásaink minden erőfeszítésünk ellenére éppen a legfontosabb dolgokban szinte eredményteleneknek bizonyultak, azért minden felelősséget ünnepélyesen elhárítunk magunktól. És mikor az isteni törvények védelmében Tielőttetek, Kedves Híveink, közösen felemeljük tiltakozó szavunkat, ebben a formában is kérjük az illetékes hatóságokat, hogy Isten és a történelem előtti felelősségük tudatában a sérelmes rendeleteket orvosolják. Ezek a rendeletek ugyanis a nemzet létéért folyó küzdelem idején nemcsak jogbizonytalanságot okoznak, hanem megbontják a nemzet egységét is és ellenünk fordítják a keresztény világ közvéleményét, főképpen pedig ellenünk fordítják az Istent. A magyar püspöki kar nevében: *Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek.* **(Primási körlevél 1944. június 29.)**

A protestáns egyházi vezetők tiltakozása első ízben 1944. május 19-én fogalmazódott meg, majd újabb egyeztetések és a kilenc főpap sajátkezű aláírása után június 20-án, juttatták el levelüket a miniszterelnökhöz. Dr. Ravasz László, Győry Elemér, Vásárhelyi János, dr. Révész Imre, dr. Enyedy Andor református, D. Kapi Béla, D. dr. Raffay Sándor, Turóczi Zoltán, Kuthy Dezső evangélikus püspökök tiltakozó levelére Sztójay miniszterelnök röviden válaszolt: *a belügyminisztérium két államtitkára (Baky és Endre) jelentették, hogy egyes kivételektől eltekintve semmiféle atrocitás nem történik. Németországban nagy munkaerőhiány van és munkaszolgálatra viszik a zsidókat. A zsidókat erős családi összetartozás jellemzi és ezért nem akarják a családokat szétválasztani. Nem akarják, hogy a kint dolgozó zsidók aggódjanak itthon maradt családjukért, sem azt, hogy a hozzátartozók aggódjanak a kiszállított zsidó férfiak sorsa miatt.* A cinikus válaszra reagálva kérték, hogy a kisgyerekeket az egyházak vehessék gondozásba. Sztójay miniszterelnök ez elől a kérés elől úgy bújt ki, hogy az egyházi küldöttség előtt beleegyezett és kérte, hogy adják be írásban. A küldöttség azonnal megszövegezte és átadta az ilyen értelmű kérelmet, amelyre „természetesen" sohasem kaptak választ! **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

A külföldi államfők és magas egyházi méltóságok zsidó mentési akcióinak sorában az Egyesült Államok elnöke Roosevelt, rádió-szózatban fordult a magyar néphez: *„Minden keresztény család fogadjon védelmébe egy, a nácik üldözése elől Magyarországra menekült idegen állampolgárt, vagy zsidót, mert az üldözötteken való segítés a magyar népen is segíthet."* Április elején a Canterbury érsek fordult a keresztény magyar néphez és kérte, *hogy tegyenek meg mindent a német megszállással kapcsolatos terror által sújtott embertársaik érdekében, lehetőség szerint enyhítsék a szenvedéseiket.* Április végén, amikor egy Zürichből keltezett jelentés ismerteti a budapesti gettó tervezetét, a külföldi rádióállomások útján ismételt figyelmeztetés hangzott el: *„amennyiben Budapesten is végrehajtják a gettó-rendeletet, a magyar fővárosra angolszász bombázók terrortámadása fog zúdulni!"* (Akkor ez már nem csupán szóbeli fenyegetés volt, mivel előtte bőségesen kapott bombazáport a magyar főváros, és a vidéki városok egy része, közte Győr is az amerikai és angol bombázó repülőgépektől.) Akinek volt szeme a látásra, füle a hallásra tisztában kellett, hogy legyen a következményekkel. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Angelo Rotta nuncius rendszeresen tájékoztatta a pápát a magyarországi eseményekről, melyek nyomán személyes üzenetet küldött Horthy kormányzónak, beavatkozásra kérve. A június 25-én küldött pápai üzenet nem volt pusztába kiáltott szó, de a győri zsidók helyzetére tekintettel késve érkezett. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Az egyre fokozódó külföldi nyomás hatására Sztójay magyarázkodni kényszerült: állítása, hogy a zsidókat családostól viszik dolgozni Németországba nehezen volt tartható, mivel már évek óta magyar és más nemzetek munkásai tízezerszámra kint dolgoztak az iparban és a mezőgazdaságban. Tehát neki is tudnia kellett, hogy mi történik a

magyar – benne a győri – zsidókkal! A pápa levele után egy nappal, június 26-án Roosevelt amerikai elnök a semleges svájci kormány útján éles hangú jegyzéket küldött: *„felszólítja a magyar kormányt, hogy azonnal hagyja abba a deportálást és az összes zsidóellenes intézkedéseket! Nemcsak a humanitásra, hanem a fegyverek erejére is támaszkodom!"* A nagyobb nyomaték érdekében kérte a svájci kormányt, hogy azonnal tájékoztassák őt a jegyzék átadásának pontos napjáról és órájáról. A magyar kormány semmitmondó válasza, hogy a maga részéről mindent elkövet, de a németek hozzájárulása is kell a deportálások beszüntetéséhez, nem elégítette ki az amerikai kormány elvárásait. Ennek tulajdonítható a július másodikai hatalmas erejű légitámadás, és annak módja, amely nem hadiüzemek, hanem polgári célpontok ellen irányult! (Ekkor bombázták végig a Szent István utat.) Budapesten aznap délben először amerikai, majd másodjára éjszaka angolszász kötelékek hajtottak végre nagyon nagy erejű légitámadást. A katonai erő alkalmazásával párhuzamosan erősödött a diplomáciai nyomás is a magyar kormányra. Hull amerikai és Eden brit külügyminiszter folyamatosan követelte a zsidók deportálásának azonnali leállítását. A BBC rádión keresztül újabb figyelmeztetést adtak a szövetséges államok – nyilván egyeztetett – álláspontjáról: *„Figyelmeztetjük a következményekre a magyar kormányt! A Vörös Hadsereg egyre jobban közeledik Magyarország szíve felé és a megtorlás nem fog elmaradni!"* **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Az erős diplomáciai nyomás és a megtorló bombázás együttes hatására a magyar kormány többször foglalkozott a zsidó-kérdéssel, ezek egyikén Arnóthy-Jungert a külügyek irányítója ismertette XII. Pius pápa levelét, aki azt írta, hogy: *„Magyarország Szűz Mária és Szent István országa, amelynek becsületére örök szégyenfoltként tapad a zsidósággal szembeni bánásmód!"* **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

A gettósítás és kiszállítás felsőszintű kezelése, majd leállítása

A június 21-én megtartott minisztertanácson beszámoltatták a két belügyi államtitkárt, akik „természetesen" rózsaszínűre festették a magyar zsidók deportálásának egész menetét. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)** Részletek a minisztertanácson elhangzottakból: „Az ország területének zsidóktól való megtisztítása május 3-án kezdődött, és május 31-ig, befejezést nyert. Általános irányelvként állapítottam meg, hogy az összeköltöztetést a keresztény érdekek lehető legkisebb sérelmével hajtották végre. Főként vidéken azonban történtek kisebb sérelmek, melyek az óta már orvoslást nyertek. Többször előfordult, hogy a keresztény házastárs önszántából bement a gettóba zsidó házastársa után. A gettóba kényszerített lakosság a magával viendő vagyontárgy tekintetében nem vonatott korlátozás alá. A zsidóság mentésében, sajnos, – ezt őszintén meg kell mondani – első helyen állanak a keresztény hitfelekezet minden rendű és rangú lelkészei. A gettózás elől megkezdődött a zsidóságnak külföldre, főként Romániába való átszöktetése. Szomszéd államaink közül Románia volt az, amely enyhe határőrizete miatt lehetővé tette zsidóságunknak a beszivárgást. Ezzel úgy látszik az angolszászok felé való titkos külpolitikai céljait kívánta előmozdítani. A gettózás megkezdésekor a honvédelmi kormány 80 000 zsidót hívott be munkaszolgálatra, akik jelenleg nem esnek bele a külföldre irányuló zsidó munkás-szállítmányok csoportjába. A gettóba tömörített zsidókat, valamint a keresztény hitfelekezethez tartozó zsidókat vallásfelekezetük papjai intézkedésemre akadálytalanul látogathatják és őket valláserkölcsi oktatásban részesíthetik." (Az ország hercegprímása és a többi egyházi vezető sem tudott semmi kézzelfogható eredményt elérni sem a belügyminiszternél sem a miniszterelnöknél.) Tovább folytatódott a beszámoló:

„A súlyosabb betegek, szülőnők kórházba való elhelyezését elősegítettem. Élelmezésük a gettóban kielégítőnek mondható, mert az alsó fokú hatóságok által megállapított

gettó-rend értelmében a nap bizonyos óráiban kijárhattak. A gettó rendjét és fegyelmét minden eszközzel biztosítottam, részben közbiztonsági szerveim útján, részben az általuk megszervezett zsidó rendőrség útján. Általában a gettó hangulata és rendje nyugodt és kielégítő volt. Öngyilkosság alig fordult elő, ez is inkább már az elszállítás előtt levő táborokban történt. Mióta azonban a zsidóság körében mind jobban elterjedt a hír, hogy külföldre irányuló szállítások angliai hadifogolycserével, valamint Amerikában kinnragadt magyarok visszaváltásával áll kapcsolatban, magatartásuk mindinkább kezdi visszanyerni a zsidóság számára a teljes gondtalanságot jelentő liberális békeévek hangulatát. A kassai, kolozsvári és a Délvidék kerületeiből május 14. és június 7. között 615 416 zsidót szállítottunk ki. Időrendi sorrendben a székesfehérvári II. és a miskolci VII. honvédhadtest területén gettóba tömörített zsidóknak táborokba való szállítása következett. Innen a kitelepítés június hó 15-én, nyert befejezést és összesen 50 805 zsidót szállítottunk ki külföldre, munkára. Tehát összesen 662 382 zsidót szállítottunk ki." (Az élethalál ura államtitkár csúsztatásból és mesemondásból verhetetlen volt, ugyanakkor a matematikával hadilábon állt. A két szám valós összege: 666 221, és nem 662 382. De egy nagyvonalú magyar „úriember" számára 3839 zsidó személy egyáltalán nem fontos. Sem az élete, sem a halála. A vidéki magyar zsidóság sorsa harminchárom nap alatt beteljesedett. 666 221 : 33 = 20 185,515 fő/nap kiszállítás történt.) Az államtitkárok beszámolóinak ezzel még nincs vége.

„Az egyes hadtestek területéről történő elszállítást értekezletek előzték meg, melyen részt vettek az illetékes hadtestparancsnokok, a hadtestek területén lévő főispánok, a rendőri és csendőri szervek. A berakodó állomásokról történő elszállítások általában nyugodtan és zavartalanul folytak. Szökések természetesen úgy a táborokból, mint a vagónokból, a szigorú őrizet ellenére is előfordultak. Csendőri fegyverhasználat a tisztogatási akció folyamán egy-két szórványos esettől eltekintve nem volt. A táborokban a bevagonírozás előtt a zsidók szigorú csomagvizsgálaton és motozásán estek át. Még így is a leglehetetlenebb helyről kerültek elő értéktárgyak. A táborokból a nőtlen zsidó orvosok, mérnökök és állatorvosok kivétettek és a hadtestek székhelyére szállíttattak, ahol honvédelmi orvosi, illetve hadiüzemi szolgálatra osztattak be. A táborokba való szállításoknál és az elszállításoknál általában az elv az, hogy az keresztényi szellemnek megfelelő, emberséges és humánus módon történjék. Ahol bármilyen visszaélést tapasztaltam, a legtüzetesebb kivizsgálást és a legkeményebb megtorlást tettem folyamatba, elrendeltem úgynevezett „üdítő" szolgálat megszervezését, amely a pályaudvarokon és kilépő határállomásokon az elszállítandó zsidóságnak a lehetőség szerinti kényelmét van hivatva biztosítani." Az előadás hosszú tirádákkal fejeződött be. Elsőként a külügyminiszter helyettes Arnóthy-Jungert reagált: *„Ezek után igazán sajnálhatja az ember, hogy nem zsidó és így ezeken a kedves kirándulásokon nem vehet részt.* Jaross belügyminiszter megjegyzése: *a zsidókat senki sem bántalmazza, csak a gettóban saját magukból felállított rendőrség.* Sztójay miniszterelnök hozzászólása átfogóbb értesüléseken alapult: *Azért mégis történnek hébe-hóba kilengések, felkérem a belügyminiszter urat, hogy a kormány intencióinak megfelelően humánusan történjék a deportálás. Ne tegyenek 90 zsidót egy vagónba, mert ha egy-két esetben ilyesmi megtörtént, miután kevés volt a vagón és a vártnál több a zsidó, úgy az ilyen esetek a zsidóknál megszokott általánosításokra adnak okot."* Dr. Mester Miklós vallás és közoktatási államtitkár a zsidó-kérdés belpolitikai vonatkozásaira mutatott rá. Elmondta: *„hogy a keresztény egyházak vezetői közül többen is jártak nála. Serédi hercegprímás kijelentette, hogy tűrhetetlen a helyzet, az egyház jövője forog kockán és ezért nem fogja tétlenül nézni az eseményeket. A protestáns egyházi vezetők hasonló szellemben nyilatkoztak. Tiltakozó szavukat emelték fel az egyetemek vezetői, neves professzorok. Ezért a kultúrbotrányért nem vállalhatja a felelősséget. Javasolja, hogy az*

egész zsidó-kérdést vegyék ki a belügyminisztérium hatásköréből. A kevésbé zsidóbarát Imrédy hozzászólásában figyelmeztette a kormányt: *Akárhogy is végződjék is a háború, a nemzetközi közvélemény, különösen az amerikai előtt súlyosan latba esik, hogy mi történt a zsidókérdésben. Elismerem, hogy nagy cselekedet volt a zsidóktól megszabadulni, ez azonban a fentiek miatt történjen humánusan. Miért csak szóbelileg és nem írásban történt Eichmannal a megegyezés? Németország igényt tart a deportált zsidók élelmiszer fejadagjára!"* A minisztertanács után Sztójay felkereste Veesenmayer német követet, és megmutatta neki azokat a külföldi lapkivágásokat melyek nyilvánvalóan az Auschwitzi Jegyzőkönyvek megrázó beszámolói alapján íródtak. Majd egyetértően megállapították, hogy az csupán ellenséges propaganda. Másnap, június 22-én Horthy kormányzó kijelentette, hogy nem akar engedélyezni további deportálást. Négy nappal később 26-án Horthy elnökletével koronatanácsot tartottak. A kormányzó ismertette a pápa, a svéd király, a Nemzetközi Vöröskereszt és az amerikaiak tiltakozásait. A külügyekért felelős Arnóthy-Jungert beszámolt arról, hogy milyen ellenséges Magyarországgal szemben a külföld, a zsidókkal tanúsított bánásmód miatt. A csendőrség parancsnoka „mosakodni" igyekezett és a németekre hárította a felelősséget, mondván ők az okai az atrocitásoknak. Horthy türelmét vesztve ingerülten lezárta a vitát és kijelentette: *Én ezt tovább nem tűröm! Nem engedem meg, hogy a deportálás továbbra is szégyent hozzon a magyarságra! Intézkedjen a kormány Bakynak és Endrének helyükről való eltételéről! A budapesti zsidók deportálását pedig szüntessék be! A kormány tegye meg a szükséges intézkedéseket!* Horthy határozott fellépésének köszönhetően „legalább" a budapesti és az odamenekült zsidók jelentős része életben maradt. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

A történelem vihara a magyar vidéken erősebb volt, mint a fővárosban. Nagyon sokan az összeköltözés elől felköltöztek Budapestre, rokonaikhoz vagy bérleménybe. Ezáltal tudtukon kívül a túlélési esélyük lényegesen megnőtt, mivel az események felgyorsulása a kisebb lélekszámú vidéki zsidó lakosságot érintette elsőként. Auschwitzba kanyargós út vezetett. A zsidó lakosság izolálása után, illetve azzal egy időben folyt a német hatóságok és a magyar zsidó szervezetek közötti alkudozás. A „vért áruért" fedőnevű akció során egymillió zsidóért 10 000 teherautót, nagymennyiségű élelmiszert és más hiánycikket kértek először a németek. Majd egy gazdasági szakember és a magyar Zsidó Tanács vezetői között folyt tárgyalások eredményeként személyenként ezer dollárért, az úgynevezett Kasztner vonattal 1685 zsidó utazhatott ki 1944. június végén az országból. Először Bergen Belsenbe majd onnét a biztonságot jelentő Svájcba. (Ebben az akcióban ajánlották fel a győri zsidók főrabbijának dr. Roth Emilnek, hogy elhagyhatja az országot, de ő visszautasította az ajánlatot és hősi halált halt az övéivel.)

A Győr környéki falvak és Moson vármegye több mint ezerfőnyi zsidóságát Mosonban gyűjtötték össze, majd Győrbe szállították őket, ahol együtt voltak néhány napon keresztül a győri sorstársaikkal. Az életben szerencse kell mindenhez. A győri éa Győr-környéki zsidó közösség 1944-ben hadilábon állt a szerencsével. Ha csak néhány hónappal korábban sikerül a két szlovák zsidónak Auschwitzból megszökni, és – jelentésükkel a pokolból – a világ közvéleményét felrázni. Ha, csak egy hónappal korábban érkezik Magyarországra Wallenberg és kezdi a mentőakciót. Ha, csak egy kicsit lassabban ment volna a keleti országrész zsidótlanitása. Ha, a magyar belügy csak egy kicsivel kevésbé hatékony. Ha, a semleges államok közvetítésével folytatott tárgyalások egy kicsivel gyorsabban haladnak. Ha, a németek csak egy kicsivel lettek volna előrelátók, hogy ilyen ütemű kiszállítás mellett nem lesz „csereanyag". De a szerencse elpártolt a győri zsidóságtól. A magyarországi deportálás gyors ütemét látva a német hatóságok fékezték le a kiszállítások ütemét. A magyar hatóságok hathatós közreműködésével olyan gyorsan történt a zsidóság deportálása, hogy attól tartottak nem lesz elegendő emberanyag az

általuk kért élelmiszerekért, szállító-járművekért és hadianyagért cserébe. Ezért Bécs közelében, Strasshofban létrehozták a második „Vorzugslagert", ahová június végén 15 000 emberrel hat deportáló vonatot irányítottak: Szeged, Debrecen, Szolnok és Bácsalmás térségéből. (Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)

A deportálás költségei

Magyar részről az Állami Számszék 1944. évről történt beszámolója alapján. A magyar honos zsidók áttelepítésével kapcsolatos költségekre 1 398 915 pengő 80 fillér. A csendőrség felszerelésének kiegészítésére 17 048 062 pengő 76 fillér. A németek a vasúti szállítás költségeire, és a zsidók ellátása címén kettőmilliárd pengőt írtak le tartozásukból. A Magyarországon tartózkodó német katonai és egyéb szervek pénzellátmányára 1569 millió pengő, bérmunkájuk költségeinek előlegezésére 260 829 273 pengő, majd a különbség kiegyenlítésére 34 873 238 pengő állt. A zsidóság deportálásakor közreműködő rendőrségnek 119 914 211 pengő. Mindösszesen: 4 milliárd 3 millió 63 ezer 700 pengő 56 fillér. Ebben az összegben nincs benne a zsidóktól elrabolt műkincsek, javak, ingóságok és értékek, csak az állam kiadásai. (Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)

Milyen volt az időjárás 1944 májusában és júniusban?

Bodócs István középiskolai tanár pontos feljegyzései alapján Győrött 1944. május 25. és június 15-e között változékony kora nyári időjárás volt.

		napközben	
Május	25.	19,6 °C volt,	eső nem esett
	26.	17,2 °C	0,4 mm eső esett
	27.	20,7 °C	
	28.	24,1 °C	
	29.	26.0 °C	
	30.	27,9 °C	
	31.	30,8 °C	
Június	1.	27,7 °C	4 mm eső esett
	2.	23,8 °C	0,3 mm eső esett
	3.	21,9 °C	0,7 mm eső esett
	4.	25,5 °C	
	5.	24,5 °C	
	6.	19,7 °C	8 mm eső esett
	7.	16,1 °C	4 mm eső esett
	8.	14,0 °C	12 mm eső esett
	9.	21,9 °C	
	10.	25,8 °C	
	11.	19,2 °C	2,8 mm eső esett
	12.	24,8 °C	
	13.	26,7 °C	
	14.	28,8 °C	2,5 mm eső esett
	15.	20,2 °C	

Hová vitték a győri zsidókat (is) és mi várt rájuk

A hivatalos beszámolók szerint első osztályú vagonokban lakájok hada, és mérhetetlen luxus vette körül a piknikezni, és kedvükre való elfoglaltságot keresni indult családokat. Már amennyire ez a kényeztetés 20 négyzetméteren 70-80 ember számára megoldható volt, a leláncolt tehervagonban, egy vödör „ivóvíz" és egy kübli társaságában. (A németek kicsinyességére jellemző momentum a lánc, amivel a vagonokat lezárták. Ezek a tehervagonok kívülről csak egy nehéz kallantyúval voltak lezárva, és berakodás után leplombálták őket. Amikor a zsidók deportálására igénybe vették a tehervagonokat, a magyar hatóságokkal vásároltatták meg a „biztonságos" lezáráshoz szükséges láncot és lakatot. Tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy milyen nagy értéket szállítanak.) Mindez szörnyű és borzalmas volt, és akkor következett a megérkezés.

Két-három napos utazás után az elgyötört, és járni képtelen embereket lekergették a vonatokról. Mintegy háromnegyed részüknek a megállás/kiszállás, a maradék kis motyótól és a rajtuk lévő ruházattól való megszabadulást és életük befejezését jelentette. A végállomást! A szó szoros, és átvitt értelmében egyaránt. A munkára alkalmas „egyedeket" az átalakítás gépezete várta.

A munkaképesnek nyilvánított embereket az első barakkba belépve megfosztották személyes tárgyaiktól, majd teljesen le kellett vetkőzniük. A hölgyek némelyike a lábbelijét megtarthatta, de a szebb és mutatósabb cipőt azonnal elvették. (Ruhatár) A második barakkban mindenkinek – nőnek és férfinak egyaránt – a fejét és egész testét leborotválták, majd Lysollal fertőtlenítették. (Mosdó) A barakkból kilépve mindenki kapott egy számot, és a harmadik barakkban ezzel a számmal elveszítették emberi méltóságuk még megmaradt töredékét – a nevüket is. A táborba való „felvétel" abból állt, hogy az előző barakkban kapott számot – brutális módon – a bal mellkasra tetoválták, a személyi adataikat feljegyezték. (Iroda) A negyedik barakkban mindenki kapott valamilyen ruhát és lábbelit. (Öltöző) És mindez nem tartott tovább tíz percnél! Minden „táborlakót" a rajta lévő ruha bal oldalán háromszöggel és benne az ország betűjele, például (H) megjelöltek. A zsidók két háromszögből kialakított Dávid-csillagot viseltek.

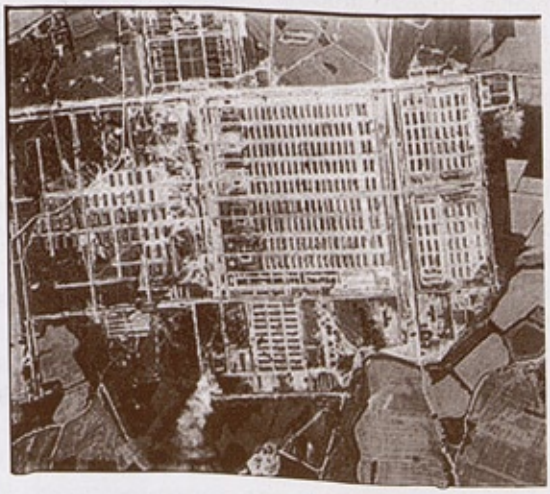

Légifelvétel Birkenauról

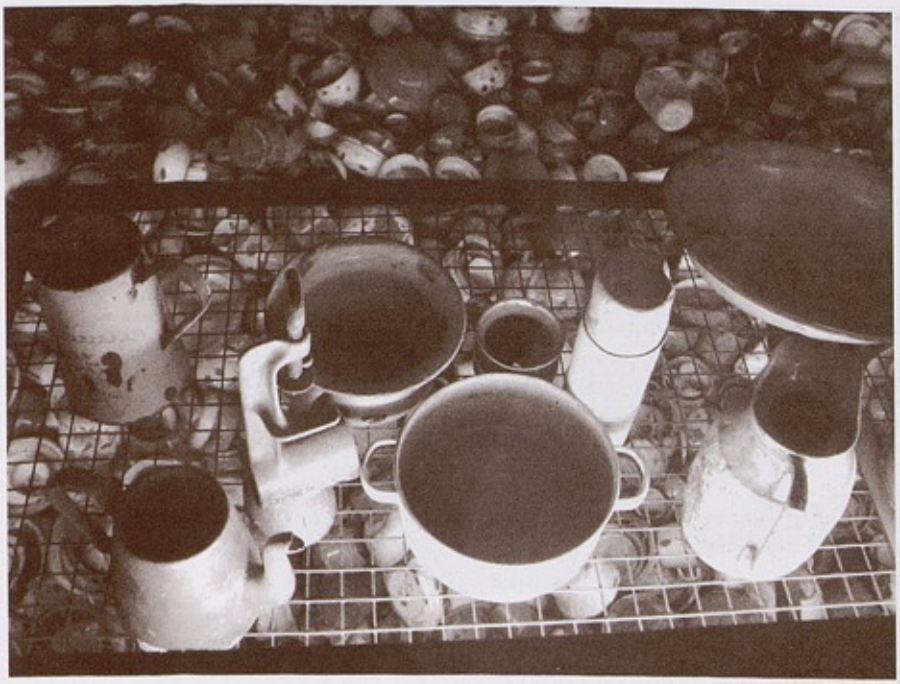

Amit magukkal vittek

Nagy István felvételei

A zsidók ingóságainak sorsa

Győr város zsidó lakói még itt voltak a város gettójában, amikor a háborús nélkülözéstől megviselt polgártársak élénk érdeklődéssel figyelték a „zsidó vagyon" sorsát. Hosszú évek propagandamunkájának következtében, sok ember lázas izgalommal várta, hogy a zsidóktól elvett javakból valamihez hozzájusson. A hatalom is résen volt, és ami „ért valamit" azt jóval korábban, 1944. április közepén a bankok és takarékpénztárak széfjeibe begyűjtötte. Be kellett szolgáltatni a zsidók tulajdonában lévő készpénzt – háromezer pengő felett – érték- és állampapírokat, aranyat, ezüstöt, platinát, értékes festményeket, antik gyertyatartókat, ékszereket, nyakláncokat, gyűrűket, aranyórákat és a többi „komoly" értéket. A zsidók elhurcolása után, ami a lakásokban volt azzal „lekenyerezték", bűnbe rángatták az addig becsületes keresztény lakosságot. Közös lett a bűn, mert aki igazolni tudta, hogy valamije tönkrement a bombázásban, vagy hajlandó érte fizetni (mert a zsidók ingóságait nem osztották szét, legfeljebb a bennfentesek egymás közt), az kedvezményes áron megvásárolhatta a gettóba kiszállított, de otthagyott vagy elvett, valamint a zsidók lakásaiból összehordott értékeket. Ezek a kisebb értékkel bíró tárgyak, mint ruha, cipő, szőnyeg, rádió, kerékpár és egyéb műszaki cikkek hatalmas mennyiséget tettek ki. Ennélfogva komoly értéket képviseltek azok szemében, akik nem engedhettek meg maguknak egy szép öltönyt, egy étkészletet, egy finom blúzt vagy hasonló hétköznapi tárgyakat.

Mindezeket a kiárusításokat, illetve az azt megelőző igényléseket pontosan, precízen, ábécésorrendben őrzik a polgármesteri iktatókönyvek. Sajnálatos módon ezekből a dokumentumokból alig maradt fenn néhány irat, de az iktatókönyv vezérszavaiból így is rekonstruálni lehet az igénylések, az igények és az igénylők összetételét. 1944. év folyamán beérkezett összesen 1090 darab kérelem. Az igénylők között volt 91 özvegy, 27 doktori végzettségű, 14 vitézi címet viselő és egy báró. A háború és a bombázás következtében a legtöbben bútort igényeltek, aki mindenét elveszítette a bútoron kívül mást is szeretett volna megvásárolni. Mivel ez a kevesebb, erről készült egy lista, hogy mit kértek a Győriek:

Egy személy kért kocsmai berendezést, evőeszközt és terítőket
Hatan kértek babakocsit
Egy személy kért orvosi műszert
Tizenhat fő kért ruhaneműt
Négyen kértek üzleti felszerelést
Egy személy kért konyhai edényeket
Tízen kértek ágyneműt
Tizenketten ruhát és fehérneműt
Egy valaki kért ponyvát
Nyolcan kértek rádiót
Egy személy kért fürdőszoba-berendezést
Heten kértek tűzhelyet
Egy személy kért szerszámot
Ketten jégszekrényt
Ketten varrógépet
Egy valaki fogtechnikai labort kért
Egy vitézi címmel rendelkező kért lovakat
Egy személy kért cipőt
Egy személy kért ingatlant
Egy személy kért ágyat
Egy személy kért irodai berendezést

Egy valaki kért kokszot
Egy személy kért bőröndöt
Egy személy kért lakást és rendelőt
Egy személy kért kerékpárt
Egy személy kért laposkocsit
És egy személy kért kézikocsit.

A magánszemélyeken kívül a különféle hivatalok és egyesületek és beadták kérelmüket:

A honvédség, készleteket (valószínűleg élelmiszert)
A Kultúrmérnöki Hivatal, tűzhelyet
A Magyar Nemzeti Bank, bútort
A német állomásparancsnokság ágyneműt, bútort, rádiót
Keresztény papírkereskedők – papírkészletet
Szent István szeretetotthon, zsidóholmit (talán ruhát)
A Pénzügyigazgatóság, tüzelőt
A honvéd utászzászlóaljparancsnokság bútort, kerékpárt
A Vagongyár faanyagot, hűtőszekrényt, mérleget, pénztárszekrényt
A Győri Csónakázó Egylet, rádiót
A Győri Ipartestület, rádiót
A csendőrség, rádiót és lakásokat
Keffel Ede viaszosvászon gyára, rádiót
Graab M. és Fiai, rádiót
A MÁV Fűtőházi Főnöksége, rádiót kért.

A felsorolt vagyontárgyakon kívül, nagyon sok mindent igényeltek a rászorulók. A hajléktalanná váltak elsősorban lakást a tüzelőt, építőanyagot, raktárt és üzlethelyiséget. Ezek közül az igénylések közül néhány korabeli dokumentum:

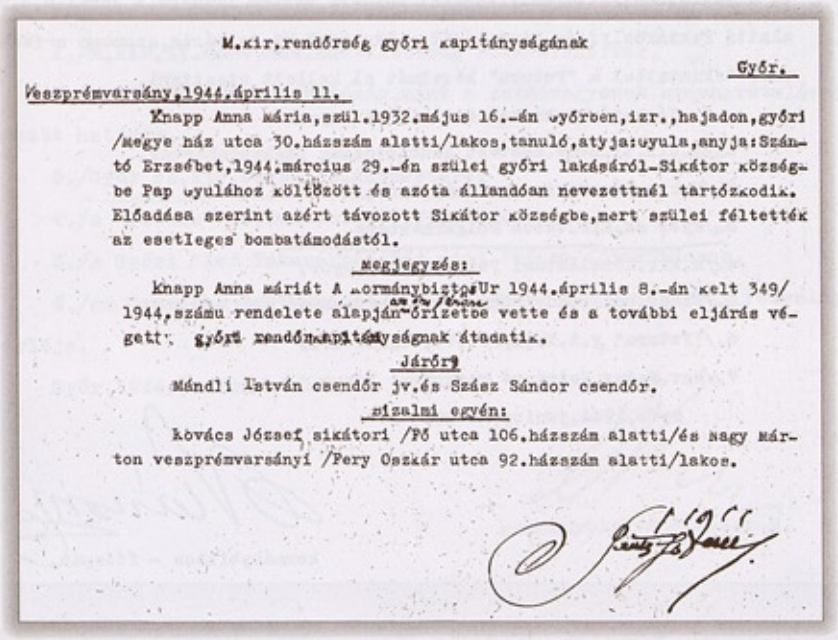

M.kir.rendőrség győri kapitányságának

Győr.

Veszprémvarsány,1944.április 11.

Knapp Anna Mária,szül.1932.május 16.-án Győrben,izr.,hajadon,győri /megye ház utca 30.házszám alatti/lakos,tanuló,atyja:Gyula,anyja:Szántó Erzsébet,1944.március 29.-én szülei győri lakásáról-Sikátor községbe Pap Gyulához költözött és azóta állandóan nevezettnél tartózkodik. Előadása szerint azért távozott Sikátor községbe,mert szülei féltették az esetleges bombatámadástól.

Megjegyzés:

Knapp Anna máriát A Kormánybiztos Ur 1944.április 8.-án kelt 349/1944.számu rendelete alapján őrizetbe vette és a további eljárás végett a győri rendőrkapitányságnak átadatik.

Járőr:

Mándli István csendőr jv.és Szász Sándor csendőr.

Szemlei egyén:

Kovács József sikátori /Fő utca 106.házszám alatti/és Nagy Márton veszprémvarsányi /Fery Oszkár utca 92.házszám alatti/lakos.

60. Tüzelő igénylés

Győr,Komárom és Pozsony k.e.e.vármegyék és Győr sz.kir.város főispánjától.
Közellátási Kormánybiztos.

ad.225,
kornb.1944.

Tárgy:Gerő Artur zsidó kereskedő által bérelt raktárhelyiségek igénybevétele.

Végh a t á r o z a t .

Özv.Szabó Lászlóné volt győri lakos zsidó tulajdonát képezett Jókai u.8.sz.alatti gabonaraktárat - melyét díjdéig Gerő Artur zsidó terménykereskedő bérelt - a 701.825/XVII.-1943.K.M.sz.körrendelet alapján vitéz Csikvándy Ödön terménykereskedő győri lakos részére f.é.VII.1.-ével kezdődően igénybeveszem.A "Futura" r.t.-t raktárhelyiség igénybevétele iránti kérelmével elutasitom.

Ugyancsak igénybeveszem f.é.VII.1.-ével kezdődően vitéz Csikvándy Ödön részére az ugyancsak Gerő Artur zsidó kereskedő által bérelt özv. Fodor Istvánné veszprémi lakos tulajdonát képező Közép-u.2.sz.raktárházban lévő raktárhelyiséget.

I n d o k o l á s :

vitéz Csikvándy Ödön kijelölt kereskedő,ennélfogva a raktárhelyiségekre igénye van.Minthogy a szóbanforgó helyiségeket eddig is ő birta albérletben,a raktárhelyiségeket részére vettem igénybe.A Jókai u.8.sz. alatti raktárhelyiség kiutalását a "Futura" rt.is kérte,azonban a fentiekre tekintettel a "Futura" kérelmét el kellett utasitani.

Végh a t á r o z a t o m r ó l é r t e s i t é s t k a p n a k :

1./M.kir.II.honv.hadtest Hadbiztosság Székesfehérvár,
2./M.kir.Pénzügyigazgatóság,Győr,
3./Győr sz.kir.város Polgármestere,
4./M.kir.Közellátási Felügyelőség,Győr,
5./vitéz Csikvándy Ödön terménykereskedő győri lakos,
6./"Futura" r.t.Budapest,V.,Vigadó u.6.
7./özv.Fodor Istvánné veszprémi lakos.

Győr,1944.junius hó 20.

kormánybiztos - főispán.

61. Raktár igénybevétele

Győr,Moson és Pozsony k.e.e.vármegyék és Győr sz.kir.város főispánjától.

Közellátási Kormánybiztos.

ad.215.
kormb.1944.

Tárgy:Szabó István és neje sz.Rosenberg Ilona győri zsidók tulajdonát képezett gabonaraktár igénybevétele.

Végh a t á r o z a t .

Szabó István és neje sz.Rosenberg Ilona zsidók tulajdonát képezett Győri - Vas Gereben u.4.sz.alatt fekvő - mintegy 150 vagón befogadóképességű gabonaraktárt a Győri Első Takarékpénztár,mint Futura főbizományos részére a 701.825/XVII.1943.K.M.sz.körrendelet értelmében f.é.VII.1.-ével kezdődő hatállyal igénybeveszem.

I n d o k o l á s :

A raktárhelyiség jelenleg bérbe van adva,azonban a bérlet f.hó végével lejár.A Győri Első Takarékpénztárnak,mint "Futura" főbizományosnak és jogosított gabonakereskedőnek - tekintettel az előző években elért forgalmára - a raktárhelyiségre szüksége van.

Véghatározatomról értesítést kapnak:

1./m.kir.II.honv.hdt.Hadbiztosság Székesfehérvár,

2./m.kir.Pénzügyigazgatóság,mint a zsidóvagyonok számbavételével megbízott hatóság,

3./Győr sz.kir.város Polgármestere,

4./a "Futura" rt.Budapest,V.,Vigadó u.6.

5./A Győri Első Takarékpénztár,mint Futura főbizományos,

6./az Országos Raktárházak R.T.Győr,mint a gabonaraktár jelenlegi bérlője.

Győr,1944.junius hó 12.

kormánybiztos - főispán.

62 Gabonaraktár igénybevétele

Győr szab. kir. város
polgármestere
1944. sz.

Az Andrássy út 28. és Andrássy út 28. sz. bombakárosult házak bontási anyagának elszállítása.

H.

A várost folyó évi julius hó 2.-án ért légitámadás folytán bombatámadást szenvedett Andrássy út 25. és Andrássy út 28. sz. házak bontási anyagának a Közjóléti Szövetkezet telepére való elszállítását az utcai közlekedés biztositása érdekében elrendelem.

Utasitom a mérnöki hivatalt, hogy az emlitett házak bontási anyagát a romeltakaritás keretében és a romeltakaritás hitelé terhére haladéktalanul szállittassa ki a városi Közjóléti Szövetkezet telepére és ott az anyagokat házankint számbavéve tároltassa.

Felhivom továbbá, hogy az elszállitás megtörténte után, de legkésőbb 8 nap alatt hozzám jelentse be a fenti házakhoz tartozó bontási anyag mennyiségét házankint elkülönitve, hogy azt a pénzügyigazgatósággal, mint a zsidóvagyont kezelő hatósággal közölhessem.

Megállapitom, hogy az Andrássy út 28. sz. ház Balog Lajos izr. volt győri lakos, az Andrássy út 25. sz. ház pedig Aldor Kálmánné, dr. Kemény János és Kemény Judit izr. volt győri lakosok tulajdonát képezte.

Erről a győri m. kir. pénzügyigazgatóságot átirat gyanánt, Győr szab. kir. város Közjóléti Szövetkezetet, a mérnöki hivatalt és a számvevőséget értesitem.

Győr, 1944. julius 13.

polgármester.

63. Építési anyag elszállítása

2463/944. (11) 1

M. kir. székesfehérvári II. honv. hdt. parancsnokság.

Iol. 370 szám.
eln. VI.-1944.

Anyagszükségletek fedezésére zsidó üzletekből lefoglalt árukból.

Szigorú utasitás a fő[illegible] abirájának

Székesfehérvár, 1944. évi április hó 12.-én.

Kérem szives intézkedését, hogy a zsidó vaskereskedések stb. megszüntése folytán felszabaduló készletek közül azok a cikkek, amelyek a honvédségnek a hadifelszerelés kiegészitéséhez feltétlen szükségesek, zár alá vétessenek.

Ilyen cikkek: patkoló anyagok, szijgyártó anyagok, kötelek, ponyvák, szerszámok, lófelszerelés, vonatanyag, gépkocsi anyagok stb.

Sziveskedjék a cikkeket összeirattni és ide közölni, hogy azok mily mennyiségben állnak a honvédség rendelkezésére.

E munkálatok végrehajtására, ahol honv. állomásparancsnokság működik, kérem annak közreműködését igénybevenni. erre az állomásparancsnokságokat egyidejűleg utasitottam.

Erről az C.M. Kormánybiztost a II.hdt. részére egyidejűleg értesitettem.

A hdt. parancsnok helyett:

Keresztes vk. ezds. s.k.

A kiadványozott fogalmazvánnyal egyezik.

irodavezető.

64. Honvédségi igénylés

Győr szab.kir.város
polgármestere.
6727/1944.sz.

Tárgy: dr. Boda István OTBA főorvos győri lakosnak kérelme dr. Unger Gyula volt győri nőorvos lakásának részére való kiutalása iránt.

H.

Értesitem folyamodót, hogy a Deák Ferenc-u.21.sz. alatti dr. Unger Gyula győri lakos hőorvos bérleményében volt 4.szobás és mellékhelyiségekből álló lakást a város polgármesterének engedélye alapján a lakáshivatal 1944.évi május hó 31-ével Sipos Lajos győri szabómester részére biztositotta, amennyiben dr. Unger Gyula- és Sipos Lajos közötti lakáscserét a lakáshivatal jóváhagyta.

A m.kir. belügyminiszter Ur 525.709/1944.XXI.a.sz. alatti leirata alapján dr. Unger Gyula féle lakásra dr. Horváth Ferenc orvosszázadost jelöltem ki.

Erről dr. Boda István győri OTBA főorvost értesitem.

Győr,1944.évi augusztus hó 2-án.

Polgármester nevében:

dr.Horváth István
tanácsnok.

A kiadmány hitelül:

irodavezető.

65. Lakásigénylés

PAPÍRGYÁRI KÉPVISELETEK ÉS PAPÍRKERESKEDELMI R. T.
AKELÖTT SAS ÉS BAUER
AZ OESTERREICHISCHE PAPIERVERKAUFSGESELLSCHAFT m. b. H. WIEN
A VERBAND DEUTSCHER DRUCKPAPIER-FABRIKEN G. m. b. H. ZWEIGSTELLE WIEN
KÉPVISELETE ÉS RAKTÁRA

TELEFON: 122-520, 123-034, 113-570
M. kir. postatakarékpénztári számla: 39.158
Sürgönycím: PAPIAG BUDAPEST

P.T./Bi.

Budapest, 1944.szeptember 16.
V., Szemlőhegy-utca 21-23

Tekintetes
Polgármesteri Hivatal,
Győr.

Gross Testvérek győri lakos ügyfelünk az utóbbi időben leveleinkre nem válaszol, ezért tisztelettel felkérjük a tekintetes Polgármesteri Hivatalt, hogy ügyfelünk ezidőszerinti lakoimét postafordultával velünk közölni szíveskedjen.-

Szives fáradozásukért előre is hálás köszönetet mondunk és vagyunk

kiváló tisztelettel:

PAPÍRGYÁRI KÉPVISELETEK ÉS PAPÍRKERESKEDELMI R. T.

Válaszborítók.

66. Papírgyár érdeklődése

Győr szab. kir. város
polgármestere.
10.413/1944.sz.

Papirgyári Képviseletek r.t. megkeresése Gross Testvérek győri cég tartózkodási helye tárgyában.

Papirgyári Képviseletek és Papirkereskedelmi r.t.-nek

Budapest.
V.Személynök u. 21-23 szám.

Folyó évi szeptember hó 16-án kelt megkeresésére értesitem, hogy Gross Testvérek győri lakosok tartozkodási helyére vonatkozólag felvilágositást adni nem tudok. Nevezetteket még ez év junius havában elszállitották Győrből.

Győr, 1944. szeptember hó 26.

A kiadmány hiteléül:

irodavezető.

Polgármester nevében:
Dr. Szauter Imre s.k.
főjegyző.

66. Papírgyár érdeklődése

Győr szab.kir.város
polgármestere.
8797/1944.sz.

Tárgy: Az Árpád-ut 36., Deák F.u.25. és Baross-ut 35.sz. bombakárosult házak bontási anyagának elszállitása.

H.

A várost f.évi julius hó 2-án ért légitámadás folytán bombakárt szenvedett és Ádler Pálné tulajdonát képezett Árpád-ut 36.számu, továbbá özv.Hacker Richárdné tulajdonát képezett Deák F.u.25.számu és az Adler Pál és özv.Wolf Károlyné tulajdonát képezett Baross-u.35.számu házak bontási anyagának a Közjóléti Szövetkezet telepére való elszállitását az utcai közlekedés biztositása érdekében elrendelem.

Utasitom a mérnöki hivatalt, hogy az emlitett házak bontási anyagát a romeltakaritás keretében és a romeltakaritás hitele terhére haladéktalanul szállittassa ki a városi Közjóléti Szövetkezet telepére és ott az anyagokat,házanként számbavéve,tároltassa.

Felhivom továbbá a mérnöki hivatalt, hogy az elszállitás megtörténte után, de legkésőbb 30 nap alatt hozzám jelentse be a fenti házakhoz tartozó bontási anyagok mennyiségét házanként elkülönitve, hogy ezt a pénzügyigazgatósággal, mint a zsidó vagyont kezelő hatósággal közölhessem.

Erről a győri m.kir.pénzügyigazgatóságot átirat gyanánt, Győr sz.kir.város Közjóléti Szövetkezetét, a mérnöki hivatalt és a számvevőséget kell értesiteni.

Győr, 1944.augusztus 23.

A kiadmány hiteléül:

irodavezető.

Polgármester nevében:
Dr.Horváth József s.k.
tanácsnok.

67. Bontási anyag elszállítása

GYŐR szab.kir.város t.Lakásügyi osztályának

Győr, Városháza.

Tekintettel arra,hogy a férjem által annak idején igényelt s a részünkre ki is utalt,de közben sulyos bombasérülést szenvedett Deák-utca 21.sz.a.dr. Unger féle lakás a hatósági helyreállitás utján - magánértesülésem szerint - még háborus viszonyok között is csak a legszükségesebb mértékben állittatott helyre ugy, hogy ily állapotban különösen kis gyermekeimre s az ujszülöttre tekintettel eddigi lakásom értékével fel nem ér, - arról ezennel lemondunk s eddigi Opitz Ferenc-utcai lakásunkban maradunk meg, már csa azért is, mert a mai utazási viszonyok mellett -mint szoptatós anya- az átköltözést sem tudnám lebonyolitani.

E bejelentést azért teszem én meg, mert férjem harmadizben teljesit harctéri szolgálatot és csak azért most, mert harmadik gyermekemmel lebetegedés előtt állván - Pesten élő szüleimhez jöttem fel s miután sem a kiutalás ellen beadott fellebbezés elintézéséről, sem pedig a lakás helyreállításáról hivatalos értesitést nem kaptam, érdeklődésemre csak a napokban kaptam meg magánuton a választ, amit férjemmel is közöltem,de válasza a harctérről még nem érkezett meg, viszont édesatyámtól arról értesültem, hogy régi lakásunkat igénybe akarják venni.

Tisztelettel:

Dr Horváth Ferenc né
k.: Martin Marianne

Budapest,1944.október 30.
I.ker.IV.Béla-utca 24.

m.kir.orvosszázados felesége.

68. Lakásigénylés

KATONA
FERENC
GYŐR

KATONA FERENC
fényképész
Győr, Baross-ut 29.

GLÜCK JÓZSEF
GYŐR

2008; 2009 és 2010. évi megemlékezések

Nagy István felvételei

2008; 2009 és 2010. évi megemlékezések

Nagy István felvételei

Ötödik fejezet, személyes visszaemlékezések

Magát megnevezni nem akaró, egykori győri lakos

Az átköltözés körülményeire 2004 júliusában, a győri zsidó temetőben így emlékezett vissza az egyik holokauszttúlélő, volt Király utcai lakos: *„A szomszéd utcában lévő sarokházba költöztünk át néhány napra való ruhaneművel, egy kevés élelemmel, meg a kisebb értéktárgyainkkal. Az új lakásból ráláttunk a régi otthonunkra, és amikor közeledett az este máris idegenek mászkáltak a lakásunkban, még a villanyt is használták, miközben ami mozdítható volt magukkal vitték. Visszamenni nem volt lehetséges, de ismerőseink elmesélték, hogy feltörték a lakásunkat és szörnyű pusztítást vittek véghez. Amikor a háború után visszajöttem természetesen semmit nem találtam."* Nyilván ez az eljárás a győriek, és az igazi keresztények körében nem volt általános, de még el sem vitték a zsidó személyeket ipari „munkára" amikor megkezdődött kifosztásuk, gyakorlatilag a szemük láttára.

„A szigeti gettóból hamarosan a nyomornegyed barakkjaiba hajtották a csendőrök és a német SS őrök a zsidókat. Csak néhány ruhaneműt és csekély élelmet vihettünk magukkal. Bevonuláskor a legdurvább körülmények között motozásnak vetettek alá bennünket, nincs-e nálunk értéktárgy. A barakkokban még nagyobb volt a zsúfoltság és szörnyűbbek a körülmények. Az első péntek este, június 9-én, a szabad ég alatt istentiszteletet tartottak a rabbik. A németek vadul rájuk törtek és felelősségre vonták őket, hogy ki adott engedélyt az imára. A felelősök bűnhődni fognak! – fenyegetik meg a tömeget. Másnap, szombat reggel az összes rabbit, dr. Roth-tal az élen, nyírásra vitték. Szakállukat, pájeszukat durván levágják, közben félholtra verték őket, majd végigvitték a barakktáboron a megcsúfított lelkipásztorokat, elrettentő például." Zárta le fájdalmas emlékezését a hölgy.

Csillag János

Egykori szemtanú visszaemlékezése 2004-ben, a hatvanadik évforduló alkalmából jelent meg a helyi napilapban. Ő így mesélte el az 1944. június 9-én történteket: *„Június 9-én a Budai úti gettóban dr. Roth Emil, a rabbi istentiszteletet tartott. Látva ezt a katonák felelősségre vonták, hogy nem kapott engedélyt imára. Másnap az összes rabbit elvitték „nyírásra". Szakállukat, pajeszukat levágták, fejükre Dávid-csillag került. Elrettentésül félholtra verve végigvitték a rabbikat a táboron. Másnap vagonokba terelve indult a szerelvény Auschwitzba. Mikor leszálltunk a vagonokból, az ötös sorokból először őket emelték ki és vitték..."*

Részlet a Zsidó Tanács irattárából, Győr

Dr. Rauschnitz munkaszolgálatos saját tapasztalatai alapján referált június 8-án a Tanácsnak: Két héttel ezelőtt érkezett a parancs, hogy a zsidók kijelölt házakba költözzenek. A parancsnak eleget tettek. Szükséges holmijaikat magukkal vihették. A túlzsúfoltság miatt csak a fekvőhelyeket lehetett a szobákban elhelyezni, a többi bútor a szabadban maradt. Ez az állapot 4–5 napi tartott. Újabb parancs folytán az összes zsidóknak ki kellett költözni (V. 15.) szigetre ahol gettót létesítettek. Miután azonban az ott lakó keresztényeknek nem kellett elköltözniök, szörnyű túlzsúfoltság támadt a zsidók között. Egy szobában 30-an is laktak. Sokan a szabadban töltötték az éjjeleket is. A családok közösen főztek, a behozott dolgokat közösen használták, egymáson segítettek, ahogy

tudtak. Ennivalóval nem voltak jól ellátva. A gettót csendőrkordon vette körül. Naponta 9–12-ig lehetett kijárni bevásárlás végett. A városban maradt lakásokat kifosztották, teljesen kiürítették. Ez az állapot szombat estig (június 3.) tartott. Szombaton a gazdagabb zsidókat beidézték a rendőrségre, ahol veréssel és egyéb kínzásokkal vallatták, hogy hová rejtették vagyonukat. Aki bevallotta, azt elbocsátották.

Vasárnap (június 4.) délután parancs jött, hogy 18–48 éves életkorig mindenki jelentkezzen felszereléssel, téli ruhával, 10 napi élelemmel. Írószert és órát tilos volt magukkal vinni. A jelentkezőket elvitték, hogy hová, senki sem tudja. Hétfőn reggel a gettót csendőrkordon vette körül. Legközelebb csak június 7-én járt informátor a gettóban. Látta, hogy a holmik mind ott vannak, de az emberek – eltűntek. A pusztán rajtuk lévő ruhával vitték el őket. Az állomáson azt a felvilágosítást adták, hogy vonattal senkit nem vittek el. Egy munkás felvilágosítása szerint az egész zsidóságot a dunapartra, barakkokba vitték. E barakkok legnagyobb része a bombatámadásnál elpusztult, s így valószínűleg a szabadban vannak elhelyezve. (A Győri Waggongyár melletti barakktelepre kerültek!) Június 15. Az ottani rendőrség telefonon azt válaszolja, hogy eddig még senkit sem szállítottak el a zsidók közül.

Téves hír június 21-én: Az utolsó szállítmányt e hó 14-én indították útnak, megbízható szemtanú jelentése szerint. Az összes Győrit Kolozsvárra, a dohánygyárba szállították és ott foglalkoztatják őket. Az ő hajukat is levágták. A munkaképes korban levő férfiakat egyéb munkálatoknál foglalkoztatják. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)**

Gábor (Grüngold) Pálné született Angyal (Abelesz) Zsuzsanna
Édesanyja: Egermann Adél

Az interjút készítette: Sárdi Dóra, 2001. október

Életrajz

A mi családunk Győrből származik, mindnyájan ott éltünk. A nagypapámra nem nagyon emlékszem, azt tudom, hogy 1930 körül fiatalon, 58 éves korában halt meg. Nagymamám túlélte, őt velünk deportálták. Az anyai nagypapát Egermann Józsefnek hívták. Utazóként dolgozott, jóképű ember volt, és nagyon szerette a családját. A nagymama Schwartz Hermina, az 1870-es években született. Szakmát nem tanult, a háztartást vezette. A nagyszüleim Győrben, a Vasút utca 4-ben laktak. Ez akkoriban nem volt kimondottan zsidó környék.

A nagypapáék minden zsidó ünnepet megtartottak. Volt Ros Hásáná (újév), Jom Kippúr (engesztelés napja), sátoros ünnep, minden pénteken este gyertyagyújtás a nagyszüleimnél és nálunk is. Ha jól emlékszem, nem volt kóser a konyha. Anyám és a nagyszüleim, az anyám családja is megették a disznóhúst. Nem tudok rá konkrétan igent vagy nemet mondani, de libazsírral is főztek. A nagymamámnak volt egy testvére, akit Resowsky Bélának hívtak. Ausztriában felvett egy új nevet, és Bécsben élt a hitleri megszállásig, cipőüzlete volt. Aztán Bélának el kellett menekülnie Bécsből, és csak annyit tudok róla, hogy született két lánya és egy fia, akik az anschluss után széjjelszóródtak a világban. Állítólag az egyik lány Angliába ment, a fiú, Hanzi Argentínába, a másik lány pedig állítólag Amerikába. Nem tudunk róluk semmit.

Édesanyám Bécsben született 1904. május 1-jén. De hogy hogyan kerültek oda a nagyszüleim, bevallom őszintén, nem tudom. Négy gyerekük lett. Anyámon kívül három. Volt egy lány, a Lili, egy fiútestvére, aki a szülés után meghalt, tehát a nevét sem tudom, és volt még egy fiú, Jenő, az anyám öccse, ő 1908-ban született, és most hat éve halt meg. Ő is Győrben lakott.

Apám családja Bőnyrétalapon élt, ez egy Győr melletti kis falu. Ott volt a családnak szatócsüzlete. A nagyapát Abelesz Sámuelnek hívták. Nem emlékszem a nagymamámra, csak azt tudom, hogy Idának hívták; korán meghalt, még hamarabb, mint a nagypapa. Parókát hordott, csak néhányszor jártam náluk. Olyan igazi parasztok voltak, illetve annyival előkelőbbek, hogy nekik kocsmájuk is volt meg üzletük, a föld mellett. A földet nem ők művelték, és ha jól emlékszem, állataik is voltak. Ő ortodox vallásos zsidó volt. Ott a faluban mindennap imádkoztak a férfiak, de ha jól emlékszem, templom nem volt, valahova eljártak az ünnepeken, persze gyalog. Mi autóval mentünk hozzájuk, mert az apám a Sztár-garázsban dolgozott, mint főkönyvelő, és onnan kapott autót. Akkor költözött be a nagyapa, mikor már nagyon megöregedett, és nem bírta egyedül a sok munkát. Ott halt meg a Vasút utcában, arra emlékszem, mert szegény anyám gyakran mondta, hogy mindig nagyon nyögött, fájdalmai voltak – nem tudom, miben halt meg –, és én, ahányszor megkérdezték, hogy megyek-e a nagypapához, leültem és elkezdtem nyögni, mint ahogy ő nyögött. Hároméves lehettem, mikor meghalt.

Apámék kilencen voltak testvérek, ő volt a legidősebb. Az egyik testvére, Géza kiment Olaszországba, és építészmérnök lett, majd kivitette a másik fiútestvérét, Imrét, aki egészen a német megszállásig Milánóban élt. Beszélt angolul, franciául, németül, olaszul, spanyolul és magyarul. Amikor a megszállás volt, az Imre nem jöhetett haza, mert a katonaság elől megszökött, Géza kitaníttatta, és banktisztviselő lett. Majd amikor a Mussolini-éra kezdődött Olaszországban, Imre – akkor még nőtlen volt – elment Ausztráliába, és Sydneyben halt meg körülbelül 1953-, 54 vagy 55-ben. Ott élt a feleségével, gyerekei nem születtek. Kint is végig mint banktisztviselő dolgozott. A Géza 1948-, 1949 körül halt meg Olaszországban. Volt egy fia, de már ő sem él. Sem Géza, sem Imre nem folytatta azt a fajta vallásosságot, amit otthonról hoztak. Aztán volt a Róza, aki Nagykanizsán élt, ő és a férje a holokauszt előtt feljöttek Pestre. Róza bujkált, illetve a gettóban volt. A háború után a KISOSZ egyik éttermében dolgozott, azt bérelték, ők voltak az üzletvezetők. A férje Koch Géza Pesten halt meg. Volt egy lányuk, aki férjhez ment Miskolcra, ott született egy kislány, Ági, és a mamával együtt Auschwitzba deportálták, ott meg is halt. Volt egy fia is, az Imre, ő itt volt vele, Pesten, 1956-ban kiment, ma is kint él Ausztráliában. Róza már meghalt az 1950-es évek elején.

A következő gyerek a Sári néni volt. Ő Győrben élt, Gráner Jánosnénak hívták. A Híd utcában laktak, ott, ahol az ortodoxok. Ők nagyon vallásosak voltak, fűszerüzletük volt a Híd utca 6. szám alatt. Velük mindig együtt voltunk. Náluk abszolút kóser koszt volt, szombaton nem nyitották ki az üzletet. Minden ünnepet az előírásoknak megfelelően tartottak meg. A családok között volt egy munkamegosztás: Ros Hásáná első napján az ebéd mindig nálunk volt az egész családnak. Sári magához vette egy másik testvérét, a Katit, aki nem ment férjhez, és a legfiatalabb fiút, az Andort is ő nevelte. Volt még egy testvérük, a Jolán, aki Tatára ment férjhez; a férje nevére nem emlékszem. Nekik is fűszerüzletük volt, és két gyerekük. Az egész család elpusztult Auschwitzban. És volt még egy testvér, az Abelesz József. Mindegyik fiú Angyalra magyarosította a nevét még a háború előtt. Én már Angyal Zsuzsannának születtem.

Az apám könyvelést tanult felsőkereskedelmi fiúiskolában. Utána a Sztár-garázsba ment dolgozni. Ez volt ez egyetlen garázs Győrött. Ők üzemeltették a győri autóbuszokat. Tehát nem úgy volt garázs, hogy javított, hanem az összes győri autóbusz az övék

volt, ahol volt javítóműhely meg minden az égvilágon. Ennek két zsidó tulajdonosa volt, Csillag és Linkei, az apám pedig a főkönyvelő.

Anyukám 1904-ben született, Egermann Adélnak hívták. Ő Győrben érettségizett. Azután pedig a háztartást vezette, nem volt alkalmazottunk. Rengeteget járt a piacra, közel volt hozzánk, úgy hívták, hogy a kispiac. Oda jártunk hét közben, aztán hétvége előtt bejártunk a nagypiacra, mert minden pénteken libát vásároltunk. Anyám, mint a győri Zsidó Nőegylet tagja, segélyezéssel foglalkozott. Csináltak hanuka estet a gyerekeknek. A Zsidó Nőegylethez tartozott a zsidó öregek otthona is, azoknak is szerveztek ünnepi, például széder esteket.

A Kossuth Lajos utca 26-ban, zsidó környéken laktunk. Szemben a zsidó templommal és a zsidó iskolával, a Zsidó Nőegylet melletti házban. A nagymama is hozzánk költözött. Persze velem lakott egy szobában. Állandóan velem römizett. A Kossuth Lajos utcai házban összesen két szobánk meg konyhánk volt. Közös volt a vécé, fürdőszoba nem volt. A két ágy előtti díványon aludtam én, a másik szobában volt az ebédlő. A konyhában volt egy sparhert, vaságy meg kredenc. Arra is emlékszem, hogy mindig ott lettem fürdetve, és egyszer ráestem a forró sparhertre, mind a két kezem tenyere húsig megégett. Ebben a lakásban rengeteg könyvünk volt. Biblia, és a zsidó könyvektől kezdve a pöttyös regényekig mindenféle. A háznak volt egy köves udvara, ott volt a Krausznak – ő volt a tulajdonos – a szatócsüzlete. A zsidó iskola ott volt szemben, én oda jártam elemi iskolába.

Amíg nem lakott velünk a nagymama, pénteken a gyertyagyújtás előtt mindig hozzámentünk. A péntek este úgy kezdődött, hogy anyám meggyújtott két gyertyát. Minden pénteken este volt bárhesz (ünnepi kalács). A mi családunk egy héten háromszor evett tésztát. Pénteken mindig tészta volt az ebéd, vacsorára pedig hús, általában liba. Apám dolgozott, mikor este hazajött, már meg volt terítve, és vacsorához ültünk. Édesanyám olykor kisütötte a libamájat, és a töpörtyű zsírjába belemártottam a krumplit, ezt nagyon szerettem. Szombat reggel anyám sütött egy kuglófot, és reggelire mindig kuglófot ettünk. Sokszor sóletot csinált szombaton ebédre. A Kossuth Lajos utca közel volt ahhoz a részhez – a Híd utcához –, ahol az ortodoxok laktak. Ők nagyon vallásosak voltak, mindennap jártak templomba és mikvébe (rituális fürdő). A Híd utcában volt egy zsidó pék – mindig nála süttettük a kenyeret –, és ott betettük a kemencébe a mi sóletünket is. Mivel én zsidó iskolába jártam, szombaton templomba mentem az osztálytársaimmal.

Apámmal minden vasárnap kimentünk a temetőbe a szüleihez, én voltam a kőfelelős. Hazafelé mindig úgy jöttünk, hogy fölmentünk a Híd utcába a Sári nénihez, ott leültünk 10-15 percre, és úgy mentünk haza. Minden szombaton ebéd után nálunk volt a család, együtt az összes élő testvér, akik Győrött laktak. Sütemény volt, amit megettek szalvétáról, más nem. Mindig Sáriéknál volt a szédereste, és akkor a Géza hazajött Olaszországból, Imre sajnos nem jöhetett haza, mert katonaszökevény volt, ő telefonált. Amikor a széderestének ahhoz a részéhez értünk, hogy most bejön a fiú, akkor a Géza bácsi mindig megjelent. Ajándékkal, mindennel. Az egész család együtt volt. Amíg az Abelesz nagyapa élt, ő olvasta a Hágádát (pészahi legendát). Tudom, hogy volt külön étkészlet, meg rengeteget kellett Pészáh (kovásztalan kenyér ünnepe) előtt takarítani. Amikor a nagypapa meghalt, a Sári férje vette át a szerepét. A maceszgombócleves után tyúkhús volt almamártással és resztelt krumplival. Anyám maceszlisztből sütött tortát. A Kol Nidré előtti este a vacsora is mindig a Sári néniéknél volt, és amikor elment az ünnep, a böjttörő vacsora is megvolt. Mindenki böjtölt, együtt mentünk a templomba, és ott voltunk egész nap. Birsalmába szegfűszegeket szúrtunk, és amikor már nagyon éhesek voltunk, ezt szagolgattuk. A hanuka (avatás) is szép volt, azt azért szerettem különösen, mert akkor ajándékot kaptam. Hol játékot, hol ruhát, hol könyvet, mindenfélét. A Híd

utcában volt felállítva a sátor az udvarban Az egész család belefért, a lulávval (pálmaággal) meg mindennel. Abban a házban, 99 százalékban, de lehet, hogy 100 százalékban csak zsidók laktak, vallásos zsidók. Rosenbergékre, Fischerékre pontosan emlékszem.

Nyaranként Balatonalmádira jártunk nyaralni. Anyám Lili nevű testvére, a férje, meg az én szüleim együtt mentek le, és egy hétig én is ott voltam. Az a rész közel esik Győrhöz. A többi időt a nagymamánál töltöttem. Otthon németül beszéltünk, anyám tanított engem. Később az iskolában is tanultunk németül. Amikor apám a Sztár-garázsban dolgozott, minden kedden ment autóbusz Bécsbe, és ha volt üres hely, akkor kiutaztam anyámmal a nagybátyjához, Resowsky Bélához, mert ő ott élt. Amíg nem jártam iskolába, és volt üres hely a buszon, minden kedden kimentünk.

Elemibe a zsidó iskolába jártam, utána négy gimnáziumot és négy kereskedelmit végeztem. A felsőkereskedelmi lányiskolában érettségiztem, végig jártam hittanra, és minden szombat délután templomba. Győrben nem volt zsidó gimnázium, csak elemi iskola, és mivel szombaton is volt tanítás, ezért a templomban tartották a hittanórákat. Szombat délutánonként a templomban a földszinten ültünk, jobboldalt a lányok és baloldalt a fiúk. Akkor már nagylányok voltunk, 14-15 évesek. A zsinagóga mellett volt egy kultúrterem, a hitoktatás és az istentisztelet után odamentünk, társasjátékot játszottunk, gramofonra táncoltunk.

Volt nálunk egy nagyon híres rabbi, dr. Roth Emil. Jártam zsidó ifjúsági társaságba, aminek ő volt a vezetője. Mint fiatal arra emlékszem, hogy legtöbbször a család, az emberszeretet és maga a zsidóság története szerepelt a tanításaiban. Jártam hozzá órákra is. Most így utólag az is fölmerült bennem, hogy ő akkor nem beszélt a cionizmusról, de szerintem ez egy cionista mozgalom volt, mert beszélt Palesztináról, és hogy egyszer az lesz majd a zsidók országa. De akkor még ez álom volt. Tanultunk hórázni, énekelni zsidó énekeket. Rengeteget voltunk együtt, minden hanukakor szavaltam. Gyertyát gyújtottunk, trenderlivel játszottunk, persze dióban, és mindig hóráztunk. Nagyon szerettünk ide járni, ahol a fiúk és lányok együtt voltak. Tulajdonképpen így alakult, formálódott a társasági élet, zsidó lányok és fiúk együtt töltötték a szabadidejüket. Amikor gimnáziumba kerültem, akkor is megmaradt ez a zsidó társaság, akkor is kijártam Roth Emilhez ezekre a baráti körökre, az előadásokra meg ünnepségekre. 1939-ben a győri strandra zsidók nem mehettek be, akkor eljártunk együtt kirándulni meg a Rábára fürödni.

Amikor 1940-ben a gimnáziumból átkerültem a kereskedelmibe, a kilencven diák között egyedüli zsidó lány voltam. Meg kell hogy mondjam, az osztályban senki nem bántott, egyetlenegy lány, a Szili Márta köpött le. De a szó igazi értelmében leköpött. Sok nem zsidó barátnőm, iskolatársam volt. Nem hitték el rólam, hogy zsidó vagyok, soha. Egyszer majdnem fegyelmit kaptam, mert mikor kereskedelmibe jártunk, én is jártam hittanra, kötelező volt. Egy osztálykönyv volt, és Ullmann hittantanár úr odaadta nekem: hogy légy szíves, vidd át a katolikusokhoz. Ott mondtam, hogy az Ullmann tanár úr küldte, akkor a katolikus hittantanár elkezdett velem kiabálni, hogy miért űzök gúnyt az Ullmann tanár úrból. Ránéztem, mondtam, hogy én miért űznék gúnyt. Ő azt mondta, hogy: *maga nem zsidó, miért csinál ilyet.* És akkor az osztálytársaimnak kellett igazolni, hogy zsidó vagyok, mert olyan cirkuszt csinált.

Ha nem jönnek a törvények, óvónő akartam lenni, de nem lehettem. A felsőkereskedelmi iskolában könyvelési-, meg gyorsíróversenyt nyertem. Eredetileg nem akartam könyvelő lenni, eszemben sem volt, de apám könyvelő volt, és így kerültem aztán erre a területre.

Anyám testvére férjének, Katona Györgynek volt egy műszaki kereskedése (Katona György műszakicikk kereskedő, Czuczor Gergely utca 28.). Amikor leérettségiztem, a

zsidótörvények miatt máshol nem tudtam elhelyezkedni, ezért nála dolgoztam. Én ebben a műszaki üzletben mindent csináltam. Gépszíjat mértem, gépolajat, gépzsírt árultam, teljesen megtanultam a szakmát. Könyveltem, pénztárt vezettem, amikor a nagynénim férjét elvitték munkaszolgálatra. Ketten voltunk, a nagynénim meg én, ő itt maradt egy kislánnyal, segítettem neki egészen addig, amíg az üzletet nem kellett bezárni. Apámat is elbocsátották a Sztár-garázsból, a szén- és fakereskedő Mendelsohnéknál helyezkedett el, a deportálásig ott dolgozott. (Eredetileg a Mendelsohn Testvérek fém-, gép-, mezőgazdasági eszközök és gépalkatrészek árusításával foglalkoztak a Fehérvári út 1. szám alatt.)

Amikor március 19-én vasárnap a németek bejöttek, az apám kórházba került. Nagyon beteg lett. Abba betegedett bele, hogy amikor jöttünk haza a temetőből, nem volt rajta más, csak egy kis kápedli (kis fejfedő), amit föltett a temetőben. Jöttünk a zsidók lakta Szigetből, és a németek meglátták apámat. Megállították a tankjukat, az egyik katona leugrott, és úgy megpofozta, hogy elesett. Kórházba került, ahol megoperálták.

Ebben az időben mi a Bisinger sétány 12-ben laktunk, és ezt a lakást egy vagy két hét után lefoglalták a németek. Míg apám kórházban volt, énnekem kellett otthon lenni, és én akkor keresztényekhez költöztem. Utána a lakásunk védetté vált, kitették a cédulát, hogy a németek által lefoglalva, és rajta a hitleri bélyegző. Végül is ott maradhattunk, semmi problémám nem volt, soha senki be nem csengetett. Mikor a gettóba kellett menni, akkor lezártuk. Bútort nem vihettünk ki semmit, mert őáltaluk lefoglalt lakás volt. De állítólag, ahogy mondják, soha nem költöztek be. Mi a háború után nem költöztünk oda vissza. Csak lefoglalták. Csupán a telefont keresték. Amikor aztán a gettóba kellett menni, a Sári néniékhez mentünk, a Híd utcába. Az egész család ott lakott, mert az ő lakásuk már a kijelölt gettón belül volt.

Én őszintén mondom, nem tudtuk, mi történik. Azt mondták, hogy Svájcba viszik az embereket. A Simor téren gyülekeztünk, onnan kivittek minket a (Budai úti) barakkokba. Ott volt egy Tatai nevezetű kakastollas csendőr százados, s az mindenáron el akart szöktetni, el akart venni feleségül. Debrecenben voltak földbirtokosok a szülei. Sohase felejtem el, egy piros autója volt, és abba a barakkrészbe, ahol mi laktunk, az egész család egy szobában, oda soha németet nem engedett be. Ő mindennap vagy tízszer eljött hozzánk. Anyám cigarettázott, Mirjam cigarettát szívott, mindennap meghozta a cigarettáját. Júniusban volt cseresznye és eper, hozta nekem meg a nagynéni kislányának a gyümölcsöt. Csokoládét, mindent. Én mindennap írtam a Palinak levelet, ő tudott róla, de föladta. Könyörgött, hogy ekkor és ekkor menjek vele, itt áll autóval, és lemegyünk Debrecenbe a szüleihez, vannak papírok, elvesz feleségül, és megment. Mondom, nem megyek, csak akkor, ha a szüleimet is megmenti. Azt mondta, azt nem tudja. Mindannyian együtt voltunk, a nagymama és az egész család. Mikor bevagonírozták bennünket, kettő alumíniumvödröt adott be, hogy az legyen a vécé, és egy zománcvödörben ivóvizet, meg még egy kanna vizet, ezen kívül négy-öt kenyeret. Még akkor is azt mondta, ha akarom, elvisz. Akkor is azt válaszoltam, hogy nem.

Érdekessége a dolognak, hogy én már nem emlékeztem az arcára, hogy néz ki. 1945 után, mikor én a Jutka lányommal állapotos voltam Győrben, a Baross utcában elém állt egy férfi, borzalmas barna ruhában. Amikor csendőruniformisban volt, még mutatott valahogy. Összecsapta a kezét, azt mondta, nem várt meg? Mondom, miért kellett volna magát megvárni, azt se tudom, ki maga. S akkor mondta, hogy ki. Mondom, te jóisten, hogy néz ki ebben a ruhában – s elkezdtem nevetni. Aztán én és az anyám adtunk neki egy igazoló papírt, hogy a Tatai így és így segített. Nagyon nehéz volt dönteni, végül is minket ő küldött Auschwitzba. Abban megállapodtam a férjemmel és az anyámmal, hogy velünk ezt és ezt tette – mert minket étellel-itallal ellátott, a Palinak bakancsot, postát

küldött –, hogy mással mit, mi nem tudjuk. Fölmentették, és feljött egy nagy virágcsokorral hozzánk. Akkor ismerte meg a Palit, bemutatkozott, és elmondta, hogy ő volt, aki elküldte a postát, és aztán soha többet nem is hallottunk róla. Anyám azt szokta mondani, hogy minden gojnak van egy zsidaja.

Minket véletlenül deportáltak, mert Amerika fizetett a Roth Emilért, és úgy volt, hogy minket nem deportálnak. Kassán, a határon álltunk is három napig, mert a vagonszám a németek listáján nem volt rajta, végül azt mondták, ha már itt vannak, menjenek. És akkor helyettünk Kiskunhalasról vittek három- vagy négyvagonnyi embert Ausztriába, családi, Familienlagerbe. A Roth Emilt meg minket pedig Auschwitzba. (Randolph L. Braham: *„A sors különösen kegyetlen játékot üzött a győri zsidóság nagy részével. Úgy volt, hogy ők is haszonélvezői lesznek az Eichmann és Kasztner Rezső között létrejött megegyezésnek – ún. Kasztner vonat –, melynek értelmében 30 000 zsidót – 15 000-et Budapestről és 15 000-et vidékről – félretettek volna az ausztriai Strasshofban, s további sorsuk az emberéleteket áruért misszió kimenetelétől függően alakul. A szerelvényekért felelős Scharführer azonban az őket szállító vonatot megszokásból Kassára irányította, ahonnan nem Ausztriába, hanem Auschwitzba kerültek.”*) Forrás: (R. L. Braham: A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon, ford. Szentmiklósi Tamás, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003.) Auschwitzba vittek bennünket, ott álltunk sorban egymás mögött, Lili nagynénim és a kislánya, a nagymamám, anyám és én. A nagymamámnál vágták le a sort, ők mentek a gázba, én pedig az anyámmal mentem dolgozni. Anyámmal is jöttem haza, ő életben maradt.

Férjem Grüngold Pál, 1949-ben magyarosította a nevét, és akkortól lett Gábor. Tizennégy éves voltam, amikor a társaságban megismerkedtünk, nekem az első és egyetlen szerelmem volt. Az anyám nem akart hazajönni a deportálás után, mert Imre, az apám testvére, aki kint élt Sydneyben, ki akart vitetni bennünket, de én nem voltam hajlandó kimenni, mert megtudtam, hogy Ő él. 1945 decemberében a visszajött zsidó fiataloknak közös esküvőt tartottak a zsinagógában, mi is ekkor házasodtunk össze. Ez volt az első győri zsidó esküvő a borzalmak után.

Pali Budapesten született 1922-ben, de Győrött éltek. Édesapja az Orion-gyárban volt munkás, és tüdővészben halt meg. Ott maradt az édesanyja két gyerekkel, Palival és egy kislánnyal, utána költöztek Győrbe. (Valószínűleg az apa testvéréhez, Grüngold Adolf cipészhez, akinek a Vasút utca 4. szám alatt volt a műhelye. Szerző) Az édesanyja „háztartási alkalmazott” volt, mert az egész család dolgozott mosott, főzött, takarított, mindent megtettek, hogy boldoguljanak a két gyerekkel. A férjem Győrben érettségizett, úgy, hogy a tanulmányi költségeket egy gazdag zsidó család fizette, a Deutschék, akiknek volt egy nagy drogériájuk, a Hattyú üzlet. Nem tudott tovább tanulni, mert zsidó volt. A Deutschék taníttatták volna, de már nem a pénzen múlt. A Pali lett a családfenntartó, ezért leszerelték a munkaszolgálatról, és elhelyezkedett a Löwy-féle üvegcsiszoldában (Lőwy Zoltán üveges, csiszoló, foncsorozó és képkeretező, Szent István út 45.) mint üvegező és tükörfoncsorozó. Amikor a zsidóknak gettóba kellett menniük, akkor őt elvitték Úrkútra egy mangánbányába. Nem volt az ország határán túl, végig Úrkúton dolgozott. Aztán 1952-ben vagy 1953-ban jelentkezett a Közgazdaság-tudományi Egyetemre. Fölvették, 1954-ben Pestre jött dolgozni, itt kinevezték az ÜVÉRT-hez vezérigazgatónak. Közbejött 1956, és 1957/58-ban folytatta csak az egyetemet, és úgy doktorált le, hogy pár évet kihagyott. Nagyon vallásos család voltak, ő is így lett nevelve. De a háború után, mivel senkije nem maradt – még egy unokatestvére sem –, akkor annak ellenére, hogy templomban esküdtünk, azt mondta anyámnak, egy kérése van. Őt nem zavarja, ha templomba járunk, de ő nem jön, hiszen senkije nem maradt. Én jöttem vissza egyedül az összes ismerőse közül.

Nagyon szegényesen éltünk az elején. Az összes berendezésünk három matrac volt a földön és egy ovális étkező, ebédlőasztal, slussz-passz, ez volt a lakás. Februárban állapotos maradtam a Jutkával, aki novemberben megszületett. Otthon szültem mind a két gyereket, bába nénivel meg anyámmal meg orvossal. A Jutkát 1946-ban, Marit 1950-ben szültem. Egészen 1954-ig Győrben maradtunk. Előbb a férjem ment fel, aztán mi 1955-ben. Az anyámmal együtt laktunk egészen a haláláig, 1964-ig. Édesanyám egy pillanat alatt halt meg, szívinfarktusban. Amíg élt, nevelte a két gyerekemet, és a mi háztartásunkat vezette, úgyhogy teljesen levette a vállunkról ezt a gondot. Apám halálát sohasem tudta feldolgozni. Apám Bergen-Belsenben halt meg, a felszabadulás előtt két nappal. 1945 után Katona György visszajött a munkaszolgálatból, és én ugyanabba a műszaki üzletbe mentem vissza, ahol a háború előtt dolgoztam. Egészen rövid ideig. Amikor férjhez mentem és állapotos maradtam, eljöttem tőle, mert nagyon csúnyán viselkedett velem. Elmentem a kereskedelmi bankba, de mikor meglátták rajtam, hogy állapotos vagyok, azonnal kirúgtak. Akkor a zsidó hitközségnél helyezkedtem el, mint gyors- és gépíró. Utána hamarosan megalakult a Joint, s akkor a dolgoztam. A Joint pénzt és csomagot osztott a koncentrációs táborból visszatérteknek. Fleischman Elek (a háború előtt kereskedelmi ügynök) lett a rasekol, egyben a Joint elnöke. (Rasekol, a hitközség világi vezetője.) Rendesen eljártunk a templomba. Az államosításig ott dolgoztam. Utána egy vállalatnál, aztán a Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezeténél. A Ruházati Bolt Vállalatnál voltam személyzeti és munkaügyi vezető, de pártonkívüli. Végeztem társadalmi munkát is, aztán agitáltak, és beléptem be a pártba, ez 1951-ben volt, még Győrött.

Angyal Zsuzsa portréja

A munkahelyemen mindenki tudta, hogy zsidó vagyok. Amikor Oroszországban folyt a zsidó orvosok pere, az ÁVH el akart vinni. Szalai Gyuri asztalos bujtatott el úgy, hogy feljött hozzánk lakni – akkor már megvolt a két gyerek –, hogy majd ő nyit ajtót. És akkor nem engem vittek el, hanem a Lusztig Nácit, aki akkor rasekol volt Győrben. Most, hetvenhét évesen a munkatársaimmal – van nyolc-tíz ember keresztények, tíz és húsz évvel fiatalabbak – minden hónapban találkozunk, és én vagyok az egyetlen zsidó. A zsidóság számomra mindig fontos maradt. Böjtöltem Jom Kippúrkor, de dolgoztam. Ha én otthon maradok, akkor kirúgnak. Addig, amíg anyám élt, annak ellenére, hogy a szakszervezetben dolgoztam, már Pesten, a Kol Nidré estére minden évben elmentem a Dohány utcai templomba. A férjem nem jött be, megvárt bennünket, kint sétálgatott, de be nem jött. Mindig félt, de persze nem volt semmi probléma.

A gyerekeinknek elmeséltük az életünk történetét, amikor az Anna Frank naplóját játszották a színházban, elvittük őket. Mindenről tudtak, de nem lettek zsidónak nevelve. Amikor a férjem meghalt, az unokám odatérdelt mellém, és azt mondta sírva, hogy neki van egy nagy kérése. Kérdeztem, hogy mi. Azt mondja, hogy ő tudja, hogy a nagypapa mit érzett, de nagyi, ne felejtsd el, hogy a nagypapa zsidónak született és zsidóként halt meg, tehát zsidó temetőben legyen eltemetve.

Az 1980-as években jártam először Izraelben. Úgy kerültünk ki – akkor még nem volt Izraellel semmiféle diplomáciai kapcsolat –, hogy nagy protekcióval a belügyben sikerült elintézni a kiutazási engedélyt nekem és a férjemnek. A svájci nagykövetség adta a vízumot, külön lapra. Sohasem merült fel bennem, hogy elmenjek Magyarországról. De mi, amúgy, nem foglalkoztunk Izraellel. Aztán végül is háromszor voltunk kint a férjemmel.

Részletek a Degob 3635-ös jegyzőkönyvéből

Férjem Krausz Dezső, órás és ékszerész. Mint munkaszolgálatos, 1942-ben ment ki az orosz hadszintérre és még abban az évben, a harctéren, hősi halált halt. Két gyermekemmel özvegyen maradtam és a zsidókorlátozó rendeletek, mint hadiözvegyre rám és gyermekeimre nem vonatkoztak. Csillag viselésére sem voltam kötelezve és mikor 1944 júniusában a győri zsidókat gettóba zárták, illetve deportálták, engem gyermekeimmel együtt meghagytak régi lakásomban. Szemtanúja voltam tehát a zsidók deportálása után lejátszódott győri eseményeknek. A Győrszigetbe összezsúfolt zsidó bútorok és egyén ingóságok a barakkokba való költözése után még hosszú ideig a szabad ég alatt áztak és pusztultak. A zsidók távozása után, természetesen, a könnyen elmozdítható ingóságokat, a környékbeleik magukhoz vették, a lakásokat boldog-boldogtalan fosztogatta, és amikor a pénzügyi igazgatóság intézkedett a lakások lezárásáról, azokból az értékes holmik nagy része már eltűnt. Például abban a házban, ahol én élek, lakik Mángyik Nándor hentes édesanyja. A zsidók tömöritésekor, Mángyik naponta legalább tízszer tért haza anyja lakására és mindig rengeteg holmit hozott. A holmik egy része dr. Rosta állatorvostól származott (cca. 10 öltöny). Mángyik hentesmester a zsidók távozása után rövidesen házhelyet vásárolt és nagyobb arányú disznóhízlalásba kezdett. Ugyancsak a házban lakó Söprű Gyuláné Ernő nevű fia, a házban lakó Ehrenfeld féle lakást foglalta el minden ingóságával, és berendezésével együtt, bármiféle hatósági kiutalás, vagy beleegyezés nélkül. A bombatámadások következtében gyermekeimmel együtt a Győr közelében lévő Écs községbe mentem és felváltva tartózkodtam győri és écsi lakásomban. A budapesti deportálások megindulásakor 1944. november elején, a gyalog tovább menni nem tudó lemaradtakból, és a betegekből, továbbá a Győr környékén elfogott szökött munkaszolgálatosokból tábort alakítottak a barakk területén és épületeiben. December elején értesültem arról, hogy a táborban zsidók vannak. Akik főleg élelmezés terén szükséget szenvednek. Kellerné /Kalisch és Keller/ üzent, hogy segítsem őt élelmiszerekkel. Ez időtől kezdve rendszeresen vásároltam Écsen és Győrött élelmiszereket és azokat pénzért a barakkokban lévő és szükségét szenvedő zsidók részére bejuttattam. A barakkokban december hóban cca. 350 fő tartózkodott, akiknek nagy része férfi volt. A férfiak katonai kísérettel rendszeresen naponként munkába jártak, és főleg a Selyemgyárba, a Vágóhidra, az állomásra, a német ruharaktárba és a közkórházba. Ez utóbbi volt a legjobb munkahely. A barakkokban, ez időben még nem főztek ez ott tartózkodók részére, illetve a bent tartózkodó, főleg munkaszolgálatosok által vásárolt nyersanyagot főzték csak meg. A barakkban tartózkodók kénytelenek voltak értékeiket és ingóságaikat pénzzé tenni, hogy élelmezésükről gondoskodhassanak A tábor parancsnoka Hoffer Károly főtörzsőrmester volt, jelenleg is magyaróvári lakos, aki az élelmiszer bevásárlásokat is intézte. Nevezett megbízottja a táborban Jelinek Emil, győri munkaszolgálatos. Volt, aki a rábízott jogkörrel visszaélve, bajtársiatlanul és aljas módon viselkedett és mindenben hű kiszolgálója volt a feletteseinek. A táborban egyébként az élelmiszer hiánya miatt elkeseredés volt. A Győrött tartózkodó munkaszolgálatosok saját élelmükről mondtak le és hordták ki rendszeresen a táborba többnyire saját adagjaikat. Így segítettek az éhezőkön. Egy alkalommal az élelmet vivők közül a nyilasok egy munkaszolgálatost, a győri Gestetner fiút agyonlőttek.

A nyilas éra idején Hoffer Károly törzsőrmester naponként 10-20 zsidót szolgáltatott ki jegy kíséretében a nyilasoknak. Ők a kiszolgáltatottak legnagyobb részét kivégezték. Mint utólag értesültem nevezettnek módjában lett volna ezen kiszolgáltatásokat megtagadni. Március elején Hoffert leváltották és utóda Fácán őrmester lett. A tábor 72 főre lecsökkent lakóit ekkor elszállították, nagy részük orvos és kórházi személyzetből állt, Szombathely közelében, a német határon csak a férfiakat vették át, és 13 fő, nők és gyermekek visszajöttek. Győrbe érkezésünkkor a munkaelosztónál jelentkeztünk ahol Novák pusztára irányítottak bennünket mezőgazdasági munkára és itt ért utol bennünket az oroszok felszabadítása

69. Forrás: internet

Fürst Gyula

Győr, Ifjúság körút 77.

Győrben született 1917. október 24-én, a főreálgimnáziumban érettségizett. A háború alatt behívták munkaszolgálatra. Vasútépítő egységnél szolgált. Egy alkalommal könnyebben megsérült, ezért deportálták. Németországi koncentrációs táborba, Dachauba vitték. Mindenáron szeretett volna hazajönni, ezért a legnehezebb és legszörnyűbb munkát is elvállalta. Baráti összejöveteleken gyakran elmesélte, hogy a krematóriumban dolgozott. De a részletekről nem szívesen beszélt.

A háború után tiszti iskolába járt, Várpalotán és az Alföldön szolgált, majd 1956-ban századosi rendfokozattal szerelt le. 1957-től a Lenszövő és Fonóipari Vállalatnál a nagyraktárban irodai munkát végzett. Ötvennyolc éves korában, 1975-ben lerokkantosították. Kétszer nősült. Első házasságából 1947–48 körül született Judit nevű leánya, aki jogi végzettséget szerzett. Abban az időben Budapesten lakott. Második házasságát 1953-ban Reindl Margittal kötötte, született 1925. szeptember 27., aki ápolónőként dolgozott. Ebből a házasságából fia született, Gyula, 1956. február 17-én, aki jelenleg hivatali tisztviselő. Második házasságában a keresztény vallást gyakorolták. 2002. október 25-én Győrben halt meg. A szigeti izraelita temetőben van eltemetve.

Ember Mária: Hajtűkanyar

Részlet egy emlékiratból:

...Hogy mily parányi véletlenek döntöttek emberek ezreinek életéről vagy haláláról, és hogy ez a boldogtalan élet mennyire egy hajszálon múlt, azt bizonyítja egy Győr városából indított szerelvény 3000 utasának sorsa. A vonatot kísérő SS-Unterscharführer, aki már számos transzportot vitt, a vonatot tévedésből keleti irányba irányította, mivel már így szokta meg. Csak a szlovák határnál derült, hogy ennek a vonatnak a száma nem volt rajta az Auschwitz felé továbbítandó transzportok listáján. Felhívták Eichmannt telefonon, s az úgy döntött, hogy ha a vonat olyan messzire eljutott, menjen csak tovább Auschwitzba. Számát kicserélték egy Debrecenből indított vonat számával, s ez utóbbi ment tehát Auschwitz helyett Strasshofba.

* * *

Ez a végzetes csere azzal járt, hogy a győri zsidó közösségnek minimálisra csökkent az esélye a túlélésre. Az Ausztriába hurcolt zsidók nem kaptak ugyan hotelszerű ellátást, de túlélési esélyük lényegesen nagyobb volt, mint a koncentrációs táborba kerülteknek. Több tanulmány és visszaemlékezés jelent meg az osztrák állapotokról. A náci németek emberhez méltatlan bánásmódjával nem azonosult az osztrák polgárok többsége. 2010. június 13-án a zsidó hitközség által szervezett emlékezésen részt vett Ausztriából, Christa és Huber Jakob, akik feldolgozták egy osztrák kisváros Mistelbach zsidómentési történetét. Ott, abban a kisvárosban mintegy ötven zsidó menekültnek és munkaszolgálatosnak segítettek az életben maradásban. Például a kisváros zeneiskolájának igazgatója, Oswald Kabalta saját testi épségét veszélyeztetve védelmezte és támogatta a munkaszolgálatos zsidókat. Ma utca őrzi a nevét, ott ahol a jócselekedetét véghezvitte.

Az első ausztriai kiszállítások következtében már 1944. június végén mintegy 15 000 magyar zsidó végzett kényszermunkát Bécsben és környékén. Az osztrák falvak lakói testközelből ismerhették meg a kiszolgáltatott emberek sorsát, ahol csak lehetőség nyílt rá segítettek. Titokban ruhákat és élelmiszert csempésztek a munkaszolgálatosok-

nak. Megfigyelték, hogy merre viszik őket munkára és az útba eső bokrok alá, vagy a törmelékek közé rejtették adományaikat. A háború után visszatértek nagyon emberséges bánásmódról számoltak be. Ilyen humánus cselekedetek Magyarországon is előfordultak. Sopron környékén a nyugati erődrendszer építésén dolgoztatott zsidók hasonló jócselekedetekkel találkoztak. Szita Szabolcs: Utak a pokolból, és zsidó munkatáborok a határ erődítésén.) De sajnos, több volt a durva megnyilvánulás, a kegyetlen bánásmód. Például: Gönyün fényképeztem a zsidó emlékművet a község temetőjében, amikor odajött egy helybeli úr, és elmesélte, hogy a Budapestről gyalogmenetben nyugat felé vándoroltatott zsidóknak az édesanyja kenyeret akart adni. A nyilas kísérők durván félrelökték, és azt mondták neki, hogy beteszik a transzportba, ha nem kotródik el a zsidók közeléből. A Győriek úgy próbáltak az „erőltetett meneten" segíteni, hogy az elhaladók közé ennivalót dobtak a magasabb házak ablakaiból.

A győri mártírok emlékére, részletek
A mű eredeti címe:
In Memory of the Martyrs of Győr (Hungary) 47°41' / 17°38'

A következő visszaemlékezések többszörös áttétel útján jutnak el a magyar olvasókhoz. Az eredeti írások héberül jelentek meg Hanna Spiegel szerkesztésében, és 1978-ban Haifában adták ki. Az angol fordítás előszavát Stephen Schmideg írta, a győri születésű Schmideg Béla István. Az angol fordítást Stephen Schmideg és Martin Goodman készítette. Schmideg Béla István engedélyezte, hogy az írások megjelenjenek ebben a könyvben. Angolból magyarra fordította dr. Schubert Miklós, aki ezt a nagy munkát önzetlenül és készségesen elvégezte. Hála és köszönetet mindazoknak, akik a következő emlékezéseket papírra vetették.

Az angol fordítás előszavát írta: Schmideg Béla István

Mikor először ránéztem a *Győri emlékezés* könyvére, ami az én születésem helyéről szól, tudtam, hogy az én héberem – amit az iskolában tanultam – nem lesz elég ahhoz, hogy a tartalmát teljesen megértsem. Ezért a tartalom titokzatosságban maradt, mindaddig, amíg az unokatestvérem, Marty Goodman (nincs neki semmi győri kapcsolata) önkéntesen el nem végezte a fordítást. Nagylelkűség volt tőle, hogy adta az idejét, ügyességét, és hozzáférhetővé tette a könyvet, az angol olvasók számára. Számtalan órát töltöttem én is a magyar nevek és kifejezések héber fordításával, hogy a jelentéseket érteni lehessen. Most már értem, hogy milyen nehéz munka volt mindezt angolra fordítani.

Külön köszönetemet fejezem ki Hanna Spiegelnek, a héber kiadás szerkesztőjének, aki sokat fáradozott azon, hogy megírja a győri események krónikáját és megengedte ennek a fordítását. Köszönöm a támogatást, amit Shlomo Shamirtól és Avigdor Bar-haitol kaptam, mind a ketten Győrből származnak, segítették a kutatást és a fordítást.

Ez a könyv röviden beszél a holokauszt előtti győri életről és a történésekről. A holokauszt előtt a győri zsidó közösség több mint 200 éven át viszonylagos békében élt. Ez ért tragikuson véget 1944 júniusában. A nácik be akarták fejezni a végső megoldást, annak ellenére, hogy nyugatról és északról küszöbön állt a vereségük. Győrött és környékén több mint 6000 zsidó élt, és legnagyobb részüket – két csoportban – Auschwitzba hurcolták. Csak az maradt életben, aki a német megszállás előtt elmene-

kült, vagy munkaszolgálatban volt. Auschwitzban a többséget közvetlenül a gázkamrába vitték, és valószínűleg kevesebb, mint egyezer győri zsidó élte túl a háborút. Ma a győri hitközség csak árnyék a fényes múlt mellett. Alig százan vannak, de a zsinagógában rendszeresen tartanak imaórákat, rendben tartják a temetőt, és minden évben megemlékeznek a mártírokról.

Hála annak a hét személynek, aki ehhez a könyvhöz emlékeivel hozzájárult, egy kicsivel jobban megértjük Győr háború előtti életét. De még akkor is marad több mint hatezer el nem mondott történet. A kis csecsemőtől, aki a vonaton született és csak egy pár napig élt, az idősekig – akik, lehet hogy jó életet éltek –, de ők is tragikuson meghaltak. Volt a túlélők között, aki legyőzte a balsorsot, új életet kezdett Győrött, vagy messze külföldön. Gyorsan szalad az idő, ők a történetüket elmondták, de ha van olyan ember valahol, aki leírta saját életéről az eseményeket, vagy le szeretné írni, nagyon szeretnénk hallani róla.

Ha szeretnél többet tudni a Győri Zsidó Hitközségről, ezeket a kiadásokat ajánljuk: Kemény József: Vázlatok a győri zsidóság történetéből, 1930. Domán István: A Győri Izraelita Hitközség története 1930–1947. 1979. Lónyai Sándor: A Numerus Clausustól Auschwitzig. 2004. Quittner Éva: Az emlékezés kavicsai, 1996.

Most lesz a hatvanadik évfordulója a Győri Zsidó Hitközség lerombolásának. Dedikálom, és a fordítást az ő emlékükre készítettem, azt remélem, hogy sohasem felejtjük el őket. Stephen Schmideg, Melbourne, Ausztrália 2004. június

Bevezetés, írta: Hanna Spiegel, fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

Bemutatjuk ezt az egyszerű könyvecskét, ahová betettük az emlékiratokat és jegyzeteket a győri szent közösségről. A Győrből származó felnőtt olvasóknak és az ő gyerekeiknek, akik Izraelben születtek, azért, hogy nem felejtettük el az elődöket, akik a holokausztban meghaltak. Ezt a könyvecskét nem szakmai írók készítették. Ez nemcsak a közösség helyzetével foglalkozik, ez egy igazi kifejezése a fájdalomnak és a szenvedésnek, amit a közösség maradéka szívében hordozott 25 éven keresztül. Akkor kitört ez a fájdalom, és megjelent ezekben az írásokban. Lehet, hogy az, ami a sorok között rejlik, sokkal több, mint ami olvasható.

Reméljük, hogy a fiatal olvasók a mi generációnk életéből tanulnak ebből a könyvecskéből és a közösségi életről. Ami olyan volt, mint másoknak, akik túlélték a zsidó közösségek éveken át tartó számkivetését, és megőrizték a zsidó jellegzetességet a jó időszakokban, és bátran összeálltak testileg és lelkileg, mikor szükséges volt harcolni egy kegyetlen ellenség ellen, az életért.

Mi, az „ATZMAUT" (Függetlenség) elemi iskola tanítványai, ezennel komolyan kinyilatkoztatjuk, hogy a mi iskolánk felajánlja magát ehhez a szent munkához. Az 5735. héber évben, a tevetnek nevezett hónapban, a tízedik napon. Célunk a győri zsidó közösség emlékeit megörökíteni mindörökre. Emlékezetben tartani azt, amit a szeges csizmás nácik és az ő kollaboránsaik elpusztítottak a holokausztta l. Tanuljunk a közösségi életről, a zsinagógákról, az ifjúsági mozgalmakról és társaságokról, a közös intézményekről, a kultúráról, a vallásos tanításról, mindenről, amit elkövettek egy rossz összeesküvés keretén belül Izrael népe ellen. Mi, az iskola tanítványai, eskút teszünk: *„mindenre emlékezni, semmit sem felejteni".*

(Spiegel Hanna született Koralek Lívia, 1935-ben kezdte tanulmányait az Állami Tanítónőképző Intézetben. Abban az évben ő volt az osztályban az egyedüli zsidó lány. Már az első évben nagyon jó tanuló, mindössze három kettese volt a többi csupa egyes. A második évben a három osztályelső között volt, csak rajzból volt kettese a többi mind egyes. A harmadik évben gazdaságtanon és rajzon kívül csak egyesei voltak. 1940-ben

jeles rendű oklevéllel végzett, a rajzon kívül minden osztályzata egyes lett. Teljesítményét külön emeli, hogy az akkor végzett 32 hallgató közül öten kaptak jeles, tizenheten jó, nyolcan elégséges és ketten elégtelen végbizonyítványt.)

A győri közösség forrásai

Írta: Eliyahu Fleischman, fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

Győr várost (korábban Arrabona) a kelták alapították. Lakói kereskedők voltak, azért a római kereskedők is oda mentek, nyomaik ma is láthatóak a városban, az első évszázad előtti időkből. A római hadsereg az északi dunai részt legyőzte, amit Pannoniának hívtak, várakat és utakat építettek. Azután messzebb is mentek és útjuk során több helységet legyőztek. Az egyik út Arrabonán át vezetett. Győr nevet kapta a város a régi hadsereg parancsnokától, Árpádtól. A törökök kivonulása után német zsoldosok érkeztek. Ők új nevet adtak a városnak, a Rába folyó után úgy hívták, hogy Raab. A hivatalos nyelv, a német volt használatos a 19. század közepéig. A négy folyó városának is hívták, mert négy folyó határolta, Duna, Rábca, Rába és Marcal. Akkor is élt néhány zsidó a városban. Mátyás korában több zsidó jött, de az ő halála után kitették a zsidókat, akkor Sopronba költöztek. A 18. század végén 30 zsidó család Győr–Szigetbe költözött. Engedelmet kaptak egy zsinagóga építésére. Ezért díjat fizettek a tulajdonosnak. A zsidók a 19. század előtt nem költözhettek be a győri belvárosba.

1791-ben alapították az első zsidó hitközséget Győr–Szigetben. 1795-ben építették az első templomot, de az első rabbi csak 1803 és 1818 között szolgált. Lassan más intézményeket is alapítottak. 1840-ben a rabbik jogot kaptak eljegyzéseket és esküvőket végezni. A pozsonyi kongresszuson a zsidók engedélyt kaptak arra, hogy városokban lakjanak. Ennek az előnyét hamar megszerették, mert a városi élet könnyebb volt. Néhány év múlva még egy hitközséget akartak létesíteni Győr városában, de a kormány erre nem adott engedélyt. Csak 1851-ben sikerült az Egyesült Győr és Győr–Sziget Hitközséget megalapítani. Ma is ez egzisztál. A zsidók civil jogokat kaptak és kezdtek a nyilvános életben, a kereskedelem kifejlesztésében, különösen a gabona kivitelében részt venni. A gabonakereskedelem jelentős mértékben hozzájárult a nemzet felemelkedéséhez. Győrből a Dunán küldték az ipari terméket kelet felé és a mezőgazdasági termékeket nyugat felé. Így létrehoztak egy szállítási céget. Azután részt vettek a gyárak fejlesztésében, és Győr lett az ország második legnagyobb gyárvárosa.

Deák Ferenc országházi indítványa szerint 1867-ben a zsidó hit hivatalos elismerést kapott. A győri zsidók, Kőnig Károlyt választottak képviselőnek az Országházba. Igazában akkor vettek részt először egy választáson a zsidók. Ugyancsak engedélyt kaptak a zsidók több közösség alapítására. Alapítottak egy Chevra Kadishát (szent szövetséget), nemzeti iskolákat, és Jesivát (felsőbb zsidó tudományos akadémia). A hitközség két részre volt felosztva, ortodox és neológ, de szorosan együttműködtek. A 20. század kezdetén megnagyobbították a szigeti zsinagógát. Kezdetben a rabbi németül tartotta a szentbeszédet. Magyar nyelven Leib (Lőw) Lipót rabbi tartotta az első szentbeszédet, aki előtte pápai rabbi volt. A zsidó közösség egy nagyobb templomot akart építeni Győrött. Kaptak is ehhez a kormánytól egy darab földet. Ezek után a zsidók jogok kértek a hatóságoktól arra, hogy maradjon a zsinagóga a rabbik és a kántorok vezetősége alatt. A zsidóknak legyen lehetősége megtartani a Tóra parancsolatait. Sajnálkozva mondjuk, hogy az elődeink gondja hiábavaló volt, mert az ő leszármazottai nem tudtak a barbárságnak ellenállni.

1868. november 9-én tették le az új zsinagóga sarokpilléreit. Az épületet három emelettel és 789 üléssel tervezték. Gyorsan ment az építkezés, és egy év után kinyitották a templomot. Minden zsidó intézmény adott hozzá pénzt. A felavatás 1870. szeptember 15-én történt. Kormányhivatalnokok és közismert személyiségek voltak jelen a felavatáson. Az ünnepség a közösség történetének a felolvasásával kezdődött, héberül. A felolvasás után egy nagy kő alá eltemették a feliratszalagot. A közösség egy része be akart hozni egy orgonát a zsinagógába. Ez akkor forradalmi gondolat volt. Az ortodoxok közül sokan ellenálltak, és az orgona bemutatását elhalasztották. Az orgona beépítése elleni tiltakozásul néhány községi szervezet vezetésével megalapították az ortodox hitközséget. Ez a különválás feszültséget keltett a győri zsidók között.

1871-ben a közösség jogot kapott arra, hogy esküvőket tartson. Építettek egy második templomot, egy chederrel. A főrabbi Snyder Ya'akov fia volt, aki Hollandiából származott. 1925-ben 5000-en voltak a zsidó közösség tagjai. Azt gondolták, hogy jó lenne a főzsinagógát megnagyobbítani egy új épülettel. A közösségi szervezetben különböző társadalmi intézmények voltak, Chevra Kadisha Társaság, egy szervezet a gyászolók fájdalmát enyhíteni. Az asszonyok és leányok jelentős részt vállaltak a társadalmi munkában. A város vezetőinek segítségével, Schreiber Ignác vezetésével építettek egy idősotthont, és mellé egy kis kórházat. A központi zsidó közösséghez tartoztak a környék zsidói, így összesen mintegy 6000 személy alkotta a két hitközséget. A hitközség alapításától kezdve ők voltak a rabbik: Abraham Schick 1803–1830, Freyer Salamon Jakab 1839–1860, dr. Salamon Ranschburg 1855–1887, dr. Fischer Gyula 1887–1898, dr. Schwarz Mór 1898–1934, dr. Roth Emil 1935–1944

A győri zsidók élete csendes és kényelmes volt a holokauszt kezdete előtt. A holokauszt 1938-ben kezdődött Magyarországon, amikor az akkori miniszterelnök kijelentette Győrött, hogy zsidótörvényeket fognak készíteni, ami a civil jogot korlátozza. Ez később gettóba kényszerítette a zsidókat. Új intézkedéseket hoztak, és zsidótörvényeket, nem volt szabad kereskedelemmel vagy iparral foglalkozni. A zsidók ellen törvény jött törvény után, egészen 1944. március 19-ig. Mikor a németek legyőzték/megszállták Magyarországot és minden hatalmat átvettek, a zsidókat arra kényszerítették, hogy sárga csillagot tegyenek fel a ruhájukra. Néhány zsidót kineveztek a Zsidó Tanács tagjának, ők voltak felelősek azért, hogy a zsidók a zsidótörvényeket betartsák. A gettóba költözés után a magyar hatóságok elvették a zsidóktól az otthonaikat, a boltokat és minden tulajdonukat. A gettó Győr–Szigetben volt, pontoson ott, ahol a zsidó élet kezdődött évszázadokkal korábban. Onnan vitték el a zsidókat az auschwitzi gázkamrákba, és 230 évvel később ott ért véget a győri zsidó élet, ahol elkezdődött.

A cionizmus előfutárai Győrött

Írta: Ezra Grosz (áldott emlékezetű), kivonat az ő emlékirataiból
Fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

Mostanáig

Eddig csak a győri ortodoxokról beszéltem, akik kisebbségben voltak a győri zsidók között, és a neológokkal minimális, vagy semmi kapcsolatuk nem volt. A neológ vagy progresszív zsidók (úgy hívták saját magukat) szombaton a saját zsinagógájukban tartózkodtak, és a boltokat nyitva tartották. Legnagyobb részük a belvárosban vagy Újvárosban lakott. Velük ellentétben az ortodoxok a saját negyedükben, Szigetben laktak. Ők a gyerekeiket arra tanították, hogy ezt a verset elmondják: *„Utálván utáld azokat"*, mikor elmentek egy templom mellett. Miért lenne másképpen, amikor a neológ zsinagógában

orgonazenével imádkoztak és Schmiedelné verseivel? (Tényleg, egy ortodox férfi sohasem lépett be egy neológ zsinagógába!)

Én csak megemlítettem a zsinagógát. Most kezdek beszélni az autonóm zsidó általános iskoláról, amit az ortodox közösség tartott fenn, ahol én is tanultam, és négy évet végeztem. Meg kell mondani, hogy a győri zsidók a magyar lexikonban az ortodox vezetőkről és intézményekről nagyon keveset beszéltek, bár hitélet szempontjából az ortodox zsidó élet erősebb volt, mint a neológok között, akik sokkal többen voltak. Az a lényeg, hogy 1908-ben az első osztályba voltam beíratva, az első tanítóm Rózsa néni volt. Az ő oktatási módszere az volt, hogy mindegyik betűt egy kis kellemes mesével tanította meg.

Negyedik osztályban Salczer Oszkár volt a tanítónk. Őt a családom nagyon nagyra tartotta, és mintának állította nekem. Ő ortodox győri családból származott, világi nevelést és jogi képzést kapott, de egy hagyományokat betartó zsidó ember maradt. Abban az időben Győrött nem volt hozzá hasonló férfi. Volt két nagybátyám, akik külföldön laktak, hogy magasabb műveltséget kapjanak, az egyik filozófiát tanult a berni egyetemen Svájcban, a másik Kölnben járt tanári főiskolára, ennek ellenére mind a ketten megmaradtak a hagyományos zsidó életben. Otthonunk a nevelés eszménye volt, tóra modorral. Úgy, mint a német zsidók mondják: *Élj a tóra szerint, szerezz egy teljes műveltséget, és képzést, válassz egy foglalkozást.* Ennek szellemében az édesanyám azt mondta: *fiam, ne foglalkozz orvosi, ügyvédi vagy mérnöki munkával, mert akkor te nem maradsz zsidó. Inkább általános iskolai tanítással, mint Salczer Oszkár. Akkor boldog és büszke leszel.*

A rabbi vallásos filozófiája és Salczer Oszkár világnézete is teljesen askenázi és haszidizmusellenes volt. A testi lengés vagy valamilyen más mozgás az imádság alatt ismeretlen volt számunkra. Nem létezett a „Jahrzeit" (egy szeretett személy halálának az évfordulója), de minden évben összejöttek három hétig, megemlékeztek Jeruzsálem megszállásáról, amikor a második templom elégett, és akkor a mindennapi imádságot éjfélkor tartották Jeruzsálem lerombolására emlékezve.

Az általános iskola befejezés után, azért mert nem tudtam folytatni a tanulást az én családi eszményem szerint, nem volt más választásom, mint beiratkozni az ortodox iskolába ugyanúgy, mint a barátaim. Kelet-Európában ennek az iskolának cheder, vagy Tálmúd Tórá (tóraiskola) volt a neve. Padokon ültünk egy hosszú asztal körül, reggel és délután a gemaratot (a rabbik vitatkozása Babilonban kb. 1600-1800 évvel ezelőtt) tanultuk Efroyim rabbitól. A rabbi szakálla különösen hosszú volt, annyira hogy csak a kabátja és a botja volt hosszabb. Német nyelven tanultunk, de az órák közti szünetben magyarul beszéltünk, a legkiválóbb diák is, a Snyder Zankel rabbi fia, aki később Kiskőrösön lett rabbi, és most Bázelben szolgál.

Kellemetlen volt a tanulás az ortodox iskolában. Egyrészt a tanítás képessége hiányzott a rabbiból (nagyon ritkán adott buzdítást vagy jutalmat, sok volt a büntetés és ostorozás), másrészt a diákok között alacsony volt a tanulmányi színvonal. Próbáltuk (különösen Grunzweig Eli) a tanárt elbolondítani. Egyszer kimentünk a szünetben egy kukoricaföldre, megszárítottuk a selyemszálat, papírba tettük cigarettaként, és a teremben dohányozni kezdtünk. Hálás vagyok ezért az incidensért, mert azután sohasem tettem a számba cigit. Akkor 10 vagy 11 éves voltam. Nem volt csengő, csak kiabáltak a szünet végén: *Gyere.*

Az édesanyám és főként a testvérem, Hanna (később beszélünk róla, amikor a győri cionista mozgalom alapításáról lesz szó), aki 8 évvel idősebb volt mint én, és amikor 18 évesen ő lett a családfő és a kenyérkereső (édesapám 1910-ben meghalt), biztosak voltak abban, hogy Győrött nem kapok olyan oktatást, ami nekik elfogadható volt. Az

ortodox cheder nem volt alkalmas, a kormány iskolája hiteltelen volt, mert a neológ gyerekek odajártak, a Benczés gimnáziumról nem is érdemes beszélni, oda nagyon ritkán ment zsidó gyerek. (De 1922-ben abban a gimnáziumban vizsgáztam.)

Ezért azután a nagynénémhez küldtek Pozsonyba, ahol egy nyilvános ortodox iskolába iratkoztam be. A szabadságot mindig otthon töltöttem, Győrött. Az októberi forradalom után a határok nyitva voltak. Sok kelet-európai zsidó ment a mi városunkon át Palesztina irányába. Ő közöttük volt egy fiatal férfi, akit marasztaltunk, héber oktatást adott, és mi álltuk a megélhetését. Ahhoz, hogy mindent biztosítani tudjunk, ami szükséges volt a számára, más családokat is felkerestünk, ahol oktatást végzett. Elutazása után egy másik tanár érkezett, aki Palesztinában a Herziliya főiskolát végezte. Tőle hallottunk először a modern héber költészetről és héber irodalomról.

Először az új vízióval voltak elfoglalva az idősebb diákok az állami középiskolában. Az volt a vita tárgya, hogy mi a zsidóság, vallás vagy nemzetiség. A véleménykülönbség eldöntését a magyar nyelvű héber költők antológiájában találtuk meg, amit Patai József fordított. Ezzel kapcsolatban jutott eszembe egy érdekes epizód, amit érdemes újra elmondani, a leggyakoribb vitakérdés az volt: ha nincs zsidó nemzetiség, akkor nincs héber költészet sem. Hogy mit válaszoltam? Olvastam nekik néhány Tschernichovsky verset Patai fordításából. *Fantázia* volt a címe: „Ez az este, sötét este, A sötét feneketlen mélység estéje, Egy növekvő hold és tiszta lámpák meg vannak terítve ...".

Az egyik vitapartner, Erdélyi Miklós nagyon imponált nekem, és először azt válaszolta, hogy: *Nem hiszem el hogy ez eredetileg egy héber vers, de ha igazi héber, akkor megtanulom a héber nyelvet.* Adtam neki egy kezdőknek szóló tankönyvet. Két nap után izgatottan jött vissza: *már megtanultam a héber abc-t.* Kinyitott egy imakönyvet, ami az asztalon volt, és elkezdte olvasni: *Ó, áldott Istenem* (úgy ahogy olvasta), inkább (ahogy csak mondani szabad) „ADONAY". Hogy tudom én ezt, kérdezte? Néhány évvel később kivándorolt Olaszországba. Ő szerkesztette az első héber-olasz, majd az első olasz-héber szótárt. Később írt egy könyvet azoknak az olaszoknak, akik héberül beszéltek, Erdély Nicola néven. Jelenleg egy Naan kibuc tagja, és hébert tanít felnőtteknek.

Mindenfelé kezdtek szervezkedni a cionista fiatalok. Érdeklődő csoportok alakultak, és a létszámuk folyton nőtt. A fiúk alakítottak egy „Herzl" csoportot, a leányok pedig egy „Yehuda Ha-Levi" csoportot. Próbáltak minden magyar nyelvű könyvet és kiadást megszerezni. Az anyagok olyanok voltak számukra, mint tanulságos és lélegzési források. Patai antológiája mellett a Macoy művészi fordításai és *Az öv,* amit Maneollo írt, mindkettő nagyon népszerű volt. A cionista fiatalak megszerezték a hatkötetes Zsidó nép történetét, szerkesztője Graetz, részletek Piros Ármintól, Lajos Frigyes A zsidók lelki alkata, Simon Lajos Hova vezet a zsidó út, Grotius A zsidó reneszánsz című könyveket. Ezek a korabeli írások a *Múlt és Jövő,* „Ha-Tikvah" és hasonló kiadványokban jelentek meg, és szolgáltak a tevékenységük forrásául. Szabályos heti találkozásokat tartottak, ahol mindig egy másik tag tartott előadást.

Az egyik legtehetségesebb csoport tagját, Juhász Lacit börtönbe zárták a Horthy korszakban, mert a sikertelen kommunista forradalom alatt a 11. osztályban egyik tanárát úgy nevezte, hogy: *piszkos reakciós.* A börtönévek után megszerezte a doktorátusát és gimnáziumi tanári bizonyítványát. Ahhoz, hogy tanári állást szerezzen, keresztény lett. Ő is meghalt a kényszermunka-táborban, egy fehér karszalaggal a kabátujján. A zsidók sárga karszalagot viseltek.

Ebben az időszakban azok a tagok, akik idősebbek voltak, mint én, erős szervezetet hoztak létre. Az ortodox fiatalok nagy része csatlakozott a munkához. Először a Mendelsohn családot kell megemlíteni: két leány és három fiú, Feri és Berta volt a legaktívabb. Néhányszor Révész Aranka otthonában találkoztak. Az ő édesapja, amikor a MÁV-nál

dolgozott, Palesztinába látogatott, és izraeli földön elfogadták őt, mint egy megtérő ember. Meg kell említenem a Krausz családot, akik az első bevándorlók voltak angol Palesztinába: két leány és két fiú. Persze sok ellensége volt a cionista szerveződésnek. A haladó cionista fiatalok legélesebb ellenfele a dicséretes rabbi, dr. Schwarz Mór volt. A középiskolás diákok tőle kapták a vallásoktatást. Egyetlen zsidó diák voltam a bencés gimnáziumban, de én is részt vettem az oktatásában, így volt alkalmam egy titkos cionista kampányt szervezni. De ez nem maradt titokban a rabbi előtt. Káros hatásom kiegyenlítésére ő a nevetség fegyverét használta. *Grósz,* mondta, *valamikor te leszel a nagykövet Palesztinában.* És tényleg, ez az olcsó fegyver könnyen elsült, az egész osztály nevetett a „sikeres viccen". De a dicséretes rabbi komolyon ki tudta fejteni a saját világnézetét. Amikor később egy ifjúsági küldöttség felkereste, hogy engedelmet kérjen a nyilvános terem használatára, egy Purim-ünnepségre, a kérést haragosan tagadta meg. A megtagadást így magyarázta: *Aki ismeri, a zsidó történelmet, tudja, hogy nálunk mindennap Purim van, mert a csoda állandóan a mi szemünk előtt történik. Akkor meg miért kell pontosan Adarat 14. napján megünnepelni?*

Az ifjúsági mozgalom, amit HaNa'ar HaLomed (A fiatalok, akik tanulnak) neveztek, 1919 tavaszán nagyon fontos buzdítást kapott Tomasov Bertalan látogatásától. Erdélyből jött Győrbe, majd innen Pozsonyba utazott tovább. Középiskolás diákokkal találkozott, akik sokan voltak, és ez a férfi a fiatal hallgatókat lángra lobbantotta. Az ő szavaiban sok gyakorlatias munka volt, amit a fiatalok megértettek, mint jó tanácsot. A Horthy-évek elején, mikor az antiszemitizmus kezdődött és rendeleteket, mint a numerus clausus és másokat hoztak ellenünk, a cionista mozgalom nagy ösztönzést kapott. Kezdtük az „Akcio Shekel-t" és megpróbáltuk több otthonban bemutatni a „kék dobozt" a Zsidó Nemzeti Pénzalapról (Karen Kayemet), és igyekeztünk gyakran kiüríteni a dobozokat.

(Ezra Grosz született Grósz Ernő, 1922-ben érettségizett a bencés gimnáziumban. A VI. és VII. tanulmányi évből fennmaradt évkönyvek alapján jó osztályzattal folytatta a középiskolai tanulmányait.)

A cionista mozgalom Győrött 1925–1942 között

Írta: Tovah Karders, fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

Gyermekkoromból emlékezem a kezdeti évekre. A cionista mozgalom, Ezra Grosz és barátja tevékenységével kezdődött. Győrött a négy folyó öt zónára osztja fel a várost. Ott, ahol a zsidó többség lakott, Győr-Szigetnek hívják, itt önkéntes gettó volt, a másik részektől elszigetelten. Körülbelül 95 százalékban itt laktak az ortodoxok és velük néhány neológ. A győri zsidó vallási közösség megalakítása óta ebben a negyedben volt az ortodox zsinagóga, a „Beit Midrash" (ahol a zsidó férfiak a tórát tanulmányozták), a vallásos és az elemi iskola, a „Mikveh" (fürdő), a vágóhíd, valamint a maceszpékség.

A zsinagógát egy udvaron építették 1795-ben, azért, hogy az utcáról ne legyen látható. A zsinagóga közel volt a folyóhoz (Kígyó utca). A Tashlich-ima időpontjában nem kellett messze menni a folyóhoz. (A „Tashlich" rituálé alkalmával – Ros Hásáná és Jom Kippúr között – kenyérmorzsákat dobtak a folyóba. Ez azt jelenti, hogy eldobják a bűneiket.) A zsidó közösség alapítása közelében van a negyed főutcája, a Híd utca. Azért nevezik így, mert a két városrészt elválasztó folyón egy híd volt, ami a negyedet elszigetelte a belvárostól. Ez az utca életet jelentett: mindenkinek a kenyérkeresetet, mindenki mástól függött. Itt voltak az élelmiszerboltok, a mészárosok, a pékség, szabók, ruha-, cipő- és könyvesboltok, és a többi. A negyed lakói itt minden szükséges dolgot megtaláltak.

A cionista mozgalom az ortodox negyedben fejlődött ki. Az első tagok középiskolás diákok voltak, akik az Ausztriából ideköltözött Grosz testvérektől tanulták a cionista elveket. Lelkes középiskolai diákcsoportot alapítottak, egy cserkészcsapatot, amit „Kadimának" (Előre!) neveztek. Negyvenen, ötvenen rendszeresen összejöttek az Akác utca valamelyik üres lakásában. A diákok szülei engedélyezték gyermekeiknek ezeket a találkozásokat, az én szent emlékezetű Dóri testvérem is a szüleink jóváhagyásával vehetett részt a rendezvényeken. Dóri egyik alapítója volt a csoportnak. Leányként nagyon érdekelte, hogy mi történik ezeken a titkos találkozókon. Izgatottan tervezték a Purim-bulit, a hanuka ünnepségeket, és a cionizmus profétájának emléknapját. A Grosz testvérek előfizettek a berlini „Deutsche Rundshau" hírlapra, amiből hetente értesültünk arról, hogy mit történik Izrael földjén. Történelmi előadások voltak Dubnow és Graetz zsidó történészek tanulmányaiból. Irodalmi előadásokat hallgattunk Bialik, Achad Ha'am, Tschernikovsky és Peretz zsidó költők műveiből. Ezekről a nevekről és tevékenységükről itt hallottunk először. A mozgalom Magyarországon a zsidó cserkészmozgalomhoz, a Kadimához tartozott. 1925-ben volt egy nemzetközi tábor Budapest környékén (Gödöllőn), a győri cserkészek a Dunán utaztak, hajóval.

A leányok ifjúsági mozgalma „Aviva" (Tavasz) nevet kapott, és nagyon erősen kapcsolódtak egymáshoz. A cionista tevékenységet Győrött nem látták szívesen. Mind a két közösség, az ortodox és a neológ, egyaránt ellenezte a cionista mozgalom megszervezését. A találkozókat ezért titkosan tartották. Az idősebb cionista tagok kioktatták és tanították a fiatalabbakat, rendben folyt a tevékenységük. 1929-ban volt egy különleges élményünk. A Zsidó Nemzeti Pénzalap filmjét láttuk Izrael földjéről. A legnagyobb győri filmszínházban tartott vetítés felrázta a zsidó közösséget a közömbösségből.

Az évek során a Histadrut Ha'Zionit (cionista szervezet) és a Zsidó Nemzeti Fund (JNF) is fiókokat hozott létre, később megalakult a „WIZO" (Cionista Asszonyok Nemzetközi Organizációja). Győrött a cionista tevékenység jelentős lökést kapott, amikor dr. Lamberger ügyvéd a feleségével a városba költözött kb. 1930-ban. Széles körű cionista történelmi ismerettel és tapasztalattal vezették a fiatalokat a tevékenységükben. Az 1920-as évek végén, Magyarországon a cionista mozgalom hivatalos elismerést kapott, és az 1930-as évek kezdetétől a helyi fiókok is jelentős támogatást kaptak. Budapestről fontos és elismert vezetők jöttek Győrbe, köztük volt dr. Patai József, ismert író és szerkesztő a havonta megjelenő „Múlt és Jövő" folyóirattól, dr. Nissan, a Histadrut Ha'Zionit elnöke és mások.

A mozgalom kiszélesedett, vele párhuzamosan erősödött a meghasonlás, mert a zsidó többség azt akarta megmutatni, hogy ők magyarok. Győr egy gyárváros volt, ahol a gyárak többségét zsidók alapították, például szeszgyár, gyufagyár, olajgyár, búzamalom, csokoládégyár, hajózás stb. A tulajdonosok a város társaságához akartak tartozni és nem a zsidóságukat kiemelni.

Korábban Győr nagy kereskedelmi város volt, mert félúton van Bécs és Budapest között. A bankok vezető testületének többsége zsidó volt. A város központjában, a fő utcán pompás, nagy üzletek álltak, mindnek zsidó volt a tulajdonosa. A város lakói az életszínvonalat magasra emelték. A zsidók aránya a szabad foglalkozásokban, például orvosok, mérnökök, ügyvédek stb., magas volt. Ez a zsidó felső réteg a neológ közösséghez tartozott. Győrött kb. 5000 neológ és kb. 1000 ortodox zsidó ember élt. A neológok szent emlékezetű rabbija, dr. Schwarz jelentős erőt fejtett ki a meghasonlás ellen. Ez egy forrás volt új támogatói számára.

A cionista tevékenység egy kis csoport munkája volt a közösségen belül. Nem rettentek vissza a bajoktól, lekötötte őket, hogy állandóan gyarapítsák a pénzalapokat. Mindent vállaltak Izrael földje érdekében, és hittek benne, hogy kitartó munkájukat siker

koronázza. Az 1930-as évek közepén találkozások kezdődtek más városok cionistáival, például Szombathely, Sopron, Pápa, Sárvár stb. Cionista kisebbség volt a zsidó közösségben, a városokban, de egy aktív kissebség. Estébe nyúló vitákat tartottak a meghasonlottakkal, és forrásul szolgáltak az új támogatóknak.

Minden környéken állt a „Galil feje" (a cionista szervezet vezetője). Külön ágazatban az élet együttesen hatásos és boldog volt. Barátságok, összeköttetések jöttek létre, és a találkozások néha házasságkötéshez vezettek. Évenként utaztak a küldöttek Budapestre, a nemzeti kongresszusra. Hitler felemelkedése 1933-ban nem zavarta a többség békéjét. Berlin messze volt, és üldözött zsidók nem jöttek Győrbe. De Ausztria megszállása 1938-ban mélységes rémületet okozott. Menekülők érkeztek, a rémületről beszéltek, de akkor is voltak olyanok, akik azt mondták, hogy ilyen dolgok nem lesznek Magyarországon. Az ifjúság körében néhányan másképpen vélekedtek. Sokan kivándoroltak – illegálisan – Palesztinába 1938–39-ben. Osztrák és cseh menekültek egyaránt. Ezek a fiatalok túlélték a holokausztot.

1935-ben egy fiatal férfit, a szent emlékezetű dr. Roth Emilt – aki két évig együtt tanult Abraham Kook rabbival (a legfőbb rabbi Palesztinában) – választották Győrben neológ rabbinak. Keményen dolgozott, heves cionista volt és lelkes terjesztője a héber nyelvnek. Nagyon boldogok voltunk. Az idő nekünk dolgozott. Dr. Roth rabbi kora reggeltől késő estig dolgozott, különösen a közösség fiataljaival foglakozott. Korosztályonként héber nyelvtanfolyamot szervezett, zsidó énekkart alapított (amely a neológ zsinagóga imádságain vett részt), és lefordította Izrael földjének a dalait. Az énekkar nemcsak Győrött, de más városokban is sikert aratott. Vetített képes előadásokat tartott Palesztina építkezéseiről, a péntek esti imádkozás alkalmával mindig tele volt a neológ templom. Egész héten úgy tartotta az előadásait, mintha az imádkozás a közös éneklés része volna. Megkívánta az elemi iskolai tanítóktól, hogy tanuljanak héberül, így azután ők is tudtak héber nyelvet tanítani. Dr. Roth rabbi a cionista eszmék terjesztése terén komoly eredményeket ért el, és nem engedte, hogy a meghasonultak beavatkozzanak. Sajnos a sors másképpen akarta.

1938-ban, amikor hivatalosan Győrött volt a magyar miniszterelnök Darányi Kálmán, a szent emlékezetű dr. Kallós (a zsidó közösség vezetője), akit hivatalosan „kormányfőtanácsosnak" tituláltak, az emelvényen kapott helyet a többi magas beosztású személy társaságában. A miniszterelnök előadásában elhangzott, hogy a zsidókat korlátozni kell. A kormány úgy döntött, hogy a zsidók százalékarányát a szabad foglalkozásokban és más szakterületen is törvénnyel korlátozza. Ez az előadás nagy lökést adott dr. Kallósnak, aki ezután lelkes cionista lett, és támogatta dr. Roth rabbi tevékenységét. Azután már nem volt akadálya a cionista mozgalomnak, de a zsidók napjai meg voltak számlálva. A férfiak munkaszolgálatra való besorozásával kezdődött. A környező államok mind náci megszállás alatt álltak. A menekülés lehetőségétől el voltunk zárva. Én 1945-ben vándoroltam be Izraelbe, és akkor ismertem meg teljes mélységében a borzalmas tragédiát. Az én drága családom, akik életüket a cionista látomásra építették, a győri áldozatokkal együtt mind elpusztult a német pokolban. Hatalmas fájdalmamban keserű tapasztalat volt a palesztinai bevándorláskor észrevenni azt, hogy egy élet álmát ilyen rettenetes áron tudtam végrehajtani. Édesanyám, testvéreim, az ő kicsi gyerekeik, akik héber dalokat énekeltek akkor is, amikor elpusztították őket. Amikor Izrael földjére érkeztem, valaki Győrből, aki elérte Amerikát, írt nekem, hogy: Az volt a sorsod, hogy Izraelben lakjál, mert győri álmaidban is ott voltál Izraelben.

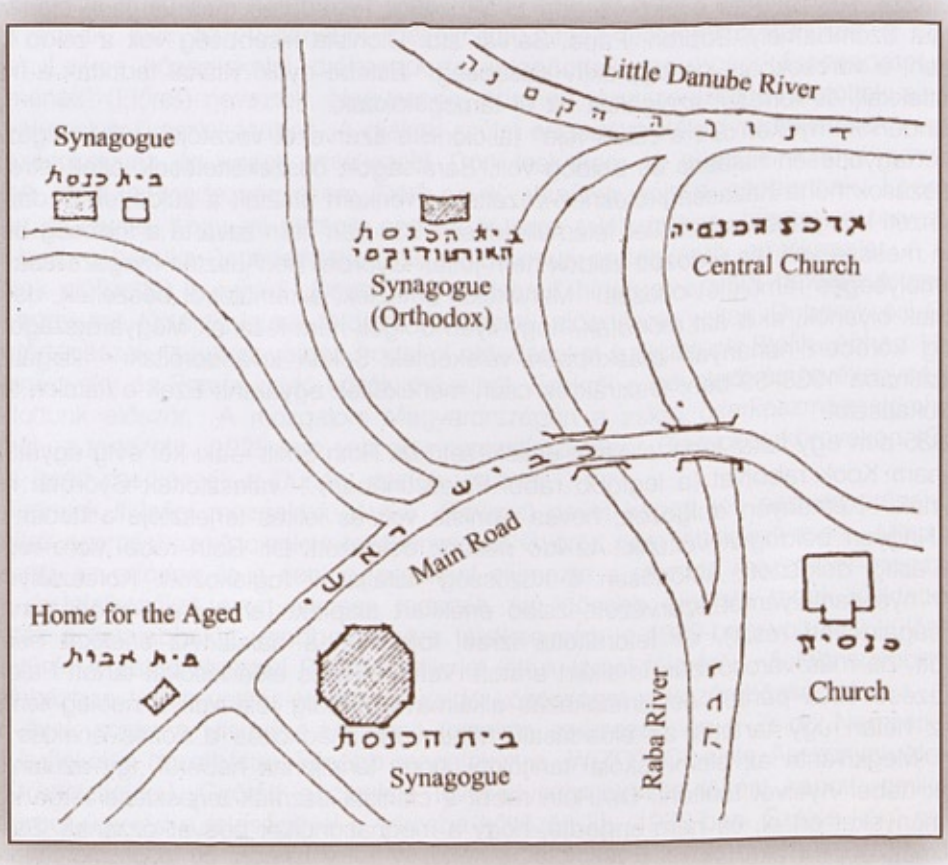

A város térképe a zsinagógákról és a folyókról

Egy zsidó leány élete

(Gyermekévektől, az egyetemig)

Írta: dr. Steiner Ilona, fordította: Martin Goodman után, dr. Schubert Miklós

Most a győri emlékeimről mesélek. A város Budapest és Bécs között félúton található a térképen. Amiről beszélek, annak szemtanúja voltam. A gyermekkori eseményeket kétségtelenül utólagosan felnagyítjuk vagy csökkentjük. Nem akarok általánosságokról beszélni, csak azt akarom elmondani, hogy mi történt velem a gyermekkorban.

Olyan családba születtem, ahol kevés volt az anyagi lehetőség, de sok volt a gyerek. Hagyományos volt az otthonunk, és fontos volt a Mitzvok (613. parancsolat a Tórában). A házban szerények voltak az életkörülmények, kevésből kellett sokat csinálni, a szüleinknek az élet állandó, nehéz harc volt. Egész életemben fontos volt számomra a tudásszomj, és kitartás a tanulásban. Sokat tanultam a testvéreimtől.

Óvoda: A gazdag családok gyermekeit a belvárosi privát óvodákba vitték. Az én sorsom nem ez volt. Az óvodában már az első napokban éreztem a diszkriminációt a szomszéd gyerekek részéről, mert zsidó leány voltam. Egy katolikus munkásnegyedben laktunk. Az óvodát apácák vezették. Ők kicserélték a szendvicseimet – amit hoztam a kis

táskámban – száraz, fekete kenyérre. Szent emlékezetű szüleim nagyon meglepődtek és izgatottak lettek, amikor a keresztény imákból idéztem verseket. Ezért gyorsan kivettek onnan. Vágyakozással vártam az ortodox elemi iskola elkezdését. Az egy kis iskola volt, négy osztállyal a zsinagóga udvarán. Olvasni, írni, számolni tanultunk, ahogy az akkor szokásos volt. A vallás tanulása központi téma volt a tantervben: az imakönyvben olvasni és a tartalmát ismerni kellett. Szombat délután a leányok összejöttek a "Rashi" (egy hagyományos, vallásos írási stílus) kéziratot tanulmányozni és olvasni.

Számomra boldogtalanul telt az elemi iskola négy éve. Tankönyveim témája száraz volt, és távol állt a mindennapi élettől. Az iskola falai dísztelenek voltak, soha nem láttunk egy virágot vagy valami mást, ami élt volna. Bezzeg a tanár bambuszvesszeje ismerős volt, amit gyakran használt ujjbegyünkön, amikor hibásan válaszoltunk egy számtani feladatra, vagy nem figyeltünk eléggé a leckére. Boldogok voltunk, amikor leesett a hó, a kis dombon szánkóztunk, ami az iskola közelében emelkedett. Nagyon szerettünk szánkózni, és a befagyott folyón csúszni a rozsdás korcsolyákkal.

Négy év tanulás után befejeztem az elemi iskolát, és a belvárosi – luxus – állami leánygimnáziumban folytattam a tanulást. A szívemben kétségek és félelem volt, hogy a felvételi vizsgán és a magas gimnáziumi színvonalnak megfelelek-e. Rögtön az első napon észrevettem, hogy sok zsidó leány között vagyok. Nagyon féltékeny voltam, mert ők sokkal többet tanultak a neológ zsidó iskolában, ahonnan jöttek, mint én. Sokat hallottam a neológ zsidó iskoláról egy barátomtól. A neológ főzsinagóga oldalszárnyában a fiúk és a leányok külön tanultak. A négy fiúosztály a jobb szárnyban volt, a leányoké a bal oldalon. Az összes tanító magas képzettséggel bírt.

Nem volt könnyű a gimnáziumi élethez hozzászokni. Nehéz elképzelni, hogy milyen messze volt az otthonom az iskolától. Ráadásul nem volt tömegközlekedés, busz vagy villamos. Gyalog mentem, hidegben és akkor is, amikor esett a hó vagy az eső. Az iskola felé egy hídon kellett átmenni (a város négy folyóval van körülvéve, a negyed, ahol laktunk, Szigetnek volt nevezve), és majdnem belefújt az erős szél a vizbe, mert az elfagyott karom alatt vittem a rajzlapjaimat. Csak a szijjal összekötött sok könyv (minden tantárgynak három könyve volt) tartott a földön. Szaladnom kellett egész úton, mert nem tudtam pontosan, mennyi az idő. A szüleim nem adtak nekem karórát, a templomtornyok órái pedig különböző időket mutattak. Sokszor túl korán érkeztem, és vártam a lépcsőn a bezárt kapu előtt. Máskor elkéstem, és nagy zavarban álltam a mérges osztályfőnököm előtt. Remegve és nehéz, fájó szívvel vártam első értesítőmet a gimnáziumban. A szüleim ki tudják-e fizetni a magas tandíjat? Esetleg meg kell szakítani a tanulmányaimat? Nagy boldogságomra, osztályfőnököm még a bizonyítvány kiosztása előtt tájékoztatott arról, hogy mentesülök a tandíjfizetés alól a következő 8 évben. Indok: a jó magaviseletem, a család anyagi helyzete és a jó tanulmányi eredményem.

A jó eredményért 1922-ben csökkentett tandíjat kellett fizetnem. Élveztem a tanulást és a vegyes oktatást. A tanárok többsége, még a zsidóellenesek is, nagyra becsültek, és szimpátiával kezelték nagy akaraterőmet és szorgalmamat a tanulásban. Kivéve a matematika és fizikatanárt, aki gyakran sértő volt, és amikor kihivott a táblához, a Sáron liliomja gúnyos nevet használta (Énekek Éneke 2:1, Rózsa vagyok Sáron mezején, és liliom a völgyben). Ő különösen haragodott rám, mert a szombati írás alól hivatalos engedélyt kaptam, csak vasárnap szabadultunk a tanulástól.

Szombat délutánonként mi, zsidó leányok összejöttünk, és három órakor a zsinagógába mentünk a délutáni imaórára. Képzeld el azt a sietséget, és a szombati pihenést. Délután kettőkor fejeztük be a tanulást, és nem volt időm a szombati ebéd ízeit megkóstolni. A diákok összejöttek a zsinagógában, fiúk és leányok, akik felső osztályokban tanultak, közép- és kereskedelmi iskolás fiúk és a szakmai iskolás leányok. Az imák után

felhívták a fiúkat a Tórához a heti részt olvasni. Azután dr. Schwarz rabbi tartotta a szentbeszédet, tartalom és érzés nélkül. Ugyanez a rabbi, dr. Schwarz szigorú volt velem az első gimnáziumi napjaimban. Mikor a gimnáziumot látogatta, az év végi ünnepségen nevetségessé tett engem, mert askenázi zsidóként mondtam azt az imát, amit tanultam, és ahogy megszoktam az ortodox elemi iskolában. Próbáltam szefárd zsidónak tettetni magamat, hogy ne beszéljek másképpen, mint az iskolatársaim. Gimnáziumi éveim alatt minden vallás képviselői (katolikus, protestáns, zsidó) tartottak vallásos oktatást. Mi, zsidó leányok külön tanultuk a vallást. Mit tanultunk? Kevés, zsidó történelmet, imafordítást a Siddurból (zsidó imakönyv), tájékozódást az imakönyvben, alapvető összefoglalásokat az Ószövetségről, a törvényekről, hagyományokról és az ünnepekről.

Purim – szép alkalom örülni, viccelődni, felöltözni díszes ruhába. "Mikor Adar érkezik örömmel kell a gyakorlatokban részt venni." (babilóniai Talmud, Ta'anit, ivrétű 29,a.) Az Adar napjai közeledtek, de a gimnáziumban a szokásos munkanapok voltak, az ünnepnek nyoma vagy említése nélkül. A vallástanár nem tartott kis előadást Ahasvéros királyról és Eszter királynéról. Mi, ortodox leányok összehívtuk a barátainkat, és titokban tartottunk egy előadást, és egy Purim-játékot amit "Purim Spiel-nek" hívtunk. A szereplők persze mind leányok voltak. Az ortodox asszonyok szervezete nagy odaadással készült az előadásra. Klára néni buzgó vezetésével az összes jegyet eladtuk. A pénzt, amit a jegyekért kaptunk odaadtuk, hogy a szegényeknek ünnepi ajándékot vegyenek. A mi otthonunk egy kis szinház lett. Egyik sarokban a szent emlékezetű testvérem, aki Ahasvéros királyt játszotta, a Vasti királynéval dühösen kiabált. A másik sarokban a másik testvérem fekete kaftánba öltözött. Az arcára hosszú hajat ragasztott, mint az ortodox férfiak, hogy lelógjon az oldalszakálla, és nagy átéléssel énekelte jiddisül a népszerű dalt: *kis szoba, keskeny és meleg.* Ti mind ismeritek ezt a dalt héber nyelven. Nekem vegyes szerepem volt, táncoltam is. Emlékszem a fellépésem végén ott álltam a szinpadon, és dobáltak rám cukrot, virágot, csokit. Nagyon örültem a viharos tapsnak, ez egy feledhetetlen előadás volt. Amikor 13 évesek lettünk a leányok pompás Bát Micvát készítettek (akkor lett a fiatal zsidó egy felnőtt hitközség tagja) a neológ zsinagógában. Emlékszem a leányok ünnepélyes megjelenésére, selyemruhában, félkörben a szent láda elé álltak, és kinyilvánították a zsidó valláshoz való hűségüket. Később néhányan keresztények lettek, elidegenedtek a vallástól és meghasonlottak.

A koncentrációs táborban a vallástanár, aki generációkat tanított, belátta tévedését, halálos hibának tartotta, hogy nem tanította a fiatalokat a zsidóság alapelveire, a cionizmusra és a kivándorlásra Izrael földjére. A cionizmus tiltása és a mi tanár rabbink negatív hozzáállása ellenére, a földalatti cionista tevékenység terjedt. Az otthonunk titkos találkozóhelye lett egy miniatűr cionista mozgalomnak. Tizenkét, vagy tizenhárom évesen kerültem érintkezésbe először a cionista gondolkodással. Találkoztam szent emlékezetű testvéreim barátaival, akik hozzánk jöttek, mert ott voltak a cionista találkozások, előadások. Eljöttek a cionista csoportok képviselői a környező városokból, beszélgettek velünk Izrael földjének problémáiról. Hosszú vitákat tartottunk az izraeli politikai helyzetről. A találkozásokat lelkes dalolásokkal fejeztük be.

Palesztinával kapcsolatban három cionista csoportba szerveződtünk. Az idősebb fiúk "Brisiyah" nevet kaptak, (az angol fordító ezt a szót nem tudta lefordítani). Az idősebb leányok "Aviva HaGedolah" voltak (idősebb "Avivák"), és mi, a középiskolás leányok, "Aviva HaTzi'ira" (fiatalabb "Avivák") voltunk. Én, a fiatal leányok csoportjának voltam a vezetője. Szombat esténként jöttünk össze, és előadásokat tartottunk a mai héber irodalomról, történelmi meséket olvastunk a zsidó népről. Mindennek titokban kellett maradni a tanárok, különösen a vallástanár és a rabbi előtt. Ha tudtak volna a szervezetünkről, gyorsan kidobtak volna bennünket az iskola épületéből.

Az iskolában keményen dolgoztunk erőnket bizonyítandó és a tanulmányi előmenetelünket demonstrálva. Mi, zsidó leányok, igyekeztünk megfelelni a túlzó követelményeknek. Ezt könnyű megérteni, mert abban az antiszemita miliőben, 18 leány közül, akik a nyolcadik osztályba jártunk az állami gimnáziumban, 11 zsidó leány végezte a tanulmányait, megkülönböztetve, és különböző díjat kaptunk. A numerus clausus miatt kevesebb zsidó diákot engedtek be az egyetemekre. Az orvosi egyetemre csak azok a zsidó jelöltek kerültek be, akik kiemelkedően tanultak, és nagyon jó osztályzatot kaptak. Csak egy zsidó jelöltet engedtek be a szabad művészeteket oktató egyetemre tanulni jó értesítővel, a többi zsidónak tehát kellett a nagyon jó minősítés. Engem beengedtek a pécsi egyetemre Dél-Magyarországon.

Az egyetemen élveztük a tanárok szimpátiáját. Ketten voltunk győriek, és nagy volt bennünk a tanulás utáni vágy. Béreltünk egy kis szobát, ahol az ablakok szemben voltak az egyetem főbejáratával. 1935-ben, egy nap láttuk az ablakból, hogy az osztályunk hallgatói felöltöztek ünnepi ruhába, kivarrt szimbólumokkal és szalagokkal, szélsőséges katolikus hallgatói szervezetek kalapjaiban. Plakátokat emeltek fel, amelyiken az állt: hogy „ZSIDÓKNAK BELÉPNI TILOS". Ilyen skandallum az egyetem történetében azelőtt sohasem fordult elő. Otthon maradtunk. A tanár elkezdte az előadását, majd az első mondat után megállt. Érezte, hogy nem voltunk a helyünkön (nem csodalátos, az öt év alatt amit ott töltöttünk, mi mindig az első padban foglaltunk helyet, az volt a győri leányok normális helye), ő az osztálytitkárt kérte meg, hogy minket gyorsan hívjon az előadásra. (Mindenki tudta, hogy hol laktunk.) Bementünk a terembe, társaink elcsendesedtek néhány másodpercre, az előadás ment tovább. Ez csak egy elszigetelt példa volt abban a tengerben, ami a zsidóellenes hangulatot jellemezte.

Az egyetem cionista hallgatói aktív cionista tevékenységet folytattak. Minden második héten találkoztunk, és mindenkinek kellett előadást tartani, Izrael történelme (Dubnow irta), cionista gondolkozás (Achad Ha'Am, Pinsker), a hírlapok végignézése az izraeli helyzet témájában, beszélgetesek az izraeli földön zajló politikai problémákról. Ezzel összefüggésben a legfontosobb feladatunk az volt, hogy a héber nyelvet alaposan megtanuljuk. Az utolsó egyetemi éveimben Budapesten tanultam. Csatlakoztam a cionista hallgatók csoportjához, amit Maccabinak hívtunk. Minden nap és minden este tanulni kellett, hogy a doktori diplomámat elnyerjem. Az idő nagy részben akadályozott abban, hogy részt vegyek a cionista csoport tevékenységében.

Osztoztam a zsidó családok sorsában, amikor a nácik Magyarországot legyőzték és megszállták. Száműzött voltam a családommal a bergen-belseni koncentrációs táborban. 1945-ben kivándoroltam Izraelbe a háború utáni első hullámban. Lehet a gyerekkori éveket elfelelejteni? Soha! Az én életem Izraelben a teljes és boldog zsidó asszony élete. Itt, mindennap úgy érzem, hogy egy kis kővel többet teszek le Izrael földjére, annak építése érdekében.

A gimnázium befejezése és az önálló élet kezdése

Írta: Leah Ma'or, fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

1944! Hogy vártuk ezt az évet?! A tanulás évei alatt végig arra vártunk, hogy 18 évesek legyünk. Most a legidősebb leányok lettünk az iskolában, akik befejezik tanulmányaikat. Ez az időszak olyan volt, mint a kívánságunk megvalósítása. Sokat gondolkoztunk azon, hogy mi lesz velünk, az egyetemeken érvényesült a numerus clausus rendszere, a világban háború tombolt. Abban bíztunk, hogy az utolsó vizsgával a problémák megoldódnak, és minden jóra fordul, az egész világ csodálatos lesz. A háború miatt minden tanulónak volt valami problémája az iskolával, a lányoknak,

zsidóknak, keresztényeknek egyaránt. A mi iskolánkat – a gróf Apponyi Albertről elnevezett leánygimnáziumot – 1943-tól a hadsereg használta kórházként, és emiatt mi leányok a fiúk bencés gimnáziumában tanultunk a délutáni órákban. Számunkra ez egyáltalán nem volt kellemetlen, éppen ellenkezőleg, egy különös serdülőkori kaland volt. A fiúk levelei az íróasztalokban és egyéb, ehhez hasonló események lázba hozták az osztályunkat.

Elérkezett 1944 márciusa, a tavaszi kísértések ideje, ahogy a tanulás végéhez közeledtünk. Letettük az utolsó vizsgáinkat, és arra készültünk, hogy kilépünk a nagyvilágba, a felnőttek világába. Tele voltunk tervekkel. Orvostudományt vagy mást tanulunk Pesten. Mindenképpen tovább tanulunk, ez világos számunkra, mert mi, zsidó leányok mind kiváló tanulók voltunk! A háború messze járt tőlünk és biztosak voltunk abban, hogy a mi országunk nem lesz vesztes, és persze mi sem. Addig soha nem hallottunk a koncentrációs táborokról, éhezésről vagy a zsidóüldözésről. De amit tudtunk, már nem sokat számított, mert az események viharos gyorsasággal jöttek felénk.

Március közepe volt, közeledett a tavasz első napja, de 1944 nem vett tudomást a tavasz kezdetéről. Március 18-án, szombaton még tanultunk, a hétfői latin vizsgáról beszéltünk, és senki nem gondolta, hogy mi fog történni azon a napon. Március 19-én, vasárnap szokás szerint sokáig aludtunk, mint általában egy tanítás nélküli napon. Beszélgettünk a leányokkal, hogy mit csináljunk ezen a szép napon, lehet, hogy elmegyünk kirándulni, teszünk egy túrát, amikor a Bécs–Budapest főútról igen nagy lármát hallottunk. Abba az irányba mentünk, ahonnan a zajt hallottuk, és előttünk vonult egy megszakíthatatlan járműkaraván. Tele fiatal német katonákkal, akik olyanok voltak, mint a gondtalan gyerekek. Integettek mindenkinek, nem vettek észre semi különbséget a magyar és a zsidó leányok között. Mi is visszamosolyogtunk rájuk, és akkor még nem gondoltuk, hogy a sok kocsi elhozta számunkra a hihetetlenül kemény jövőt. Olyat, amilyet még a legrosszabb álmunkban sem képzeltünk.

A rádióból hallottuk a híreket: A német kormány elhatározta, hogy fontos okok miatt kénytelen Magyarország stratégiai helyeit katonáival megszállni, mint például a postát, a rendőrséget és az állomásokat. Még ekkor sem értettük, hogy mi történik, és hogy mit jelent ez a mi szempontunkból. A következő nap, mint mindig, mentünk az iskolába. Hétfő délután a boltok zárva voltak, és nagyon kevés ember járt az utcán. Német katonák fekete egyenruhában álltak a bankok, a posta és más helyek előtt, mi – úgy mint máskor – a táskáinkkal mentünk az iskolába, hogy letegyük a latin vizsgát. Az iskolában izgatottság fogadott bennünket, a vizsga elmaradt, ilyen még soha nem fordult elő. A tanár helyett bejött az igazgatónk egy német kísérővel, és tudatta velünk, hogy az iskolát átadták a németek részére laktanyának. Fogtuk a tástáinkat és hazamentünk. Mint minden diák, egy kicsit örültünk a váratlan szabadságnak, de kint a néptelen utcákon, ahol láttam a fekete egyenruhás német katonákat, hirtelen úgy éreztem, hogy katasztrófa közeledik. Félelmemben hazaszaladtam, kinyitottam az ajtót, elkezdtem sírni és kiabálni: *Apa, anya, ez a vég, innen el kell menekülni, vagy megölnek minket.* Nem tudom megmagyarázni, hogy miért, mitől ijedtem meg, de éreztem, hogy nagyon rossz a helyzet.

Hír jött, hír után. Sok zsidót igazoltattak a pesti vasútállomásokon, és senki sem tudta, hogy hová vitték el őket. Zsidóellenes rendeleteket terveztek stb. Közben folytatódott a tanulás, egy másik iskolába – egy apácaiskolába – kellett menni. Minden további vizsgánkat ott tettük le. A Közoktatásügyi Minisztérium elhatározta, hogy az érettségi vizsgát korábban kell letenni. A németek bevonulása miatt már áprilisban. Április rossz híreket és rendeleteket is hozott, a zsidóknak kötelező volt feltenni egy sárga csillagot a ruhájukra, hogy mutassák a zsidó azonosságot. A hivatalos magyarázat szerint mindenkinek lehetőséget kellett adni arra, hogy megfelelő távolságról felismerjenek minket. Egyszerűen nem értettük, hogy lehet így kilépni az utcára, sétálni a diákok között, de mentünk az

iskolába, úgy, mint korábban. Mutogattak ránk az utcában, de reméltük, hogy elmúlik ez az állapot.

Pészahkor az ünnepi vacsora volt az utolsó széder a családommal, az utolsó a mi otthonunkban. Akkor kezdődtek az írásbeli vizsgák, ezeket már a fiúgimnáziumban végeztük. Április 12-én, szerdán magyar nyelvből vizsgáztunk, és minden jól ment. Aznap este volt a második széder. A "Hágádá" olvasása közben, légiriadót jeleztek a szirénák. Maradjunk nyugodtak, mondta az édesapám, rendben kell folytatni az ünnepi vacsorát. A gépek csak a város közelében repültek, és újra csend lett. Másnap, 13-án korán reggel siettem az iskolába, a latin érettségi vizsgámat készültem megírni. Tavaszi nap volt. Az ablakok nyitva voltak az előadóteremben, nyugodtan ültünk, és a munkára koncentráltunk. Körülbelül 11 órakor váratlanul légiriadó hallatszott. A tanár azonnal elkérte tőlünk a vizsgapapírokat, és felszólított bennünket, hogy menjünk le az óvóhelyre. Odaadtam neki mindent és hazaszaladtam. Ha valami történik a családommal, velük akartam lenni. Történt is valami, de még mekkora! Először bombázták a városunkat, robbanás robbanást követett, a bombázás az ipari zónában történt, ahol nem sok zsidó lakott. (Az viszont tény, hogy elég nagy bajt csináltak a zsidóknak.) Mikor befejeződött a bombázás, visszamentünk a házba, és számba vettük a veszteséget. A városban csaknem ezer ember halt meg, és "csak" négy zsidó volt közöttük. (A négy közül kettő Stephen Schmideg anyjának a családjából, Eckmann-né Lőwinger Rózsa és Eckmann-né Koch Ilona.)

Szóbeszédeket, vádaskodásokat hallottunk: zsidók vezették a bombázást, mindenért a zsidók a felelősek, azért mert nem voltak zsidó sebesültek. A következő nap tovább folytak a vizsgák. Nem mentem ki a házból, féltem az utcára kilépni. Megszólalt a bejárati csengő, az iskola gondnoka jött, azért küldték értem, hogy kísérjen el az iskolába, mert kezdődik a vizsga, és ha csak egyet nem csinálok meg, akkor a többi is mind érvénytelen lesz. Végeztünk a vizsgákkal, német nyelv volt az utolsó. Kimentünk az utcára az iskola kék egyenruhájában, a sárga csillag világosan látható volt a ruhánkon. Akkor tapasztaltam először egy személyes támadást. Egy nő jött kutyával, és rám uszította a kutyáját, azt mondta neki: *Harapd meg a piszkos zsidó leányt!*

A vizsgák folytatódtak, a szóbeli vizsgákat egy napon tartották minden tantárgyból. Nem tantárgyanként, ahogy itt Izraelben szokás, hanem diákonként. Egy bizottság előtt kellett vizsgázni. A bizottság tagjai között voltak tanárok a mi iskolánkból, és máshonnan, továbbá egy elnök a minisztérium részéről. Egy pap volt az elnök, dr. Bánhegyi Jób, a bencés rend vezetője. Mi hatan ott ültünk a bizottság előtt a kék egyenruhánkban, a sárga csillagunkkal, mind keresztények voltak, egy zsidó sem volt köztük. Ők rendkívül együttéreztek velünk, beszámították az érzelmi helyzetünket, és próbáltak segíteni, nem nehezítették a dolgunkat. Különösen az elnök érdeme leírhatatlan, ahogy tapintatával segített bennünket. Befejeztük a vizsgákat, és mind a hat zsidó leány elsőrendű vagy jó eredményt ért el. Eljött a perc, amire vártunk: minden nyitva áll előttünk és tudtuk, hogy nem a "numerus clausus" rendelet miatt leszünk akadályoztatva az egyetemi felvételnél. Az érettségi oklevél volt a legfontosabb, mi úgy gondoltuk, de Hitler és az ő környezete másképpen határoztak.

Május hónapban a családjaink körében sokféle beszélgetés volt. Felvetődött egy ötlet a leányok elszöktetéséről, de ezzel elszakítottak volna bennünket a családunktól, távoli helyeken végzendő munka, és a zsidók összpontosítása gettókban. Sokat beszélgettünk, de akkor is bolondok voltunk, nem fogtuk fel, hogy mi történik körülöttünk. Szüleink mindig a hat zsidó leányról beszéltek. Elhatározták, hogy kérni fogják a vizsgabizottság elnökétől, engedjenek el minket a bencés birtokra. Ezek a papok nagyon gazdagok voltak, nagy birtokokkal, ahol kellett a munkaerő, különösen most a háború idején.

Ő nagyon udvariasan fogadott minket, és segíteni akart, csak az hiányzott, hogy megmondjuk, mikor szeretnénk kezdeni. Ez nagyon nehéz döntés volt a mi szempontunkból, az addig a padokban ülő leányok hogyan kezdjenek dolgozni a földeken. Meg tudjuk mi ezt csinálni? Akkor nem is tudtuk, hogy mihez van tehetségünk és mit hoz a jövő. Megköszöntük az ajánlatát és megígértük, hogy később kapcsolatba lépünk vele.

Közben nagy fordulat történt a zsidók életében. Át kellett költözni a gettóba, a szigeti zsidó negyedbe. Onnan úgy látszott, hogy az összes családnak dolgozni kell menni. Mi, a hat zsidó leány változatlanul a családunkkal maradtunk, így azután a bencés birtokon való dolgozás terve összeomlott. Egy újabb csapás. Letartóztatták a zsidókat, akik semmiféle törvényt nem sértettek, sohase beszéltek helytelenül, csak azért mert zsidók voltak. Az egyik éjszaka letartóztatták a szomszédunkat, másnap reggel megtudtuk, hogy letartóztatták az egyik osztálytársamat, aki szintén befejezte a vizsgáit, de ő írt egy cikket a zsidó munkaszolgálatosokkal szembeni bánásmód ellen. Úgy éreztük, hogy közel a vég, mindezek ellenére derűlátóak voltunk, mert milyen új dolgot tudtak volna velünk csinálni? Miszerintünk már látszott a háború vége, bár akkor még nem hallottunk semmi újságot – de a hír akkor is besomfordált közénk. Az oroszok megközelítették a magyar határokat. Minden rendben lesz, nem lesz több alkalom, hogy újabb rendeletet hozzanak ellenünk. Elhagytuk a tágas belvárosi lakásunkat, és megosztottunk egy szobát egy másik családdal, amit Szigetben, a zsidó gettóban adtak helyette. Magunkkal vittünk néhány bútort és az ágyakat. Minden mást otthagytunk az új lakóknak a lakásunkban, mert azt gondoltuk, hogy ez csak rövid ideig fog tartani, és azután minden visszaáll úgy, mint előtte volt. Visszakapjuk a lakást, a bútort, a ruhát és minden mást, ami ott volt a lakásban, úgy, mint amikor átköltöztünk. Senki nem gondolta, hogy ilyen helyzet lesz. Béreltünk egy kocsit, amivel a holminkat elvittük a gettóba. Zsúfolt szobában laktunk, nagyon meleg lett az idő, de számomra az volt a legfontosabb, hogy együtt voltunk, és ha együtt van a család, mi történhet?

Valaki becsempészett a gettóba egy újságot, abból újabb hírekhez jutottunk. Június 6-án megkezdődött az invázió, amikor az amerikaiak és az angolok átlépték az európai kontinens határát. Az oroszok keletről és a szövetséges csapatok nyugatról támadtak a német hadseregek ellen. Reménykedtünk, rövid időn belül felszabadultak leszünk! Ám a németek a magyar hatóságokkal való együttműködéssel voltak elfoglalva. Csak néhány napig maradtunk a gettóban, és azután még egyszer útra keltünk. Elhagytunk a mi szegényes birtokunkat, csak egy kis ruhát és egy kevés élelmiszert engedtek magunkkal vinni. Annyit vihettünk magunkkal, amennyit kézben vagy a hátunkon képesek voltunk elszállítani. A város másik szélén álló barakkokba költöztünk, amik korábban a szegény dolgozóknak voltak a lakóhelyei. Soha nem szoktunk idejönni, mert erről a helyről ijesztő történeteket meséltek. Leírhatatlan piszok és szennyeződés fogadott bennünket. Ezt a helyet jelölték ki a mi szállásunk részére. A testünket átkutatták, hogy nem csempésztünk-e be, isten ments, aranyat vagy egy karórát. Ez a módszer mind a megszálláshoz tartozott. A testi motozások megalázóak voltak, szinte kibírhatatlanok, de mindezek ellenére mind együtt voltunk.

Gyalog mentünk az új helyre, csomagokkal a kezünkben. Hosszú sorban vonultak a megalázott zsidók, akik néhány héttel korábban még köztiszteletben álló emberek, a város hűséges polgárai voltak. Korábbi otthonunk az Árpád utcában volt, most amellett mentünk el, nehéz szívvel. Felnéztünk a lakásunk ablakaira, képtelenség volt tovább menni. Anya sírt, és mi próbáltuk vigasztalni: *Semmi nem fontos, minden ideiglenes, nemsokára visszajövünk.* A barakkokban ágy nélkül maradtunk, csak matrac, vagy talán az sem volt a sivár épületekben. Hogy tudtunk itt lakni? Pénteken a rabbik döntöttek az esti imaóra megtartásáról. Hívásukra jött mindenki, de sajnos jöttek a németek is, akik azt

kérdezték: *Milyen jog szerint volt ez a gyűlés megszervezve? Ki adott rá engedélyt? Azok, akik felelősek, meglakolnak a bűnükért.* Mind a két rabbit letartóztatták, és szombat reggel, német parancsra levágták a hajukat. Így azután nem lehetett imára gondolni, helyette a WC-ket kellett takarítani. Nehéz elképzelni azt a lelki és fizikai nehézséget, amit ezen a helyen átéltünk. És még mindig nem tudtuk, hogy mi lesz a következő határozat. A felnőttek aggódva mondogatták: *Ennek nem lesz jó vége! Ha a németek így bánnak velünk a szülővárosunkban, mire számíthatunk, amikor majd munkára visznek minket?* Vasárnap, június 11-én több új esemény történt. Negyvenöt éves koráig minden férfinak kötelező volt a családjával előállni délutánig, a holmijával együtt. Dolgozni megyünk, ennek megörültünk, mert az apám pontoson 45 éves volt. Reménykedtünk, mindenki együtt marad, ha tudunk dolgozni, minden rendben lesz, ők fizetnek a munkáért, ha nem pénzzel, akkor élelmiszerrel, emberséges szállással. Azok, akik túl idősek voltak és nem tudtak munkára jelentkezni, irigyeltek minket.

Mindenki időben elkészült, elbúcsúztunk a többiektől, akik ott maradtak, összejöttünk, és elindultunk. Nem sejtettük, hogy egypár nap múlva ismét találkozni fogunk velük. Egy tehervonat érkezett. Minket családonként betettek a tehervagonokba, ahol leültünk a csomagjainkra. Semmi nem számít – gondoltuk –, együtt vagyunk, és biztosan egypár óra múlva megérkezünk a célállomásra. Bezárták az ajtókat, hogy ne tudjunk megszökni. Az ideiglenes állomáson órákig állt a vonat, végül elindultunk és utaztunk, utaztunk, nem tudtuk, hogy hová. Időről időre kinéztünk a kicsi, rácsos ablakon megnézni, hogy hol járunk. Az apám, aki sokfelé utazott Magyarországon, kikövetkeztette, hogy: *Észak felé utazunk, az nagyszerű, gyorsan találkozunk az oroszokkal.* Aszódon kinyitották a vagonokat, és kiengedtek bennünket egy kicsit "megkönnyebbülni". Addig a vagonban kellet WC-re menni. A vagonok mellett egy kicsit sétáltunk, és hallottuk, hogy a börtönből kiabálnak a fiatal rabok: *Meneküljenek! Elviszik magukat megölni!* Nevettünk rajtuk, mit tudtak ezek? Dolgozni megyünk! Az út nagyon hosszú volt, 3 nap és 3 éjjel. A zsúfolt, piszkos vagonban minden kiömlött! A megállókban az őrségünk kihasználta az alkalmat, bejöttek a vagonokba "kérni" tőlünk, hogy ha maradt nálunk valami, adjuk oda a pénzt, az ékszert, a karórákat, szóval bármit, amit sikerült kicsempészni. Akkor már sejtettük, hogy kihoztak bennünket Magyaroszágról, és hogy Lengyelországban vagyunk. A pályaudvaron láttuk a "Krakow" feliratot.

Vonatunk nem állt meg a krakkói pályaudvaron, továbbutaztunk. Június 14-én, szerdán lassított a szerelvény. Kinéztünk az ablakon, és "Oswiecim"-et olvastunk a pályaudvar tábláján. Mi ez, hol vagyunk – kérdezgettük egymástól? Közülünk senki sem hallott még erről a helyről. A vonat továbbment egy kicsit, és végül megállt. Kiáltásokat hallottunk, kinéztünk az ablakon, és nagyon sok embert láttunk odakint. Nagyobb részük német katona volt, és emberek csíkos ruhákban. Gondolkodtunk, hogy kik lehetnek, de úgy láttuk, hogy sorban állnak. Nem tudtuk, hogy miért. Azt mondta az apám: *Mindenképpen sok ruhába kell felöltözni, mert mindaz, amit viselünk, biztosan velünk marad.* Kinyílt a vagon ajtaja, és egy német katona jött be egy csíkos ruhás férfival és ordított: *Zsidók, mind kifelé, mindent itt hagyni, majd a holmitok utánatok jön.* Kiugráltunk, piszkos, három réteg ruhával, kabáttal a melegben. Izzadtunk, de akkor is, mi mind együtt voltunk. *Férfiak és asszonyok külön sorba* – jött az új parancs. Az anyámmal mentem és a 8 éves öcsém az apámmal, de a német katona gyorsan utánunk jött, és azt mondta: a kisgyereknek az anyjával kell maradni. Sorban elléptek az asszonyok és a férfiak egy magas német katonatiszt mellett, aki minden érkezőt megvizsgált, és mindenkit jobbra vagy balra irányított. Akkor még nem tudtuk, hogy ki volt az a tiszt, és miért irányított bennünket jobbra vagy balra. Később megtudtuk, ő volt dr. Mengele. Szemben álltunk vele, az anyámhoz fordult, azt kérdezte: *Ez a te gyereked?* Az anyám azt válaszolta: *Mind*

a kettő. De ő határozott: *Nem!* Az anyámnak jobbra kellett menni, engem balra irányított. Nem is volt alkalmam elbúcsúzni, az anyám integetett a kezével és kiabált: *Vigyázz magadra!* Ő nem tudta, hogy engem kiválasztottak élni, és őt az öcsémmel együtt meghalni küldték. A nagyvilágba mentem, a felnőtt világba – amire annyira vártam –, de sajnos a német rendelet szerint.

A győri és Győr környéki zsidók utolsó napjai

Írta: Hanna Spiegel, fordította: Martin Goodman után dr. Schubert Miklós

Amikor emlékeztetem magam gyermekkorom sötét napjaira, minden alkalommal a lelkem legmélyéig megremegek, és újra átélem a borzalmakat, amiken keresztülmentünk. Egyetlen részletet sem felejtettem el, és szemem előtt látok minden olyan személyt, aki akkor körülöttem volt, úgy, mintha ma is élnének. Megpróbálom feleleveníteni pici töredékét nektek gyerekek, hogy ti és az örök nép gyermekei is emlékezzenek, mit tett az „amalekite nép" (Izrael örök ellensége) velünk, ezzel a generációval.

A győri zsidók sok generáció során bekapcsolódtak az ország általános életébe, magyar nyelvet beszéltek, résztvettek a kulturális életben, mindenféle munkával foglalkoztak. De az izraeli örökséget, a hagyományokat, megőrizték a micvát (parancsot) megtartották. Éltek, gyarapodtak, otthonokat építettek, és családot alapítottak.

Más közép-európai városokhoz hasonlóan, Győrött két külön zsidó közösség volt: az egyiket „ortodoxnak" hívták, a másikat „neológnak" (progresszív). Külön rabbijuk és vezetőik voltak. Az első központja Sziget városrész szomszédságában, a Rába folyó mellett volt. Korábban ezen a környéken volt a gettó, a zsidó telepesek korlátolt területe. Az utóbbi (neológ) csoport a régi zsidó negyeden kívül telepedett le. Ez a megosztottság inkább a külsőségekben jelentkezett, mint szívből jövő lett volna, mert a sors összekötötte őket a külvilág ellen. Így laktak a zsidók a két közösségben kb. hetven évig.

Az ortodox nevelésben lényeges volt erősíteni a hit alapjait a fiatalok szívében és elkerülni az asszimilálódó zsidók tevékenységét. A neológ nevelésben lényeges volt a zsidó vallási keretek fontosságának védelme, de a mindennapi micva túlzott szigorúságú betartatása nélkül és a zsidókat és nem zsidókat elválasztó határok elmosása is céljuk volt. De egyikük sem volt cionista az 1930-as évek előtt. Lényeges változás e generáció gondolkodásában csak a holokauszt előtti években kezdődött, amikor dr. Roth Emilt választották neológ rabbinak. Új szellemet hozott magával, és friss vért öntött a gyülekezet ereibe. Roth rabbi 1935-ben Egerből érkezett Győrbe. A budapesti rabbiképzőt végezte el, és a Jeruzsálemi Héber Egyetemen tanult tovább. Onnan olyan szellemiséget hozott, ami egy egész generáció arculatát megváltoztatta a város egész területén. Szentbeszédeiben, a zsinagógában a közönség előtt, a fiatalok tanulócsoportjaiban rendszeresen a cionizmust prédikálta és „Alijaért" (bevándorlás Izraelbe) kiáltott. Héber nyelvű tanulócsoportokat szervezett és a tanach (Isten abszolút értékű, végleges kinyilatkoztatása) követésére buzdította tanítványait. A fiatalok mind a zsidó mozgalomból jöttek a tanítását hallgatni.

Kezdetben persze nehéz harcot kellett vívnia saját neológ közössége tagjaival éppúgy, mint a szélsőséges ortodoxokkal. Támadták, amiért a cionizmus mellett prédikált, és ő mint egy kőfal ellenállt, és nem gyengült, nem is hódolt be nekik a nehéz napok előtt, amelyek gyorsan eljöttek az általa hirdetett út helyességét bizonyítva. A legnehezebb napok idején viselkedése csodálatra méltó volt. Amikor a cionista földalatti mozgalom tagjai meg akarták menteni, nem akarta a közösség tagjait magukra hagyni és úgy döntött, velük marad a bajok idején.

Amikor azután a baj valóban megtörtént, az olyan volt, mint derült égből a villámcsapás. Március 19-e volt az a nap, mikor a magyar zsidók felébredtek álmukból és tévedésükből. A német katonák bakancsszegének csattogása ébresztette fel őket és a hadosztályok, amelyek egyetlen nap alatt végigsöpörtek az egész országon. Körülbelül 850 000 zsidó került a hálójuk csapdájába. Akkor kezdődött minden zsidónak az élethalálharca. A nácik és magyar kollaboránsaik kiválóan együttműködtek a zsidók elpusztításában. Megölni, kitörölni az egész zsidó népet, bárhol voltak is. Kipróbált módszereket használtak. Harciasságukat lecsendesítő trükkökkel valótlanságokkal leplezték, ártatlan képpel úgy tettek, hogy ők csak a zsidók boldogulását akarják.

A nácik lépésről lépésre, gyorsan, nagy sebességgel hajtották végre a „végső megoldást" a magyarországi zsidókon. Először a fiatalok tízezreit vitték munkatáborokba, és csak az idősek, az asszonyok és a gyerekek maradtak otthon. Zsidó tanácsot alapítottak a parancsok végrehajtására, összegyűjteni és feljegyezni a zsidó tulajdont és átadni a listát a német hatóságoknak, aztán elhagyni az otthonokat és koncentrálni a teljes zsidó lakosságot egy bezárt negyedben, teljesen elvágva a külvilágtól! Már csak az kellett, hogy mindenkit elszállítsanak „biztonságos" helyre a háború veszélyei miatt. A pusztító náci gépezet pontosan és terv szerint működött. Ellenben a zsidók mindent megtettek azért, hogy tompítsák érzékeiket. Mintha hipnotizálták volna őket.

Azok a napok 1944 tavaszán voltak. A német háborús gépezet már nyikorgott és minden fronton visszavonult, keleten és nyugaton egyaránt. De elég ereje volt a mintegy 800 000 életben maradt magyar zsidó megsemmisítését elvégezni. Ötven nap alatt a németek és magyar segítőik deportáltak és elpusztítottak félmillió lelket az egész világ szeme előtt. És érdemben senki sem tiltakozott. Úgy tűnt, mintha a keleti fronton, a magyar határhoz közel az oroszok megálltak volna, és mintha időt adtak volna a németeknek ördögi tervük végrehajtására. Az angolok bezárták Palesztina földjét, isten ments, nehogy a zsidók menedékre leljenek. Csak egy út volt nyitva előttük, az, amelyik Auschwitz tüzes kemencéibe vezetett. A szenvedés és a halál útja, az európai népek vadonában.

A győri zsidók szállítmánya a Sávúót (hetek ünnepe) ünnep előtt egy héttel érkezett meg. Zsúfoltan voltunk a gettóban, ötezer zsidó egy szűkös területen. Két-három család egy szobában. Egy közös sors érzése tartotta a lelket bennünk, és egy gyenge remény arra, hogy Isten megsegít. De az üdvözülés késett, és a magyar csendőrök és német SS-katonák jöttek, és megvertek minket a szuronyos puskájukkal. Egy iskolaépületbe taszigáltak a gettó központjában, ahol oda kellett adnunk minden arany és ezüst értéktárgyat, ami még nálunk maradt. Onnan kezdődött a gyalogos menet a város utcáin át, aztán a hosszú-hosszú utazás, amely során mindenki masírozott. Az idősek sétabotra támaszkodva, a betegek, akiket mások vittek, a gyerekek és a csecsemők az anyák karjaiban.

A városból való elutazást a csendőrök és SS-katonák mindkét oldalon figyelték, ügyelve, nehogy eltűnhessen valaki. A nem zsidó lakosság figyelt ránk. Az emberek álltak az ablakokban, vonulásunkat nézték nyílt, néhányan burkolt örömmel, mert városuk végül megtisztult az idegenektől. Tudták, hogy a zsidók sohasem jönnek ide vissza.

Megérkeztünk a Budai útra, ami közbeeső állomás volt. Rozoga faviskók voltak itt, és már kb. ezer zsidó várt minket, akiket a környék falvaiból hoztak ide. Most néhány napra egyetlen nagy tábor lettünk. Péntek volt. Este, a szombat fogadására imát tartottunk. Ahogyan a segítő angyalok és az ég minden seregei kijöttek szombat királynőt üdvözölni, mi is kimentünk a szombatot köszönteni. A dalt, „Lecha Dodi Likrat Kalah" elénekeltük a szomorú dallammal, amit a zsidók a Tisha B'Av ünnepen használnak, amikor az első és második jeruzsálemi templom lerombolásáról megemlékeznek. Roth rabbi szentbeszéd-

ében a napi eseményekkel foglalkozott, maradjunk emberek és védjük Isten eszméjét.

Szombaton kora reggel az SS-katonák levágták a rabbi, a bírók és az idősek haját, gyilkos ütésekkel megverték őket, és azután mindegyiküket átvitték a viskók (barakkok) területére.

Szombat után, a következő napon, az első vonattal mentünk utolsó útunkra, bezsúfolva zárt tehervagonokba, embertelen körülmények között. Mikor négy nappal később megérkeztünk Auschwitzba, Sziván 23-a volt 5704-ben (a zsidó naptár szerint). A második vonat Sziván 26-án érkezett meg. **(Fordítás és közzététel Schmideg Béla István engedélyével)**

Kánai Sándorné született Fahn Friderika

Az én hosszú életem története

Kisgyerek, alig kétéves voltam, amikor családom az első világháború után átköltözött az anyaországba. A Felvidékről jöttünk, Vágújhelyről, ma Nové Mesto nad Váhom településről. Azon a vidéken, Pöstyén közelében már kétszáz éve laktak zsidók, például a szomszéd faluban lévő zsidó temetőt 1739-ben létesítették. A vesztes háború után Fahn Mór – aki az első világháborúban az olasz fronton harcolt – és családja sok-sok magyar honfitársához hasonlóan hontalan lett hazájában. Magyarsága, a magyar lakossággal szembeni támadások miatt kényszerült elhagyni szülőföldjét. Édesapám testvére Háni, azaz Johanna, férjét Polák Samunak hívták, Győrbe jött férjhez, és tőle remélt segítséget az élet újrakezdéséhez. De ő csupán vigasztalást tudott nyújtani, mivel ők is nagyon szerényen, kis lakásban éltek. Egyetlen szobában laktak a férjével és két gyermekükkel. Így azután az első győri éjszakát a szabad ég alatt, a Bisingerben töltöttük. Különböző helyeken kaptunk éjszakai menedéket, majd a papa nővérének segítségével rövid ideig a Megyeház utcában lévő Zichy-palota egyik elhagyatott helyiségében aludtunk. Ott

hajtotta álomra fejét a család. Az elhanyagolt helyiségben rühességet kaptunk, és más helyet kellett keresni. A Híd utca végén egy bőrkereskedőnél kaptunk szállást az udvari lakásban. Ezúttal sem volt szerencsénk, mert ott meg leszakadt a plafon. Ekkor édesanyám már áldott állapotban volt, és elment a városházára, hogy segítséget kérjen. Hideg, rideg fogadtatásban volt része, amikor áldott állapotára hivatkozott, azt mondta neki az ügyintéző: *„Ez nem tartozik rám"*. Végül sok utánjárás eredményeként a Kossuth Lajos utca 37. szám alatt – a katolikus templommal szemben – sikerült a családnak végleges lakást találni. Abban a házban dolgozott egy Karácsony nevű szabó. Amikor átjöttünk az első háború után, szüleimnek nem volt semmi jövedelme. Anyám házakhoz járt trafikot árulni – még a húszas évek elején.

Édesapám, Fahn Mór 1873. december 7-én, édesanyám, Frankl Berta 1878. október 10-én született. Mindketten Auschwitzban haltak meg. Még most is magam előtt látom kedves, mosolygós arcukat. A jó Isten nyugosztalja őket! Testvéreim: Józsa 1911-ben, Vilmos 1914. január 24-én, Ligeti Lászlóné Erzsi (Boci) 1920-ban született. Sándor és Gyula születési idejére nem emlékszem. Én 1916. november 2-án születtem. Két testvérem meghalt, Ilonka néhány hetes korában, Ernő pedig skarlátban. Hermant pedig édesanyám testvére – akinek nem születhetett gyermeke – 11 éves korában magához vette, és kivitte Amerikába. Édesapám eredeti foglalkozása uradalmi intéző volt. Amikor át kellett jönnünk, kitanulta a szobafestő szakmát (1923-ban kapott szobafestő iparengedélyt, telephelye a Bálint Mihály utca 30. szám alatt volt). Még kezdő festő volt, és egyszer kifestette a konyhánkat. Amikor a hengerezéssel már majdnem végzett, akkor vette észre, hogy a gyümölcsöstál fejjel lefelé lóg a levegőben, a girlandok, amik a tálat díszítették, azok pedig mind fölfelé mutatnak. Drága mamám könnyesre nevette magát ezen a malőrön. Apám és a család jót szórakozott ezen a kezdő festők által elkövetett hibán. Mint kiderült, a festőhengert fordítva tette be a készülékbe. Később azután nagyon sok munkája volt, még a mestervizsgát is letette. Szerették az emberek, mert nem hagyott piszkot maga után. Akkor még nem volt divat, hogy kétszer örültünk az iparosoknak, egyszer, amikor elvállalják a munkát, másodszor pedig akkor, amikor elmennek. Nyolc- vagy kilencéves lehettem, amikor a nyári szünetben egyszer elmentem neki segíteni. Festés közben akarva, nem akarva az ablak- vagy az ajtókeret festékes lesz, és én azon frissen a kikenődött festéket segítettem letakarítani. Talán a megrendelők ezért ragaszkodtak apámhoz, mert tudták, hogy pontos és megbízható, tiszta munkát végez.

Gyula bátyám a Gráb-gyárban dolgozott. Családunk az 1930-as évek végén költözött a belvárosba. Az Opitz, ma Lukács Sándor utcában laktunk. A nagycsalád felnevelése, eltartása nem tette lehetővé, hogy saját házat vegyünk. A Kossuth és az Opitz utcai lakást is úgy béreltük. Apám műhelye, illetve a telephelye az 1930-as évek végén a Kisfaludy utca 3. szám alatt volt bejegyezve. A háború előtt és amikor jött a háború, még a Steiner bőrös, Opitz utcai házában laktunk. Steiner úrnak két lánya volt. Valamelyik kis utcában volt az üzletük. (Steiner Imre bőr-, cipőkellék- és cipőfelsőrész-kereskedő, Szél utca 7.)

Elemi iskoláimat a Kossuth utcai neológ zsidó iskolában végeztem, ahol a fiúknak és a lányoknak külön szárnyban voltak az osztálytermei. Tanáraim lelkes magyar emberek voltak, emlékszem, hogy minden nap elmondtuk a magyar hiszekegyet. Ötödik évben az ortodox hitközség iskolájába jártam. (Az iskola ott állt, ahol ma a kád-, és gyógyfürdő épülete van.) Nagyon szerettem az iskoláimat, kitűnő tanuló voltam ezért tandíjmentességet kaptam. Az ötödik év végén különbözeti vizsgát tettem, és a hatodik osztálytól kezdve a Megyeház utcai polgári iskolában tanultam. Szíjártó Irén – erősen antiszemita érzelmű – tanárnő volt az osztályfőnököm, de engem nagyon kedvelt. Történt egyszer, hogy a padtársam elájult, szünetben az osztálytársaim mind kimentek az udvarra, csak én maradtam mellette. Oravecz igazgató úr is nagyon megdicsért, és példaként állított

az osztály elé. Nagyon jólesett ez az emberi bánásmód, talán ekkor fogalmazódott meg bennem, hogy mindig segítőkész leszek. Most, csaknem nyolcvan évvel a történtek után, jóleső érzéssel gondolok vissza erre az egyszerű gyermeki megnyilvánulásra. Még most is jól emlékszem Szíjártó Irénre, nagyon jó tanár volt, nemcsak azt adta le, ami a könyvben van, hanem amit tudott, azt is átadta. Volt egy érdekes szokása: le kellett vetni a cipőinket és a zoknikat, megnézte, hogy meg van-e mosva a lábunk. Elsőrangú tanár volt, a többiek is nagyon jó tanárok voltak, az igazgatónk felesége földrajzot tanított. Számtant, földrajzot, magyart, németet és francia nyelvet tanultunk, a polgári iskolánk felért valamely gimnáziummal. A polgári iskola utolsó három évfolyamát nagyon jó eredménnyel végeztem. Családunk anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy gimnáziumban tanuljak tovább. 1930-tól két éven keresztül a Lichtig-varrodában voltam tanuló, felszabadultam – de sajnos ma már nem tudok varrni. Fűzőt és felsőruhát készítettünk a varrodában, aminek egy özvegyasszony volt a vezetője. Ez a varroda az Újkapu utcában volt. (Lichtig Hermin női szabó és fűzőkészítő, Újkapu utca 25. 1907-től kezdve működött.) Ez hihetetlen, felelevenedik minden előttem, mintha most lenne, mindent magam előtt látok. Az ipari iskola a Kossuth Lajos utcában volt – ugyanott ahol most – ott vizsgáztunk. A fehérnemű-varrodában, ahol 1932-ben végeztem, felsőruhákat és fűzőket készítettünk. Utána egy szűcshöz mentem dolgozni, ahol megtanultam varrni szűcsgépen is. Nemes szűcsnek a Híd utcában volt a műhelye, hetente kaptam fizetést. (Nemes Árpád szűcsmester, Klétzár utca 3., a műhely 1934 óta működött.) Mindig alacsony termetű voltam, nem szerettem a varrodát. Később sem szerettem meg a varrást, de amikor Kaunitzban együtt volt a hat győri lány – Füredi Éva, a két Weisz lány, Józsa, Erzsi és én –, azokkal a szinte semmi eszközökkel – egy darab drót vagy egy rozsdás szeg – segítettem rendbe tenni az elszakadt ruháinkat. Talán a normálméretnél kicsit alacsonyabb termetem miatt, mindig egy kicsit félénk természetű voltam. De a főnököm nagyon megbízott bennem. Még a bankba is elküldött pénzt feladni vagy más ügyet intézni. A munkából hamarosan kimaradtam, amit nagyon nem is bántam, mivel édesanyám nagyon gyenge lett, és én segítettem neki a népes család ellátásában.

Hittant a neológ iskolában tanultunk. Minden szombaton kötelező volt a hittanórákon részt venni. Az ortodox iskolában a Brandstetter tanítónak az volt a szokása, hogy a körmünkre ütött, ha nem figyeltünk, vagy nem tanultunk az ő elvárása szerint. Az ortodox iskola szigorúbb volt, ott mindent nagyon be kellett tartani. Schwarz Mór főrabbi velünk ritkán foglalkozott, inkább csak a vizsgákon találkoztunk vele. Az általa tartott esküvőn sokszor voltam, amit olyan sátorban tartottak, aminek nem volt teteje, csak oldala. Hitoktatásunkat Weinberger tanító úr végezte. A cionista eszmék tanítását az állam tiltotta, de egymás között gyakori téma volt. Egy könyv, aminek a címére még ma is emlékszem, „Szent szomjúság" címmel jelent meg, igen nagy hatással volt rám és az osztálytársaimra is. Bennem olyan vágy ébredt, hogy én oda, Palesztinába, ki akarok menni. Ez gyerekkori álmom volt.

A családomról

Valamennyi testvérem élete kész regény. Legkorábban Gyulát veszítettem el, 1941-ben munkaszolgálatra vitték, és Voronyezsnél halt meg. Sándor Sopronba nősült, még a háború előtt. Feleségét és egyetlen leányát is deportálták, a sorsukról semmit sem tudott. Őt magát Buchenwaldba vitték, és úgy menekült meg, hogy a németek által legyilkolt emberek közé feküdt, vagy talán elesett, és halottnak tettette magát. Amikor a németek elmentek, és az amerikaiak felszabadították a tábort, a még mozgó emberek szájába narancslevet csepegtettek. Lassan felépült, de a hitét elveszítette. Ateista lett, visszake-

rült Győrbe, és amikor megbetegedett Mátrai főorvos úr elhelyezte a győri kórházban. Körülbelül 1968-ban halt meg, és talán a gondviselés kegyelmét megtapasztalva, halála előtt megtért. (Nádorvárosi köztemető XII. parcella, 9. sor, 22. sírhelyén Fahn Sándor szül. 1913. meghalt 1952. február 29. bejegyzés található.) Józsa nővérem – férje Konda György, mérnök volt a Lenszövő Vállalatnál. Kb. húsz éve halt meg, kereskedelmi iskolába járt. Nagyon szép hangja volt, szívesen szavalt és szerepelt az iskolai előadásokon, egy alkalommal a győri püspök is meglátogatta az iskolájukat. Iskolái elvégzése után főkönyvelőként dolgozott. A háború után az Élelmiszer-kiskereskedelmi Vállalatnál volt ellenőr. Boci, a húgom szintén kereskedelmi iskolát végzett. Férje Ligeti Imre, a Richards-gyár vezérigazgatója volt, nagyon puritán életet élt. Erzsi is állandóan állásban volt. Az 1970-es években ÉDÁSZ ügyfélszolgálatának irodavezetőjeként dolgozott, a mai Szent István út és Aradi vértanúk útja sarkán álló irodaépületben. Vilmos testvéremről, sajnos, nem sokat tudok, fogalmam sincs, mi történt vele. Arra emlékszem, hogy az 1940-es évek elején, amikor a zsidó alkalmazottakat el kellett bocsátani, az ő főnökét is megbírságolták. **(GyNH 1942. szeptember 4.)** A sógorom eredeti neve Lusztig, családjának posztókereskedése volt a belvárosban. (Lusztig Zoltán posztókereskedő, Kazinczy utca 11. Az üzlet 1922 óta működött.)

Egyszer bocsánatot kértem a papától, de hogy miért, azt nem tudom. Kezet csókoltam neki. Akkor kaptam életemben az első és utolsó pofont – bár még most is adna. Anyám is nagyon szeretett, de van egy nagy bűnöm, amit soha nem bocsátok meg magamnak. Mosott szegény mama, és a ruhákat a padlásra vitte – ekkor mindig eszembe jut József Attila verse, a Mama. Azt mondta nekem, én felviszem a ruhát teregetni, te meg mosogass el. Én ugyan nem mosogatok! – ezt mondtam. Soha nem felejtem el. Soha! A mamám elmesélte, hogy neki is volt ilyen emléke. Az Ő szülei nagyon vallásosak voltak, az apját ezoterikusnak nevezték. Azt mesélte, hogy szombaton jött egy rosszul öltözött fiú – szombaton ugye nem szabad dohányozni –, és a füstöt a szemébe fújta, és akkor azt mondta neki, haljon meg az anyád, és akkor meg is halt a néni. Biztos anélkül is meghalt volna. Én mindig istenfélő voltam, most meg pláne. Az én anyámnak a szülei nagyon vallásosak voltak, anyám már nem volt annyira vallásos. Amikor a németetek bejöttek 1944. március 19-én, mondtam a mamámnak, *anyukám, én csak addig akarok élni, ameddig Te*, és akkor a mamám megsimogatta a fejem és azt mondta: *kislányom, ez az élet törvénye, az öregek meghalnak*. Az anyámnak gyönge szíve volt, nem csoda, hiszen kilenc gyereket szült.

Fiútestvéreim nem voltak vallásosak, de mi nők, szigorúan betartottuk a vallási előírásokat. Például a zsidó húsvét, a Peszáh (kovásztalan kenyér ünnepe) előtt lehoztuk a padlásról azt a fémfazekat vagy üstöt, amiben a húsvéti sólet készült. A közelben lévő pék kemencéjében süttettük meg. Használat után elmosva és betakargatva újra visszavittük a padlásra, és csak a következő húsvétkor használtuk újra. Az édesanyám libazsírral főzött. A család számára minden pénteken vettünk egy egész libát. Nagy volt ugyan a család, de különböző módon elkészítve több napig ettük. Húsvétkor egész nap a templomban voltunk. A zsidó családok hagyományainak megfelelően a bejárat mellett nálunk is ott volt a mezűze. Hogy megérintettük-e távozáskor és érkezéskor? Erre nem emlékszem.

Szüleim angyali türelemmel viselkedtek a gyermekeikkel. Hangos szóra nem tudok visszaemlékezni. Valami cserfes viselkedésem miatt egyetlenegyszer kaptam egy pofont az édesapámtól. Haló porában is áldom a kezét. Biztos megérdemeltem, és nekem semmiféle lelki válságot nem okozott.

Az elemi iskolában mi is írni, olvasni, számolni, énekelni és kézimunkázni tanultunk. A polgári iskolában már földrajzot és nyelveket, német és francia nyelvet, de sajnos a

franciát már elfelejtettem. A németet még ma is használom, televízió nézés vagy más egyéb alkalmakkor. (Beszélgetés közben is elejt egy-egy német mondatot vagy német kifejezést.) A német nyelv iránti érzéket talán még gyermekkorban szereztem. Szüleim német származásúak voltak, de odahaza csak akkor beszéltek németül, ha azt akarták, hogy mi gyerekek ne értsük, miről beszélnek. Ez a szokás akkoriban más családoknál is „divat" volt. Ezáltal mint gyerek még szívesebben tanultam a németet.

1944 történései

Amikor a németek bejöttek 1944. március 19-én, sokan kimentek az út szélére, és nézték a katonák, a gépjárművek bevonulását. A győriek viszonylag közömbösen fogadták őket. Egy-egy lelkes üdvözlés hallatszott, de a többség némán figyelte őket. Sokáig nem is lehetett nézni a vonulást, mert mindenkinek szokatlan volt a nagy zaj, amit az egymást sűrűn követő járművek keltettek. Akkor mi már az Opitz utcában laktunk. Aznap, vasárnap délutánra mozijegyünk volt, az „Egy nap a világ" című filmet vetítették, vagy csak ez a dal szerepelt benne, már pontosan nem emlékszem. Arra viszont nagyon élénken emlékszem, hogy az édesanyám azt mondta apámnak, hogy csak addig akarok élni, ameddig te! Vajon hogyan érezték meg a rengeteg katona láttán, hogy mi lesz a sorsuk? És anyám megérzése, megjegyzése beteljesedett. Valóban egyszerre haltak meg. De sajnos nem végelgyengülésben, hanem a haláltáborban.

Hamarosan elrendelték a sárga csillag viselését. Édesapám nem volt hajlandó felvarrni a kabátjára. Inkább nem mozdult ki a lakásból. A nővérem főkönyvelőként dolgozott, ügyes, okos nő volt. Egy német katona beleszeretett, feljárt hozzánk, és sok mindent hozott nekünk, diót, mákot és egyebeket. A katona azt mondta anyámnak, ne sírjon, a háborút elvesztettük. Az öcsém kijárt egy „látó asszonyhoz", de nem valósult meg a jövendölése. És ahogy most ezeket a történéseket elmondom, mintha kiadnám magamból azt, ami nagyon fáj, és enyhül a fájdalmam, az a tudat, hogy elégették őket.

Gyakran volt kijárási tilalom, és voltak olyanok, akik emiatt is a zsidókat szidták. Ez nagyon fájt nekem, mert én nem bántottam senkit. Az április 13-án történt légitámadás idején a környék lakossága a mostani házasságkötő teremnél lévő óvóhelyre ment, de a zsidókat nem engedték be. Mi egy pincébe mentünk, ami nem volt óvóhely, de szerencsére semmi bajunk nem történt. A sárga csillagot mindig viselni kellett. Csak a legszükségesebb esetben mentünk ki az utcára, a napi bevásárlásokat intézni, volt olyan győri kereskedő, aki nem akart bennünket kiszolgálni. Később már az is meg volt szabva, hogy mikor mehettünk ki. Azt tudtuk, hogy a többi országokból már korábban elvitték a zsidókat munkaszolgálatra. A lengyelek szenvedtek a legtöbbet. A német katonák közt is voltak jóérzésű, művelt emberek, akik a lehetőségeikhez mérten segítettek a zsidóknak. Egy alkalommal ez a fiatal német katona is velünk jött az óvóhelyre, és amikor a légitámadás idején bennünket nem engedtek be, a légóparancsnok rákiabált a német katonára, hogy szégyellje magát, amiért a zsidókkal lepaktált. (A háború után egy levél jött ettől a katonától, amibe azt írta: *Szégyellem, hogy német vagyok.*) Közöttük is volt ilyen is, meg olyan is!

Május közepén, a főútvonalakon nem maradhattak lakásaikban a zsidók, ki kellett költözni a mellékutcákba. Mi az Opitz utcában még a lakásban maradhattunk, de csak május végéig, akkor mindenkinek ki kellett költözni Szigetbe. A szigeti gettóban mindenhol sokan voltak. Mi a Szarvas utcába mentünk, ki egészen a vége felé, volt egy nagy udvar, ott különösen nagy lett a zsúfoltság. Olyan házba, ahol előzőleg keresztények laktak, és őket kiköltöztették. Több zsidó család lakott egy-egy lakásban és házban, de hangoskodás vagy veszekedés nem történt. Egy családnak jutott egy szoba vagy egy konyha, ahol az

egész család együtt aludt. Már amennyit egyáltalán tudott aludni. Az Opitz utcából együtt mentünk mind a hatan. Szüleim, Józsa nővérem, Vilmos bátyám, Erzsi húgom és én. Mi, a három lány és a Vili együtt laktunk a szüleinkkel. Nyári meleg volt, a nagyobb gyerekek sátrakat állítottak föl a kertekben. Sokuknak kirándulásnak tűnt. Győrben 4000 zsidó volt. Mindenki feszülten várt a sorsára. A férfiak tanakodtak, hogy mit fognak dolgozni. Aki már letöltötte a munkaszolgálati idejét, igyekezett megnyugtatni a többieket, hogy a munka nehéz lesz, de túl lehet élni. Az asszonyok és az idősebbek a családok ellátásával foglalatoskodtak. Aki hozott magával babot, borsót vagy más élelmiszert, főzött valami egyszerű ételt. Vártunk, és tudtuk, hogy a sorsunk irányítása nem a mi kezünkben van. Ott a Szarvas utcában állandó menetkész állapotban voltunk. Senki nem tudott semmit. Senki nem mondott semmit. Majd néhány nap múlva (június 7-én) reggel szedelődzködni kellett, hogy átmegyünk egy másik gettóba. Annyit hallottunk a háború előtt a zsidók sorsáról, hogy az európai országok zsidóit munkatáborokba vitték. Arra emlékszem, hogy indulás előtt nagyon sok kombinét vettem magamra, de hogy miért, arra már nem.

Először a Simor püspök téren lévő katolikus iskolába mentünk, ahol mindenkinek átvizsgálták a csomagját, a ruháját. Bennünket, nőket pedig a bábaasszonyok külön is megvizsgáltak, hogy nem rejtettünk-e el valami értéket. Pénzt, ékszert és más értékes holmit elszedtek mindenkitől. Volt egy nagyon szép aranyláncom, amit még kisebb lánykoromban kaptam. Meg akartam menteni, és a cipőfűzővel együtt belefűztem a cipőmbe. A híreket hallva szüleim tanácsára kifejtettem a cipőfűzőmből, és eldobtam az utca sarába, mert előző éjszaka esett az eső. Láttam, ahogy mások is a sárba dobták ékszereiket, nehogy az idegenek kezébe kerüljenek. A Neuwirth nyomdász felesége szülésznő volt, rokonságban is voltunk velük, a nők és lánygyerekek átvizsgálásánál már nem tartottak igényt a munkájára.

Amikor az átvizsgálás befejeződött, szorosan egymás mellett a Híd utca, Erzsébet tér, Jókai utca és Árpád út vonalán végigmentünk a városon. Amikor mi vonultunk, néhányan kijöttek az út szélére bámészkodni. Vajon mire gondolhattak győri lakótársaink, amikor beteg és gyerekes családok, karon ülő gyerekek és babakocsit toló édesanyák hosszú-hosszú sorokban végigvonultak, végigvánszorogtak szeretett városuk utcáin. Néhány segítő szándékú ember együttérzést mutatott, de volt, aki gyalázkodott. Akadt, aki segíteni akart, de a kísérő katonák elzavarták, mondván, őket is bevágják közénk. Volt károrvendő, aki azt kiabálta: *most majd megtanítanak benneteket dolgozni.* Közöttük is volt ilyen is, meg olyan is. Kiskút felé mentünk, a Budai úti barakkokba, ahová már estefelé értünk ki. Ez szörnyű hely volt. Soha nem jártam arra, de azt a pusztulást, amit ott láttunk, nem lehet elfelejteni. Az épületek leromlott állapotban voltak, soknak hiányzott az ablaka vagy az ajtaja. Nehéz volt elképzelni, hogy ott milyen sok család lakott.

A Budai úti barakkokban, a második gettóban nem volt víz, nem lehetett mosakodni, nem lehetett főzni. Ruhástul aludtunk, és reménytelenül várakoztunk. Péntek este, Roth Emil rabbi, aki végig velünk volt, istentiszteletet tartott, amire a tábor őreitől nem kért engedélyt. Bevitték valamelyik szobába, és a fejére rásütöttek egy Dávid-csillagot. Azzal a vérző fejjel jött azután velünk együtt a hosszú útra. Néhány nap múlva, hogy 11-én vagy 14-én, arra már nem emlékszem, de ismét mennünk kellett, ezúttal a vasúthoz. Azokba a magas tehervagonokba egymást segítve, egymást tuszkolva tudtunk feljutni, még egy lépcső vagy láda sem volt. Még akkor sem sejtettük, hogy mi lesz utunk végcélja, pedig az a barbár bánásmód már előrevetítette a szomorú jövőt. De azt gondoltuk, hogy háború van. Nincs elég személyvagon, nincs, mivel munkára vigyenek bennünket, hát ezért ilyen mostohák az utazás körülményei.

Azt az utazást sem elmondani, sem elfelejteni nem tudom. Rettenetes meleg volt a lezárt vagonban, és szörnyű bűz. Az egyik sarokban volt egy vödör ivóvíz, a másik

sarokban pedig egy másik vödör, ami hamar megtelt. Iszonyatos út volt. A vagon padlóján vagy a csomagjainkon ültünk úgy, hogy egymásnak támasztottuk a hátunkat. Izzadt mindenki, és a vonat nagyon sokszor megállt. A kósza hírek szerint a mozdonyunkat többször is elvitték. Érdekes, most, hogy visszaemlékszem erre az utazásra, eszembe jut, hogy milyen síri csend volt a vagonban. Csak a kerekek csattogása hallatszott és a kisgyerekek halk nyöszörgése. Mindannyian magunkba roskadva ültünk, vagy amikor a vonat megállt, mi is felálltunk, és nem szóltunk egy szót sem. Az a sok regény, ami a zsidók sorsáról íródott, szóról szóra igaz. Ott voltunk összezárva, tehetetlenül, telve félelemmel. Akkor nem gondoltam semmire, mintha az agyam kiürült volna. Egyetlen vigaszom volt, hogy velem voltak a szeretteim, de ők is ugyanolyan kábultak és reményt vesztettek voltak, mint én. A szüleim időnként megöleltek bennünket, suttogtak egy-két vigasztaló szót, őket a jövő, a gyermekeik jövője foglalkoztatta. Most, idős koromban gyakran tör rám egyfajta pánikbetegség. Azt gondolom, hogy amit hatvanöt évvel ezelőtt átéltem és fiatalon kibírtam, már nehezen viselem. Gyakran látom magam előtt, ahogy az érkezés után elválasztottak bennünket a szüleimtől, még meg sem ölelhettem őket, még el sem búcsúzhattam tőlük.

Az a borzalmas tíz hónap

Három vagy négynapi utazás után a vonat megállt, és az addig gondosan lezárt vagonajtó hirtelen szétnyílt. A beáradó napfényben azonnal sürgető parancsszavakat hallottunk. Kiabálva utasítottak bennünket a vagon elhagyására, még azt a kis csomagot sem vihettük magunkkal, amit féltő gonddal őriztünk a hosszú úton. Egy lengyel nő, a lagererteste fogadott bennünket, aki rekedt hangon üvöltözött velünk. Azt kiabálta, hogy a világ legborzalmasabb lágerébe kerültetek. Megszűnt a nagyságos asszony, itt häftlingek (foglyok) vagytok. Mikor megérkeztünk Auschwitzba, volt köztünk cukorbeteg, még az inzulint is elvették tőle. Élelmiszert nem vittünk magunkkal.

Szelektálás után először a lágerben lévő „laboratóriumba" osztottak be dolgozni. Annak is Mengele volt a vezetője, ott kísérleteztek az emberekkel, levágták az egyik lábát, átültették a másikba, közben elaltatták őket. Mengele szép férfi volt, vele volt még egy nő is, tiszti ruhában. Különös élet volt a lágerben. Állandóan éreztük az égett füstszagot, azt mondták, hogy gyár van ott, de mi mindig éreztük az emberi hús égett szagát.

A nők jelentős részének elmaradt a menzesze, azt beszélték, hogy brómot raktak a reggeli kávéba vagy az ebédnek nevezett löttybe. Ennek ellenére volt, akinek megjött, annak egy használt véres ruhadarabot, egy véres ruhacsíkot adtak. Egy René nevű fehérvári asszony spiritiszta szeánszokat rendezett, mindig megjelent neki az, akit meghívott. Meghalt valakinek a nagybácsija, és akkor oda kellett tenni a kezeket az asztalra, hogy összeérjenek az ujjak, és a nagybácsi azt mondta Renének: szedjétek ki a kondérokból a húst. Adjátok oda a tiszta főkötőket Renének, mert ő fog kihozni benneteket ebből a szörnyűségből. Amikor felszabadultunk, a René eltűnt, nem találta senki. A WC-t „popoló di Rómának" neveztük. Ott szálltak a hírek szájról szájra. Ott beszéltük meg a napi politikai helyzetet, a várható eseményeket.

Auschwitzból a németországi Lippstadtba vittek bennünket dolgozni. Ez a város fent van északon, Vesztfáliában, Dortmund és Bielefeld között félúton, a holland határtól mintegy száz kilométerre. Egy fegyvergyártó üzemben dolgoztunk, és a gyár mellé épített barakkban laktunk. A gyárban, ahol dolgoztunk, a nem zsidók kijárhattak a városba, de mi zsidók, mint rabok, sohasem hagyhattuk el a szállásunkat. A műszak este hattól reggel hatig, majd a másik héten reggel hattól este hatig tartott. A mesterek és előmunkások legtöbbje sérült és leszerelt katonaviselt férfi volt. Sokan közülük fél lábbal vagy fél karral dolgoztak. Az én mesterem egy ronda, vörös, „lópofájú" ember volt.

Egyszer az esztergagép mellől másik műszakba raktak át. A gépből kijövő vasforgácsot kellett vasvillával egy ládába átrakni és a nehéz ládát a műhely másik végébe elhúzni. A német nők, akik velünk együtt dolgoztak, látva erőlködésemet, odajöttek és segítettek. Egy reggel már annyira fáradt voltam, hogy elájultam a kivonulás előtt. Bevittek a revírbe (kórháznak kijelölt helyiségbe), de azt tanácsolták az ott lévők, hogy ezt ne tegyem gyakran, mert akkor a németek megszabadítanak a betegségtől, de végleg. Egynapi betegszabadság után aztán összeszedtem minden erőmet, és mentem dolgozni. Sokat segített ebben az, hogy a testvéreimmel és két unokatestvéremmel együtt lehettem. Az ő segítségük, biztatásuk nélkül biztos, hogy nem éltem volna túl azt a sok szörnyűséget, amin keresztülmentem.

Lippstadtban 1944 karácsonyán előadást rendeztek a németek. Velünk, elhurcoltakkal feldíszíttettek egy nagytermet. Volt köztünk operaénekes, író és művész. Az előadást megtisztelve mi, a nézősereg összesodortuk a pokrócunkat, és a nyakunkba tettük, mint valami boát. A német táborparancsnok megjegyezte: *„A zsidók még a szarból is tudnak aranyat csinálni"*.

Nagy kondérokban hozták az ebédet, megnevezhetetlen nevű ételt kaptunk, néha még hajcsomók is voltak benne. Mi ott az emberi megaláztatás legmélyebb fokát éltük át, leírhatatlan! A gyárban, ahol dolgoztunk, mindig találtunk magyar nyelvű röpcédulát: *„Tartsatok ki, az amerikaiak már a szomszédos városban vannak!"* – állt a papírlapokon. A városban, ahol voltunk, egyszer nagy légitámadást hajtott végre az amerikai hadsereg. A gyárból átmentünk a szállásunkra, ahol volt légópince, de senki nem ment le. Néztük, hogyan esnek le a bombák, semmi félelem nem volt bennünk. Másnap elvittek bennünket romot takarítani. De előtte nagy beszédet tartottak, hogy aki valamit elvesz, ott nyomban főbe lövik!

Tovább folyt az életünk a megszokott módon, végül 1945. március végén az egyik éjszaka egy katona kiabált a barakkban: Aufstehen! Azaz felkelni! A széles falécekből lévő padlókon visszhangzott csizmájának a robaja, még most is hallom. Gyorsan felöltöztünk, és sorba álltunk a szokott módon, ötös sorokba. A három lánytestvér és két unokatestvér egymás mögött. Legelöl, én a legalacsonyabb, mögöttem Józsa nővérem és Irén. Őmögötte állt egy lengyel lány, aki a Haupstadtführernek nagyon tetszett. Elsőnek én mentem ki, mert én voltam a „legjobb" állapotban. Megtudtuk, hogy az amerikai hadsereg behatolt a városba. Megkezdődött a lótásfutás, a hajsza. Rohantunk az éjszakában, árkon-bokron át, míg reggelre egy Kaunicz nevű kisvárosba értünk. Kísérőink között volt két lengyel katona is, ők köszöntek, a németek meg csak azt mondták, hogy zsidó kutyák. Megaláztak bennünket. Ennek ellenére nem gyűlölöm a németeket, mert nem mindegyik volt rossz. Mikor Kauniczban egy tisztásra érkeztünk, felállítottak egy gépfegyvert. Lőj! – mondta az egyik katona a másiknak, de ő nem tudta megtenni, a németek meg elmenekültek. A két lengyel katona, akik velünk maradtak, letépték a ruhájukról a sarzsijukat. A húgom felállt és mi mondtuk neki, hogy feküdjön le, ne akarjon egy eltévedt golyótól meghalni. Valaki azt mondta, hogy Te szegény, most mentek a hazátokba haza. Egy botra fehér zsebkendőt kötöttünk, és a nyolcszáz fogolynő elindult lefelé, az amerikai katonákhoz. Április elseje volt! Az úton halott emberek feküdtek, akiket a bombák öltek meg. Az amerikaiak szabadítottak fel minket, ők nagyon emberségesek voltak velünk. Az amerikaiak szabad rablást engedtek nekünk, azt a házat foglaltuk el, amelyiket akartuk. Mondanom sem kell, hogy mi győriek együtt maradtunk, és együtt mentünk be egy házba, ami üres volt. Nyugodtan feküdtünk le, MEGSZABADULTUNK! Másnap az amerikai katonáktól kaptunk rendes ruhát és ennivalót. Konzerveket adtak és fehér kenyeret, amit nagy örömmel fogyasztottunk el. A hosszú hónapok szűkös ellátása és a kemény munka következtében csont és bőr voltunk

valamennyien. Elláttak bennünket étkezési jeggyel, mindennel, amire szükségünk volt. Ott éltünk 2-3 hónapig, amíg haza tudtunk indulni az amerikai, majd az orosz katonák segítségével. Sokáig tartott, amíg hazaértünk, mert a vonat mozdonyát néha elvitték.

Sorsom a háború után

Nyár közepén jöttünk haza. Haza, de se szülő, se testvér – csak mi hárman –, se lakás, se otthon. Első utunk a régi, Opitz utcai lakásba vezetett, amelyet kiutaltak egy ismeretlen, kibombázott családnak. Régi kedves bútorainkból és más tárgyakból, vagy eszközökből semmit nem találtunk. Az ott lakók nem tudtak segíteni. Itt-ott aludtunk, ahol befogadtak bennünket. Nagyon jólesett annak a Bálint Mihály utcában lakó rendőrnek az emberi viselkedése, akivel édesapám régóta jó barátságban volt. Amikor a zsidóknak be kellett szolgáltatni értékeiket a pénzügyigazgatósághoz, apám őt kérte meg arra, hogy az ő és a mama jegygyűrűjét vegye át megőrzésre. Ezeken kívül talán még egy-két kisebb nyaklánc volt nála, amit hiánytalanul visszaadott. Később kiutaltak nekünk egy háromszobás lakást, ahol minden szobában mások laktak. Később az egyik szoba megürült, így megkaptuk azt az egy szobát. Közös volt a konyha, a fürdőszoba. Lassan kiürültek a szobák, és mi megkaptuk az egész lakást, ahol a mai napig lakunk, illetve lakom. Lassan a családom tagjai elhaltak, csak egy húgom él, de ő is egyedül, egy másik lakásban, mert a férje is meghalt. A népes családból már csak ketten maradtunk.

Gyermekkori dacos természetem később is megmaradt. Nővérem, Józsa, amikor férjhez ment és együtt laktunk, egy alkalommal az ebéd utáni mosogatás és rendrakás kellős közepén elment a férjével kávézni a KIOSZK-ba, erre én is ott hagytam a tennivalókat, és elmentem sétálni a Baross útra. Ekkor kérték, hogy menjek el én is dolgozni. Ez nagyon jó tanács volt, mert az egyedüllétet nehezen viseltem, a terhükre meg nem akartam lenni. És mit tesz a sors? Idős koromra teljesen egyedül maradtam. Csak ez az aranyos kis kutyám, a Rolli van, akivel szépen el tudok beszélgetni. Erzsi húgom már nehezen mozdul ki otthonról, egy-egy régi ismerős néha meglátogat vagy felhív telefonon.

A Vendéglátó Vállalat vezetője, Weiszbrot – elemi iskolai osztálytársam volt – felvett adminisztrátornak. Három hónapig Pesten jártam iskolába, ami életem egyik szép időszaka volt. Az 1940-es évek végén ott az iskolában a faliújság szerkesztésével bíztak meg, amit szívesen végeztem. Amikor rám került a sor, a kornak megfelelő cikkeket is írtam. A pesti iskola után a Baross út közepén a város egyik legelegánsabb cukrászdájába, a Kis-Rábába kerültem mint adminisztrátor. A kiszolgálóhelyiség mögött volt egy kis iroda, az volt a munkahelyem. De az nemcsak iroda volt, hanem lelki patika és pincérvigasztaló egyszerre. Időnként a felszolgálólányok és pincérfiúk nálam öntötték ki a szívüket. Az én társaságomban nem volt szabad a fiúknak csúnyán beszélni, de megértettem, és elnéztem nekik, ha valamelyikük néha indulatosan kifakadt. Az elszámolásaim viszont mindig forint/fillérre stimmeltek. A központban én voltam a bezzeg! Bezzeg a Fahn Fridánál soha nem lehet egy fillér eltérést sem találni! A szomszéd épületben dolgozott Bári Olga, aki művelődésszervezőként nálunk is sokszor rendezett irodalmi esteket. Jaj de nagyon szerettem én ezeket. Olgival ma is tartjuk a kapcsolatot, de többnyire telefonon, mert ő nagyon elfoglalt.

Már gyermekkoromban is komoly, kicsit szomorú voltam. A polgári iskolában egyszer az iskola folyosóján sétáltunk, és az osztályfőnököm kihúzott a sorból, azt kérdezte: *miért vagyok mindig szomorú.* Nem tudtam rá válaszolni, mint ahogy ma sem tudom, miért tör rám időnként a depresszióhoz hasonló érzés. Rendszeresen jár hozzám orvos, ellát mindenféle orvossággal, talán a magány, az egyedüllét és a szomorú sorsom az oka. Nem tudom. A Vendéglátó Vállalatnál maradtam állásban. 1950-től 1975-ig a Leló, azaz

A Fáhn család, állnak: Vilmos, Sándor felesége, Sándor, Józsa, Gyula.
Ülnek: Friderika, Mama, Papa, Erzsébet (Ligetiné)

Frida néni portréja Nagy István felvétele

Kék Duna presszóban voltam üzletvezető. Az irodalmi estek itt is rendszeresek voltak. (Itt dolgozott például Mátrai Elemér, aki később a Márka éttermet vezette.) 1975-ben Győr-Sziget egyik népszerű, felkapott cukrászdáját, a Mazsolát vezettem nyugdíjazásomig. Sándor, a férjem a Vendéglátó Vállalat karbantartó részlegének volt a műhelyvezetője. Innen eredt az ismeretségünk, összeházasodtunk, de csak két évig voltunk házasok. Egyikünknek sem „jött" össze a házasélet.

Mostanában sokszor álmodom az átélt borzalmakról, magam előtt látom, ahogy a vonattal megérkezünk Auschwitzba, és apámat külön állították, még csak meg sem ölelhettem búcsúzóul. Kegyetlen dolog a történelem, kilencven évvel ezelőtt a Felvidékről azért üldözték el a Fahn családot, mert magyarnak vallotta magát, hatvanhat évvel ezelőtt pedig azért pusztították el a szüleimet, mert zsidó a vallásuk. Amikor hazajöttünk, a háború után megmaradtam zsidónak, de nem gyakorlom az őseim hitét, katolikus vallás szerint élek. Elmúltam már 93 éves, nem volt ilyen világ még megközelítőleg sem. Nincs szeretet az emberek között. Én szenvedek ettől a világtól. A mai világban nem foglalkoznak a gyerekekkel, mindenki dolgozik. Azelőtt gyakran mentem misére a karmelitákhoz. Balázs Károlyhoz sokszor lementem, őt nagyon szerettem, sokat beszélgettem vele. Mikor nézegettem az ablakon, jött biciklivel, megállt, beszélgettünk. Nagyon szerette az irodalmat. Amikor a nővérem meghalt, ő tartotta a misét. Nem vagyok bigott, és nagyon szerettem II. János Pál pápát.

Velünk volt Lippstadtban egy Léván született írónő, Rudnóy Teréz, aki a háború után megírta a velünk történeteket „Szabaduló asszonyok" címmel. Szlovákiában adták ki ezt a könyvet. Amikor egyszer csónakkal át akartak jönni a Dunán, a csónak felborult, és ő belefulladt a vízbe. Annak idején én olvastam ezt a könyvet. **Lejegyezte: Nagy István, 2009. március**

Rudnóy Teréz: Szabaduló asszonyok című regényének rövid összefoglalója. Lippstadtban egy fegyvergyárban dolgoztatták a zsidókat és a többi női foglyot. Kézigránátokat készítettek, a magyarok mellett francia és orosz fiatalok is dolgoztak ott. Bal karjuk belsejében volt egy nagy A betű és a häftling szám. Az amerikaiak elől 800 fogoly nő vonult kelet felé a holland határ mellől, két napon keresztül. A németek felrakták egy lapos lovas kocsira a holmijukat, még néhány katonanő is felült a kocsira. Lovak helyett a foglyok húzták a kocsit, Lulu, egy magas erős lány és Bori. Rietberg, Vesztfália legnagyobb repülőtere közelében vezetett az út. Bori meghalt az úton, holttestét otthagyták az árok szélén. Azután Etel segített a kocsit húzni. A foglyok és zsidó nők hátára egy nagy kereszt volt festve olajfestékkel. Kreis Weiedenbrück után Kauniczba értek április elsején. Ott érte őket a felszabadulás. Az amerikaiakkal való találkozás euforikus örömmel töltötte el az összes életben maradtat. Staumühlébe volt egy nagyobb tábor, oda vitték Lulut és Évát az angolok. Az írónőt először Birkenauba vitték, majd onnan került Lippstadtba. Még idehaza, az elhurcolás előtt sokan elrejtőztek. Bortermő vidéken többen a pincékben kialakított rejtekhelyen húzták meg magukat. Az ország keleti részén a gazdagabb zsidókat kínvallatásnak vetették alá, mielőtt elhurcolták őket. Miután mindenki felszállt, az ő vonatuk nagyon sokáig állt az állomáson. Végül este 9-kor indultak el (június 13-án), és másnap reggel hatkor kaptak friss vizet. Akkor önthették ki a küblit is. Országszerte szörnyűek voltak az utazás körülményei. Nagy meleg volt, a férfiak derékig levetkőztek. Amikor légitámadás érte a környéket, ahol a vonat elhaladt, akkor sem nyitották ki a vagonok ajtaját. Harmadnap reggel, amikor kinyitották a vagont, egy német katona megnyugtatta az érkezőket, mind a 3500 embert. A beteg vagy halott útitársuk végig a vagonban maradt. Őket az ottani munkások vitték ki a vagonból. Az utazást nehezen viselő vagy hisztis sorstársat a többiek nyugtatgatták. Gyógyszert nem tudtak adni senkinek. Birkenauba délután kettő körül érkeztek meg. Mindenüket elvették, a csomagjaikat kihurcoló, csíkos ruhás emberek hátára piros kereszt volt festve. Mindenkit leborotváltak, és este már lámpafénynél osztályozták az embereket. Az újonnan érkezőknek másnap reggel fél 3-kor kellett sorakozniuk a barakk előtt. Másfél hónap múlva, július végén az erősebbeket kiválogatták munkára. Mezítelenül, karokat égnek emelve kellett állni. Megnézték a szemét és a torkát annak, akit kiválasztottak. Akit a végső fürdőbe, majd a gázkamrába vittek, azokat százas csoportokba állították. Az írónő, Rudnóy Teréz többféleképpen értelmezhető megfogalmazása: *„Aki hisz a szabadságban, az el is jut oda!"*

Winkler Györgyné született Rosenberg Sára

A szerelem hozott haza

Őszinte tisztelettel emlékezik az utókor az elhunytakra, és nagyrabecsüléssel tekint a pokolból visszatértekre! Az eltelt hatvan év erősen megrostálta a túlélő kevesek sorait. A visszatértek egyikét, Csuri nénit hála a jó Istennek ma is a győriek közmegbecsülése, tisztelete és szeretete övezi. Csodálatosan szép ősz hajával erejéhez mérten, és korát meghazudtoló frissességgel napjainkban is rendszeresen dolgozik leánya nagy népszerűségnek örvendő üzletében, mint az illatszerek és kozmetikumok nagymestere. Sárika megtisztelte a szerzőt, és elmondta személyes történetét, utazását a pokolba, majd visszatérését a szörnyű megpróbáltatások helyéről.

Édesapám Rosenberg Lipót, Szobráncon született 1880-ban, férfiszabó volt a foglalkozása. Édesanyám Wachberger Matild, 1884-ben Nyirjákón született, varrónőnek tanult, kilenc gyermeket szült és az ő gondja lett a nagy család ellátása. Szüleim 1909- vagy 1910-ben költöztek Debrecenből Győrbe. Testvéreim közül Vilma, Haas Sándorné (1905–1961) és Anna, Bittmann Ernőné (1908–1954) még Debrecenben születtek. A legidősebb fiútestvérem, Zoltán (1910–1922), Jenő (1912–1944), Lili, Kolb Ottóné (1913–2003), Klára, Heiner Ödönné (1917–1992), Miklós (1920–1920), Imre (1921–1944), és én, Sarolta (1923) itt születtünk Győrben. Családunk az ortodox hitfelekezethez tartozott. Szüleim először a Híd utca 2. szám alatt laktak, majd a népes familia átköltözött a Kossuth utca 30-as szám alá. Édesapám 1914-től, harminc éven keresztül önálló szabómesterként dolgozott. (Rosenberg Lipót férfiszabó, Kossuth Lajos utca 30. A.2/1914.) Az Imaház utcai elemi iskola után a Megyeház utcában lévő polgári iskolába jártam. Először kereskedelmi végzettséget szereztem, majd a szüleimtől ki-, és eltanultam a varrás tudományát, majd fehérneművarrónő szakmát tanultam. Sok gyerekkori ismerősöm volt, a második szomszédban laktak Angyalék, nagyon szép leány volt a Zsuzsi. Családunkban ismeretlen volt a hangos szó, vagy a veszekedés. Köztünk gyerekek között jelentős, csaknem húsz év a korkülönbség, én még fiatal leány voltam, alig múltam 14 éves, amikor Anna nővérem már férjhez ment. Gyermekkoromban azt láttam odahaza, hogy az édesapám – azzal a szép nagy szabó ollóval – szövetet vág, vagy a fürge varrógépen dolgozik. Amikor valamilyen ruhadarabbal elkészült, az édesanyám letisztázta, elvégezte rajta a finom női kezeket kívánó tennivalót. Testvéreim közül Jenő bátyám is kitanulta a szabómesterséget.

1944. április 13-án a bombázás alatt a szomszédban lévő kocsma pincéjébe menekültünk, azt nevezték ki légópincének. Abban az időben még csak a vőlegényem volt Winkler György, aki a Schnábel testvéreknél volt alkalmazásban, mint kereskedősegéd, 1944-ben munkaszolgálatosként dolgozott Ukrajnában.

Május végén minden győri zsidónak a szigeti gettóba kellett költözni, mi sem maradhattunk a főútvonal mellett, ezért az Imaház utcába, egy rokon családhoz költöztünk. Június 7-én a Simor téri katolikus iskolába kellett menni „ellenőrzésre". Elvették és átvizsgálták a ruháinkat, hogy nem rejtettünk-e bele valamit. Édesanyám a kabátja válltömésébe varrta bele apró értékeit, de az őrök tudták, hogy varrónő, így a válltömés leszakításával kezdték a vegzatúrát. Ezért aztán nagyon sokan a WC-be dobták be gyűrűiket és nyakláncaikat. A szigeti gettó elhagyása előtt szülésznők nőgyógyászati módon megvizsgáltak bennünket, nem rejtettünk-e el valami értéket a testnyílásba. Nem volt semmi kímélet, a fiatal lányoktól a matrónákig mindenkit megvizsgáltak. Amikor ez a szörnyű és megalázó ellenőrzés megtörtént ötös sorokba állítottak bennünket, és úgy kellett a városon végigvonulni. A Simor térről, a Híd utcán, és a kettes hídon keresztül, a Rábapart, Jókai utca, Árpád út útvonalon mentünk végig a városon. Az út szélén sok ismerőst láttunk, akiket a kísérő csendőrök nem engedtek közel. Együtt mentek a családok, a rokonok, némán, lehajtott fejjel, mindenki a gondolataiba mélyedt. Hová megyünk, mi lesz velünk? – csak ez járt a fejünkben.

A Budai úti gettóban annyira szigorú volt az őrizet, hogy még a Vadász Géza rendőrt sem engedték bemenni, aki ennivalót hozott valaki ismerősének. Nem volt benn fekhely, nem volt víz a mosakodáshoz, teljesen lepusztult épületekben töltöttünk három napot. Aki vitt be babot vagy más ennivalót, főzött a gyerekeknek.

Dr. Roth Emil neológ-, és Snyders Bernát ortodox főrabbi péntek este a Budai úti gettóban istentiszteletet tartottak. Mivel erre nem kértek engedélyt, a fejük tetejére hatágú csillagot égettek, utána körülhurcolták őket, mondván: *mindenki így jár, aki engedély*

nélkül cselekszik. Dr. Roth korábban is azt mondta, hogy nem hagyja el a nyáját, erre esküt, fogadalmat tett a közösség előtt. Így is cselekedett. Bennünket az első, június 11-ei transzporttal vittek el. Amikor megérkeztünk Auschwitzba, kiszállt a vagonból, és a családja szeme láttára addig ütötték, amíg meg nem halt.

Az a vonat, amivel bennünket Auschwitzba vittek, eredetileg Bécs felé volt irányítva. Kassa környékén, amikor a magyar-lengyel határra értünk, rájöttek a tévedésre, de a vonatparancsnokság azt mondta, *darab-darab*, így a debreceni zsidókat szállító szerelvény ment nyugatra, mi pedig tovább, északra. Micsoda illogikus állapotok döntik el az ember sorsát!

Amikor megérkeztünk Auschwitzba, mindent a vagonban kellett hagyni. A vagonban töltött három nap valóban olyan szörnyű volt, mint a regényekben és a filmekben ábrázolják. Megérkezéskor az erősebb, munkaképes embereket jobbra, a kisgyerekeket, gyerekes szülőket, öregeket balra állították. Minden ruhát le kellett vetni, a nem túl elegáns cipő a lábunkon maradhatott. Akinek új vagy szép cipője volt, azt rögtön elvették, és kapott helyette valamit. Mindenkinek adtak valamilyen ruhaneműt, kinek pizsamát, kinek télikabátot, ami a ruhaosztóknak a keze ügyébe került. Alsóneműt nem kaptunk. Zoknit és sapkát sem. A lengyel lányok textilüzemben dolgoztak, egy kis ennivalóért „vettünk" tőlük fonalat, és drótból hajlított kötőtűvel készítettünk magunknak sapkát, zoknit. Én abban a bakancsban jöttem vissza, amiben elhurcoltak.

Lengyel származású lányok voltak a kápók, tőlük hallottuk először, hogy a fojtó füst a krematóriumból jön. *„Most ég el a családotok!"* – kaptunk választ a kérdéseinkre. Június közepétől augusztus végéig Auschwitzban – pontosabban a birkenaui táborban – voltam, szörnyű körülmények között. Olyan barakkokban aludtunk 1200-an a csupasz földön, amelyik 600 személyre volt méretezve. Egy héten egyszer vittek bennünket fürödni.

Öt embert egymás mellé állítottak, egy csajkába kaptunk valami bűzös löttyöt, talán csalánlé lehetett, és öten végigittuk a csajkányi ellátmányt. Az első hetekben csak ténferegtünk a barakkok között. Nappal nagyon meleg volt, aki nem vigyázott, könnyen napszúrást kapott. Éjszakára pedig erősen lehűlt a levegő. Az ott töltött 11 hónap alatt még náthás sem voltam.

Augusztus végén munkára válogattak bennünket. Mezítelenre vetkőzve, ruhánkat a fejünk fölött összefogva, el kellett vonulni a németek előtt. Az erős mehetett munkára, a gyengét visszaküldték, és irány a gáz! Amikor már dolgozni jártunk, akkor emeletes ágyon alhattunk. Hideg vízzel mosakodtunk, és az ebédre kapott meleg feketekávéval mostuk meg a hajunkat. A mosdó egy hosszú vályú volt. A németek annyira féltek a járványtól, hogy minden reggel megnézték a torkunkat, ha valaki skarlátos volt, az egész barakkot elgázosították. A barakk ajtajában egy SS-nő ült, engedélyt kellett kérni tőle, amikor kimentünk. Kaptunk egy szelet zsíros kenyeret, azt hárman ettük meg: Sáncásáskor a barakk egy egész kenyeret kapott. A szokásos menü volt mindennap: reggelire és ebédre feketekávé, vacsorára leves, benne valamilyen zöldség. Kaptunk hozzá 15 deka kenyeret, amit eltettünk másnapra, hogy munka közben együk meg. Mindennap kora hajnalban megszámoltak bennünket az appelen (sorakozón), akár ötször is.

Cseh és Szudéta-vidéki lányokkal voltam munkára beosztva. Parschnitzból Trautenauba, az AEG ottani gyárába jártunk át dolgozni. Muníciót (lőszert) és fegyveralkatrészeket készítettünk. Árja német volt az előmunkásnő, aki megmutatta a fogásokat. Nagyon jóindulatú nő volt. Ügyes és szorgalmas voltam, gyorsan megtanultam a munkamenetet, ebben sokat segített fehérnemű-varrónői képzettségem, illetve a szakmában nélkülözhetetlen kézügyesség. Ettől a német árja nőtől időnként egy-egy darab kenyeret kaptam. (Jóindulatában nyilván az is szerepet játszott, hogy az üzemnek termelni kellett,

és nem volt mindegy, mennyit és milyen minőségben. Valószínűleg a német nő is büntetésből volt a lágerben, mint munkavezető, erről nem beszélt.) Legtöbbször – akármilyen volt az idő – gyalog mentünk a munkahelyünkre. Néha vonattal vittek bennünket, akkor 7-8 perc alatt odaértünk. Amikor légiriadó volt, bennünket kikergettek a rétre, az őrök pedig elbújtak.

Arra a kérdésre, hogy mi adott erőt Auschwitz túléléséhez: *csak a remény!* Az adta a szükséges erőt ahhoz, hogy hazajussak. Aki elhagyta magát, az odaveszett.

Minden túlélőnek volt valakije, aki miatt vissza akart jönni. Én a vőlegényem, a Gyuri miatt akartam hazajönni. Amikor az oroszok közeledtek, kibújtunk a kerítésen – akkor már nem volt benne áram. Megszöktünk az addig szigorúan őrzött lágerből. Az oroszoktól kaptunk kenyeret. Előfordult, hogy valaki a szabadság mámorában levágott egy nagy darab húst, megsütötte, megette és meghalt. A hosszú hónapok alatt minden kiürült a szervezetünkből. Gyomrunk is hozzászokott az igénytelen és kevés ételhez, csont és bőr lettünk, én harmincnyolc kilóra fogytam le. Szlovák lányokkal jöttünk Érsekújvárig, onnan gyalog indultunk haza. Velünk jött Armuth Tibor, aki egy alkalommal segített az oroszoknak megjavítani a teherautójukat, és ők elhoztak bennünket Észak-Komáromig. Ott a Joint-irodában kaptunk igazolást. (Joint Distribution Committee, az első világháború kitörése után a háború sújtotta zsidók megsegítésére alakult szervezet, egyesült szétosztó bizottság.) **(Idegen szavak kéziszótára.)** Átjöttünk Magyarországra, ahol a vasutas nem tudta megmondani, hogy mikor jön Győr felé vonat. Szerencsére, estefelé, fel tudtunk kapaszkodni két ecetesvagonra, és azokon jöttünk haza. Május 9-én indultunk el Lengyelországból, és 16-án értünk Győrbe. A hét győri lány, aki segítette egymást a pokolban, együtt érkezett meg szülőföldjére. Már csak hárman élünk: Pick Jánosné, Singer Miklósné és én, többé-kevésbé jó egészségben. Négyen, Szirmai Rezsőné, Spiegel Károlyné, Drah Sarolta és Winkler Rózsi elhunyt.

Sári néni portréja

Ami engem életben tartott, az a szerelem volt. Mikor Gyuri is, meg én is egy kicsit „felerősödtünk", összeházasodtunk. 1945. június 24-én, miénk volt az első esküvő, a pokolból visszatértek közül. Férjem, Winkler György 1918. október 2-án született, itt Győrben. A felsőkereskedelmi iskola elvégzése után a Schnábel testvérek Széchenyi téri üzletében kereskedősegédként dolgozott. 1945 után a textilkereskedelemben helyezkedett el, vezető beosztásban dolgozott egészen a nyugdíjazásáig. 1993-ban halt meg, a győri zsidó temetőben alussza örök álmát. Két szép lányunk született, 1946 májusában Judit, és 1950 októberében Zsuzsa. Anna nővéremnek a férje, Bittmann Ernő családja segített a deportálás elől elbújni. Amikor hírét vették, hogy a zsidókat összeírják és másféle hátrányos megkülönböztetés vár rájuk, a Bakonyban élő rokonság adott neki menedéket. Fiatalon, rákbetegségben halt meg.

A Rosenbeg család, állnak Lili, Jenő és Klári, ülnek Anna, a Mama, a Papa és Imre

A hét Rosenberg gyerek

Amikor kimegyek a temetőbe, a férjemén kívül még négy kavicsot teszek a családi sírkőre. Kettőt a drága jó szüleim, egyet Jenő és egyet Imre testvérem emlékére, akikkel együtt mentünk a haláltáborba, de az ő számukra nem volt visszaút. Tavaly, a hatvanadik évfordulón újra elutaztam Auschwitzba (ma ismét Oswiecim), és elzarándokoltam az egykori láger területére, Birkenauba. Nem tudom szavakba önteni, hogy mit éreztem, amikor letettem az emlékezés és hála virágait az utókor számára megőrzött égetőkemence nyitott ajtaja elé. Talán éppen ez a kemence nyelte el az én szeretteimet, akiknek bűne mindössze annyi volt, hogy zsidónak születtek. Nem gyűjtöttek vagyont, csupán csak dolgoztak, a város és a haza szorgos polgárai akartak lenni.

Lejegyezte: Nagy István, 2005. február

Jakabovits Dezső

Büszke vagyok az édesanyámra

Szüleim egyszerű, de nagyszerű emberek voltak, akik megjárták a poklot, de emberek tudtak maradni. Emberek, csupa nagybetűvel. Mind a ketten magyar zsidó családban születtek, zsidó nevelést kaptak és becsületes polgárai akartak lenni a hazájuknak. Nem vágytak arra, hogy vagyont gyűjtsenek, és azáltal emelkedjenek ki a közösségből, élni, dolgozni, szeretni akartak, mint a többi, közel egymillió hittestvérük. A sors, a történelem azonban közbeszólt, és másként alakította életük folyamát.

Édesapám, Jakabovits Jenő Nyirmadán született 1906. szeptember 20-án. A négy elemi iskola után, még 4 polgárit végzett. 1941-ig vezető beosztása volt a szeszgyárban, utána gyári segédmunkásként dolgozott. A háború előtt legényember volt. Édesanyám Jellinek Erzsébet Szencen született 1910. május 27-én. Családja anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy az elemi iskola után tovább tanuljon – pedig nagyon fogékony volt az új dolgokra. Leánykorában, a háború előtt gyári munkásként dolgozott.

Szüleim már a háború előtt Győrben laktak, és amikor 1945-ben hazakerültek, még abban az évben összeházasodtak. Az ő személyes elbeszélésükön keresztül négy megtörtént eseménnyel szeretném bemutatni, hogy az ember által elkövetett barbarizmus határtalan.

Apám nem volt munkaszolgálatos, mivel a deportálás előtt a Győri Textilművek Rt.-ben dolgozott, és a hadiüzemben dolgozók egy része felmentést kapott a katonai szolgálat, vagy mint apám esetében történt, a katonai munkaszolgálat alól. Az 1944. júniusi transzportok egyikével őt is Auschwitzba vitték. Edzett, erős fizikumu emberként a munkára kiválasztottak közé került. Több hónapja raboskodott már, amikor a drótkerítés mellett nézelődött és megszólította sorstársát, aki a kerítés másik oldalán tartózkodott. Megkérdezte tőle: *te hová való vagy*? Ő azt felelte, hogy *debreceni vagyok*. Mondta neki az apám: *nekem lakik ott egy orvos unokatestvérem, a neve Róth Imre*. (Az orvosok el voltak különítve társaiktól.) A név hallatán megszólalt az illető: *én vagyok*. Mind a ketten olyan rossz állapotban voltak, hogy nem ismerték meg egymást.

Anyámat a családjával együtt Auschwitzba hurcolták. A vagonból való kiszállás után megkezdődött az érkezők szortírozása. Mengele az édesanyámat és a nagyszüleimet egy szempillantás alatt, munkára alkalmatlannak minősítette. Ennek a következménye néhány órán belül az elgázosítás lett volna. A nagynéném, Margit a munkára alkalmasak közé került. Látva anyám szorult helyzetét intett neki, hogy fusson át abba az oszlopba, ahol ő tartózkodott. Anyám egy pillanatig sem gondolkodott, azonnal odafutott hozzá és ezzel megmentette az életét. A lendülettől elesett a sok ember között, és társai nem engedték

felállni. Az SS-nők észrevették az eseményt. Kutyákat küldtek utána, de hála a sorsnak, nem találták meg. Így menekült meg a haláltól első alkalommal.

Nagynéném és még egy unokatestvérük, valamint az édesanyám együtt szenvedték végig a deportálást. Júniusban vitték el őket és késő ősszel már nagyon rossz állapotban voltak. Auschwitzból nagyon messzire, a Német Birodalom észak-nyugati részébe, Parschnitzba szállították őket. Ott tizenkét órás váltásban egy fegyvergyárban dolgoztak. A nehéz fizikai munka, az ennivaló és a pihenés hiánya teljesen legyengítette a szervezetüket. Például a heti kenyér-adagot egyszerre kapták meg, és azt kellett beosztaniuk, de az éhes, fiatal szervezet ez ellen tiltakozott. Ennek az lett a vége, hogy amikor úgymond „menekülniük" kellett az amerikaiak elől, alig tudták vonszolni magukat. Erőt adott a drága édesanyámnak az a tudat, hogy nincs egyedül. Teljesen kimerülve, de hárman együtt vánszorogtak a hosszú úton. Hiányos öltözékben, úttalan-utakon sok-sok kilométeren át hajtották őket a nácik a hidegben. A körülményekhez képest anyám jobb állapotban volt, mint az unokatestvére és a húga. Annyira, hogy az utolsó kilométereken már ő vitte a hátán a nagynénémet. Nem akarta elhagyni szeretteit, ezért inkább eldobta a kenyereket. Így maradt elég ereje ahhoz, hogy a testvérét cipelje.

A Parschnitzból indult „erőltetett menet" végül megérkezett Kaunitzba, ahol 1945. április 2-án szabadultak fel az amerikai csapatok segítségével. Velük volt egy rendes SS-tiszt, aki a lehetőségeihez mérten segített a deportáltakon. Kioktatta édesanyámat, és a társait, hogy ha amerikai katonákat látnak, lengessenek fehér rongyot, azzal jelezzék, hogy megadják magukat. Nem nagyon kellett erre bíztatni őket, hiszen erre a pillanatra vártak tíz, végtelennek tűnő hónap óta. Hajnalban egy domboldalon lévő erdő szélén húzták meg magukat. Anyám egyik pillanatban hátrafordult, és észrevette, hogy amerikai katonák közelednek feléjük. Boldogan adták meg magukat az amerikai katonáknak, és ekkor felszabadultak. Édesanyám sokszor elmesélte, hogy az amerikai katonáknak – a kapott parancs szerint, minden formaságot mellőzve –, módjukban állt az SS-tiszteket azonnal kivégezni. Az őket kísérő német katonák egy része elmenekült, a többit behajtották kivégzésre az erdőbe. Az egyik amerikai katona intett az édesanyámnak, hogy ő is menjen velük. Anyám nem tudta mire vélni a dolgot, ezért kicsit hezitált, de követte az amerikai katona utasítását. A fák között az egyik katona pisztolyt adott a kezébe, hogy a sok szenvedésért cserébe az egyik német katonát ő végezze ki. Édesanyám csak nézte a fegyvert –, amihez hasonlókat készítettek a műhelyben –, aztán visszaadta a katonának a pisztolyt, és azt mondta, hogy *ő nem tud embert ölni.* Visszautasította az ajánlatot az elégtételre. Ezért örökké büszke vagyok anyámra. Sajnos, azt a rendes SS-tisztet nem tudták megmenteni.

Ebben az évben lenne százéves az édesanyám. Májusban, a születésnapján – feleségemmel, két fiammal, menyeimmel és két aranyos kis unokámmal együtt – kimentünk sírjához a temetőbe. A hagyományos kavicsok mellé elvittük a hála és tisztelet virágait, és újólag köszönetet mondtunk neki emberségéért.

Weiszberger Alfréd

Frédi története

Szencen születtem 1925. január 22-én. Férfiszabó a mesterségem, egész életemben csak varrtam, még most, nyolcvanöt évesen is örömmel készítek egy-egy régi kuncsaftomnak ünnepi öltönyt. A háború szele sodort ide Győrbe, ahol a rokonaim laktak.

Mi magyar zsidók ugyanolyan hazafiak voltunk, mint a keresztények. Egészen fiatal gyerek voltam, amikor a kötelező leventefoglalkozásokra jártam a társaimmal együtt. Mielőtt a leventefoglalkozást elkezdtük, közösen el kellett mondanunk a „magyar hiszekegyet". Egyszer nagyon fáradtan mentem a foglalkozásra – mert előtte késő estig segítettem az édesapámnak egy nagykabátot elkészíteni – és az ima alatt ásítottam. Hiába tettem az arcom elé a kezemet, a szigorú parancsnok észrevette, és két nap sötétzárkára ítélt. Eleinte zsidók és keresztények közösen gyakorlatoztunk, majd vallás szerint szétválogattak bennünket. Amikor 1944-ben tizenkilenc éves lettem, besoroztak munkaszolgálatra. 1944. június 6-tól, december 24-ig Komáromban, Bábolnán és Szőnyben dolgoztam. Mindig éhes voltam, de nagyon kevés és gyenge kosztot kaptunk. Bábolna mellett folyik egy kis patak és én abból meghajlított tűvel és cérnával halat fogtam, majd a társaimmal együtt megsütöttem. Aztán rám mosolygott a szerencse, és a komáromi szabóműhelybe kerültem. Ketten voltunk ott szabók, Heiter Ferenc és én. Nekem nagyobb gyakorlatom volt, így én varrtam a tisztek ruháit. Azok a tisztek mind kényes fényes pasasok voltak, a ruha próbákat nem szerették, ezért azután meg kellett tanulnom gyorsan ruhát szabni . (Ennek azóta is nagy hasznát veszem.)

Hamarosan vége lett a nyugalmas életünknek, mert december végén uszályokra raktak és Komáromból St. Pöltenbe vittek bennünket. Mielőtt elindultunk, a németek kifosztották a magyar honvédség raktárait, hajóra rakták a rengeteg bundát, meleg ruhát, a konzerveket és minden ennivalót, amit csak találtak. Abban az évben nagyon hideg volt, a Dunán meg különösen fütyült a jeges szél. Jónás nevű alhadnagy volt a hajó parancsnoka, ő is nagyon fázott, én pedig a hajón lévő bekecsekből varrtam neki egy subát. Szép-szép a hazaszeretet, de én akkor húsz éves voltam és élni akartam. Mire megérkeztünk olyan hideg lett, hogy befagyott a Duna. Először egy börtönépületbe vittek bennünket, majd onnan Melk mellé egy kolostorba. Ott dolgoztunk a város melleti erdőben egészen 1945. március elejéig, fakitermelést végeztünk a német munkásokkal együtt. Ott nagyon jó sorunk volt, mert ugyanazt az ellátást kaptuk, mint a nehéz testi munkát végző német munkások. Mi magyar gyerekek is rendesen dolgoztunk, még egy igazolást is kaptunk, amiben az állt, hogy kitűnő munkások vagyunk. Azután beutött a gebasz, Mauthausenbe irányítottak bennünket. Linzben elvették a csomagjainkat, a teherautó, amivel utaztunk kb 10 kilométer után elakadt a sárban. Velünk, foglyokkal tolatták ki a nehéz teherautót, még szerencse, hogy előtte pár hónapig megedződtünk a kemény munka során.

Megérkeztünk Mauthausenbe, ahol először kedvesen fogadtak bennünket, mert azt hitték, hogy nem vagyunk zsidók. Amikor azután kiderült az igazság, az alsó-táborba irányítottak mindegyikünket. Hamarosan rájöttünk, hogy ez a hely egy hullagyár. Rettenetesen nehéz körülmények között kellett kitermelni az út- és vasútépítéshez használt követ. Az ellátásunk mindössze egy kis darab kenyérből és félcsajkányi krumplihéjlevesből állt. Jó szerencsém itt sem hagyott el, mert néhány nap múlva visszakaptuk a csomagjainkat, amibe a ruhák alatt elrejtettem kb nyolc kiló kenyeret, végre jóllakhattam. Ez mentette meg az életemet. Hosszú ideig eszegettem a kenyeremet, a végén már egy kicsit penészes lett, de nem lett tőle semmi bajom. A csomagomban lévő pokrócból csináltam magamnak egy sátrat, ami megvédett a hideg éjszakákban.

Folyton az járt az eszünkben, hogy innen meg kellene lógni, mert ebbe a nehéz munkába belepusztulunk, de Mauthausenből megszökni lehetetlen elgondolás volt. A környéken kőbányák és alagutak voltak, minket pedig rabszolgaként dolgoztattak. A bánya mélyéről több mint száz lépcsőnek alig nevezhető kaptatón a hátunkon, vagy az ölünkbe kellett negyven-ötven kilós kőtömböket fölcipelni, ahol azokat aztán apróbb darabokra törték, hogy használni lehessen. A súlyos kőtömbök elszakitották a ruháinkat, tele voltunk sebekkel. Úgy mentünk a kövekkel fölfelé, mint a természet-filmekben a hangyák. Szinte egymásba értünk, a német táborfelügyelők meg állandóan üvöltöttek, hogy los-los (gyerünk-gyerünk). Aki elesett az szerencsés esetben „csak" saját magát zúzta halálra a mélyben, de volt olyan eset, hogy a mögötte jövőket is letaszította, akiknek aztán nem volt semmi esélyük a menekülésre. Szörnyű érzés volt, hogy a tábor felügyelőinek nem kellett elszámolni az emberekkel, meghalt!, kész, annyi, jött helyette más. Európa minden részéből dolgozott mindenféle náció. Mauthausenben nemcsak zsidók, de politikai foglyok is végeztek rabszolgamunkát.

Különösen megrendített bennünket egy holland társaságnak az esete, akik már nem bírták a szörnyű megalázó munkát, nyolcan vagy tízen összekapaszkodtak és együtt ugrottak le a bánya mélyébe. Sokan mások is így vetettek véget az életüknek, nem bírták a kegyetlen bánásmódot, az éhezést és az ütlegelést. Időnként hullahegyek között jártunk. Aki beleesett a latrinába az ott fulladt meg, nem azért mert nem akartunk rajta segíteni, hanem azért mert a fegyveres őrség nem engedte. Egy kis hegyi patakocskában tudtunk mosakodni, és abból ittunk.

Ez az egy hónapig tartó szörnyűség annyira megváltoztatta az életemet, hogy sok előtte történt esemény egyszerűen kitörlődött az agyamból. Például sem a háború után közvetlenül, sem az óta nem tudok visszaemlékezni arra, hogy abban az egy évben mivel töröltem ki a hátsómat a dolgom végeztével. Arra sem emlékszem, hogy volt-e sapkám. Biztos volt, de nem tudok rá visszaemlékezni. Mindig az motoszkált a fejemben, hogy én haza akarok menni, mert ha itt halok meg a szüleim nem fognak megtalálni. Az, hogy őket már elpusztították a németek, meg sem fordult a fejemben.

Frédi sárga csillagos levente csoportképe, ő áll balról a második helyen

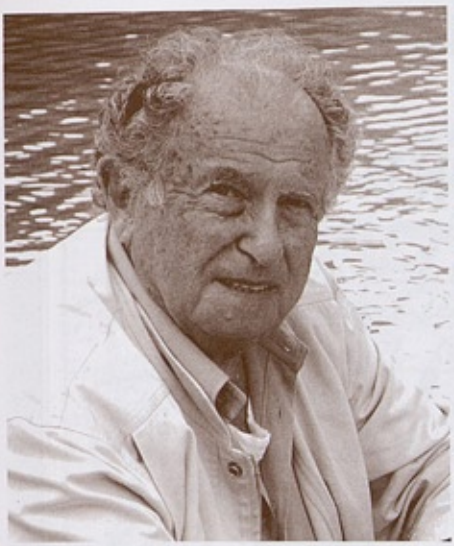

Frédi portréja

1945 áprilisában – a napra nem emlékszem – Gunskirhenbe, egy nagy építkezésre vitték azokat, akiknek még maradt egy kis ereje. A szerencse ekkor is mellém szegődött, még elég jól bírtam magam, és én is az utazók közé kerültem. Nem dolgoztunk sokat, mert hamarosan felszabadítottak bennünket. Visszamentem Szencre, de senkit nem találtam meg a családomból. Még a munkaszolgálatra történt bevonulásom előtt a padlásunk egyik zugába elrejtettem a családi képeket és néhány levelemet. Amikor visszamentem, ezeket megtaláltam, köztük azt a csoportképet is ahol a szenci zsidók leventecsapatával vagyok lefényképezve. Meghaltak a szüleim, édesapám Weiszberger Maximilán, az édesmama Aranka, Jenő a bátyám, Klári a nővérem és András az öcsém. Egyedül maradtam. Újra a szakmámban dolgoztam, de nem találtam a helyemet. Talán másfél évig tartott ez az állapot, akkor az unokatestvérem, Vogel (Villányi) Ferenc hívott ide Győrbe, hogy ne legyek egyedül. Döntésemben nagyban közrejátszott az, hogy be akartak sorozni katonának a csehszlovák hadseregbe. A falubeliek sem voltak barátságosak, azt mondogatták, hogy a zsidók menjenek Palesztínába. Azok a tudatlan némberek még akkor is azt gondolták, hogy a zsidók az okai az ő nyomorúságuknak. Győrben a Vogel család segített talpra állni, a Kisfaludy utcában dolgoztam szabómesterként, de hogy melyik házban azt elfelejtettem. Itt sem találtam a helyemet, minden olyan közel volt ahhoz a rémséges egy évhez.

Egy vagy két év múlva átszöktem Ausztriába, először Bécsbe, majd onnan Salzburgba, mert azt hallottam, hogy az ausztrál állam támogatja a zsidók kiutazását. Még tíz font költőpénzt is adtak, ami akkor jelentős összegnek számított. Az ausztráliai ki-, illetve bevándorlásnak az volt a feltétele, hogy az első két évben ott kellett dolgoznom ahová küldtek. Egy fűrészüzembe kerültem, és közel öt év után éreztem azt, hogy angolul is meg tudom értetni magamat. Megérte a küszködés és a kitartás, mert a sorsom jóra fordult. Amikor már jól beszéltem az angol nyelvet, kiváltottam az iparomat, és azóta is szabómesterként dolgozom. Most már évek óta nyugdíjas vagyok, de néhány régi barátom levesz a lábamról, hogy: *Frédi, nekem csak te tudsz szép ruhát varrni*, és akkor elkészítek egy-két öltönyt. A nyugdíjam kényelmes megélhetést biztosít számomra. Magdaléna a feleségem és két nagyon okos fiam van. Az idősebb András ötvenhárom, a fiatalabb István negyvenkilenc éves. Három gyönyörű unokám van, a két nagyobb fiú, Jasen és Daniel után született egy kis tündérke a családba. Madlen most lesz kétéves, állandóan csacsog és teljesen levesz a lábamról. András fiam endokriológus és diabetikus, István pedig komputerprogramozó.

Ez év nyarán hosszabb időt töltöttem Győrben, mondhatom nagyon jól éreztem magam az unokaöcsém házában, ő egy igazi úr! Kedves és figyelmes akárcsak a felesége Judit, nem győztek a kedvembe járni. Elmentem egy ausztriai utazásra is, a táj szép-szép, de minduntalan eszembe jutottak azok a nehéz idők.

Amikor hazaérkeztem – talán a hosszú egy helyben üléstől – lebetegedtem és csak lassan épülök föl. A győriekkel időnként telefonon beszélgetek. És ez a fontos!

הרב ד"ר יואל צבי (אמיל) רוט

Magyarországba megválasztották Egerben főrabbinak. Onnét került 1935-ben Győrbe, mint a neológ hitközség főrabbija.

Mikor Győrbe került szembetalálta magát az asszimiláns zsidó tár-sadalommal, a hitközség tagjaival, akik nem érezték a közeledő veszélyt, nem akarták látni a mindig növekedő antiszemitizmust Európa országait Hitler hadserege fenyegette a zsidóságot pedig Hitler vak gyűlölete. A győri zsidók csukott szemekkel és bezárt fülekkel folytatták struccpolitikájukat mondván hogy a német, a csehországi és lengyelországi események Magyarországon nem fognak bekövetkezni, hisz a magyar zsidók mindig „jó magyar jó hazafiak voltak". Róth Emil a pap szembekerült az ilyen be-állítottsága győri zsidokkal és az asszimiláns hitközségi vezetőkkel. Mint egy előre látó próféta figyelmeztetett a közeledő veszélyre templomi beszédeiben. Úgy állt a szószéken és úgy beszélt mint valamikor Jeremiás és Jesajás próféta Juda országában. Nyíltan és allegorikusan is mutatta az egyetlen utat az akkor még nem kikiálltott Zsidó Ország felé. Külső megjelenése, kimagasló alakja, aszkétikus archifejezése lenyűgözte hallgatóit. A péntek esti istentisztisztelet alkalmával elmondott beszédei valóságos élményszámba mentek. Elvei és eszméi miatt a neológ hitközség vezetői részéről sok ellenállásba ütközött. Róth Emil nem törekedett az asszimiláns hitközsége vezetők szimpátiájára, szembekerült velük és állandó harcott vívott ellenük a zsidóság és a cionizmus eszméiért.

Még szórakozásainkban is résztvett Chanukai, purimi ünnep-ségeink résztvevője volt. Ott ült a csónak kormányánál hosszú fürdőköpenyben, amikor a győri Kis-Dunán, vagy a Rábán evestünk és eltávolodtunk a várostól, hogy a szabad természetben, szabadon

énekeljük Erec-Kiszraél dalait. Eljött kirándulásainkra is. Vele és feleségével kirándultunk a bakonyi hegyekbe szűk társasággal. Zirz városában töltöttük egy őt tisztelő zsidó asszony házában az estét. A reggeli bucsúzásnál vendéglátónk kérte őt, hogy dedikálja könyvét: „Az Örködés Éjszakáját" Ma és – 59 év távlatában – emlékszem mosolyára és a mondatra amit az ő magyarázataival ellátott hagadába – az Örködés Éjszakájába írt. „Ksz ipszilon asszonynak, aki a „hó lachmó anjó" – mindenki aki éhes jöjjön és egyék valünk (így kezdődik a széder esti hagada) parancsát szó szerint értelmezi és cselekvés formájában meg is valósítja.

Nem lehet elválasztani a pap, a nevelő és az ember fogalmát nála. Mindez egy volt és teljes. A szeretet, ami családjához és gyermekeihez fűzte. Az egyszerűség, ami megnyilvánult nála egész életében. Szerény papi fizetéséből élt családjával. Minden többlet-munkáját önkéntesen fizetés nélkül végezte. Szemtanú adata alapján tudjuk, hogy télikabátját odaajándékozta egy lengyel zsidó menekültnek.

Öntudatos zsidó volt. Egy március 15-i magyar szabadság ünnepség alkalmával ott voltam a tanítónőképzősök énekkarával a győri színházban. Roth Emil a városi meghívottakkal ott ült az első sorban. Az ünnepi szónok beszédében lázító szavakat, antiszemita kijelentéseket tett. Roth Emil a beszéd közepén felállt és elhagyta az ünneplő közönséget.

Külső megjelenése is visszatükrözte belső szellemi lényét. Magas termetével, aszkétikus archifejezésével még a keresztény társadalom tiszteletét is kiváltotta.

Disszertációján kívül még egy nyomtatásban megjelent művet hagyott az utókorra: a „Favné" könyvek sorozatában megjelent hagadáját: Az „Örködés Éjszakáját."

59 év távlatában a Soá mártírjai között is kiemelkedik

Róth Emil a hős, a mártír. Róth Emil feláldozta azokat aki néki a legkedvesebbek voltak feleségét, 2 gyermekét – és a saját életét, de nem futamodott meg végzetétől. Pedig meg akarták menteni. A cionista mozgalmak fel akarták vinni Budapestre, hogy onnét Kasztner Rezső mentővonatával Bergen-Belzenbe, majd Svájcba kerüljön. A cionista mozgalom emberei ki akarták hozni őt és családját a gettóból, hogy megmentsék őt a náci pribékek kezeitől, azzal a céllal, hogy a világégés után folytatni tudja nevelői munkáját és hogy segítője legyen a romokból hazatérő összetört lelkű embereknek és az erecz építőmunkának.

A háború után Dr Dénes Béla – a budapesti cionista szervezet egyik aktív tagja – említette, hogy maga helyett néhány tanítványa megmentését kérte, akik között én is szerepeltem.

Róth Emil nem fogadta el a feléje nyújtott mentőkezet, együtt maradt hitközsége híveivel. Róth Emil együtt ment a győri zsidókkal a gettóba, a budai úti barakk táborba és Auschwitzba. Láttam Róth Emilt a hőst amint a szabad ég alatt péntek esti istentiszteletet tart, vigasztal, emberségre utal a már nem emberi körülmények között elő győri zsidókat, igyekszik hitet önteni hiveibe és megkönnyíteni a szenvedés napjait. Láttam őt emelt fejjel – nem megtörve – bemenni barakkszobájába feleségéhez és gyermekeihez miután a magyar csendőrök megverték. Magán Dávidot égettek fejbőrére és körüljáratták a barakkházak közötti térségen a többi szakáluktól és hajuktól megcsupított rabbikkal együtt.

Láttam őt népe élén menni és elsőnek beszállni az auschwitzi halálvonatba. Az utolsó pillanatig példát mutatott és vigasztal pedig tudta, hogy mi vár rá.

Emlékszem utolsó szavaira, amit a budai úti barakktáborban

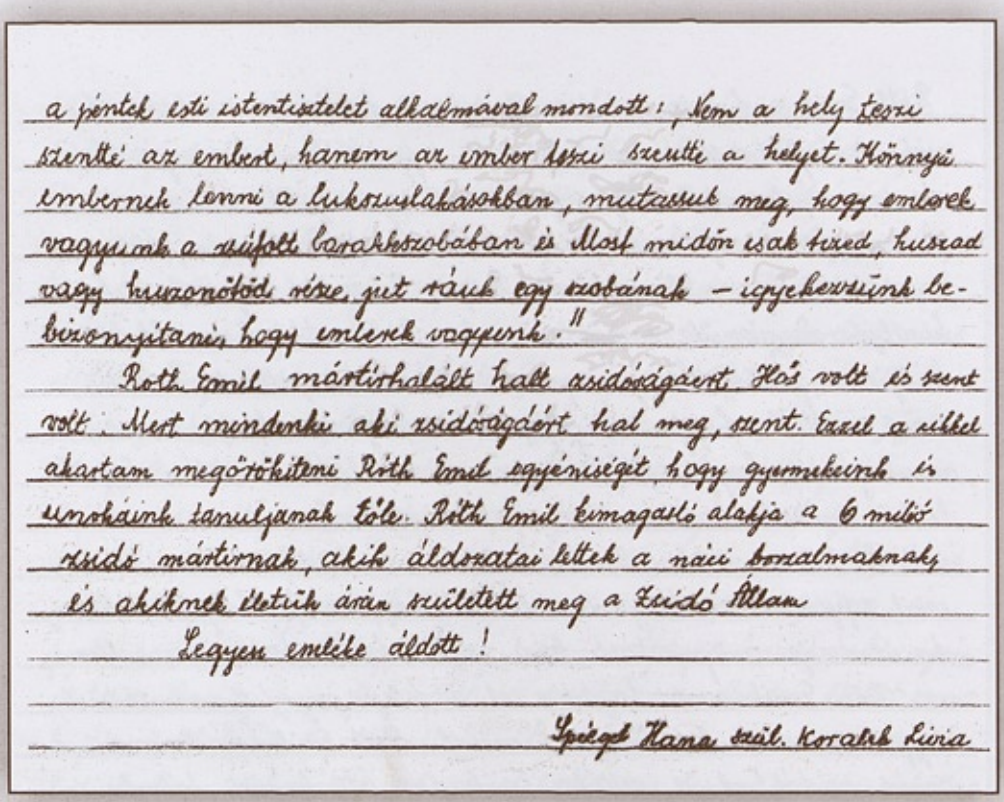

a péntek esti istentisztelet alkalmával mondott: „Nem a hely teszi szentté az embert, hanem az ember teszi szentté a helyet. Könnyű embernek lenni a luksuslakásokban, mutassuk meg, hogy emberek vagyunk a szűkös barakkszobában is. Most midőn csak tized, huszad vagy huszonötöd része jut ránk egy szobának – igyekezzünk bebizonyítani, hogy emberek vagyunk."

Roth Emil mártírhalált halt zsidóságáért. Hős volt és szent volt. Mert mindenki aki zsidóságáért hal meg, szent. Ezzel a szókkal akartam megörökíteni Róth Emil egyéniségét, hogy gyermekeink is unokáink tanuljanak tőle. Róth Emil kimagasló alakja a 6 millió zsidó mártírnak, akik áldozatai lettek a náci barbaroknak, és akiknek életük árán született meg a Zsidó Állam.

Legyen emléke áldott!

Spiegel Hana szül. Korabik Lívia

70. Forrás: internet. A kézírást betűről betűre Nagy Istvánné Marika tette olvashatóvá.

Spiegel Hana emlékezése dr Roth Emilre

Dr. Schmideg József

Visszaemlékezés ötven év távlatából

Bevezető

Az 1944-45-ös esztendő soha nem hallott, soha nem ismert szenvedést és tragédiát hozott a magyar zsidóságra. Én akkoriban a Budapesti Rabbiképző felső tagozatának és az akkori Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának voltam egyidejűleg hallgatója. Természetesen ebből a nézőpontból figyelve éltem át az akkori eseményeket. Ma – ötven év távlatából is – pontosan emlékszem az akkor történtekre, amelyet megosztok Önökkel. Felmerül a kérdés bennem: vajon ez ma kit érdekelhet?

Talán azokat, akik velem egyidősek, de annak idején más szemszögből látták és ítélték meg az eseményeket. Vagy azokat, akik akkor még gyerekek voltak, és ha át is éltek sok mindent, nem érthették, mi miért történik. S talán azokat is, akik ma egyetemisták, és e sorokat olvasva, láthatják a különbséget az akkori és a mai főiskolás élete között. Akkoriban nemcsak megélni, de túlélni is kellett. Rajtuk kívül természetesen mindenki elolvashatja, aki nem sajnál erre félórát.

A bencések növendéke voltam

1931-ben a Győri Izraelita Hitközség elemi iskolájában végeztem, *csupa kitűnővel* – ahogy akkor mondták. A továbbtanulásra akkor három lehetőség kínálkozott. A polgári iskola: ide a gyengébbeket írták, akik nem szándékoztak érettségizni. A reáliskola: ahová a tanulók zöme igyekezett. És a bencés gimnázium: ide a vidéki vallásos katolikusok és a város hívő értelmisége küldte gyermekeit. Zsidó gyerek ide csupán elvétve iratkozott be. Én – szüleim és a magam elképzelése szerint is – a reálba igyekeztem legtöbb osztálytársammal együtt. Volt azonban apámnak, aki fűszerárú-kiskereskedő volt egy kuncsaftja, aki jól ismerte családunkat, és azt ajánlotta, küldjenek engem a gimnáziumba, mivel jó tanuló vagyok, biztosan megállom ott a helyem. Ő jól ismeri a bencéseket, majd ő elintézi. Apám beleegyezett, a kuncsaft pedig valóban elintézte.

Szomorkodtam, mert így el kellett válnom a zömmel reálban tovább tanuló barátaimtól. Apám azt mondta, addig járhatok oda, amíg jó eredménnyel tanulok.

Bencés gimnázium. Teljes nevén: Pannonhalmi Szent Benedek Rend Győri Katolikus Czuczor Gergely Gimnáziuma. Kicsit misztikusan hangzott a tízéves zsidó gyereknek, aki addig csak a zsidó otthon, a zsidó iskola és a zsinagóga körül volt található. Eljött hát az 1931-es esztendő augusztus 31. napja.

A gimnázium régi szokása szerint mindig ezen a napon tartottak énekpróbát. Furcsa, zavaros gondolatok fordultak meg a fejemben, hogy mehetek be én egy katolikus templomba? Mit tudok, mit kell ott csinálni? Hirtelen döntöttem. Odapattantam osztályfőnököm elé, ahogy a többiek sorakoztak, és közöltem: nem mehetek a templomi énekpróbára, mert én zsidó vagyok. Azonnal megértette, és közölte, hogy akkor csak másnap délelőtt a Díszteremben jelenjek meg az ottani évnyitó ünnepélyen. Ez volt az én bencés gimnáziumi *„antrém"*.

Már itt elmondom, hogy sem a tanárok, sem az osztálytársak általában nem éreztették velünk másságunkat. Amikor az órarend szerint hittanóra volt, akkor mi, más vallásúak a folyosón tartózkodtunk. Nekünk a hittanóráink délután voltak a Hitközség szervezésében. A közelgő őszi ünnepeken és általában a zsidó ünnepeken hivatalosan voltunk felmentve a tanítás látogatása alól. E tényt tanáraink és társaink is természetesnek vették.

Osztályfőnököm latint és magyart tanított. Ügyes voltam e tantárgyakban, sokszor megdicsért, de Dávidnak szólított. Nem volt különösebb éle az elnevezésnek, amit azután osztálytársaim megszoktak, sőt ők is így hívtak. Osztálytársaimmal való kapcsolatomat ez nem zavarta, amúgy sem volt velük sűrű kapcsolatom a tanítási órákon kívül. Osztályfőnökömmel való jó viszonyomat sem zavarta a kapott név, mindössze egyszer fordult elő az öt év folyamán, hogy osztályfőnököm a Dávid megszólítással halványan utalt zsidó mivoltomra. Hitler uralomra kerülése alkalmából egy apró csínytevésem alkalmával így szólt: – *Dávid, vigyázz, jön a Hitler, nincs már messze!* Mindez annyira egyedi eset volt, nem ismétlődött meg, hogy nem is vettem komolyan.

Az énekkart vezető bencés tanár engem is beválasztott az énekkarba. Neki csak a hallás és nem a vallás számított. Nem is értettem, miért hívott *„izróindiánnak"*. De amint a Dávidnak, úgy ennek sem volt negatív kicsengése. Büszke voltam, hogy zsidó létemre én is tagja lehettem a kórusnak.

Érdekesek és örökké emlékezetesek maradtak számomra a tanítással kapcsolatos latin imák és egyéb vallási jellegzetességek, amelyek rám mind-mind a kuriózum erejével hatottak. A tanítást latin nyelvű imával kezdtük, s azzal is fejeztük be. Délben elmondtuk az Ave Máriát. Számomra nem volt kötelező az imádkozás, senki sem figyelt rosszindulatúan. Csak hát öt év napi imája úgy rám ragadt, akár a *Semá Jiszrael* szövege. Ma is kívülről tudom valamennyit. Őszi időben még a *Rorate* imát is elmondtuk, amely az esőért könyörgött.

Nagyon büszke voltam, amikor megtudtam, ez az ima egyik zsoltárunk szó szerinti fordítása.

Különös élményem fűződik a bencés diákok sapkájához is. Tudott dolog, hogy abban az időben minden iskolának külön sapkája volt, amit a diákok kötelesek voltak állandóan hordani. Büszkén viseltem én is a szép tányérsapkát, amelynek oldalát kék-sárga színű szalag keretezte. Igen ám, de a sapkával köszönni is kellett. Ez pedig abból állt, hogy levettük fejünkről, és hangosan mondtuk: *„Laudetur Jézus Krisztus! – Dicsértessék a ...!"* A sapkaemelés még csak-csak ment. Sőt még a *Laudetur*ral sem lett volna baj. De az utána következő két szó!!! Az sehogy sem illett az én számra, aki héberül szokott imádkozni otthon és a zsinagógában. De hát mit lehetett tenni? Ha a tanárom az utca túloldalán ment, még csak hagyján, a hangos laudetur áthallatszott, de a következő két szó már aligha És ha egymás mellett mentünk el? Akkor az a két gyanús szó igencsak erőtlenül hagyta el a számat, vagy talán nem is formálódott érthető szóvá, csupán erős leheletté. De ebből sosem lett nézeteltérés. Tanáraim ugyanolyan jól tudták, mint én, hogy a két szót zsidó ember nem mondhatja ki. Ettől még lehettem jó bencés diák. Voltam is!

Már elkezdtem a gimnázium ötödik osztályát, amikor a családban úgy döntöttünk, hogy a következő tanévtől az Országos Rabbiképző Intézetben Budapesten tanulok tovább. Osztályfőnököm kérés nélkül felajánlotta, hogy ismeretlenül is levelet szándékozik írni érdekemben a Rabbiképző igazgatójának. A le nem ragasztott levelet nekem kellett átadnom. *Méltóságos Uram!* – szólt a megszólítás. *Tanítványomat öt év óta ismerem. Szorgalma és képességei miatt minden bizonnyal meg fog felelni e pályán!* Bencés tanár levele a Rabbiképző igazgatójának a postájában, nem volt mindennaposnak mondható 1936-ban!

Visszalátogatásaim bencés tanáraimhoz

A Rabbiképzőben *bencés diáknak* tituláltak osztálytársaim. Így reagáltak dunántúli dialektusomra. A győri gimnázium latin alapja kielégítőnek bizonyult még a nagyon szigorú latintanár részére is. Az iskolai szünetekben, hazalátogatva szüleimhez, két helyen kellett mindig beszámolnom pesti tanulmányaimról. Megboldogult dr. Roth Emil főrabbi úrnak és volt osztályfőnökömnek, akit mindvégig osztályfőnök úrnak szólítottam, ő azonban Dávidról Jóskává keresztelt vissza. Mindig megkerestem a Baross úti korzón, vagy a Rendházban. Nagy szeretettel fogadott és szívesen elbeszélgetett velem, mint leendő kollégájával.

1944 egyik őszi szombat délutánján Maros Cirjék földrajztanárommal volt történelmi jelentőségű találkozásom. Ennek – bizonyos értelemben – életemet is köszönhetem. Ebben az időben már nem volt vagon a zsidók deportálására, így az Óbudai Téglagyárból gyalog indultak a csoportok Hegyeshalom irányába, az akkori egyes főúton. Naponta 20-25 kilométert kellett megtenni. Kísérőink árgus szemekkel figyelték, nehogy valaki lemaradjon. Ha mégis próbálkozott, nem volt kétséges, hogyan végezte. Nos, egy ilyen csoporttal masíroztam én is végzetesnek tűnő úton. Győrbe érkezésem előestéjén elhatároztam, hogy szülővárosom lesz úti célom utolsó állomása. Ott lelépek. Holmijaimat szétosztottam társaim között, és Győr belvárosa kanyargós utcáinak egyikén egy hirtelen-ügyes mozdulattal az úttestről a járdára léptem. Vagy sikerül, vagy nem? Sikerült! És akkor most hová? A bencés rendházba – döntöttem el magamban. Osztályfőnökömet sajnos nem találtam ott, de Maros Cirjék tanár úr nagy szeretettel fogadott. Nem sokat kellett magyarázkodnom. Tudta jól, milyen csoportok haladnak naponta Győrön keresztül Németország felé. Sajnos a rendházban nem maradhattam, mert az épületben katonai állásokat építettek ki. De kaptam bőségesen enni, ott is aludhattam. Sokat jelentett ez akkor egyhetes menetelés után, szinte alvás és evés után; hófehér ágyneműben aludni. Még az útra is kaptam ennivalót, de azt javasolták, igyekezzek vissza a fővárosba, ott jobban el lehet rejtőzni. Itt a kisvárosban bárki felismerhet és... Szóval, bencés tanárom

emberségének köszönhetően visszakerültem a fővárosba, és túléltem a... Cirjék tanár úr rossz egészségi állapota miatt a felszabadulás után egy pesti szanatóriumba került. Amint erről tudomást szereztem, azonnal meglátogattam és ismét megköszöntem neki, hogy a nehéz időkben *ember volt a farkasok között.* Később még egyszer láttam őt Pannonhalmán a szociális otthonban, alig beszélt. Csak szeme csillanásán éreztem, hogy felismert. Nyugodjék békében!

Osztályfőnök úr szintén Pannonhalmára került nyugdíjas korában. Tréfásan mesélte: – *Főapát úr engem itt vezető állásba tett... Idegenvezetői állásba.*

Látogatásom Pannonhalmán

Mint hűséges bencés diákhoz illik, ha módom volt rá, kiránduló csoportjaimat mindig ide hoztam. Az Apátság maga, a templom, a könyvtár, a környezett – maradandó élményt hagyott az idelátogatókban. Először osztályom diákjaival jöttem ide, majd, mint idegenvezető külföldi csoportjaimat hoztam Pannonhalmára. A helyi idegenvezető mindig Kolozs atya, egykori osztályfőnököm volt. A látogatók előtt már az első pillanatban felfedtük régi kapcsolatunkat. Kolozs atya büszke volt rám, mint tanítványára. Én pedig régi tanáromat tiszteltem benne. Közel járt már a véghez, amikor utoljára láttam az Apátság kertjében. Ünneplő reverendájában ült a padon, aznap ő misézett. Büszke volt rá, hogy a főapát úr aznap őt választotta ki. Többet nem láttam. Dávid és osztályfőnöke már csak *„ott"* fog találkozni.

Érettségi találkozók

Öt évet jártam a győri gimnáziumba. Amikor volt osztályom érettségink 30. évfordulóját ünnepelte, engem is meghívtak. Az érettségi találkozó azután ötévenként megismétlődött, hol Győrött, hol Pannonhalmán. Volt osztálytársaim azóta ismét számon tartják Dávidot, noha ma már nem így szólítanak. A legutóbbiról az osztályfőnök úr már *„hiányzot"t,* s lassanként elhagyott bennünket többi tanárunk is. És már mi, tanítványok is fogyunk. Véget értek-e ezzel bencés kapcsolataim? Nem. Még nem!

Kapcsolataim a főapát úrral

1993-ban a rádiót hallgatva Várszegi Asztrik, pannonhalmi főapát azt mesélte, hogyan lett az egykori soproni kisdiákból pannonhalmi főapát. Nagyon érdekes curriculum vitae. Bár közelről sem hasonlíthatom az enyémet az övéhez, arra gondoltam, hátha érdekelné őt, milyen volt egy zsidó kisdiák találkozása a bencésekkel az 1930-as években. Levelemre igen kedvesen válaszolt, hogy adandó alkalommal szívesen elbeszélgetne velem. Közben kiderült, hogy pár évvel korábban szoros kapcsolatba és baráti közelségbe került fiammal Varsóban, aki akkoriban az ottani Magyar Kulturális Intézet egyik vezetője volt. A főapát úr nagyon megörült, hogy régi barátja és a most jelentkező *öreg* bencés diák – apa és fia.

Ő is várta a mielőbbi találkozást; egyik pesti tartózkodása során találkoztunk, és kellemesen elbeszélgettünk a múltról. Megboldogult osztályfőnökömet jól ismerte, húsz éven keresztül szoros kapcsolatban állt vele. Majd egy órán keresztül beszélgettünk a régmúlt idők bencés kapcsolatairól.

A Művelődési és Közoktatási Minisztériumban működik az Akkreditációs Bizottság, amely az egyházi főiskolák problémáival foglalkozik. Az Országos Rabbiképző Intézetet én képviselem a testületben. A legutóbbi ülésen elnököt választottunk, s távollétében a főapát úr mellett döntöttünk. Nagyon várom már a következő ülést, hogy személyesen ismét találkozhassunk, s azon gondolkozom, megmutassam-e neki ezeket a sorokat? Hátha elnyeri a tetszését?

Befejezés

Győr: 1931. – Budapest: 1994. 63 év – nem kis idő. Akkor kezdődött és még ma is tart kapcsolatom a bencés renddel. Hosszú és nagyon kellemes időszak, mentes mindenféle vallási előítélettől – az ökuménia szem előtt tartásával. A tízéves győri zsidó kisgyerek a főapát úr *barátja* lett. Szép karrier, igaz? Vajon, ha mind szélesebb körben terjedne az ökuménia, és az emberek minden másságot elfogadnának, még a más vallásúakat is!

Rabbiképzős voltam

1944. március 12., vasárnap, Purim napja

A rabbiképzősök általában vidéki szülők gyermekei voltak. A szünetet otthon, családi körben töltöttük. Így ezen a napon én is szüleimnél ettem a purimi kindlit. A család úgy határozott, hogy 88 éves nagyapámat pár hónapra felküldik Pestre lányához. Legjobb lesz, ha a nagypapa unokájával együtt utazik majd ezen a napon a fővárosba. Megkaptuk a megfelelő útravalót: csomagban és tanácsban egyaránt, s kikísértek bennünket a pesti gyorshoz.

Este nagyapám már lányánál, én pedig az internátusban mondtam el a lefekvési imát. Ki gondolta volna: ha ezen a vasárnapon nem utazunk el Győrből, akkor egy hét múlva erre már nem lett volna lehetőség. Mindketten a győri gettó lakói lettünk volna, és minden bizonnyal a Soá auschwitzi áldozatai között tartottak volna számon! De hát nem így történt!! A véletlen másképp akarta!!!

Március 19.

Kellemes, napsütéses tavaszi idő volt. A Wesselényi utcai zsidó polgári iskolában bemutató tanításra voltak hivatalosak a zsidó iskolák hitoktatói és az állami iskolák zsidó vallástanárai. Mint leendő hitoktatók, a Rabbiképző Intézet felsős hallgatói is kötelesek voltunk ott megjelenni. Vihar Béla tartotta a bemutató órát a haszidizmusról. A katedrán dr. Kohn Zoltán, a Hitközség tanfelügyelője elnökölt. Az óra nagy érdeklődés mellett folyt. A megbeszélés előtt az elnök szünetet rendelt el. Ő továbbra is ülve maradt a katedrán, amikor valaki odalépett hozzá, és halkan közölte: – *A németek reggel óta vonulnak be Magyarországra a nyugati határnál, és tankjaik már a fővárosban dübörögnek.*

A hír gyorsan terjedt a résztvevők között. Csak homályosan sejtettük, mi lesz ennek a következménye. Konkrétan azonban semmi bizonyosat nem tudtunk. Nem is tudhattunk. A városban úton-útfélen német katonák, német járművek voltak láthatók. A motorizált német egységek özönlöttek Buda felől a Lánchídon át a József Attila utcán, az Andrássy úton, a Nagykörúton, a Soroksári úton keresztül Jugoszlávia felé. De volt rá gondjuk, hogy elég ember maradjon itt, meg haditechnika, hazánk megszállására is.

Tehát elhatároztatott: az utolsó felvonás következik.

Egy érdekes epizód: délután látogatóban jártam egy ismerősömnél, a Garay tér környékén. Innen estefelé egy vidéki lányt kellett szállására kísérnem a Tigris utcába, amely Budán, a Krisztina körút környékén levő dombos területen van. Este nyolc felé innen bandukoltam haza, a Dohány utcába. Csak másnap tudtam meg, hogy milyen veszélynek voltam kitéve a sötétedés utáni órákban, hiszen aznap délutántól a németek már szedték össze azokat az embereket, főleg zsidókat, akik el akartak hagyni a fővárost, s a peremkerületek felé igyekeztek. Mindenki veszélyben volt, aki akkor este az utcán közlekedett.

Március 21.

Előző nap még folyt a tanítás, de a kedden két német tiszt jelent meg dr. Lőwinger professzor óráján, és rövid egyszerűséggel közölték: – *a Rökk Szilárd utca 26. és a Bérkocsis utca 2. számú kapuval rendelkező épülettömböt a németek birtokukba vették, illetve veszik. Ide szállítják majd azokat a gazdag zsidókat, akik veszélyesek lehetnek a németek számára.*

A Rabbiképző Intézet csak a József krt. 27. alatti menzát és internátust használhatta. Az ide internált zsidók étkeztetéséről a menza dolgozói voltak kötelesek gondoskodni. Az internáltakkal kapcsolatban felmerülő ügyek intézéséről dr. Hahn István professzor és az éppen akkor ott jelen levő rabbijelöltek gondoskodhattak. Ez a *stáb* egyébként ettől kezdve a németek hatáskörébe tartozott.

Az Országos Rabbiképző Intézetben – amely 1877. óta folyamatosan működött – e naptól megszűnt az oktatás, s az épület átmenetileg internálótáborrá vált. Az intézet hallgatói az internátus szobáiban készültek a nyári alap- és elővizsgákra. Ellátást a menzán továbbra is kaptak, amelynek minősége jelentősen feljavult, hiszen az ide bezárt gazdag zsidók pénzén bő nyersanyagellátásról lehetett gondoskodni. A menzát akkor dr. Lőwinger Sámuel nővére, Bella néni vezette. Március 21-e után a templomban már istentiszteletet nem tarthattunk.

Április-május

A német megszállók állandó és szoros kapcsolatot tartottak fenn a Síp utca vezetőségével. Mi, rabbiképzősök, miután rendszeres tanítás már nem volt, gyakran látogattunk el a Síp utcába, ahol híreket hallhattunk a vidéki zsidóság, így szüleink és családunk gettóba zárásáról, majd deportálásáról. Viseltük a sárga csillagot, s csak bizonyos órákban hagyhattuk el a csillagos házat bevásárlás céljából és egyéb ügyek intézésére.

Akadt eközben egy *„érdekes"* feladat a zsidó egyetemisták, így a rabbiképzősök számára is. A Wesselényi u. 7. alatt, a második emeleti Goldmark teremben lakásügyi hivatalt kellett a Hitközségnek felállítania. Ez a németek intenciójának megfelelően, az ő felügyeletük mellett működött. Itt kartonokon tartották nyilván mindazokat a fővárosi lakásokat, amelyekben zsidók laktak. Valahányszor a németek bejelentették egyre növekvő igényüket, nekünk kellett a lakástulajdonosokat felkeresni és közölni velük, hogy záros határidőn belül hagyják el otthonukat, és bocsássák azt a német hatóságok rendelkezésére. Hogy ők hová menjenek lakni, az senkit nem érdekelt. Nem volt ez kellemes feladat a húsz év körüli fiatalok részére.

Rabbiképzősök és munkaszolgálat

Az akkori Honvédelmi Minisztérium a rabbiképzősöket mentesítette a munkaszolgálat alól. Erről minden hallgatónak külön írása volt, az úgynevezett *kutyanyelv.* Ha valakit egyénileg mégis behívtak, vagy mozgósítás alkalmából kellett bevonulnia, akkor felmutatta a kutyanyelvet, és hazaengedték. Amennyiben az írást nem tudta felmutatni, bent tartották. 1944 tavaszán azonban már jogosan hívtak be rabbiképzősöket. De nem munkaszolgálatra, hanem tábori lelkésznek. Ezek a társaink azok közül kerültek ki, akik 1943-ban Jászberényben tábori lelkészi kiképzésben vettek részt. Ezen behívás alól már nem volt mentesség. Jó néhány kollégánk akkor került Ukrajnába tábori lelkészi szolgálatra. Nehéz és veszélyes feladat volt ez. Többen ott fejezték be fiatal életüket Ukrajna mezőin.

A tanév befejezése, 1944

Mi, rabbiképzősök egyúttal – kötelezően – az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói is voltunk. A Rabbiképzőben az ominózus márciusi *házfoglalás* után, már nem lehetett tanítani. De a nyári vizsgára azért készültünk. Éppen a harmadik tanévet fejeztük volna be akkor, az érettségi után, és az előírások szerint úgynevezett elő-vizsgát kellett tennünk. Néhányan erre komolyan készültünk, és a nyár folyamán ezt a vizsgát le is tettük. Az egyetemre ugyanakkor tavasz óta nem volt ajánlatos sárga csillaggal bejárni, de a levente-foglalkozásokon kötelezően meg kellett jelennünk a Gólyavár kertjében, ahol *értelmes szidásban* volt részünk oktatóink részéről. – *Lelkesebben, odaadóbban dolgozzanak! Míg itt maguk jól élnek, esznek, isznak, szórakoznak, addig hős katonáink a frontokon drága vérüket ontják magukért is. Remélhetőleg rövidesen maguk is odakerülnek...*

Munkaszolgálat

A nyár eleji nagy mozgósítás alkalmából több ezer sárga karszalagos leendő munkaszolgálatos töltötte még a jászberényi laktanyát, ahol Zentay ezredes, *Rettenetes Iván*, élet-halál ura indította útnak a munkás-századokat, kit életre, kit halálra. Mentek századok a bori bányákba Jugoszlávia területére, és voltak szerencsések, akik Pestre kerültek munkára. Én ez utóbbi helyre kerültem. Azaz: a laktanyai elosztás után pár hétig Pusztamiskén gyakorlatoztunk, és *védtük a hazát*, majd tehervonaton felszállítottak bennünket a fővárosba. A IX. kerületi sertésvágóhíd környékén, az Illatos úti iskolában helyeztek el, és innen naponta *„sétáltunk el"* a XIII. kerületi Váci úti raktárba, ahol anyagmozgatással múlattuk az időt. Nem volt rövid a napi kétszeres séta, meg a vagonok ki- és berakása. De arra gondoltunk, Pest az nem Bor. És ez így vigasztaló volt a számunkra.

Munka közben eljutott hozzánk a vidéki deportálások híre. Egy napsütéses júniusi napon velem is itt közölte muszos rokonom, hogy egész családom: szüleim, testvéreim, összes rokonom már tehervonaton közelednek az idegen ország és életük vége felé.

1944 forró nyara

Mint rabbiképzőst leszereltek, s visszakerültem pesti lakásomba. Ismét bejártunk a Síp utcába, és hallottuk az új híreket. Befejeződött a vidéki zsidóság deportálása, most kerül sor a fővárosiakra. Levelek érkeztek a deportáltaktól, Waldsee feladóhellyel, és mindenki *„jól érezte magát"*. Rövidesen megtudtuk, hogy Waldsee fiktív feladóhely volt, és az is kiderült, mit jelentett a *„jól érzés"*.

A fővárosban folytak a bombázások. A kijárási tilalom és az elsötétítés miatt zömmel csak a lakásban lehetett tartózkodni. Egyébként is a sárga csillagos zsidókat sok helyről kitiltották. Hírek jöttek a partraszállásról. Mindenki tudta, vége felé jár a háború. Az *Angol-Vidám-Hungária Park*ban minden rendű és rangú szórakozni vágyó embernek egyformán harsogta a megafon: – *Csak egy nap a világ...* Így is éltek az emberek. Hamar véget ér a háború, de vajon hogyan vészeljük át ezt a rövid időt? És egyáltalán átvészeljük-e? Némileg fellélegezhettünk: elmaradt a fővárosi zsidók deportálása.

Mi, rabbiképzősök szombat délelőttönként a Dohány utcai templomban hallgattuk – a még templomba merészkedő hívekkel együtt – dr. Hevesi Ferenc és dr. Katona József tanáraink erőt adó prédikációit. Érdekes programunk volt a délelőtti istentisztelet után elsétálni a Vadász utcai *„Üvegházba"*, amelyik akkor teljes békességben diplomáciai

épület volt már, és dr. Herskovits Fábián főrabbi úr, mint az épület egyik követségi alkalmazottja elbeszélgetett velünk, leendő kollégáival az aktuális helyzetről. Akkor még nem tudtuk, hogy ez a békés épület hogyan vonul majd be a magyar zsidóság szomorú történetébe.

Ezekben a nyári hónapokban lengyel, szlovák zsidók menekültek Magyarországra, a béke szigetére. Legalábbis számukra ezt jelentette ez az ország. Jöttek továbbá ide a cionista mozgalmak fiataljai, akik már tudták, mi történt az európai zsidósággal a megsemmisítő táborokban. Jöttek, hogy segítsenek nekünk, figyelmeztessenek és felkészítsenek bennünket a jövő borzalmainak elviselésére, illetve azok kivédésére. Hős önkéntesei voltak a zsidó ellenállási mozgalomnak, és jó szívvel akartak rajtunk segíteni. De mi, budapesti zsidók úgy gondoltuk, páholyból szemlélhetjük majd a háború befejezését, bennünket már nem fenyeget semmi veszély és nem érhet semmi baj. Hiába győzködték a Hitközség vezetőit akkor nyáron: – *Most még lehet tenni valamit a megmenekülés érdekében. Hallgassatok ránk, fogadjátok meg tanácsainkat! A passzív magatartás a halálba visz.* Nem hallgattunk rájuk.

A fővárosi zsidóság részére is bizonyos megnyugvással ért véget a nyár, de azért a jövő iránti kétségek is beitták magukat a lelkekbe. A *játszma* még nem volt lefutva. Itt volt az ősz, közeledtek a félelmetes napok. Készülődtünk a nagy ünnepekre, de nem tudtuk, hogyan megyünk majd templomba? A kijárási tilalom, a korai elsötétítés szinte lehetetlenné tette a templomlátogatást. A zömmel zsidó lakta házakban úgy próbálták ezt megoldani, hogy ott helyben szerveztek istentiszteletet, és így nem kellett kimenni az utcára. Ebből a szempontból jó helyzetben volt a Dohány utca 46. alatti ház hittestvéri közössége. Itt két rabbiképzős lakott (egy idősebb kollégám, dr. Simor Mihály és én), így szakszerűen el tudtuk látni a kántori és a rabbi-teendőket. Prédikáltunk, előimádkoztunk, Tórát olvastunk, sófárt fújtunk stb. A hívek nagylelkűen honorálták tevékenységünket. Minden jóval elláttak bennünket, semmiben sem szenvedtünk hiányt. Igazi meghitt istentiszteletek voltak Ros-Hasanától egészen Szimchát Tóráig. Néha egy-egy rövid időre megfeledkezhettünk a külvilágról. Hittestvéreink még később is emlegették e templomi tevékenységünket.

Október 15-e és a sáncásás

Az örök körforgás szerint ismét olvasni kezdtük szombatonként a mózesi könyveket, nem is gondolva: micsoda szörnyűségeket tartogat számunkra az élet hétről hétre. Október 15-én, vasárnap délben menzánkon ebédeltünk, József körúti alma materünk épületében. Ahogy a Körúton hazafelé mentünk, a levegőben már érezhető volt valami ideges feszültség. A Corvin Áruház épületén amerikai zászló lengett. Pár órával korábban hangzott el a kormányzói rádióbeszéd a háborúból való kiugrásról. Hatodik emeleti lakásunkból látni lehetett, ahogy a német katonák a Continental Szállodából felpakolva felszállnak az ott várakozó teherautókra és gyorsan elhajtanak. De az öröm csak rövid ideig tartott. Estefelé ugyanazok a német katonák jöttek vissza a szállóba. Lövések hangzottak, és a rádió azt harsogta, hogy a kormányzói döntés tévedésnek bizonyult, a nyilasok vették át a hatalmat, és...

Pár nap múltán megtudtuk a folytatást. Október 20-án, péntek reggel 6 órakor, a házfelügyelő által támogatott nyilas csoport fennhangon adta tudtára a ház zsidó lakosságának, hogy a katonakorú férfiak és a hasonló korú nők perceken belül sorakozzanak az udvaron. Kis csomagot, minimális élelmet vihetnek csak magukkal. Munkára mennek. A házakból kivezetett zsidók az utcán egy nagy tömegbe torkolltak bele. Nyilas karszalagos, fegyveres suhancok kísértek bennünket a Keleti pályaudvar túlsó oldalán lévő Tattersal tágas területére, ahol századokba osztották, és útnak indították a csoportokat.

Hová, miért, meddig? Jobb volt nem kérdezni. Dél körül indultunk, estére érkeztünk Ferihegyre, az akkor még alig működő rozoga épületek egyikébe. Itt *„aludtunk"*, majd a menet reggel tovább vonult Szentimre egyik terére. Ez mintegy tíz napig volt *„lakhelyünk"*. Isten szabad ege alatt töltöttük a hűvös őszi éjszakákat, s néha enni is kaptunk. Reggelenként innen indultunk el a soroksári határba sáncot ásni, amely a közelgő szovjet tankokat volt hivatott feltartóztatni. Feltartóztatja-e vagy sem? Az mellékes, csak már lennénk itt! Néhány napos ásás után jól hallottuk a közelgő ágyúk – számunkra – megnyugtató dörgését. Sajnos nekünk nem adatott meg a lehetőség, hogy a sáncok mellett fogadjuk az *„ellenséget"*. Egy este, munka után ismét elindítottak bennünket, hogy új munkahelyet jelöljenek ki számunkra. Irány: Szentimre, végig a teljes Üllői út, a Boráros téri hídon át, majd a másik oldalon vissza egészen Nagytétényig, egyenesen a disznóhizlalda óljaiba. *„Kellemesen"* hosszú út volt, délre vánszorogtunk be a *korábbi* lakók helyére, hiszen a disznók már régen nem voltak ott. Dicséretére legyen mondva sorsunk intézőjének, az ólakat rendesen kitakarították. Élelemről ugyan nem gondoskodtak, de nem is hiányzott, hiszen hullafáradtan estünk be a megboldogult kocák helyére. Azonnal mély álomba merültünk. Nem sokáig tartott *pihenős-disznós* életünk. Pár nap múlva egy rövid út állt előttünk. Az éjszaka beálltával gyalogoltunk a Dunához, és hajnalban a komp Csepel szigetére vitt bennünket, ahol egy iskolaépületben már emberi szállásunk volt. Sáncásásra akkor már nem volt szükség ezen a területen. A fő cél az volt, hogy a fővárostól minél előbb, minél messzebb távolítsák el azokat a zsidókat, akiknek munkájára itt már nem volt szükség.

Ismét hosszú menet következett: Csepel-sziget, a hídon át a Soroksári út, a Boráros téri híd. Most már jobbra Buda felé a Duna partján (a felrobbantott Margit híd ekkor már a Duna vizében volt). Majd tovább, Óbuda irányába. Fáradtan, piszkosan, elnyűtten, a vasárnap délelőtti szieszt élvező kis budai utcákon keresztül. Néha elkaptunk egy-egy szánakozó, együttérző pillantást, de zömmel nemtörődömség vagy inkább káröröm látszott az emberek arcán. Az út végcélja: az Óbudai Téglagyár. Itt gyűjtötték össze azokat a zsidókat, akiket szerte az országban vagy a fővárosban összefogdostak, akik ide tértek vissza a sáncásásból vagy munkaszolgálatból. Számukra már nem volt vagon a deportálásra, s gyalog indultak végzetük felé, az egyes főúton Hegyeshalom felé, Németországba.

„Erőltetett menet"

Az aznapra beosztott csoport hétfőn reggel indult. Naponta 20-25 kilométert kellett megtenni. A kísérő katonák figyeltek arra, hogy senki ne léphessen le. Aki nem bírta az utat és kidőlt, arról *gondoskodtak*, hogy ne szenvedjen tovább. Íme, a heti menetrend:

1. nap: az Óbudai Téglagyártól Piliscsabáig. Egy-egy menetoszlopban mintegy kétszáz fő van. Érkezés: késő este. Szállás: egy építkezés felvonulási épületében Vacsorával nem zavarnak bennünket.
2. nap: Piliscsabától a dorogi stadionig. Szállás a stadion fűvén.
3. nap: este szakadó esőben érünk Süttő egyik parkjába. Szállása a szabad ég alatt. Az eső reggelig áztatott bennünket.
4. nap: Szőnyben egy tágas csűrben aludtunk, ezúttal már fedett helyen. Itt kaptunk először egy tányér meleg ételt.
5. nap: Komáromon átsétálva péntek estére – lekóved sábesz – a Duna-parti Gönyűbe értünk, ahol egy kimustrált uszály gyomrában álmodhattunk arról, hogy valaha emberként éltük életünket. Itt döntöttem el, hogy megszakítom *„önkéntes"* deportálásomat, és kis ügyességgel visszatérek az emberi társadalomba. Szétosztottam holmijaimat társaim között. Úgy terveztem, hogy amikor Győr utcáin haladunk, kilépek a sorból,

és mint volt győri bencés diák, egyenesen a bencés székházba megyek segítséget kérni. Ha kilépésemet a sorból észreveszi a kísérő katona és lő, akkor már nem lesz tovább gondom. Ha sikerül az akció, majd meglátjuk. Győr keskeny belvárosi utcáin keresztül kanyargott a menet, ahol gyermekkoromban én is egyenrangú *hongyerek* voltam. Az akciót beindítottam, és pár perc múlva már a bencés gimnázium rendházában, egykori tanárom szobájában álltam, egyheti menettől elgyötörten, fáradtan, éhezve. Azonnal enni adtak, szállást is kaptam, sőt jó szóval is elláttak. De... csak egy éjszakára maradhattam. Tovább kellett mennem. Isteni csoda révén jutottam el az elsötétített városban vasárnap este a vasútállomásra, ahol 24 órát kellett várni a fővárosba induló vonatra. Közben bárki felismerhetett volna, és akkor megint csak... de ezt is megúsztam. A váróteremben elvegyültem a Pestre élelmet vivő falusi asszonyok között. Segítettem nekik a cipekedésben, és még ennivalóval is megkínáltak. A *hozzájuk tartozás* kimondottan szerencsés volt, amikor Kelenföldön ellenőrizték a leszálló utasokat. A kosarakat cipelő fiatalember nem keltette fel az igazoltatók gyanúját. 1944. november 17-én, kedden a déli órákban értem be a 49-es villamossal Kelenföldről a Vadász utca környékére. Az épületet korábbról már ismertem, amikor még nem *élesben* működött. A bejáratot ostromolták a bejutni igyekvők, menlevéllel a kezükben. Egy rabbiképzős kollégám volt a Cerberus, aki csak a Schutzpass felmutatásával engedte be a jelentkezőket. Nekem ugyan menlevelem nem volt, de amikor kollégám felismert, a hóna alatt szabad utat kaptam a bejutásra. Ezzel elkezdődött Vadász utcai „élményeim" sorozata, amely majdnem három hónapig tartott.

Hanuka és szilveszter a Vadász utcában – 1944.

Sokan írtak már a Vadász utca 29-es számú házról. Hogyan zsúfolódott ott össze, és miképpen menekült meg a haláltól több mint kétezer ember a svájci követség jóvoltából. A házat, illetve annak rendjét a különböző irányzatú cionista ifjúsági mozgalmak fiataljai irányították. Az én helyem a *„Hanhac padlásra"* vezető, lépcsőházi ajtó mögötti keskeny kiszögellés volt. Egy szalmazsákot mondhattam a sajátomnak és a fejem alá tett hátizsákomban egész akkori vagyonom elfért. Ez volt helyem a világban, 23 éves koromban, harmadéves rabbijelölt és egyetemi hallgatóként. Szüleim, testvéreim, rokonaim ekkor már Auschwitzban túl voltak minden szenvedésen. Napközben a szalmazsákon szieszt-ázva, volt miről gondolkodnom. Ennivalóban nem szenvedtünk hiányt, az óriási élelmiszerraktárak állandóan feltöltötték az *ifjú hősök,* akik dacolva az utcákon randalírozó nyilas bandákkal, nap mint nap újabb élelmiszer-mennyiséget fedeztek fel, és szállítottak be az *„Üvegházba"*. Közben volt időnk kultúrmunka végzésére is. dr. Scheiber Sándor professzor vezetésével hanukai műsorra készültünk. Rothman (Ádám) Emil karnagy úr pedig szigorú komolysággal vezette a kórus próbáit. Úgy szavaltunk, úgy énekeltünk, úgy ünnepeltünk, mintha pár méterrel arrébb nem is a II. világháború eseményei zajlanának.

Szilveszteri mulatságra ugyan nem készültünk, de a nyilasok gondoskodtak arról, hogy ezt a napot életünk végéig ne felejtsük el. December 31-én ebéd után erőszakkal behatoltak a házba. Minden pincéből, padlásról, lakásból, folyosóról, vagyis mindenhonnan mindenkinek elő kellett jönnie és a ház falánál az utcán felsorakozni. Apróbb vagyontárgyait, értékeit mindenki a kezében tartotta. Mielőtt bárki is az utcára kilépett, ezt az ott álló nyilasok elé kellett ledobnia. Szerintük kár lett volna ezért a sok értékért, hogy értéktelen zsidó gazdáikkal együtt a Duna fenekére kerüljön. Mert arccal a Duna felé állt kétezer halálraítélt ember, és csak az *„indulj!"* vezényszóra várt. De ekkor csoda történt! A csoda pontos történését azért ismerem, mert utolsóként álltam a ház kapujá-

ban, és a szemem láttára zajlottak az események. A házzal szemben, az utca túlsó oldalán egy rendőrőrs volt. A nagy csendben hirtelen megszólalt a telefon. Rövid beszélgetés után az őrs vezetője átjött az utca innenső oldalára, pár szót váltott a bennünket irányító nyilas testvérrel, és akkor... az *„indulj!"* vezényszó helyett a *„vissza!"* hangzott fel. Mindnyájan visszamehettünk kuckóinkba, és a nyilasok csak a halomba rakott értékeinket tudták elszállítani. Hogy kinek milyen parancsát közölte a rendőr a nyilassal, ma sem tudom, de megmenekültünk! Jó kis szilveszteri mulatság volt!

Ezekben a napokban már javában folyt a mozgalmi fiatalok átmentése a szomszédos MLSZ-házba. Erről az akcióról a nyilasok nem tudtak. A Vadász utcai házat figyelték, de a szomszéd házban folyó ténykedésekről nem volt tudomásuk. A két ház között a pincében átjárót képeztek ki, és az éjjeli órákban rendszeresen csoportosan mentek át az aznapra kijelöltek a szomszéd ház pincéjébe, hogy ott folytassák illegális életüket. Az utolsó napokat a felszabadulásig így húztuk ki e két helyen: a fele itt, a fele ott.

A felszabadulás

Az utolsó napokban akadtak bátor fiatalok, akik életük kockáztatása árán is kimerészkedtek az utcára, hogy naponta élelmiszert szerezzenek a gyorsan ürülő raktárba. Ők hoztak néha híreket – igazakat, légből kapottakat – a szovjet katonák előretöréséről, az utcai harcok közeledtéről. Január 17-én a késő esti, majd éjjeli órákban német csapatok vonultak el pinceablakaink előtt. 18-án pedig egy szovjet katona jelent meg a pincében. Felszabadultunk!!! Mint Noé bárkájából, már az első nap kimerészkedtünk a kapun és szerettünk volna körülnézni a környéken. A bátrabbak előbb, a félénkebbek később. Én rokonaimat szerettem volna megkeresni a Klauzál tér környékén. Még láttam a Dohány utcai templom mellett, a Wesselényi utca elején a deszkapalánkot, amely a gettó egyik bejáratát jelölte. Felette éppen egy kiégett erkély készült leszakadni. Rokonaimat megtaláltam, de a Buda felőli lövések arra intettek, biztonságosabb lesz egyelőre visszavonulni a Vadász utcai házba. Az nagyobb biztonságot ad, mint a romos város. És még az sem látszott lehetetlennek, hogy a németek Budáról visszajönnek Pestre, bár a Duna-hidak reggel óta a Dunában voltak. A mozgalmi vezetők is gondoltak erre, mert úgy döntöttek, hogy biztonságunk érdekében a Duna-parttól messzebbre telepítenek bennünket. Zuglóba sétáltattak, hogy pár napig ott várjuk ki, hogyan alakulnak majd a háborús események. Rövid idő után azonban visszajöhettünk a Vadász utcába, és itt vártuk, miképpen alakul, illetve alakítják sorsunkat. Itt volt ennivalónk, miközben Pesten éheztek az emberek. Teljesen kilátástalan volt, mit lehet kezdeni a közeljövőben. A mozgalmak úgy döntöttek, hogy fiataljaikat a fővárosból vidékre viszik, majd az országon is túlra. Ez az akció volt a Bricha (a kimenekítés).

Bricha (kimenekítés)

Pontosabban: a mozgalom egy megbízottja (20-25 év körüli fiú vagy lány) állt egy 20-30 fős mozgalmi ifjúsági csoport élére. A csoportnak se pénze, se elképzelése nem volt a közeli napokról, de a vezető mindezzel rendelkezett. Modern Mózesként kellett *népét* Budapestről országokon, tengereken át az akkori Palesztinába vezetni. Ez így egyszerűen hangzik, de a háború vége felé ez nem volt rizikómentes vállalkozás a romokban heverő Európában.

Tehát február 13-án a Nyugati pályaudvaron az első induló vonatra felszálltunk. Vezetőnk Pici volt, azóta sem tudom, ki is volt ő valójában, él-e még egyáltalán. Békéscsabán kaptunk szállást, kosztot. Megtakarított pénzünknek, a pengőnek akkor még komoly értéke volt, mindent lehetett érte vásárolni. Kipihenve, jóllakva pár nap múlva

tehervonaton bumliztunk át a román határon iratok és határőrök mellőzésével, ahogy ez az akkori időben szokásos volt. További állomásaink: Arad, Temesvár. Mindenhol kaptunk szállást, ellátást, ha nem is főúri színvonalon. Utunk célja egyelőre Bukarest volt, ahová február végén érkeztünk. A román főváros polgárai már nyár óta békés, rendezett, normális városi életet élhettek.

Alea Suter 6. — egy kis utca szerény háza volt, ahol a bricházók megpihenhettek, sőt ez hosszabb ideig tartózkodási helyük is lehetett. Mozgalmi életet éltünk itt: előadásokat hallgattunk a cionizmusról, az alijáról, Palesztináról... Ez az utolsó állomás szárazföldön, mielőtt majd hajón útnak indulunk végcélunk felé, az Ígéret Földjére. Hogy mikor? Fogalmunk sem volt róla. Akkoriban már jó ideje nem volt kiszámítható, hogy mit hoz a holnap?

Tavaszi munkák Romániában – 1945.

Az Alea Suter 6.-ban zajlott mindennapi élet. Megúsztuk a háborút, viszontagságos úton eljutottunk Magyarország fővárosából Románia fővárosába. Ahogy a mozgalmi énekkel danoltunk: *"Ma este még Pesten, holnap Bukarestben, törjük meg a német igát"*. De arra még várni kellett, hogy a constancai kikötőből Palesztinába tartó hajó elinduljon, fedélzetén a mi kis csapatunkkal. (Akkor még Palesztinának, s nem Izraelnek nevezték az Ígéret Földjét.)

A mozgalom ugyan eltartott bennünket, de dolgozni akartunk, hogy keresetünkkel mi is hozzájárulhassunk kiadásaink fedezéséhez. Adódtak is lehetőségek. Néhány társammal egy ládagyárba kerültünk. Reggeltől estig szegek beverésével kellett deszkákat ládákká varázsolni. Nem volt ez könnyű munka olyannak, aki korábban kezével csak könyveket lapozott. Több ütés jutott a kézre, mint a szegre. De hát, pénzt kellett keresni, válogatási lehetőség meg nem volt sok.

Ahogy erősebben sütött a tavaszi nap, új, másfajta, okosabb munkánk adódott. A leendő kibuctagoknak ez jóval fontosabb volt a szegecselésnél: a mezőgazdasági munka. Ezt héberül hahsarának nevezik. Bukaresttől nem messze, egy Gradistea nevű falu várt minket ezzel a lehetőséggel. Néhány hétig vagy hónapig – gondoltuk – itt fogunk dolgozni és átalakulni kibucnyikokká. Vetünk, ültetünk, gyomlálunk, öntözünk: mindegyikünknek mindent ki kell próbálni. Én is becsülettel vállaltam mindenféle munkát. Voltam torán (ügyeletes) a konyhán, a szálláson, sőt őrségben is. Mint rabbiképzős tagja voltam a Váád Há-tárbutnak (kulturális tanács). Megbecsülésemet az is mutatta, hogy előlelő helyre kerültem az Alija Toron (kivándorlásra kerülők sorrendi listája). Az elsők közé soroltak, noha csak pár hónappal ezelőtt, a Vadász utcában lettem a Hanhac tagja.

Dilemmáim

A munka során, az enyhet adó domboldali pihenők idején ide-oda jártak a gondolataim. Már jöttek levelek Pestről Simor barátomtól, akivel szinte együtt éltük főiskolás éveinket, a sáncásást és a Vadász utcát. Írta, hogy működnek már a főiskolák, tanítanak a Rabbiképzőben is, az egyetemen elismerik azokat a féléveket, amelyekről nem jó szántunkból maradtunk távol, s kollégáink is tanítanak a már megnyílt zsidó iskolákban.

Akarva-akaratlan felmerült bennem a gondolat: jól döntöttem-e, amikor a kilátástalan jövő miatt olyan hirtelen útra keltem? Nem kellett volna-e kicsit türelmesebbnek lenni, ellátogatni a Rabbiképzőbe, várni ott, miként alakul a helyzet? Hiszen nyolc évet jártam oda, és mindössze fél éve csak, hogy megszakadtak tanulmányaim.

Vajon Palesztinában mihez kezdek? Új életpályát választok? Nehéz gondok, súlyos töprengések. De a folyamatos munka nem tette lehetővé a sok töprengést. Szerencsére!

Majd kialakul minden, a jövő problémái is megoldódnak. Néha úgyis a véletlen, a rajtunk kívül álló tényezők határozzák meg a jövőt.

Ezzel kapcsolatban egy kis történet jut az eszembe, ami egészen más irányba vihette volna életem folyását. Január 18-án, a felszabadulás napján, amikor a rokonlátogatásból visszafelé, a Vadász utcába igyekeztem, egy üzlethelyiség előtt álló szovjet katona *„betessékelt"*. Már többen voltunk ott. Olyan biztos, hogy este a megszokott Vadász utcai szalmazsákomon fogom álomra hajtani a fejem? – morfondíroztam magamban. Közben észrevettem, hogy az üzlet udvar felőli részét egy leeresztett redőny zárja le, amin hatalmas lyuk tátongott. Egy pillanat műve volt, kimásztam az udvarra, és elegánsan, a kapun keresztül, kisétáltam az utcára. Isten tudja, miért? Nem bíztam a betessékelő szovjet katonában, hogy biztosan hazaenged vacsorára. És vajon, ha nem mászom ki az udvarra és nem hagyom el az üzletet? Talán hetek múlva Szibéria egyik fagyos erdejében, magyarzsidó hadifogolyként végzem a fakitermelést. Tehát Palesztina vagy Rabbiképző? Mindegy! Majd valahogy kialakul az életem!

No, de térjünk vissza a gondolatok világából a valóságba! Végül is befejeződött a munkánk Gradisteában. *„Segítettünk"* a román mezőgazdaságnak, s közben sok új tapasztalatra tettünk szert. A bukaresti vasútállomástól már ismerős volt az út az Alea Suterbe. Vége lett a tavasznak. Vajon mit hozhat számunkra a nyár? Bíztunk benne, hogy csak jó jöhet.

Bukaresti nyár – 1945.

Ismét Bukarestben, az Alea Suter 6.-ban. Az erkélyen napoztunk, és vártuk az értesítést, mikor kell indulnunk, hogy hajóra szállhassunk. Mint már említettem, előkelő helyen álltam az Alija Toron, és ha csak páran indulhatnak, én az elsők között leszek. De addig... ismerkedhetünk a fővárossal. Meglehetősen nyűtt, topis ruhában, fázva jártam, pénzem alig volt. Mohó szemekkel néztem a cukrászdák ínycsiklandozó falatokkal teli kirakatait, ahol minden volt, ami szem-szájnak ingere. Meg is tanultam románul a következő mondatot: – *Vrog duo preizsiture, ingecate ko frisko* (Kérek két süteményt és fagylaltot tejszínhabbal!). De a valóságban alig nyílt arra alkalmam, hogy ezt a mondatot elrebegjem.

Sávuot ünnepe. Elmentem a főtemplomba. Megálltam a bejáratnál és benéztem. Éppen kivették a Tórát a Frigyszekrényből. Csillogott a fény a Tóra ékszerein. A főrabbi, a kántor, az elöljárók elegánsan, díszes ünneplőbe öltözve. A hívőkön is látszott, hogy kiegyensúlyozott, jómódú polgárok, akik gondtalanul imádkozhatnak, ájtatoskodhatnak. Én pedig álltam ott, mint egy *ajrach*, egy rongyos vándor. Emlékszem: 1943-ban otthon, a győri templomban én is a jól öltözött, a gondtalan hívők közé tartoztam. 1944-ben bár már nem mehettem haza, de Pesten a Rabbiképzőben is még jól öltözött, kiegyensúlyozott egyetemistaként ünnepelhettem. Eljátszottam a gondolattal, mi lenne, ha odamennék a díszes ornátusban reprezentáló főrabbi úrhoz és azt mondanám neki: – *Kérem, én magyarországi rabbiképzős hallgató vagyok, nem nyomorult, szegény, rosszul öltözött vándor, aminek látszom. Szeretnék ünnepi ruhában imádkozni a templomban, és családi környezetben, ünnepi asztalnál enni. Úgy, ahogy otthon ünnepeltem életem eddigi éveiben, zsidó hagyományainknak és európai szokásainknak megfelelően. Kérem, segítsen hozzá ehhez!* De hagyjuk a lázongó gondolatokat, vágyakat! Vissza tehát az Alea Suterbe, mert lekésem az ebédet.

A nagy PEGISA (találkozás)

Sokszor tehát a véletlen szól bele az élet alakulásába. Constanza helyett előbb még máshová kellett utaznom. Hová? Hát Budapestre. A Hitler által leigázott és most felszabadult országokból sok fiatal készült Palesztinába. Ezt a nagy akciót jól össze kellett hangolni. Ezen országok cionista szervezeteinek küldötteit Budapestre hívták megbeszélésre, hogy a több ezer fiatal minél kisebb zökkenőkkel jusson el Palesztinába.

Az Alea Suter is képviseltette magát néhány vezetővel ezen a budapesti pegisán. A csoport bizalmából én is tagja lettem e küldöttségnek. Erősebben vert a szívem. Vissza Budapestre, a kollégákhoz, az Alma Materhez, a télen elhagyott romos fővárosba! De, hát én előttem más utazás áll! Holnap jöhet a hír, hogy ott a hajó, indulás!

Neked most Budapestre kell menned! – szólta közösség utasítása. Indul hát a félig illegális utazás Bukarestből Budapestre. Felszállás a Rapidra (romániai gyorsvonat) az utolsó pillanatban, az ellenkező oldalon, mert jegy nélkül vagyunk. A viteldíjat – ottani szokás szerint – vezetőnk a kalauz kezébe csúsztatta. Más névre szóló igazolvánnyal rendelkeztünk. Határátlépés, mint idejövet: éjjel, igazolványok, határőrök nélkül, de szerencsésen. Szolnokig rendesen utaztunk, innen már tehervonat ütközőin. Fejünk a fáradtságtól le-lekókadt. Csoda, hogy nem estünk a sínek közé. Végre Vecsés táján megpillantottuk az első sárga villamost. Irány – most már villamossal – a város központjába.

A külső Aréna úton, az állatkerti Pálmaház környékén vártak minket. A bachurák szorgalmasan mostak, vasaltak, készítették az ágyakat a fáradtan érkező chavérok számára. Ekkor még nem tudtam, hogy ez lesz az utolsó éjszaka a Hanhacban.

A döntés

Másnap délelőtt a Pegisa színhelyén kellett megjelenni. De én... nem oda mentem, hanem a József körút 27.-be, régi iskolámba, a Rabbiképzőbe. dr. Lőwinger Sámuel rektor úr szavai nem sok kétséget hagytak jövőmet illetően: – *Magának itt a helye! Folytatja és befejezi tanulmányait! Itt marad!* Szinte csak magamban válaszoltam: *De engem vár a Pegisa, vár a hajó, vár Palesztina! Nekem ott a helyem!* Döntöttem: maradtam!

Lakás: régi barátommal a Dohány utcában. Koszt: a Rabbiképző menzáján. Hahn professzor azonnal megbízott egy bármicvá templomi felkészítésére. Augusztus 3-ától, mint rabbiképzős, egy hónapos kötelező temetői szolgálatot kellett ellátnom az ottani rabbi mellett. A Chevra főtitkára, Endrei úr látta szedett-vedett öltözetemet, gyanús tekintettel méregetett. Közöltem vele, hogy a bő fekete reverenda mindent eltakar majd.

Végül itthon maradtam... befejeztem az egyetemet és a rabbiképzőt.

Végkifejlet

1945 elején gyorsan elhagytam az országot, hogy mielőtt Palesztinába jussak. Az útról azonban visszafordultam. Kollégáim, akik akkor itthon maradtak, az ötvenes években aztán zömmel kivándoroltak, és ma is Izrael Államban élnek.

A kilencvenes évek eleje óta közülük sokan haza-haza látogatnak, és a Rabbiképzőben találkozom velük.

Vajon ki döntött helyesen?

Emlékezés apámra, írta Gordon István

Szomorú kötelességem, de örömmel vállaltam, hogy édesapám, dr. Schmideg József (1921-1998.) soraihoz egy rövid életrajz-szerűséget írok. Rendhagyó lesz, és rendkívül szubjektív, hiszen mi más is lehetne, ha olyan apa-fiú kapcsolat alakult ki közöttünk, ami szinte csak a mesében létezhet. Az, hogy naponta találkoztunk, telefonon többször is beszéltünk – mindennél többet mond. Még annál is többet árul el róla az a tény, hogy nem létezett olyan ember, aki haragudott volna rá, akivel összeveszett volna életében.

Ha valaki ilyennel dicsekedhet (amúgy képtelen lett volna a dicsekvésre), annál érdektelen, hány diplomát szerzett, s hány doktori címet viselhet jogosan. Az előbbiből hetet gyűjtött be, az utóbbiból kettővel rendelkezett, de a *„doktort"* semmilyen módon nem volt aláírásnál használni, csak, ha rászóltak: *„Doktor úr, most kötelező!*

De maradjunk a konkrétumoknál. Három fiútestvérét ugyanúgy Auschwitz pokla nyelte el, mint szüleit. 23 évesen teljesen egyedül maradt, de a szerencse hamar rámosolygott, hiszen az írásában is említett temetői „gyakorlaton" megismerkedett egy gyönyörű és nagyon okos lánnyal, Edittel. Személyével nem csupán egy nagyszerű feleségre tett szert, hanem egy anyapótló anyósra is, aki valóban saját gyermekeként imádta, s lényegében megtanította a vidéki srácot a városi élet legfontosabb fogásaira (ha a focit nem is sikerült megkedveltetnie vele, az ultit annál inkább).

Ami a gyermekáldást illeti: egyke maradtam, én viszont két unokával (Eszterrel és Péterrel) ajándékoztam meg őt. Közös örömünk nem tarthatott sokáig, hiszen imádott édesanyám fiatalon, 55 éves korában eltávozott az élők sorából.

A sors azonban ismét kegyes volt hozzá, két évtizedre megajándékozta egy olyan társsal, aki szerette, megbecsülte, tisztelte, s mindenhová követte őt. Lilike – édesapám halála után csaknem másfél évtizeddel – sem tudja úgy kiejteni a nevét, hogy ne eredjenek el könnyei.

Csodálatos ember volt, örök optimista, soha nem készült a halálra, amely a pillanat tört része alatt végzett vele. Magával vitte egész élete titkát; szüleiről, testvéreiről szinte sohasem mesélt. Írásának döntő többsége eddig számomra is ismeretlen volt. Nem átkozott soha senkit, hogy a sors elvette tőle szeretteit; nem beszélt róluk, nem beszélt Auschwitzról, nem beszélt háború előtti életéről. Talán így védekezett a vészkorszak és a halálgyárak gyalázatával szemben...

A legfiatalabb győri túlélő, Klein Évi

Az elhurcolt győri (és nem győri) családok sorsa mind megannyi tragédia. Közülük különösen megrendítő Klein Évi sorsa, aki alig múlt tizenhárom éves, amikor szüleivel, testvérével és népes rokonságával együtt deportálták. Gyermekkoráról és a lágerbeli felnőtté válásáról megejtő szépséggel írt *Az emlékezés kavicsai* című könyvében.

Családja, a Klein família története is azt példázza, hogy a zsidó vallású magyar állampolgárokat korra, nemre és világnézetre tekintet nélkül akarták kiirtani a magyar társadalomból. A könyv dokumentum mellékletei némelyikében a kérelmezők hasztalan bizonyították a fennálló rendszer melletti hűségüket, számukra nem volt kegyelem.

A nagypapa, Klein Henrik (1870–1939) 1899-ben, Győrben szabadult fel, mint vendéglős. Két évvel később önálló vendéglőt nyitott a Bástya utca 4. szám alatt, amelyik 1910-ig működött. A mellékelt fotón ez az 1930-as években lebontott épület látható, (ma Dunakapu tér), 1910-tól 1939-ig a szemben lévő Bástya utca 7–9 szám alatt volt a vendéglője. Működése 46 éve során a közélet aktív résztvevőjeként tagja volt az Ipartestületnek és a Győri Polgári Körnek. Az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített. A Freund Etelkával 1896-ban kötött házasságából három fiú és két leány született.

Andor (1897–1944/45), a legidősebb fiú érdeklődése már fiatal korában az állatok gyógyítása felé irányult. Az első világháború idején a 9. lovas tüzérezredben és a 3. ulánus ezred kötelékében teljesített katonai szolgálatot, mint állategészségügyi alhadnagy. A háború után, 1921-ben elvégezte az állatorvosi főiskolát, majd magánpraxist folytatott, először a Kisfaludy utca 34. majd egészen 1944-ig a Rónay Jácint utca 3. szám alatt. 1925-ben kötött házasságot Büchler Franciskával (1905–1944/45). Őt, a humanista beállítottságú embert a tudomány világa érdekelte, munkája mellett részt vett a természettudományi társaság munkájában. Emberbaráti mentalitására jellemző az 1940-ben történt eset, amikor egy szélhámos az ő nevében rendelt tüzelőanyagot, le is szállították neki, a számlát pedig az ő címére küldte ki a kereskedő. Klein Andor természetesen fizetett, és csak utána tett

feljelentést az ismeretlen ellen. 1942-ben behívták munkaszolgálatra, egy év után leszerelt, majd családjával együtt végigjárta a győri zsidók útját, melynek végén Auschwitzba érkezett. A tizenhat éves Józsi fiával (1928–1944/45), együtt a „másik" sorba állították, majd elpusztították.

Ilona (1900–1944/45), az idősebb leánytestvér Reichenfeld László kerékpár-kereskedőhöz ment feleségül, akinek a Vilmos császár-út, Tisza István téri szakaszán az 5. szám alatt volt üzlete.

Pál (1901–1944/45), a második Klein fiú fényképésznek tanult, műtermét 1919-ben az édesapja Bástya utca 7. szám alatti házában, később a Czuczor Gergely utca 24. alatt az udvarban rendezte be. Baloldali érzületű személyiség volt, az 1920-as évek elején Bécsből behozott röplapokat vett át, amiért öthavi fogházbüntetésre ítélték. Később felhagyott mindenféle „izmus" iránti érdeklődéssel és csak a szakmájának élt. Sokáig rendőri felügyelet alatt állt. A háború vége felé először munkaszolgálatra vezényelték, majd Mauthausenbe került. Erről a Linzhez közeli munkatáborról írta Pallagi Ferenc, hogy *„ehhez képest Auschwitz egy szanatórium"*. A mostoha körülmények (kőbánya), és a kegyetlen bánásmód következtében ott lelte halálát, negyvennégy éves korában.

Olga (1904–1944/45), egy biztosítási ügynökhöz, Krausz Lajoshoz ment feleségül.

Iván (1908–?), a legfiatalabb Klein fiú, kereskedelmi pályát választott. Műszaki üzletét, ami a Baross út 22. szám alatt volt, még a '30-as évek végén eladta a szomszédos Dobos cégnek, majd Budapestre költözött. Túlélte a pesti üldöztetést, és a város ostromát, ott kezdett új életet. Utolsó győri ténykedése már a háború után történt, Pali testvére fényképész üzletét ő adta el.

Az erős, hatalmas munkabírású családfő korai halála után Eta mama (1876–1942), nem tudta tovább vezetni a vendéglőt, az ő világa a konyha, az ízek világa volt. 1942-ben, amikor Andor fia hamis halálhírét meghallotta, 65 évesen eldobta magától az életet. (A vendéglő később „László" étkezde néven működött tovább.)

Évi (Győrben született 1931-ben), a család legfiatalabbja, elemi iskolái után az orsolyiták polgári iskolájában tanult. Alig múlt tizenhárom éves, amikor őt is deportálták. Erős szervezetének köszönhetően túlélte a megpróbáltatásokat. Amikor tizennégy évesen hazatért, visszament egykori lakásába, amit időközben más rászorult családnak utaltak ki. Klein Éva a Rónay Jácint utca 3. I. emelet 3. számú lakás egykori lakója és az új bérlő, Kiss Lajos (nem izraelita vallású) különösen bonyolult bútorigénylési ügybe került. Kiss Lajos lakáskérelmét azzal indokolta, hogy: „Eredeti 3 szobás lakásomat, Andrássy út 25. I. em. (volt „Kulacs-mulató" felett) bombatámadás érte. Lakásom és benne lévő berendezésem 100%-ban elpusztult. Jelenlegi lakásomban, dr. Klein Andor külföldön tartózkodó volt győri állatorvos 2 szobás bútorzatát kiigényeltem. Dr. Klein Andor, Éva nevű leánya, mint deportált megérkezett, és kijelentette, hogy a bútorára igényt tart. Én most bútor nélkül maradok. Stb. stb. Győr, 1945. június 14. maradok tisztelettel Kiss Lajos". Quittner Éva, *Az emlékezés kavicsai* című könyvében leírta azt a fájdalmat, amit az akkor 14 éves kislány érzett. A családi képeket a házmester szedte ki a kidobált „zsidó holmik" közül, fedél volt ugyan a feje fölött, de nem érezte jól magát a lakásban. (Végül Kiss Lajos kettő ágyat betéttel, kettő szekrényt, kettő éjjeliszekrényt, egy toalett szekrényt tükörrel, egy konyhaszekrényt, egy festett ládát, egy jégszekrényt, egy asztalt mosogatóval és bádog tetővel vett át a város Távollevők Javait Kezelő ügyosztályától.)

Éva csak rövid ideig tudott a városban maradni, Budapestre költözött. Számára a tényleges „új élet" Quittner János megismerésével kezdődött, akivel az 1940-es évek végén összekötötte életét, majd együtt vándoroltak ki Ausztráliába. Ott teljesedett ki saját művészi és boldog családi élete. Festészeti- és rajztehetsége révén sikeres kiállításokat rendezett, és több albumot készített. Élete párja, János 2010 júniusában súlyos betegség

következtében elhunyt, amit Éva nagyon nehezen dolgozott fel. Legutolsó E-mail üzenete arról szólt, hogy újra festeni akar. Adja Isten, hogy még sokáig legyen ereje művészetével megörvendeztetni családját és embertársait.

A fájdalmas időszakról egyetlen képet, egy szénrajzot készített „Utolsó pillantás anyámra" címmel. A 2008-ben megjelent albumában található képhez rövid magyarázatot fűzött: *„El kell mondanom, hogy az volt életem legrosszabb pillanata. Ebben a rajzban feléled anyám utolsó pillantása. Nem voltam még tizennégy éves, amikor a táborban az egyik náci katonanő felfedezte, hogy a rabok között van két anya, akik nyugodtabbak, mert a gyermekük velük van. Az édesanyámat arra kényszerítették, hogy csatlakozzon egy lengyel rabokból álló csoporthoz, és engem elhagyjon. Őket egy másik táborba vezényelték. Amikor az elváláskor meg akart ölelni, a náci katona egy farkaskutyával közénk állt, és nevetett. Nem adta meg a lehetőséget, hogy elbúcsúzzunk egymástól. Láttam a drága anyámat, a túlméretezett fekete ruhájában, ami a lefogyott testén lógott, a leborotvált fejét, és a fából készült klumpákat a lábain. Steiner asszonnyal együtt ők mentek a sor végén. Anyám visszanézett és tiszta hangon azt mondta: Legyél erős Évi! Az utolsó szavai hatvanhárom év után is visszhangzanak bennem. Néztem őt, amíg csak egy fekete pont nem lett belőle.*

Néhány alkalommal megpróbáltam lerajzolni a koncentrációs táborban látottakat, de nem sikerült. Lehetetlennek tűnik számomra az ott történteket képpé formálni, ez az egyetlen, amit készítettem. Senkinek nem mutattam meg, a családom egy része sem látta azelőtt."

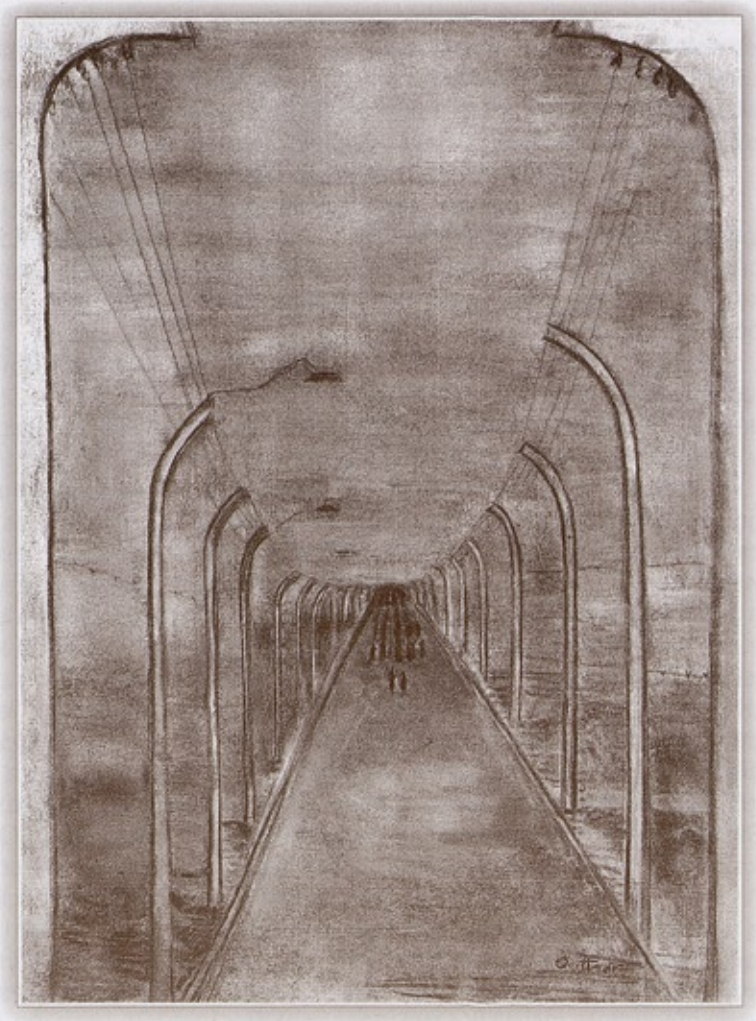

Eva Quittner: Utolsó pillantás anyámra

Hatodik fejezet, Új Élet kezdete

Lista azokról a Győr és Győr környéki településeken született hölgyekről, akiket az auschwitzi megsemmisítő táborból a Lippstadtba vittek, és az Eisen und Metallweke üzemeiben dolgoztattak.
Az egész országra kiterjedő listán 530 női fogoly neve szerepel, melyet Hidas (Schnábel) Zsuzsanna készített. Az alábbi névsor a győri és Győrhöz közeli települések hölgyeinek felsorolását tartalmazza.

Háftlig száma	Neve	Születés: nap, hónap, év, hely	Foglalkozása
25001	Amster Klára	31. 03. 04. Győr	Ehefrau
25007	Adler Marianne	28. 02. 26.	Schülerin
25008	Adler Gertrude	02. 04. 26.	Ehefrau
25009	Adler Jolan	13. 04. 21.	Näherin
25010	Adler Irén	06. 09. 17.	Ehefrau
25011	Fleischmann Margit	08. 11. 12.	Beamtin
25017	Angyal Zsuzsanna	21. 02. 25.	Ehefrau
25020	Abelesz Magda	21. 12. 14.	Ehefrau
25022	Ács Gizella	22. 02. 24.	Haushalt
25023	Ács Vera	03. 03. 14.	Beamtin
25024	Ács Katalin	25. 10. 21.	Näherin
25051	Bodis Gizella	16. 03. 13.	Drogist
25067	Csillag Lujza	14. 10. 27.	Schülerin
25069	Csillag Hedvig	20. 01. 24.	Instrumentarin
25077	Ehrenthal Mariann	31. 30. 26.	Näherin
25078	Ehrenthal Judit	30. 11. 20.	Beamtin
25097	Pfeifer Éva	09. 10. 17.	Modistin
25098	Frater Olga	31. 05. 05.	Ehefrau
25103	Frankl Ágnes	24. 05. 26.	Schülein
25118	Fürst Magda	12. 06. 19.	Beamtin
25121	Földes Klára	04. 01. 22.	Pflegerin
25140	Grünberg Éva	19. 11. 21.	Näherin
25150	Glaser Katalin	13. 02. 16.	Ehefrau
25158	Grosz Lenke	14. 07. 14.	Näherin
25164	Grosz Éva	29. 03. 21.	Beamtin
25175	Hecht Ilona	03. 09. 10.	Friseur
25195	Jellinek Margit	10. 05. 15.	Näherin
25196	Jellinek Erzsi	27. 05. 10. Szencz	Näherin
25203	Klein Teréz	07. 05. 20. Győr	Näherin
25212	Koch Anna	06. 05. 22.	Ehefrau
25214	Kertész Margit	21. 02. 25.	Schülerin
25236	Kollmann Erzsébet	23. 11. 06.	Beamtin
25237	Kubicsek Magdolna	19. 11. 11.	Ehefrau
25240	Kircz Erzsébet	02. 04. 04.	Gescheftsführerin

25241	Kircz Mária	05. 05. 23		Friseur
25261	Lustig Éva	14. 02. 24		Ehefrau
25265	Lang Iréne	26. 02. 26		Näherin
25268	Lőwy Kató	14. 01. 12		Professorin
25269	Lengyel Anna	31. 01. 29		Schülerin
25282	Lőwinger Ilona	03. 10. 24		Näherin
25305	Neugebauer Alice	15. 11. 20		Beamtin
25319	Pick Ilonka	16. 02. 05		Ehefrau
25236	Pollak Irén	14. 08. 12		Schülerin
25333	Reiszfeld Mariann	06. 02. 26		Näherin
25346	Riegler Larietta	14. 09. 24		Näherin
25349	Raab Irén	06. 02. 23		Näherin
25350	Raab Éva	26. 07. 25		Näherin
25357	Schnábel Zsuzsa	28. 03. 26		Schülerin
25359	Sándor Erzsébet	21. 08. 26		Schülerin
25365	Somlo Ilona	29. 01. 14		Näherin
25369	Singer Sarolta	18. 08. 26		Friseur
25380	Sarkadi Ilona	15. 02. 06		Näherin
25381	Steiner Elsa	07. 02. 12		Beamtin
25384	Szász Éva	14. 02. 19		Arbeiterin
25385	Sas Magda	30. 10. 23		Arbeiterin
25386	Sas Kato	16. 12. 12		Ehefrau
25444	Scheiner Jozefine	10. 12. 12		Näherin
25450	Schwartz Margit	22. 06. 25		Näherin
25473	Vogl Judit	02. 06. 24		Gartnerin
25477	Vais Lea	25. 04. 27		Näherin
25478	Vais Magdolna	27. 04. 26		Näherin
25480	Stern Erzsébet	25. 01. 17		Zuckerbacker
25492	Weisz Irén	13. 11. 26		Näherin
25493	Weisz Matild	22. 02. 21		Näherin
25497	Weisz Margit	05. 03. 23		Kosmetiker
25498	Weisz Edith	03. 07. 24		Näherin
25501	Weinberger Judith	03. 09. 24		Uhrmacherin
25502	Weinberger Kato	09. 07. 26		Näherin
25503	Weinberger Irén	12. 03. 05		Näherin
25504	Weitraub Klára	22. 12. 28		Näherin
25507	Wittmann Margit	07. 09. 22		Näherin
25509	Winkler Jolán	21. 10. 08		Drogistin
25516	Wecsely Lil	03. 10. 18		Ehefrau
25505	Adler Paula	20. 11. 05	Rajka	Ehefrau
25014	Adler Alice	14. 02. 27	Rajka	Schülerin
25063	Berger Erzsébet	05. 12. 02	Győrszentmárton	Ehefrau
25066	Csillag Piroska	07. 09. 14	Csorna	Tischlerin
25099	Fahn Frida	02. 11. 16	Vágújhely	Näherin
25100	Fahn Józsa	18. 10. 14	Vágújhely	Beamtin
25102	Fahn Erzsébet	10. 08. 20	Vágújhely	Näherin
25145	Goda Margit	08. 12. 06	Győrszentmárton	Näherin
25168	Hoffmann Erzsi	11. 07. 21	Győrszemere	Ehefrau
25172	Heimler Erzsébet	10. 09. 10	Moson	Ehefrau

25204	Klein Edith	09. 10. 21	Csorna	Näherin
25228	Krausz Aranka	30. 08. 13	Mosonszentmiklós	Näherin
25275	Lunczer Sarolta	29. 07. 10	Horvátkimle	Beamtin
25302	Nussbaum Juci	23. 02. 21	Bőnyrétalap	Beamtin
25342	Rothauser Gabriella	14. 07. 17	Magyaróvár	Beamtin
25424	Sonnenfeld Erzsi	26. 11. 21	Nyúl	Näherin
25425	Sonnenfeld Magda	10. 12. 13	Nyúl	Beamtin
25443	Steiner Erna	21. 09. 08	Győrszentmárton	
25467	Ungar Teréz	28. 05. 27	Rajka	Näherin
25479	Weisz Magda	24. 09. 19	Magyaróvár	Backerin
25481	Weisz Gizella	01. 07. 21	Magyaróvár	Kosmetiker
25482	Weisz Zsuzsa	25. 01. 27	Rajka	
25489	Weisz Erzsébet	26. 01. 13	Tényő	Friseur
25500	Weiner Eszter	17. 07. 21	Nagymegyer	Näherin
25505	Wittmann Lenke	22. 05. 14	Győrzámoly	Näherin
25506	Wittmann Zsuzsa	01. 06. 25	Győrzámoly	Friseur
25523	Wagner I. Ilona	12. 03. 28	Nyúl	Schülerin
25524	Wagner II. Ilona	15. 06. 26	Nyúl	Näherin

Ezek a győri hölgyek a társadalmi ranglétra széles skáláját felölelő foglalkozásúak voltak. Néhány személy ugyan nem Győrött született, de szerepel a szűkített listán, mert innen vitték el, vagy később ide jött férhez.

Häftling = fogoly,
Schülerin = diáklány,
Beamtin = tisztviselőnő,
Drogist = drogista,
Pflegerin = ápolónő,
Gescheftführerin = üzletvezető,
Modistin = kalaposnő, divatárusnő,
Gartnerin = kertésznő,
Kosmetiker = kozmetikus,
Tischlerin = asztalos (nő),
Ehefrau = férjes asszony, feleség,
Näherin = varrónő,
Haushalt = háztartásbeli,
Instrumentarin = hangszeren játszó zenész,
Friseur = fodrász,
Professorin = egyetemi tanár,
Arbeiterin = munkásnő,
Zuckerbacker = cukrász,
Uhrmacherin = órásnő,
Backerin = pék (nő)

Deportálásból visszatértek

Amikor a hadi események befejeződtek, a táborok túlélői, a szerencsés kevesek elindultak hazafelé. Jöttek, ahogy tudtak, vonattal, teherautóra felkapaszkodva, és aki jobb erőben volt gyalog. Szétszakított reménykedő családtagok, rokonok és barátok, akik semmi bizonyosat nem tudtak a hozzátartozóikról. Húzta, hozta őket haza a szíve, tele reménykedéssel és kíváncsisággal. A hazaérkezők többségét nagy csalódás érte. Korábbi lakásukat a bombakárosultaknak utalták ki, bútoraikat és minden személyes tárgyukat széthordták, vagy eladták. Először a JOINT helyi irodájától kaptak segítséget, majd a zsidó közösség szervezetei voltak a hazaérkezők támaszai. (Győri iratokat nem sikerült felkutatni, a mellékelt igazolványok internetes árverésből származnak.)

Ilyen igazolványokat és igazolásokat kaptak a visszatérők

138 sz.

IGAZOLJUK,

hogy ezen fényképes igazolvány tulajdonosa:

PÁSZTOR EDITH

lakik: Budapest VI. Délibáb u. 25.

született: BPEST, 1919 évben

a

MAGYAR IZRAELITÁK PÁRTFOGÓ IRODÁJA

alkalmazásában áll.

Budapest, 1942 június 1.

ügyvezető

MAGYAR IZRAELITÁK PÁRTFOGÓ IRODÁJA

BUDAPEST, VII., BETHLEN GÁBOR TÉR 2
TELEFON: *224-866 (sorozat)
SÜRGÖNYCÍM: MIPIPEST, BUDAPEST
LEVÉLCÍM: BUDAPEST 741. 86 SZ. FIÓK

Ez a levél adománygyűjtésre, illetve erre való jogosultság igazolására nem használható.

MINDEN MUNKAALKALMAT JELENTSEN AZONNAL A PÁRTFOGÓ IRODÁNAK!

VÁLASZÁBAN HIVATKOZZÉK JELÜNKRE: dr.SZ/FE.

Budapest, 1942. április 14.

Nagyságos
Pásztor Edith urhölgynek,
Budapest.

Tisztelettel értesítjük, hogy alkalmaztuk Önt a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodájánál tisztviselőként 1942. április 13.-tól kezdődőleg határozatlan időtartamra, havi P. 80.- azaz Nyolcvan pengő fizetéssel és 30 % fizetési pótlékkal, amely havonta 24.- pengőt tesz ki. A szolgálati jogviszony bármelyik fél részéről hat heti előzetes felmondással szüntethető meg.

Kiváló tisztelettel

MAGYAR IZRAELITÁK PÁRTFOGÓ IRODÁJA
VEGREHAJTÓBIZOTTSÁGA NEVÉBEN

Győrött a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság, a DEGOB irodája és az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) igyekezett segíteni a visszatértek életkezdését. A legtöbbjük a semmire jött haza, a szó szoros értelmében a semmire, mert a puszta életén és a rajta lévő ruhán kívül nem volt semmije. A visszatérteket a Nemzeti Segély szervezete is gondjaiba vette. A Nemzetgyűlés határozata alapján a magyar kormány, és a Győri Nemzeti Bizottság 1945 májusában határozott arról, hogy az elvett bútorokat és lakásokat vissza kell adni. A Deportáltakat Gondozó Győri Bizottság a Kossuth Lajos utca 5. szám alatt működött.

Dokumentumok sokasága őrzi azoknak a kérelmét, akik a visszatérés után segítséget kértek életük újrakezdéséhez. Sok-sok raktárban, iskolák tornatermében, a zsinagógákban és egyéb helyen található „gazdátlan" ingóság felett az EJK rendelkezett. Ehhez a szervezethez kellett beadni a visszatérőknek az igényeket, melyet a DEGOB irodája előzőleg véleményezett és többnyire támogatott. A teljességre törekedve következzen a visszatért kérelmezők listája, az akkori lakóhelye, némely esetben a foglalkozása, és hogy mire volt elsődlegesen szüksége. Akik visszajöttek a deportálásból, vagy a munkaszolgálatból az ideiglenes városvezetés határozata értelmében visszakapták a saját, vagy szüleik, rokonaik lakását, vagy annak egy szobáját. Mivel a városban nagy volt a lakáshiány, ezért sokan a Kossuth Lajos utca 5. számot adták meg lakóhelynek. Valószínűsíthető, hogy a lakásra várókat átmenetileg a neológ iskola termeiben helyezték el.

Abelesz Józsefné, Apáca utca 53. pianínót és bútort kért
Adler János egyetemi hallgató, Szent György tér 1. bútort kért
Adler Pál bornagykereskedő, Andrássy út 15. háromtagú családja számára bútort és ágyneműt kért
Armuth Tibor, Szent István út 25. bútort kért
Bakonyi András, Zrínyi utca 14. bútort kért
Bárdos Sándor, Tibor, és Zoltán, Városháza út 2. 1945. május 26-án érkeztek haza németországi deportálásból és bútort kértek
Bátori János, Kisfaludy utca 19. bútort kért
Baumel Józsefné, Iskola utca 5. bútort kért
Bélig Józsefné, Temető utca 12. hat darab ágybetétet kért
Berger Gábor, Erzsébet királyné utca 10. bútort kért
Berger Sándor, Kossuth Lajos utca 76. bútort kért
Binét Miksa, Imaház utca 2. bútort kért
Bing György, Győrszabadhegy. bútort kért
Blau György, Domb utca 8/b, Buchenwaldból jött haza, felesége és gyermeke is úton vannak, bútorokat és konyhai eszközöket kért
Blau Zoltán, bútort és konyhaberendezést kért
Blau Zsigmond férfiszabó, Kazinczy utca 23. bútort kért
Blechner Ferenc, Gyár utca 34. saját és két nővére házgondnoki teendőit átvette
Blum Jenő, Kossuth Lajos utca 5. bútort és ágyneműt kért
Boros György fényképész, Czuczor Gergely utca 21. lakását kifosztva találta, bútort, ágyneműt és ruhát kért
Boros László, Erzsébet királyné utca 10. lakását kifosztva találta, bútort kért
Brandstädter Klára, Kazinczy utca 9. bútort kért
Brandstädter László, Kazinczy utca 9. bútort kért
Braumann Anna, Közép utca 3. bútort kért
Braun Endre, Kígyó utca 13. bútort kért
Braun Miksa cipőfelsőrész-készítő, Kossuth Lajos utca 26. majd Wennesz Jenő út 11. 1945. május 24-én hazatért, lakását üresen találta bútort, kályhát és takarék-tűzhelyet kért
Buxbaum Lászlóné, Szentháromság utca 35. bútort kért
Bürger Zoltán, Liszt Ferenc tér 1. bútort kért
Csillag István, Czuczor Gergely utca 15. bútort kért
Csillag János, Csaba utca 26. bútort kért

Csillag Pál és testvére, Erzsébet tér 11. bútort kértek
Deutsch Andor, Árpád út 42. Öt szobás lakását teljesen kifosztva találta, bútort és más berendezési tárgyakat kért
Deutsch Erzsébet, Közép utca 3. bútort, varrógépet, csillárt és szőnyeget kért
Deutsch György, Közép utca 3. bútort kért
Deutsch Gyula, Árpád út 42. bútort kért
Deutsch Károly, Kossuth Lajos utca 26. bútort kért
Deutsch Miklósné, Palatinus utca 8. bútort kért
Deutsch Nándor bornagykereskedő, Teleky utca 49. bútort kért
Diamant Kálmánné, Kisfaludy utca 20. bútort kért
Donáth Magda, bútort kért
Dr. Benedek Károly, bútort kért
Dr. Halász Jenő, Baross út 26. egy darab sezlont és 2 dupla rekamiét kért
Kr. Kemény Béla, Rónay Jácint utca 2/b bútort kért
Dr. Korein Sándor, Király utca 10. álló és fali óráján kívül bútort kért
Dr. Krausz József, bútort kért
Dr. Krausz Mór, felkutatta az ingóságait és azokat kérte vissza
Dr. Lóránd Hugóné, Opitz utca 14/b bútort, zongorát és egy darab 25x40 cm-es képet kért
Dr. Parányi Ferenc, Kisfaludy utca 18. hazatérve azt tapasztalta, hogy rendelőjét, ami 25 éve Röntgen készülékkel volt felszerelve, az utolsó injekciós tűig kifosztva találta, orvosi felszerelést kért
Dr. Rosta Miklós, bútort kért
Dr. Steiner Margit, Kossuth Lajos utca 5. 1945. június 1-én, kettő ágybetétet, kilenc matracot, egy dunyhát, kettő párnát és négy személyre ágyneműt kért, egyúttal jelezte, hogy a nővére már hazaérkezett, két sógornőjét is várja haza
Dr. Stern László fogorvos, Andrássy út 1/a bútorokat, ágyneműt és konyhai eszközöket,orvosi szakkönyveket, folyóiratokat, műszerszekrényt és vízmelegítő eszközt kért
Dr. Weisz Endre Kazinczy utca 23. bútorokon kívül ágyneműt, evőeszközöket és konyhaedényeket kért
Eckmann Miklós, Andrássy út 63. bútort kért
Eckstein Vera, bútort, ágyneműt és konyhai edényeket kért
Egermann Jenő, egy darab kombinált szekrényt kért
Egri (Engel) Jenő órás és ékszerész, Deák Ferenc út 11. bútort kért
Eisenbach Andor, bútort, és konyhaberendezést kért
Engel Erzsébet, Rét utca 4. házgondnoki megbízást kért
Engel Ferenc, Czuczor Gergely utca 21. bútort kért
Engel Manó kántor, Ráth Mátyás tér 7. bútorait megtalálta és kérte őket vissza
Engel Zsuzsanna, Gyár utca 34. majd Czuczor Gergely utca 21. a Koestlin gyár raktárában megtalálta bútorai egy részét 1945. augusztus 1-én, azokon kívül egy háló- és egy konyhaberendezést kért
Erdélyi Jolán, Kossuth Lajos utca 5. bútor kért
Farkas Éva és Vera, Ecet utca 7. bútort kértek
Farkas Sándor, Vásárhelyi Pál utca 11/a bútort kért
Feldmár Ilonka, Kisfaludy utca 26. konyha- és szobabútort, ezen kívül egy darab Singer vagy Csepel varrógépet kért
Fischer Ilona és Hedvig, Híd utca 2. hálószoba bútort kértek
Fischer Imréné, Zechmeister utca 9. bútort kért, mert amikor egy évvel korábban a gettóban voltak mindenük elpusztult, özvegy édesanyja 1945. július 29-én még nem érkezett haza
Fischer testvérek. Tisztelettel kérik, hogy részükre egy szoba- és konyha berendezést illetve bútort kiutalni szíveskedjenek. „Kérelmünk indoklásául felhozzuk, hogy öten vagyunk lánytestvérek és a rajtunk lévő ruhán kívül semmink sincs. A legkisebb berendezési tárgy is nagyon megkönnyíti az új életbe való beilleszkedésünket. Kérésünk ismétlésével maradunk illő tisztelettel Fischer Edith, Hedvig, Jolán, Lívia és Margit. Győr, 1945. július 1."
Fleischmann Ábrahám, Híd utca 10. bútort kért
Fleischmann Erzsébet, bútort kért

Fleischmann Jenő, Festő utca 4. egy zománcozott kályhát, egy csillárt, egy üstházat és egy Alfa üstöt kért
Fleischmann József, a Rónay Jácint utca 3. számú bérház pincéjében egy virágállványt talált, mint saját tulajdont. Egy szoba bebútorozásához, kérte a Rónay Jácint utca 3. szám alatt, Winkler Erzsébet lakásában lévő berendezés kiutalását.
Fleischmann Kató, bútort kért
Fleischmann Sándor, Festő utca 4. megtalálta kettő darab ruhás-szekrényét és egy kombinált szekrényét, igényt tartott a bútoraira.
Fodor László, Deák Ferenc út 25. deportálásból 1945. május 23-án hazatért és szülei kettő szobás, kompletten berendezett lakásának a bútorait kérte vissza.
Fodor Mártonné, Deák út 13. bútort, egy gázkályhát és kettő darab képkeretet kért
Fogl Béla, Attila utca 31. bútort kért
Fohn Ernőné, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
Fölsch Károly, Szent György tér 7. bútort kért
Frank Imre, Andrássy út 33. bútort kért
Frankel (?) Bercsényi liget 28. bútort kért
Frankl István, Erzsébet tér 10. házát üresen találta és bútort kért
Frankl Izabella, bútort kért
Friedbauer Olga, Árpád út 77. bútort és jégszekrényt kért
Frischmann Mariann, Kossuth Lajos utca 5. majd Andrássy út 1/a bútort kért
Fuchs Márton, Schwarzenberg utca 23. 1945. május 22-én kelt beadványában leírja, hogy már öt hete hazaérkezett a deportálásból és holmiijait még mindig más használja, bútort és varrógépet kért
Füredi Lajos, Káposzta köz 5. egy mosdót és rekamiét kért, mert albérletben lakik
Fürst István, Rákóczi út 30. munkaszolgálatból jött vissza, lakását kifosztva találta bútort kért
Fürst János, Andrássy út 14. bútort és konyhafelszerelést kért
Fürst Sándor, Jedlik Ányos utca, bútort kért
Gábor Ernő, bútort, matracot és szalmazsákot kért
Geiger Dezső, Kisfaludy utca 36. bútort, háztartási edényeket és tűzhelyet kért
Geiger Jenőné, Kisfaludy utca 36. bútort kért
Gergely István, Dunakapu tér 9. egy darab diófa kombinált szekrényt kért
Gergely Miklós, Széchenyi tér 3. bútort és a ház addig befizetett lakbérét kérte
Gerstl Ernő, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
Gestetner Benő, bútort kért
Glaser Sándorné, bútort és lakberendezési tárgyakat kért
Gold Elza, bútort kért
Gold Márton, Andrássy út 10. bútort, ágyneműt, lepedőt, törülközőt, fehérneműt és felsőruhát kért
Goldschmid Sándor, Fürdő köz 4. bútorokat, ágyneműt és konyhai eszközöket kért
Goldstein Ferenc, Akác tér 17. bútort és csillárt kért
Gróf Pál, Arany János utca 15. egy dunyhát, egy párnát és három matracot kért
Grünberger Zoltán, Szarvas utca 8. bútort kért
Grüngold Margit, egy darab fehérnemű és egy felsőruha tárolására szolgáló szekrényt kért
Grüngold Pál, Hársfa utca 3. bútort kért
Grünhut Ernőné, Kossuth Lajos utca 5. bútorát és tűzhelyét kérte vissza
Grünwald Ignácné, Roth Jakab leánya, bútort kért
Grünwald Jenő, Imaház utca 1. bútort, edényeket és ruhát kért
Grünwald József, Andrássy út 1. bútort kért
Grünwald Náthán, bútort és edényeket kért
Guttmann Adolf fényképész, Szent László király utca 4. bútort kért
Hajós László, Csaba utca 24. bútort kért
Hamburger Sarolta, Árpád út 14. bútort kért
Heimler Tibor, Andrássy út 9. bútort kért
Heinrich Béláné, Kossuth Lajos utca 5. bútort, főzőedényeket egy sezlont, egy dunyhát, egy ruhakefét, kettő habverőt, egy szitát, befőttes és paradicsomos üvegeket kért

Hercz Árpádné, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
Hercz Jenő és két öccse, Akác tér 1. egy darab hármas szekrényt, és egy szobabútort kért
Herz Sándor, Akác tér 1. négy darab képkeretet kért
Herzberger Károly és Imre, Maros utca 16. felkutatták bútoraikat, az újvárosi zsinagógában, a Koestlin gyár raktárában, a Megyeház utca 17. és a Corvin utca 5. szám alatt megtaláltak szinte mindent. Kérik szíveskedjenek visszautalni.
Hirsch Ilona és Neumann Zsuzsanna, bútort kért
Hoffmann Magda és Gabriella, bútort kértek
Hübsch Lajos, Kossuth Lajos utca 95. bútort kért
Jucker Zoltán, Kisfaludy utca 7. bútort kért
Kaiser Anna, Csaba utca 3. bútort kért
Kálmán Hugó, Szarvas utca 8/b bútort kért
Kálmán István, Vásárhelyi Pál utca 11/a bútort kért
Kántor Endre mérlegkészítő mester, Apáca utca 50. két évi munkaszolgálat után jött haza semmijét sem találta, bútorokat kért
Kapos László, Ráth Mátyás tér 7. egy évig tartó munkaszolgálata alatt szüleit, testvérét, és több családtagját deportálták, mindenük elveszett. Szoba- és konyhabútort, ágyneműt és konyhaedényeket kért
Kardos Imre, Baross út 15. majd Kisfaludy utca 20. 1945. május 10-én hazatért és üzletét teljesen, lakását részben kifosztva találta. Szülei cipőüzleti berendezését, pénzszekrényt, konyhabútort, kettő dunyhát és három darab matracot kért.
Kastner Gyula, bútort, ágyneműt és szőnyegeket kért
Katona György műszaki kereskedő, Czuczor utca 21. majd 28. szám alatti lakos bútort, ágyneműt, kettő zománcozott Rába kályhát, egy Rába tűzhelyet, egy erősen javításra szoruló kerékpárt, jégszekrényt, egy asztalt, egy pár gumicsizmát, egy mosóteknőt és egy rézmozsarat kért.
Katz Olga és Ferenc, bútort kértek
Keller Ilona kiskorú, Kossuth Lajos utca 5. szülei Németországban „elhaltak", bútort, ágyneműt és ruhát kért
Kemény Emilné, Batthyány tér 13. egy gáztűzhelyt és egy ruhás szekrényt kért
Kertész Pál, Megyeház utca 20. bútort és kályhát kért
Klein Aliz, Deák utca 7. sem szülei három szobás, sem saját egyszobás lakásában nem talált semmit, szoba- és konyhabútort kért
Klein Andor, Andrássy út 15. bútort kért
Klein Éva a Rónay Jácint utca 3. I. emelet 3. bútorait kérte vissza
Knapp Károly, Megyeház utca 30. bútort és egy pianínót kért
Koch László, Széchenyi tér 3. a ház lakbérét kérte
Kohn Blanka, Árpád út 42. bútort kért
Koppel Arnold és két testvére, bútort, ágyneműt és varrógépet kért
Koppel Gusztáv és két testvére, Imaház utca 1. majd Híd utca 12. 1945. június 18-án, érkeztek haza, saját bútoraikat nem találták „így kénytelenek vagyunk" bútort igényelni
Koppel Lajos, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
Koralek Lívia, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
Kosztelitz Ernőné, bútort és ágyneműt kért
Kovács Andor, Plébánia köz 4. bútort kért
Kovács Tibor, Corvin utca 2/b. bútort kért
Kovács Zoltánné, Andrássy út 43. bútort kért
Kőnig Samu, Andrássy út 16. bútort, három párnát, egy dunyhát kért huzattal együtt
Krausz Árpád, Kossuth Lajos utca 18. bútort kért
Krausz Dávid, Plébánia köz 4. bútort és ágyneműt kért
Krausz Endre, Kakashegy (azelőtt Kassai) út 3. majd 27. bútort kért
Krausz Gyula, Plébánia köz 4. majd Varga utca 6. bútort kért
Krausz Imréné, Kassai utca 16. bútort kért
Krausz József, Újlak utca 18. bútort kért
Krausz Margit, Andrássy út 28. bútort és főzőedényeket kért

Krausz Miklós, Csaba utca 26. 1945. május 5-én tért haza férfiöltönyt és bútort kért
Krausz Ottó, a deportálásból 1945. május 12-én tért haza és bútort kért
Krausz Rózsi, Andrássy út 28. bútort és ágyneműt kért
Krausz Sándor, Töltés utca 35. majd Megyeház utca 9. bútort és konyhaberendezést kért
Krausz Sándorné, Temető utca 1. majd 14/a egy tűzhelyet és egy kályhát kért, valamint saját tulajdonát képező disznóólját szerette volna visszakapni.
Krausz Zoltán, Kossuth Lajos utca 5. egy varrógép állványt, egy csillárt, egy kávédarálót, három tányért, egy kisebb és egy nagyobb fazekat kért. Indoklásában előadta, hogy: háztartásában hat deportált személy lesz ellátva.
Krausz Zsuzsanna, Kossuth Lajos utca 5. majd Czuczor Gergely utca 15. bútorait nem találta, a jövő hónap elején szándékozott férjhez menni, bútort kért.
Krén Ernőné, Kisfaludy utca 7. bútort kért, férjét is hazavárja
Ladányi Imre államépítészeti mérnök, Csaba utca 11. majd 22. Szülei négy szobás lakását kifosztva találta, bútort, a zongoráját, íróasztalt, könyvszekrényt és más használati tárgyat, közte a Csaba utca 11. szám alatt megtalált kettős tyúkketrecét kérte vissza.
Lang Sándorné, Kossuth Lajos utca 5. bútort kért
László Ferenc és Magda, Czuczor Gergely utca 15. 2. lépcső, bútort kértek
László Magda, Damjanich utca 26. bútort kért
Lázár Mórné, szül. Lengyel Margit, bútort kért
Lipsitz József, Imaház utca 1. bútort kért
Lóránd László orvostanhallgató, Opitz utca 14/b visszatérésekor azt tapasztalta, hogy három szoba+hall+rendelő minden ingóságát, mint zsidó tulajdont elvitték, a család bútorai közül néhányat a volt német parancsnokság helyiségeiben, (Wennesz Jenő utca 9. szám) alatt megtalálta és kéri vissza
Lovász Imre, Szent Rókus utca 5. bútort kért
Lőrinc Jenő, Király utca 20. Arra engedélyt kért, hogy a dr. Unger Gyula pincéjében elrejtett értékeit – kőműves munkával – felkutassa. Megkapta!
Lőwinger Dezső, Schwarzenberg utca 23. bútort kért
Lőwinger György és István, Andrássy út 70. hazatérve semmit nem találtak, ahol tudnák hajtani a fejüket. Húguk és nővérük is útban van hazafelé
Lőwinger Gyula, bútort kért
Lőwinger Imréné, férje a németországi deportálás alatt meghalt, bútort kért
Lőwy Marianna tanuló, Lietzenmayer utca 8. 1945. július 20-án érkezett haza, bútoron kívül kért még kettő lámpát, öt tányért és egy fazekat.
Lőwy Zoltánné, Szent István út 45. képeket és bútort kért
Lunczer Ilona kiskorú, szülei Németországból nem tértek vissza, ágyneműt és ruhát kért
Lunzer Anna kiskorú, 1929 szeptemberében született, Kazinczy utca 3. Németországi deportálásból 1945. május 18-án érkezett haza, szülei Lunzer Gyula és Lunzer Gyuláné szül. Vogl Margit, akik szintén deportálva lettek, és 1945. július 8-án még ismeretlen helyen tartózkodnak, ezért kérte, hogy nagybátyját Vogl Árpád gazdatisztet nevezzék ki gyámjául, aki minden tekintetben megfelel a törvényi kötelezettségeknek
Lusztig Árpád, Korvin utca 4. egy darab heverőt kért
Lusztig Ignác, Bisinger sétány 24. bútort és kettő darab csillárt kért Mann Ilona, bútort kért
Meisels Sarolta, Kálóczy tér 17. bútort, hat darab matracot és konyhaberendezést kért
Meiszter József, Kálvária utca 21. bútort kért
Mendelsohn Gyula, Rába utca 1. azokat a bútorokat, amit a lakásában talált, azon kívül még egy sodronyágyat és egy kézi mángorlót kért
Merényi Józsefné született Aczél Magda, Árpád út 8. irodabútort kért, hogy édesapja banküzletét folytatni tudja
Milanes Gyuláné szül. Hermann Margit, Bercsényi liget 13. lakását teljesen kifosztva találta, mindenek előtt bútort kért
Moskóczi Ferenc, Országút 10. hozzátartozói 1945. június 30-ig nem tértek haza a deportálásból, az ingatlan gondnoki ellátására kért, és kapott megbízást.
Mosonyi Andor, Kálvária utca 35. bútort kért
Nagy Sándor, bútort és konyhaberendezést kért

Náthán Rózsa, Kossuth Lajos utca 29. bútort kért
Neu Sándor, Hunyady utca 5. bútorait és zongoráját kérte
Neubauer Elza, bútort kért
Neubauer Lászlóné, Kossuth Lajos utca 5. majd Kossuth Lajos utca 119. bútort kért
Neubrunn Gézáné, dr. Petz Lajos utca 15. bútort és ágyneműt kért
Neubrunn Lilly, dr. Petz Lajos utca 15. bútort kért
Neufeld Henrik, Arany János utca 11. a ház addigi bérlője által befizetett 240 pengő házbér kiutalását kérte (különböző költségek levonása után kifizettek részére175,56 pengőt)
Neugebauer József, Árpád út 65. bútort kért
Neuhaus Nándor, bútort kért
Neumann Lipót, Deák út 13. egy bőrfotelt kért
Neumann Mózes, kényszermunkáról tért haza, a családját elhurcolták, mindenéből kifosztották, bútort kért
Neuwirth János és Károly, bútort, tűzhelyet és konyhafelszerelést kértek
Neuwirth Mihály?, Kisfaludy utca 25. bútort kért
Neuwirth Miklós, dr. Kovács Pál utca 9. bútort kért
Neuwirth Testvérek, János, Károly és Zsuzsa, Kisfaludy utca 25. 1945. május 26-án tértek haza bútort, ágyneműt, evőeszközöket és konyhaedényeket kértek
Nobel Miklós, Bercsényi liget 13. bútort kért
Nuszbaum György, Fecske utca 28. bútort kért
Ott György, a felesége deportálva volt, egy sezlont kért
Özv. Bejczy Ferencné, megtalálta három székét és kettő asztalát, melyre igényt tart
Özv. Brüll Henrikné, Árpád út 42. egy bronz szobrot, négy matracot és egy sezlonterítőt kért
Özv. dr. Schwarcz Sándorné, Rákóczi utca 37. férje elhurcolt bútorai helyett kért másikat
Özv. Krausz Dezsőné, Andrássy út 43. bútort kért
Papfalvi József, Rónay Jácint utca 2/b. Édesanyját 1944 májusában deportálták, aki a sógorával együtt útban van hazafelé, bútorokat kért
Patak Judit, egy darab sezlont kért
Perczel Sándor, Sarkantyú köz 7. Az egy évvel korábban készített leltár alapján bútorait, üzlete és műhelye berendezési tárgyait kérte
Perl Dezső, Kálvária utca 27. bútort kért
Perl Ernő, Kálvária utca 7. majd 27. három matracot, egy dunyhát és bútort kért
Perl Zsuzsanna, Gyár utca 34. két testvérével együtt már hazatértek, szüleiket és másik két testvérüket várják, a lakást üresen találták, bútorokat kértek
Pick János, bútort kért
Polgár Dénes (édesapja: dr. Polgár Győző, nagybátyja: dr. Polgár Sándor), Bisinger sétány 4. Egy hálószoba bútort kért. Egyúttal kérte, hogy megkaphassa a ház gondnokságát, majd tulajdonjogát.
Pollák Béláné, bútort, egy sublótot, ágyneműt és főzőedényeket kért
Pollák Györgyné, Csaba utca 19. bútort és edényeket kért
Purjesz Mór, bútort és ágyneműt kért
Raáb Elek, Kazinczy utca 4. bútort kért
Reich Zsuzsa, dr. Kovács Pál utca 9. nagybátyja budapesti lakásának bérleti díját kérte kiutalni
Reichenfeld Éva, Andrássy út 46. bútort kért
Reichfeld Róbert, Andrássy út 16. bútort kért
Reiner Vilmos, Baross út 15. bútort, ágyneműt és főzőedényeket kért
Reiszfeld Lajosné, Andrássy út 1/a kislányával együtt jött haza, bútort kért
Reiszfeld Sándor, Kisfaludy utca 38. toalettszekrényét megtalálta, azt kéri vissza
Relle Éva, Andrássy út 16. 1944 nyarán a Gestapo börtönében volt fogoly, időközben egész családját elhurcolták, lakását kifosztották, a deportálásból 1945. július 10-én tért haza, egy szoba és egy konyhabútort kért
Révész Béla, Andrássy út 43. bútort kért
Romoda Mihályné, Erzsébet liget utca 6. koncentrációs táborból hazatérve bútort kért
Rózsa Rezső, bútort kért

Röszler Imre, Kígyó utca 15. lakását kifosztva találta, bútort kért
Sajka György, Andrássy út 28. bútort kért
Salgó János, Baross út 28. bútort és varrógépet kért
Salzer György, Teleky utca 16. egy asztalt kért
Salzer László és testvére György, Teleky utca 16. I. em. bútort, tányérokat, evőeszközöket és ruhaneműt kértek
Sarlai Márton, bútort kért
Schlesinger Egon, Szél utca 22. bútort kért
Schönberg Lajos, Schwarzenberg utca 23. bútort kért
Schönwald Ferencné, bútort, ágyneműt és főzőedényt kért
Schreiber Magda, Rákóczy út 47. bútort kért
Schwarcz Imre, bútort kért
Silberstein Bernátné szül. Freund Olga, Híd utca 12. bútort kért
Singer Dezső, Bácsa, bútort és egy fényezett diófa íróasztalt kért
Singer Ignác, bútort kért
Singer Mihályné, Wennes Jenő utca 10/a bútort kért
Sivó Erzsébet, Apáca utca 4. bútort kért
Spielmann Dávid, Kígyó utca 11. bútort kért
Spielmann Júlia, bútort kért
Spielmann Lászlóné, Kossuth Lajos utca 28. egy tűzhelyet kért
Spitzer György, bútort kért
Spitzer Mihály, Gyár utca 39. lakását tejesen kifosztva találta, bútort kért
Spitzer Miksáné, Teleky utca 46. egyetlen ruhadarabja van, ruhát kért (egy darab pongyolát kapott), azon kívül egy karosszéket és egy támlásszéket kért
Spizer József, bútort kért
Stadler Richárdné, Bisinger sétány 14. bútort kért
Steier Gizella, bútort kért
Stein Ágnes, bútort kért
Stein Tibor, bútort kért
Steiner Erzsébet és Mária kiskorúak, Arany János utca 18. ágyneműt és ruhát kértek
Steiner Erzsébet (Bözsi), Erzsébet liget utca 3. varrógépet és bútort kért
Steiner Imre lakatosmester, Jókai utca 7. bútort kért
Steiner Istvánné, bútort kért
Steiner Jenő, Lomnitz utca 7. Kombinált szekrényt, rekamiét és egy fotelt kért
Steiner Lajosné, bútort kért
Stelczer Lászlóné szül. Schenk Edit, Andrássy út 33. Bútoraiból és egyéb ingóságaiból semmit sem talált. A testvérbátyjánál kíván lakni, egy komplett ebédlő bútort kért
Stelczer Mária, bútort kért
Stern Ernőné, Kereszt utca 20. bútort kért
Stern Éva, bútort kért
Stern Ignác, bútort kért
Stern Jenő, Imaház utca 1. bútort kért
Stern József, Andrássy út 9. bútort kért
Stern Pál, Hunyadi utca 5/c, 61 darab könyvét kérte
Stern Sándor, Vásárhelyi Pál utca 70. bútort kért
Sternfeld Imre, Deák Ferenc út 13. egy darab Schöberl ágyat és irodabútorokat kért
Steuer Éva, Vass József utca 24, egy rekamiét és egy paplant kért
Strasser Jakab, bútort kért
Strasszer Erzsébet, Gyár utca 34. bútort kér, mert hamarosan férjhez megy és a saját holmiját nem találta meg
Strasszer Gyula, Gyár utca 34. bútort kért
Szabó László, Korona köz 10. bútort és egy szürke sezlont kért
Szabó Tibor, Korona köz 10. I. em. bútort kért
Szántó György, Andrássy út 33. bútort kért

Szarvas Erzsébet, Híd utca 2. bútort kért
Székely Istvánné, kisgyerekével együtt érkezett haza a deportálásból, lakását a nyilasok és a németek teljesen kifosztották, bútort és gyermekágyat kért
Szeli László, bútort kért
Szidon Árpád, Lehel utca 1. bútort kért
Szigeti Ferenc, Híd utca 19. bútort kért
Szigeti Gyula, Híd utca 2. egy Rába típusú kályhát kért
Szilágy János, Schwarzenberg utca 23. nem találta bútorait, ruháit és más ingóságait, azoknak kiutalását kérte
Szóbel Sándorné, Szent László király utca 4. Négy db használható üzleti széket kért
Tamási István a Fonciere biztosító vezetője, Munkácsy utca 1–5. bútorait kéri vissza
Tauber Györgyné, Csaba utca 22. Kérelmében előadta, hogy szüleit és a férjét is elveszítette, egyetlen bátyja maradt életben. Házuk bútorait a nyilasok elhordták, azok helyett kért szoba, előszoba és irodabútort. Certificat regisztrációs száma: G 09624103, Dachau 132179 Häftling szám.
Taussig Olga, Kisfaludy utca 36. egy szekrényt kért
Teichner János, Irén és Éva, Szent Rókus utca 5. bútort és konyhaberendezést kért
Unger Sándor, Kossuth Lajos utca 26. bútort és iratait kérte
Vadász Judit, megtalálta rekamiéját, kéri vissza
Vágó Lajos, Széchenyi tér 3. bútort és pianínót kért
Várkonyi Jenőné, bútort kért
Vermes Zoltánné, Bisinger sétány 24. varrógépet kért
Vidor László és Krausz Zoltán, Andrássy út 3. bútort kértek
Wachsler Géza, Híd utca 19. Hétszobás lakásuk bútoraiból semmit sem talált, ezért bútort és ágyneműt kért
Wachsler Józsefné született Grossmann Margit, bútort kért. „Kérelmem indoklására bátor vagyok előadni, hogy 1944. június 15-én deportáltak Németországba, 1945. augusztus 14-én tértem vissza Győrbe és lakásomat teljesen kifosztva találtam. Férjemet, aki szintén deportált, mindennap várom haza, és szeretném, ha őt valamennyire is berendezett otthonnal várhatnám. Győr, 1945. augusztus 24."
Waldner László és Károly, bútort kértek
Waldner László, Lászlóné született Vadász Zsuzsa és Vadász Judit, Erzsébet királyné utca 5. 1945. június 8-án, bútort, csillárt, matracot és 50 darab dunsztos üveget kértek
Waldner Lászlóné, Erzsébet királyné utca 5. deportált szülei sufniját kérte
Weinberger Lipótné, Petőfi tér 6. I. em. egy vánkost, egy dunyhát és bútort kért és egy fásládát kért
Weintraub Imre, bútort és takarék-tűzhelyet kért
Weisz Imre, Czuczor Gergely utca 9. bútort kért
Weisz Lajosné, Lépcsőköz 4. férjét deportálták, és 1945. június 12-én még nem tért haza, két gyermeke van egy szoba-konyha berendezést kért
Weisz Lászlóné, Kossuth Lajos utca 5. egy rekamiét kért
Weisz Lenke varrónő, Híd utca 10. egy varrógépet kért
Weisz Margit, Kossuth Lajos utca 5. majd Bisinger sétány 2. 1945. június 27-én, tért haza. Bútort, konyhafelszerelést, fehér előszobaszekrényt, és újonnan megnyitott üzletébe, szabóműhely berendezést kért.
Weisz Miksa, Rozgonyi utca 14. egy női kerékpárt kért
Weisz Oszkár, Batthyány tér 13. bútort és ágyneműt kért
Weiszbrod Vilmos, Korvin utca 6. bútort kért
Weiszbrot Ernő, 48 darab kisebb-nagyobb bútort kért
Weiszbrot Ferencné, Vásárhelyi Pál utca 70. bútort kért
Wilhelm László, Kossuth Lajos utca 5. 1945. augusztus 12-én érkezett haza, és bútort kért
Wilhelm Zsigmond, Szarvas utca 7. bútort kért
Winkler Dezsőné fiúotthona, Munkácsy utca 3. fiúk részére hat garnitúra evőeszközt, fekhelyet és ágyneműt kért. Elutasítva!

Winkler Rózsi, Kígyó utca 11. szoba- és konyhabútort valamint főzőedényeket kért
Winkler Sámuel, Schwarzenberg utca 7/b bútort és mosóteknőt kért
Wittmann Árpád, Kisfaludy utca 36. bútort kért
Wittmann György fogtechnikus, Zámoly, bútort kért
Wittmann Miklós bádogos mester, Kisfaludy utca 26. bútort kért
Wolf Ervin orvostanhallgató, Baross út 7. I. em. 1. bútort és tanulmányai folytatásához szakkönyveket, csipeszt, ollót és szikét kért
Wollmond József, Kossuth Lajos utca 16. majd Apátúr utca 8. bútort kért
Zollschan Pálné, Csaba utca 19. bútort, ágyneműt, főzőedényeket és egy darab varrógépet kért
Zollschán Teréz, Csaba utca 19. egy előszobaszekrényt kért

A lista nem teljes; mindössze 362 személy kérelme és adatai maradtak fenn. A túlélőknek nem egészen a fele. Nincsenek közte például a Fahn leányok, a Jellinek testvérek, vagy Rosenberg Sára és a többiek. Ennek ellenére érdemes tanulmányozni ezt a hosszú listát, mert ez nem a visszatért „zsidó tömegről" szól, akiket egy ével korábban, mint számkivetetteket elhurcoltak. Mind megannyi tragédiáról tanúskodik, akik abban a reményben jöttek haza, hogy szeretteikkel találkoznak. Helyette az egyedüllét, a magányos élet és a kisemmizettség lett osztályrészük. Nagyon sokan leírták, hogy lakásukat kifosztva találták, hiába kaptak másik bútort, vagy ágyneműt, azért az még sem ugyanaz, mint amit a Megelőző években használtak, megszoktak. Az alig tizennégy éves Klein Évi, vagy a szülő nélkül maradt öt Fischer leány fájdalma leírhatatlan. Szerencsések voltak a szerencsétlenségben, akik testvéreiket, vagy legalább valaki rokonukat megtalálták. A 362 visszatért kérelméből látható, hogy 139 nő és 223 férfi jött vissza. Ez is azt mutatja, hogy a sanyarú bánásmód ellenére a munkaszolgálatra bevonult férfiak nagyobb arányban élték túl a megpróbáltatásokat, mint a koncentrációs táborokba hurcolt családok hölgyei.

T. Távollevők Javait Kezelő Hivatal

Győr.

Alulirottak Fischer testvérek deportálásból hazatérve tisztelettel kérjük, hogy részünkre egy szoba- konyha berendezést illetve bútort kiutalni sziveskedjenek,

mely álljon:

2 drb. ágy
1 " szelon
2 " szekrény
2 " éjjeli szekrény
1 " asztal
6 " szék
1 " tükrös állványból

1 drb. konyhaszekrény
1 " " asztal
2 " " szék
1 " takaréktüzhely
és különböző apróbb konyhafelszerelési cikkekből.

Kérelmünk indokolásául felhozzuk, hogy 6ten vagyunk lánytestvérek és a rajtunk levő ruhán kivül semmink sincs. A legkisebb berendezési tárgy is nagyon megkönnyiti az uj életbe való beilleszkedésünket.

Kérésünk ismételésével maradunk

illő tisztelettel

Győr, 1945. julius 1.

Fischer Edith
" Hedvig
" Jolán
" Lívia
" Margit

Alulirottak azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a tek.Hivatalhoz, hogy kiskoru Steiner Erzsébet és Steiner Mária részére ágynemüt és ruhát kiutalni sziveskedjék.

Kérésünk támogatására szabadjon felhozni, hogy deportáltak voltunk, szüleinkről semmit sem tudunk. Egész egyedül állunk, jószivü emberek pártfogására vagyunk utalva. A rajtunk lévő ruhán kivül semmink sincs.

Kérésünk megismételve és a tek.Hivatal jóindulatu pártfogásába ajánlva vagyunk

Győr,1945.junius 2.-án.

Tisztelettel

Steiner Erzsébet
Steiner Mária

Alulirott azon kéréssel fordulok a t.Ügyosztályhoz hogy részemre egy konbinált szoba és konyha butort soron kivül kiutalni sziveskedjenek.

Kérésem azzal indokolom,hogy a deportálásból sulyos betegen érkeztem haza,és gondos ápolásra van szükségem hosszabb időn keresztül,ami csak saját lakásomon lehetséges. Betegségem miatt a saját butoraimat sem tudom megkeresni ami állt egy kombinált-szobából,egy hálló-szobából egy gyermek szobából,konyha berendezésből mert betegségem ágyhoz köt és teljesen levagyok gyengülve.

Kérem kérésem kedvező és gyors elintézését és vagyok,

Tisztelettel

Grünwald József
Andrássy ut 1a

Tisztelettel kérem,hogy részemre az alant felsorolt butorokat kiutalni sziveskedjenek:

1 szalon garnitura orvosi várószoba részére

1 kombinált szoba,kettö fekhellyel,recamié

1 konyha berendezés

Bátorkodom megemliteni,hogy deportálásból a közel multban tértem vissza és mint orvossak a felsorolt butorokra feltétlenül szükségem van.

Györ,1945.május 16.

Tisztelettel

Dr. Karcin Sándor

Györ, Király u.

Alulirott Keller Ilona kiskoru győri lakós,ki deportálásom ból tértem haza - szüleim Németországban elhaltak - azon kéréssel fordulok a Távollévők Javait Intéző Bizottsághoz,hogy nekem ágyruhát és ruhát kiutalni sziveskedjék. Kérésem alátámasztásául felhozom,hogy ruhátlanul állok, mert sem lakásunkból,sem ruháimból semmit nem találtam meg

Kérésem elintézésében bizva maradok

teljes tisztelettel:

Keller Ilona

Győrött,1945 jun. 4.

Alulirott Lunczer Anna kiskoru győri lakós, ki deportálásomból tértem haza - szüleim Németországból nem tértek vissza - azon kéréssel fordulok a Távollévők Javait Intéző Bizottsághoz, hogy nekem ágyruhát és ruhát kiutalni sziveskedjék. Kérésem alátámasztásául felhozom,hogy ruhátlanul állok,mert sem lakásunkból ,sem ruháimból semmit nem találtam meg.

Kérésem elintézésében bizva maradok

teljes tisztelettel:

Győrött,1945 jun.4.

Lunczer Anna

Alulirott Wachsler Józsefné szül. Grossmann Margit győri lakos azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a Tekintetes Kormánybiztossághoz, hogy részemre kétszobás összkomfortos, jelenleg teljesen üresen álló lakásom berendezése céljára butort kiutalni szíveskedjék.

Kérelmem indokolására bátor vagyok előadni, hogy 1944. junius 15-én deportáltak Németországba, 1945. augusztus 14-én tértem vissza Győrbe és lakásomat teljesen kifosztva találtam. Férjemet, aki szintén deportált, mindennap várom haza, és szeretném, ha őt valamennyire is berendezett otthonnal várhatnám.

Kérésem ismétlése mellett vagyok

Győr, 1945. augusztus 24.

Tisztelettel kérem az alant kérvényezett butort a részemre kiutalni száveskedjenek.Egy évig voltam daportált és a lányommal együtt hazatérve a régi három szoba butoromból semmit nem találtam meg.

Kérvényezem a Szt.István ut 45.fdsz.1.alatti jelenleg üres lakásban álló,azelőtt Stanits Károly tulajdonát képező konyhabutort, és a szobában lévő kisebbik asztalt 4 székkel. Kérem kiutalni részemre két rekamiét,két szekrényt vagy egy nagyobb háromajtós szekrényt, egy csillárt.

Kérvényem mielőbbi elintézését kérve,maradtan

teljes tisztelettel

Löwy Zoltánné

Alulirott, aki nemrég jöttem haza kisgyermekemmel együt deportálásból arra kérem Önöket, hogy részemre, miután lakásom a nyilasok és a németek teljesen kifosztották, egy kombinált szobát és egy gyermekágyat mielöbb kiutalni sziveskedjenek.

Kérésem mielöbbi sz. elintézését kérve, maradok

teljes tisztelettel

Jzéhely Adrianné

Tisztelettel bejelentem, hogy deportálásomból most tértem haza. Égyetlen bátyámon kivül senkim, és semmim nincsen szüleim és uram elvesztésével megélhetésemet is elvesztettem, ezért kérem hogy részemre egy szoba, előszoba és egy irodabutor kiutalását. Tisztelettel megjegyzem, higy a butorokra azért van szükségem, mert butoraimat a nyilasok elhordták, az irodabutorra pedig megélhetésemhezvan szükségem.

Teljes tisztelettel

Győr, 1945. IX. 20.

Tauber Györgyné
Baba u 22.

Certificat registracios szám:
G 09624103
Dachau 132179 Häftling szám

A hitközség rövid története a tragédia után

Egy 1946. év elején készült jelentés 780 győri holokauszt túlélőről tesz említést. Munkaszolgálatból 480, deportálásból 300 fő érkezett haza. A számok már akkor sem voltak pontosak, mivel a deportálás nem érintett minden zsidó származású személyt. Néhány százan, már a század elején áttértek a keresztény vallásra. Néhány tucatnyian vidéken bujkálva, vagy Budapesten élték túl a világégést. A túlélők száma 1946 márciusában 950 körül mozgott, a korábbi 5700 tagot számláló hitközségnek alig 16,6 százaléka. Az üldözöttek számát több forrás is 5700 főre becsülte. Ebben a magas számban a győri, a Győr-környéki és a mosoni zsidóság összessége „benne van", mivel az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 4688 zsidó lakott Győrben. A vidéki zsidókat a korabeli beszámolók szerint Mosonmagyaróvárra vitték, több mint 900 személyt. Amennyiben a 950 túlélőt elfogadjuk, mint tényt, akkor is döbbenetes a veszteség, megközelítőleg ötezer zsidó vallású győri és Győr-környéki magyar állampolgárt ítélt halálra egy embertelen eszme nevében a magyar és a náci német politika, és államgépezet.

A túlélők első csoportja már 1945 áprilisában visszatért. Elsőként a munkaszolgálatos férfiak jöttek vissza, és néhányan Ausztriából. Mit tapasztaltak a városba visszatértek? Mit kellett végigélniük az itthon maradt zsidóknak és a keresztényeknek? Az egyik, nem sokkal később készült brosúra optimista hangvételével: *Győr, a romváros élni akar,* címet viselte. A város, a teljes pusztulás látványával fogadta a zsidó és keresztény hazatérőket. A győri hidakat felrobbantva, az épületeket lerombolva, az üzemeket kiürítve találták. A „gazdátlan" zsidó lakások vandál módon kifosztva, a templomok – nem csak a zsidóké – romokban, vagy erősen megrongált állapotban maradtak a harcok után. A túlélők, felekezetre tekintet nélkül várták haza a hozzátartozóikat. A nyugati harcok elültével Győr ismét az átvonulók – ezúttal a megmenekültek – állomása lett. Az ideérkező zsidókon ruhával, meleg étellel és szállással igyekeztek segíteni a győri hitközség életben maradt tagjai. A remény, hogy túlélő családtag vagy rokon érkezik, nagyon ritkán teljesedett be. A német munka és koncentrációs táborból megmenekültek, többnyire egyedül maradtak, minden családtagjukat elveszítették, a rokonaik közül is csak nagyon kevesen jöttek vissza. A JOINT segítségével a hitközség Kossuth Lajos utcai székházában konyhát állítottak fel, ahol 150 személy étkezhetett, és irodát rendeztek be ügyeik intézésére.

A kitakarított, és némiképpen rendbe hozott templomot 1946. március 15-én újra felavatták, június 2-án, pedig elhatározták, hogy minden év júniusában mártír-ünnepélyt tartanak a fasizmus áldozatainak emlékére. Az Abdán legyilkolt – többségében pesti zsidót – június végén exhumáltatta a Chevra Kadisa egyesület, a gyász-szertartáson a győri hitközség is képviseltette magát. A kisebb létszámú ortodox hitközség megillahszerű (Tóra tekercs formájú) emlékkönyv összeállításáról határozott. A nagyobb létszámot képező kongresszusi hitközség mauzóleum építéséről döntött. Az emlékmű Adler Manó okl. építészmérnök tervei alapján, 1947 májusára készült el. A piramist formázó hat méter magas emlékmű kovácsoltvas bejárata mögött egy jelképes koporsó emlékezteti a látogatót közel 5000 deportált zsidó sorsára. Az emlékmű ünnepélyes felavatása 1947. június 15-én, a magyar állami ás pártvezetők, valamint a külföldi államok képviselőinek jelenlétében történt. A nagyszabású megemlékezésen beszédet mondott Tildy Zoltán köztársasági elnök, az akkori magyar miniszterelnök, a JOINT amerikai alelnöke, és más méltóságok. Az emlékmű – Horatius örökbecsű sorait idézve – *exegi monumentum aere perennius,* azaz ércnél maradandóbb emlék állitatott. **(Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon)** A győrihez hasonló ünnepség, a mártirok emléke előtt tisztelegve, ezután több mint negyven évig nem volt Magyarországon.

Közvetlenül a háború után készült el a nagyméretű „MÁRTÍROK KÖNYVE", az a becses ereklye, amit ünnepi alkalmakkor és évfordulós megemlékezéseken kihelyeznek

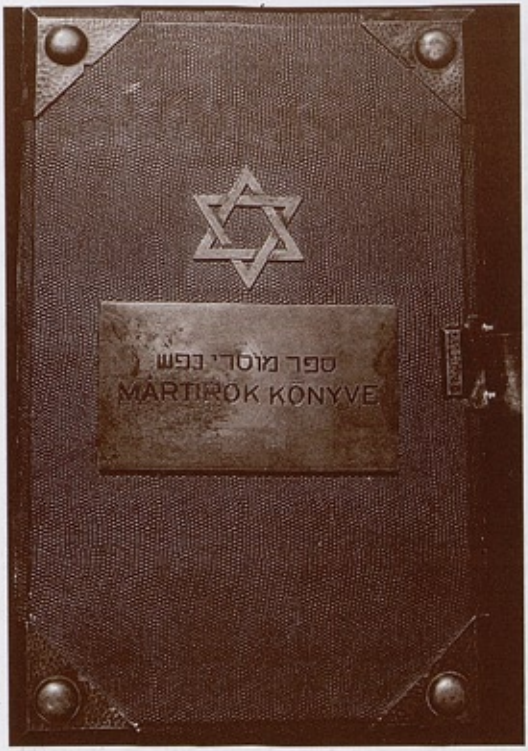

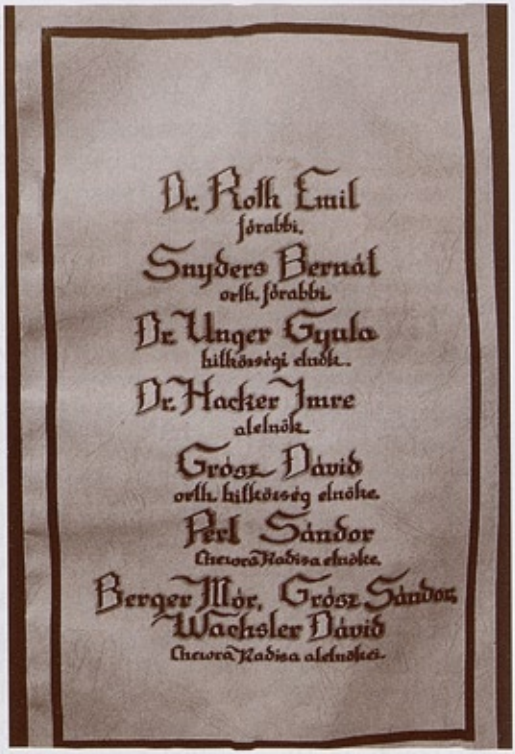

A Mártírok könyve

közszemlére. A könyv, mint hiteles dokumentum **3243** nevet tartalmaz. Megható pillanat, amikor valamelyik túlélő, vagy leszármazott megtalálja benne férje, szülei, vagy testvérei nevét, és gyengéden – mint egykori kedvesét – megsimogatja a lapot, ott ahol szerettei nevét olvasta.

A visszatértek és túlélők száma 1946 márciusában 950 körül mozgott. Első tennivalójuk egymás lelki gondozása, majd az új élet kezdésének elősegítése lett. A régi vezetőségből Engel Manó kántor 1945. május 24-én tért vissza a deportálásból. A hitéletet is ott akarták folytatni, ahol egy évvel korábban megszakadt. Először külön-külön alakították meg a hitközségeket. Itt, Győrben alakult meg újra az első vidéki neológ hitközség, adta hírül az Új Élet című újság 1946. február 21-én.

A hitközség 1946. január 9-én választotta meg az új vezetőséget:

elnök:	Fleischmann Elek
tb. elnök:	dr. Szekeres Oszkár
alelnökök:	Deutsch Ferenc és Winkler Dezső
jogügyi elöljáró:	dr. Frankl Imre
iskolaügyi elöljáró:	Spiegel Károly
templomi elöljáró:	Weiner Márton
jótékonysági elöljáró:	Sternfeld Imre
gazdasági elöljáró:	Schwarz Imre
pénztáros:	Weltner Lajos
alapítványi pénztáros:	Bányai György

Az új főrabbi tisztségének betöltésére pályázatot írt ki a győri hitközség.

Főrabbi pályázat

A Győri Neol. Izr. Anyahitközség pályázatot hirdet a deportálás folytán megüresedett **anyahitközségi vezető, illetve hitszónoki főrabbi állásra,** amely egyuttal kerületi anyakönyvvezetői főrabbi állás is.

Ezen állásra csak azon rabbi urak pályázatát kérjük, akik az 1885. évi 1924. sz. okm. körrendelet 2 §., valamint az 1895. évi XLII. t. c. 3. §-ában meghatározott képesitéssel birnak és a budapesti országos rabbiképző intézettől oklevelet nyertek.

Teljes részletezéssel feltüntetett önéletrajz és az eddigi müködés megjelölésével megirt pályázatok a Győri Neol. Izr. Anyahitközség elnökségének cimezve (Kossuth Lajos-u. 5.), 1946. febr. hó 15-ig küldendők be.

Győr, 1946. január 16.

Győri Neol. Izr. Hitközség elnöksége.

Hirdetés az Új Élet című lapban

1946. augusztusban a 166 szavazásra jogosult hitközségi tag dr. Eisenberg Béla személyében új főrabbit választott. Az új rabbi szeptemberi beiktatásán 18 beszéd hangzott el, és a város akkori politikai és vallási szervezete mindegyike képviseltette magát. Dr. Eisenberget 1948-ban Bécsbe hívták, az osztrák főváros főrabbijának. Ezután dr. Landler Péter, majd dr. Klein Tibor töltötte be a győri főrabbi tisztségét. 1958-tól dr. Vértes Árpád (1919–2003) volt a győri hitközség utolsó rabbija, aki 2003-ban bekövetkezett haláláig Észak-Dunántúl főrabbi tisztségét is ellátta.

1950-ben Spiegel Károly majd Ungár Kálmán vezette a győri hitközséget. 1962-től hosszú ideig Steiner Gyula volt a hitközség elnöke, akinek a munkáját Geiger Dezső, a Chevra Kadisa vezetője segítette. 2000-től kezdve Deutsch Róbert, a magyar rabbiság igazgatója végzi az ünnepi szertartások vezetését.

Az ortodox hitközség vezetőjének dr. Krausz Mórt, majd Grünzweig Jakabot választották. 1946-ban Snyders Jakab lett az új rabbi. A hitközség előimádkozója és metszője 1956-ig Moskovitz úr volt.

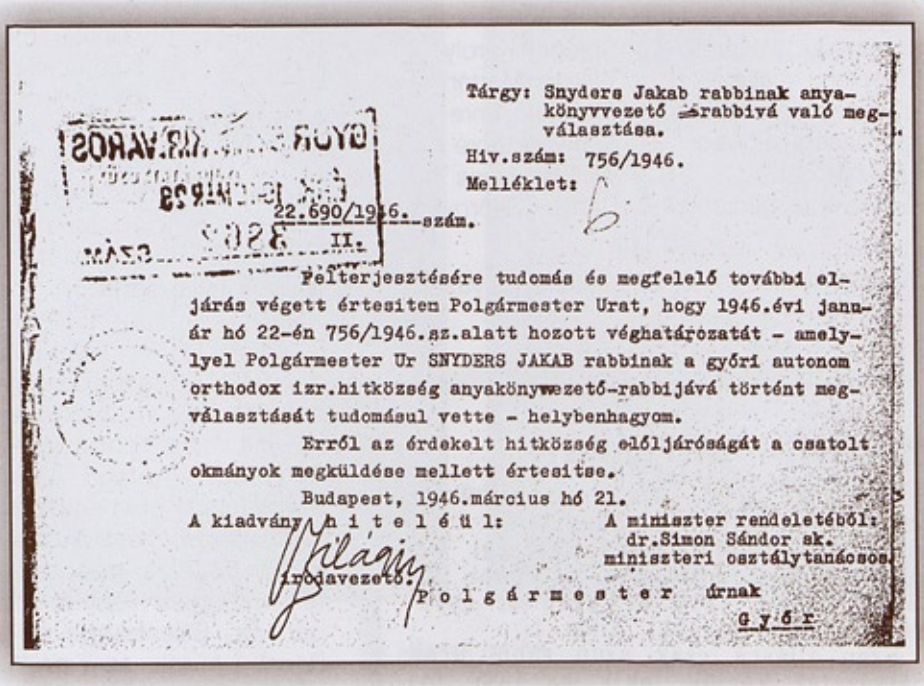

Tárgy: Snyders Jakab rabbinak anyakönyvvezető rabbivá való megválasztása.

Hiv.szám: 756/1946.

Melléklet:

22.690/1946.-szám.

II.

Felterjesztésére tudomás és megfelelő további eljárás végett értesiten Polgármester Urat, hogy 1946.évi január hó 22-én 756/1946.sz.alatt hozott véghatározatát - amelylyel Polgármester Ur SNYDERS JAKAB rabbinak a győri autonom orthodox izr.hitközség anyakönywezető-rabbijává történt megválasztását tudomásul vette - helybenhagyom.

Erről az érdekelt hitközség elöljáróságát a csatolt okmányok megküldése mellett értesitse.

Budapest, 1946.március hó 21.

A kiadvány h i t e l é ü l: A miniszter rendeletéből: dr.Simon Sándor sk. miniszteri osztálytanácsos.

irodavezető.

P o l g á r m e s t e r úrnak

G y ő r

Snyders Jakab kinevezése

Házasságkötések, és születések

A deportálásból visszatértek erőnlétüknek megfelelően igyekeztek a „normális" életmódnak megfelelően párt választani maguknak. Az egyik előző statisztikából kitűnik, hogy több férfi és kevesebb nő tért vissza. A győri hitközség rabbi nélkül maradt, emiatt az 1945. évi egyházi anyakönyvben egyetlen házassági bejegyzés sincs. Abban az évben a házasulók csak polgári szertartás szerint kötötték egybe az életüket.

Ahhoz, hogy esküvőt tarthassanak Először is ki kellett takarítani a zsinagógát. A takarítással és az épület kijavításával 1946. március elején végeztek, majd 15-én újra felavatták. Két nappal később, március 17-én dr. Komlós Ottó előtt kilenc, március 21-én egy pár a hagyományos zsidó rítus szerint tartotta meg az esküvőjét. Április 15-én dr. Fisch Henrik öt, május 19-én dr. Eisenberg Béla hat párt „adott" össze. Dr. Eisenberg Béla és dr. Róna Iván június 9-én négy, és június 25-én dr. Berg József előtt ismét négy pár fogadott örök hűséget egymásnak. Az anyakönyvi bejegyzések alapján 1946 év folyamán összesen 29 egyházi esküvő köttetett, közülük hét esetben özvegy menyasszony ment férjhez.

A háború utáni tíz évben összesen 148 gyermek született: 1946-ban 20, 1947-ben 31, 1948-ban 20, 1949-ben 24, 1950-ben 9, 1951-ben 10, 1952-ben 5, 1953-ban 10, 1954-ben 12, 1955-ben 7.

Az 1949. évi népszámlálás alkalmával Győrött 255 férfi és 301 nő, összesen 556-an vallották magukat izraelitának, a vármegyében pedig mindössze 162-en. 1957-ben, becslések szerint a győri zsidók mindössze 150-en lehettek. Ezek az adatok hűen tükrözik a győri (és nemcsak győri) zsidók két nagyobb számú kivándorlását. Az első „hullám" 1947–48-ban, főként Ausztráliába, a második 1956–57-es kivándorlók pedig az akkor már létező Izraelben, nyugat-európa államaiban és az Egyesült Államokban telepedtek le.

A. J. D. C. EMIGRATION SERVICE - LETTER OF AUTHORIZATION TRAFFIC # ★ 6-120

From: Orig. AJDC Em. Office VIENNA — File N° Aus. 379 — Opening Date 5.4.1949
To: End destination SYDNEY
Via: AJDC Em. Office PARIS — File N° AU-2683 — Arrived — Left
GENOA — File N° — Arrived 5.7.49 — Left 7.7.49
File N° — Arrived — Left

IDENTIFYING INFORMATION FOR EACH MEMBER OF THE FAMILY GROUP

SURNAME	SALGO	SALGO			
First Name	Janos	Marianne			
Maiden Name		Lenard			
Father's Name					
Mother's Name					
Relation to Head		wife			
Birthplace	Gyor, Ung.	Gyor, Ung.			
Birthdate	28.2.1925	25.7.1926			
Nationality Present	Stateless	Stateless			
» Former	Hungarian	Hungarian			
Occupation					

DOCUMENTATION

PASSPORT number	4-Pa 24753	see head			
» type	Reiseausweis				
Date Issued					
Place Issued					
Valid till					
TRANSIT VISA for					
Date Issued					
Place Issued					
Valid till					
TRANSIT VISA for					
Date Issued					
Place Issued					
Valid till					
END VISA for	AUSTRALIA	AUSTRALIA			
Date Issued					
Place Issued					
Valid till					
Other visas					

IRO ELIGIBILITY
Registration N° 105.10830 Vienna
Certified by

PRO MEMORIA

INTERNATIONALES KOMITEE
für jüdische KZ-ler und Flüchtlinge in Österreich

Präsidium und Zentralbureau: Wien, XVIII/110, Währingergürtel Nr. 97/99.
Telephon: Vorstand A 18-2-57, Sekretariat A 11-4-88, Sanitäts-Abt., Chefarzt A 11-4-16, Ambulanz A 10-3-38

Affiliated With World Jewish Congress
und Vertretung namhafter ausländischer jüdischer Organisationen.

Unser Zeichen: 939/49.
Wien, den 28. 4. 1949.

BESCHEINIGUNG

Es wird hiermit bescheinigt, daß Herr, Frau Salgo János
geb. am 28.2.925. in Győr Land Ungarn
dessen Gattin „ „ Marianna 25.7.26. „ Győr „ „
und Kinder:
1. geb. am in Land
2. „ „ „ „
3. „ „ „ „
4. „ „ „ „
bei uns am 28. 4. 1949. unter der Nr. 949/49. registriert wurde(n)

Salgó János és Lőwy Marianna kivándorlási iratai

Purim ünnepség 1958. márciusában

Felső sor, balról jobbra: Krausz András, Spitzer Olga, Faludi László, Geiger Dezsőné (szervező), dr. Geier Artúr rabbi
Középső sor, balról jobbra: Sándor István, Krausz Péter, Gergely Katalin, Ungár Kálmánné (szervező), Földvári Éva, Krausz Pál, Lőwinger Péter, Földvári Klára, Székely Éva, Ádler György, Raab Judit, Blechner Vera, Spiegel Marianna, Spiegel Károlyné (szervező), Klein Judit, Spiegel István
Ülő sor: Bakonyi Péter, Pick Erzsébet, Bakonyi László

A nagy múlttal rendelkező Győri Izraelita Hitközség 1990-ben új vezetőt választott vezetőjének Villányi Tibor személyében. Az ő vezetése alatt a maradék, kislétszámú – kevesebb, mint százfős – hitközség teljesen felújította a Győr-szigeti és a révfalui temető kerítését, a szigeti temető ravatalozóját, az 1947-ben emelt Mártír-emlékművet. Újjáépítették a temetőgondnoki lakást, folyamatos munkával a temető minden egyes sírját látogathatóvá tették. Az eldőlt síremlékeket – anyagi helyzethez mérten – felállíttatja a hitközség. Rados Marcellel karöltve a hitközség felújíttatta a Kossuth Lajos utcai imatermet. A 2006-ban felújított zsinagógára a hitközség visszahelyeztette a Dávid csillagot. Ugyancsak 2006-ban az Erkel Ferenc utca újvárosi szakaszát, – ami a zsinagóga előtt húzódik – a hitközség javaslatára, a város vezetőinek támogatásával dr. Roth Emilről, a háború előtti utolsó főrabbiról nevezte el a város közgyűlése. 2007-ben, néhány jólelkű adományozó támogatásával a hitközség felállíttatta a gyermek mártírok oszlopát, melyen több mint 360 név szerepel. A hitközség minden évben megemlékezik a győri és Győr környéki zsidóság tragédiájáról. Az emlékezés után a más vallások lelkészei, a megyei és városi önkormányzat vezetője vagy képviselője társaságában megkoszorúzzák a mártír emlékműben lévő jelképes sírt.

Függelék

Utcajegyzék, a szövegben gyakrabban előforduló régi és mai utcanevekről

Deák Ferenc utca – (Aradi vértanúk útja)
Andrássy út – (Bajcsy-Zsilinszky utca)
Schwarzenberg utca – (Kiss János utca)
Megyeház utca – (Liszt Ferenc utca)
Dunaszer – (Móricz Zsigmond rakpart)
Szent László köz – (Múzeum köz)
Kautz Gusztáv utca – (Nagy Jenő utca)
Korona köz – (Sarló köz)
Homok utca – (Schwarzenberg utca)
Kaszárnya köz – (Schweidel utca)
Apátúr utca – (Stelczer Lajos utca)
Szél utca – (Szabadsajtó utca)
Tisza István tér – (Városház tér)
Pálffy utca – (Tarcsay Vilmos utca)
Öreg utca – (Achim András utca)
Széles utca – (Budai Nagy Antal utca)
Rákász utca – (Árvaház utca)
Plébánia köz – (Burcsellás köz)
Hungária tér – (Dankó Pista tér)
Palatinus utca – (Erkel Ferenc utca)
Lövőkert utca – (Amade László utca)
Vass József utca – (Külső Baross út)
Zöld Fa utca – (Babits Mihály utca)
Régi posta utca – (Tihanyi Árpád út)
Wennesz Jenő utca – (Bartók Béla utca)
Erdő sor – (Benczúr Gyula utca)
Szent György tér – (Bem tér)
Felső Nádor utca – (Dembinszky utca)
Avar utca – (Dessewffy utca)
Sopron utca – (Eszperantó utca)
Szentháromság út – (Szigethy Attila utca)
Fecske utca – (Hermann Ottó utca)
Rózsa utca – (Honleány utca)
Lóvonat utca – (Honvéd utca)
Kassai utca – (Katona József utca)
Maros utca – (Március 15-e utca)
Erzsébet liget utca – (Mónus Illés utca)
Back Herman utca – (Nemzetőr utca)
Farkas Mátyás utca – (Nagy Imre utca)
Huszár utca – (Somogyi Béla utca)
Szent János utca – (Somogyi Imre utca)
Levente utca – (Táncsics Mihály utca)
Alsó Nádor utca – (Vécsey utca)
Farkas Márton utca – (Aulich utca)
Tüzér utca – (Gábor Áron utca)

Tátra utca – (Isaszeg utca)
Gróf Nádasdy Ferenc utca – (József Attila utca)
Erzsébet királyné út – (Ady Endre utca)
Torkos utca – (Áldozat utca)
Gőzmalom utca – (Irányi Dániel utca)
Dráva utca – (Irinyi János utca)
Trefort utca – (Kiss Ernő utca)
Klétzár utca – (Knézich köz)
Gőzmalom tér – (Korányi Frigyes tér)
Rozália utca – (Lebstück Mária utca)
Hargita utca – (Németh László János utca)
Fogaras utca – (Pöltenberg utca)
Gyár utca – (Vámbéry Ármin utca)
Ágyúgyári út – (Kandó Kálmán utca)
Aradi utca – (Nagysándor József utca)

Felhasznált irodalom

A győri zsidóság története, különös tekintettel a holokausztra (dokumentumgyűjtemény), Duna-táj, Magyar–Izraelita Baráti Kör kiadása 2005
A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma, szerkesztette: Hegedűs Márton, Budapest 1941
A Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület Alapszabálya, Budapest 1938
A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája, I. kötet, Park Kiadó, 2007
A mohácsi zsidóság története, 2001
Ady Endre: Egy keresztvetés története, Múlt és Jövő kiadása, Budapest 2006
Akcióban az SS. Zrínyi Kiadó, Budapest 1960
E. Arnold: A virrasztás éjszakája, Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest 1974
Arrabona 13. Xántus János Múzeum, Győr 1971
Arrabona 26–30. Szita Szabolcs: Zsidó munkaszolgálatosok Győr–Moson–Pozsony és Sopron vármegye határterületi erődítésén
Az auschwitzi halálgyár rémtettei, Black and White, 2002
Az öt világrész harca, Pesti Hírlap Évkönyve 1943
Benedek István Gábor – Vámos György: Tépd le a sárga csillagot! Pallasz Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1990
Bereczky Albert: A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen, Traktátus kiadás 1945
Beszélő 2008. április
Bibliai nevek és fogalmak, Primo kiadó, Budapest 1988
Borbíró Virgil – Valló István: Győr városépítés-története, Akadémiai Kiadó 1956
Randolph L. Braham: A magyar holocaust, Gondolat Könyvkiadó, 1988
Randolph L. Braham: A népirtás politikája, Új Mandátum Könyvkiadó, 2003
Csányi Károly: Győr részletes kalauza, Budapest 1933
Dr. Czigány Jenő: Győr, kiadó Győr-Sopron Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala 1972
Dr. Czigány Jenő: Győri útikalauz, kiadó Győr-Sopron Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala 1959
Dokumentumok a népi demokratikus forradalom történetéhez. Szerkesztette dr. Gecsényi Lajos, 1986.
Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez /Iratok a Győr-Sopron megyei

levéltárból/ I. füzet, SZTE Egyetemi Könyvtár – Online Katalógus
Domán István: A Győri Izraelita Hitközség története (1930–47), Budapest 1947
Dósa Rudolfné: A MOVE egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest 1972
Ember Mária: Hajtűkanyar, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974
Vitéz dr. Endre László: „A zsidókról", Stádium Sajtóvállalat Rt. Kiadása, 1943
Énekek éneke, fordította: Benedek István Gábor, Wesley János Kiadó 2009
Engel Alfréd: A dunaszerdahelyi zsidó hitközség emlékkönyve, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1995
Eötvös József: A zsidók emancipációja, Magvető Könyvkiadó, 1981
Fekete János: Shalom barátaim, Havilah Kiadó Bt. 2008
Fellázad a gettó, Kossuth Könyvkiadó, 1959
Féner Tamás – Scheiber Sándor: Beszéld el fiaidnak, Corvina Kiadó, 1984
Fias István: Emlékezés Győr nyomdáira, Széchenyi nyomda, 1977
Forgács János, Győri Imre, Harsányi Attila, Horváth Mária Stefánia, Orbánné dr. Horváth Márta, Tóth Attiláné dr.: Gyárváros Győrben, Gyárvárosiak Baráti Köre Egyesület kiadványa, 2007
George Gabori, Amikor elszabadult a gonosz, Magyar Világ Kiadó
Gallyas Camilló: Győr, a romváros élni akar, 1948
Dr. Gecsényi Lajos: Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéhez, 1919–1928, Győr 1979
Gerencsér Miklós: Fekete tél, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1973
Graves–Patai: Héber mítoszok, Gondolat Könyvkiadó, 1969
Győr szab. kir. város hatóságainak, hivatalainak, intézményeinek, orvosainak,ügyvédeinek, iparosainak, kereskedőinek, egyesületeinek hivatalos adatok alapján összeállított Címtára 1940. évre. Kiadó: Szép József
Győr szab. kir. város Ipartestületének története, Győr 1936
Győr szab. kir. városi és Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyei fejek, szerkesztették: Palatinus József és Halász Imre, Pohárnik Pál kiadása, 1931
Győri holokauszt füzetek I. Győr 2005. Kiadja: Duna-táj Magyar-Izraeli Baráti kör
Győri tanulmányok 2006/28, Bana József: A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933-1935). Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata 2006
Győri tanulmányok 9. Győr Megyei város tanácsa, Győr 1980
Halász Előd: Német–magyar kéziszótár, Akadémiai Kiadó, 1985
Gideon Hauser: Ítélet Jeruzsálemben, Európa Könyvkiadó, 1984
Dr. Hevesi Ferenc: A fajelmélet legújabb állása, Magyar Zsidó Szemle kiadása 1942
História 2006/3 30. oldal
Hitler halálgyárai, Black end White Könyvkereskedelmi Kft. 2006
Holocaust emlékkönyv, Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség (TEDISZ) 1994
Honvári János: A győri szeszgyár története (1884–1994) 1984
Hulesch Ernő: Stációk. Dokumentumriport Radnóti Miklósról, 1989
Idegen szavak kéziszótára, Terra, Budapest 1967
Ideje van a kövek összegyűjtésének, Magyar–Izraeli Baráti Társaság – Szombathely 2008
Fernando Joannes: A zsidó vallás, Gondolat kiadó 1990
Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon, Budapest 1987
Flavius Josephus: A zsidók története, Gondolat Könyvkiadó 1966
Karsai Elek: Ítél a nép. Kossuth Könyvkiadó 1977
Kecskés Attiláné: Pattantyús Ábrahám Imréről, Győri tanulmányok 9. Győr 1988
Kemény József: Vázlatok a győri zsidóság történetéből, Győr 1930

Dr. Kende Péter: Röpirat a zsidókérdésről, Magvető Könyvkiadó Budapest 1989
Dr. Kiss György: Megjelölve Krisztus keresztjével és Dávid csillagával, 1987
Zenon Kliszko: A varsói felkelés, Kossuth Könyvkiadó 1971
Kovács Imre: Magyarország megszállása, Katalizátor Iroda 1990
Kroó László: Bölcsőm, koporsóm Buchenwald, Kossuth Könyvkiadó, 1981
Kubinszky Judit: Politikai antiszemitizmus Magyarországon (1875–1890), Kossuth Könyvkiadó, 1976
Lengyel Alfréd – Sáry István – Tirnitz László: Az élet megindulása 1970
Lengyel Alfréd: Győr megye írásos emlékei 3. kötet, 1971.
Lengyel Alfréd: Mozaikok Győr történetéből, Győr 1983
Lévai Jenő: Raoul Wallenberg, Magyar Téka, 1948
Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon, Magyar Téka, 1948
Lónyai Sándor: A numero clausustól Auschwitzig, Labor Press Kft. 2004
Losonczi Eszter: A bolygó zsidó legendájának eredete. Tanulmány
Magyarország történeti kronológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982
Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára, KSH, Budapest 2002
Magyarság, Évkönyv 1942
Magyar Zsidó Szemle 1942
Makai György: Izrael Állam és a cionizmus, Kossuth Könyvkiadó 1973
Makai György: Fajelmélet – fajüldözés, Budapest 1977
D. Melnyikov – L. Csornaja Hitler, Mítosz és valóság, Kossuth Könyvkiadó 1981
Mire várunk még? Röpirat 1919-ből
Dr. Molnár Ernő és tíz szerzőtársa: Munkásmozgalmi emlékhelyek Győr-Sopron megyében, Győr 1986
Múlt és Jövő folyóirat, 1940. október
Dr. Nagy Erzsébet: A gyömörei zsidóság emlékezete. Kiadó, Villányi Tibor Győr 2005
Numerus Clausus, szerkesztette: Bethlen Pál: A magyar zsidóság almanachja kiadóvállalata 1931
Dr. Nyiszli Miklós: Mengele boncoló orvosa voltam, Kiadta a Magyar Lajos Alapítvány
Pál József: Hamvas Endre a szegedi zsidóság deportálása ellen, Szeged 1986
G. Papp Katalin: Győr utcanevei, Hazánk Könyvkiadó, Győr 2006
Parragi György: Mauthausen, Keresztes Kiadás
Eva Quittner: Az emlékezés kavicsai, Print Tech Kft. 1996
Radó Sándor: Dóra jelenti, Kossuth 1971
Kurt Rieder: A koncentrációs táborok története, Szöllősi Péter kiadása 2001
Joseph Roth: Zsidók vándorúton, Makkabi kiadó 1989
Rubicon 2007/1–2.
Rudnóy Teréz: Szabaduló asszonyok, Dante Könyvkiadó 1947
Schwarcz Sándor: A halál árnyékának völgyében, Oliver Games International 2005
Sipos Lajos: Dokumentumok a magyarországi antiszemitizmus történetéből. A Tisza Hangja 112. kiadása, Szeged 2001
Stark Tamás: Zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után 1939–1955, MTA Történettudományi Intézete 1995
Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon, Kiadja a Pesti Izraelita Hitközség, Budapest 1938
Szabó Dezső: Azért mert én egy-két zsidót utálok? Szabó Dezső Emléktársaság kiadása 1997
Dr. Szabó Zoltán: A fajegészség, fajvédelem és fajnemesítés örökléstana, Stádium Rt. Budapest 1939

Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2002
Száraz György: Egy előítélet nyomában, Magvető Kiadó, 1976
Szimin-Bosán Magda: Névtelenek, Fórum Könyvkiadó, 1966
Szita Szabolcs: Utak a pokolból, magyar deportáltak az annektált Ausztriában. Kiadó a Metalon Manager Iroda, Budapest 1991
Szokolay Katalin: És a varsói gettó felkelt, Kossuth, 1983
Szolnoky Erzsébet: Fellebbezés helyett, Szent Gellért Egyházi Kiadó, 1990
Dr. Tomaj Ferenc: Győr népessége Mária Terézia korában, Győr 1930
Tóth István: A rómaiak Magyarországon, Gondolat Könyvkiadó, 1979
Vádirat a nácizmus ellen I., II., III. kötet, A Magyar Izraeliták Országos Képviselete Kiadása, Budapest 1958
Dr. Valló István: Győr ismertetése és tájékoztatója, Győr 1930
Válogatás a Vizsolyi Bibliából, Európa Könyvkiadó, Budapest 1986
Válogatott dokumentumok a megyei munkásmozgalom történetéből 1929–1945. Szerkesztette: Pernesz Gyula és dr. Gecsényi Lajos, Győr 1982
G. S. Vierek–P. Eldridge: A bolygó zsidó, kiadja a Merhávia Kft. 1993
Világvallások, Képes Enciklopédia, Magyar Könyvklub, 1999
Zsidó Naptár az 5768. (2007. szeptember 13 – 2008. szeptember 29.) esztendőre
Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus, Gondolat Kiadó, Budapest 1984

Dokumentumok jegyzéke, levéltári, sajtó és eredeti anyagok másolata

1. Feljelentések: GyMSMGyL, a Győr-Moson-Pozsony k.e.e. vármegye Főispánjának iratai, 345/1944 és M. kir. Államrendőrség győri kapitánysága 1675/1944
2. dr. Kemény János hatósági bizonyítványa: GyVL XII 944/261
3. Meghívó a Győri Izraelita Anyahitközség 1934. december 9-ei közgyűlésére
4. Metszőhelyiség építése, GyVL VII. 935/229
5. A Magyar Cionista Szövetség előadó estje, Múlt és Jövő, 1940. október
6. A Cionista Szövetség feloszlatása: GyVL IX 940/524
7. A Győri Izraelita Ifjúsági Kultúregyesület tisztikara: GyVL IX 940/216
8. Schubert Miksa és Erzsébet útlevele és amerikai zöldkártyája
9. A Pro Palesztina Szövetség működése: GyVL IV 939/37
10. Összesítés az európai és magyar zsidó áldozatok számáról. Hadtörténeti Gyűjtemény: Az európai zsidóság emberveszteségei a 2. vh. idején
11. A törölt ügyvédek listája: GyMSMGyL, az Ügyvédi Kamara iratai 258/1944
12. Barcza Ernő, Berger Mór és Winkler Antal beadványa: GyVL 11175/1939 pm.
13. Az Izraelita Hitközség 760/1939 számú hirdetménye, GyNH 1939. augusztus 30.
14. A Baross Szövetség kérelme: GyVL VII 940/300
15. Győri zsidó iparosok listája, GyNH 1939. december 17 és 1940. január 19. között
16. Katolikus és zsidó közös beadvány: GyVL VIII 940/767
17. Plakát és újsághirdetés
18. Röpirat 1919-ből
19. Magyar Országos Fajvédő Egyesület kiadványából, Budapest 1938
20. Magyar Zsidó Szemle kiadványából
21. Részletek Darányi Kálmán győri beszédéből, GyNH 1938. március 6.
22. Raab Gyula hirdetése, az őt méltató újságcikk, GyNH 1936. és Raab Gyula üzletének kiigénylése: GyVL VIII 944/161
23. Térkép Győr-szigetről. Győr Részletes kalauza, 1933
24. Zsidó személyek büntetése, GyNH 1940. május 23.
25. Weiss Izidorné hirdetése, GyNH 1941. szeptember 11.
26. Törlések: GyVL 36/1942

27. Kelemen Mórné kérvénye: GyVL VII 842/102
28. Származási táblázat 1940. október 28.
29. Fellebbezések: GyVL 36/1942 számú pm felhívás
30. A győr-szigeti razziákról: GyMSMGyL államrendőrségi iratok 1012/1944
31. Újságcikk a „Vörös köpenyről", GyNH 1944. május 18.
32. Igazolás: GyVL XII 944/261
33. Fényképezőgépek árverése, GyNH 1944. december 20.
34. Munkába a zsidókat, GyNH 1944. április 4. és GyMSMGyL, Alispáni iratok 6447/1944
35. Dokumentum, GyMSMGyL, 1349/1944
36. A gyógyszerészek korlátozása, GyNH 1944. április 16.
37. Bejelentési űrlap: GyMSMGyL 1600/1944 M.E. rendelet végrehajtásához
38. Vagyonbejelentésről tudósítás, GyNH 1944. május 7.
39. Elhagyott javak kormánybiztossága, GyMSGyL 1010/1
40. Lopások a szigeti gettóból: GyMSGyL Államrendőrségi iratai 2041/1944
41. Feltört lakás: GyVL X 944/ 34
42. Székely–Győri–Morvai cég hirdetése, GyNH 1944. április 29.
43. A pannonhalmi járás főszolgabírójának utasítása, GyMSMGyL 3041/1944
44. A Téti Ipartestület jelentése: GyMSMGyL 4225/1944
45. A Polgármester 80/B számú Hirdetménye, 1944. május 27
46. Páncélszekrény az utcán: GyMSMGyL, Győri Államrendőrség iratai 2591/1944
47. Újságcikk a gettóról, GyNH 1944. május 31.
48. Polgármesteri utasítás a barakkok kiürítésére: GyMSMGyL, Győri Államrendőrség iratai 1944/1 – 17, 75/1944 polg. m.
49. A Polgármester 6085 számú Hirdetménye, 1944. június 7.
50. Vázrajz a G típusú vagonról, MÁV vasútikocsi jellegrajzalbum
51. Jegyzőkönyvek a gettóban tartott motozásról: GyMSMGyL, Győri Népbíróság Iratai 1206/1946
52. Weisz Vilmos kérelme: GyMSMGyL, Főispáni iratok 439/1944
53. A zsidó házak gondnokainak felszólítása elszámolásra: GyMSMGyL XXIV 1010/1
54. Felszólalás: GyVL (olvashatatlan szám)
55. Lőwy Nándor építési engedélye: GyVL III 944/59
56. Újságcikk a zsidó értékek szállításáról
57. Radványi Ernő és Spitzer Sándor építési engedélye: GyVL III 944/72 és 49
58. „A zsidók elmentek" GyNH 1944. július 23.
59. Knapp Anna Mária és Knapp Gyula kérvénye: GyMSMGyL Győri Államrendőrség 174/1944 és Elhagyott Javak Kormánybiztossága 162/1945
60. Zsidótüzelő-igénylés: GyVL XII 944/491
61. Zsidóraktár-igénylés: GyVL VII 944/158
62. Gabonaraktár-igénylés: GyVL VII 944/149
63. Építésianyag-igénylés: GyVL VIII 944/313
64. A honvédség igénylése: GyMSMGyL Sokoróaljai járás főszolgabírójának iratai 2463/944
65. Lakásigénylés: GyVL XII 944/473
66. Papírgyári képviselet érdeklődése: GyVL XII 944/676
67. Bontási anyag igénylése: GyVL VIII 944/350
68. Lakásigénylés: GyVL XII 944/446
69. DEGOB 3635-ös jegyzőkönyv. Forrás: Internet
70. Emlékezés dr. Roth Emilre, kézírás. Forrás: Internet
71. Igazolványok, 1942 és 1945-ből
72. Részletek a visszatérők leveleiből, Elhagyott javak kormánybiztossága, Győr város Távollévők Javait kezelő ügyosztály. GyMSMGyL XXIV 1010/1
73. Rabbi álláshirdetés az Új Élet című lapban, 1946. január 31.
74. Snyders Jakab rabbi választása: GyVL IV 944/271

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

1. GyMSMGyL Pénzügyigazgatóság iratai 35 203/1949
2. GyMSMGyL Pénzügyigazgatóság iratai 18 372/1944
3. GyMSMGyL 4713/1944 pm
4. GyMSMGyL Államrendőrség 238/1944
5. GyMSMGyL Államrendőrség, elveszített tárgyak jegyzőkönyve
6. GyMSMGyL Zsidóanyag-igénylés a honvédség részére
7. GyMSMGyL Zsidók igénybevétele 1443/1942
8. GyMSMGyL Alispáni iratok 1944. X. 5681–8200, 391. doboz
9. GyMSMGyL Alispáni iratok 6209/1940
10. GyMSMGyL Alispáni iratok5540/940
11. GyMSMGyL Alispáni iratok 671/1940
12. GyMSMGyL Alispáni iratok 2046/1940
13. GyMSMGyL Alispáni iratok 73/1940. biz.
14. GyMSMGyL Alispáni iratok 2028/943
15. GyMSMGyL Alispáni iratok 3454/1943
16. GyMSMGyL Alispáni iratok 2072/1943
17. GyMSMGyL Alispáni iratok 3200/1942
18. GyMSMGyL Alispáni iratok 62831/1940
19. GyMSMGyL Alispáni iratok I.37.538/1940
20. GyMSMGyL Alispáni iratok 16191/1941
21. GyMSMGyL Alispáni iratok 2475/1941
22. GyMSMGyL Alispáni iratok, Bácsa kézzel írt jelentése
23. GyMSMGyL Alispáni iratok 1290/1941
24. GyMSMGyL Alispáni iratok 2345/1941
25. GyVL 947/1942 pm
26. GyVL VIII 944/504
27. GyVL II 944/102
28. GyVL II 944/110
29. GyVL II 944/112
30. GyVL II 944/113
31. GyVL II 944/114
32. GyVL II 944/111
33. GyVL IX 944/262
34. GyVL XII 944/388
35. GyVL XII 944/445

* * *

Tartalomjegyzék

Előszó 3
Bevezető 5
Első fejezet, a Győri Izraelita Hitközség tevékenysége 9
Második fejezet, a zsidókkal szembeni ellenérzések 61
Harmadik fejezet, a törvényes törvénytelenség grádicsai 107
Negyedik fejezet, 1944, a végső megoldás éve 131
Ötödik fejezet, személyes visszaemlékezések 227
Hatodik fejezet, Új Élet kezdete 297
Függelék 321

Magyar Pénzügyigazgatóság
Győr

Az elhagyott javak felkutatásával kapcsolatban jelentem a következőket: Tudomásomra jutott, hogy a győri Kígyó utcai izr. templomban vannak elhagyott javak. Kiszállásom alkalmával megállapítottam, hogy a templom két lakattal le van zárva a kulcsokat a győri izr. anyahitközség őrizte. A templomnak a felnyitása jelenlétemben történt, mielőtt megállapítást nyert, hogy a templomot előzőleg nem nyitották fel. A templom egyik oldalán képek és képkeretek tömege van. A képek túlnyomórészt zsidó családi képek. A képek keretei javarészt égettek. A templom jobb oldalán ágyrészek, szekrények, gázrezsók stb. Ezen ingóságok között nagyon csekély számú az ép darab. Az egész ingótömeg végleges rendezése tetemes költséget igényel. A felnyitáskor jelenlevő Lőbl izr. hitközség főkántorának nyilatkozata szerint az ingóságok túlnyomórésze a környék zsidó lakóinak a tulajdonát képezte, amit bizonyítanak a képroncsok között lévő zsidó családi képek is.

Győr, 1948. november 30.
Horváth Mihály sk. forgalmi adóhivatali tanácsos elhagyott javak

előad. h.

1

M.kir.pénzügyigazgatóság,Győr.

18.372
----------szám.
1944-II.

Tárgy:Zsidóüzletnél vállalat vezető kirendelése,illetve megbizatása.

A l i s p á n U r n a k ,

G y ő r .

A 147.310/VI.fő.1944.sz.pénzügyminiszteri,illetve a 31.100/1944. sz.belügyminiszteri rend.értelmében az elhagyott zsidó lakások és üzletek szoros zár alá veendők s leltározandók a pénzügyi közegek által,amennyiben azok ezt elvégezni nem tudnák,ugy ezt a községi,városi közigazgatási közegek tartoznak foganatositani.

A kir.pénzügyigazgatóság tudomására jutott ,hogy Magyaróvárott a Knapp Mór zsidó tulajdonát képező ócskavaskereskedésbe Mosonmagyaróvár m.város polgármestere vállalat vezetőt nevezett ki s az üzemet átadta anélkül,hogy ott bármiféle leltározás történt volna.Ugyancsak átvette a vállalat vezető a zsidó lakását is,holott az ott levő butorokat és egyébb ingóságokat előzetesen el kellett volna onnan szállitani.

A fentiek szerint a város részéről óriási mulasztás történt , mert senki sem tudja,hogy a vállalat vezető mit vett át és milyen értékben.

Tisztelettel megkeresi a m.kir.pénzügyigazgatóságodat,Méltóságoddat,hogy az ügyet kivizsgáltatni sziveskedjék. Egyben közli az igazgatóság,hogy az esetleges anyagi károkért a kir.pénzügyigazgatóság semmiféle felelősséget nem vállal,azt átháritja arra,aki a mulasztást elkövette.

Győr,1944.évi julius hó 24-én.

Kiadmány hiteléül:

dr.Virág s.k.
m.kir.pénzügyi főtanácss.

2

Győr szab.kir.város polgármesterétől.

4713/1944.pm.sz.

Tárgy: Wolf Gyula könyvkereskedő győri lakos kérelme a könyvnap alkalmával területfoglalási engedély iránt.

A kérelemnek helyt adok és Wolf Gyula könyvkereskedő győri lakosnak megengedem, hogy f.évi junius hó 5.-én 6.-án és 7.-én megtartandó "Magyar Könyvnap" alkalmával a városháza előtti közterületen / a nyilvános telefonállomás közelében:/ a járdán belül egy könyvsátor felállitására 10 □ méter területet igénybevehessen.

Utasitom a fogyasztási és forgalmi adóhivatalt, hogy a terület használatáért a fenti napokra összesen 5 P. területfoglalási dijat Wolf Gyula könyvkereskedő terhére irjon elő és azt nevezettől szedje be.

Felhivom a mérnöki hivatalt, hogy a könyvsátor helyét a helyszinen jelölje ki és azt bocsássa Wolf Gyula rendelkezésére.

Erről a m.kir.rendőrség győri kapitányságát, a fogyasztási és forgalmi adóhivatalt, a mérnöki hivatalt és Wolf Gyula könyvkereskedő győri lakost értesitem.

Győr, 1944.május hó 5.-én.

Polgármester megbizásából:

dr.Pongrácz Ödön s.k.

tb.tanácsnok.

A kiadmány hitelül:

irodavezető

3

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

M.kir.rendőrség győri kapitánysága.

238/1944.szám.
IV.sz.körletőrség.

J E L E N T É S

Győr,1944.évi junius hó 2o.án.

Jelentem,hogy folyó hó 19.-én bizalmasan arról értesültem, hogy S p i g e l F e r e n c elköltöztetett zsidó,volt Bálint Mihály-u.25.szám alatti lakos a tulajdonát képező B.Z. 403 rendszámu,Presztó Szaksz gyártmányu,727142 gyári számu,468331 motorszámmal ellátott motorkerékpárját nem szolgáltatta be.A motorkerékpárt őrizetbe vettem és jelentésem kapcsán a kapitányságra beszolgáltattam.

Láttam:

m. kir. rendőrfőfelügyelő
őrszemélyzeti parancsnok.

Dóka József
m.kir.rendőrtiszthelyettes.

4

M. kir. rendőrség ..... győri ..... kapitánysága ~~kirendeltsége~~

Jegyzőkönyv.

Készült ..... Győrött ..... 19.44 évi ..... ápr ..... hó 20 n

a m. kir. rendőrség ..... győri ..... kapitányságánál ~~kirendeltségénél~~ Scheiner Jónás

Győr ..... szül. 30 éves, ... izr. ..... valású,

Jel. Ogiva u. 14. fsz. ..... ker., Megyeház u ..... utca 27 sz.

alatti lakossal, aki bejelenti, hogy 19.44 évi ..... április ..... hó 13 n

délelőtt ~~délután~~ 11-12 óra tájban a ..... Megyeház ..... utcában

az itt leírt tárgyat elvesztette ~~találta~~

A tárgy részletes leírása.

Egy karkocér veskezettével, melyben különböző családi ékszerek voltak. Egy világos kék gyapjú szövet ruha és egy szürke kontumálj.

5

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

4359/1944. (2) 1

M. kir. Szent László 1. honv. utász század.

Csizmadia szerszám-felszerelés kiutalásál
kéri zsidó vagyonból

Polgármester Urnak

Máriakálnok, 1944. nov. 3-án. Moronmagyaróvár

Kérem a felállítása kerülő Szent László utász alj. 1. százada részére a zsidó vagyonból egy (1) csizmadia szerszám felszerelést kiutalni. A Moronmagyaróvári pénzügyőrség értesítése szerint a kért felszerelés rendelkezésre áll. Kiutalása csak a Polgármester Ur engedélyével lehetség. Kérem ez ügyben a pénzügyőrséget közvetlenül értesíteni.

v. Szintér Pál szds.

6

Erre lehetőséget nyujt a kötelező munkaszolgálat s amelyik zsidó a napi munkateljesitményt el nem éri, az élelemadagjának részbeni elvonásával is büntetendő, illetve a kialakitott csoportok egyetemlegesen felelőssek a csoport napi teljesitményének elvégzéséért s addig nincs pihenő amig azt el nem végzik.

Ezzel a munkabeállitással igen sok anyagmegtakaritást lehetne elérni a magyar honvédség és munkásság részére. Természetesen ott ahol a munka természete megkivánja továbbra is a megbizható magyar munkáskezet kell foglalkoztatni.

Ismerve Nagyméltóságod bölcs belátását, reméljük, hogy közérdekü előterjesztésünket illetékeseknél támogatni, illetve saját hatáskörén belül mielőbb végrehajtja.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletünk nyilvánitását.

Komárom, 1942. január 31.

A Kisalföldi Mezőgazdasági Kamara nevében:

Rázgha Károly s.k.
elnök.

Sztrázsik Andor s.k.
igazgató.

7b

Másolat.

1443/1942. Tárgy: Zsidók igénybevétele téli szükségmunkák idején.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A szokatlan erős havazás rendkívüli munkateljesítmények elé állítja a közuti üzemeket.

A magyar munkások és katonák ezrei dolgoznak a hó sürgős eltakarításán, hogy a közuti forgalom mielőbb megindulhasson.

Az eltakarítás elsőrendű nemzetgazdasági és honvédelmi érdek.

Általános azonban a felzúdulás, hogy ezt a munkát miért kell a magyar honvédnek s a magyar mezőgazdasági munkásságnak végezni, mikor ezek lábbeli és ruhaellátása amúgy is csak igen nehezen és hiányosan pótolható.

Ezzel szemben ott állnak idegen faju zsidóság a maga testi jóltápláltságával, rendes lábbeli és bőséges meleg ruházatával, vidáman kétes üzleteket kötve nézi a meleg kávéházból magyar véreink keserves küzdelmét a hideggel és hóval.

Tény, hogy rendkívüli munka, rendkívüli munkaalkalmat is teremt az arra rászorulóknak, de a ruha és lábbeli hiánya és nem egy esetben a gyenge tápláltság is igen keserves kenyérré teszi az így megszerzett keresetet s a legtöbb esetben azonnal kénytelen azt fel is élni. Munkásságunk nagy része így elrongyolja a meglévő ruháját és lábbelijét és félő, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkák idejére nem lesz miben dolgoznia.

Kérjük ezért Nagyméltóságodat, hogy a termelés biztonságának érdekében, de magyar fajtánk megnyugtatására is a zsidóság kíméletlen szigorral fogassa be a téli szükségmunkákra. Egyedül ez az a terület, ahol szabotázsmentesen lehet őket felhasználni, s ahol kárt még a rosszul végzett munkával sem tudnak okozni.

Nagyméltóságú ./.

Dr. Vargha József úrnak
m.kir. iparügyi miniszter,
B u d a p e s t.

7a

Dr.Kussay rendőrfőtanácsos ur telefonon közli a m.kir. Belügyminiszter ur ráiogram rendeletét:

Felhivom, hogy a ország területére illegális uton belépett és ezidőszerint hatósága területén engedély nélkül tartózkodó zsidófaju idegen állampolgárokat - semleges országok igazolt állampolgárait kivéve - nemre és életkorra tekintet nélkül haladéktalanul foganatositandó razzia utján kutassa fel, vegye őrizetbe és a legközelebb eső kisegitő toloncházak egyikébe szállittassa be. Toloncházak a következők: Csörgő, Garany, Kőszegvár, Nagykanizsa I-II, Topolya, sárvári internáló tábor s a m.kir. rendőrség budapesti főkapitánysága fogház és toloncügyosztálya.

Rendőrhatóságok az őrizetbevett és beszállitott személyekről a K.E.O.K. Budapest, Fővámtér 8. személyadatokat is tartalmazó pontos névjegyzéket is terjesszenek fel.

Belügyminiszter

Felvette: Győr, 1944. ápr. 18.d.e.12

Ligeti
vm.ir.tiszt

8

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

A pusztai járás főszolgabirájától.

6209/1940.

Tárgy : Vegyes /zsidó/ munkásszázadok foglalkoztatása.

H.sz. : 19.906/1940.

A L I S P Á N U R !

Jelentem, hogy járásom területére semmiféle zsidó századot igénybe nem veszek, mert e téren kellemetlen tapasztalataim vannak.

Győrszentmárton 1940. dec. 29.

PUSZTAI JÁRÁS FŐSZOLGABIRÁJA 5

főszolgabiró.

9

Magyaróvári járás főszolgabirájától.

5540/940. T. Vegyes/zsidó/munkásszázadok foglalkoztatása.

//: adatai szerint erideig sem az elhelyezés mint a boztontva, sem a térítés ösvege. A törvény hatóságom területén levő járásokban

19906 III.20443/1940 alp.szra.

KIADTA: 1941 JAN. 10. Győr

Alispán urnak

Győr 9411/10

Tisztelettel jelentem, hogy a beérkezett jelentések szerint a járás területén a vegyes/zsidó/munkásszázadokat senki sem kivánja foglalkoztatni, mert egyrészt nincs rá fedezet, másrészt munkáshiány sincs most a járásban.

Mosonmóvár, 1941 január 7.

/: zsidó :/ munkás század erejét eca 3 hónapra a törvény hatóságom területéről. Csak Mosonmagyaróvár mváros kivánja igénybe venni. A tiszteletes //.

főszolgabiró.

10

Dunaszegi körjegyzőtől.

871/1940. Tárgy: Cukorkereskedői forgalom szabályozása.

Főszolgabiró Urnak!

Győr.

3883/1940.számu rendeletre jelentem,hogy cukornagykereskedői kérvény hozzám nem érkezett.

Cukorkáskereskedők körjegyzőségem területén a következők:

Dunaszeg községben 1./Hangya fogyasztási és értékesitő szövetkezet

2./Józsy István 50%-os hadirokkant,kocsmáros és vegyeskereskedő

3./Nagy Istvánné vegyeskereskedő

4./Singer Lipótné izr.vegyeskereskedő,több kitüntetéssel biró 25 % hadirokkant neje

Dunaszentpál községben:

1./Gross Kálmán kocsmáros és vegyeskereskedő

2./özv.Nagy Andrásné vegyeskereskedő

3./Bodó István vegyeskereskedő.

Nevezettek valamennyien megbizható,kifogástalan egyének,cukorkiskereskedői jogosultságuk meghagyásához existenciális érdekeik füződnek,vevőkörük a községi körzeteknek megfelelően és arányosan kialakult,miértis a cukorkiskereskedői kijelölésre valamennyit javaslatba hozom.

A fogyasztóknak egyes meghatározott kereskedőkhöz való utalása éppen a fentebb előadottak folytán szükségtelen.-

Dunaszeg,1940.junius 29-én.

körjegyző beteg:

GYŐR VÁRMEGYE DUNASZEG KÖRJEGYZŐSÉG

s.jegyző.

11

2046/1940.

Tárgy: A cukorkereskedői forgalom szabályozása.

Főszolgabirói Hivatalnak

Győr.

3883/1940. sz. rendeletre jelentem, hogy Ásványrárón a Hangya Főüzlet, Hangya Fióküzlet, özv. Gintli Andrásné, Tenk Pálné, ~~Epstein Marcel és Deutsch Vilmosné~~ vegyeskereskedők, illetve szatócsok árusitanak cukrot, ~~akik közül Epstein Marcel és Deutsch Vilmosné zsidók, de Epstein Marcel tüzharcos és Deutsch Vilmosné férje olasz hadifogoly volt,~~ igy az engedély valamennyi részére leendő meghagyását javaslom, mert a lakosság lélekszámához viszonyitva ennyi üzlet szükséges és a zsidók is kifogástalan magaviseletüek.

Jelentem továbbá, hogy Hédervár községben a Hangya, Varga József, Gintli János és Kiss Terézia vegyeskereskedők, illetve szatócsok árusitanak cukrot, akik /// között nincsen zsidó s a cukorárusitás valamennyi részére leendő meghagyását javaslom, mert ennyi üzlet a lakosság igényének kielégitéséhez szükséges.

Jelentem végül, hogy cukornagykereskedőül leendő kijelölése iránt senki sem nyujtott be kérvényt.

Ásványráró, 1940. junius 29.

GYŐR VÁRMEGYE ÁSVÁNYRÁRÓI KÖRJEGYZŐSÉG MAGYARCSANÁDI JÁRÁS

körjző.

12

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

B e z i i Körjegyzőségtől. Tárgy: Cukorkiskereskedők kijelölése.

Hiv.szám: 73/1940.biz.

/1940. biz.szám.

Nagyságos BIZALMAS.

Főszolgabiró Úr!

Jelentem fenti tárgyban, hogy Bezi községben Löwinger József szatócs kereskedőt azért javasoltam a cukorkiskereskedők közül, mert nevezett frontharcon kis ezüst és k.cs.k. kitüntetései vannak.

Enese községben R e i s z Lajosné lehagyható.-

B e z i ,1940. július hó 1.

körjegyző

13

Tápszentmiklósi körjegyzőség. Tárgy: Zsidóbirtokok bejelentése.

2028/943. Hiv.szám: 14748/943 alp.

Alispán Urnak

Győr.

Fenti számu sürgetésre jelentem,hogy Tápszentmiklós és Győrasszonyfa községekben bejelentésre köteles zsidóbirtok nincsen tekintettel arra,hogy a zsidók tulajdonát képezett ingatlanok részben a vitézi széknek,részben a Közjóléti Szövetkezetnek adattak birtokba.

Tápszentmiklós,1944 február hó 22 én.

körjegyző.

14

3454/1943.

Ménfőcsanaki jegyzőségtől.

Tárgy: Zsidó ingatlanok bejelentése.

Hiv. szám: 14748/1943.

Méltóságos Alispán Úr!

Hivatkozással fenti szám. rendeletére tisztelettel jelentem, hogy a községben bejelentésre kötelezett zsidó ingatlan nincsen. A községben levő zsidó házas és szántó ingatlanok már igénybevétettek.

Ménfőcsanak 1943 szeptember hó 10.

jegyző.

GYŐR VÁRMEGYE MÉNFŐCSANAKI JEGYZŐSÉG

15

Markotabödögei körjegyzőség.
Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék.

Tárgy: Zsidóbirtokok bejelntése.

Szám: 2072/1943. /194

Hiv. szám: ad.14748/943

Mellékelve: darab

Méltóságos Alispán Úr !

Jelentem,hogy a körjegyzőségben zsidóbirtok nincs.Mbödöge községben volt Deutsch Mórnak cca 350.□.öl területü szántoja,de azt is eladta.

Mbödöge,1943.nov.25

GYŐRMEGYE MARKOTABÖDÖGEI KÖRJEGYZŐSÉG

kjző.

16

3200/1942. alp. szám.

Tárgy: A zsidó községi és körjegyzők végelbánás alá vonása.

H. i. 30 nap

Valamennyi járási Főszolgabiró Urnak

Székhelyeiken.

Az 1939. IV. t.c. 5. §-ának 2. bekezdése értelmében a közép-, középfoku-, és a szakiskolákban oktatást végző zsidó zsidó tanárokat, a népiskolákban oktatást végző zsidó tanitókat, továbbá a zsidó községi jegyzőket /: körjegyzőket :/ az 1943. évi január hó 1. napjáig nyugdijazni kell, illetőleg az erre irányadó szabályok szerint a szolgálatból végkielégitéssel el kell bocsátani.

E történyes rendelkezés alapján felhivom Főszolgabiró Urakat, hogy az idézett rendelkezés végrehajtásaként zsidónak tekintendő s igy a közszolgálatból elbocsátandó községi és körjegyzők névjegyzékét 30 napon belül lefolytatandó igazolási eljárással állapitsák meg és az érdekelteket 15 napi határidővel szólitsák fel, hogy szabályszerü elbánás alá vonásukat a rendes szolgálati ut betartásával annál is inkább kérjék, mivel ellen esetben végelbánásuk iránt hivatalból történik intézkedés.

Felhivom Főszolgabiró Urakat, hogy 30 napon belül a zsidónak tekintendő községi és körjegyzők névjegyzékét hozzám mutassa be.

Győr, 1942. március 3.

II.

/: I. alatti intézkedés másolatára:/

VÁRMEGYEI SZÁMVEVŐSÉGNEK

HELYBEN.

17

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja.

Szám: 62831/1940.kig.

Tárgy: Zsidó virág és kegyszer árusok kitiltása a keresztény temetőkből és azok környékéről.

Valamennyi járás főszolgabirájának és megyei város polgármesterének.

49067/1940.kig.sz.intézkedésemmel a keresztény magyar iparosok kérelmére a zsidó iparosokat és vállalkozókat a keresztény templomokon, kegyhelyeken és temetőkben végzendő bármely ipari és egyéb munkálatok végzésétől eltiltottam. E rendeletem kiegészítése képpen s különös tekintettel a közelgő halottak napjára, felhivom főszolgabiró, polgármester urat, gondoskodjék arról, hogy zsidó virág és gyertyaárusok ne árusíthassák el kegyeletsértő módon a keresztény temetőket és azok környékét, tisztességtelen versenytámasztva a keresztény árusoknak.

Felhivom Főszolgabiró polgármester urat, hogy e rendeletemet a legszigorubban, s a zsidó törvény szellemében eljárva hajtsa végre. Hasson egyben főszolgabiró, polgármester ur oda, hogy zsidó kereskedőktől származó koszorúk, virágok és ágak ne kerüljenek keresztény halottak ravatalához és sírjához, mert ezek kegytárgyak, melyeknek zsidóktól való beszerzése a keresztények vallásos érzületét nagy mértékben sérti s a zsidótörvény szellemével is ellerkezik.

Budapest, 1940. október 22.

vitéz dr. Endre s.k.
alispán.

A kiadmány hitelül:

hivatalvezető.

18

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja.

Szám: I.37.538/1940.kig.

Tárgy: Helybeli zsidókereskedőknek a helybeli piacokról való eltiltása.

Végh a t á r o z a t.

26333/1940.kig.sz.rendeletemmel a zsidókat a bucaukon és országos vásárokon való árusitástól eltiltottam. E rendeletem kiegészitésképpen mind a helybeli, mind pedig az idegen lakóhelyü zsidó árusoknak a napi - és hetipiacokon való megjelenését, illetve az azokon való árusitását is megtiltom.

Me g o k o l á s.

Igy határoztam, mert azzal a keresztény kereskedőtársadalom egyhangulag megnyilatkozott kérését teljesitettem, s egyébként is jelen intézkedésem a zsidótörvény szelleméből okszerüen következik

E végh a t á r o z a t o m e l l e n a m.kir.Kereskedelem - és Közlekedésügyi Miniszter urhoz intézendő fellebbezésnek van helye, melyet a közhirrététel utolsó napját követő 15 napon belül nálam kell benyujtani.

Erről valamennyi járás főszolgabiráját m.város polgármesterét s község elöljáróságát azzal a felhivással értesitem, hogy a rendelkező részben foglaltakat azonnal, s a legszigorubban hajtsák végre.

Budapest,1940. julius 31.

vitéz dr. Endrődy s.k.
alispán.

A kiadmány hitelül:
Bagonyi s.k.
h.hivatalvezető.

A hivatalos másolat hitelül:
Budapest,1940. augusztus 13.

h.hivatalvezető.
Gné.

19

Győr,Moson és Pozsony közig.egyel.egyesitett vármegyék alispánja.

16191/1941 alp.szám.

Tárgy: Zsidók választójogosultságával valamint képv.testületi és that. bizottsági tagságával kapcsolatos adatok bejelentése.

B e l ü g y m i n i s z t e r U r !

Dr. Jármy Andor min.tanácsos urnak a mai napon távbeszélőn adott rendeletére a fenti tárgyban jelentésemet az alábbiakban teszem meg:

1.A zsidótörvény hatálybalépte előtt vármegyémben az országgyülési képviselőválasztók száma volt: 58990 lajstromos és 53619 egyéni ker.választó.

2. Az 1939.IV.t.c. alapján a feljegyzett zsidók száma: 667.

3. A fenti törvény alapján választójogosultságát elvesztette: 554 lajstr.választó és 526 egyéni ker.választó.

4. A vm.that.bizottsági tagok száma 206 volt.

5. A zsidótörvény hatálybalépte előtt a that.bizottságban összesen 4 zsidó biz.tag volt.

6. A zsidó that.biz.tagok közül 2 biz.tagnak szünt meg a tagsága, kik virilis jogon voltak tagjai a that.bizottságnak.

7. A zsidótörvény hatálybalépte előtt a községi képviselőtestületi tag-választók száma: 46174.

8. A kgi.képv.testületi tag-választók közül a törvény alapján bejegyzett zsidók száma: 512

9. A bejegyzett zsidó képv.test.tagválasztók száma, kiknek választói joga megszünt: 377

10. Az 1939.IV.t.c.hatálybalépte előtt volt összes képv.test. tagok száma: 2138

11. A törvény hatálybalépte előtt a zsidó képv.test.tagok száma: 79

12. Azon zsidó volt képv.test.tagok száma, kiknek tagsági joga megszünt: 53 virilista jogu.

G y ő r, 1941.szept.18.

KIADTA!
1941 SEP. 18.
alispán

alispán.

20

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

Écs község elöljáróságától.

2475/1941.szám. Tárgy: Zsidók községi választójoga és községi képv.testületi tagsága.

Hiv.sz. 15.48o/1941.alp.

Méltóságos.

A L I S P Á N U R !

Tisztelettel jelentem:

ad.1/ A községi választói névjegyzékbe 5 bejegyezés lett eszköszölve.

ad.2./ Községi képviseltestületi tagság egy szünt meg és pedig a virilis névjegyzékből lett törölve.

Écs,1941.év szeptember hó 12.

vezetőjegyző

GYŐR VÁRMEGYE • ÉCS • KÖZSÉG

21

Kimutatá

a zsidók községi választójoga és községi képv. testületi tagságáról

A község neve	A községi választói névjegyzékbe bejegyzés eszközöltetett	Hány képviseltestületi tagság szünt meg	Jegyzet
Bácsa	5	1	
Alsónámos	—	—	
Győrszabadi	1	—	

Bácsán, 1941. IV. 13

GYŐR VÁRMEGYE • BÁCSAI KÖRJEGYZŐSÉG •

22

Kajári jegyzőtől.
1290/1941

Alispán Urnak

Győr.

15480/1941 alp.szu rendeletre jelentem,hogy a községi választók névjegyzékében Kajár községben 3,Kispéc községben 5 bejegyzés történt a zsidótörvény alapján.

A képviselőtestületi tagok közül Kispéc községben egy lett törölve,Kajár községben senki,mert nem volt tagja a képviselőtestületnek.

Kajár 1941 szeptember hó 12.

jegyző.

23

Abdai körjegyzőtől.
2345/1941.

Tárgy: Zsidók községi választójoga és k
közs.képv.t.tagsága.

Alispán Ur !

15480/1945.alp.sz.ra jelentem,hogy körjegyzőségem községeiből Abda községben a községi választók névjegyzékébe 1/bejegyzés eszközöltetett.

2./ Abda községben 1.községi képv.test.tagság szünt meg .

Másik két községemben zsidó nincs.

Abda,1941.szept.13.

körjegyző

24

Győr szab.kir.város polgármesterétől.

947/1942.pm.sz. Tárgy: "Baross" Szövetség Győri Szervezetének előterjesztése zsidók által bérelt üzlethelyiségek igénybevétele tárgyában.

Mell.: 1 drb.

Nagyméltóságú

M.kir.Belügyminiszter Úr!

A "Baross" Szövetség Győri Szervezetének hozzám intézett beadványát tisztelettel felterjesztem azzal,hogy a beadványban foglaltak a valóságnak megfelelnek és kívánatos volna a keresztény kereskedők üzlethelyiséghez juttatását rendelettel elősegíteni.

A győri üzlethúzak túlnyomórészben zsidók tulajdonát képezik,így keresztény kereskedők üzlethez juttatása,a ma érvényes rendeletek értelmében,nagy nehézségekbe ütközik.

Győr,1942.évi január hó 28.-án.

Polgármester nevében:

25

Polgármester Úr !

Tisztelettel bejelentem, hogy dr.Szalóky Sándor tb. tanácsok szóbeli megbizásából a menekültek elszállásolása céljából kijelölt győrszigeti rk. elemi iskola tantermeit, amelyekbe zsidó butorok voltak beraktározva, azok elszállitása után kitakaritottam, az itt hagyott sok szemetet, romot eltávolitottam, majd a termek kimeszelése után azokat felzsuroltam. Ez a munka 3 napig tartott és azt ketten a feleségemmel együtt végeztük egész napokon át.

Mellékelten becsatolom a munka elvégzésére vonatkozó igazolást és kérem, hogy munkadijamat, amelyet összesen 80.- P.-ben kérem megállapitani, utalványozni sziveskedjék.

Győr, 1944. október hó 23.

Tisztelettel:

Takácsi Iván
altiszt
Győrött, Szigeti r.k.
elemi iskola.

26a

[illegible] GYŐRSZIGET.

Igazolvány

erről, hogy Pohács Iván, a győrszigeti áll. el. iskolának [illegible] tanterméte, a zsidóbútorok elszállításával járó szeméttől, hulladéktól megtisztította, illetve kitakarította.

Győrőtt 944 [illegible] 19.én

[illegible]
igazgató.

26b

3938/944.

Polgármesteri Hivatalnak

Helyben.

Kopfstein Béla 51 éves izr. vall. volt Győr, Bisinger sétány 2 számu lakos 31.04 P-ről szóló ápolási költség számláját azzal küldöm meg, hogy az ápolt és fizetésre kötelezettek lefoglalt vagyonából az ápolási dijat behajtani és a közkórház gondnoki hivatala cimére megküldeni sziveskedjék.

Győr, 1944. jun. 14.

1 drb.mell.

e.ü.főtamácsos
kórházigazgató-főorvos

27

2809/944.

Polgármesteri hivatalnak

Helyben.

Fenyő Gyula 48 éves izr. vall. volt Győr, Szél-u. 18 sz. lakos 59.76 P-ről szóló ápolási költség számláját azzal küldöm meg, hogy az ápolt és fizetésre kötelezettek lefoglalt vagyonából az ápolási dij hátralékot behajtani és a közkórház cimére megküldeni sziveskedjék.

Győr, 1944. jun. 24.

1 drb.mell.

e.ü.főtanácsos
kórházigazgató-főorvos

28a

[illegible] adóhivatalától.

izom.788/944.

Polgármester Ur!

6858/1944.pm.számu rendeletre tisztelettel jelentem, hogy Fenyő Gyula zsidófaju volt győri lakos ügyében, mivel ingósága nincs, megkerestük a győri kir.pénzügyigazgatóságot, hogy az esetleges bejelentett vagyonértékesitése során 59.76 P áp.dijat is figyelembe vegyen.

Győr,1944,augusztus 8-án.

ny.főszámvevő
hivatalvezető

28b

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

Polgármesteri hivatalnak

Helyben.

Heller Zsigmond 62 éves, izr. vall. volt Győr, Bercsényi liget 13. sz. lakos 210.-P-ről szóló ápolási költség számláját azzal küldöm meg, hogy az ápolt és fizetésre kötelezettek lefoglalt vagyonából az ápolási dij hátralékot behajtani és a közkórház cimére megküldeni sziveskedjék.

Győr, 1944. jun. 24.

1 drb.mell.

e.ü.főtanácsos
kórházigazgató-főorvos

29a

FIZOMÁNY 785/944

Végrehajtónak kiadva: 1944 AUG 3

Győr szab. kir. város.

Zálogolási jegyzőkönyv.

Felvétetett Győrött Heller Zsigmond nál

foglalkozása

804. év 5. hó 11. napján Bercsényi liget utca 13 házszám

alatt lakó hátralékos adózó ingóságainak lezálogolása alkalmával.

1	2	3	4	5		6		7	
		A hátralékos tartozás							
Folyószám	Főkönyvi tételszám	megnevezése	esedékességének napja	összege		késedelmi kamat és adópótlék hó végéig számítva		együtt	
				arany P	f	arany P	f	arany P	f
1.		Rendőrség, Győr.	p.t.						
2.		Főszolg. hiv.	p.t.						
3.	785 6860	Győr n.k. város polgármestere		210-		áp. díj			
4.	944	Kir.Illetékkiszab.Hiv. Bp.							
5.				Zsidó					
6.		hitközségi adó							
7.		V.O.T./K. győri kir. Adóhiv. . .							
8.		O.T.I. Győr.							
9.									
				ismeretlen					

szóval: Kettőszártíz arany P — f. hátralék, az ez után a befizetést megelőző hó végéig számítandó évi 6, illetve 12%-os késedelmi kamat, illetőleg adópótlék, valamint arany P f. zálogolási illeték.

A kimutatott hátralékok helyességét igazolom.

Kelt Győr, 1944. évi III. hó 2. napján.

29b

3604/1939.

Polgármesteri hivatalnak

Helyben.

Drach Lajos izr. vall. volt Győr, Szedres-közi lakos 10.-P-ről szóló ápolási költség számláját azzal küldöm meg, hogy az ápolt és fizetésre kötelezettek lefoglalt vagyonából az ápolási dij hátralékot behajtani és a közkórház cimére megküldeni sziveskedjék.

Győr, 1944. jun. 24.

1 drb.mell.

e.ü.főtanácsos
kórházigazgató-főorvos

30a

Győr szabad kir. város polgármesterétől.

Bizom.787/944.

Polgármester Ur!

6856/1944.pm. számu rendeletre tiszteletével jelentem, hogy Drach Lajos zsidófaju volt győri lakos ügyében, mivel ingósága nincs, megkerestük a győri kir.pénzügyigazgatóságot, hogy az esetleges bejelentett vagyonértékesitése során 10.-P áp.dijat is figyelembe vegyen.

Győr,1944.augusztus 8-án.

ny.főszámvevő
hivatalvezető

30b

Győr szab.kir.város
polgármestere.

6862/1944.pm.sz.

Muth Elekné sz.Molnár Mária ev.vall. /zsidónak számit/, volt győri /Bácsai ut 80.sz./ lakos ápolási dijhátralékának behajtása.

H.

A közkórház igazgatójának jelentéséből megállapitom, hogy Muth Elekné ev.vallásu /zsidónak számit/,volt győri /Bácsai ut 80.sz./ lakos után 25 P.50 f.ápolási dijhátralék áll fenn.

Utasitom az adószámviteli hivatalt, hogy a fenti ápolási dijhátralék behajtásáról gondoskodjék, majd ennek megtörténte után jelentését tegye meg.

Erről az adószámviteli hivatalt értesitem.

Győr,1944.julius 27.

Polgármester nevében:
dr.Szauter [illegible] s.k.
tanácsnok.

A kiadmány hiteléül:

irodavezető.

Adószámviteli hivatal.

31

Győr szab.kir.város
polgármestere.

6859/1944.pm.

Fischer Piroska zsidófaju volt győri lakos ápolási dij hátralékának behajtása.

H.

A közkórház igazgatójának jelentéséből megállapitom,hogy Fischer Piroska zsidófaju,volt győri /Országut u.6.sz/ lakos után 93 P. 60 f.ápolási dijhátralék áll fenn.

Utasitom az adószámviteli hivatalt,hogy fenti ápolási dijhátralék behajtásáról gondoskodjék,majd ennek megtörténte után jelentését tegye meg.

Erről az adószámviteli hivatalt kell értesiteni.

Győr,1944.julius 27.

Polgármester nevében:
dr.Szauter [illegible]
tanácsnok.

A kiadmány hiteléül:

irodavezető.

Adószámviteli hivatal.

32a

Győr szab. kir. város Szentháromság közkórháza.

3402. tkv.

1944.

Ápolási költség számla.

Név	Cím	Nap	Napi áp	Napi díj	Összesen P	Összesen f.
Fischer Piroska	Mult évi					
	Különosztály					
	Magánfizető	9	9	36	84	24
Felvételi nap 1944 ápr. hó 27 n	OTI. és egyéb ptár.					
Távozási nap 1944 máj hó 5 n	Táppénz nap					
	Táppénz különbözet az áll. átalány terhére					
Diagnosis Vakbéllob.	Állami átalány					
	Csecsemő és más nemfizető címen					
	Szállítási díj					
Jegyzet. Előző felszámítás 19 havi elszámolás tét. alatt elszámolva.	Műtőhasználati díj				9	36
	Röntgenhasználati díj					
	Kivetés				93	60
	Lerovás				—	
	Hátralék				93	60

Gy. A. Ny. 21.736

Győr, 1944 [illegible] hó 24 n.

[illegible] ellenőr. Ny. sz. 41. [illegible] gondnok.

32b

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

Győr szab.kir.város
polgármestere.
5806/1944.sz.

Tárgy: Molnár Béla adóhivatali számvevő nyugdijának utalványozása.

H.

A törvényhatósági bizottság közgyülése a 87/kgy.1944. számu határozatával az 1210/1944. M.E.sz. rendelet 1.§-ának 2.bekezdése alapján 1944.évi május hó 1-től kezdődően Molnár Béla adóhivatali számvevőt nyugdijazta és őt ettől az időponttól kezdődően a szolgálat alól felmentette.

A közgyülés Molnár Béla adóhivatali számvevő részére nyugdij cimén az ellátás alapjául szolgáló javadalmazásnak,vagyis havi 387 P törzsilletménynek és havi 84 P pótilletménynek a 90 %-át valamint a mindenkori kormányrendeletek értelmében járó családi pótlékot,korpótlékot és lakásbérnyugdijat állapitotta meg.

Megállapitom,hogy a 87/kgy.1944.számu határozat jogerőre emelkedett,mert ellene sem fellebbezés sem pedig a m.kir.közigazgatási birósághoz panasz nem érkezett be.

A jogerőre emelkedett közgyülési határozat alapján Molnár Béla adóhivatali számvevő részére, eddigi illetményeinek egyidejü beszüntetése mellett 1944.évi május hó 1-től kezdődően havi 348.30 P azaz Háromszánegyvennyolc pengő 30 fillér törzsilletmény utáni nyugdijat,havi 75.60 P azaz Hetvenöt pengő 60 fillér pótilletmény utáni nyugdijat,havi 120 P azaz Egyszázhusz pengő családi pótlékot, havi 13.50 P azaz Tizenhárom pengő 50 fillér korpótlékot és havi 81.70 P azaz Nyolcvanegy pengő 70 fillér lakásbérnyugdijat utalványozok.

Utasitom a pénztárt,hogy az utalványozott összegeket a fenti időtől kezdődően nevezett részére havonkint a szokásos szabályszerü módon fizesse ki mégis azzal,hogy a már felvett nyugdijelőleget egyidejüleg hozza levonásba.

A számvevőséget arra utasitom,hogy a kifizetett összegeket a háztartás kiadás 16.rovata terhére számolja el.

Erről a számvevőséget 2 példányban és Molnár Béla adóhivatali számvevőt értesitem.

Győr, 1944.évi junius hó 2.

Polgármester nevében:

[signature]

tanácsnok.

[signature]

33a

Méltóságos
Tekintetes

Polgármester ur!

Tisztelettel jelentem, hogy a 5806 / 1944 számu
határozat Molnár Bélának
kézbesithető nem volt, mert nevezett a Gettóból ismeretlen helyre távozott

Győr, 1944 évi junius hó 28 nap.

[signature]

irodaigazgató

33b

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

H.

özv. Adorján Dezsőné győri lakost /lakik Bisinger s.10.sz./ felhivom, hogy kiskoru gyermeke illetőségi ügyében leendő kihallgatás végett a városi köujogi ügyosztályban/szt. István u.lo.födszt./ f. évi junius hó 26. napján délőtt 10 órakor jelenjék meg és néhai férje okmányait hozza magával.

Győr, 1944. junius 5.én.

A kiadmány hiteléül:

irodavezető.

GYŐR SZAB. KIR. VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA

Polgármester megbiz:
dr. Belányi s.k.
tb. tanácsnok.

34a

Győr sz. kir. város polgármesterétől.

ad. 5821
pm. 944.

Tárgy: kk. Adorján Magda illetőség
Hiv. szám: 1435/1944.

Városi Árvaszéknek
Győr

Értesitem, hogy fentnevezett kiskoru illetőségét nem áll módomban letárgyalni, illetve megállapitani, mert özv. Adorján Dezsőnét néhai férje illetőségére kihallgatni nem lehetett, mert mint zsidó személy ismeretlen helyen tartózkodik.

Győr, 1944. október 20-án.

Polgm. megbiz.
dr. Belányi
tb. tanácsnok.

34b

Zsidókkal kapcsolatos dokumentumok

M. kir. Kulturmérnöki Hivatal, Győr.

961/1944/III./ szám. Tárgy: a zsidó vagyont képező Győr- Teleky-utca 46. sz. házgondnoki teendőinek ellátása.

Méltóságos

P O L G Á R M E S T E R u r n a k

GYŐR.

Miután a hivatal helyiségeit tartalmazó házvagyon és házkarbantartásával és téli fűtésével kapcsolatban felmerülő teendőket valakinek el kell látni és az épület gondozatlanul nem maradhat, a hivatal tisztelettel kéri Méltóságodat, hogy ezzel a feladattal valakit megbízni szíveskednék.

A hivatal, mint nagyobb mérnöki és műszaki személyzettel bíró állami hivatal, nem tesz kifogást ha ezzel a feladatkörrel a hivatal mindenkori főnöke lesz megbízva, feltéve ha ehez felsőbbségünk hozzájárul.

Győr, 1944. VI. 19.

A hivatal főnöke:

min. osztálytanácsos.

35

FODOR VILMOS
FÉNYKÉPÉSZETI ÉS FÉNYKÉP NAGYÍTÓ MŰINTÉZETE
GYŐR
Deák utcza 25 sz.
„Kisfaludy" kávéház mellett.

A szövegközi képek, győri zsidó fotósok munkái.

Megyei Könyvtár
454268
* GYŐR *

A gyermekmártírok emlékoszlopa, Nagy István felvétele